

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ZEKERİYAZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN OSMANLI VAKIF
HUKUKUNA KATKILARI**

Nuray SARMAN

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Süleyman KAYA

OCAK - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ZEKERİYAZÂDE YAHYÂ EFENDİ’NİN OSMANLI VAKIF
HUKUKUNA KATKILARI**

DOKTORA TEZİ

Nuray SARMAN

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

“Bu tez 24/01/2025 tarihinde hibrit olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Süleyman KAYA	Başarılı
Prof. Dr. Osman GÜMAN	Başarılı
Prof. Dr. Kenan MERMER	Başarılı
Doç. Dr. Şerife EROĞLU MEMİŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kübra KAHYA	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Nuray SARMAN
24/01/2025

ÖN SÖZ

Başörtüsü ile üniversiteye gidemediğimiz bir dönemde üniversite sınavına hazırlandım. Hedefim Tarih okumak olsa da üniversitelerdeki başörtüsü engeli nedeni ile kazanmış olduğum halde bu hayalimden vazgeçtim. Ama Allah'ın bana farklı yollar açarak içimdeki tarih ve Osmanlı sevgisini farklı yollardan devam ettirebileceğimi bilmiyordum. Kıymetli danışmanım Prof. Dr. Süleyman Kaya'nın çalışma alanının Osmanlı hukuku üzerine oluşu ve beni de yönlendirmesi ile fetva mecmuaları ile olan mesaim Yüksek Lisans çalışmam ile başladı. Sonrasında çok önemli bir isim olan Zekeriyazâde'yi çalışmam için beni yüreklendirmesi ve vakıf hukuku meseleleri ile beni tanıştırması benim için ikinci bir açılım oldu. İSAR'ın Vakıf Atölyesi çalışmalarına dâhil oldum ve alandaki bilgilerim ve çalışmalarım kuvvetlendi. Beni atölyeye dâhil eden başta hocamıza ve tüm arkadaşalarımıza bu seviyeye gelmemde olan katkıları için müteşekkirim. Akabinde bu güzel ekiple dâhil olduğum TÜBİTAK 1001 Projesi de hem çalışmamı hem de akademik anlamda gelişmemi sağlayan ayrı bir nimet oldu.

Yüksek Lisans ve doktora dönemimde bursiyer olarak beni destekleyen TÜBİTAK'a, değerli yönetici ve personeline de ayrıca teşekkür ederim.

Tez konumun seçimi ve yazılması aşamasında, beni destekleyen ve her aksaklıkta yanımda olan danışmanım Prof. Dr. Süleyman Kaya'ya değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Jüride yer alıp çok kıymetli katkılar sunan ve tezin gelişmesi için tavsiyeleri ile yol gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Osman Güman, Prof. Dr. Kenan Mermer, Doç Dr. Şerife Eroğlu Memiş ve özellikle de Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kübra Kahya'ya müteşekkirdiğimi ifade etmeliyim.

Doktora tezi uzun bir süreç ve bu dönemde hayatımda birçok değişiklik oldu. Evlendim, bir evlat uğurlayıp üçünü yetiştirmek için yoğun çaba gösterdim. Bu sırada COVID denen ayrı bir imtihanla sarsıldık. Bir anne olarak mesaimin büyük çoğunu evlatlarımla geçirdiğim her an için tezimi ihmal ettiğimden ötürü vicdan azabı çekerek senelerimi tükettim. Ama günün sonunda bu uzun soluklu çalışmayı tamamlamış olmanın verdiği büyük mutlulukla doluyum. Yaptığım bu çalışmanın ilim yolunda küçük de olsa bir halka olmasını ve sadaka-i câriye olarak haneme yazılmasını Rabbimden niyaz ediyorum.

Bu vesileyle yetişmemde katkı ve emeği bulunan tüm hocalarıma minnettar olduğumu belirtmeliyim. Beni bu günlere getiren ve her daim yanımda olup beni duaları ile

destekleyen anne ve babama teşekkür ederim. İkinci annem olan kıymetli kayınvalidem Ayşe Sarman'a da tezimin özellikle son döneminde verdiği özverili destek için çok müteşekkir olduğumu ifade etmek istiyorum. Öncesinde de defalarca yanıma gelip bana ve çocuklarıma yaptığı tüm yardımlar ve dahi verdiği teşvik ve hayat enerjisi için de minnettarım. Bu süreçte adını anamayacağım ancak gıyabımda beni duaları ile destekleyen, ne aşamaya geldiğimi soran tüm yakınlarıma ve doslarıma müteşekkirim.

En büyük teşekkürü çok kıymetli dostum ve meslektaşım, kader ortağım Arş. Gör. Dr. Betül Elmacı Çetin'e yapmalıyım. Her düştüğümde beni toparlayan, o güzel yüreklendirmeleriyle beni ayağa kaldıran, maddi ve manevi her an yanımda olan, son bir yıldır her gün beni evimden alıp okula götürüp getiren, geceleri çalışmak için kaçırın, beraber gülüp beraber ağladığımız, bir ay arayla tez teslimi yaptığımız ve aynı sancıyı iki kez çektiğimiz o günler unutulmazdı. İyi ki yanımdaydın, sen olmasaydın sanırım başaramazdım. Benim kadim dostum, seni çok seviyorum, var ol...

Elbette ki bu yolu yürürken yalnız değildim, elimi tutan, varlığıyla beni hayata bağlayan, Düştüğümde sırtımı sıvazlayan, umutsuzluğa düştüğümde teselli eden, elimi hiçbir zaman bırakmayan en büyük destekçim ve ışığım olan sevgili eşim Muhammed Ali Sarman bu zorlu yolda benimle birlikte çok emek verdi. Onun desteği, fedakarlıkları, sevgisi ve evlatlarımıza karşı gösterdiği alaka sayesinde çalışmamı sürdürebildim. Hayat yoldaşım, bana destek olmasaydın bu aşamaya gelemezdim. Varlığına binlerce şükürle...

Bana yaşama enerjisi veren evlatlarımı da zikretmeliyim. Teze başladığımda hayatımızda hiçbiri yokken, şimdi tez teslimi yaparken oğlum Ahmed Yusuf'um birinci sınıfa başladı, Ayşe Feyza'mın anaokulunda son yılı ve İbrahim Selim'im 1.5 yaşına geldi. Onlarla geçiremediğim ve sabırla beni bekledikleri her an için hepsine müteşekkirim. Bu süreçte sizinle istediğim kadar vakit geçiremediğim her ânı telafi için gayret edeceğim. Sizinle daha güçlü bir kadın oldum, beni çokça geliştirdiniz ve bu dünya hayatını yaşanır kıldınız. Hepinizi çok seviyorum, sizlerin emanetçisi olduğum için Rabbime sonsuz şükürler...

Bu çalışmayı hayata bakış açımızı tamamıyla değiştiren, imanları, cesaretleri, gayretleri ve asla pes etmeyişleri ile tüm dünyaya örnek olan kahraman Filistin halkına adıyorum...

Gayret bizden başarı Allah'tandır...

Nuray SARMAN

24/01/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: VAKFIN SIHHATİ VE LÜZUMU	23
1.1. Vakıf Muamelesinin Sıhhat Şartları	23
1.1.1. Vâkıfa Ait Şartlar	23
1.1.1.1. Vâkıfın Yaşça Küçük Olması	24
1.1.1.2. Vâkıfın Akıl Sağlığının Yerinde Olmaması	25
1.1.1.3. Vâkıfın Esir Olması	26
1.1.1.4. Vâkıfın Gayrimüslim Olması	27
1.1.1.5. Vâkıfın Borçlu Olması.....	27
1.1.1.6. Vâkıfın Ölüm Hastalığında Olması	33
1.1.2. Mevkufa Ait Şartlar	40
1.1.2.1. Menkul Malların Vakfı	41
1.1.2.2. Merhun Malların Vakfı.....	45
1.1.2.3. Deynin Vakfı	48
1.1.2.4. Meşfû'un Vakfı.....	51
1.1.2.5. Müşâ'ın Vakfı	52
1.1.2.6. Temlik-i Sahih Olunmuş / Olunmamış Arazinin Vakfı.....	53
1.1.2.7. Mukâtaalı Mülklerin Vakfı	57
1.1.3. Mevkufun Aleyhe Ait Şartlar	64
1.1.3.1. Vârislere Şart Kılınan Vakıflar	66
1.1.3.2. Kilise ve Rahiplere Şart Kılınan Vakıflar.....	71
1.1.3.3. Fukara	74
1.2. Vakıf Muamelesinin Lüzum Şartları	75

1.2.1. Vâkıfın Rücuu.....	78
1.2.2. Tereke Alacaklılarının Vakfa İtirazları.....	85
2. BÖLÜM: ZÜRRÎ VAKIFLAR	95
2.1. Lehtarların Yararlanması Açısından Zürrî Vakıflar	97
2.1.1. Süknâsı Meşrut Vakıflar	97
2.1.2. Gallesi Meşrut Vakıflar	103
2.1.3. Tevliyeti Meşrut Vakıflar	107
2.1.4. Tevliyet ve Gallesi Meşrut Vakıflar	111
2.1.5. Tevliyet ve Süknâsı Meşrut Vakıflar	115
2.1.6. Süknâ ve Gallesi Meşrut Vakıflar.....	119
2.1.7. Bir Kısım Vazifesi Meşrut Vakıflar.....	121
2.2. Lehtarla İlgili Lafızlardaki Çeşitlilikler.....	124
2.2.1. Lehtarların Kapsamına Delalet Eden Lafızlar	125
2.2.1.1. Veled / Evlad	125
2.2.1.2. Veled-i Veled / Evlad-ı Evlad.....	130
2.2.1.3. Ebnâ / Ebnâ-i Ebnâ / Evlad-ı Ebnâ- Benât / Benât-ı Benât / Evlad-ı Benât	135
2.2.1.4. Akraba.....	140
2.2.2. Lehtarların Tertibine Delalet Eden Lafızlar.....	141
2.2.2.1. Batnen Ba‘de Batn / Ba‘de / Sümme	142
2.2.2.2. Neslen Ba‘de Nesl / Karnen Ba‘de Karn	147
2.2.2.3. Mutlak Kullanım.....	152
2.2.3. Azadlı Kölelerle İlgili Lafızlar	153
2.2.3.1. Uteka / Atika / Müdebber / Ümmü Veled / Mükâteb	153
2.3. Lehtarla İlgili Sıfatların Çeşitliliği	158
2.3.1. Aslah	159
2.3.2. Erşed-Ekber-Efdâl	161
2.4. Tasarrufta Vâkıfın Şartlarının Zürrî Vakfa Etkisi	162
2.4.1. Vâkıfın Sadece İsteddiği Kişiye Vakfı	163
2.4.2. Vâkıfın Miras Hukukuna Uygun Olarak Vakfı	168
2.4.3. Vâkıfın Sadece Kızlarına / Sadece Oğullarına Vakfı	172
2.5. Zürrî Vakıfta Kadı’nın Vakfa Müdahale Yetkisi	175

3. BÖLÜM: VAKIF MÜLKLERİN KİRALANMA USULLERİ.....	179
3.1. İcâre-i Vâhide	179
3.1.1. Kira Süresinin Sınırları	180
3.1.2. Vakfın Tamir için Kiraya Verilmesi	183
3.1.3. Vakıf Mülke Yapılan Eklemeler	185
3.1.4. Kira Akdinin Bitiminde Vakıf Mülkün Yeniden Kiralanması	187
3.1.5. Vakıf Mülkün Kullanılmadığı Süreçteki Kira Bedeli	188
3.1.6. Ecr-i Misil Altında Yapılan Kiralamalar	190
3.1.7. Şikâyet Durumunda Kadı'nın Vakıf Mülke Müdahale Yetkisi	197
3.1.8. Kiranın Ödenme Zamanının Belirlenmesi	198
3.2. Mukâtaa	199
3.2.1. Mukâtaanın Ödenmesi ile İlgili Hususlar	202
3.2.1.1. Ecr-i Misil	202
3.2.1.2. Tasarruf Hakkının Devamı	203
3.2.1.3. Arsanın Mukâtaalı Olduğuna İtiraz	207
3.2.2. Mukâtaalı Mülklerin İntikali	208
3.2.3. Mukâtaalı Mülklerin Menkuliyeti	210
3.2.4. Mütevellinin Mukâtaalı Mülkler Üzerindeki Hakları	211
3.2.4.1. Hakk-ı Karar	211
3.2.4.2. Yeniden İnşa İçin Müteveli İzni	215
3.2.4.3. Mütevellinin Yapılan Satıştan Bedel Alma Hakkı	216
3.2.5. Mutasarrıfın Mukâtaalı Yapılar Üzerinde Hakları	217
3.2.5.1. Mukâtaalı Mülklerin Hibesi	217
3.2.5.2. Mukâtaalı Mülklerin Vakfı	220
3.2.5.3. Mukâtaalı Mülklerin Satımı	221
3.2.5.4. Mukâtaalı Mülklerin Kiralanması	222
3.2.5.5. Mukâtaalı Mülklerin Rehni	223
3.3. İcâreteyn	225
3.3.1. Ferağ	229
3.3.1.1. Sağîr Adına Yapılan Ferağlar	230
3.3.1.2. Mecnun ve Ma'tûhun Ferağı	236
3.3.1.3. Maraz-ı Mevtte Ferağ	238

3.3.1.4. Ferağ Akdinde Mütevellî İzni.....	241
3.3.1.5. Şarta Bağlı Yapılan Ferağlar	245
3.3.1.6. Ferağ Bi'l-Vefa.....	247
3.3.1.7. Ferağ Bi'l-İstiğlâl.....	251
3.3.1.8. Ferağ Harcı	253
3.3.1.9. Ferağ Akdinde Rücu Sebepleri.....	254
3.3.1.10. Ferağ ile İlgili Davalar.....	262
3.3.2. Tefviz	263
3.3.3. Ecr-i Misil	269
3.3.4. Hisseli Tasarruf.....	280
3.3.5. Binanın Tekrar Yapımı veya Tamiri.....	286
3.3.6. İntikal	291
3.3.7. Kasr-ı Yed.....	300
SONUÇ	303
KAYNAKÇA.....	310
EK	314
ÖZ GEÇMİŞ	316

KISALTMALAR

b.	: Oğlu
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
ist.	: İstinsah
ktp.	: Kütüphane
m.	: Milâdî
nr.	: Kayıt Numarası
ö.	: Vefatı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>TALİD</i>	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.d.	: Ve diğlerleri
vr.	: Varak Numarası
yy.	: Yüz yıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: <i>Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi</i> 'de Vakıf ile İlgili Fetvaların Dağılımı.....	6
Tablo 2: Şeyhülislamların Vakıf Hukuku ile İlgili Fetva Sayıları.....	11
Tablo 3: Vakıf Hukuku Fihristi.....	13
Tablo 4: Vâkıfın Borçluluk Durumu ile İlgili Fetvalar.....	28
Tablo 5: Maraz-ı Mevtteki Vakıfların Tescil Durumunun Dağılımı.....	34
Tablo 6: Vâkıfın Rücuunun Tescil Durumu Açısından Dağılımı.....	78
Tablo 7: Tereke Alacaklılarının Vakfa İtiraz Nedenlerinin Dağılımı.....	86
Tablo 8: Süknâsı Meşrut Vakıfların Lehtarlarına Göre Dağılımı.....	98
Tablo 9: Gallesi Meşrut Vakıfların Lehtarlarına Göre Dağılımı.....	103
Tablo 10: Tevliyeti Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı.....	108
Tablo 11: Tevliyet ve Gallesi Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı....	112
Tablo 12: Tevliyet ve Süknâsı Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı..	115
Tablo 13: Süknâ ve Gallesi Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı.....	119
Tablo 14: Vazifeye Meşrut Vakıfların Dağılımı.....	122
Tablo 15: Evlad ve Veled Lafızlarının Dağılımı.....	126
Tablo 16: Evlad-ı evlad Lafzı ile İlgili Fetvalar.....	130
Tablo 17: Ebnâ ve Ebnâ-i ebnâ Lafzı ile İlgili Fetvalar.....	136
Tablo 18: Batnen ba‘de batn Lafzı ile İlgili Fetvalar.....	142
Tablo 19: Neslen ba‘de nesl Lafzı ile İlgili Fetvalar.....	148
Tablo 20: Utekâ ve Atîkât Lafızlarının Dağılımı.....	154
Tablo 21: Aslah Lafzının Vazifeler Üzerindeki Dağılımı.....	159
Tablo 22: Vâkıfın Şart Koştuğu Kişilerin Dağılımı.....	163
Tablo 23: Vâkıfın Miras Hukukuna Göre Kurduğu Vakıflarla ilgili Fetvalar.....	169
Tablo 24: Vâkıfın Kızları veya Oğullarına Göre Şartının Dağılımı.....	172
Tablo 25: Kadı'nın Vakfa Müdahalesi ile İlgili Fetvalar.....	176
Tablo 26: Ecr-i Mislin Noksanında Yapılan Kiralamalar ile İlgili Fetvalar.....	193
Tablo 27: Mukâtaa ile İlgili Fetvaların.....	200
Tablo 28: Mukâtaalı Mülklerin Vakfı ile İlgili Fetvalar.....	220
Tablo 29: Tefvizi Gerektiren Durumların Dağılımı.....	265
Tablo 30: Ecr-i Misil ile İlgili Durumların Dağılımı.....	270
Tablo 31: Vakıf Mülklerin İntikalinin Dağılımı.....	293

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: <i>Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi</i> 'deki Fetva Sayısı En Yüksek 15 Kitap Bölümü.....	5
Grafik 2: Şeyhülislamların Kitâbü'l-Vakf Bölümündeki ve Tüm Mecmuadaki Vakıfla İlgili Fetva Sayıları ile Toplam Fetva Sayıları.....	10
Grafik 3: Şeyhülislamların Kitâbü'l-Vakf Bölümündeki ve Tüm Mecmuadaki Vakıfla İlgili Fetvalarının Fetva Mecmualarına Oranı.....	11
Grafik 4: Lehtar Paylaşımının Evlad ve Azadlılar Arasındaki Dağılımı.....	97
Grafik 5: Sıfatları Bağlamında Lehtarlar ve Vazifelerin Dağılımı.....	158
Grafik 6: Vakıf Mülklerin İntikalin Sayı ve Yüzdelik Olarak Dağılımı.....	293

ÖZET	
Başlık: Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı Vakıf Hukukuna Katkıları	
Yazar: Nuray SARMAN	
Danışman: Prof. Dr. Süleyman KAYA	
Kabul Tarihi: 24/01/2025	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 313 (ana kısım) + 2 (ek)
Çalışmada Osmanlı'nın 17. yy'da yaşamış ve döneminin kilometre taşı olarak değerlendirilebilecek güzide ismi Şeyhülislam Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku özelindeki fetvaları mukayeseli olarak incelenmiştir. Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi (ö. 1644)'yi özellikle tercih etmemizin nedenleri arasında kendisinin fetvalarına en çok müracaat edilen iki şeyhülislamdan biri olması ve fetva mecmuası üzerine en fazla derleme yapılan şeyhülislamlardan olması etkili olmuştur. Kendisi üç padişahın bulunduğu dönemde toplam 18 yıl meşihat makamında bulunmuştur. Çalışmada vakıf hukukunun önemli meselelerinden olan “Vakfın Lüzumu ve Sıhhati”, “Zürrî Vakıflar” ve “Vakıf Mülklerin Kiralanma Usulleri” üç ayrı bölüm olarak ele alınmıştır. Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi'nin görüşleri kendinden önceki (İbn Kemal, Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi, Ebussuûd Efendi, Sunullah Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi, Hocaşâde Esad ve Mehmed Efendiler) ve sonraki (Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Çatalcalı Ali Efendi, Feyzullah Efendi, Yenişehirli Abdullah Efendi) şeyhülislamların görüşleri çerçevesinde mukayeseli olarak ortaya konmuştur. Zekeriyaşâde'nin daha çok vakıf mülklerin kiralanma usulleri ile ilgili “İcâreteyn” özelinde vakıf hukukunu temelden şekillendirici ve uzun yıllar tatbik edilen hükümlerin inşasında kilit bir rol aldığı tespit edilmiştir. Pek çok meselede kendisinden önce fetva bulunmadığı, kendisinin verdiği fetvalar ile Osmanlı vakıf hukukuna yön verdiği ve özel bir konuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bölümlerde de önemli fevaları bulunmakla birlikte Yahyâ Efendi'nin Osmanlı vakıf hukukuna olan asıl etki alanının İcâreteyn başlığında görüldüğünü söyleyebiliriz.	
Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Hukuku, Vakıf, Vakıf Hukuku, Şeyhülislam Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Zekeriyazâde Yahyâ's Contributions to the Ottoman Waqf Law	
Author of Thesis: Nuray SARMAN	
Supervisor: Prof. Dr. Süleyman KAYA	
Accepted Date: 24/01/2025	Number of Pages: x (pre text) + 313 (main body) + 2 (add)
In this study, the fatwas of Shaykhulislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi, a distinguished name of the Ottoman Empire who lived in the 17th century and who can be considered as a milestone of his period, on the law of waqf are examined comparatively. We chose Zekeriyazâde Yahyâ Efendi (d. 1644) because he was one of the two sheikhulislams whose fatwas were most frequently consulted and because he was one of the sheikhulislams whose fatwa collections were compiled the most. He held the office of mashihat for a total of 18 years during the reigns of three sultans. In this study, the important issues of waqf law such as "The Necessity and Validty of Waqf", "Zürri Waqfs" and "Leasing Procedures of Waqf Properties" are discussed in three separate chapters. Zekeriyazâde Yahyâ Efendi's views are presented comparatively within the framework of the views of the preceding (Ibn Kamal, Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi, Ebussuûd Efendi, Sunullah Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi, Hocazâde Esad and Mehmed Efendis) and following (Minkarizâde Yahyâ Efendi, Çatalcalı Ali Efendi, Feyzullah Efendi, Yenişehirli Abdullah Efendi) sheikhulislams. It has been determined that Zekeriyazâde played a key role in the construction of provisions that fundamentally shaped waqf law and were applied for many years, mostly in the field of "İjâreteyn" related to the leasing procedures of waqf properties. It has been determined that there were no fatwas before him on many issues, and that he shaped Ottoman waqf law with his fatwas and had a special position. Although Yahyâ Efendi also had important contributions in other chapters, we can say that his main influence on Ottoman waqf law is seen in the title of İjareteyn.	
Keywords: Islamic Law, Ottoman Law, Waqf, Waqf Law, Sheikhulislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi	

GİRİŞ

Tezin Konusu

Vakıf hukuku araştırmaları geç dönemlerde özellikle Batı dünyasındaki incelemelerin artmasıyla yaygınlık kazanmıştır. Konuyla alakalı çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi, makale, kitap, bildiri ve sempozyum bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı vakıf hukuku ile ilgili bir meseleyi etraflıca inceleme şeklinde olabildiği gibi bir kısmı daha genel ve üst bakışla tüm vakıf hukuku meselelerini ele almaktadır. Osmanlı'nın ilmiye kaleminin en üst rütbesi olan şeyhülislamın fetvalarının özel olarak çalışılması da bu araştırmaların bir parçasıdır. Pek çok önemli şeyhülislam üzerine araştırmalar yapılmış ve fetvaları ortaya konmuş olmakla birlikte 17. yüzyılın büyük şeyhülislamı Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin kapsamlı bir araştırmaya konu olmadığı ve fetvalarının yayınlanmamış olduğu görülmüştür.

Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin edebî ve tarihi yönü pek çok açıdan araştırılabilir da hukukçu yönü sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuştur. Kendisi üç ayrı dönemde toplam 18 yıl gibi uzun bir süre şeyhülisamlık yapmış ve dönemin fetvalarına yön vermiş bir kişilik olarak fikhî derinliği üzerine araştırılma yapılması gereken bir şahsiyettir. Özellikle vakıf hukukuyla ilgili fetvaları kendi fetva mecmuasının 1/7'ine tekabül etmektedir. Bu fetvaların incelenmesi ve Zekeriyazâde'nin vakıf hukuku özelinde verdiği katkılar tespit edilmeye muhtaçtır.

Zekeriyazâde ile ilgili müstakil ilk çalışma Süleyman Kaya tarafından yapılmış olan “17. Yüzyılın Büyük Şeyhülislamı Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin İlmî Kişiliği ve Osmanlı Hukukuna Bazı Katkıları” isimli tebliğdir. Çalışmada Yahyâ Efendi'nin icâreteyn özelinde Osmanlı vakıf hukukunu yönlendirici aktif bir rolünün olduğu, kullandığı dilin fetva dilini etkilediği belirtilmiş ve bu etkinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konması için daha kapsamlı araştırmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir.¹

Zekeriyazâde ile ilgili ikinci müstakil çalışma ise bizim çalışmamızla eş zamanlı olarak sürdürülmüş ve 2022'de tamamlanmış olan Okan Doğan'ın Amerika'da yaptığı doktora tezidir. Doğan, Zekeriyazâde'nin Osmanlı Hukuku'na katkılarını icâreteyn ve arazi

¹ Süleyman Kaya, “17. Yüzyılın Büyük Şeyhülislamı Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin İlmî Kişiliği ve Osmanlı Hukukuna Bazı Katkıları”, *Sahn-ı Semân'dan Dârulfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVII.Yüzyıl*. ed. Hidayet Aydar, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017).

mülkiyeti bağlamında değerlendirmiştir. Yazar belirttiği üzere tezde, öncelikle Hanefi vakıf doktrininin ve Osmanlı toprak hukukunun gelişimini on yedinci yüzyıldaki sosyoekonomik bağlamını göz önünde bulundurarak incelemiş ve geniş bir perspektifle Yahyâ Efendi'nin fetvaları, kadı sicilleri, edebü'l-müfti ve tabakât literatürünü de kullanarak çok yönlü bir araştırma yapmıştır. Tezin bir bölümünde Osmanlı ilmiyesindeki hiyerarşik yapı ve şeyhülislamın konumu, Zekeriyazâde özelinde incelenmiştir. Hanefi doktrini içerisindeki yeri konumlandırılmış ve Zekeriyâzâde'nin Hanefi mezhebine bağlı ve bu görüşler çerçevesinde hüküm veren bir şeyhülislam olmakla birlikte, mezhebin usûl ve furû'una olan derin vûkufiyeti sayesinde değişen zaman ve toplumun ihtiyaçları nedeniyle müçehhid kimliğini de aktif olarak işlettiği gösterilmiştir. İcâreteyn sisteminin Zekeriyazâde'nin verdiği fetvalarla şekillendiği, bu fetvaların kadı sicillerindeki hükümlerle de örtüştüğü ve sadece yaşadığı dönemi değil sonrasını da etkilediği ortaya konmuştur. Aynı zamanda Zekeriyazâde'nin arazi ile ilgili verdiği fetvaların kanunnâmelerin oluşum sürecinde etkin olduğu ve siyâsi otoriteyi de etkilediği ifade edilmiştir.²

Zekeriyazâde özelinde yapılan üçüncü ve son çalışma ise Ertuğrul Akın tarafından yapılmış ve 2023 yılında tamamlanmış olan doktora tezidir. Çalışmada Zekeriyazâde'nin ibadetler, aile ve ceza hukuku ile ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Ancak bu tezde de belirtildiği üzere Yahyâ Efendi'nin fikhî görüşlerinin ve verdiği katkınının diğer bağlamlarda da çalışılması için yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır.³

Tezin Önemi

Osmanlı şeyhülislamlarının Hanefi literatüre olan katkılarına dair yapılan araştırmalar artarak devam etmekle birlikte henüz yeterli seviyede değildir. Çalışmamızın bu açıdan literatüre katkı sağlamasını hedeflemekteyiz. Zekeriyazâde gibi önemli bir şeyhülislamın vakıf hukuku özelinde fikhî görüşlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi O'nun Osmanlı Hukuku açısından konumunu belirginleştirmek adına atılmış önemli bir adım olacaktır. İcâreteyn özelinde, Okan Doğan'ın çalışması ile ortak çalışma alanlarımız olmakla

² Okan Doğan, *Dissertation-A Seventeenth-Century Ottoman Şeyhülislam: Zekeriyazade Yahyâ Efendi's Contributions to İjâratayn and Ottoman Land Tenure*, (Amerika: Hartford Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022).

³ Ertuğrul Akın, *Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'nin (ö. 1053/1644) fetvaları ve fikhî analizi (İbadetler, aile ve ceza hukuku özelinde bir inceleme)*, (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

birlikte; bizim çalışmamız Zekeriyazâde'nin yanı sıra kendisinden önce ve sonraki şeyhülislamlarla olan etkileşimini ortaya koymak noktasında ayrılmaktadır. Ayrıca çalışmamız bu etkileşimi vakıf hukununun temel meselelerinden olan vakfın sıhhati ve lüzumu, zürrî vakıflar ve vakıf mülklerin kiralama usulleri üzerinden de yürütmüştür. Tezimiz mecmuanın farklı bölümlerindeki vakıf fetvalarını içermesi bakımından da Doğan'ın çalışmasından ayrılmaktadır. Tezimizde vakıf hukukunun pek çok konusu ile ilgili ayrıntılı ve derinlikli incelemeler bulunmaktadır. Zekeriyazâde'nin her bir konu özelindeki görüşünün ortaya konması bu açıdan da önem arz etmektedir. Bu nedenle tercih ettiğimiz konu özgün bir değere sahiptir.

Tezin Amacı

Hukuk tarihi çalışmalarında dönemin birinci el kaynaklarının incelenmesi büyük önem arz eder. Fetva mecmuaları da bu kaynakların başında gelmektedir. Dönemin müftü veya şeyhülislamlarına sorulan soruların ve bu sorulara verilen cevapların toplanması sonucu oluşan fetva mecmuaları, yaşanan dönemin sosyal, siyasi, dinî ve hukuki yapısı hakkında çok önemli ip uçları veren eserlerdir. Osmanlı dönemine ait çok zengin bir kaynağa sahip olmakla beraber eserlerin büyük bir kısmı gün yüzüne çıkarılıp araştırmaya ve üzerine söz söylemeye hazır hale gelmemiştir. Eserlerin çok büyük bir kısmı matbu değildir ve yazmalar kütüphanelerde onları okuyucularla buluşturacak araştırmacıları beklemektedir.

Çalışmadaki amacımız Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin vakıfla ilgili vermiş olduğu fetvaları tespit etmek, kendinden önceki ve sonraki şeyhülislamların konuyla alakalı fetvalarıyla bu fetvaları mukayese ederek Zekeriyazâde'nin vakıf hukukuyla alakalı meselelerdeki tavrını ortaya koymak olacaktır. Bu mukayese ile hem vakıf özelinde yapılmış olan tartışmaları, tarihi seyri içinde izleme hem de Yahyâ Efendi'nin bu fetvaları verirken kendinden önceki fetvalardan nasıl etkilendiğini ve kendinden sonraki dönemler üzerinde ne gibi tesirleri olduğunu ortaya koyarak Osmanlı vakıf hukukuna ne gibi bir katkı sunduğunu tespit etme fırsatına sahip olacağız.

Çalışmaya başladığımızda karşılaştığımız ilk zorluk Yahyâ Efendi'nin fetvalarının yazma halde bulunuyor olmasıydı. Bu nedenle ilk olarak fetvaların transkripsiyonunu yaparak kullanımının kolaylaşmasını sağlamayı hedefledik. Ancak çalışmanın hacmi dolayısıyla fetvalara metin içi ve dipnotlarda işaret etmekle yetindik. Fetva mecmuasının tamamının

yayınlanması ise bu çalışma sonrasındaki ilk hedefimizdir. Zekeriyazâde'nin fetvalarının latinize edilip basılması araştırmacıların tarama yapmasını kolaylaştırarak Zekeriyazâde'nin birçok alanda verdiği katkının ortaya çıkması için önemli bir basamak teşkil edecektir.

Tezin Yöntemi

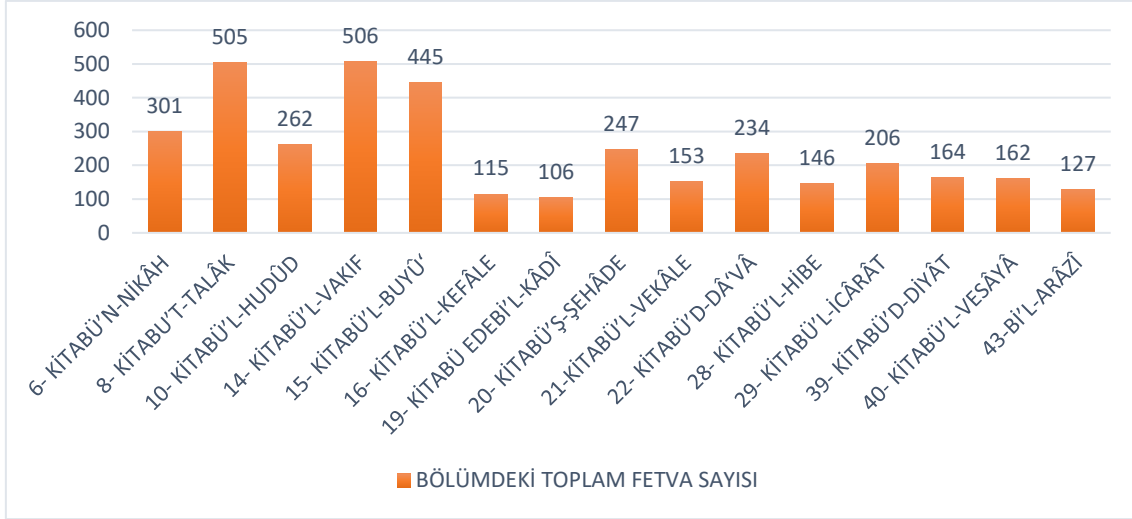
Tezde önceliğimiz Zekeriyazâde Yahyâ Efendi olduğundan ilk olarak Zekeriyazâde'nin fetvalarını içeren tam bir mecmua ve bu fetvaların doğruluğunu teyit edeceğimiz bir kontrol nüshası belirledik. Esas aldığımız mecmua Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 1087 numaraya kayıtlı *Fetâvâ-yı Yahyâ* isimli Esîrî derlemesidir. Yazma nüshanın tüm başlıkları, içindekiler kısmı ve ferağ kaydı bulunmaktadır. Esîrî derlemesinin eksiksiz bir örneğidir ve yazısı son derece okunaklıdır. Esas aldığımız nüshanın müstensihinin Ali bin el-hâcc Muhammed eş-şehîr Benlizâde es-Sîrozî olduğu h. 1091 (m. 1680-1681) tarihli ferağ kaydından anlaşılmaktadır.⁴ Kontrol nüshası olarak belirlediğimiz mecmua İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler koleksiyonunda yer almaktadır. Bu nüsha da esas aldığımız yazma gibi içindekiler kısmı ve ferağ kaydı bulunan tam bir metindir.⁵ 309 varaktan müteşekkildir.

Tüm fetvaları latinize ettikten sonra kontrol nüshasından mecmuanın tamamını teyit ettik, eksik veya okuma hatası olan yerleri düzelttik. Latiniz yaparken fiillerin yazımında da metne bağlı kalınmakla birlikte özellikle -ip, -ıp kipinde günümüz Türkçesini esas aldık. Mesela gelüb yerine gelip, edüb yerine edip yazmayı tercih ettik. -icek ekini günümüz Türkçesindeki karşılığını olan -ince şeklinde yazdık. Örneğin gelicek yerine gelince yazmayı tercih ettik. Ayrıca günümüz Türkçesinde yerleşik olarak kullanılan kelimelerin yazımında TDK'nın yazım kurallarını esas aldık. Tez boyunca dipnotlarda Zekeriyazâde, Minkârizâde ve İskilibî'nin fetvalarına kendi yaptığımız latinize metni üzerinden referans verdik.

339 varaktan müteşekkil mecmuanın tamamını latinize ettik; zira çok farklı bölümlerde vakıfla ilgili fetvaların yer alması muhtemeldi. Toplam 43 kitap ve 5062 fetvadan müteşekkil mecmuamızda vakıfla ilgili farklı bölümlerde yer alan fevaları da tespit ettik.

⁴ Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1087), 1a-339b.

⁵ Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi-Kanûn-ı Cedîd*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ktp., 296), 1a-309a.

Grafik 1: *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'deki Fetva Sayısı En Yüksek 15 Kitap Bölümü

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyaşâde'nin mecmuasında en fazla fetvanın vakıf bölümünde yer aldığı görülmektedir. Vakıf bölümünü 505 fetva ile talâk, 445 fetva ile buyû', 301 fetva ile nikâh, 247 fetva ile şehâdet, 234 fetva ile dava ve 206 fetva ile icâre bölümleri takip etmektedir. Farklı kitap bölümlerindeki vakıf hukuku ile ilgili fetvaların olduğunu da göz önünde bulundurunca sayı artmaktadır. Bu durumda toplam 28 bölümde 703 fetvanın vakıf hukuku meselelerine ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da tüm mecmua içinde %13.8 gibi bir orana tekabül etmektedir. Bu oran Zekeriyaşâde'nin vakıf hukuku meseleleri ile yakından ilgili olduğunun da bir göstergesidir.

Zekeriyaşâde'nin fetvalarının yalnızca fetva mecmuasındakilerle sınırlı olmaması muhtemeldir. Özellikle üçüncü bölüm için katkı sağlayacağından Zekeriyaşâde'nin özelde icâreteyn ile ilgili farklı fetvalarının yer alması nedeniyle Meşrebzâde'nin *Câmiu'l-icâreteyn* adlı eserindeki fetvalarından da yararlandık.⁶ *Câmiu'l-icâreteyn*'i Kaya ve ekibinin neşrini esas alarak kullandık.⁷ Burada yer alan fetvaların çoğu Zekeriyaşâde'nin mecmuasında aynen yer almakla birlikte, mecmuada bulunmayan bazı fetvalar da bulunmaktaydı. Zekeriyaşâde'nin fetvalarını ıskalamamak adına burada yer alan fetvaları da mukayeseye dahil ettik.

⁶ Şeyhülislam Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, İstanbul: Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire, 1252.

⁷ Şeyhülislam Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, haz., Süleyman Kaya, Emine Toprak, Nilüfer Kaval Koss, Zehra Mercan (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019).

FETÂVÂ-YI- YAHYÂ EFENDÎ'NİN BÖLÜMLERİ	İLGİLİ BÖLÜMDEKİ FETVALARIN YERİ	VAKIF FETVA SAYISI	TOPLAM FETVA SAYISI
1-KİTABÜ'T-TAHÂRÂT	-	0	6
2- KİTABÜ'S-SALÂT	2a, 5b	2	83
3- KİTABÜ'Z-ZEKÂT	6b (2), 7a (2), 7b (2), 8a, 8b (4), 9a, 9b (3), 10a	16	86
4- KİTABÜ'S-SAVM	-	0	10
5- KİTABÜ'L-HAC	-	0	16
6- KİTABÜ'N-NİKÂH	-	0	301
7- KİTÂBU'R-RADÂ'	-	0	37
8- KİTABU'T-TALÂK	-	0	505
9- KİTABÜ'L-EYMÂN	-	0	61
10- KİTABÜ'L-HUDÛD	-	0	262
11- KİTABÜ'S-SİYER	-	0	81
12-KİTABÜ'L-LUKÂTÂ VE'L-LEKÎD VE'L-İBÂK VE'L-MEFKÛD	-	0	43
13- KİTABÜ'Ş-ŞİRKET	-	0	91
14- KİTABÜ'L-VAKIF	93a-137a arası	506	506
15- KİTABÜ'L-BUYÛ'	136b, 137b, 143a, 149b, 151b, 153b, 154b, 157b (2), 164a, 164b, 165a, 165b, 166a, 166b, 167a (2), 167b, 169a	19	445
16- KİTABÜ'L-KEFÂLE	170b, 171b, 172b (2), 173b, 174a, 174b, 175a, 175b	9	115
17- KİTABÜ'L-HAVÂLE	177b, 178a (2), 178b, 179b, 180a (2), 181a	8	43
19- KİTABÜ EDEBÎ'L-KÂDÎ	184b (2), 185b	3	106
20- KİTABÜ'Ş-ŞEHÂDE	190a (2), 191b, 192a, 194a (2), 195a, 196a (2), 197b (2), 199a, 199b, 200a, 200b, 201b, 202b, 203b, 204b, 205b	24	247
21-KİTABÜ'L-VEKÂLE	214a, 214b, 215b (2), 219a	5	153
22- KİTABÜ'D-DÂ'VÂ	220b, 222b, 225b, 226a, 226b (2), 227a, 228a, 229b, 232a, 232b (2), 233a (2), 235a	15	234

23- KİTABÜ'L-İKRÂR	238a (2), 239b, 240a	4	94
24- KİTABU'S-SULH VE'L-İBRÂ'	244a, 244b (2), 245a	4	85
25- KİTABÜ'L-MUDÂRABE	250b	1	50
26- KİTABÜ'L-VEDÎ'A	255a	1	65
27- KİTABÜ'L-ÂRİYET	-	0	24
28- KİTABÜ'L-HİBE	263b (2), 264b, 265a	4	146
29- KİTABÜ'L-İCÂRÂT	266a (2), 266b (2), 267b (2), 268a, 268b(4), 269a, 269b (2), 270a, 270b, 271a, 271b (3), 272a, 274b, 275a, 276a, 276b (4), 277a (2)	30	206
30- KİTABÜ'L-İKRÂH	280b	1	14
31- KİTABÜ'L-HACR VE'L-ME'ZÛN	282a	1	21
32- KİTABÜ'L-GASB	283a	1	83
33- KİTABÜ'Ş-ŞUF'A	288b, 289b	2	24
34- KİTABÜ'L-KISMET	290b, 291b (2)	3	25
35- KİTABÜ'L-MÛZÂRA'AT VE'L-MÛSÂKÂT VE AHYÂİ'L-MEVÂT	292a, 293a	2	30
36- KİTABÜ'L-KERÂHİYYE VE'L-İSTİHSÂN	294a (1), 295b (1)	2	51
37- KİTABÜ'R-REHİN	296b, 298a, 299a (2), 299b (3), 300a (2), 300b (2), 301a	12	61
38- KİTABÜ'L-CİNÂYÂT	-	0	85
39- KİTABÜ'D-DİYÂT	306b, 307b, 313a	3	164
40- KİTABÜ'L-VESÂYÂ	314b (2), 315b, 316a, 317b (2), 320b, 321a (2), 322b	10	162
41- MESÂİL-İ ŞETTÂ	325b, 327a	2	69
42- KİTABÜ'L-FERÂİZ	-	0	45
43- BÂBÜ MÂ YETE'ALLAKU Bİ'L-ARÂZİ	322a, 332b (2), 333b, 334b (3), 335b, 337a, 338a (2), 339a (2)	13	127
TOPLAM	-	703	5062

Tablo 1: *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'de Vakıf ile İlgili Fetvaların Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriya'zâde öncesinde inceleyeceğimiz şeyhülislam­lar İbn Kemal (ö. 1534), Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 1547), Ebussuûd Efendi (ö. 1574), Hoca Sâdeddin Efendi ve Sunullah Efendi (ö. 1612)'dir. İbn Kemal, Çivizâde ve Ebussuûd'un fetvalarını Veli b. Yusuf el-İskilibî'nin (ö. 1589) mecmuasını esas alarak tespit ettik.⁸ İskilibî'nin mecmuasının vakıf ve icâre kısımlarını latinize ettik. Mecmuada vakıfla alakalı 398 fetva tespit ettik. Burada yer alan fetvaların neredeyse % 90'ı Ebussuûd Efendi'ye ait olmakla birlikte İbn Kemal, Çivizâde ve Zenbilli Ali Efendi'ye ait fevalar da yer almaktadır. Zekeriya'zâde öncesi için Boyâbâdî Sağır Mehmed Efendi'nin *Mecmûatü'l-fetâvâ* isimli derlemesinden de yararlandık.⁹ Hoca Saadeddin'in¹⁰ ve Sunullah Efendi'nin¹¹ fetvalarını ise Salur¹² ve Ünal­dı'nın¹³ çalış­malarından yararlanarak kullandık. Sâdeddin Efendi'nin mecmuasında vakıf bölümünde 170, diğer bölümlerle birlikte vakıf hukuku ile ilgili toplam 270 fetva bulunmaktadır. Sunullah Efendi'nin *Fetâvâ*'sında ise vakıf bölümünde 95, diğer bölümlerle birlikte toplam 119 fetva yer almaktadır.

Üçüncü bölüm için önemli şeyhülislam­lar olan Hoca­zâde Esad Efendi¹⁴ ve Mehmed Efendi'nin fetvalarını da *Câmiu'l-icâreteyn* ve kendi mecmualarından tarayarak kullandık.

Zekeriya'zâde sonrasında ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi (ö. 1678), Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1692), Feyzullah Efendi (ö. 1703) ve Yenişehirli Abdullah Efendi mukayese için seçtiğimiz şeyhülislam­lardandır. Minkârîzâde'nin fetvalarını Atâullah derlemesini esas alarak kendimiz tespit ettik. Yakın zamanda biten Çelik'in çalışması¹⁵ ile Abdür­rahim Efendi'ye nispet edilen mecmuanın da aslında Minkârîzâde'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Araştırmalarımızı eş zamanlı yürütmüş olduğumuzdan ve çalışmamızın sınırları gereği Abdür­rahim derlemesini mukayese­ye dâhil etme fırsatımız olmamıştır.

⁸ el-İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., İsmihân Sultan, 223).

⁹ Boyabâdî Sağır Mehmed Efendi, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, 1070), 1a-309b

¹⁰ Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, 2728), 1a-112b.

¹¹ Sunullah Efendi, *Fetâvâ-yı Sunullah Efendi*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, 502.

¹² Rabia Salur, *Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

¹³ Büşra Ünal­dı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

¹⁴ Hoca­zâde Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, (İstanbul: Süleymaniye, Kasidecizâde 277).

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Faruk Çelik. *Osmanlı fetva literatüründe temel bir kaynak olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetâvâsı ve vakıf fetvalarının analizi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

Ancak Çelik'in tespiti hâlâ bazı soru işaretlerini tam olarak aydınlatamamış değildir ve kendisi de bu soruların ancak daha kapsamlı çalışmalar ile ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir. Abdürrahim derlemesi Atâullah derlemesinin iki katından fazla fetva içermektedir. Atâullah derlemesinde fetvaların büyük çoğunluğunun bu mecmuada tekraren veya bazı küçük farklarla yer alıyor olması Minkârîzâde'ye ait olan fetva sayısını her iki mecmuanın toplamı olarak görmenin çok sağlıklı bir yaklaşım olmadığını düşündürmektedir. Daha önce Kaya,¹⁶ Zekeriyazâde ile Abdürrahim Efendi'nin fetvaları arasında dikkat çekecek miktarda benzerlik olduğunu tespit etmiş; hatta Zekeriyazâde'nin zekât ve öşür bölümündeki fetvaların yarısının neredeyse lafzen aynıyla tekrar eden fetvalar olduğunu ortaya koymuştur. Bu tespit Abdürrahim derlemesindeki fetvaların tamamının Minkârîzâde'ye ait olması fikrinin tekrar değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Aralarında fark olmakla birlikte her ikisinin de Yahyâ ismi ile imzalarının bulunması birtakım fetvaların yanlış nispet edilmesine sebebiyet vermiş olabilir. Ayrıca bu mecmuada kendisi de on yedi ay şeyhülislamlık yapmış olan Abdürrahim Efendi'ye ait fetvaların da bulunuyor olması muhtemeldir. Bu nedenle Minkârîzâde'ye ait olduğunun tespit edildiği ifade edilen fetva sayıları hakkında temkinli ifadelerde bulunmak daha isabetli görünmektedir.

Biz Minkârîzâde'nin fetvalarını Atâullah derlemesi üzerinden gerçekleştirdik ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi numara 314'te kayıtlı yazma nüshayı esas olarak kendimiz latinize edip kullandık.¹⁷ Mecmua çok geniş olduğundan yalnızca vakıf bölümünün latinizesini yaparak mukayesede kullandık ve toplamda 337 fetva elde ettik. Diğer bölümlerin latinizesini yapmadığımız için mecmuadaki toplam fetva sayısını ve mecmuada dağınık olarak bulunan vakıf hukuku ile ilgili mesele sayısı elimizde mevcut değildir. Ancak mecmuadaki toplam fetva sayısını ve vakıf bölümündeki fetva sayısını Çelik'in esas aldığı Atâullah derlemesi üzerinden kullandık. Bizim esas aldığımız nüshada vakıf bölümünde 337 fetva vardı, Çelik'in kullandığı nüshada ise 347 fetva bulunuyordu. Bu nedenle toplam fetva sayısı da elimizdeki mecmua ile çok benzer olacağından grafiklerde bu veri üzerinden değerlendirmelerimizi yaptık. Mecmuada diğer bölümlerde bulunan 88 fetvanın da vakıf hukuku meselelerine ait olduğunu tespit ettik.

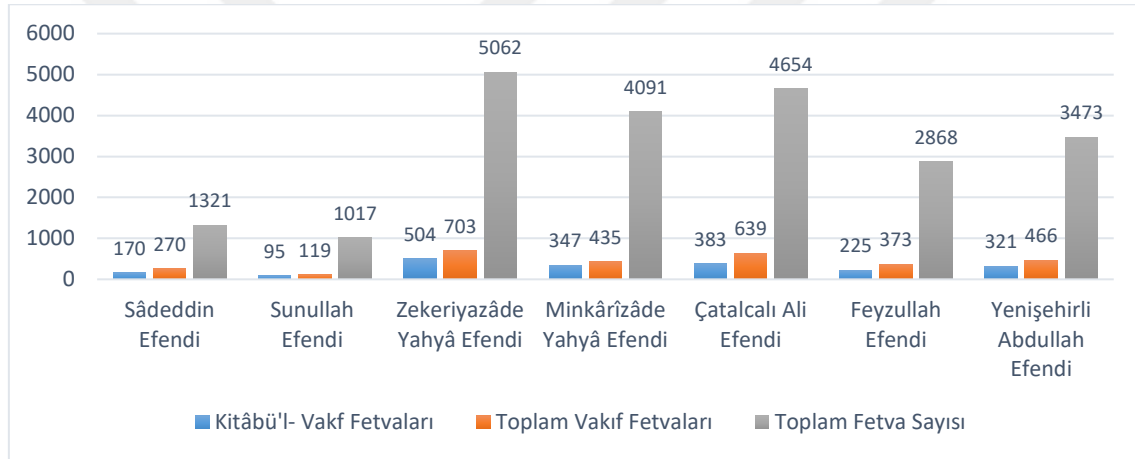
¹⁶ “*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*’de yer alan zekât ve öşre dair fetvaların yaklaşık yarısı ya birebir aynıyla ya da bazı basit farklarla *Fetâvâ-yı Abdurrahim*’de yer alır.” Süleyman Kaya, “Zekeriyazâde Yahyâ Efendi’nin İlmi Kişiliği”, 409.

¹⁷ Şeyhülislam Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ktp., Nadir Eser, İSL 314), 1a-370b.

Bu durumda Minkârîzâde'nin vakıf hukuku ile ilgili fetvalarını toplamda 435'e ulaşmış oldu.

Çatalcalı'nın¹⁸ fetvalarını Eser'in,¹⁹ Feyzullah Efendi²⁰ ve Yenişehirli'nin²¹ fetvalarını da Kaya ve ekibinin derlemelerini esas alarak tespit ettik.²² Çatalcalı'nın vakıf bölümünde 383 fetva bulunmakla birlikte mecmuanın tamamında vakfı ilgilendiren toplamda 639 fetva tespit ettik. Feyzullah Efendi'de ise bu sayı 225 vakıf bölümü ve toplamda 373 fetva olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenişehirli'nin ise 321 fetvası vakıf bölümünde bulunmakla birlikte toplamda vakıf hukuku ile ilgili 466 fetvası vardır.

Tüm rakamları bir arada değerlendirdiğimizde Zekeriyazâde'nin 703 fetva sayısı ile vakıf hukuku ile ilgili en fazla fetva veren şeyhülislam olduğu ortaya çıkmaktadır. Zekeriyazâde'yi Çatalcalı ve Minkârîzâde takip etmektedir.

Grafik 2: Şeyhülislamların Kitâbü'l-Vakf Bölümündeki ve Tüm Mecmuadaki Vakıfla İlgili Fetva Sayıları ile Toplam Fetva Sayıları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Fetvaların tüm mecmua içindeki oranlarına baktığımızda Hoca Sâdeddin'in toplam fetva açısından %20'lik oranla birinci Zekeriyazâde'nin ise %13.8 ile ikinci sırada yer aldığını

¹⁸ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, der. Salih b. Ahmed el-Kefevî, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311).

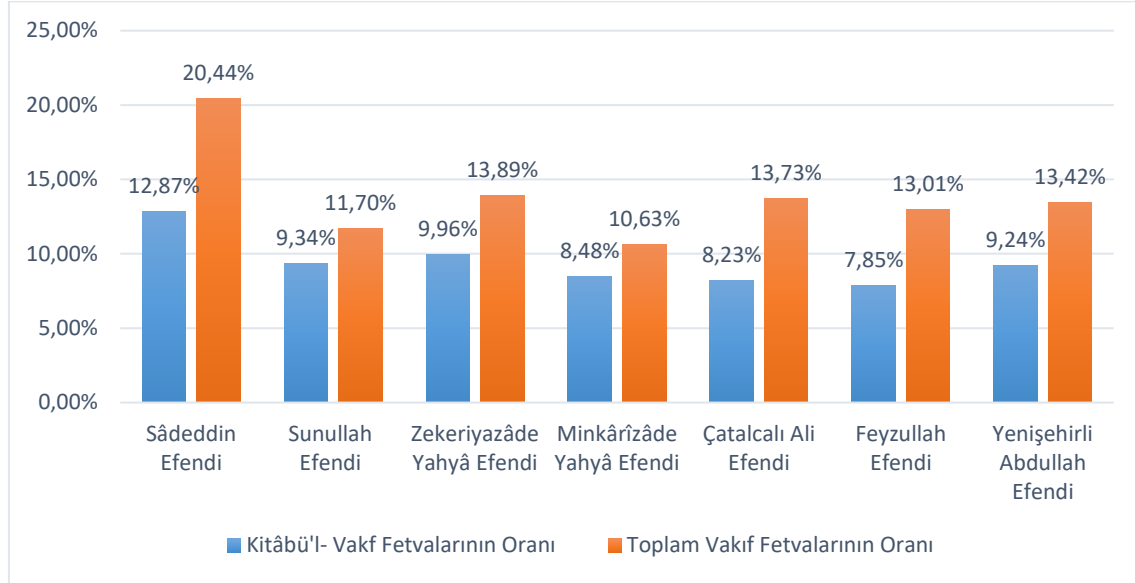
¹⁹ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz., Esra Kılavuz Eser, (İstanbul: İSAR Yayınları, 2021).

²⁰ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, (İstanbul: Daru't-Tıbaati'l-Âmire).

²¹ Şeyhülislam Yenişehirli Ebu'l-Fazl Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, der. Mehmed Fıkhî el-Aynî, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1266).

²² Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, haz., Süleyman Kaya, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009). Yenişehirli, Şeyhülislam Ebu'l-Fazl Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, haz., Süleyman Kaya, Betül Algin, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011).

görmekteyiz. Hoca Sâdeddin'in mecmuasını bir kenara koyarsak vakıf hukuku konularının oran açısından diğer mecmualarda birbirine yakın olduklarını söyleyebiliriz.

Grafik 3: Şeyhülislamın Kitâbü'l-Vakf Bölümündeki ve Tüm Mecmuadaki Vakıfla İlgili Fetvalarının Fetva Mecmualarına Oranı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyyazâde ve mukayesesini yapacağımız tüm şeyhülislamın vakıfla ilgili fetvalarını mecmualardan tarayarak bir araya getirdik. Zekeriyyazâde'nin 703 fetvasıyla kendinden önceki **787** ve sonraki **1825** olmak üzere toplam fetva sayısı **3305** olarak belirginleşmiş oldu.

Şeyhülislam	Eser Adı	Kitâbü'l-Vakf	Diğer Bölümler	Toplam
Ebussuûd Efendi	<i>Mecmau'l-fetâvâ</i>	380	18	398
Hoca Saadeddin Efendi	<i>Fetâvâ</i>	170	100	270
Sunullah Efendi	<i>Fetâvâ</i>	95	24	119
Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi	<i>Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi</i>	506	200	703
Minkârîzâde Yahyâ Efendi	<i>Fetâvâ-yı Atâullah Efendi</i>	337		337
Çatalcalı Ali Efendi	<i>Fetâvâ-yı Ali Efendi</i>	383	256	639
Feyzullah Efendi	<i>Fetâvâ-yı Feyziyye</i>	225	148	373
Yenişehirli Abdullah Efendi	<i>Behcetü'l-Fetâvâ</i>	321	145	466
		2417	891	3305

Tablo 2: Şeyhülislamın Vakıf Hukuku ile İlgili Fetva Sayıları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu fetvaların tamamı üzerinde çalışarak tüm fetvaları içeren geniş bir kodlama yaptık. Bu başlıklar Tablo 3'te gösterilmiştir. Ne yazık ki yaptığımız kodlamanın tamamını yansıtacak bir mukayese bu çalışmanın sınırlarını aştığından vakıf hukuku ile ilgili temel üç mesele ile tezi tahdid etmemiz gerekti. Zekeriyazâde'nin katkılarını ortaya koymayı hedeflediğimiz bu çalışmada O'nun en fazla katkı vermiş olduğunu düşündüğümüz konu icâreteydi. Bu nedenle icâreteyni kapsayan, vakıf mülklerin kiralama usulleri en öne çıkan bölüm oldu. Zürrî vakıflar başlığını ise *TÜBİTAK-1001: Osmanlı Aile Vakıflarını Yeniden Okumak: Vakfın Şartları, Lehtarlar ve Hukuki Bağlam* projesindeki çalışma alanımızla uyumlu olarak seçtik. Sonrasında vakıf hukukunun temel meselelerinden olması nedeniyle vakfın sıhhati ve lüzumu ile ilgili bir bölüm eklemenin uygun olacağına karar verdik. Böylece tezin ana yapısı ortaya çıktı ve ilgili fetvalar ışığında Zekeriyazâde'nin görüşlerini mukayeseli olarak bu üç bölümde inceledik. Giriş kısmında Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'nin hayatına ve eserlerine kısaca temas etmeyi uygun bulduk.

Tezin içinde oluşturduğumuz tablolarda fetvaların erişimine tam olarak işaret edebilmek için latinizesi yapılmış ve basılı olan fetvaların tamamının fetva numaralarına yer verdik. (Hoca Sadeddin Efendi (Rabia Salur)-Sunullah Efendi (Büşra Ünalı)-Çatalcalı (Esra Kılavuz Eser)-Feyzullah Efendi (Süleyman Kaya ve ekibi)-Yenişehirli (Süleyman Kaya ve ekibi)-Meşrebzâde (Süleyman Kaya ve ekibi). Tablonun hacminin artırmamak için fetvaların yer aldığı sayfa numaralarını dahil etmedik. Dipnotlarda ise sayfa aralıklarına atıf yapmakla birlikte spesik olarak bahsettiğimiz fetvayı parantez içinde numara sayısını da yazarak gösterdik.

Boyabâdî derlemesini “Osmanlı Hukukunu Kurmak: Fetva ve Risaleler ışığında 16. Yüzyıl Osmanlı Hukuku” isimli TÜBİTAK projesinin açık erişiminden yararlanarak kullandık.²³ Bu nedenle tüm metinde ve tablolarda Boyabâdî derlemesine de varak numaraları üzerinden referansta bulunduk. İskilibî, Zekeriyazâde ve Minkârîzâde'nin fetvalarını kendimiz latinize ettiğimiz ve basılı olmadığı için varak numaraları üzerinden işaret ettik. Yalnızca varak numarasını yazdığımız yerler varakta konu ile ilgili tek fetva tespit ettiğimizi göstermektedir. Varakta tek bir fetva bulunması halinde parantez kullanmadık. Bir varakta birden fazla fetvanın bulunduğu durumları göstermek

²³ Osmanlı Hukukunu Kurmak: 16. Yüzyıl Fetvaları ve Risaleleri Işığında Klasik Osmanlı Hukuku. (Erişim Tarihi 24/05/2023).

için ise parantez kullanarak fetva sayısını belirttik. Varak 125a’da üç fetva tespit etmişsek 125a (3) şeklinde yazdık.

ANA BAŞLIKLAR	ALT BAŞLIKLAR
1-Vakıf Muamelesinin Kurulması	
2-Vakıf Muamelesinin Hükümleri	
3-Vakıf Muamelesinin Sıhhat Şartları	a- Vâkıfa ait şartlar b- Mevkufa ait şartlar c- Mevûfun aleyhe ait şartlar
4-Vâkıfların Vakfiyelerinde Beyan Ettikleri Şartlar	
5-Evlatlık Vakıflar ve İlgili Hükümler	
6- İntifâ İtibariyle Vakıfların Taksimi ve Bazı Hükümler	a- Aynıyla b- Geliriyle c- Avarız
7-Velayet Hakkı ve Kısımları	a- Vâkıf b- Lehtarlar / mutasarrıflar c- Müteveli d- Hâkim e- Sultan
8-Mütevellinin	a- Hakları b- Muhasebesi c- Sorumluluğu d- Tevliyet Görevinin Sona Ermesi
9-Vakıfla İlgili Görevler	
10-Vakıf İdaresinin Teftişi	
11-Mütevellinin Tasarrufları	a- İstibdâl b- İzn-i kadı ile yapabildikleri c- Kendi başına yapabildikleri d- Yapması caiz olmayanlar e- Vakfın tamiri f- Mâl-i vakfın tazmini g- Rakabe h- Öşür
12-Vakıf Davaları	
13-Vakıf Çeşitleri a- İcareteynli vakıflar b- Mukataâlı vakıflar c- İcâre-i vâhîde	i. Tefviz ii. Ferağ iii. Ecr-i misil iv. Hisseli tasarruf v. Binanın tekrar yapımı vi. Nöbet-i tasarruf vii. İntikal viii. Kasr-ı yed
14-Vakıf Arsa Üzerine Yapılan Binalar	
15-Vakıf Arazilerin Tapu ile Devri	
16-Nukûd-i Mevkufe	a- Muâmele-i Şer’iyye b- Bey bi’l-İstiğlâl
17-İrsâdî Vakıflar	

Tablo 3: Vakıf Hukuku Fihristi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şeyhülislam Zekeriya'zâde Yahyâ Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Yahyâ Efendi Ankaralı Bayramzâde Zekeriya Efendi (ö. 1593) ve Rukiye Hanım'ın büyük oğlu olarak İstanbul'da dünyaya geldi. Aynı zamanda bir şâir olup Meylî mahlasıyla şiirler yazdığı bilinen Zekeriya Efendi'nin, soyunun Hacı Bayram Veli'ye dayandığı rivayet olunmuştur.²⁴ Bayramzâde Zekeriya ilmiye sınıfına mensûb olup uzun yıllar çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, daha sonra kadılık vazifesini deruhte etmiş, Anadolu kazaskerliğinden sonra kendi isteğiyle emekli olmuştur. 78 yaşında iken şeyhülislamlık makamına tayin edilmiş; ancak aniden ölümü nedeniyle bir yıl gibi kısa bir süre bu görevde bulunabilmiştir. Zekeriya Efendi ile birlikte soyu 17. yy sonlarına kadar ilmiye ailesi olarak devam etmiş, aileden pek çok âlim ve şâir yetişmiştir. Zekeriya Efendi'nin büyük oğlu Yahyâ Efendi şeyhülislamlığa, küçük oğlu Şeyhî Lutfullah Anadolu Kazaskerliğine kadar yükselmiştir.²⁵

Zekeriya'zâde'nin doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda iki bilgi yer almaktadır. Bu rivayetlerden biri h. 960 (m. 1553), diğeri ise h. Safer 969 (m. Ekim 1561)'dir. Kavruk, dönem kaynaklarının ifadeleri doğrultusunda 1561 tarihinin daha doğru olduğunu belirtmiştir. DİA maddesinde de ihtilafa atıfla birlikte bu tarih seçilmiştir. Sicill-i Osmanî'de ise 1553 tarihi tek olarak zikredilmiş ve güncel birçok çalışmada da bu tarih esas alınmıştır.²⁶ Yaptığımız araştırmada doğum yerinde ihtilaf bulunmamakta ve İstanbul olarak kaydedilmektedir. Hatta Bursalı Mehmed Tahir kendisini Yahyâ Efendi, “Şeyhülislam-İstanbulî” olarak tavsif etmiştir.²⁷ Babası Zekeriya Efendi'nin hayatına ve bu tarihlerde bulunduğu yerlere bakınca doğum tarihinin 1553 olması daha olasıdır. Ayrıca incelediğimiz eserlerde 91-92 yaşında vefat ettiği²⁸ bilgisiyle örtüşen tarih de 1553'tür. Aynı tarihte Yahyâ Efendi'nin babası Zekeriya Efendi Kanuni ile Nahçıvan seferine katılmıştır.²⁹ Bu tarihlerde annesinin İstanbul'da bulunması muhtemeldir. Çünkü

²⁴ Şeyhülislam Zekeriya'zâde Yahyâ Efendi, *Şeyhülislam Yahyâ Divanı (Tenkitli Metin)*, haz. Hasan Kavruk, (Ankara: MEB Yayınları, 2001), 13.

²⁵ Mehmet İpşirli, “Zekeriya Efendi, Bayramzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/ 211-212.

²⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayan, çev. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5/1674.

²⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaâ-i Âmire, 1333), 2/497.

²⁸ Şeyhülislam Zekeriya'zâde Yahyâ Efendi, *Divan-i Yahyâ*, haz., İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334), 21.

²⁹ *İlmiye Salnamesi*, (İstanbul: Meşihat-i Celile-i İslâmiyye, 1334), 343.

1553 öncesinde Zekeriya Efendi'nin İstanbul'da mülâzemet aldığı ve sonrasında Bursa'da Hamza Bey medresesinde ilk görevine başladığı bilinmektedir. 1555-1563 yılları arasında Bursa'da Çendik ve Kaplıca Medreselerinde görev yapmıştır. Bu nedenle 1561'de Zekeriyazâde'nin İstanbul'da doğduğu bilgisi uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. 1563-1572 yılları arasında Zekeriya Efendi'nin İstanbul'daki müderrislik hayatı devam etmiştir. Yahyâ Efendi'nin 1553'te doğduğunu varsaydığımızda babası 39 yaşında, 1561'de doğduğunu kabul ettiğimizde 47 yaşında olmaktadır. Ayrıca Zekeriyazâde'nin müderrisliğe ilk başladığı tarihin 1580 olduğu bilindiğinden 19 gibi çok erken bir yaşta müderris olması uzak bir ihtimal olup doğum tarihinin 1553 olduğu ihtimali kuvvetlenmektedir. Bu durumda müderrisliğe başladığında 27 yaşında olduğu düşünülebilir.

Yahyâ Efendi'nin parlak ve zengin bir ilim hayatı olmuştur. İlk tahsilini babası Zekeriya Efendi'den almaya başlayan Yahyâ Efendi sonrasında Abdülcebbarzâde Derviş Mehmed Efendi'den ve diğer bazı âlimlerden ders aldı. 1580'de Şeyhülislâm Mâlûlzâde Mehmed Efendi'den mülâzemet alarak müderrisliğe başladı. 1580-1594 tarihleri arasında toplamda 14 yıl İstanbul'daki farklı medreselerde (Hoca Hayreddin Efendi, Atik Ali Paşa, Haseki Sultan, Sahn, Şehzade, Üsküdar Atik Vâlîde Sultan Medreseleri) müderris olarak görev almıştır. 1596-1604 yılları arasında ise sırasıyla Halep, Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul kadısı olarak görev yapmıştır. 1605-1619 yılları arasında da önce Anadolu kazaskerliği, daha sonra Rumeli kazaskerliği yapmıştır. Rumeli kazaskerliğini üç farklı dönemde (1606/1609-10/1617-19) yerine getirip emekli olduktan beş yıl sonra meşihât makamındaki serüveni başlamıştır. Şeyhülislamlığı da üç farklı dönemi kapsamaktadır. Zekeriyazâde üç ayrı padişahın saltanatı döneminde ifta vazifesini deruhte etmiş, pek çok siyasi çalkantıya şahit olmuş ve tarihin seyrini değiştiren birçok olayda aktif rol oynamıştır.

Şeyhülislamlığa ilk olarak, Genç Osman'ın (saltanatı: 1618-1622) şehit edilmesi üzerine cereyan eden olayların sonunda 1622 yılında Mehmed Es'ad Efendi yerine gelerek başlamıştır. Yahyâ Efendi, şehit edilen Sultan Osman'ın cenaze namazını da bizzat kıldırmıştır. Genç Osman'ın yerine ikinci kez tahta geçirilen Sultan I. Mustafa Han'ın (1617-1618, 1622-1623) azledilmesi için çıkarılan fetvada Zekeriyazâde'nin imzası vardır. Bu fetva ile çocuk denecek yaşta Sultan IV. Murâd tahta geçirilmiştir. Kemankuş

Ali Paşa ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonrası bir yıllık görevi sonrası azledilen Zekeriyaşâde iki yıl sonra tekrar şeyhülislam olarak atanmış, IV. Murâd döneminde yedi yıl görev yapmıştır. Ancak çıkan ayaklanma sonrasında yine görevden azledilmiş, 1634 yılında üçüncü ve son kez meşihât makamına gelmiş, vefatına kadar 18 yıl 2 ay 25 gün şeyhülislamlık yapmıştır. En uzun görevde kalan beşinci Osmanlı şeyhülislamıdır.³⁰

Son kez şeyhülislamlık makamına atanması Sultan Murâd'ın devlet yönetimini artık eline aldığı döneme denk gelmiştir ve en tesirli olduğu dönem de bu dönemdir. Padişahın iltifatına mazhâr olmuş, fikirleri değer görmüştür. Padişahın kendisine “baba” dediği ve karşılıklı şiir okudukları da bilinmektedir. Ancak IV. Murâd'ın erken yaşta ölümü ve sonrasında Sultan İbrahim'in tahta gelmesiyle Zekeriyaşâde'nin gözden düşüş süreci başlamış, padişahın kendini azarlayan tavırlarına daha fazla dayanamayan yaşlı bünyesi kısa sürede zayıf düşmüştür. İftâ makamındayken vefat etmiş ve şânına yakışır bir törenle defnedilmiş, cenaze namazını dönemin yeni şeyhülislamı kıldırmıştır. Naaşı tarihi belgelerde yer alan ifadelerle göre izdihâm nedeniyle omuzlara alınamamış, elden ele taşınarak babası Zekeriya Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

Zekeriyaşâde'nin ilmi yönü ve derinliği ile ilgili söylenenler kendisine verilen değer anlaşılmaması ve ilmiye içindeki konumunu anlamlandırma açısından bize önemli ipuçları vermektedir. Şeyhülislam Yahyâ'nın şâirliğini öven, kendisine methiyeler ve kasideler sunan pek çok örnek olmakla birlikte bizim için önemli olan fakihlik yönünü ön plana çıkaran ifadelerden bazıları şöyledir: “Ebussuûd Efendi'den sonra gelen müftülerin mümtâzı”,³¹ “Müftülük Ebussuûd Efendi'de kemalin bulup bunlarda hatm oldu”³² “Rezânet-i fetvası müselleme”³³ “Yahyâ Efendi, ulema-yı meşrik ve mağribin sultanı, ulûm-i cüziye ve külliye de şeyh-i kül idi, vâhidü'z-zaman sâni'n-Numan ... idi”³⁴ “Devrinin Ebussuûd'u derecesinde ihrâz-ı şân etmeye muvaffak oldu”³⁵ “Ebussuûd'dan sonra gelen meşâyih-i İslâm'ın ekmeli olduğu müttetekun aleyhdır. Şâirlikçe Ebussuûd'a

³⁰ Ebussuûd Efendi 28 yıl,11 ay; Zenbilli Ali Efendi 23 yıl; Molla Fahreddin-i Acemi 23 yıl; Molla Hüsrev 19 yıl. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*, (İstanbul:Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2015) Yayın No: 139, 11-13.

³¹ Süleyman Müstakimzâde Sâdeddin Efendi, *Devhatü'l-meşâyih*, s. 47.

³² Kâtip Çelebi Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Fezleke*, (İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbaası, 1287), 2/232.

³³ İbnü'l-Emin, *Divan-i Yahyâ*, 26.

³⁴ İbnü'l-Emin, *Divan-i Yahyâ*, 27.

³⁵ *İlmiyye Salnâmesi*, 443.

hattâ İbn Kemâl'e fâik olduğundan tereddüd edilmek lazım gelmez"³⁶ gibi ifadelerde kendisinin Osmanlı'nın en güçlü şeyhülislamlarından addedilen Ebussuûd'dan sonrakilerin en seçkini, bazı ifadelerde onlardan daha ileri olduğu, zamanının en önde gelen ilim adamı hatta ikinci bir Ebu Hanife'si olduğu, verdiği fetvaların geçerliliği ve ağırlığının herkesçe kabul edilmiş olduğu tespitleri oldukça dikkat çekici ve iddialıdır.

Eserleri

Zekeriyaşâde Yahyâ Osmanlı tarihi boyunca, fetvalarına en çok referansta bulunan Osmanlı şeyhülislâmlarındandır. Fetva imzalarında, mutlak olarak “Yahyâ” ibaresi yazıldığında kendisi kastedilir. Fetvalarda kimi zaman kendisinden sonra gelen Minkârîzâde Yahyâ'dan ayırt edilmek için “Yahyâ el-Evvel” şeklinde de referansta bulunmaktadır.³⁷

Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi'nin ifta makamındayken verdiği fetvaları, onun vefatından sonra üç isim tarafından farklı şekillerde derlenmiştir.

Zekeriyaşâde Muhsin-i Kayserî'nin *Câmiü'd-dürrer* şerhine yazdığı ve bir nüshası da Giresun Halk Kütüphanesi nr. 3595'te kayıtlı olan *Ta'likü şerh-i Câmiü'd-dürrer* eseri döneminde çok meşhur olmuştur. Edebiyata dair verdiği eserlerden en meşhûru **Divân**'ı olup modern çalışmalarda da hayli araştırmaya ve teze konu olmuştur. **Tahmîsü Kasîdeti'l-Bürde**, **Nigâristân Tercümesi** ve **Sâkînâme** diğer edebî eserlerindendir. Yahyâ Efendi'nin Arapça, Farsça bazı şiirleriyle dinî-ahlâkî konularda manzum, mensur Arapça risâle, hâşiye ve takrizleri de olduğu da bilinmektedir.³⁸

Tezimizin esas kaynağını oluşturan **Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi**'nin Esîrî, Fındık Mustafa, Aksarâyî tarafından yapılan üç farklı derlemesi olmakla birlikte bunların en meşhurunu ve kütüphanelerde bulunan nüshaların çoğunluğunu Esîrî derlemesi teşkil etmektedir. Biz de tezimizde Esîrî derlemesini esas aldık.

Esîrî Mehmed Efendi b. Abdülhalim el-Bursevî (ö. 1681). *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'nin en yaygın derlemesi döneminin fetva emini olup sonrasında m. 1659-1662 yılları arasında

³⁶ Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemal Kurnaz. (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013), 48; Ömer Uyan, *Şeyhülislam Yahyâ Divanı'ndaki İnşa (Emir, İstifham, Temenni, Nida) İfadelerinin Belagat İlmine Göre İncelenmesi*, (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 9.

³⁷ Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü”, *TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (İstanbul: 2005), 3/5, 291.

³⁸ Bayram Ali Kaya, “Yahyâ Efendi, Zekeriyyâşâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 245-246.

üç yıl ifta makamında³⁹ yer alan Esîrî Mehmed Efendi'ye aittir. Bazı nüshalar bu sebeple derleyene nispetle *Fetâvâ-yı Abdülhalîm Efendi* veya *Fetâvâ-yı Halîmiyye* olarak da kayda geçirilmiştir;⁴⁰ ancak fetvaların tamamı Zekeriyazâde'ye aittir. Ulaşabildiğimiz en erken istinsâh tarihi h. 1078 (m. 1667-68)'dir ki, Yahyâ Efendi'nin vefatından 25 yıl sonrasına tekâbül etmektedir.⁴¹ Bizim tezde esas aldığımız nüsha da bu tarihten on dört yıl sonrasına h. 1091 (m. 1680-1681) yılına aittir. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* olarak meşhur olan mecmua isim benzerliği sebebiyle kütüphanelerde kimi zaman Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispet edilen mecmua ile karışmış ve Zekeriyazâde Yahyâ'nın fetvalarının yer aldığı eser Minkârîzâde'ye nispetle kaydedilmiştir. Bu şekilde koleksiyonlarda Minkârîzâde'ye hatâen nipet edilen otuz üç nüsha Çelik tarafından tespit edilmiştir.⁴²

Mehmed Efendi fetva mecmuasına yazdığı mukaddimede Yahyâ Efendi'nin hizmetinde bulunduğu ve onun şeyhülislamlık yaptığı üç dönemde verdiğini, defterlerde ayrı yerlerde bulunan fetvalarından seçmeler yaparak mecmuayı derlediğini; fetvalara kolay erişim sağlamak için de klasik fetva eserlerindeki usule uygun kitâb ve bab başlıklarının altına ilgili fetvaları yerleştirdiğini ifade etmektedir. Mecmuada fetvalar “*mesele*” ve “*el-cevâb*” şeklinde klasik fıkıh kitaplarındaki usule uygun kitap ve bâb başlıkları altında sıralanmaktadır. Fetvaların neredeyse tamamı Türkçe olmakla birlikte, çok az sayıda bazı Arapça fetvalar da yer almaktadır. Şeyhülislamların fetvalarına nakil yazma zorunlulukları olmadığından eserde Arapça nakiller bulunmamaktadır. Esîrî Mehmed Efendi tarafından yapılan bu derlemenin *Mûlahhasu'l-fetâvâ* (*Mûlahhas fetâvâ*) adlı daha özet bir versiyonu Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu nr. 1227'de kayıtlıdır.⁴³

Esîrî derlemesinin ulaşabildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. Akseki Halk Ktp., “*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*”
2. Amasya İl Halk Ktp., nr. 05 Ba 484, “*Fetâvâ*”
3. Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıd, nr. 2689
4. Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıd, nr. 2690

³⁹ Mehmet İpşirli. “Esîrî Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/ 390.

⁴⁰ Nuruosmaniye Ktp., nr. 1988, 1998, 1999, 2000, 2055.

⁴¹ Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, 2831)

⁴² Çelik, *Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetâvâsı*, 105.

⁴³ Özen. “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, 292

5. Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 9042
6. Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 1529
7. Burdur İl Halk Ktp., nr. 1980, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*"
8. Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Haraççioğlu Koleksiyonu, nr. 16
9. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, nr. 542
10. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 1217, "*Fetâvâ-yı Abdurrahîm Efendi*"
11. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 3111, "*Fetâvâ-yı Abdurrahîm Efendi*"
12. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 3175, "*Fetâvâ-yı Minkârîzâde*"
13. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 4463, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*"
14. Eskişehir İl Halk Ktp., nr. 26 Hk 1079
15. Gazi Hüsrev Bey Ktp., nr. R-6981, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi Minkârîzâde*"
16. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ktp., nr. 296
17. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Nadir Eserler-Türkçe, nr. 1412
18. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Nadir Eserler-Türkçe, nr. 3693
19. Katamonu İl Halk Ktp., Katamonu İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 37 Hk 36
20. Katamonu İl Halk Ktp., Katamonu İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 37 Hk 3332
21. Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 373
22. Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 26868
23. Konya İl Halk Ktp., nr. By 7545, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*"
24. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 446, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*"
25. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 3478, "*Fetâvâ*"
26. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 7486, "*Fetâvâ-yı 'Yahyâ Efendi*"
27. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 8491, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*"
28. Milli Ktp., Adnan Ökten İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 06 Ha 4317
29. Milli Ktp., Tokat İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 60 H 414
30. Milli Ktp., nr. 01 Hk 1054, "*Fetâvâ-yı Minkârîzâde*"
31. Milli Ktp., nr. 26 Hk 305, "*Fetâvâ*"
32. Milli Ktp., nr. 55 Hk 871, "*Fetâvâ*"
33. Milli Ktp., nr. 06 Mil YzA 6786, "*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*"
34. Milli Ktp., nr. 06 Mi l Yz B 206, "*Fetâvâ*"
35. Milli Ktp., nr. 06 Mi l Yz B 408, "*Fetâvâ*"
36. Milli Ktp., nr. 06 Mi l Yz B 416-1, "*Fetâvâ*"

37. Milli Ktp., nr. 06 Mil Yz B 561, “*Fetâvâ*”
38. Milli Ktp., nr. 06 Mi l Yz B 896, “*Fetâvâ*”
39. Milli Ktp., nr. 06 Mi l Yz B 995, “*Fetâvâ*”
40. Milli Ktp., nr. 06 Mil Yz B-1150, “*Fetâvâ*”
41. Milli Ktp., nr. 06 Mil Yz B 1157, “*Fetâvâ*”
42. Süleymaniye Ktp., A-Tekelioğlu, nr. 95
43. Süleymaniye Ktp., A-Tekelioğlu, nr. 821
44. Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 254
45. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 95
46. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1569
47. Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 963
48. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1087
49. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1088
50. Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 311
51. Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 332
52. Süleymaniye Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 449
53. Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 109
54. Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 248
55. Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 249
56. Süleymaniye Ktp., Kasidecizade, nr. 276
57. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 109
58. Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 104
59. Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1988
60. Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1998
61. Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1999
62. Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 2000
63. Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 2055
64. Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 2056
65. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1116
66. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1134
67. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1056
68. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2831

69. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3417
70. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 3597
71. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 666
72. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 667
73. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami nr. 668
74. Topkapı Sarayı, nr. A788, “*Fetâvâ-i Yahyâ Efendi*”
75. Topkapı Sarayı, nr. A789, “*Fetâvâ-i Yahyâ Efendi*”
76. Topkapı Sarayı, nr. A790, “*Fetâvâ-i Yahyâ Efendi*”
77. Topkapı Sarayı, nr. A801, “*Fetâvâ-i Yahyâ Efendi*”

b. Fındık Mustafa b. Şeyh Mehmed (ö. 1694): Yahyâ Efendi’nin fetvalarından hareketle üç ayrı derleme yapmıştır. Bunlardan ilki tüm fıkıh konularına şamûlken, diğer iki mecmuanın biri yargılama hukuku diğeri arazi hukuku ile ilgili meseleleri bir araya getirmiştir.

i. *Nûru’l-fetâvâ*: Eserin mukaddimesinde Mustafa Efendi, konuları ile ilgili meseleleri bir araya getirdiğini ifade etmiştir. Bu derlemede Yahyâ Efendi’nin fetvalarına ek olarak Ebussuûd Efendi, Mehmed Bahâî Efendi, Sunullah Efendi ve Hanefî Efendi gibi şeyhülislâmlara ait bazı fetvalar da bulunmaktadır.

Erişebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin, nr. 1581
2. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 4791
3. Nuruosmaniye Ktp., nr. 2040
4. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1062
5. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2394

ii. *Câmiu’d-deâvî ve’l-beyyinât*: Eser adında belirtildiği üzere fikhın yargılama hukuku ile ilgili meselelerini ele almaktadır. Fındık Mustafa Efendi Türkçe olan mukaddime *Nûru’l-fetâvâ* adıyla derlediği mecmûanın makbul meselelerinden bu eseri oluşturduğunu ifade etmektedir. Fetvalar burada da *Nûru’l-fetâvâ*’da olduğu gibi Yahyâ Efendi’ye aittir; ancak Ebussuûd ve Sunullah Efendi gibi şeyhülilâmların da fetvaları ve bu fetvaların Arapça nakilleri yer almaktadır.

1. Milli Ktp., Adnan Ökten İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 06 Ha 4317
2. Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 242

iii. Seyfü'l-hükkâm: Fındık Mustafa Efendi, Türkçe mukaddimesinde, daha önce derlediği *Nûru'l-fetâvânın* makbul meseleleri arasında yer alan arazi-yi sultânî ahkâmının tetimmesi olan bu risâleyi ayrı bir eser haline getirerek *Seyfü'l hükkâm* adını verdiğini belirtir. Fetvaların çoğunluğu yine Yahyâ Efendi'ye ait olmakla birlikte Ebussuûd, Sunullah Efendi ve Sa'dî Çelebi gibi bazı şeyhülislâmlara ait fetvalar da mecmuada yer almaktadır. Eserde Arapça nakiller bulunmaktadır, bazen nakillerin oldukça uzun olduğu göze çarpmaktadır.

1. Köprülü Ktp., Hacı Ahmed [2. kısım], nr. 110, 1b- 97b

2. TSMK Emanet Hazinesi, nr. 817, ist. (h. 1089/ m. 1678)

iv. Fethu'l-bârî: Fındık Mustafa Efendi kadılık yaptığı sırada karşılaştığı davaları ve hüccetlerinin sûretlerini yazmış ve daha sonra, bunları *Ravzatü'l-kudât* adlı iki ciltlik güzel bir eserde temize çekip her hüküm suretinin muteber kaynaklardaki meselelerini hâmişine yazmıştır. Kaybolma ihtimaline karşın, hâmişde yazdığı meseleleri, bölümlere ayrılmış müstakil bir kitap haline getirerek *Fethu'l-bârî* ismini verdiği bu fetva derlemesini yazdığını eserin mukaddimesinde ifade etmiştir. Çoğunlukla muhakeme usulüne dair meselelerin yer aldığı beş bölüm ve bazı alt başlıklardan oluşan bu eserde Ebussuûd, Sunullah, Yahyâ, Ali Efendi, Mehmed Bahâî, Bolulu Mustafa Efendi gibi şeyhülislâmların fetvaları ve bunların Arapça nakilleri bulunmaktadır.

1. İstanbul Üniversitesi Merkez Efendi Kütüphanesi, Nadide Eserler-Türkçe nr. 1321/2, 2b-107b.

c. Abdülcélil b. Mustafa el-Aksarâyî (ö. 1666): Aksarâyî; *Fetâvâ-yı Şerîf-i Yahyâ Efendi* isimli derlemeye yazdığı Arapça mukaddime hocası şeyhulislâm Zekerîyyazâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını bir araya getirdiğini belirtmiştir. Mecmuada Yahyâ Efendi'nin üç bin fetvası yer almakla birlikte; Ebussuûd Efendi'den 242, İbn Kemâl, Kadızâde Ahmed, Malûlzâde ve Çivizâde ve Şeyh Abdülkâdir Efendi ve Bostanzâde Efendi ve Sunullah Efendi'de 82 fetva aktarılmaktadır. Fetva sonlarında düz yazı ile imzalar yer almaktadır. Aksarâyî; bu *Fetâvâ*'nın yer aldığı eserin devamında, Ebussuûd'un *Ma'rûzât*'ı (vr. 127a-131b), Dede (Cöngi) Efendi'nin (ö. 1567) *Siyâset-i Şer'îyye* risâlesi (vr. 132a-136a, ist. 10 Muharrem 1094) ve bazı şeyhülislâmların fetvalarına yer vermiştir.

1. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3417.

1. BÖLÜM: VAKFIN SİHHATİ VE LÜZUMU

Vakıf tek taraflı olarak kurulan hukuki bir işlemdir. Kişiyi ait malın mülkiyetinin Allah için durdurulup (vakfedilip) menfaatinin belli bir cihete tahsis edilmesi ile kurulan bu akitte vâkıfın iradesi büyük önem taşımaktadır. Vâkıf kendine ait bir mülkü, ayn'ı veya parayı Allah için vakfederken mevkuftan kimlerin ne şekilde yararlanacağına istediği şekilde karar vermektedir. Bu açıdan bakıldığında ortak noktaları olmakla birlikte her bir vakıf kendi içinde biricik ve tektir. Vâkıfa tanınan bu ayrıcalıkla tabiri caizse vâkıf, şartlar ve lehtarlar belirleyerek bir nevi Şâri konumunda değerlendirilmiştir. Vakıf hukukunda *“Vâkıfın şartı Şâri'nin nassı gibidir.”* kaidesi bu gerçeğe işaret etmektedir.

Vâkıflara vakıf kurarken neredeyse sınırsız bir özgürlük alanı tanımlanmış olsa da bazı durumlardaki beyanlar vakıf olarak değerlendirilmemiştir. Bu nedenle vakıf kurarken kullanılan ifadeler, vakfedilen mallara ve vakfedilen cihetlere ait bazı şartlar göz önüne alındığında vakfın sıhhati ve geçerliliği ile ilgili durumlar fetvalarda hükme bağlanmıştır. Biz bu bölümde iki başlık altında vakıf muamelesinin sıhhat şartlarını ve bağlayıcılığını inceleyeceğiz. Vakfın sıhhat şartlarını da vâkıfa, mevkufa ve mevkufun aleyhe ait şartlar olmak üzere üç alt başlıkta değerlendireceğiz.

1.1. Vakıf Muamelesinin Sıhhat Şartları

Vakfın düzgün bir şekilde kurulabilmesi için vakfeden kişinin, vakfedilen malın ve vakfedilen cihetin vakıf kurmaya uygun olması gerekmektedir. Bu üç unsurdan birinde herhangi bir kusur veya ârızanın bulunması halinde vakıf kurumu sıhhat kazanamamakta ve geçersiz kabul edilmektedir. İslam hukukunun akid teorisine göre belirlediği genel çerçeve ve kurallar burada da geçerli olmakla birlikte yalnızca vakıf kurumuna özgü bazı ayrıntılar da yer almaktadır. Biz bu bölümde çalışmamızın kapsamı gereğince Zekeriyazâde'nin konu ile alakalı fetvaları üzerinden diğer şeyhülislamın da temas ettikleri ayrıntılarla bazı mukayese ve değerlendirmeler yapacağız.

1.1.1. Vâkıfa Ait Şartlar

Hukuki bir işlem olan vakıf kurumunun yürürlüğe girebilmesi ancak tüm şartlara riayet edilmesiyle mümkündür. Vakıf işlemi malı eksiltici ve kişinin aleyhine görünen bir işlem olduğundan vâkıfın tam edâ ehliyetine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle bazı ehliyet kusurlarının vakıf kurma işlemini nasıl etkileyeceği fetvalarda ayrıntılı olarak

değerlendirilmiştir. Fetvalarda konu ile ilgili tespit ettiğimiz noktalar küçüklük, akıl sağlığı, özgür irade, esaret durumu, din farkı, ölüm hastalığı, kişinin mali durumu ve başkasının malı üzerindeki tasarruflar üzerinden değerlendirilip hükme bağlanmıştır.

1.1.1.1. Vâkıfın Yaşça Küçük Olması

Sağırın bizatihi aleyhine görünen mâli işleri yapması batıl kabul edilmektedir. Bu tür işlemleri sağır adına veli ve vasinin de yapma yetkisi yoktur. Konu ile ilgili tespit edebildiğimiz iki fetva Zekeriyazâde ve Çatalcalı'ya aittir. Zekeriyazâde'nin fetvasında on yaşında bir çocuğun maraz-ı mevtinde bir vakıf kurmayı vasiyet ettiği; ancak veresenin malın üçte biri vakıf kurmaya yeterli olduğu halde vakfa itiraz edip malın tamamına el koymak istedikleri ifade edilmektedir. Zekeriyazâde vakfın geçersiz olduğuna ve vârislerin vasiyeti tutmayacaklarına dair fetva vermiştir.⁴⁴ Fetvada üç faktör bulunmaktadır; vasiyet, maraz-ı mevt ve sağır olma hali. Vasiyet ve maraz-ı mevt hali vakfın sülûsten geçerli olmasını gerektirken, hüküm vakfın iptali yönünde sâdır olmuştur; çünkü küçüklük vasfı vakfın kurulumuna engel teşkil etmektedir. Fetvada hükme mesned olan durum küçüklük vasfıdır, in'ikâd şartı yerine gelmediğinden vakıf vücut bulmamıştır.

Çatalcalı'da yer alan fetva da Zekeriyazâde'nin fetvasına çok benzemekte ve aynı hükmü tekrar etmektedir. Meselede on yaşında bir kızın bazı mallarını vakfedip vefat etmesi sonrası veresenin bu malları mirasa dâhil edebilecekleri ifade edilmektedir.⁴⁵ Bir sonraki fetvada ise sağırın annesinin sağîre ait mülke zorla el koyup burayı vakfettiği belirtilmektedir. Fetvanın devamında sağırın bulûğdan sonra burayı geri alıp mülkü olarak kullanabileceği tasrih edilmektedir. Sağırın annesi veli olarak burada yetkisi dışında bir tasarrufta bulunduğundan fuzuli konumundadır ve kurduğu vakıf mevkuftur. Sağır eğer bâliğ olduktan sonra vakfı onaylasaydı vakıf nefaz bulup varlığını

⁴⁴ “Mesele: On yaşında olan Zeyd-i sağır maraz-ı mevtinde bir mülk menziline “Medine-i Münevvere’ye vakf olsun.” deyu vasiyet etmiş olsa verese sülûs müsait iken tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb: Olurlar.*” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 321a.

⁴⁵ “1324. Mesele: On yaşında olan Hind-i sağîre bazı emlakini bir cihete vakfettikten sonra fevt olsa, verese emlak-i merkûmeyi mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb: Olurlar.*” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/257.

sürdürecekti; ancak burada çocuğun mülke el koyması icazet vermediğinin ve vakfa rızasının olmadığına göstergesidir ve bu durumda vakfın butlânına hükmolunmuştur.⁴⁶

1.1.1.2. Vâkıfın Akıl Sağlığının Yerinde Olmaması

Akıl hastalığı ehliyet arızalarından biridir ve bu durumdayken kurulan vakıfların sıhhati fetvalarda değerlendirilmiştir. Akıl hastalığı uzun süreli “cünun-ı mutbik” ve kısa süreli “cünun-ı gayrı mutbik” olarak değerlendirilmiştir ve cünun-ı mutbik olarak değerlendirilen kısımdaki kişinin ehliyetinin tamamen yok olduğuna; cünun-ı gayrı mutbikte ise sadece hastalığın nüksettiği süreçte eda ehliyetinin ortadan kalktığına hükmedilmiştir. Bu konu ile ilgili Ebussuûd, Zekeriyazâde, Minkârîzâde ve Feyzullah Efendi’nin fetvaları tespit edilmiştir. Fetvaların hepsinde de kişiyi edâ ehliyetinden mahrûm eden akıl hastalığının mevcûd olduğu durumda kurulan vakıfların batıl olacağına hükmedilmiştir. Ebussuûd’un fetvasında maraz-ı mevtte kişinin aklının gelip gittiği bir süreçte malının üçte biriyle medrese bina edilmesini vasiyet ettiği ifade edilmekte ve vâkıf öldükten sonra veresinin vakfa itiraz hakkının olup olmadığı sorulmaktadır. Ebussuûd akli gelip giden kişinin böyle bir cümle kuramayacağını ve bu durumun akıl hastalığından bir parça olarak değerlendirilmeyeceğini belirterek vakfın sıhhatine hüküm vermiştir.⁴⁷

Zekeriyazâde’nin fetvasında mecnunenin akıl hastası iken bir kadın lehine vakıfta bulunduğu ve öldüğü, veresinin ise vakfın sahih olmadığını ileri sürerek evi mirasa dâhil etmek istedikleri belirtilmektedir. Zekeriyazâde fetvasında vakfın butlânı ve verese lehinde karar vermiştir.⁴⁸ Minkârîzâde’nin fetvasında ise açıkça cünun-ı mutbik olan kişinin yaptığı vakfın geçersiz olacağı ifade edilmektedir.⁴⁹ Feyzullah Efendi’nin fetvası

⁴⁶ “1325. Mesele: Zeyd-i sağîrin mülk menziline anası Hind tegallüben mülkiyet üzere zabt ve bir cihete vakfeylese, sağîr bâliğ oldukda menziline zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/257.

⁴⁷ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde akli gâh gelip gâh giderken “Sülüs malım vakf olsun, mektebhâne bina olunsun.” dese fevt oldukdan sonra verese kabûl etmemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmazlar, akli olmayan bu mikdâr söz söylemez. Ebussuûd” İskilibi, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a.

⁴⁸ “Mesele: Hind-i mecnûne cünûnu hâlinde maraz-ı mevtinde mülkü olan menzili hayatda olan Zeyneb’e vakf edip ba’dehû fevt oldukda veresesi vakf-ı mezbûru “Sahih değildir.” deyu tutmayıp menzil-i mezbûru mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

⁴⁹ “Mesele: Cünûn-ı mutbik ile mecnûn olan Zeyd mülk menziline vakf eylese vakf-ı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 170b.

Yahyâ Efendi'nin fetvasına benzemektedir. Burada da akıl hastası bir kadının cünunu halinde kurmuş olduğu vakfın butlânına hükmedilmiştir.⁵⁰

Akıl zayıflığı olarak tanımlayabileceğimiz ateh durumu da ehliyet arızalarından biridir. Bu durumda kişi eksik edâ ehliyetli mümeyyiz çocuk gibi değerlendirilmekte ve kendi açısından külli zarar olarak kabul edilen vakıf işlemleri geçersiz sayılmaktadır. İncelediğimiz mecmualarda Minkârîzâde⁵¹ ve Yenişehirli'nin⁵² bu konuda hüküm verdikleri görülmektedir. Her iki şeyhülislam da ma'tûhun vakfını geçersiz kabul etmiştir. Fetvalarda doksan ve yüz yirmi yaşlarında olup ma'tûh olan kimselerin yaptığı vakıfların butlânına hükmedilmiştir.

1.1.1.3. Vâkıfın Esir Olması

Zekeriyaşâde⁵³ ve Minkârîzâde'nin⁵⁴ fetvalarında esaret altındayken kurulan vakıfların durumu da değerlendirilmiştir. Yapılan vakfın malın tamamından geçerli olacağı ilk olarak Zekeriyaşâde tarafından ifade edilmiştir. Her iki fetvada da işlenmiş olunan bir suç nedeniyle padişah tarafından hapse atılan kişinin hapisteyken Haremeyn fukarası lehine vakıf kurduğu ve daha sonra katline hükmedildiği ifade edilmektedir. Bu durumda vakfın malın üçte birinden mi yoksa tamamından mı geçerli olacağı sorusuna her iki fetvada da malın tamamından geçerli olacağı yönünde hüküm verilmiştir. Bu durum maraz-ı mevt gibi bir ehliyet ârızası olarak değerlendirilmemiş ve esîrin kurduğu vakıf sahih kabul edilmiştir. Çünkü hapse atılan kişinin ölüp ölmeyeceği ile ilgili bir bilgisi yoktur, hapisten çıkma ümidi bulunmaktadır, hakkında herhangi bir infaz hükmü olmadığı anlaşılmaktadır. Minkârîzâde de Zekeriyaşâde ile aynı yönde hüküm vermiş olmakla birlikte verdiği cevapta yer alan bir ayrıntı onu bir ileri seviyeye taşımaktadır.

⁵⁰ “983. Mesele: Hind-i mecnune cünûnu halinde mülk akarını bir cihete vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 149.

⁵¹ “Mesele: Yüz yirmi yaşında olup ma'tûh olan Zeyd mülk menziline bir cihete vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 172b.

⁵² “1211. Mesele: Doksan yaşında olup ma'tûh olan Zeyd mülk değirmenini bir cihete vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 235.

⁵³ “Mesele: Pâdişâh-ı İslam haledet hilâfetuhu hazretleri Zeyd'i bazı cürmü için ahz ve habs ettikde Zeyd habsde iken mülk menziline vakf edip gallesini Haremeyn-i şerîfeynde sâkin olan fukarâya şart eylese ba'dehû Zeyd habsden ihrâc olunup katl olundukda ol menzilin vakfı sülûsden mi mu'teberdir yoksa cümle malından mı mu'teberdir? *el-Cevâb*: Cümle malından mu'teber olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96b.

⁵⁴ “Mesele: Taraf-ı saltanatdan bir cürüm için Zeyd habs olundukda mülk menziline Haremeyn fukarâsına şart eylese Zeyd habsden itlâk olunmayıp katl olundukda vakfı sülûsden mi mu'teberdir yoksa cümle maldan mı? *el-Cevâb*: Cümle maldan mu'teberdir, katl için takdîm olunan gibi değildir.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 173a.

Minkârîzâde hapisteyken kurulan vakfın malın tamamından geçerli olacağını ifade ettikten sonra “*Öldürölmek için hapse atılan gibi değildir.*” diyerek durumu ayırıştırmaktadır. Verdiğı cevapla zımnem öleceğini bilerek hapsedilen kişinin maraz-ı mevt ile mukayese edilebileceğini ve bu durumda vakfın üçte birden geçerli olacağı hükmünü düşündürmektedir.

1.1.1.4. Vâkıfın Gayrimüslim Olması

Osmanlı’da gayrimüslimlerin de müslömanlar açısından kurbet manası taşıyan vakıfları kurduklarını ve bunların geçerli kabul edildiğini göröyoruz. Fetvalarda zimminin kurduğı vakfın geçerliliğı vâkıfın gayrimüslim olması açısından hiç değerdendirilmemiştir, bu fetvalarda çoğunlukla tartışmaların mevkuf ve mevkufun leh üzerinden yürüdüğü görölmektedir. Vakıf kurma açısından zimmilik, vakfın sıhhati noktasında bir sorun teşkil etmemektedir. Konu ile ilgili tespit ettiğimiz Ebussuûd, Sunullah, Zekeriyazâde, Minkârîzâde ve Çatalcalı’ya ait fetvalarda da bu konu hiç gündeme getirilmemiştir.⁵⁵

1.1.1.5. Vâkıfın Borçlu Olması

Fetvalarda gündeme gelen meselelerden biri de vâkıfın borçlu (*medyûn*) olmasıdır. Genellikle borç terekeyi aşmakta ve bu durumda alacaklılar vakfı bozma talebiyle mahkemeye başvurmaktadırlar. Peki borçlu olmak vâkıf açısından vakıf kurmaya engel bir durum olarak değerdendirilmekte midir? Bu konu ile ilgili pek çok fetva bulunmaktadır. İncelediğimiz fetvalarda aslında sadece borçlu olmanın değil birden fazla değışkenin hükme etki ettiğini görmekteyiz. Bazı fetvalarda maraz-ı mevt ile, bazılarında tescilsiz vakıf ile, bazı durumlarda vasiyet yoluyla vakıf ile borçluluk durumunun birlikteliğı söz konusudur. Ancak tüm bunlardan ârî olarak baktığımızda bir kişinin sadece borçlu olması nedeniyle sağığında tescil ettirip sahih olarak kurduğı vakfın, vâkıfın ölümünden sonra tereke alacaklıları tarafından bozdurulamayacağı konusunda görüş birliğınin hasıl olduğunu görmekteyiz. Şimdi fetvaları daha yakından değerdendirelim.

⁵⁵ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b; Ünalrı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, (434) 133; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b, 94b, 97b, 98a, 98b, 323b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a, 169b, 171b, 186b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335) 1/257-258.

	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Vâkıfın Borçluluk Durumu	İskilibî (2): 113b, 114b Ma'rûzât (1): 46 Hoca Sâdeddin (3): 286, 312, 335 Sunullah Efendi (1): 466 Zekeriya'zâde (8): 93b, 94a, 94b, 98a, 98b (2), 300b, 317b Minkârizâde (3): 169b, 170a, 171a Çatalcalı (3): 1294, 1310, 1320 Feyzullah Efendi (2): 975, 976 Yenişehirli (1): 3392	24

Tablo 4: Vâkıfın Borçluluk Durumu ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriya'zâde öncesi Ebussuûd, Hoca Saadeddin ve Sunullah Efendilerin fetvaları bulunmaktadır. Ebussuûd'un iki fetvasındaki görüşü de aynıdır ve borçlu olan kimsenin kurduğu vakfın hâkim tarafından onaylanmaması gerektiğini ifade etmektedir. İlk fetvada borçlulardan kaçırarak için vâkıfın tüm mülkünü evladına vakfettiği ifade edilmekte ve bu vakfın sıhhati sorgulanmaktadır. Ebussuûd vakfın sahih ve lazım olmadığını vurgulamakta, kadıların bu tür vakıfları onaylamalarının yasak olduğunu da cevabın devamında ayrıca tasrih etmektedir.⁵⁶ Ma'rûzâtta geçen fetvasında da Ebussuûd vâkıfın malının borçla meşgul olan kısmı için vakfiyet hükmü vermekten kadıların nehyedildiğini ifade etmiştir.⁵⁷ Bir diğer fetvada vakfa borcu olan birinin, satılması mümkün olan bir evini vakfetmesinin sıhhati sorulmakta ve Ebussuûd benzer bir cevapla hâkimin vakfın tescilinden kaçınması gerektiğine hükmetmektedir.⁵⁸

Sâdeddin Efendi'nin konu ile ilgili beş fetvası vardır. İlk fetvada borca tamamen batık olan kişinin sağlıklı iken tescil ettirdiği vakfın lazım olduğuna hükmedilmiştir. Fetvada vakıf kurucusunun hacrolunmadığı müddetçe borca batık olmasının vakfın sıhhatini etkilemeyeceği yönünde hüküm yer almaktadır. Bir sonraki fetvada vâkıfın sağlıklıyken kurup tescil ettirdiği vakfı, vefatı sonrası veresinin "Medyûndur." diyerek

⁵⁶ "Mesele: Zeyd-i medyûn hâl-i sıhhatinde dâinlerden kaçırıp cümle emlâkını evlâdına vakf eylese vakıf sahih olur mu? *el-Cevâb*: Sahih ve lazım olmaz, kaza tescilden memnû'ludur. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113b.

⁵⁷ "46. Mesele: Zeyd-i medyûn hâl-i sıhhatinde dâinlerinden mal kaçırıp cümle emlâkını evlâdına vakf eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Sahih ve lazım olmaz. Deyne meşgûl olan mikdâr mâl-i medyûnun, vakfiyyetine hüküm ve tescilden kudât memnû'lardır." Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, haz. Pehlül Düzenli, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013) 245.

⁵⁸ "Mesele: Zeyd-i mütevellinin bir vakfa deyni var iken bey'a kâbil olan emlâkını vakf eylese şer'ân vakfı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim tescil etmemek lazımdır. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114b.

bozduramayacağı belirtilmektedir.⁵⁹ Bu fetvalar Zekeriyazâde'nin fetvasıyla da uyumludur. Son fetvada ise vâkıfın bir kişiye borcu varken borcunu vermekten kaçınıp bu para ile vakıf kurmasının sıhhati sorgulanmaktadır.⁶⁰ Fetvada meselenin kazâi değil, diyâni yönü ile hüküm verilmiştir. Böyle bir durumda borcun ödenmemesinin zulüm olduğu ve vâkıfın kendiliğinden hâkimin tescilinden önce vakıftan rücu edip borcunu ödemesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. Son fetvada ise vâkıfın satın aldığı malın borcunu ödemediği ve terekesi borca batık halde vefat ettiği görülmektedir. Hoca Efendi vakıf lazımsa satıcının hak talep edemeyeceğini; ancak vakf-ı lazım olarak kurulmamışsa satıcının vakfı bozdurma veya vakıftan borcunu tahsil etme seçeneklerinden birini kullanacağına dair hüküm vermiştir.⁶¹ Buradaki temel ayrımın vakfın tescili olduğu görülmektedir. Yukarıdaki fetvalarla bir arada değerlendirilince Sâdeddin Efendi'nin görüşünün Zekeriyazâde gibi tescilli olan vakfın borç nedeniyle iptal edilemeyeceğinden yana olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sunullah Efendi'nin konuyla ilgili tek fetvası da Sâdeddin Efendi'nin bu fetvasına benzemektedir. Borcu malını aşan kimsenin elindeki malı vakfetmesinin sıhhati sorgulanmıştır.⁶² Sunullah Efendi cevabında borcun ödenmesinin evleviyetli olduğunu belirtmiş, hâkimin durumu bilmesi hâlinde vakfın lüzumuna hükmetmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ebussuûd, Hoca Sâdeddin ve Sunullah Efendi'nin tescil öncesi borçlu kimsenin kurduğu vakfın hâkim tarafından onaylanmaması yönündeki görüşleri Zekeriyazâde tarafından da benimsenmiştir.⁶³ İdeali hedefleyen bu durumun gerçekleşmemesi ve borçlu olduğu halde vâkıfın vakfı onaylatması halinde ise vakfın bağlayıcı olduğu da Sâdeddin Efendi ve Zekeriyazâde'nin fetvalarında ortaya konmuştur.

⁵⁹ “286. Mesele: Medyûn ve müstağrak olan Zeyd hal-i sıhhatinde mülk menziline ve dükkânlarını vakf-ı müseccel ile vakfeylese şer'an sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur, hacrolunmadı ise.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 105.

⁶⁰ “335. Mesele: Tasarrufâtı sahiha olan Zeyd Amr'a medyûn iken yedinde olan malını vakfeylemek meşru mudur? *el-Cevâb*: Malı varken dâine hakkını vermemek zulümdür, hâkim henüz lüzuma hükmetmediyse reddeder.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 112.

⁶¹ “390. Mesele: Zeyd Amr'ın bir kaç bâb mülk odalarını altmış bin akçeye iştirâ ve kabz ve vakfeyledikten sonra semenini eda etmeden vefat eyledikde cümle muhallefâtı mîriye kabzolunup kat'an istifâ-i deyn edecek nesnesi olmasa Amr-ı merkum aynıyla zikrolunan odalarını yahut vakıfdan akçesini almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Odaları vakf-ı lazım etmediyse olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 121. Aynı fetva için bk. 516. mesele, 140.

⁶² “466. Mesele: Medyûn-i müstağrak olup mâ-meleği düyûnuna vefa etmeyen Zeyd edâ-i düyûn etmeden bazı emlakını vakfetmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Edâ-i deyn mukaddemdir, hâkim bilirse lüzuma hükmeylemez.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 139.

⁶³ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

Zekeriyaazâde konu ile ilgili inceleme yaptığımız kişiler arasında en çok fetvası bulunan şeyhülislamdır. Fetvalarının çoğunluğunda maraz-ı mevt durumunda borca batık olan kişinin kurduğu vakıfların bağlayıcılığı üzerinde durulmuştur. Ancak bu fetvaların ikisi Zekeriyaazâde'nin borçluluk durumuna bakışını anlamamız açısından ayrı bir önem taşımaktadır. İki fetvada benzer meseleler işlenmiş olsa da ilkinde Zekeriyaazâde'nin ikinci bir cevap vermesi nedeniyle önem arz etmektedir. İlk meselede vâkıf borçsuzken vakfını kurup tescil ettirmiş fakat borçlu vefat etmiştir; ikinci meselede ise vâkıf, borcu terekesini aştığı halde vakıf kurmuş ve sağlığında tescil ettirmiştir. Zekeriyaazâde, ilk meselede alacaklıların borç tahsili için vakfı bozduramayacağını söyledikten sonra ikinci bir cevap olarak hâkimin vakfın nakzına hükmetmesi durumunda vakfın bozulup borçların ödenebileceğini de ifade etmiştir.⁶⁴ Bununla birlikte ikinci meselede borçluyken vakfı kurup tescil ettirdiği vakıfla ilgili tek cevap vererek alacaklıların vakfa müdahale edemeyeceğine hükmetmiştir.⁶⁵ Bu iki mesele değerlendirildiğinde, vâkıfın borcu da olsa sağlığında kurup tescil ettirdiği vakfın sahih ve nafiz olduğunu tasrih etmesinden hareketle Zekeriyaazâde'nin genel eğiliminin borçluluk hâlinin tescilli vakfın iptalini gerektiren bir ârıza olarak görmediği ve vakfın devamından yana olduğu söylenebilir. Zekeriyaazâde'nin iki fetvasında vâkıfın borçluluk durumuna ek olarak rehin verdiği mal üzerine vakıf kurulması ile ilgili meselelerin incelendiğini görmekteyiz. İlk fetvada vâkıfın evini rehin vermişken borcunu ödeyip evi geri almadan vakfettiği ve başka malının olmadığı ifade edilmektedir. Zekeriyaazâde verdiği cevapta bu durumda hâkimin tescilden kaçınması gerektiği şeklinde fetva vermiştir.⁶⁶ Bir diğer fetvası da bu görüşü destekler mahiyettedir.⁶⁷ Böyle bir durumun vukû bulup vakfın tescil ve teslimi

⁶⁴ “Mesele: Zeyd sıhhatinde bir mülk menziline bir cihet-i hayra vakf edip teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î etdirip ba'dehû Zeyd medyûnen fevt oldukda dâinleri vakf-ı mezbûru tutmayıp menzil-i mezbûru bey' etdirip semenini deynlerine göre almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar. *Cevâb-ı âhar*: Hâkim öyle re'y ederse olurlar.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

⁶⁵ “Mesele: Zeyd medyûn olup deyni müstağrak iken bazı emlak ve akarâtını sıhhatinde vakf ve tescil ettirmiş olsa ba'dehû Zeyd fevt oldukda dâinleri tutmayıp ol emlak ve akarâtı bey' etdirmeye kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98b.

⁶⁶ “Mesele: Hind Zeyd'e olan deyni mukabelesinde rehin vaz' ettiği menzili kable fekki'r-rehn vakf eylese Hind'in düyûnuna vefâ eder gayrı malı olmayınca şer'ân menzil-i mezbûrun vakfı nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim tescil etmemek lazımdır.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

⁶⁷ “Mesele: Zeyd karındaşı kızı Zeyneb'e olan bir mikdâr deyni mukabelesinde bir mülk menziline rehin ve teslim edip ba'dehû Zeyd Zeyneb'in iznisiz menzil-i mezbûru bir cihet-i birre vakf edip teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î dahi etdirse ba'dehû Zeyd fevt oldukda Zeyd'in mezbûrdan gayrı malı olmayıp ve ol menzilin kıymeti deyn-i mezbûra ancak vefâ etmekle menzil-i mezbûru semen-i misline bey' etdirip deyn-i mezbûru semeninden istifâya kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 300b.

gerçekleşse bile mürtehinin vakfı bozdurma hakkının bulunduğu tasrih edilmektedir. Râhinin *fekk-i rehin etmeden* malının üzerinde mürtehinin izni olmadan tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Bu nedenle Zekeriyazâde her iki fetva ile sonrasında nakza mahkûm olacak bu vakfın hâkim tarafından onaylanmasının önüne geçmektedir.

Zekeriyazâde'nin üç fetvasında⁶⁸ ise maraz-ı mevt durumunda borca batık kimsenin tescil olunmamış vakfının vâkıfın ölümünden sonra dâinler tarafından hâkime nakzettirilip borçlarının tahsil edilebileceği yönünde hükme varılmıştır. Bu durumda vakıf lazım görülmemektedir. Burada hükme tescilin bulunmayışının etki ettiği görülmektedir. Yahyâ Efendi'nin konu ile ilgili son fetvasında ise maraz-ı mevtte vasiyet yoluyla borcu malını aşan kimsenin kurduğu vakfın sıhhati gündeme getirilmektedir.⁶⁹ Burada da yine vakfın butlânı yönünde hüküm verilmiştir. Kişinin vefatı ile birlikte terekenin dağıtımında esas alınan sıra teşhiz ve tekfin, borçların ödenmesi, vasiyetin yerine getirilmesi ve sonrasında mirasçıların haklarının dağıtılması şeklindedir. Maraz-ı mevtte yapılan vasiyetler malın üçte birinden geçerli olmaktadır; ancak burada boçluluk durumu söz konusudur ve borç malın tamamını kapsamaktadır. Bu nedenle malın üçte birlik kısmı da borçla meşgul olduğundan vasiyet geçersiz sayılmakta ve vakıf kurumu hiç vücut bulamamaktadır. Vakfın vasiyete bağlı olması hasebiyle tescilsiz oluşu da iptalindeki bir diğer önemli etkendir. Kişinin sağlıklıyken tescil ettirdiği vakıf için borçlu dahi olsa vakfın geçerliliği yönünde hüküm veren Yahyâ Efendi'nin maraz-ı mevt, tescilsizlik durumu ve borcun terekeyi aşması hâlinin bir araya geldiği meselede vakfın butlânı yönünde hüküm vermesi aslında hükme dayanak teşkil eden noktanın tescilde düğümlendiğini göstermektedir.

Zekeriyazâde sonrasında Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Minkârîzâde'nin ilk fetvası Zekeriyazâde'nin fetvasıyla paraleldir.⁷⁰ Burada borcu malını aşan kimsenin maraz-ı mevtteyken kurduğu vakfın; vâkıfın ölümünden sonra dâinler tarafından bozulabileceği hükmü yer almaktadır. Bir

⁶⁸ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94a, 94b, 98b.

⁶⁹ “Mesele: Düyûnu terekesini müstağraka olduğu halde fevt olan Zeyd maraz-ı mevtinde “Malımdan şu kadar akçeye falan cihete vakf olunsun.” dese hâlen dâinleri vakf-ı mezbûru tutmamağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

Cevâb-ı âhar: Düyûnu terekesini müstağraka olunca vasîsi tenfiz olunmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 317b.

⁷⁰ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde ba‘zı eşyâsını bir kurbete vakf edip ba‘dehû düyûnu müstağraka olduğu halde fevt olsa dâinleri vakfı tutmayıp ol eşyâyı kısmet-i guramâyâ idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169b.

benzer fetva da Yenişehirli'ye aittir. Abdullah Efendi de fetvasında vasiyet yoluyla vakıfta bulunup borcu malını aşan kişinin durumu ile ilgili Zekeriyazâde ile aynı hükme varmıştır. Bu durumda vasiyet gerçekleştirilmez ve dâinler borçlarını tahsil ederler, vakıf kurulmaz.⁷¹ Minkârîzâde diğer fetvasında ise vâkıfın sağlıklıyken kurup tescil ettirdiği vakfın, vefat sonrası dâinler tarafından “Borçludur.” denilerek bozdukça olmayacağını ifade etmektedir.⁷² Çatalcalı da benzer bir fetvasında aynı hükmü tekrarlamıştır.⁷³ Feyzullah Efendi'nin iki fetvası da bu hükümleri tekraren ifade etmektedir.⁷⁴ Çatalcalı'nın başka bir fetvasında vâkıfın teslim-tescilden önce borca batık şekilde vefat etmesi sonrası dâinlerin hâkime müracâat ederek vakfı bozdurma hakları bulunduğu belirtilmektedir.⁷⁵ Buradaki ayrımın vakfın tescilsiz olmasından kaynaklandığı ve vakıf bağlayıcı görülmediğinden feshinin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü önceki fetvalarda borca batık da olsa sağlıklıyken tescil olunmuş vakıfların vefat sonrasında hâkime feshettirilemeyeceğine hükmedilmişti.

Fetvaların tamamını incelediğimizde Zekeriyazâde öncesinde ve sonrasında birbiriyle uyumlu görüşlerin olduğunu görmekteyiz. Hükme etki eden sağlık, tescil ve terekenin borca batık olmasını birlikte değerlendirerek görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

- Tescilsiz vakıfta vâkıfın sağlıklıyken borcu terekeyi aşmış olduğu halde vakıf kurması sahih ve nafiz olarak değerlendirilmemekte ve hâkimin bu tür vakıfları tescil etmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

⁷¹ “3392. Mesele: Zeyd “Mülk dükkânlarım falan cihet-i birre vakfolsun” deyu vasiyet ettikten sonra düyünü terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa Zeyd'in dâinleri vasiyeti tutmayıp ol dükkânları kismet-i guremâda idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 649.

⁷² “Mesele: Zeyd sıhhatinde menziline bir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î ettirdikten sonra Zeyd medyûnen fevt olsa Zeyd'in dâinleri “Vakfı tutmazız.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171a.

⁷³ “1294. Mesele: Zeyd sıhhatinde cümle akarâtını bir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î ettirdikten sonra düyünü terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa, zevcesi Hind ile sâir dâinleri vakfı tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/252.

⁷⁴ “975. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk menziline bir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î ettirdikten sonra Zeyd düyünü terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa Zeyd'in dâinleri vakfı tutmazız demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.”

⁷⁵ “Mesele: Zeyd mülk menziline Amr'a semen-i maluma bey' ve teslim edip ba'dehû Amr semeni vermeden sıhhatinde menzili bir cihete vakfve teslim ile'l-mütevelli edip tescil-i şer'î ettirdikten sonra Amr düyünü terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa Zeyd semen-i mezbûrile kismet-i guremada duhulden iba edip vakfı nakz ve menzile müdahaleye kadir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 148.

⁷⁶ “1311. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk akarını bir cihete vakfedip ba'dehû teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î bulunmadan düyünü terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa, Zeyd'in dâinleri vakfı hâkime fesh ettiricek ol akarı kismet-i guremâda idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/255.

- Vâkıfın sağlıklıyken borcu terekesini aşmış olsa da tescil ettirdiği vakıf artık sahih ve lazımdır, vefat sonrası hâkime feshettirilemez.
- Maraz-ı mevtte borcu terekeyi aşan vâkıfın kurduğu vakıf tescil edilse bile lazım değildir ve feshettirilebilir.

1.1.1.6. Vâkıfın Ölüm Hastalığında Olması

Vâkıfla ilgili ârızı engeller arasında sayabileceğimiz ve fetvalarda kendine en fazla yer edinen durum ise ölüm hastalığı olarak ifade edebileceğimiz maraz-ı mevttir. Kişinin bu durumdayken yaptığı mali ve hukuki tasarruflar, ölümü ile geriye dönük olarak farklı hükümlere tâbi olmaktadır. Böyle bir durumdayken kurulan vakıfların durumu da tartışmalıdır. İncelediğimiz 49 fetvanın tamamında maraz-ı mevtte yapılan vakıfların tescil edilmiş olsun veya olmasın vakıfların sülüs müsait ise sülüsten geçerli olduğu⁷⁶ ve veresenin sülüs müsaitken vakfı kabul etmeme yetkilerinin olmadığı belirtilmektedir.⁷⁷ Sülüsün müsait olmadığı durumda da sülüsün müsait olduğu kadarlık hissede⁷⁸ vakfın geçerli olacağı tasrih edilmiştir.⁷⁹ Vakfın sülüsü aşması durumunda ise bunun vârislerin icazetine bağlı olduğu ve veresenin itiraz edip bu kısımda vakfı kabul etmeme haklarının olduğu da ifade edilmektedir.⁸⁰ Ancak veresenin bir kısmının kabul edip bir kısmının

⁷⁶ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde bir mülk yerin vakf eylese cümle terekeden mi olur yoksa sülüsten mi? *el-Cevâb*: Vârisi var sülüsten mu‘teber olur. Şeyh Muhammed” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b. Benzer fetvalar için bk. İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109a, 112a-b; Hoca Sâdeddin 620; Zekeriyazâde 1608, 4462, Çatalcalı 1193.

⁷⁷ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde mülk menziline bir cihet-i birre vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer‘î ettirmeden fevt olsa veresesi vakf-ı mezbûru tutmayıp “Beynimizde iktisâm ederiz.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmazlar, sülüsten mu‘teberdir vasiyet tarîkiyle etdi ise.

Cevâb-ı âhar: Mahrec-i vasiyete ihrâc edince sülüs mikdârında olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

“1322. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde mülk menziline bir cihete vakf ve teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer‘î ettirdikten sonra Zeyd fevt olup sülüs müsait olsa, veresesi vakfı tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/256.

⁷⁸ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde “Bağım vakıf olsun.” deyu vasiyet eylese mezbûr bağ Zeyd’in sülüs malından ziyâde olsa bağın sülüs mal mikdârı vakıf olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b.

⁷⁹ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde bir mikdâr akçe vakf edip lâkin teslim-i mütevellî ve tescil-i şer‘î olunmayıp sülüs mal dahi müsait olmasa veresesi tutmayıp meblağ-i merkûmu mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Vasiyet tarîkiyle etdi ise sülüs müsaide olduğu mikdârda tenfiz olunur. *Cevâb-ı âhar*: Sülüsten mu‘teberdir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96a.

⁸⁰ “Mesele: Hind maraz-ı mevtinde bir mülk menziline vakf ve gallesini bir cihet-i birre şart edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer‘î etdirse hâlen Hind’in hasrân vârisi olan Zeyneb menzil-i mezbûra sülüs müsait olmamağa sülüs müsait olduğu mikdârdan ziyâdesinde vakf-ı mezbûru tutmayıp nakza kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94a.

etmemesi halinde vakfın icazet verenlerin hissesinden geçerli olacağı Yenişehirli'nin bir fetvasında tasrih edilmektedir.⁸¹

Maraz-ı Mevt	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Tescilli	Zekeriyaẓâde (6): (3) 94a, 95a, 96a Minkârizâde (1): 167b Çatalcalı (3): 1321, 1322, 1333 Yenişehirli (3): 1123, 1124, 1125	13
Tescilsiz	İskilibî (7): 13, 46, 56, 58, 68, 80, 81 Boyabâdî (1): 97 Hoca Sâdeddin (5): 338, 340, 415, 416, 620 Sunullah Efendi (3): 404, 464, 490, Zekeriyaẓâde (12): 93b, (3) 94b, 96a, 98a, 199b, (2) 314b, 315b, 317b, 321a Minkârizâde (7): 168b, 169a, 169b, 170a, 170b, 171b, 172b Çatalcalı (7): 1291, 1293, 1320, 1323, 4333, 4447, 4448 Yenişehirli (4): 1194, 1195, 1221, 1222	36

Tablo 5: Maraz-ı Mevtteki Vakıfların Tescil Durumunun Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Fetvaların tamamında vakfın üçte birden geçerli olacağına hükmedilmekle birlikte yalnızca bir fetvada vakfın hâkim tarafından bozulmasının da mümkün olabildiğine dair bir hüküm dikkat çekmektedir. Maraz-ı mevtteki tescilsiz vakıfların durumu ile ilgili Yenişehirli'nin verdiği birbirine bağlı iki fetva bu noktada büyük önem taşımaktadır. İlk fetvada vâkıfın maraz-ı mevtinde mülk evini vakfettiği; ancak teslim ve tescilin bulunmaması nedeniyle vefat sonrası veresinin vakfı hâkime feshettirmesinin imkânı sorgulanmaktadır. Yenişehirli hâkimin vakfın butlanına hükmetmesi hâlinde veresinin evi mirasa dâhil etmelerinin mümkün olduğunu ifade etmektedir.⁸² Bir sonraki fetvada ise müracaât edilen hâkimin vâkıfın yalnızca “Vakfettim” demesine binaen Ebu Yusuf kavlini tercih ederek verese talebinin aksine vakıf lehine hükmettiği görülmektedir. Hâkimin vakfı onaylaması ve terekenin sülüsünün de vakfa müsait olması hasebiyle vakfın tamamının sahih ve bağlayıcı olacağı Yenişehirli'nin cevabında tasrih edilmektedir.⁸³ Fetvaların tamamını incelediğimizde şeyhülislamın maraz-ı mevtteki

⁸¹ “1222. Mesele: Bu surette Hind'in veresesinden Amr ol dükkân ve fırından sülüsden ziyade olan hissesinde vakfı müciz olsa hisse-i merkûme dahi vakfolmuş olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 236.

⁸² “1194. Mesele: Zeyd “yalı” tabir olunur mülk menzilin maraz-ı mevtinde vakfedip ba'dehû teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadan Zeyd fevt olsa verese vakfı hâkime fesh ettirdip menzil-i mezbûru mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 231.

⁸³ “1195. Mesele: Bu surette Zeyd'in verese vakf-i mezbûru fesh ettirmek için kadıya vardıklarında kadı Amr'ı vakfa mütevellî nasbedip verese ile terâfu' ettiklerinde kadı cânib-i vakfı tercih edip Zeyd'in mücerred “Vakfettim” dediğine binaen İmam Ebî Yusuf rahimehullahu teâla kavli üzere vakfın sıhhat ve lüzumuna şer'an hükmeylese sülüs müsait olunca menzil-i mezbûrun mecmûu vakf-i sahih ve lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 231-232.

vakıfların sıhhati ile ilgili genel kanaatlerinin Ebu Yusuf kavlından yana olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte kadınların bağlayıcılık açısından her iki görüşle de hüküm vermelerinin imkân dâhilinde olduğu ve kadınları bağlayan müftâ bih bir görüşün olmadığı çıkarımında da bulunabiliriz.

Fetvaların bir kısmında maraz-ı mevtte kurulan vakıfların geçersiz olduğu ile ilgili hükümler yer almakla birlikte burada hükmü etkileyen farklı sebepler bulunmaktadır. Mesele burada maraz-ı mevt değil, diğer ehliyet engelleri veya terekenin tamamının borca batık olması nedeniyle sülüsün hiç müsait olmaması gibi mevkuftaki problemleri noktalar. ⁸⁴ Örneğin Zekeriyazâde'nin bir fetvasında cünuna, bir başka fetvasında sağırliğe; Minkârîzâde ve Çatalcalı'nın fetvalarında ise deynin vakfına binaen butlân hükmüne varılmıştır. ⁸⁵

Zekeriyazâde'nin üç fetvasında ⁸⁶ vâkıfın terekesinin tamamının borca batık olması nedeniyle sülüs hiçbir şekilde müsait olmadığından vakıf geçersiz sayılmıştır. Bu durumda vakıf vücut bulamamış olmakta ve terekeden yalnızca borçlar ödenmektedir. Fetvaların ikisinde vakıfların tescilsiz olduğu, birinde ise tescilli olduğu görülmektedir. Zekeriyazâde tescilli olsun veya olmasın maraz-ı mevtteki vakfın sülüsden muteber olacağı hükmüne rağmen bu üç durumda da sülüsün zaten borçla meşgul olması hasebiyle nakzı yönünde hüküm vermiştir. Bu fetvalar diğerleriyle uyum içerisindedir; çünkü ittifakla vakfın terekenin üçte birlik kısmından geçerli olacağı kabul edilmiştir. Üçte birlik kısmın müsait olmaması durumunda vakfın geçersiz sayılması bu kuralın bir gereğidir.

⁸⁴ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98b, 314b, 317b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169b, Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1320) 1/256.

⁸⁵ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 193b, 321a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a; Çatalcalı (1291, 1323) 1/251, 257.

⁸⁶ “Mesele: Düyünü terekesini müstağraka olan Zeyd maraz-ı mevtinde bir cihet-i hayra bir mikdâr akçe vakf edip ba‘dehû fevt oldukda dâinleri vakf-ı mezbûru tutmayıp re‘y-i hâkim ile meblağ-i mezbûru deynlerine göre beynlerinde iktisâma kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

“Mesele: Düyünü terekesini müstağraka olan Zeyd maraz-ı mevtinde ba‘zı emlâkını bir cihet-i hayra vakf edip teslim ile‘l-mütevellî ve tescil-i şer‘î etdirmeden fevt olsa hâlen dâinleri Zeyd’in vakf-ı mezbûrun tutmayıp “Ol emlâk bey‘ olup deynimiz istifâ edelim.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98b.

“Mesele: Düyünü terekesini müstağraka olduğu halde fevt olan Zeyd maraz-ı mevtinde bir mülk menziline vakf edip teslim ile‘l-mütevellî ve tescil-i şer‘î etdirip hâlen Zeyd’in dâinleri vakfı hâkime nakz etdirip menzil-i mezbûru bey‘ ve semenini düyünlarına göre iktisâma kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94a.

Minkârîzâde⁸⁷ ve Çatalcalı'nın⁸⁸ fetvalarında maraz-ı mevtte kurulan tescilsiz vakfın geçersiz olacağına hükmedilmiştir.⁸⁹ Ancak buradaki hüküm farkına etki eden etken durum da deynin vakfedilmiş olmasıdır. Başkasının zimmetinde bulunan alacak hakkının vakfı ancak vasiyet tarîki ile olduğunda kabul edildiğinden bu hükme varılmıştır.⁹⁰ Buradaki temel mesele maraz-ı mevtteki tescilsiz vakıf değil, deynin vakfedilmiş olmasıdır. Zekeriyazâde'de terekenin borca batık olması, Minkârîzâde ve Çatalcalı'da ise deynin vakfedilmiş olması şeyhülislamın maraz-ı mevtte yaptıkları vakıfların geçersiz olacağı yönünde hüküm vermelerine sebep olmuştur. Bu nedenle vakıfların nakzı yönündeki hükümler şeyhülislamın arasındaki genel kural olan “*maraz-ı mevtteki vakıfların malın üçte birlik kısmından geçerli olacağı*” yönündeki görüş birliğine engel teşkil etmemektedir.

Maraz-ı mevt olarak adlandırılan hastalığın bir yıldan uzun sürmesi durumunda bu hastalık maraz-ı mevt olarak kabul edilmemektedir. İncelediğimiz fetvaların bir kısmında uzun süre devam eden bu tür hastalık dönemlerinde kurulan vakıfların sağlıklıyken yapılan işlemler gibi değerlendirildiği ve malın tamamından geçerli olacağı yönünde hükümlerin yer aldığı görülmektedir.⁹¹ Zekeriyazâde'nin fetvasında bir yılı geçkin süredir hasta olan kimsenin vakıf kurup tescil ettirdiği ve altı ay sonra hâlinin ağırlaşp vefat ettiği bilgisi yer almaktadır. Bu durumda veresenin sülûsten fazla olan kısmı kabul etmeyip itiraz edemeyecekleri hükmüne varılmış; vakıf, malın tamamından geçerli sayılmıştır.⁹² Minkârîzâde de benzer bir soruya aynı şekilde cevap vermiş ve veresenin vakfı kabul etmeme hakkının olmadığını ifade etmiştir.⁹³ Feyzullah Efendi de dört senedir hastalığı

⁸⁷ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde Amr zimmetinde olan şu kadar akçesin ba‘de mevtihî izâfet etmeksizin bir cihete vakf edip meblağ-ı merkûmu Amr’dan almadan fevt olsa verese meblağ-ı mezbûru mirasa idhâle kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

⁸⁸ “1291. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde birkaç kimesneler zimmetlerinde olan şu kadar akçesini bir cihete vakfedip ba‘dehû meblağ-i mezbûr ol kimesnelerin zimmetlerinde iken Zeyd fevt olsa, veresesi meblağ-i mezbûru mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/251.

⁸⁹ Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a; Çatalcalı (1290, 1291, 1323) 1/251,257.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi bk. “Deynin vakfı” başlığı, s. 43-46

⁹¹ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 170a; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (965) 147.

⁹² “Mesele: Bir seneden mütecâviz maraz-ı seyle mübtelâ olup meslûl olan Zeyd bir menzili bir cihete vakf ve teslim ile’l-mütevelli edip tescil-i şer‘î ettikten sonra altı ay hayatda olup bazı eyyâmda hâric-i yaylakda olan mesâlihini görüp ba‘dehû hali mütegayyir olup fevt oldukça veresesi menzil-i mezbûre sülûs müsait olduğu mikdârdan ziyâdesinde vakfın tutmayıp beynlerinde “Kısmete idhâl ederiz.” demeğe şer‘ân kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a.

⁹³ “Mesele: Bir seneden beri maraza mübtelâ olan Hind mülk menziline bir cihet-i müebbedeye vakf ve şart edip teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer‘î ettikten sonra Hind’in marazı müştâd ve hâli mütegayyir olup

devam eden kimsenin hâli değişmeden kurduğu vakıftan on beş gün sonra ölmesinin vakfın sıhhatine etki etmeyeceği yönünde fetva vermiştir.⁹⁴ Burada da veresenin vakfı bozamayacağı tasrih edilmiştir.

Zekeriyaşâde'nin bir fetvasında maraz-ı mevtin süresinden farklı bir ayrıntıya değinilmiş ve vakfın maraz-ı mevtten önce kurulup tescilinin bu süreçte yapılması ile ilgili de ayrı bir hükme varılmıştır. Fetvada Zekeriyaşâde vâkıfın maraz-ı mevtinden dört yıl önce kurduğu ancak tescili maraz-ı mevtte yaptırdığı durumla ilgili ayrıma gitmiştir. Yahyâ Efendi vakfı maraz-ı mevtte kurulmuş olarak kabul etmemiş ve malın tamamından geçerli olacak şekilde sıhhat bulacağına hükmetmiştir. Veresenin tescilin maraz-ı mevtte yapılmasını öne sürerek vakfın sülûsten fazla olan kısmına itiraz edip malı mirasa dâhil edemeyeceklerini de tasrih etmiştir.⁹⁵ Zekeriyaşâde'nin burada esas aldığı vakfın inşasının maraz-ı mevtte yapılmamış olmasıdır. Tescil vakfın in'ikâd şartı nefaz şartları arasında yer almaktadır. Bu nedenle yalnızca tescilin maraz-ı mevtte yapılması vakfın sıhhatine etki etmemektedir. Bu konu ile ilgili diğer şeyhülislamlara ait bir fetva tespit edilememiştir.

Fetvalarda maraz-ı mevt esnasında yapılan vakıfla ilgili bir başka tartışma da vâkıfın herhangi bir vârisi olmaması veya tek bir vârisinin olması durumudur. Bu durumda vakıf tüm maldan mı geçerli olacaktır? Bu konuda tespit ettiğimiz fetvalar Şeyh Muhammed (Koca Çivi), Ebussuûd, Hoca Sâdeddin, Sunullah Efendi, Zekeriyaşâde, Minkârîzâde ve Feyzullah Efendi'ye aittir.⁹⁶

Zekeriyaşâde öncesinde ilk olarak Şeyh Muhammed (Koca Çivi)'in fetvası konuyla ilgili ipucu vermekle birlikte açık bir bilgi içermemektedir. Fetvada kişinin mülk evini maraz-ı mevtte vakfetmesi halinde malın tamamından mı üçte birinden mi vakfın geçerli olacağı sorulmuş, cevapta vârisin bulunması halinde vakfın malın üçte birinden geçerli olacağı

fevt olsa veresesi “Vakfı tutmazız.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

⁹⁴ “965. Mesele: Dört seneden beri maraz-ı müzmine mübtela olan Zeyd kable't-tegayyür mülk akarını bir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli edip tescil-i şer'î ettirdikten sonra beş on gün mürûrunda Zeyd'in hali mütegayyir ve marazı müşted olup fevt olsa veresesi vakfı nakza kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 147.

⁹⁵ “Mesele: Zeyd hâl-i sıhhatinde bir mülk menziline Amr-ı ecnebiye vakf edip dört sene mürûrundan sonra hasta oldukça maraz-ı mevtinde tescil ettirmiş olsa hâlen veresesi tescil-i şer'î maraz-ı mevtinde olmağla vakf-ı mezbûr sülûsden mu'teber olur, sülûsden ziyâdesinde vakfı mücîze olmayıp mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96a.

⁹⁶ İskilîbî (2) 110b, 112b; Hoca Sâdeddin 416; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 464; Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a, 97b, 98a, 315b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 172b, Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (985) 150.

ifade edilmiştir.⁹⁷ Vârisin olmaması ile ilgili açık bir bilgi yer almamakla birlikte fetvanın soru köküne bakılarak tüm maldan vakfının geçerli olacağı çıkarımı yapılabilir. Ebussuûd'un fetvası ise maraz-ı mevtle ilgili olmasa da vasiyet durumunda kişinin evini vakfetmesi ile ilgilidir ve bu konuya ışık tutmaktadır. Fetvada vakfedilen evin kişinin tek mal varlığı olsa bile beytülmal emininin buna müdahale edemeyeceği, vakfın sahih ve lazım olacağı ifade edilmektedir.⁹⁸ Yine bir başka fetvada Ebussuûd tek vârisin olması halinde onun icazeti ile vakfın geçerli olacağını ve asla beytülmal emininin vakfa müdahâle edemeyeceğini tasrih etmiştir.⁹⁹ Sâdeddin Efendi'nin fetvasında ise vâkıfın sağlıklıyken kurduğu vakfın cihetini maraz-ı mevtte değiştirdiğini ve vakfın tescilsiz bir vakıf olduğunu öğrenmekteyiz. Fetvanın devamında beytülmal emininin sülüs müsait iken vakfı kabul etmeyip evi satmasının caiz olmadığına hükmedilmiştir.¹⁰⁰ Bu fetvadan vârisin olmaması durumunda vakfın asgari olarak üçte birden geçerli olacağını anlamaktayız. Fetva vakfın üçte biri aşması ile ilgili bir bilgi içermediğinden daha fazlası ile ilgili bir yorum yapmamaktayız. Sunullah Efendi'nin fetvasından ise durum daha belirgin hale gelmektedir; çünkü malın tamamı vakfedilmiştir. Sunullah Efendi vârisi olmayan kimsenin malının tamamını vakfetmesi halinde vakfın geçerli olmasının dönemin yöneticileri tarafından belirleneceğini ve bu konuda ihtilaf olduğunu belirterek fetva vermiştir.¹⁰¹

Zekeriyazâde'nin konu ile ilgili üç fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada vâkıfın vâris olarak yalnızca kocasının bulunduğu ve maraz-ı mevtte kurulan vakfı onaylamadığı belirtilmektedir. Bu durumda vakfın ne miktarının geçerli olacağı sorusuna Yahyâ Efendi

⁹⁷ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevteinde bir mülk yerin vakf eylese cümle terekeden mi olur yoksa sülüsden mi? *el-Cevâb*: Vârisi var sülüsden mu‘teber olur. Şeyh Muhammed” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b.

⁹⁸ “... vâkıf “Benden sonra vâcibi ile amel oluna.” deyu musırrân fevt olup vârisi kalmayınca vasiyet tarikiyle vakıf sahih lazımdır. Evden gayrı malı yok ise dahi aslâ beytü'l-mâl emini dahl edemez. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 110b.

⁹⁹ “*el-Cevâb*: ... Hind'den gayrı vâris yok ise bey'-i mezkûr sahih ve meşrû'dur. Beytü'l-mâl kabilinden aslâ dahl olunmaz, dâha vâris var ise sülüsden ziyâde ânın izni ve kabulü lazımdır. Ebussuûd zikr olunan cevâbı kendilik ictihâdı olmak buyurdular.” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 110b. Aynı fetva için bk. Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, 244.

¹⁰⁰ “416. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk evini bir mescid-i muayyenin imamına vakfeyleyip mukabelesinde ruhu için sure-yi Tebareke tilavet etmek şart eyleyip teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'i olmayıp ba'dehû maraz-ı mevteinde şart-ı mezkûrdan rucû' edip falan mescidin müezzine vakfolsun deyip âhar tasarruf beyan etmeyip yine teslim ve tescil olmadan musırran fevt olsa sülüsü müsait olunca beytü'l-mâl emini zikrolunan evi bey'e kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 125.

¹⁰¹ “464. Mesele: Zeyd maraz-ı mevteinde “Cümle emlakım Medine-i Münevvere fukarâsına vakfolsun” dese vâris-i ma'rûfu olmayınca cümlede vakfı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Mesele hılâfiyedir, re'y-i ulû'l-emre menûttur.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 139.

sülüsün müsait olması durumunda vakfın tamamının geçerli olacağını, müsait olamaması durumunda sülüs müsait olan kısmının geçerli olacağını belirterek cevap vermiştir. Ayrıca kocanın hissesinden arta kalan hissenin de vakfa ilhâk edileceğini ve malın üçte ikisinden vakfın geçerli olacağını ilave etmiştir.¹⁰² Yahyâ Efendi burada boş kalan hissenin konumlandırılması ile ilgili herhangi bir ihtilafa değinmeyip beytülmale değil vakfa öncelenmesine hükmederek Sunullah Efendi'nin fetvasından ayrışıp Ebussuûd'un görüşü doğrultusunda hüküm vermiştir. Diğer fetvada vâkıfın maraz-ı mevtinde tüm malını vakfettiği ve bilinen bir vârisi olmaması nedeniyle tayin ettiği vâsinin vakfı tenfiz ettiği ifade edilmektedir. Daha sonra bir vârisin çıkıp tek vâris olduğunu ispat etmesi üzerine vakıf malın sülüsten fazla olan kısmının iptal edildiği ifade edilmektedir. Burada da fetvanın ilk kısmından vârisin olmadığı durumda malın tamamının vakfının sahih ve geçerli olarak yürürlüğe girdiği ve beytûlmalin duruma müdâhil olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁰³ Son fetvada da vâkıfın maraz-ı mevtinde bir firını ve malının üçte birini vakfettiğini, kalan malın üçte ikisini de başka bir şahsa vasiyet ettiğini görüyoruz. Burada da malın sülüsten fazlasının vakfedilmesi halinde geçerli sayıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

Zekeriyaşâde sonrasında Minkârîzâde'nin fetvası da Ebussuûd ve Zekeriyaşâde'nin fetvasıyla uyumludur. Minkârîzâde de vârisi bulunmayan kimsenin maraz-ı mevtte tüm malını vakfetmesi durumunda beytûlmal emininin vasiyete itiraz edemeyeceğini ve tüm malın vakfının geçerli olacağını tasrih etmektedir.¹⁰⁵ Fetvanın naklinde malın üçte birden fazlasının vakfedilmesi durumunda vakfın, beytûlmale önceleneceğinin Sirâciyye ve

¹⁰² “Mesele: Hind maraz-ı mevtinde bir mülk menziline rebîbesi Zeyneb ve Zeyneb'in evlâdına ile'l-inkırâz ve ba'dehû gallesini Medine-i Münevvere fukarâsına vakf ve şart edip fevt oldukda zevcinden gayrı vârisi olmayıp zevci mücüz olmadığı takdirce menzil-i mezbûrun vakf-ı merkûm ne mikdârında nâfiz olur? *el-Cevâb*: Sülüs müsait ise cümlesinde, değil ise sülüs mikdârında ve bakiyye-i hisse-i zevceden zâide menzil-i mezbûrdan gayrı terekisi yoğise sülüsânında nâfiz olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97b.

¹⁰³ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde “Cümle malım vakıf olsun.” deyu vasiyet ve mahrec-i vasiyete ihrâc edip ba'de'l-vefât Zeyd'in malı beş yüz gurus olmağla vasî-i muhtârı olan Amr beş yüz gurus ile birkaç odalar bina edip vakıf olmak üzere ol odaları zabt ve tasarruf ederken Bekir zuhûr edip Zeyd'in li-ebeveyn ammi oğlu ve hasran vârisi olduğunu dava ve isbât ettikten sonra sülüsden ziyâdesini tutmamağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98a.

¹⁰⁴ “Mesele: Vâris-i ma'rûfu olmayan Zeyd maraz-ı mevtinde bir mülk firını bir cihet-i hayra vakf edip ba'dehû bakiyye-i malının sülüsü “Bazı vucûh-ı hayrât-ı muayyeneye sarf oluna.” deyip ve sülüsânını Amr-ı ecnebiye vasiyet eylese hâlen Amr “Zeyd ol firını vakf edip lâkin teslim-i mütevellî etmeyip ve tescil-i şer'î etdirmemekle vakıf lazım olmaz.” deyip ol firının sülüsânına dahi müdâhale etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 315b.

¹⁰⁵ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde şu kadar gurusu bir cihet-i birre vakf ve vasiyet ettikten sonra bilâ vâris musırân fevt olsa emin-i beytû'l-mâl vasiyetin tutmamağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 172b.

diğer muteber kitaplarda yer aldığı belirtilmektedir. Bu fetva Sâdeddin Efendi'nin fetvasıyla da uyumlu olmakla birlikte onu bir ileri basamağa taşımaktadır. Feyzullah Efendi'nin bir fetvasında da sahih olmayan bir vakıfla ilgili vâkıfın vârisiz ve vakıf konusunda ısrarcı şekilde ölmesinden sonra vakfın geçerli olacağı ve vasiyet sayılıp tenfizinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Burada da beytülmal emininin müdahale hakkı olmadığı ayrıca tasrih edilmiştir.¹⁰⁶

Maraz-ı mevtte vâkıfın herhangi bir vârisi olmaması ve tüm malını vakfetmesi halinde vakfın malın üçte birinden geçerli olacağı tüm fetvalarda ortakken, ziyadesi hakkında iki görüş olduğu ortaya çıkmıştır. Ebussuûd herhangi bir ihtilafa değinmeden tüm malın vakfiyetini sahih olarak kabul etmiş ve beytülmal emininin müdahâleden men etmiştir. Bu meselenin ulema arasında ihtilaflı olması hasebiyle Sunullah Efendi hükmü dönemin yöneticilerinin görüşüne bırakmıştır. Zekeriya'zâde ise verdiği fetva ile belirsizliği ortadan kaldırmış ve vakfın lehine görüş bildirerek selahiyeti ulü'l-emrden almış, bu konuda otoritenin ifta makamı olduğunu oraya koymuştur. Zekeriya'zâde'nin bu fazlalığın beytülmale değil vakfa hükmedileceği yönünde vakfın lehine verdiği fetvanın sonrasında Minkârîzâde tarafından tercihe şayân görülüp aynı minval üzere devam ettirildiği görülmektedir.

1.1.2. Mevkufa Ait Şartlar

Vakıf hukukuyla ilgili bir diğer önemli unsur vakfa konu olan maldır. Fakihler arasında vakıf mülkün gayrimenkul cinsinden ebedilik özelliğini hâiz olması konusunda ittifak bulunmaktadır. Menkul malların ise akara tâbi olarak vakfı genel kaidenin genişletilmesiyle kabul edilmiştir. Osmanlı uygulamasında akardan bağımsız olarak vakfedilmesi örf haline gelmiş menkul malların (savaş malzemeleri, silahlar, kitaplar, Mushaflar, yemek kapları vs.) vakfı da İmam Muhammed'in görüşüne tâbi olunarak kabul edilmiştir. Biz incelediğimiz şeyhülislam fetvalarındaki taramalarımızda bu

¹⁰⁶ “985. Mesele: Bir mahalle ahalisinden Zeyd mülk menziline vakfedip vakfiye yazdırdıkda ol vakfiyede “Menzil-i mezbûrda hayatta oldukça kendim sâkin olup vefatımdan sonra menzil-i mezbûr bey' ve semeni istirbâh olunup mahalle-i mezbûrenin avârızına sarf oluna” deyu şart edip bu re'y üzere musırnan bilâ-vâris fevt oldukça emin-i beytü'l-mâl olan Amr “Vech-i muharrer üzere vakıf sahih olmamakla menzil-i mezbûru beytü'l-mâl için zabtederim” demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Vech-i mezkûr üzere vakıf sahih değildir, lakin Zeyd bu re'y üzere musırnan fevt olunca vech-i mezkûr üzere vasiyet etmiş olur, vasiyeti tenfiz lazım olur, emin-i beytü'l-mâl müdahaleye kâdir olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150.

çeşitliliği göz önüne seren pek çok fetva ile karşılaştık. Bu bölümde mevkufa ait fetvalardaki tartışmaları ortaya koymaya çalışacağız.

İlk olarak vakfı tartışmalı olan menkul malların vakfını inceleyeceğiz. Sonrasında vâkıfın üzerinde tam bir yetkinliğinin bulunmadığı mallar hakkındaki tasarrufları kapsamında incelenecek olan merhun, deyn, meşfû‘, müşâ‘, mukâtaalı mülk ve temlik-i sahih olmamış arazi ile ilgili fetvaları değerlendireceğiz.

1.1.2.1. Menkul Malların Vakfı

Vakıfta amaç ebedi ve sonu kesilmeyen bir hayır kapısı kurmak olduğu için vakfedilecek şeyin bitip tükenme ihtimali olan şeylerden ziyade, yok olma ihtimali düşük olan gayrimenkul cinsinden mülklere hasredilmesi söz konusudur. Bu nedenle akar olarak tabir olunan toprak ve arazilerin vakfiyeti tartışılmazken bunun dışındaki bina, para, diğer menkul malların vakfiyeti konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Fakihlerin maslahat, zaruret ve örf temellendirmeli fetvaları ile birçok menkul malın vakfının meşrulaştırıldığı görülmektedir.

Menkul malların vakfı kapsamında incelediğimiz fetvalarda hayvan, köle, kitap, çeltik (tohum), tüfek, kazan, bilezik ve minderlerin vakfının değerlendirildiğini tespit ettik. Fetvaların bir kısmında bizzat bu malların vakfının sıhhatinin sorgulandığını, bir kısmında ise vakfiyetinin bağlayıcılığının temel mesele olarak ele alındığını görmekteyiz. Ancak teslim ve tescil durumu nedeniyle bağlayıcılıklarının sorgulandığı fetvaları bu malların vakfının sahih görüldüğünün de bir delili olduğundan burada değerlendirmeye dahil ettik. İncelediğimiz fetvalarda ulaştığımız sonuç; bu mallarda yörenin örfüne bakılarak hüküm verildiği ve vakfı örf olmayan şeylerin vakfının sahih kabul edilmediğidir.

İlk olarak bina vakfının değerlendirildiği Ebussuûd’un fetvasını ele alalım. Fetvada mirî arazi üzerindeki binanın mahiyeti sorgulanmış ve vakfiyetinin nasıl gerçekleşeceği irdelenmiştir. Cevapta aslında binanın akar olarak kabul edilmediği menkul bir mal olduğu; arazi ve binanın mülkiyetinin vâkıfa ait olduğu durumda ihtilafsız olarak binanın vakfının sahih görüldüğü; arazinin vakıf, binanın mülk olduğu durumda da İmam Muhammed katında menkul-i müteâref kabilinden sayıldığı ve vakfının mutlak olarak sahih görüldüğü belirtilmiştir. Ebu Yusuf’un da sıhhate hükmettiği; ancak ulemanın vakfın cihetlerinin farklı olması halinde ihtilaflarının vaki olduğunu ifade etmekte ve

seçimi mutlak cevazdan yana yapmaktadır.¹⁰⁷ Bir başka soruda mirî arazi üzerindeki binaların vakfının caiz olduğunu sarîh olarak ifade etmiştir.¹⁰⁸ Mirî arazi üzerindeki binaların içindeki hayvanların binaya tâbî olarak vakfının sorgulandığı meselede çiftçilik dışında faydalanılamayan hayvanların bina değil tarla üzerinden vakfının geçerli olduğunu tasrih etmiştir. Bizatihi sütü ve sair menfaati olan hayvanlarınsa asaleten vakfının geçerli olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁹

Zekeriyaşâde'nin iki fetvasında mukâtaalı arsa üzerindeki mülk yapıların menkul mal kapsamında değerlendirildiği ifade edilmektedir.¹¹⁰ Minkârîzâde'nin de benzer şekilde bir fetvası bulunmaktadır.¹¹¹ Zekeriyaşâde'nin fetvasında, vâkıfın evlerini, bağlarını ve çiftliğini içindeki kölelerini, davarlarını ve binek hayvanlarını vakfetmesi durumunda bu eşyaların tümünün vakfının sıhhatinin ne olacağı sorusunu hâkim kararına havale etmiş ve kesin bir cevap vermekten kaçınmıştır. Hâkimin sıhhat yönünde hükmetmesiyle bu menkul malların vakfının sahih olacağı anlaşılmaktadır.¹¹² Minkârîzâde ise vâkıfın çiftliğini içinde bulunan tarla, harman, köleler, cariyeler, arpa ve buğday ile birlikte vakfetmesinin sahih olduğunu tasrih etmektedir. Bu vakfın teslim ve tescilden sonra verese tarafından “menkul mallardaki vakfı kabul etmeyiz.” itirazı ile bozulamayacağını

¹⁰⁷ “Mesele: Vakf-ı mirî üzerinde olan binaya akar ıtlâk olunur mu tescil olunca ne keyfiyetle kifâyet olunsun?

el-Cevâb: Bina akar değildir, vâkıfın mülkü olunca arza tebe‘iyyetle binanın sıhhat-i vakfı müttetekun aleyhâdır. Yeri vakıf olunca İmam Muhammed katında mutlakân sahihdir, menkûl-i müteârefdir. İmam Ebû Yusuf katında dahi sahihdir, ammâ meşâyih ihtilâf etmişlerdir. Ba‘zı ale’l-ıtlâk cevâza zâhib olmuşlardır, ba‘zı yer ile bina cihet-i vâhideye vakf olunca tecvîz etmişlerdir, esahh ferîk-i evvel kavlidir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114a.

¹⁰⁸ “Mesele: Mirî yer üzerinde olan emlakın şer‘ân vakfı câiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

¹⁰⁹ “Mesele: Mirî yer üzerinde ebniyeyi vakf edip içinde sâkin olan mevâşî dahi ebniyyeye tebe‘an vakf eylemek câiz olur mu? *el-Cevâb*: Ebniyyede sâkin olan mevâşî hirâsetden gayrı menfaati olmayınca tarlalara tebeiyetle vakıf olur, sütü ve sair menfaati olunca asâletle vakıf olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

¹¹⁰ “Mesele: Mukâtaâ ile tasarruf olunan vakıf arsa üzerine bina olunan menzile akar ıtlâkı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, menkûl kâbilindendir, akar arsa-i sırfenin ismidir.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97a.

“Mesele: Mukâtaâ ile vakıf arsa üzerine mebnî olup Zeyd’in mülkü olan menzil akar mıdır yoksa menkûl müdür?

el-Cevâb: Menkûldür.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 153b.

¹¹¹ “Mesele: Mukâtaalı vakıf arsa üzerine mebnî olup mülkü olan menzil akar mıdır yoksa menkûl müdür? *el-Cevâb*: Menkûldür.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

¹¹² “Mesele: Zeyd sâkin olduğu karyede vâkî‘ mülk evlerini ve mülk çiftliğini ve iki kıt’a bağını ve cümle çiftlik-i mezbûrda olan abid u mevâşî ve devâbbını bazı cihet-i birre vakf edip ve bazı mesârif tayin etmiş olsa şer‘ân eşya-i mezkûrenin vech-i merkûm üzere vakfiyyeti sahiha ve makbûle olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim öyle hükm ederse olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95b.

ifade etmektedir.¹¹³ Ebussuûd ve Minkârîzâde'nin köle, hayvan gibi menkul malları akara tâbi olarak vakfını sahih gördüklerini, Zekeriyazâde'nin ise bu durumla alakalı kararı hâkime havale ederek çekimser kaldığını söyleyebiliriz.

Hayvanların vakfı söz konusu olduğunda incelediğimiz fetvalarda koyun, inek, boğa ve katır vakfının değerlendirildiğini görmekteyiz. Hayvanların vakfedilmesi ile ilgili en kapsamlı bilgi ve açıklamayı içeren fetvalar Ebussuûd'a aittir. Ebussuûd'un üç fetvasından ortaya çıkan bilgi hayvanların süt ve sair menfaatleri olması ve vakfedilmelerinin örf haline gelmesi durumunda asaleten vakfedilebilecekleridir; ancak hirâsetten (çiftçilik) başka menfaati olmayan hayvanlar arza tâbiolarak vakfedilebilirler, bunların bizatihi vakfı caiz değildir.¹¹⁴ Bu genel bilgi ışında diğer fetvaları incelediğimizde hükümleri anlamlandırmak daha kolay olmaktadır; çünkü diğer fetvalar genelde gerekçesiz biçimde “olur-olmaz” şeklinde sâdır olmuştur. Tüm fetvaları değerlendirdiğimizde Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'nin fetvalarının Ebussuûd'un fetvaları ile uyumlu oldukları görülmektedir.

Koyun vakfı ile ilgili Ebussuûd, Zekeriyazâde ve Çatalcalı'nın fetvaları bulunmaktadır. Ebussuûd'un fetvasında koyun vakfının sıhhati sorgulanmış; cevaben koyunun menkul-i müteârifeden olduğu ve bizatihi vakfının caiz olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁵ Zekeriyazâde'nin ilk fetvasında da bunu destekler mahiyette vâkıfın 500 baş koyunu müstakillen vakfedip mütevellîye teslim ettiği ifade edilmekte ve bu vakfın caiz olup olmadığı sorulmaktadır. Yahyâ Efendi vakfın sahih olduğuna dair fetva vermiştir.¹¹⁶ Ebussuûd'un diğer fetvası da Zekeriyazâde'nin koyun vakfı ile ilgili ikinci fetvası ile benzer mahiyettedir. Meselede mandıradaki koyunlar denilerek adedini beyan etmeden yapılan vakfın sıhhati sorgulanmıştır. Ebussuûd meseleye latif bir benzetme ile bahçedeki

¹¹³ “Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk çiftliğini ve içinde olan harâset ve harmânını ve abîd ve câriyeler ve arpa ve buğdayını vakf ve teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î etdirdikden sonra fevt olsa vereseşi “Menkûlâtın vakfı tutmaz.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 170b.

¹¹⁴ “Mesele: Mîrî yer üzerinde ebniyyeyi vakf edip içinde sâkin olan mevâşî dahi ebniyye tebe'an vakf eylemek câiz olur mu? *el-Cevâb*: Ebniyyede sâkin olan mevâşî hirâsetden gayrı menfaati olmayınca tarlalara tebeiyetle vakıf olur, sütü ve sair menfaati olunca asâletle vakıf olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

¹¹⁵ “Mesele: Tapulu yerlerde kışlayıp yaylayan koyunların ve sığırın vakıf olması câiz olur mu? *el-Cevâb*: Menkûl-i müteârefin asâleten vakfı sahihdir, koyun ve sığır ol mekûledendir, akara tebeiyetle vakıf olunmağa muhtâc öküzdür hirâsetden gayrı vechle intifâ' olunmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

¹¹⁶ “Mesele: Zeyd bir cihet-i birre beş yüz re's koyunlarını müstakillen vakf ve mütevellî nasb ettiği Amr'ın yedine teslim eylese vakfı câiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

ağaç gibi etrafının sınırlarını tahdid etmekle koyunların tavsif olmayacağını, mutlaka sayısının belirtilmesi gerektiğini ifade ederek yanıt vermiştir. Zekeriyazâde ise vâkıfın tam olarak belirlemeden ve teslim etmeden otlakta gezen 200 baş koyununu vakfetmesinin cevazının sorgulandığı meseleyi hâkimin görüşüne havale etmiştir. Hâkimin vakfın sıhhatine hükmetmesiyle vakfın geçerli olacağını ifade etmiştir.¹¹⁷ Burada sayının belirlenmiş olması belirsizliği ortadan kaldırmış olsa da hâkimin hükmü ile vakıf bağlayıcılık kazanmış olmaktadır. Çatalcalı da koyun vakfının örf haline gelmiş olduğu belde ahalisinden bir kimsenin belli miktar koyununu ve bağının gallesini vakfetmesinin sahih olduğunu ve tescilden sonra vâkıfın vakıftan rücu edemeyeceğini belirtmiştir.¹¹⁸ Koyun vakfı ile alakalı fetvaların Ebussuûd'un fetvalarında yer alan görüş üzere devam ettirildiği görülmektedir. Zekeriyazâde'nin fetvalarında koyun vakfı mutlak olarak zikredilse de Çatalcalı'da örfle temellendirilmiştir.

İnek vakfı ile ilgili de Minkârîzâde ve Çatalcalı'nın fetvaları bulunmaktadır. Minkârîzâde¹¹⁹ ve Çatalcalı'nın¹²⁰ fetvaları neredeyse aynıdır ve her ikisi de inek vakfının örf olmadığı bir belde yapılan vakfın bağlayıcı olmadığına ve vâkıfın ölümünden sonra veresinin malı mirasa dâhil edebileceklerine hükmedilmiştir. Minkârîzâde'nin fetvasında yer alan nakilde el-İsâbe'den aktarılan pasajda Ebu Hanife'ye atıfla inek vakfının örf olmaması nedeniyle caiz görülmediği, bunun örf haline gelmesi durumunda istihsânen vakfının geçerli olacağı da ifade edilmektedir. Cevaplar yine Ebussuûd'un fetvaları ile uyumludur.

Boğa, öküz ve katır vakfı ile ilgili Ebussuûd, Zekeriyazâde ve Feyzullah Efendi'nin fetvaları bulunmaktadır. Bu üç hayvanı sığır cinsi olması ve kendilerinden hirâset dışında bir menfaat sağlanamaması açısından aynı kategoride değerlendirebiliriz. Ebussuûd'un daha önce zikrettiğimiz fetvası bu ayrımı yapmamızı mümkün kılmıştır. Verdiği cevapta öküzün hirâset dışında bir menfaati olmaması hasebiyle arza tâbi olarak vakfının mümkün

¹¹⁷ “Mesele: Zeyd “Hergelede gezen iki yüz re’s koyunları falan cihete vakf etdim.” dese vakf-ı mezbûr şer‘ân sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim öyle hükm edince olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a.

¹¹⁸ “1284. Mesele: Koyun vakfı müteâref olan belde ahalisinden Zeyd şu kadar koyununu ve mülk bağını vakf ve gallelerini bir tekiyyenin fukarâsına şart edip teslim ile’l-müteveli ve tescil-i şer‘î ettirdikten sonra Zeyd nâdim olup rucûa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250.

¹¹⁹ “Mesele: İnek vakfı müteâref olmayan belde ahâlisinden Zeyd bir ineği bir cihet-i birre vakf ve teslim-i müteveli ve tescil-i şer‘î ettikten sonra Zeyd fevt olsa veresesi ol ineği mirasa idhâle kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

¹²⁰ “1272. Mesele: İnek vakfı müteâref olmayan belde ahalisinden Zeyd bir ineği bir cihete vakfettikten sonra Zeyd fevt olsa, veresesi ineği mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

olduğunu zikretmiştir. Zekeriyazâde'nin fetvasında ise bir karyenin ineklerine damızlık olarak kullanılması için boğanın vakfedilmesinin sıhhati sorgulanmıştır ve Yahyâ Efendi'nin cevabı olumsuzdur.¹²¹ Herhangi bir açıklama bulunmadığından burada Zekeriyazâde'nin neden bu vakfı sahih görmediğini Ebussuûd'un fetvaları sayesinde anlamlandırmamız mümkün olmaktadır. Boğanın da hirâset dışında bir menfaatinin olmayışı Zekeriyazâde'nin müstakil olarak boğanın vakfedilemeyeceğine hükmetmesinin altında yatan neden olmalıdır. Feyzullah Efendi'nin fetvasında boğa ve katır vakfından bahsedilmekte; ancak mesele boğanın¹²² ve katırın¹²³ vakfedilebilir olup olmaması açısından değil vâkıfın tescil öncesi rücuu nedeniyle vakfın bağlayıcılığı açısından değerlendirilip hükme bağlanmaktadır. Bu nedenle Feyzullah Efendi'nin kanaati açık bir şekilde anlaşılamamaktadır. Her iki meselede de vâkıfın boğa ve katırı vakfedip teslim ve tescil bulunmadan önce vefat ettiği belirtilmekte, veresinin ise bu nedenle vakfı hâkime feshettirip hayvanları mirasa dâhil ettikleri görülmektedir. Fetvalar tescil ve bağlayıcılık açısından açık ifadeler içermekle birlikte mevkufun vakfının sıhhati açısından bize birşey söylememektedir.

1.1.2.2. Merhun Malların Vakfı

Vâkıfın rehin olarak vermiş olduğu bir malı vakfetmesinin sıhhati fetvalarda tartışılmıştır. Konu ile ilgili Hoca Sâdeddin, Sunullah Efendi, Zekeriyazâde, Çatalcalı ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır.¹²⁴ Fetvalarda çıkan sonuç merhunun vakfının mevkuf olduğu ve mürtehinin icazetinin bulunmaması durumunda vakfın batıl olacağıdır. Bir başka ifadeyle fekk-i rehin olunduktan sonra vakfın sahih olacağı da fetvalarda yer almaktadır. Sâdeddin Efendi'nin fetvasında bu durum açıkça görülmektedir.¹²⁵

¹²¹ “Mesele: Zeyd bir karyenin ineklerine nezevân (atlama, sıçrama) için bir boğa vakf eylese vakf-ı mezbûr şer‘ân sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a.

¹²² “987. Mesele: Zeyd boğasını vakfedip lakin teslim ile‘l-mütevelli ve tescil-i şer‘î bulunmasa Zeyd vakfından rucu‘ edip ol boğayı bey‘a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150.

¹²³ “981. Mesele: Zeyd mülk katırını bir cihete vakfedip lakin teslim ile‘l-mütevelli ve tescil-i şer‘î bulunmadan Zeyd fevt olsa veresesi re‘y-i hâkim ile katırı mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 149.

¹²⁴ Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (400) 300a-b; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (403) 128; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), (2) 93b, 94b, 96b, 300b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (4055) 2/724; Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, (1197) 232.

¹²⁵ “400. Mesele: Zeyd mülk evini Amr'a deyni mukabelesinde rehin vaz‘ edip yine Amr'ın marifetiyle evi tasarruf ederken evin bir mikdâr yerinde bir kaç dükkân bina edip zikrolunan dükkânları vakfeylese vakf-ı mezbûr fekk-i rehin olmadan sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur, fekkoldukda.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 122.

Sunullah Efendi'nin fetvalarında ise rehlin bir başka çeşidi olarak değerlendirilen vefaen bey'in kiralama yolu ile yapılması durumunda mal sahibi olup sonradan malında kiracı olan kişinin bu mülkü vakfetmesinin batıl olduğu belirtilmektedir. Çünkü bu mal bir açıdan merhun hükmündedir ve müşterinin izni olmadan üzerinde bir tasarrufta bulunulamaz.¹²⁶ Zekeriyaşâde'nin fetvasında ise bey bi'l-istiğlâlde malın satıcısı tarafından vakfının mevkuf olduğu hükmü yer almaktadır. Zekeriyaşâde cevabında şartlı olarak vakfın sıhhatine hükmetmiş, borç ödenip mal geri alındıktan sonra merhunun vakfının sıhhat seviyesine ulaşacağını belirtmiştir.¹²⁷ Zekeriyaşâde'nin fetvasının bu anlamda Sunullah Efendi'nin fetvasını bir üst seviyeye taşıdığı söylenebilir. Zekeriyaşâde vakfı baştan sahih görmemek yerine şartlı olarak sıhhatine hükmetmiş ve vakfın kurulması için gereken yolu göstermiş olmaktadır.

Zekeriyaşâde'nin fetvalarında mesele daha dakik ve teknik olarak ele alınmıştır. Diğer fetvalarda merhunun vakfının sahih veya geçerli olup olmadığı sorulmakta iken Zekeriyaşâde'nin bazı fetvalarında bu akdin nefazı sorgulanmakta, bir fetvanın cevabında da açıkça bu şekilde kurulan bir vakfın batıl değil mevkuf olduğu ifade edilmektedir. İlk fetvada rehin malın râhin tarafından vakfedilmesinin mevkuf olduğu; ancak fekk-i rehin edildikten sonra vakfın sahih olacağı belirtilmektedir.¹²⁸ Sâdeddin Efendi'nin fetvasıyla aynı minval üzere gelen Zekeriyaşâde'nin fetvasında Hoca Efendi'nin fetvasına ek olarak bu akdin mevkuf olduğu da tasrih edilmektedir. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'de yer alan ve bir önceki fetvanın devamı niteliğindeki meselede ise benzer bir durumda râhinin borcuna vefa eder başka bir malının olmaması durumunda kurulan vakfın nefazı sorgulanmaktadır.¹²⁹ Bir önceki fetvada böyle bir vakfın mevkuf olduğu belirtilmekteydi. Bu fetvada ek olarak hâkimin böyle bir vakfı tescil etmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü râhinin borcunu ödeyecek başka malı olmaması hasebiyle mürtehinin bu vakfa

¹²⁶ “403. Mesele: Zeyd bir vakfa istiğlâl tarikiyle bey' ettiği menzili vakfeylese vakfı sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 128.

¹²⁷ “Mesele: Hind bir vakıfdan aldığı meblağ mukâbelesinde mülk menziline istiğlâl tarikiyle mütevellisine bey'den sonra kable'l-fekk vakf eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Fekk etikde sahih olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96b.

¹²⁸ “Mesele: Zeyd bir mülk menziline Amr'dan karz aldığı bir mikdâr akçe mukabelesinde Amr'a rehin ve teslim ettikten sonra fekk-i rehn etmeden menzil-i mezbûreyi bir cihete vakf eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Fekk ettiği vakit olur, mevkûfdur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

¹²⁹ “Mesele: Hind Zeyd'e olan deyni mukabelesinde rehin vaz' ettiği menzili kable fekki'r-rehn vakf eylese Hind'in düyûnuna vefâ eder gayrı malı olmayınca şer'ân menzil-i mezbûrun vakfı nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim tescil etmemek lazımdır.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

icazet vermeyeceği açıktır. Hâkimin de böyle bir durumda vakfı tescilden kaçınması isabetli olandır.

Bir diğer fetvada râhinin merhun malı vakfedip kadıya vakfiye yazdırdıktan sonra vakıftan rücu etmek istediği ifade edilmektedir. Zekeriyazâde cevabında râhinin, fekk-i rehin edip tescilden sonra rücu edemeyeceğini belirtmektedir. Yani fekk-i rehin olunmamişsa vakıf, mevkuf olduğundan rücu mümkündür. Ancak vakıf mevkuf olarak kabul edilse de bu durumda tescilin söz konusu olabildiği fetvalardan anlaşılmaktadır. Bir üst fetvada da mevkuf olan vakıfta kadının tescilden kaçınması gerektiği ifade edilmiştir; yani “Bu durumda kadı’nın tescil etmesi mümkündür.” anlamı çıkmaktadır. Vâkıâ bu fetvada mevkuf olan bir akdin kadı tarafından vakfiye yazılarak tescil edildiği ifade edilmiş olmaktadır.¹³⁰ Başka bir fetvada da benzer bir durum söz konusudur. Merhun bir malı râhinin, mürtehinin izni olmadan vakfedip tescil ettirdiği ve mütevellîye teslim ettiği belirtilmektedir. Meselenin devamında râhinin borcuna yetecek başka malı olmadan vefat ettiği ve mürtehinin merhununu sattırıp borcunu tahsil etmek istediği ifade edilmektedir. Zekeriyazâde bu talebi müspet karşılamış ve verdiği cevapta teslim-tescil bulunmasına rağmen mürtehinin iznine bağlı olan bu vakfın; böyle bir durumda geçersiz olduğu yönünde hüküm vermiştir. Mürtehinin merhununu satıp borcunu tahsil etmek istemesi icazet vermediğinin bir göstergesidir ve bu durumda vakıf batıl olmaktadır.¹³¹ Yenişehirli’nin fetvasında da aynı durumu görmek mümkündür. Râhinin mürtehinin izni olmadan merhununu vakfedip başka malı olmadan ölmesi ve mürtehinin vakfa icazet vermemesi durumunda vakfın batıl olacağı Abdullah Efendi tarafından açıkça ifade edilmektedir.¹³² Çatalcalı’nın bu iki meseleye benzer fetvasında râhinin hayatta olması nedeniyle ek bir durum söz konusu olmaktadır. Çatalcalı mevkuf olan bu akde mürtehinin izin vermemesi

¹³⁰ “Mesele: Hind bir vakfa olan deyni mukâbelesinde mütevellî yedinde rehin olan mülk menziline hasta oldukda bir cihete vakf edip ve bir tarîk ile kadıya vakfiye yazdırsa hâlen fakîre olup re’y-i hâkim ile vakf-ı mezbûru nakz ve bey’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Fekk-i rehn edip tescil-i şer’î olundu ise olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

¹³¹ “Mesele: Zeyd karındaşı kızı Zeyneb’e olan bir mikdâr deyni mukâbelesinde bir mülk menziline rehin ve teslim edip ba’dehû Zeyd Zeyneb’in izinsiz menzil-i mezbûr bir cihet-i birre vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer’î dahi etdirse ba’dehû Zeyd fevt oldukda Zeyd’in mezbûrdan gayrı malı olmayıp ve ol menzilin kıymeti deyn-i mezbûra ancak vefâ etmekle menzil-i mezbûru semen-i misline bey’ etdirip deyn-i mezbûru semeninden istifâya kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 300b.

¹³² “1197. Mesele: Zeyd mülk menziline dâini Amr’a şu kadar akçe deyni mukabelesinde rehin ve teslim ettikten sonra Zeyd menzil-i mezbûru kable’l-fek Amr’ın izninsiz evladına ve evlad-i evladına vakfedip ba’dehû Amr ol vakfı mücîz olmadan Zeyd fevt olup menzil-i mezbûrdan gayrı malı olmasa vakf-i mezbûr batıl olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-Fetâvâ*, 232.

halinde, borcu ödenene kadar merhunu elinde tutma hakkı bulunduğunu ilave etmektedir.¹³³

1.1.2.3. Deynin Vakfı

“Başkasının zimmetinde bulunan borcun (deyn) tahsil edilmeden (kabz) önce vakfı caiz midir?” sorusu fetvalarda gündeme gelen meselelerden bir diğeridir. Konu ile ilgili Ebussuûd, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı ve Feyzulah Efendi’nin fetvaları bulunmaktadır.¹³⁴ Zekeriyazâde vasiyet yolu ile kurulan deynin vakfı konusunda hüküm veren tek şeyhülislamdır ve buna cevaz vermiştir. Mutlak olarak ise deynin vakfının sahih olmadığı konusunda fetvasını tespit ettiğimiz tüm şeyhülislamların aynı görüşte olduğu görülmüştür.

Zekeriyazâde öncesinde Ebussuûd’un fetvalarında deynin vakfı ile ilgili meselelere rastlamaktayız. Birbirine bağlı uzunca iki fetvada özetle vâkıfın 300 bin ve başkalarından alacaklı olduğu 400 bin akçeyi tek bir vakıf olarak tescil ettirmek isteği belirtilmektedir. Akabinde vâkıfın elindeki 50 bin akçeyi mütevellîye teslim edip geri borç alıp tekrar teslim ettiği ve bu işlemi sekiz kez yaptıkları anlatılmaktadır. Sonrasında vakfı tescile vekil tayin ettiği kişi ile mütevellînin hâkim huzurunda 700 bin akçenin teslim ve tasarruf edildiğinin itiraf edildiği ve hâkimin de bu paranın vakfiyetine hükmettiği ifade edilerek verilen hüküm ile vakfın sıhhat ve bağlayıcılığı sorgulanmaktadır. Ebussuûd yalnızca mütevellînin elindeki 50 bin akçenin vakfının sahih olduğunu belirtip kalan 650 bin akçenin vakfının sahih olmadığını tasrih etmiştir.¹³⁵ Devamındaki meselede “Paranın

¹³³ “4055. Mesele: Zeyd mülk bahçesini dâini Amr’a deyni mukabelesinde rehin ve teslim ettikten sonra Zeyd kable’l-fekk bahçeyi Amr’ın izninsiz bir cihete vakf eylese, Amr müciz olmayıp istifâ-i deyn edince [ye dek] bahçeyi imsâka kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/724.

¹³⁴ İskilibî *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), (2) 109a, 110b; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a, 94b, 98a; Minkârîzâde *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1288, 1289, 1290, 1323 1/251, 257; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (979) 149.

¹³⁵ “Mesele: Hind üç kere yüzbin akçe vakf ve tescil-i şer’i etdikten sonra zimem-i nâsda olan dört kere yüzbin mülk akçesin dahi vakf edip cümlesin vakfiyye-i vâhidede derc etmek kasd etdikde mütevellîsi olan Zeyd’e kendinin ellibin mülk akçesin vakf ve teslim etdikden sonra yine istikrâz edip tekrar ol akçeyi vakf ve teslim edip meclis-i vâhidede bu vech üzere sekiz defa vakf ve teslim edip Zeyd’i zimemde olan dört kere yüzbin akçeyi min ba’d vakfiyyet üzerine tasarruf etmeğe taslît edip “Evvelden makbûzu olan üç kere yüzbin vakıf akçe ile vech-i mezbûr üzerine makbûz olan dört kere yüzbin akçeyi vakfiyyet üzerine kabz ve tasarruf etdim.” deyu i’tirâf edip tescil için vekil olan Bekir ile meclis-i şer’a götürüb vekil meclis-i şer’de itlâk üzerine “Müvekkilesi yedi kere yüzbin akçeyi vakf edip mütevellîye teslim etdi.” deyu ikrâr edip mütevellî dahi itlâk üzerine vekil tasdik edip ve kabza i’tiraf edip hâkim istifa-i şerâit etdikden sonra hükm etmiş olsa zimemde olan dört kere yüzbin akçeyi vakıf sahih ve lazım olmuş olur mu? *el-Cevâb*: Ne sahih ve ne lazım olur vakf ve teslim ettiği elli bin akçe eğer def’a-i ahîrede Zeyd’in kabzında kaldı ise

birine hibe edilip geri alınıp rücu edilerek tekrar verildiğinde karşı tarafa borçlanılmasının sahih olmasına kıyasla yukarıda yapılan devir işlemi ile de Hind'in mütevellîye parayı teslim edip sonra geri borç alıp bu işlemi sekiz kez tekrar ederek vakfa 400 bin akçe borçlu olması ve başkalarının zimmetinde alacak olduğu 400 bin akçeyi teslim almayı mütevellîye havale etmesinin de sahih olması gerekmez mi?" diye sorulmuştur. Ebussuûd tafsîlâtı cevabında hibe ve vakıf işlemi arasında önemli bir fark olduğunu "*fark-ı fâhişi vardır*" diyerek vurgulamış ve hibenin teslim ile bağlayıcılık kazandığını, ancak vakfın yalnızca teslim ile değil hâkimin tescil edip onaylaması ile bağlayıcılık kazandığını ifade etmiştir. Bu nedenle devrettikleri 50 bin her seferinde vâkıfın kendi malıdır ve vâkıfın elinde kalmışsa hâkimin hükmünün bu paraya da bir tesiri yoktur, dilediği gibi kullanabilir, vakıf olmaz. Ancak mütevellînin elinde kalırsa vakfiyet hükmü yalnızca 50 bin için geçerli olur.

Üçüncü fetvada da vâkıfın hayattayken zimem-i nâsda olan akçesini vakfedip mütevellî nasb ederek vakfiye yazdırdığı ve vefat ettiği, sonrasında mütevellînin vakfiyeyi göstermesi sonrası verese itirazı üzerine şahidler ile durumu ispat ettiği ifade edilmektedir. Fetvanın devamında vakfın sahih ve bağlayıcı görülmesi için şahidlerin yalnızca vakfın varlığına şehadet etmelerinin yeterli olmadığı, malın mütevellîye teslimi ve diğer şartların yerine geldiğini ayrıntılı olarak beyan etmedikleri müddetçe vakfın geçerli kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir.¹³⁶ Fetvalar incelendiğinde Ebussuûd'un da deynin vakfını sahih görmediği, teslim ve tescil ile vakfın sahih ve bağlayıcı hale geldiği görüşünde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yahyâ Efendi vâkıfın başkasının zimmetinde borç olan malını kabzetmeden yapmış olduğu vakfın sahih olmadığına dair hüküm vermiştir.¹³⁷ Çatalcalı da benzer bir soruya, aynı şekilde cevap vermiştir.¹³⁸ Her iki fetvada da birden fazla kişinin zimmetinde borç

hükm-i hâkim hemân ânın hakkında mu'teberdir evvel ki üç yüz bin ile ândan kalanı vakf değildir. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109a.

¹³⁶ "Mesele: Zeyd "Hind-i müteveffânın hâl-i hayatında zimeme verdiği vakıftır, hâl-i hayatda sıhhatde vakf edip beni mütevellî nasb edip tescil etdirip vakfiyye ihrâc eylemiş idi." deyip vakfiyye ibrâz eyledikde Hind'in karındaşı Amr inkâr eylese Zeyd'in getirdiği şahidler "Hind nukûd-ı mezbûreyi vakf-ı sahih edip bu vakfiyyeyi ihrâc eyledi." dedikleri kifâyet eder mi yoksa teslim ile'l-mütevellî ve sâir şerâiti tafsîl üzere beyân etmeleri lazım mıdır? *el-Cevâb*: Lazımdır. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 110b.

¹³⁷ "Mesele: Zeyd zimem-i nâsda olan bir mikdâr akçesini zimemden kabz etmeden sıhhatinde bir cihete vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

¹³⁸ "1290. Mesele: Zeyd birkaç kimesneler zimmetlerinde olan şu kadar akçesini bir cihete vakf eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/251.

olan malın vakfı söz konusudur. Belirli bir kişinin zimmetinde olan borcun vakfı gündeme geldiğinde de hükmün aynı olduğu Çatalcalı'nın fetvalarında ayrıca tasrih edilmektedir.¹³⁹

Zekeriya'zâde'nin daha sonra verdiği vasiyet yoluyla kurulan vakıf söz konusu olduğunda deynin vakfının sıhhati ile ilgili fetvası ise deynin vakfının ancak vasiyet yoluyla vakfedildiğinde terekenin sülüsünden geçerli olacağını göstermesi açısından tektir. Yahyâ Efendi vâkıfın maraz-ı mevtinde zimmette borç olan malını kabzetmeden vasiyet yoluyla vakfedip vefat etmesi sonrası, malının üçte birinin de müsait olması durumunda veresinin vakfı kabul etmeme haklarının bulunmadığı yönünde fetva vermiştir.¹⁴⁰ Bu görüş Minkârîzâde'nin fetvarında da gözlenmektedir. Fetvada özellikle deynin vakfedilmesinden bahsederken ölümden sonrasına izafe edilmeksizin vakfın kurulduğu ifade edilmektedir. Minkârîzâde bu nedenle maraz-ı mevtte kabzedilmeden vakfedilen deynin vakfını sahih görmemiş ve vâkıfın ölümünden sonra veresinin vakfı kabul etmeyip malı mirasa dâhil etmesinin cevazı yolunu seçmiştir.¹⁴¹ Fetvada özellikle “*vefatından sonraya izâfe etmeksizin*” denilerek işaret edilen durum vasiyet yoluyla vakfın kurulmadığına dikkat çekmesidir. Yani fetva zımnen Zekeriya'zâde'nin de temas ettiği üzere vasiyet yoluyla kurulmuş olan deynin vakfının geçerli olacağı izlenimini ortaya koymaktadır. Çatalcalı'nın üç fetvasında da durum aynıdır. Vâkıfın maraz-ı mevtte belirli bir kişi¹⁴² veya birden fazla kişinin¹⁴³ zimmetinde bulunan borcunu kabzetmeden vakfedip vefat etmesi sonrası veresinin vakfı kabul etmeyip malı mirasa dâhil etmelerinde bir sakınca olmadığı açıkça ifade edilmektedir. Burada hükme etki eden iki unsur vardır: deynin vakfı ve maraz-ı mevt. Maraz-ı mevt durumu vakfın malın üçte

¹³⁹ “1288. Mesele: Zeyd Amr zimmetinde olan şu kadar akçesini bir cihete vakfeylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/251.

¹⁴⁰ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde “Falan ve falan zimmetlerinde şu kadar akçem falan cihete vakf olsun.” deyu vasiyet edip fevt oldukda veresesi sülüs müsait iken vakf-ı mezbûru tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

¹⁴¹ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde Amr zimmetinde olan şu kadar akçesin ba'de mevtihi izâfet etmeksizin bir cihete vakf edip meblağ-ı merkûmu Amr'dan almadan fevt olsa verese meblağ-ı mezbûru mirasa idhâle kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

¹⁴² “1291. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde Amr zimmetinde olan şu kadar akçesini bir cihete vakf edip ba'dehû meblağ-ı mezbûru Amr'ın zimmetinde iken Zeyd fevt olsa, veresesi meblağ-ı mezbûru mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/251.

¹⁴³ “1323. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde birkaç kimesneler zimmetlerinde olan şu kadar akçesini bir cihete vakf edip ba'dehû meblağ-ı mezbûr ol kimesnelerin zimmetlerinde iken Zeyd fevt olsa, veresesi meblağ-imezbûru mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/257; benzer bir fetva bk. Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (Yazma Bağışlar, 2303) 133b.

birinden geçerli olmasını gerektirirken fetvalarda butlân hükmünün yer alması deynin vakfının sahih görülmemesinden kaynaklanmaktadır.

Zekeriyaşâde sağlıklı bir kimsenin başkaları zimmetinde borç olan malını kabzetmeden vakfedip bunu ikrar ettikten sonra tescil ve teslim etmeden vefat etmesi üzerine, veresenin sülüs müsait iken vakfı kabul etmeyip ilgili malı mirasa dâhil edemeyeceklerini de belirtmiştir.¹⁴⁴ Zekeriyaşâde'nin bu fetvası ile aynı konudaki Feyzullah Efendi'nin zimmetten kabz edilmeden vakfedilen borcun vakfının sahih olmadığı ve veresenin malı mirasa dâhil edebileceklerine dair fetvası arasında bir çelişki olduğu izlenimi doğmaktadır.¹⁴⁵ Ancak bu çelişki şu şekilde giderilebilir. Zekeriyaşâde'nin fetvasında vâkıfın deynin vakfı konusunda ısrarcı olarak öldüğü ve terekenin üçte birinin de vakfa müsait olduğu açıkça belirtilmektedir. Geçersiz kabul edilen vakıflarda vâkıfın musirren/ısrarcı olarak ölmesi durumunda bunun bir vasiyet gibi değerlendirileceği ve vakfın sülûsten geçerli olacağı fetvalarda da ifade edilmektedir.¹⁴⁶ Bu nedenle Zekeriyaşâde deynin vakfına baştaki fetvasında cevaz vermezken vasiyet tarikiyle kurulduğunda cevaz vermiştir; buradaki durum da aynı şekilde vasiyet kabilinden sayıldığından burada da cevaz vermesinin nedeni bu olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Feyzullah Efendi'nin fetvasıyla bir çelişki olmadığını söyleyebiliriz. Feyzullah Efendi'nin fetvasında vâkıfın bu konuda ısrarcı olarak öldüğü bilgisi yer almadığından genel kanaate uygun olarak deynin vakfını geçersiz görmüş olma ihtimali yüksektir.

1.1.2.4. Meşfû'un Vakfı

Meşfû'un (üzerinde şufa hakkı bulunan bir gayrimenkulün) vakfı söz konusu olduğunda, vakfın sıhhatinin ne olacağına dair Zekeriyaşâde¹⁴⁷ ve Feyzullah Efendi'ye ait iki fetva

¹⁴⁴ “Mesele: Zeyd sıhhatinde zimem-i nâsda olan bir mikdâr akçesiyeçün falan cihet-i hayra vakf edip “Vakf eyledim.” deyu ikrâr edip lâkin zimem-i erbâbından ve teslim-i mütevellîye tescil-i şer’î etdirmeden ol ikrârı üzere musirren fevt olup ve ikrâr eylediği mikdâr sülüs müsait olunca meblağ-i mezbûr sülûsden mu‘teber olup vakıf sahih ve lazım olmuş olur mu? *el-Cevâb: Olur.*” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98a.

¹⁴⁵ “979. Mesele: Zeyd Amr zimmetinde olan şu kadar akçesini bir cihete vakfedip ba‘dehû meblağ-i mezbûr Amr’ın zimmetinde iken Zeyd fevt olsa veresesi meblağ-i mezbûru Amr’dan alıp mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb: Olurlar.*” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 149.

¹⁴⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150. bk. 105. Dipnot

¹⁴⁷ “Mesele: Zeyd’in mülk menziline muttasıl mülk menzili olan Amr menzil-i mezbûru Bekir’e bey‘ ve teslim Bekir dahi iştirâ ve kabz ve vakf edip vakfiyye yazdırdıktan sonra Bekir’in vakfı nakz etdirip menzili mezbûru şuf’a ile almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb: Olur.*” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 288b.

tespit edebildik.¹⁴⁸ Bu fetvalarda bitişik komşu olmasına rağmen satıcının gayrimenkulü başka şahıslara sattığı ve mülkü alan kişilerin buraları vakfettikleri görülmektedir. Her iki fetvada da vakıf kurulduktan sonra şefi'lerin şufa davası ile bu haklarını kullanarak vakıfları iptal ettirip mülkleri satın aldıkları görülmektedir. Yani fetvalar incelendiğinde meşfû'un vakfı mevkuf kabul edilmektedir. Böyle bir durumda mülkü satın alan kişiler aslında kendilerine ait olmayan bir malda tasarrufta bulunmuş olmaktadırlar. Fuzuli konumuna düşen bu kişilerin kurdukları vakıf da mevkuf olarak değerlendirilebilir. Şefi' olan kişi başvurup bu hakkını kullanmazsa bu durum fuzulinin akdine icazet olarak kabul edilip vakfın sıhhatine hükmedilebilir; ancak şefi'in şufa talebinde bulunması vakfa icazet vermediğinin bir delilidir ki bu durumda vakıf batıl olarak değerlendirilmiş olmaktadır. Verilen iki fetvayı bu şekilde yorumlamak mümkündür.

1.1.2.5. Müşâ'ın Vakfı

Müşâ'ın (hisseli mal) vakfı da vakfın sıhhati açısından değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır.¹⁴⁹ İncelediğimiz fetvalarda müşâ'ın vakfının bazı fetvalarda hâkim kararı ile bazı fetvalarda ise doğrudan sahih olarak kabul edileceği ifade edilmektedir. Zekeriyazâde fetvasında şayi hissenin taksimattan önce vakfının hâkim kararı ile geçerli olacağına hükmetmiştir.¹⁵⁰ Minkârîzâde de benzer bir soruya Zekeriyazâde ile aynı cevabı vermiş ve hâkim kararıyla vakfın geçerli olacağını belirtmiştir.¹⁵¹ Çatalcalı da kısmeti kabil olan şayi hissenin vakfının sahih olacağını söylemektedir.¹⁵² Yenişehirli şayi hisseli bir

¹⁴⁸ “2388. Mesele: Zeyd'in mülk bostan arsasına muttasıl mülk bostan arsası olan Amr arsayı Bekir'e semen-i maluma bey' ve teslim edip Bekir dahi arsayı vakf ve tescil ettirdikten sonra Zeyd bey'i istima' ettiği anda ittihâz-i şuf'a edip şerâitine bi-tamamiha riayet edince Bekir'in vakfını nakzettirip arsa-i mezbûreyi şuf'a ile Bekir'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 401.

¹⁴⁹ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1283, 1312) 1/ 250, 255; Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, (1196, 1217) 232, 236.

¹⁵⁰ “Mesele: Zeyd fevt olup anası Hind'i ve li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb'i terk eylese Hind tereke-i Zeyd'den olan bir mülk menzildinden hisse-i şâyiasın kable'l-kısme bir cihet-i hayra vakf eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Re'y-i hâkim ile olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a.

¹⁵¹ “Mesele: Zeyd karındaşı Amr ile ale'l-iştirâk mâlik olduğu menzilden hisse-i şâyî'asın vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkim ile olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a.

¹⁵² “1283. Mesele: Zeyd karındaşı Amr ile ale'l-iştirâk mâlik olup kâbil-i kısmet olan menzilden hisse-i şâyiasını bir cihete vakfedip teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î ettirse, vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250.

hamamdan mâlikinin hissesini vakfetmesinin sıhhatinin sorulduğu meseleye müspet cevap vermiş ve vakfin sahih olacağını belirtmiştir.¹⁵³ Bir sonraki meselede de arsadaki şayi hissenin vakfedilmesine veresenin itiraz edemeyeceği ifade edilerek müşâ'ın vakfi zımnen onaylanmış olmaktadır.¹⁵⁴

1.1.2.6. Temlik-i Sahih Olunmuş / Olunmamış Arazinin Vakfı

Rakabe mülkiyeti devlete ait olup mutasarrıflar için tasarruf ve intikal hakkının olduğu mirî arazilerin vakfı ile ilgili de birçok fetva tespit edilmiştir. Bu bölümde temlik-i şer'î olunmuş-olunmamış arazileri inceleyeceğiz.

Fetihlerle kazanılmış veya salâtın-i mâziyeden gelen arazilerin belli kişilere taraf-ı saltanattan temlik-i sahih ile verilmesi sonrası bu yerler artık özel mülk statüsü aldıklarından, kişilerin bu araziler üzerinde tam tasarruf hakları bulunmaktadır. Bu durumda kuracakları vakıfların sahih olduğu noktasında incelediğimiz şeyhülislamı arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Sadece tasarruf hakkı olan mutasarrıfın ise, kendisine temlik edilmemiş araziye vakfetmesinin sahih olmadığı da fetvalarda yer almaktadır. Konu ile ilgili tespit ettiğimiz fetvalar Zenbilli Ali Efendi, Ebussuûd, Bostanzâde Mehmed Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'ye aittir.¹⁵⁵

Zekeriyazâde öncesinde İskilibî mecmuasında Zenbilli Ali Efendi ve Ebussuûd'un fetvalarını tespit ettik. İlk olarak Zenbilli'nin fetvasında vakfedilecek malın mahiyeti ile ilgili bilgiler verilmekte ve mülkiyetin beytülmale ait olduğu cizye vergisi ve mirî arazilerin vakfının sahih olmadığı, ancak mirî arazinin sahih bir şekilde satın alınıp temlik olunması ile vakfının mümkün olduğu tasrih edilmektedir.¹⁵⁶ Ebussuûd'un fetvasında da

¹⁵³ “1217. Mesele: Hind Amr ile ale'l-iştirak malike olduğu hamamdan hissesini bir cihet-i birre vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 236.

¹⁵⁴ “1218. Mesele: Zeyd “Fevt olursam karındaşım ile ale'l-iştirak malik olduğum arsadan hisse-i şâyiamı lillah vakfettim” deyip ba'dehû musırzan fevt olup sülûs müsait olmakla hâkimü'ş-şer' Zeyd'in vasi-yi muhtârına “Tenfiz-i vasiyet eyle” deyu tenbih ettikde verese bi-gayr-i vech mûmânaata kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 236.

¹⁵⁵ Meşrebzâde, *Câmiu'l-İcâreteyn* (519), 111-112; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a, 96a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), (2) 171b, 186a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1273, 1274, 1275, 1276, 1277) 1/249; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (967, 971, 982) 147-149; Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, (1313) 256.

¹⁵⁶ “Mesele: Tafsîlü'l-vakf mâlûmdur ki vakıf mülke müterettibdir, mülk olmayanı vakf eylemek olmaz. Cizye-i ruûs-ı küffar beytül- mâlîdendir, masrafı kudât ve guzâtdır, vakıf olmak caiz olmaz ve evkâf-ı salâtın dahi ki arâzi-i mîriyye denilir ki ganemin beyninde mahfûzdur ol dahi beytül- mâlîdir vakf olmaz, meğher bey'-i şer'î olunup temlik-i şer'î edip vakf edeler ve olan evkâfına rûsûm-ı örfiyye dedikleri karışmıştır müttekî olan ândan ekilden ihtirâz etmek lazımdır, vakıf mutlak olunca hakk-ı fukarâ olur,

fethedilen yerde bir padişah döneminde yüz yıldan beri vakıf olarak tasarruf edilen mezarların başka kişilerce diğer padişah tarafından mülk edindikleri gerekçesiyle dava ettikleri ifade edilmektedir. Fetvada sonradan temlik-i şer'î olunanların davasının geçerli olacağı ifade edilmiştir. Devamındaki meselede daha önce vakıf olarak tasarruf olunan yerlerin temlikinin nasıl mümkün olduğu sorulunca salâtın vakıfların diğer vakıflardaki hükümlerden farklı olduğu, vakfı gayrı lazım olduğundan bir padişahın diğerine tasarruf için tashis ettiği yeri diğer padişahın başkasına temlik etmesinin mümkün olduğu beyan edilmiştir.¹⁵⁷ Bir başka fetvada vezir-i a'zâm Ahmed Paşa'nın malvarlığının beytülmale devrolduğu ve bu malların satışa çıkarılıp uzun zaman mezâdda gezdiği; sonrasında Şam'ın Havran kazasındaki üç mezrâyı herşeyiyle vakf ettiği öğrenilse ve şüpheye düşülse bu yerlerden mukâtaa ve şer'î vergiler alınıyorken vakfiyetinin sahih olup olmayacağı sorulmuştur. Cevapta bu arazilerin Ahmed Paşa'ya temlik olunmayıp mukâtaa ile tasarrufunda olduğu, ölümünden sonra buraların satılıp temlik-i sahih olması ile yapılan vakıfların sahih olacağı ifade edilmektedir.¹⁵⁸ Bostanzâde Mehmed Efendi'nin de bir fetvasında mirî araziye ait has bahçenin satışa çıkarılıp biri tarafından satın alındığı ve ücretinin hazineye teslim edildiği ifade edilmektedir. Bundan sonra satın alan kişinin

mukayyet olunca kuyûdu muteber olur, vakf-ı evlâd gibi vakf-ı müderrisin ve talebe ve imam ve hatib ve müezzin ve sâir hidmet gibi bunlara hizmetleri üzere helal olur ve şimdi olan evkâfdan ekseri şübhelidir; ama tevârûs-i ulema-i zaman ve umerâ-i evân ta'n ve kadh etmeyip isti'mâl üzere müstemir olmağın bu kazıyyenin keşfi setri ile beraber olup taarruz etmemişler, hem etseler dahi müfid olmaz vallahi yehdî men yeşâ' ketebehü Ali el-Cemâli" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 108b.

¹⁵⁷ "Mesele: Zeyd pâdişâh feth ettiği vilâyetde bir cami-i şerif bina edip ehl-i vezâif için ba'zı mezârî vakf edip yüzyıl vakıf olmak üzere iken ba'zı kimesneler gelip "mezârî-i mezbûreden falan mezraâ ve falan mezraâ bizim mülkümüzdür." deyu âhar pâdişâhdan bir mülknâme ibrâz eylese şer'ân kangısına amel olunur?

el-Cevâb: Sâniyen şer'le temlik olundu ise ânınla amel olunur. Ebussuûd

Mesele: Bu sûretde zikr olan mezraâlar vakf oldukdan sonra temlik nice mümkün olur?

el-Cevâb: Evkâf-ı salâtın sâir evkâf gibi ashâbının emlâk-ı sahihaları olup ândan sonra vakf ve tescil olunmak mu'tâd değildir ki tebdil ve tağyire kâbil olmaya. Arâzi-i sultâniye-i ğayrı memlûkenin ba'zını vakf edene ba'zı mesârif için tâyin ederler. Harâc-ı muvazzafı ve harâc-ı mukâsemesi ol mesârif sarf olunur fi'l-hakîka evkâf-ı lazime değildir tebdil olunmadığı salâtın müteahhirinin takdirleri ile bir sultân mukarrer kılmayıp bir mezraâyı âhara temlik etmeğe kâdirdir. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 108b.

¹⁵⁸ "Mesele: Cenâb-ı vezîr-i a'zâm ve müşîr-i efham hazretlerinin vakfiyyelerinde merhûm Ahmed Paşa fevt olup mühellefât beytül-mâle âid oldukda emr-i sultânî ile bey'î fermân olunup müdded-i medide mezâdda gezdikden sonra bin iki yüz elli beş altına satın aldıkları arâzi Şam'dan Havrân kazâsında vâkî olan üç aded karyelerini cemî' arâzisi ve mezârî' ve muattal yerleri ve dağları ve dereleri ve tepeleri ve sahrâları ve tarâik ve merâfik ve tevâbi' ve levâhık ile ve resm-i mukâtaaları ve sâir rusûm-i şer'iiyeleri ile ki kadîmi alagelmış ola vakf eyledi denilmiş zikr olan merhûm-ı merkûmun mühellefâtından vech-i şer'î üzere alındığında "İştibâh olundu." deyu makûle resm-i mukâtası ve rusûm-ı şer'iiyesi alınan yerler vakıf olmak câiz ve şer'î olur mu? *el-Cevâb*: Arâzi-i mezbûre merhûm Ahmed Paşa'ya temlik olunmuş olmayıp mukâtaa ile tasarruf eder olup sonra fevt oldukda emr-i sultânî ile bi-tarîki't-temlik bey' olundu ise şer'idir, alınan rusûm ve mukâtaât arâzinin harâcıdır. Ânlar almak rakabe-i arzdan memlûkiyyetine münâfi değildir ki vakfiyyetine halel vere. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 126a.

buraya bazı binalar yaptığı ve bunları evladına vakfettiği, vefatından sonra ise veresenin vakfa “Mirî arazi üzerindeki bahçenin vakfı sahih değildir” diyerek itiraz ettikleri belirtilmektedir. Cevapta yerin artık o kişinin mülkü olduğu ve vakfının geçerli olduğu açıklanmaktadır.¹⁵⁹

Zekeriyaşâde’nin bir fetvasında salâtîn-i mâziyeden bir mezranın bir şahsa hibe edildiği ve bu şahsın da burayı vakfedip tescil ettirdiği ifade edilmektedir. Yahyâ Efendi temlik-i sahih ile mezranın verilmesi durumunda kurulan vakfın sahih ve lazım olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁰ Yahyâ Efendi bir diğer fetvada da salâtîn-i mâziyeden beri sefer oldukça atlı göndermek üzere temlik olunmuş karyenin sahibi tarafından başka cihete vakfedilip teslim ve tescil ettirilmesi durumunda vakfın sahih ve nafiz olacağına hükmetmiştir.¹⁶¹ Ebussuûd bir fetvasında arz-ı mirînin satılıp temlik olunduktan sonra mâlikin yaptığı vakfın sahih bir vakıf olduğu ve bu vakfa sultanın müdahale edemeyeceğini de tasrih etmiştir.¹⁶²

Zekeriyaşâde sonrasında Minkârîzâde’nin *Fetâvâ*’sında salâtîn-i mâziyeden fethedene ait olan arazinin bir kısmını belli bir şahsa temlik edip bu şahsın ilgili araziye vakfederek teslim ve tescil ettikten sonra vefat ettiğine dair bir mesele bulunmaktadır. Meselenin devamında veresenin vakfı kabul etmeyip bozmak istedikleri ifade edilmekte; ancak Minkârîzâde buna cevaz vermemekte ve kurulan vakfın geçerli olduğunu belirtmektedir.¹⁶³ Çatalcalı’nın iki fetvası da bu fetvayla çok büyük benzerlik göstermekte

¹⁵⁹ “519. Mesele: Arazi-i emîriyede vaki has bağçe haraba müşrif olmağın dergâh-i muallâyâ arz olunup bey’ olunması için emr-i padişahî vârid oldukda Zeyd mülkiyet üzere iştirâ edip semenini hazine-i âmireye teslim ettikten sonra zikrolunan bağçeyi tamir ve termim ve içine evler bina edip sahib-i arz marifetiyle evladına ve evlad-i evladına batnen ba’de batnin şart edip ellerine marifet-i şer’le vakıfnâme verse onlar dahi zikrolunan bağçe ve evleri vakfiyet üzere tasarruf edip sâl-be-sâl sahib-i arza bedel-i öşr-i mukâtaasın eda ederler iken Zeyd-i merkûmun sair veresesi “Arz-ı mirîde olan bağçenin vakfiyeti sahiha değildir” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, Zeyd’in olup mülkiyet üzere tasarruf ettiyse (Bostanzâde Mehmed Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiul-icâretein*, 111-112.

¹⁶⁰ “Mesele: Salâtîn-i mâziyeden Zeyd arz-ı memleketden bir mezra’ayı Amr’a hibe ve temlik edip ba’dehû Amr dahi evladına ba’de’l-inkırâz bir cihet-i kurbete vakf edip tescil-i şer’i dahi etdirse hâlen mezra’a-i mezbûre vakıf-ı sahih ve lazım ile vakf olmuş olur mu? *el-Cevâb*: Temlik-i şer’i oldu ise olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a.

¹⁶¹ “Mesele: Salâtîn-i mâziyeden beri sefer-i hümayun vâki’ oldukça bir cebeli eşdirmek üzere bir karye temlik edip ba’dehû Zeyd ol karyeyi bir cihet-i hayra vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer’i etdirmiş olsa vakf-ı mezbûr sahih ve nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96a.

¹⁶² “Mesele: Öşr mâlikâne vakfı sahih midir? *el-Cevâb*: Arz-ı mirî ba’de’l-bey’ iştirâ olunup vakıf olunca ol dahi vakf-ı sahihdir, emr-i sultânî cereyân etmez. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123b.

¹⁶³ “Mesele: Salâtîn-i mâziyeden olan bir memleketi anveten feth ettikde arâzisinden bir mikdâr yerini Amr’a temlik edip Amr dahi ol arâziyi bir cihet-i birre vakf ve teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer’i etdirdikten sonra Amr’ın veresesinden ba’zısı “Vakf-ı merkûmu tutmaz.” deyu nakza kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171b.

ve aynı hükmü içermektedir. İlk fetvada temlik-i sahih olunmuş arazinin vakfının sahih olduğu belirtilmişken, bir sonraki fetvada veresinin itiraz edip vakfı bozduramayacağı bilgisi ilave olunmuştur.¹⁶⁴

Minkârîzâde 165. fetvada harbî araziden sayılıp mülk olan mezranın sahibi tarafından vakfedilip teslim ve tescil edildiği ifade edilmektedir. Sahibinin vefatı sonrası evladın buradan onda bir öşür alınmasını, bu toprakların mirî araziden sayılması gerektiğini ve arazinin sultan tarafından temlik olunmadığı gerekçesiyle vakfın sahih olmadığını iddia ederek araziye geri almak istediği belirtilmektedir. Meselenin devamında Minkârîzâde evladın vakfa müdahale edemeyeceğine ve vakfın sıhhatine hükmetmektedir.¹⁶⁵

Çatalcalı'nın diğer fetvalarında da aynı durum söz konusudur. 1144. fetvada mirî araziden olan bir yerin sultan tarafından temlik-i sahih ile verilmesi sonrası vakfedilmesinin sahih olacağına hükmedilmiştir.¹⁶⁶ Feyzullah Efendi'nin fetvasında da saltanat tarafından temlik-i sahih ile verilen manastırın daha sonra, bu kişinin evladı tarafından bir cihete vakfedildiği ifade edilmektedir. Teslim ve tescilin bulunduğu vakfın sıhhatinin sorulduğu meseleye Feyzullah Efendi müspet cevap vermiş ve vakfın sıhhatini teyit etmiştir.¹⁶⁷

Çatalcalı'nın bir sonraki fetvasında ise temlik-i sahih ile verilmemiş mirî araziye mutasarrıfın vakfetmesinin sahih olmayacağı tasrih edilmektedir.¹⁶⁸ Minkârîzâde'nin

¹⁶⁴ “1276. Mesele: Selâtin-ı mâziyyeden Zeyd bir memleketi ‘anveten feth ettikde arazisinden bir miktarını Amr’a temlik-i sahih ile temlik edip Amr dahi ol miktarı bir cihete vakfeylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.”

“1277. Mesele: Selâtin-ı mâziyyeden Zeyd bir memleketi ‘anveten feth ettikten sonra arazisinden bir miktarını Amr’a temlik-i sahih ile temlik edip Amr dahi ol araziye sıhhatinde bir cihete vakf ve teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î ettikten sonra, Amr fevt olup arazi-i mezbûre vakfiyyet üzere zabt olunurken Amr’ın neslinden bazı kimesneler “Biz vakfı tutmazuz!” deyu arazi-i mezbûreye müdahaleye kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/249.

¹⁶⁵ “Mesele: Zeyd arâzi-i harâbiyeden yedinde olan mülk mezra‘asını vakf ve gallesini bir camide imam olanlara şart edip teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î etdirdikden sonra Zeyd fevt oldukda oğlu Amr “Mücerred ol mezra‘adan onda bir öşür almak ile arâzi-i memleket gibi olup taraf-ı saltanat-ı aliyye temlik olunmadan vakf-ı sahih olmaz, Zeyd fevt olmağla intikâl-i âdî ile bana intikâl eder.” deyu imamı men‘a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 186a.

¹⁶⁶ “1261. Mesele: Arazi-i emîriyyeden bir miktar yer Zeyd’e taraf-ı saltanattan temlik-i sahih ile temlik olunduktan sonra, Zeyd ol yeri bir cihete vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/155.

¹⁶⁷ “982. Mesele: Bilâd-i İslamiyeden dâru’l-harbe muttasıl olan bir belde zimmîleri nakz-ı ahd ve harbî kefare ile ittifak edip harbîler ile mean belde-i mezbûreye müstevli olup bir müddet zabt ve âyin-i keferayı alâ-sebîl-i-ıştîhâr icra edip belde-i merkûme dâru’l-harb olduktan sonra asker-i İslam ol beldeyi kahren fethettiklerinde ol beldede olan manastır hatt-ı hümâyün ile müslimînden Zeyd’e temlik-i sahih ile temlik olup Zeyd mutasarrıf iken fevt olup oğlu Amr’ı terk ettikde Amr ol manastırı bir cihete vakf ve teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î ettirse vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 149.

¹⁶⁸ “1274. Mesele: Zeyd arazi-i emîriyyeden tasarrufunda olan yeri taraf-ı saltanattan kendine temlik olunmadan bir cihete vakfeylese, vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/249.

fetvasında da aynı bilgi yer almakta ve sultan tarafından temlik olunmayan mirî arazinin mutasarrıf tarafından vakfı sahih görülmemektedir.¹⁶⁹ Feyzullah Efendi'nin iki fetvasında da benzer bilgiler yer almaktadır. Tapu ve mukâtaa ile tasarruf edilen mirî arazilerin kendilerine temlik olunmadan vakfedilmesinin sahih olmayacağı bu fetvalarda tasrih edilmektedir.¹⁷⁰ Çünkü mutasarrıfın burada yıllık kirayı ödeyerek arazilerden yararlanma hakkı vardır, arazinin çıplak mülkiyeti kendilerine ait olmadığı için buraları vakfetmeleri geçersizdir. Aynı şekilde vakıf arsa üzerindeki kiracıların da vakıf arsaları vakfetmeleri caiz değildir. Bu kiracıların da sadece kira ödeyerek bu arsalardan yararlanma ve gerekli izinlerle bina yapma, ağaç dikme gibi hakları bulunmakla birlikte kira sözleşmelerinin bitmesiyle bu yapıların kaldırılması gerekmektedir. Arsa zaten vakfın mülkiyetinde olduğundan kişinin mülkiyetinde bulunmayan malı vakfetmesi batıl kabul edilmektedir. Feyzullah Efendi'nin bir fetvasında bu konuya temas edilmiş ve vakıf arsadaki kiracının arsayı vakfetmesinin geçersiz olduğu tasrih edilmiştir.¹⁷¹ Yenişehirli'nin fetvasında da mirî araziye ait bir yerin sultan tarafından temlik-i sahih ile verildiği ve alan kişinin de burayı vakfettiği ifade edilmektedir. Kurulan vakfın sahih olduğu ve mütevellinin şart-ı vâkıfa aykırı yaptığı uygulamanın geçersiz olduğu belirtilmektedir.¹⁷²

1.1.2.7. Mukâtaah Mülklerin Vakfı

Üçüncü bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz klasik mukâtaa ile tasarruf olunan arsa üzerine mülk olarak yapılan bina, bağ, bahçe ve dikilen ağaçların vakfiyeti de tartışılan meseleler arasında yer almaktadır. Klasik mukâtaada yıllık olarak belirlenen mukâtaanın verilmeye devam etmesi durumunda müteveli izni ile yapılan bu mülklerin tamamı özel mülk kapsamına girdiğinden kişilerin buraları vakfetmesi sahihtir. Fetvalarda mukâtaa ile

¹⁶⁹ “Mesele: Zeyd arz-ı mîrîyeden olup tasarrufunda olan yeri taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kendüye temlik olunmadan bir cihete vakf etmek sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171b.

¹⁷⁰ “967. Mesele: Zeyd arazi-i emîriyeden tapu ile tasarrufunda olan yeri bir cihete vakfeylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 147.

“971. Mesele: Zeyd selâtin-i maziyyeden Amr'ın vakfı olup tapu ve mukâtaa ile tasarrufunda olan tarla ve çayırıları bir cihet-i uhrâya vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 148.

¹⁷¹ “986. Mesele: Zeyd taht-i icâresinde olan vakıf arsayı bir cihete vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150.

¹⁷² “1313. Mesele: Arazi-i emîriyeden bir mikdar arsa Zeyd'e taraf-ı saltanattan temlik-i sahih ile temlik olup Zeyd dahi arsayı bir cihete vakfettikde “*Ol arsayı ziraat etmek için bazı kimesnelere verilip hasıl olan mahsulün öşrû vakfî için ahz olunup kimesneye tapu ile verilmeye*” deyu şart etmişken hâlen müteveli ol arsanın bir mikdarını hilâf-i şart-ı vâkıf bazı kimesnelere tapu ile verse muteber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 256.

tasarruf olunan arazilerin de vakfının sorgulandığı görülmekte; ancak bu yerlerin beytülmale ait olması hasebiyle vakfının sahih olmadığı tasrih edilmektedir.¹⁷³ Bu konuda incelediğimiz tüm şeyhülislamalar aynı görüştedir. Klasik mukâtaalı mülkler ile vakıf arsa üzerindeki kiracıların mütevellî izni ile kendileri için yaptıkları yapılar ve arz-ı mirî üzerindeki mutasarrıfların mülk bina, ağaç, bağ ve bahçeleri de aynı statüde değerlendirilmektedir. Bu başlık altında her üç durumdaki mülklerin vakfının sıhhati birlikte incelenecektir.¹⁷⁴

Mirî arazi ve vakıf arazilere yapılan mukâtaalı yapılar hakk-ı kararları bulunması hâlinde vakfedilebilmektedir. Mukâtaalı arazi üzerindeki vakfedilecek şeyleri üç kategoride değerlendirebiliriz: emlak (ev)-eşcâr, bağ-bahçe, çayır.

Mirî arazi üzerindeki emlak¹⁷⁵ ve ağaçların vakfı ile ilgili İskilibî'nin mecmuasındaki fetvaların tamamı Ebussuûd'a aittir ve vakfının caiz olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Bir fetvasında da mukâtaalı vakıf arazisinin vakfının söz konusu olamayacağı; ancak üzerine yapılan bina ve imâretin vakfedilebileceği ifade olunmuştur.¹⁷⁷ Mirî arazi üzerindeki ağaç vakfı ile ilgili olarak vakfın sıhhati için hâkim kararının gerekli olduğunu ilk olarak Ebussuûd'un fetvasında görmekteyiz.¹⁷⁸ Sonrasında Sunullah Efendi'nin fetvasında da mirî arazi üzerindeki ağaç vakfının sıhhati sorgulanmış, aynı şekilde ağaçların vakfının hâkimin hükmüne bağlı olduğu söylenmiştir.¹⁷⁹

¹⁷³ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 126b, Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (971) 148.

¹⁷⁴ *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (Esad Efendi, 1063), 100b; İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), (2) 113a, 114a, 114b, (4) 115a, 123b, 126b; Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (333) 111; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (480) 142; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a, 97a, 103a, 103b, 109a, 109b, 110a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a, 189b, 195a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1278, 1279, 1281, 1474, 1475, 1481, 1482, 1483, 1633)1/ 250, 281, 283, 307; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (970, 971, 972, 1071, 1072, 1081, 1147) 148, 166, 168, 180; Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, (1192, 1469), 231, 286.

¹⁷⁵ “Mesele: Mirî yer üzerinde olan emlakın şer‘ân vakfı câiz olur mu? el-Cevâb: Olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

¹⁷⁶ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a, 114a, 115a, 126b.

¹⁷⁷ “Mesele: Deryâ kenârındaki mukâtaalı ber-heme yerlerini vakf eylemişler şer‘ân câiz olur mu yoksa üzerinde arâzi vaz‘ olunmuş ba‘zı ağaçlar vardır ânlar mı vakf etmek gerek beyân buyurula. el-Cevâb: Âhar vakıfdan mukâtaa ile alınan yer vakıf olmak yokdur, üzerinde olan imâret ve bina vakf olunmak meşrû‘dur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 126b.

¹⁷⁸ “Mesele: Arz-ı miriyye üzerinde olan mülk eşcârı sâhibi vakf etmek câiz olur mu? el-Cevâb: Hükmi hâkim ile olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a.

¹⁷⁹ “480. Mesele: Zeyd’in tasarrufunda olan arz-ı mirî üzerinde bazı eşcâr olup ve bazı yeri ziraat ve sebze ekilirken Zeyd “Bağçemdir” deyu vakfeylese vakıf sahih olur mu? el-Cevâb: Yeri vakıf olmaz, eşcârı re‘y-i hâkime menüttür.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 142.

Zekeriyaşâde'nin fetvalarına baktığımızda art arda gelen iki fetvasında mirî arazi üzerindeki ağaç ve binaların vakfının hâkim kararı ile sahih olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁰ Yalnız teslim ve tescil olunmaması halinde bu vakıfların bağlayıcı olmadığı görülmektedir. Zekeriyaşâde verdiği iki cevapta da hükmü hâkimin reyine havale ederek vakfın hâkim kararı ile bozulabileceği veya geçerli sayılabileceğini ifade etmiştir.¹⁸¹ Ebussuûd ve Sunullah Efendi de ağaç vakfının hâkim kararıyla sahih olacağını ifade etmiştir.

Zekeriyaşâde sonrasında baktığımızda Minkârîzâde ve Çatalcalı'nın konu ile ilgili fetvalarının olduğunu görmekteyiz. Minkârîzâde de arz-ı mirî üzerindeki binanın vakfının hâkim hükmü ile sahih olacağını ifade ederek Zekeriyaşâde ile paralel fetva vermiştir.¹⁸² Çatalcalı ise arz-ı mirî üzerindeki binanın vakfının sahih olduğunu ifade etmiş; ancak Zekeriyaşâde gibi hâkim kararının gerekliliğinden bahsetmemiştir.¹⁸³ Ağaçların vakfı ile ilgili ise Zekeriyaşâde ile paralel olarak “*hükm-i hâkimle olur*” diyerek kararı yargıya bırakmıştır.¹⁸⁴ Binanın satımı için de aynı hükmü tekrarlamıştır.¹⁸⁵ Zekeriyaşâde ise bina ve ağaçların vakfını hâkim kararı ile sahih görmüştür. Ağaç vakfı ile ilgili Zekeriyaşâde öncesinde ve sonrasında hâkim kararı ile bu vakıfların sahih görüldüğünü söyleyebiliriz. Zekeriyaşâde'nin görüşü de aynı yönde olmuştur. Ancak sadece Çatalcalı'nın ağaç vakfını salt olarak sahih gördüğü tespit edilmiştir. Bina vakfı ile ilgili Ebussuûd'un vakfın sıhhati için herhangi bir şart koşmadığı, Zekeriyaşâde ile birlikte ise hâkimin görüşünün

¹⁸⁰ “Mesele: Arz-ı mirî üzerinde mebnî bi hakki'l-karâr kâim olan ebniye ve eşcârın izn-i sultansız vakfı şer'ân sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkim ile olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 99a.

¹⁸¹ “Mesele: Zeyd sıhhatinde arz-ı mirî üzerine mebnî olan bir değirmenden nısf hissesini bir cihete vakf edip teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î etdirmeden Zeyd fevt oldukda veresesi hâkime varıp vakf-ı mezbûru fesh etdirip re'y-i hâkimle ol nısf değirmeni bey'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim öyle re'y ederse olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98b.

“Mesele: Bu sûrette ol ebniye ve eşcârı mâliki Zeyd bir cihet-i hayra vakf edip ba'dehû teslim ile'l-mütevelli olunmayıp ve tescil-i şer'î dahi etdirmeden Zeyd ol vakfı hâkime fesh etdirip mülkü olmak üzere tasarruf etmeye şer'ân kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Hâkim öyle re'y ederse olurlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 99a.

¹⁸² “Mesele: Zeyd arz-ı mirî üzerine mebnî olan menzili bir cihete vakf edip yerini vakf etmesi sahih olur mu?

el-Cevâb: Hükm-i hâkimle olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171a.

¹⁸³ “1280. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı arz-ı mirî ve binası mülkü olan değirmenin binasını bir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î ettirse, vakf-ı mezbûr sahih ve lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250.

¹⁸⁴ “1282. Mesele: Zeyd tapu ve mukâtaa ile tasarrufunda olan arz-ı mirî üzerine sâhib-i arz izniyle mülk eşcârını gars ettikten sonra Zeyd ol eşcârı bir cihete vakfeylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkimle olur.” Çatalcalı *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250.

¹⁸⁵ “1658. Mesele: Zeyd yeri mukâtaalı arz-ı mirî ve binası mülkü olan değirmenin binasını sâhib-i arz izninsiz Amr'a bey' eylese, bey'-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 313.

gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak Çatalcalı'nın burada da hâkim kararı olmadan bu vakıfları geçerli kabul ettiği görülmektedir.

Mirî arazi üzerindeki bağ ve bahçelerin vakfı ile ilgili Kadızâde, Şeyh Mehmed ve İbn Kemal'e ait fetvalar bulunmaktadır. Konu ihtilaflıdır ve fetvalarda buna işaret edilmektedir. Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi mirî arazi üzerindeki bağ ve bahçenin vakfının sahih olup olmayacağı sorusuna “*sahih olan kavle göre*” olmayacağı yönünde hüküm vermiştir.¹⁸⁶ İbn Kemal'in fetvasında böyle bir vakfın teslim ve tescilinin kadı hükmü ile onaylanması halinde dahi sahih olmayacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁷ Ancak fetvanın devamında “*fihî nazar*” denilerek konu hakkında başka görüşlerin olduğuna da işaret edilmiştir. Ebussuûd'un mirî arazi üzerindeki bağın vakfı değilse de satımı ile ilgili fetvası bulunmaktadır. Fetvada mutasarrıfın hâkim hükmü ile bağ satmasının sahih olacağı ifade edilmiştir. Bu fetvadan hareketle Ebussuûd'un da mirî arazi üzerindeki bağın vakfını da hâkim kararı ile sahih gördüğü söylenebilir.¹⁸⁸ Mecmuadaki bir sonraki fetva Şeyh Mehmed'e aittir ve diğerleri ile zıt bir görüşe sahiptir. Fetvada mirî arazi üzerindeki bahçenin sultan izni olmadan da vakfedilmesinin caiz olduğu yer almaktadır.¹⁸⁹ Zekeriyazâde öncesinde Sunullah Efendi'nin fetvasında da bahçenin vakfının sahih olmadığı ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Çatalcalı'nın da Ebussuûd'un mirî arazi üzerindeki bağın satımı ile ilgili fetvasıyla benzeşen bir fetvası bulunmaktadır. Ebussuûd'un hâkim kararı ile satılabileceğine dair fetvası varken, Çatalcalı mutasarrıfın izinsiz olarak bağın kûrûmunu satabileceğine hükmetmiştir. Çatalcalı'nın bağın satımına kıyasla bağın vakfı için de hâkim kararı gerekmediği görüşünde olduğu yorumunu yapabiliriz.¹⁹¹

¹⁸⁶ “Mesele: Arz-ı mîriyye üzerinde olan bağın ve bahçenin şer‘ân vakfı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Kavl-i sahih üzere olmaz. Kâdihânzâde” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a.

¹⁸⁷ “Mesele: Zeyd-i sipâhi mîrî üzerinde olan bağını vakf edip teslim ve tescil edip kadı sıhhat-i vakfa hükm eylese şer‘ân vakfı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz Ahmed bin Kemâl fihî nazar.” ¹⁸⁷ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

¹⁸⁸ “Mesele: Zeyd mîrî yer üzerinde bağ dikip bey‘ eylese şer‘ân sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkim ile olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114b.

¹⁸⁹ “Mesele: Zeyd arz-ı mîrî üzerinde olan mülk bahçesin sultân iznisiz vakf eylese şer‘ân vakfiyyeti câiz midir? *el-Cevâb*: Câizdir. Şeyh Mehmed” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114b.

¹⁹⁰ “480. Mesele: Zeyd'in tasarrufunda olan arz-ı mîrî üzerinde bazı eşcâr olup ve bazı yeri ziraat ve sebze ekilirken Zeyd “Bağçemdir” deyu vakfeylese vakıf sahih olur mu? *el-Cevâb*: Yeri vakıf olmaz, eşcârı re‘y-i hâkime menûttur.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 142.

¹⁹¹ “1659. Hind yeri arz-ı mîrî ve kûrûmu mülkü olan bağının kûrûmunu Zeyd'e bey‘ eylese, bey‘ -i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/313.

Mirî arazi üzerindeki, çayırların vakfedilmesi ile ilgili Ebussuûd¹⁹² ve Feyzullah Efendi'nin¹⁹³ fetvası vardır ve buraların özel mülk olması halinde vakfının sahih olacağı, mukâtaalı yer ise vakfının sahih olmayacağı ifade edilmiştir. Sipahiye öşür vererek tasarruf olunan yerin vakfı ile ilgili de özel mülk olmadığından vakfının caiz olmayacağı tasrih edilmiştir.¹⁹⁴

Hakk-ı kararı bulunmayan yapıyı mütevellinin ve sâhib-i arzın kaldırtma yetkisi bulunduğundan bu yapılar üzerindeki mülkiyet tam bir mülkiyet sayılmamaktadır ve bunların vakfı sahih görülmemektedir. Bu nedenle bu araziler üzerine yetkili kişilerden izin almadan yapılan binaların, dikilen ağaçların ve ekilen bağ-bahçe-kürûmun vakfı sahih değildir. Zekeriyazâde'nin fetvasında bu yönde hüküm yer almaktadır.¹⁹⁵ Mirî arazi üzerine sahibinin izni olmadan kiracının ektiği meyve ağaçlarının vakfedilmesinin sahih olmayacağı fetvada ifade edilmektedir. Sâdeddin Efendi'nin bir fetvasında da vakıf arsa üzerine inşa edilen ve hakk-ı kararı bulunmayan bir yapının vakfedildiği; sonrasında arsa mütevellisi tarafından yapının kaldırıldığı belirtilmektedir.¹⁹⁶ Bu fetvada da hakk-ı kararı bulunmayan yapıların vakfının sahih olmadığı zımnen ifade edilmiş olmaktadır.

Vakıf arsa üzerindeki mülk yapıların aynı cihete vakfı konusunda ihtilaf bulunmasa da mevcut vakıftan başka cihete vakfedilmesi durumunda ihtilaf söz konusudur; ancak müftâ bih kabul edilen görüş bu vakıfların da hâkim kararıyla geçerli olacağı yönündedir. Vâkîâ Osmanlı uygulamasının da bu yönde olduğuna dair tespit ettiğimiz fetvalara burada yer vereceğiz.¹⁹⁷

¹⁹² “Mesele: Rumelinde ba’zı çayırlar vakf eylemişlerdir, sâbıkân mülk olduğuna taarruz olunmamış mülk olduğu takdirce vakıf olması câiz olur mu? *el-Cevâb*: Yer mülk olunca câizdir, mukâtaa ile tasarruf olunur mirî yer ise câiz değildir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 126b.

¹⁹³ “971. Mesele: Zeyd selâtin-i maziyeden Amr'ın vakfı olup tapu ve mukâtaa ile tasarrufunda olan tarla ve çayırları bir cihet-i uhrâya vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 148.

¹⁹⁴ “Mesele: Sipâhiye mahsûlün öşrü verilen yerin şer‘ân vakfiyyeti sahih olur mu? *el-Cevâb*: Mülk olmayınca olmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114b.

¹⁹⁵ “Mesele: Zeyd tasarrufunda olan arz-ı mirî üzerine izn-i sâhib-i arz yogiken gares etdiği meyve eşcârlarını bir cihet-i hayra vakf eylese vakf-ı mezbûr şer‘ân sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98b.

¹⁹⁶ “266. Mesele: Bir vakıf dükkân muhrak oldukda cânib-i vakıf imaretine vakıfda vüs‘at varken Zeyd-i mütevellî bina eylemeyip yerini Amr'a ecr-i mislinden noksan ile verip Amr üzerine nefsi için dükkân bina eyleyip cihet-i uhrâya vakfeylese fevt oldukda arsa-yı mezbûre mütevellisi bina mütevellisine binayı ref eyle ben kendi vakfımın malından bina ederin demäge kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 101.

¹⁹⁷ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114a; Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (281) 104; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (480) 142; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a, 168b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1278, 1279) 1/250.

Ebussuûd'un fetvasında vakıf arazi üzerindeki binanın aynı yöne vakfedilmesi durumunda herhangi bir ihtilaf olmadığı, farklı yöne vakfedilmesi durumunda bir kısım ulemanın kayıtsız şartsız sıhhat yönünde görüş bildirdiği, bir kısmının ise buna cevaz vermediği ifade edilmektedir. Ebussuûd burada tercihini “Esah onların görüşüdür.” diyerek birinci gruptan yana kullanmış ve farklı cihetlere vakfedilse bile bu durumda da vakfın geçerli olacağını ifade etmiştir.¹⁹⁸ Aynı durumun irdelendiği İbn Kemal'in fetvasında da ihtilafa atıfla hüküm kadının görüşüne bırakılmış ve kadının vakfi onaylaması durumunda vakfın geçerli olacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁹

Sâdeddin Efendi'nin fetvası da Zekeriyazâde'nin fetvasıyla çok büyük benzerlik arz etmekte ve aynı hükmü tekrar etmektedir. Hâkimin meseleyle ilgili ihtilafa vâkıf olması halinde verdiği hükmün sahih ve nafiz olacağı ifade edilmektedir.²⁰⁰

Zekeriyazâde'nin fetvaları arasında ihtilafa temas etmeden hâkim kararıyla bu vakıfların sahih olduğuna hükmettiği meseleler yer almaktadır.²⁰¹ Başka bir fetvasında ise Yahyâ Efendi bu ihtilafa binaen hâkimin “*mahzûr olan bazı meşâyih kavlı ve re'yleri üzere*” vakfın sıhhati yönünde verdiği hükmün meşru olup olmadığı sorusuna müspet cevap vermiştir.²⁰² Fetvada vakfın sıhhati yönündeki hükmün bazı sakıncalar içerdiği ifade edilmekle birlikte hâkimin üzerine hüküm bina etmesiyle birlikte bu kararın bağlayıcı olacağı belirtilmektedir.

¹⁹⁸ “Mesele: Vakf-ı mîrî üzerinde olan binaya akar ıtlâk olunur mu tescil olunca ne keyfiyetle kifâyet olunsun? *el-Cevâb*: Bina akar değildir, vâkıfın mülkü olunca arza tebe'iyetle binanın sıhhat-i vakfi mütefekun aleyhâdır. Yeri vakıf olunca İmam Muhammed katında mutlakân sahihdir, menkûl-i müteâfektir. İmam Ebû Yusuf katında dahi sahihdir, ammâ meşâyih ihtilâf etmişlerdir. Ba'zı ale'l-ıtlâk cevâza zâhib olmuşlardır, ba'zı yer ile bina cihet-i vâhideye vakf olunca tecvîz etmişlerdir, esahh ferik-i evvel kavlidir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114a.

¹⁹⁹ “Mesele: Vakıf yer üzerinde olan emlakın âhara vakfı câiz olur mu? *el-Cevâb*: İhtilâfiyedir, kadı sıhhatine hüküm ederse olur. Ahmed bin Kemâl” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

²⁰⁰ “281. Mesele: Zeyd bir vakıf arsanın üzerinde kendi malıyla vakf-ı mezkûrun mütevellisi marifeti ile eylediği mülk binasını cihet-i uhrâya vakfedip alimen bi'l-hilâf, hâkim-i şer'î sıhhatine hükmeylese vakf-ı mezkûr sahih ve hüküm-i merkum meşru olur mu? *el-Cevâb*: Ref'-i hilafa mevla olan hâkim sıhhat ve lüzumuna hükmedince sahih ve lazım olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 104.

²⁰¹ “Mesele: Zeyd senevî bir mikdâr mukâtaâ ile mutasarrıf olduğu vakıf arsa üzerine izn-i müteveli ve kendi malıyla nefsiyçün ihdâs ettiği ebniyeyi bir cihet-i uhrâya vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hüküm-i hâkimle olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 93a, benzer bir fetva için bk. Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 99a.

²⁰² “Mesele: Zeyd bir cihet-i hayra mevkûfe olup icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarruf olduğu arsa üzerine izn-i müteveli ve kendi malıyla nefsiyçün bina eylediği dükkânın binasını bir cihet-i uhrâya vakf ve teslim-i müteveli edip hâkim dahi ba'de'l-murâfaa ve murâat-ı şurûtu'l-hüküm mahzûr olan bazı meşâyih kavlı ve re'yleri üzere sıhhat ve lüzumuna hüküm edince ol binanın vakfi sahih ve lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a.

Minkârîzâde de verdiği iki fetvada²⁰³ hâkim kararıyla bu vakfın sahih olacağını ifade ettikten sonra 11. fetvada daha ayrıntılı olarak Zekeriyaşâde ve Hoca Efendi gibi ihtilafa atıfta bulunarak bu kavli tercih eden ulemanın görüşleri üzere hâkimin vereceği sıhhat hükmünün geçerli olacağını ifade etmektedir.²⁰⁴ Çatalcalı'nın fetvalarında ise ayrıntıya girmeden mevcut vakıftan farklı yöne yapılacak vakfın hâkim kararıyla geçerli olacağı ifade edilmektedir.²⁰⁵ Feyzullah Efendi de mirî arazi üzerindeki mülk bina²⁰⁶ ve vakıf arazi üzerindeki mukâtaalı mülk ağaçların²⁰⁷ farklı cihete vakfedilmesi durumunda kurulan vakıfların hâkim kararıyla geçerli olacağını ifade etmiştir. Minkârîzâde arsa ve binanın kişinin tam mülkiyeti olması halinde vâkıfın yalnızca binayı vakfetmesinin sahih olmayacağını da ilave etmektedir.²⁰⁸ Bina ve arsanın vakfının ayrı düşünüldüğü mukâtaalı yapılar burada istisna olarak kabul edilmiş olabilir. Çünkü bu mallar menkul mal olarak kabul edilmişlerdir. Toprak ve yapının mülkiyetinin aynı kişiye ait olması durumunda ise burası akar yani gayrimenkul kabilinden sayıldığından arsanın istisna edilmesi söz konusu olmamaktadır.

Fetvalar incelendiğinde arsa ve üzerindeki mülklerin farklı cihete vakfedilmesi hususunda Ebussuûd'un tercihte bulunup vakfın sıhhati yönünde hüküm vermeyi tercih ederken, Zekeriyaşâde ve diğer şeyhülislamın ihtilafa binaen hükm-i hâkim ile vakfın sahih ve bağlayıcı olacağı yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir.

²⁰³ “Mesele: Zeyd vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ile malıyla bina ettiği menzili cihet-i uhrâya vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkim ile olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a.

“Mesele: Zeyd arz-ı mirî üzerine mebnî olan menzili bir cihete vakf edip yerini vakf etmese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkimle olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171a.

²⁰⁴ “Mesele: Zeyd bir vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ile malıyla nefsiyçün bina ettiği dükkânın binasını bir cihet-i kurbete vakf ve teslim ile'l-mütevellî edip hâkim dahi ba'de'l-murâfaa tecvîz eden eimmeden kavilleri üzere sıhhat ve lüzûmuna hükm eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168b.

²⁰⁵ “1278. Mesele: Zeyd bir vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ve kendi malı ile nefsi için bazı ebniye ihdâs edip ba'dehû ol ebniyeyi cihet-i uhrâya vakfeylese, vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkimle olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250, Benzer fetvalar için bk. 1/250

²⁰⁶ “970. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı arz-ı mirî ve binası mülkü olan değirmenin binasını bir cihete vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkimle olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 148.

²⁰⁷ “972. Mesele: Zeyd mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ve kendi malıyla nefsi için garsettiği eşcârı cihet-i uhrâya vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hükm-i hâkimle olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 148.

²⁰⁸ “Mesele: Zeyd arâzi ve binası mülkü olan menzilinın ancak binasını bir cihet-i birre vakf edip yerini vakf etmese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171a.

1.1.3. Mevkufun Aleyhe Ait Şartlar

Vakıftan yararlanacak lehtarlar ve bunların yararlanma oranları vâkıf tarafından vakıf kurulurken belirlenmektedir. Vakıftan yararlanma açısından vakıfların hayrî ve zürri (evlatlık vakıf-aile vakfı) olarak sınıflandırılması mümkündür. İncelediğimiz fetvalarda zürri vakıfların sıhhati ile ilgili bir tartışma bulunmamaktadır. Zürri vakıflarda lehtarların vakıftan nasıl ve ne oranda yararlanacakları, kullanılan lafızların kapsamları ikinci bölümde ayrıntılı olarak değerlendirileceğinden bu bölümde evlatlık vakıflar dışarıda bırakılarak fetvalar tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu bölüm için incelediğimiz fetvalarda mevkufun lehle sıhhat şartları açısından doğrudan ilgili fetvalar bir araya getirilmiştir. Bu nedenle tüm lehtarlarla ilgili bilgi bu bölümde yer almamaktadır. Özellikle tartışmalı olan konularla ilgili fetvalara yansıyan lehtar grupları burada öne çıkmaktadır.

Vakıf kurulurken vâkıfın ebedilik kaydı koymaması veya cihet tayin etmemesi durumunda vakfın geçerli olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Osmanlı uleması bu konuda Ebu Yusuf'un görüşünü fetvaya esas kabul etmiş ve vakfın sürekliliğini ve geçerliliğini korumak için bu vakıfları geçerli sayma eğiliminde olmuşlardır. Bu vakıfların bir cihet tayin edilmemesi durumunda doğrudan fukaraya tahsis edileceği fetvalarda hükme bağlanmıştır.

Ebussuûd kurulan vakfın cihetinin nasıl tayin edilirse sahih ve lazım olacağı sorusuna yetim, miskin, fukara, gaziler ve bunlar gibi sonu kesilmeyecek bir kesime hasredilmesi durumunda vakfın sahih ve lazım olacağı şeklinde yanıt vermiştir.²⁰⁹ Bir başka fetvada meşrutun lehin vefatı ile vakfın vârislere değil fukaraya geçeceğine hükmetmiştir. Ebedilik kaydı bulunmasa da tescilli vakfın iptali yolunu seçmemiştir.²¹⁰ Sunullah Efendi vâkıfın yalnızca “Vakfolsun.” deyip cihet tayin etmediği ve teslim-tescilin bulunmadığı durumda vakfın fukara için geçerli olacağını ifade etmektedir.²¹¹ Minkârîzâde de benzer

²⁰⁹ “Mesele: Zeyd vakf ettiğinin sonunu neye vakf etmek gerekdir ki müebbed olup vakfiyyeti sahih ve lazım olur? *el-Cevâb*: Eytâm ve mesâkin ve fukarâya yâhut guzâta ya ebnâ-i sebile ve bil’cümle munkatî’ olmaz cihete etmek gerektir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 108a.

²¹⁰ “Mesele: Zeyd Amr’a bir dükkân vakf eylese Zeyd ve Amr fevt olduklarından sonra mezbûr dükkân şer’ân fukarâya mı intikâl eder vereseye mi intikâl eder? *el-Cevâb*: Müseccel ise Amr’a bilâ hidmet-i vakf ettiği takdirce fukarâya intikâl eder, hidmet tayin etdi ise yine ol hidmet ile müstehak olanlara tevcih olunur, ammâ tevcih olunan fakir olmak evlâdır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 120a.

²¹¹ “490. Mesele: Hind maraz-ı mevtime bir mülk evini “Vakfolsun” deyub lakin teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î olunmasa verese-i Hind “Vakf-i mezbûru tutmazız” deyu evi mirasa idhâle kadir olurlar mı? *el-Cevâb*: Sülüsden mu’teber olur, fukarâya vakfolur.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 143.

bir konu ile ilgili soruya aynı fetva ile cevap vermiştir. Fetvada vâkıfın malının üçte birinin mutlak vakıf olması ile ilgili beyanda bulunup ölmesi ve veresenin cihet tayin edilmediği için vakfa itiraz etmesi durumunda vakfın fukara için terekenin üçte birinden geçerli olacağı hükmüne yer verilmiştir.²¹²

Yenişehirli evlada kurulan vakıfta te'bîd zikredilmemesi ve evlatların kesilmesi sonrasında vakfın vâkıfın mülkiyetine dönüp mirasçılara mı aktarılacağı yoksa vakfın devam edip gallenin fakirlere mi harcanacağı sorusuna vakfın ebediyeti lehine cevap vermiştir. Abdullah Efendi vakfın baki kalıp gallenin fukaraya harcanacağını ifade etmektedir.²¹³ Bu fetvada da Ebu Yusuf kavlinin tercih edildiği görülmektedir. Başka bir fetvasında da arsadaki hissesini Allah için vakfettiğini söyleyen ve cihet tayin etmeyen vâkıfın vakfına ait gallenin nereye harcanacağı sorusuna “*fukarâya*” diyerek cevap vermiştir.²¹⁴

Vâkıfın cihet tayin etmediği durumlarda fukaranın cihet olarak kabul edilip vakfın iptalinden kaçınıldığını fetvalarda görmekteyiz. Peki vâkıfın tayin ettiği cihetin vasi tarafından değiştirilmesi mümkün müdür? Fetvalarda vasinin ciheti değiştirmesi ile ilgili Zekeriyazâde ve Feyzullah Efendi'ye ait iki fetva bulunmaktadır. Her iki şeyhülislam da vasinin bunu yapamayacağını ifade etmişlerdir. Zekeriyazâde'nin fetvasında mahalle avâırız için vakıfta bulunan kişinin vefatından sonra vasinin vasiyeti tenfiz etmek istediği; ancak mahallede daha önceden avâırız vakfı kurulduğu ve avâırız akçesine ihtiyaç olmaması nedeniyle vakfı başka cihete yönlendirmek istediği ifade edilmektedir. Vasi kadı hükmüyle vâkıfın ruhuna cüz okunması için mahalle mescidinin imam ve müezzini lehine cihet değiştirmek istese de Zekeriyazâde bu talebi menfî karşılamış ve vâkıfın isteği doğrultusunda paranın ihtiyaç vaktine kadar saklanması gerektiğine hükmetmiştir.²¹⁵ Feyzullah Efendi'nin mecmuasında ise vasinin herhangi bir gerekçe

²¹² “Mesele: Zeyd maraz-ı mevteinde “Malımın sülüsü mutlak vakıf olsun.” deyu vasiyet edip musırrân fevt olsa veresei “Mücerred cihet tayin etmedi.” deyu tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, fukarâya sarf olunur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 170b.

²¹³ “1206. Mesele: Zeyd mülk akarını vakfettikde “Hasbeten lillahi teâla şu kadar akarı vakf ve gallesini evladıma şart eyledim” deyip teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î ettirdip lakin teyid zikretmese Zeyd'in evladı münkarizler oldukda ol akar mülkiyete avdet edip vereseye mi intikal eder yoksa vakfiyet üzere bâki kalıp gallesi fukarâya mı sarf olunur? *el-Cevâb*: Vakfiyet üzere bâki kalıp gallesi fukarâya sarf olunur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 234.

²¹⁴ “1219. Mesele: Bu surette Zeyd ol arsayı vech-i muharrer üzere vasiyet tarikiyle vakfettikde bir cihet tayin etmemiş olsa arsa-i mezbûrenin gallesi nereye sarf olunur? *el-Cevâb*: Fukarâya.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 236.

²¹⁵ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevteinde sülüs malından mahalle avâırızına beş bin akçe vasiyet edip tenfizine Amr'ı vasî-i muhtâr edip fevt oldukda mahalle-i mezbûrenin avâırızına kadîmden olan vakf-ı avâırız akçesi dahi olup avâırız akçesine ihtiyaç olmamak ile vasî-i mezbûr Zeyd'in ol vakf eylediği akçeyi ma'rifet-i

olmaksızın vâkıfın tayin ettiği cihetten başkasına vakfın gallesini sarf edemeyeceğine dair fetvası bulunmaktadır.²¹⁶

1.1.3.1. Vârislere Şart Kılınan Vakıflar

Vâkıfın hayattayken sözel olarak kurduğu; ancak henüz teslim ve tescilin gerçekleşmediği vakıflar vâkıfın ölümüyle birlikte vasiyet tarikiyle malın üçte birinden geçerli olacak şekilde tenfiz edilmektedir. Teslim ve tescilin maraz-ı mevtte gerçekleşmesi durumunda da aynı kural geçerlidir. Buradaki problem vâkıfın vârislerinin bir kısmını lehtar olarak seçmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. “Vârise vasiyet yoktur.” kuralı gereğince evladın veya vârislerden bazılarının meşrutun leh olarak seçilmesi ve diğer vârislerin bu durumu onaylamaması durumunda vakıf geçerli olacak mıdır ya da taksimat nasıl gerçekleşecektir? Bu sorulara cevap teşkil eden Ebussuûd, Hoca Saadeddin, Sunullah Efendi, Zekeriyaşâde, Minkârîzâde, Çatalcalı ve Yenişehirli’nin fetvaları bulunmaktadır.

Ebussuûd’un bir fetvasında verdiği cevaplardan birinde vasiyet yoluyla vârislere hasredilen vakıfların batıl olacağı ifade edilmektedir;²¹⁷ ancak diğer fetvalarıyla bir arada değerlendirildiğinde konunun ihtilafı olduğu ve hâkim görüşüne havale edildiği görülmektedir. Ebussuûd’un tercihinin ise vakfın geçerli olması yönünde olduğu sabittir. Vârislerden bir kısmı lehine kurulan vakıflarda veresinin bazısının kabul etmemesi halinde vakfın geçerli olacağı; ancak verese inkırâzına kadar malların miras hukuku hükümlerine göre tasarruf edileceği ifade edilmektedir. Onay vermeyen veresinin ölümü ile şart-ı vâkıf devreye girmektedir. Ebussuûd’un fetvalarında tasarruf eden veresinin daha önce ölmesi halinde onay vermeyen vârislerin mallarla bir alakalarının kalmayacağı ve vakfın fakirlere geçeceği tasrih edilmektedir.²¹⁸

hâkimi’ş-şer’ ile mahalle mescidinin imam ve müezzinine vâkıf ruhuyçün ba’zı eczâ tilâveti mukâbelesinde vaz’-ı hâne olur mu? *el-Cevâb*: İhtiyaç vaktine dek hıfz olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97b.

²¹⁶ “2757. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde “Fevtimden sonra sülüs malım vakfolup gallesi falan cihet-i birre sarf oluna” deyu vasiyet ve tenfizine Amr’ı vasi nasbettikten sonra Zeyd musırın fevt olmakla Amr terekenin sülüsünü kabzedip istirbâh eylese Amr ribh-i mezbûru ol cihete sarf etmeyip cihet-i uhrâya sarfa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 469.

²¹⁷ “*Cevâb-ı diğer*: Vereseye vasiyet tarikiyle vakf bâtıldır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109a.

²¹⁸ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde cümle emlâkını evlâdından ba’zına ândan sonra Medine-i Münevvere fukarâsına vakf ve tescil eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu?

el-Cevâb: Olmaz, ammâ tamâm-ı sıhhat üzerine tescil olundu ise sülüs vefâ ettiği mikdârı vakıf sahih lazım olur, ammâ bakiyye-i verese hayatta olduklarıncâ ol vakfın hâsılından hisse-i şer’iyyelerin alâ ferâizillâhi Teâlâ bî kusûr alırlar, cümlesi münkariz olmayınca ba’zı evlâd vakfiyyet üzerine tasarruf edemezler, sâir

Hoca Saadeddin'in *Fetâvâ*'sında evlada ve evlad-ı evlada şart kılınan vakıfta sülüs müsait olmasına rağmen veresenin vakfın maraz-ı mevtte yapıldığını iddia ederek icazet vermeyip vakfı bozmak istedikleri ifade edilmektedir. Cevaben Sâdeddin Efendi evlada şartın batıl olduğunu, veresenin şer'î miras hukukuna göre terekeden istifade edeceğini ve vârislerin kesilmesinden sonra vakfın geçerli olacağını ifade etmektedir.²¹⁹ Yani evlada şart batıl olsa da vakıf geçerlidir. Verese inkırazından sonra vakıf fukaraya geçer. Bir başka fetvasında ise evlada kurulan vakfı evladın kabul etmeyip mülkiyet üzere kullanmak istedikleri belirtilmektedir. Sâdeddin Efendi cevaben vakfın malın üçte birinden geçerli olacağını kalan kısmına da hâkimin karar vereceğini ifade ederek hüküm vermiştir. Yani hâkimin vakfın tamamını geçerli kılabileceği gibi, üçte ikilik kısmı verese arasında paylaştırabileceği de anlaşılmaktadır. Burada vakfın vasiyet tariki ile kurulması nedeniyle üçte birden sıhhat bulacağına hükmedildiği söylenebilir. Kalan kısmın hâkimin kararına bırakılması da evlada şartın batıl kabul edilmesi nedeniyle olabilir.²²⁰ Ancak başka bir fetvasında Sâdeddin Efendi'nin bu hükme aykırı bir fetva verdiğini görmekteyiz. Kendi evlatları hayattayken torununa vakıfta bulunup tescil ettirmeden vâkıfın vefat etmesi sonrası evlatların vakfı kabul etmeyip malı şer'î miras hukuku üzere paylaşabilecekleri ifade edilmektedir.²²¹ Yukarıdaki fetvalarla bu fetva arasında çelişki

verese hayatta iken mevkûfun aleyh evlâd ba'zı fevt olursa sâir vereseye nesne değmez, fukarâ-i Medine-i Münevvere'ye sarf olunur. Ebussuûd

Mesele: Zeyd bir bağını cüz-i şerîf tilâveti için oğlu Amr'a vakf edip tescil-i şer'î ettirmeden vakfiyyeti üzere musırrân fevt olsa veresesinden oğlu Bekir'den gayrısı kabûl edip tescil etdirdiklerinden sonra Bekir hissesinde vakfı kabûl etmemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Zeyd kendinden sonra dahi vakfiyyet üzerine mukarrer olmak üzerine musırrân fevt olup "Amr'dan sonra bir müstehak kimesne tilâvet ede." denmiş olunca Bekir'den kalanının kabûlüyle vakıf lazımdır; yalnız Bekir hissesine sülüs vefâ edince Bekir'in vakfı bozmağa kudreti yokdur, ammâ mâdem ki Amr hayattadır, Bekir hissesinin hâsılın alır. Amr fevt olunca Bekir'in dahi alâkası kalmaz. Cüzü tilâvet eden ecnebi cümlesin alır. Bekir Amr'dan evvel fevt olursa Amr cümle hâsıl alır, Bekir'in vârisi kalırsa dahi muâraza edemez. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112a.

²¹⁹ "338. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde mülk menzilini evladına ve evlad-ı evladına ba'de'l-inkıraz Medine-yi Münevvere'ye vakfeylese Zeyd-i mezbûrun sülüs malından ihrâc mümkünken Zeyd'in vefatından sonra verese-yi Zeyd'in bazıısı "Zeyd'in maraz-ı mevtindedir zikrolunan vakfı tutmazız" demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Verese-yi Zeyd alâ ferâizi'llahi teâla intifâ ederler, Zeyd'in evlada şartı muteber değildir verese inkırazından sonra şartı muteber olur, vakfı bi'l-külliyeye iptale kâdir olmazlar." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 112.

²²⁰ "272. Mesele: Zeyd mülk evin "Evladına ve evlad-ı evladına ba'de'l-inkıraz fukarâya vakfolsun" deyip lakin teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î olmadan fevt olsa evlad vakfiyyetini kabul etmeyip mülkiyet üzere tasarruf etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Musırran fevt olunca sülüs-i terekesi vefa ettiği mikdâr vakf-ı lazım olur, ziyadesi re'y-i hâkime mufavvaz olur." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 102. Benzer fetvaları için bk. 105,106.

²²¹ "316. Mesele: Zeyd hal-i hayatında mülk evini ve bağını oğlu oğlu Amr'a şart [ve] vakfettim deyip teslim ve tescil-i şer'î olmadan fevt olunca Zeyd'in oğulları Bekir ve Beşir vakf-ı mezbûru tutmazız deyu zikrolunan evi ve bağ beyinlerinde taksim ederiz demeğe şer'an kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 109.

bulunmaktadır. Diğer fetvalarla mukayese edince Sâdeddin Efendi'nin burada evlatlar vefat edene kadar şer'î hukuka göre tasarruf edecekleri, onların inkırâzı ile birlikte şart-ı vâkıfın geçerli olacağı ve vakfın iptal edilemeyeceği yönünde hüküm vermesi beklenirdi. Sunullah Efendi'nin fetvasında vâkıfın önce eşine sonra başka cihete vakfettiği mülke veresinin itiraz etmesi durumunda kadının kendine düşen şer'î miras hükmünce hakkını tasarruf edeceği, veresinin inkırâzı ile birlikte de şart-ı vâkıfın geçerli olacağı ifade edilmektedir.²²² Terekenin üçte birini aşmaması nedeniyle verese itirazıyla vakıf tamamen iptâl edilememiştir.

Zekeriyaşâde'nin fetvalarında da benzer iki mesele tespit edilmiştir. İlk fetvada gallesi vâkıfın iki kızına, onların vefatlarından sonra ruhuna cüz tilâvetine şart koştuğu bir değirmenin vakfından söz edilmektedir. Burada da sülüs müsait olmasına rağmen veresinin vakfı kabul etmediği ve mülkü mirasa dâhil etmek istedikleri görülmektedir. Zekeriyaşâde vakfın iptal olmayacağını; ancak kızların vefatına kadar diğer vârislerle şer'î miras hukukuna göre değirmenden yararlanacaklarına hükmetmektedir. Kızların ölümünden sonra ise şart-ı vâkıfla amel edilerek vakfın varlığını sürdüreceği ifade edilmektedir.²²³ Diğer fetvada ise vâkıfın vârislerinden biri lehine vakıfta bulunup vefat ettiğini ve veresinin maraz-ı mevtte vakfın kurulması nedeniyle vakfı onaylamadığını görüyoruz. Ancak burada teslim ve tescil gerçekleşmiştir ve terekenin sülüsü de vakfa müsaittir. Bu nedenle Zekeriyaşâde veresinin vakfı bozma haklarının olmadığını ifade etmiştir; fakat vâris vefat edene kadar verese ile menzili şer'î miras hukukuna göre beraber tasarruf edecektir. Vârisin vefatı ile veresinin evle alakası kalmayacak ve şart-ı vâkıf gereği evin gallesi cihet-i birre tayin edilecektir.²²⁴

²²² “479. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk bağçesini zevcesi Hind'e ba'dehâ Amr'a ba'dehû bir masraf-ı müebbede vakfedip lakin tescil-i şer'î ettirmeden vefat eylese sâir verese “Vakfiyetin tutmazız” demeye kadir olurlar mı? *el-Cevâb*: Hind hayatında alâ ferâyiz Allah-u Teala intifâ' ederler sonra şartı mu'teberdir, sülüs müsait ise.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 141.

²²³ “Mesele: Zeyd sıhhatinde “Falan mülk değirmenim vakıf olup gallesi kızlarım Hind ve Zeyneb'e hayatda oldukça onlara verile. Onlardan sonra gallesiyle ruhumçün eczâ-i şerife tilâvet oluna.” deyu şart edip teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadan Zeyd musirren fevt olup sülüs dahi müsait olsa Zeyd'in sâir verese vakf-ı mezbûru tutmayıp ol değirmeni mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, amma Hind ve Zeyneb hayatda oldukça sâir verese ile alâ mâ farazallahu teâlâ tasarruf ederler, vefâtlarından sonra şart-ı vâkıf ile amel olunur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

²²⁴ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde bir mülk menziline vakf ve sükânasını vârisi Amr'a ba'dehû gallesini bir cihet-i birre şart edip teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î etdirip ba'dehû fevt oldukça sülüs müsait iken Zeyd'in sâir verese vakf-ı mezbûru tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, Amr hayatda oldukça sâir verese ile alâ mâ farazallah tasarruf ederler, vefâtından sonra şart-ı vâkıf ile amel olunur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94a.

Zekeriya'zâde sonrasında Minkârîzâde'de de tıpatıp aynı bir fetvaya rastlamak mümkündür. Maraz-ı mevtte teslim ve tescili gerçekleşen vakfın evlada ve evlad-ı evlada vakfedildiği ifade edilmektedir. Terekenin sülüsü müsait olmakla birlikte verese itirazından dolayı Minkârîzâde de öncesindeki şeyhülislamlar gibi vakfın geçerli; ancak evlada koşulan şartın geçersiz olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle evlad hayatta olduğu müddetçe verese ile menzili şer'î miras hukukuna göre beraber tasarruf edecektir. Evladın vefatı ile veresenin evle alakası kalmayacak ve şart-ı vâkıf devreye girerek tayin olunan cihet-i birre vakfın gallesi sarf edilecektir.²²⁵

Çatalcalı'da bulunan ilgili bir fetva da dikkat çekicidir. Vâkıfın evinin süknâsını kızlarına şart koştuğunu ve te'bîd içeren bir kayıt da bulunmayan bu vakfı teslim tescilden önce vefat sebebiyle veresenin hâkime başvurup feshettirdiğini görüyoruz. Fetvada hâkimin vakfı feshetmesiyle ilgili mülkü veresenin mirasa dâhil edip edemeyecekleri sorulmuş ve Çatalcalı da buna müspet cevap vermiştir. Bu fetvayı diğerlerinden ayıran nokta vakıfta te'bîdin zikredilmemesi ve davaya bakan kadı'nın Ebu Yusuf kavli ile değil de İmam Muhammed kavli ile hüküm verip vakfın iptâli yoluna gitmesidir. Eğer kadı Ebu Yusuf kavli üzere vakfın sıhhatine hükmetseydi hüküm yukarıdakilerle benzer olacaktı. Evlada yapılan şart geçersiz sayılıp kızlar vefat edene kadar verese ile ortak tasarruf edeceği belirtilip onların ölümüyle vakıf, şart-ı vâkıfa uygun şekilde varlığını sürdürecekti.²²⁶ 1185. fetvada da vâkıfın hayatta kızı ve oğlu olmasına rağmen oğluna ve oğlunun evladına ve evlad-ı evladı lehine vakıf kurduğu ancak teslim ve tescilden önce vefat ettiği belirtilmektedir. Devamında kızın hâkime başvurarak vakfı feshettirip ilgili mülkü mirasa dâhil ettirmesinin imkânı sorgulanmakta ve Çatalcalı bu soruya müspet cevap vermektedir.²²⁷ Çatalcalı'nın kanaati her iki fetvadaki tavrından anlaşılacağı üzere teslim ve tescil öncesinde vereseyle yapılan vakıfların diğer mirasçılar tarafından onaylanmaması halinde bağlayıcı sayılmayacağı yönündedir.

²²⁵ "Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde menziline evlâdına ba'dehum bir cihete vakf ve şart edip teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î ettikten sonra Zeyd fevt olsa sülüs müsait iken sâir verese tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, ammâ evlâdına şart bâtıldır, evlâd hayatda oldukça sâir verese ile alâ mâ ferazallâhu teâlâ taksim ederler, ba'de vefâtı'l-evlâd şart-ı vâkıf ile amel olunur." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 167b.

²²⁶ "1311. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk menziline vakf ve süknâsını kızları Hind ve Zeyneb'e şart edip ba'dehû teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadan Zeyd fevt olsa, sâir verese vakfı hâkime fesh ettiricek menzili mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/255.

²²⁷ "1313. Mesele: Zeyd yeri mukâtaalı arz-ı mîrî ve kürûmu mülkü olan bağının kürûmunu vakf ve gallesini oğlu Amr'a, ba'dehû Amr'ın evladına ve evlad-ı evladına şart edip lakin teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadan Zeyd fevt olup Amr'ı ve kızı Zeyneb'i terk eylese, Zeyneb re'y-i hâkimle kürûmu mirasa idhâle kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/255.

Konuyla ilgili en ayrıntılı bilgiler ise Yenişehirli'nin birbirinin devamı şeklinde ilerleyen üç fetvasında yer almaktadır. İlk fetvada vâkıfın, maraz-ı mevte teslim ve tescilde bulunup vârislerinden bir kısmı lehine kurduğu vakıftan sonra vefat ettiği ifade edilmektedir. Bu durumda vakfın geçerli olup olmadığı sorulmuştur.²²⁸ Abdullah Efendi veresenin tamamının icazet vermesi veya mevkufun sülüs müsait olması ile vakfın geçerli olacağını ifade etmiştir. Sülüs müsait değilse terekenin sülüsü miktarınca olan kısımda vakfın geçerli olduğunu, kalan kısmın verese arasında şer'î hukuka uygun olarak taksim edileceğini belirtmektedir. Bir sonraki fetvada gallenin nasıl taksim edileceği sorusuna veresenin icazet vermesi durumunda şart-ı vâkıfa göre taksimat yapılacağı belirtilmiştir. Eğer verese izin vermezse bu durumda diğer şeyhülislamın da fetvalarında geçtiği şekilde daha önce belirttiğimiz üzere tüm galle verese ile şer'î hukuka uygun olarak bölüşülecektir.²²⁹ Peki bu sırada vârislerin bir kısmının veya vâkıfın şart koştuklarının vefatı durumunda galle nasıl bölüşülecektir? Abdullah Efendi böyle bir durumda şart-ı vâkıftan olup vefat edenlerin yerini onların mirasçılarının alacağını belirtmiş, bu kişilerin hepsinin ölmesi ile de vakfın tamamen fukaraya geçeceğini ifade etmiştir.²³⁰

Fetvaların tamamını incelediğimizde vasiyet tarîki ile geçerli olan vakıflarda evlad veya daha kapsayıcı ifade ile vârisler lehine yapılan şartlar geçersiz kabul edilse de vakfın tamamen iptali yoluna gidilmemiştir. Bu durumda vakfa icazet vermeyen verese ile meşrutun lehler miras hukuku hükümlerince vakfın gallesinden istifade etmişlerdir. Meşrutun lehlerin kesilmesinden sonra ise şart-ı vâkıf geçerli sayılıp vakfın devamlılığı sağlanmıştır. Sâdeddin Efendi (bir fetvası dışında), Zekeriya'zâde, Minkârîzâde ve Yenişehirli'nin fetvaları birbirleriyle tamamen örtüşmektedir. Yalnızca Çatalcalı'nın fetvalarında vakfın iptali yönünde hüküm veren kadı ile ilgili meseleler farklılık arz etmektedir; ancak bu görüş Çatalcalı'nın değil hüküm veren kadı'nındır. Çatalcalı'ya

²²⁸ “1223. Mesele: Zeyd maraz-ı mevte mülk akarını vakf-i sahih ve lazım ile vakf ve gallesini vereseden bazılarını şart edip sair veresesine şart etmeyip fevt olsa vakf-i mezbûr caiz olur mu? *el-Cevâb*: Eğer sair verese müciz olurlarsa vakf caiz olur, müciz olmazlarsa akar-i mezkûr tereke-i Zeyd'in sülüsüne müsait ise cümlesi vakfolur değil ise sülüs müsait olduğu mikdarında vakf caiz olur, mâadâyı cümle verese bi'l-ferîzati's-şer'îye beynlerinde iktisâm ederler.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 237.

²²⁹ “1224. Mesele: Bu surette vakf-i mezbûrun gallesi ne vecih üzere sarf olunur? *el-Cevâb*: Sair verese müciz oldukları surette cümlesini vereseden vâkıfın şart ettiği kimesneler alırlar, müciz olmadıkları surette cümle verese galle-i vakfı sair tereke gibi beynlerinde bi'l-ferîzati's-şer'îye iktisâm ederler.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 237.

²³⁰ “1225. Mesele: Bu surette vereseden bazıları fevt olup yahud vâkıfın şart ettiği kimesneler münkarizler olsa vakf-i mezbûr gallesinin hükm-i şer'îsi ne vecihledir? *el-Cevâb*: Vakf-i mezbûr kendülere meşrûta olan vereseden biri hayatta oldukça fevt olan vârisin galleden hissesi veresesine intikal eder, meşrût-lehum münkariz olduklarında galle-i vakfı bilcümle fukarâya sarf olunur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 237.

meselede verilen hüküm sonrası veresenin ilgili mülkü mirasa katmalarının imkânı sorulmuştur. Bu nedenle Çatalcalı'nın bu konudaki görüşü diğerlerinden farklıdır şeklinde yorumlamak çok da isabetli görünmemektedir.

1.1.3.2. Kilise ve Rahiplere Şart Kılınan Vakıflar

Fetvalarda sıklıkla sorulan konulardan biri zimmiler tarafından kilise ve rahipler adına kurulan vakıfların geçerliliğidir. Fetvalarda kilise adına kurulan vakıfların kurbet manası taşınamaması nedeniyle batıl olduğu ifade edilmekte;²³¹ ancak kilise ve manastır fukarasına, Kudüs-i Şerif fukarasına veya rahiplerin fakir olanlarına kurulan vakıfların sahih olduğu belirtilmektedir.²³²

Ebussuûd'un fetvalarında da kiliseye yapılan vakfın sahih olmadığı ve veresenin vakfı bozabileceği belirtilmiştir.²³³ Bir diğer fetvasında da manastırın vakıf akçesiyle zimmi bir kimsenin manastır için kendi adına bazı mülkler alıp kaydettirdiği ifade edilmiş, vefat durumunda ilgili mülklerin manastır lehine zaptedilip zaptedilemeyeceği sorgulanmıştır. Cevapta manastırın bir mülkiyet hakkının olmadığı ve manastır adına bir vakıf kurulamayacağı tasrih edilmiş, harcanan paranın vâkıfa veya vârislerine iade edileceği belirtilmiştir.²³⁴

Zekeriyazâde de konuyla ilgili iki fetvasında kiliseye kurulan vakıfların batıl olduğunu belirtmiş ve bu nedenle vârislerin bu malları kendi aralarında bölüşeceklerine hükmetmiştir.²³⁵ Minkârîzâde de kilise lehine kurulan vakfın geçersiz olduğunu ifade

²³¹ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b, 115b; Ünaldı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (434) 133; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b, 98a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1331, 1332) 1/258.

²³² İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b, 115a; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b, 97b, 323b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1333, 1334, 1335) 1/258.

²³³ “Mesele: Zeyd-i zimmî bir kenîsenin râhiplerine ba'zı emlâkını vakf ve tescilden sonra fevt olunca verese kabûl etmemeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Tamâm-ı sıhhat üzerine tescil-i şer'î olundu ise olmazlar, kenîseye ise olurlar. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b.

²³⁴ “Mesele: Bir manastırın vakıf akçesiyle Zeyd-i zimmî manastır için ba'zı yerler ve sâir mülkler alıp kendi adına hüccet etdirip fevt olsa vech-i mezbûr üzere alındığı sâbit olduğu takdîrce zikr olunan yerler ve mülkler manastır için zabt olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz akçesi tazmîn olunur, manastırın ne mülk olmak mümkündür ne vakfı mümkündür. Akçeyi dahi yâ vakf eden yâ vârisi alır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

²³⁵ “Mesele: Zeyd-i zimmî babasından intikâl eden mülk menzili bir kenîseye vakf edip ba'dehû müteveffâ olsa hâlen verese tutmayıp ol menzili alıp mülkiyet üzere mutasarrıfa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar, kenîseye vakıf batıldır.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

“Mesele: Zeyd-i zimmî kendiye babasından intikâl edip bir mülk menzilini bir kenîseye vakf edip ba'dehû müteveffâ olsa hâlen verese tutmayıp menzil-i mezbûrun mülkiyeti üzere iktisâma kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar, kenîseye vakf bâtıldır.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98a.

etmiştir.²³⁶ Çatalcalı da kilise lehine kurulan vakfın geçersiz olduğunu belirtmiş; rahiplerin kilisemize vakfedildi diyerek mevkufa müdahale edemeyeceklerini de bir sonraki fetvada tasrih etmiştir.²³⁷ Konuyla ilgili fetvaları bulunan tüm şeyhülislamların aynı yönde hüküm vererek kilise adına kurulan vakıfları batıl kabul ettikleri görülmektedir.

Manastır ve kilise fukarası lehine kurulan vakıfların sıhhati konusunda Ebussuûd, Zekeriyazâde, Minkârîzâde ve Çatalcalı'nın fetvaları bulunmaktadır.

Ebussûd iki fetvasında, vakfın sahih olması ve fakirlere yapılması halinde bağlayıcı olduğu ve veresenin bu vakıflara müdahale edemeyeceği, aksi halde veresenin vakıfları iptal edip mülklere el koyabileceklerini tasrih ederek şekilde cevap vermiştir.²³⁸ Zekeriyazâde bir fetvasında manâstırda yaşayan zimmi fukarası lehine kurulan bir vakfın geçerli olduğuna ve vâkıfın ölümünden sonra verese tarafından bozulamayacağına hükmetmiştir.²³⁹ Minkârîzâde ve Çatalcalı'nın konuyla ilgili tespit ettiğimiz fetvaları Zekeriyazâde'nin fetvasıyla birebir uyumludur.²⁴⁰ Çatalcalı'nın üç fetvasında da kilise fukarası için kurulan vakıflara, vâkıfın vefatından sonra veresenin itiraz edip ilgili mülklere el koyamayacağı ile ilgili hükümler yer almaktadır.²⁴¹ Benzer bir soruya vâkıfın önce nefesine, sonra evladına, sonra akrabalarına ve en sonunda kilise fukarasına şart koştuğu vakfın sıhhatinin sorulduğu bir diğer fetvasında ise Yahyâ Efendi vakfın sahih

²³⁶ “Mesele: Hind-i nasrâniyye bir mülk bahçesini bir kenîseye vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 168a.

²³⁷ “1331. Mesele: Zeyd-i zimmi sıhhatinde mülk menziline ve bağını bir kenîseye vakfedip ba‘dehû bilâ-vâris fevt olsa, emin-i beytü’l-mâl menzil ve bağı beytü’l-mâl için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. 1332. Mesele: Bu surette emin-i beytü’l-mâl menzil ve bağı beytü’l-mâl için zabt ettikde ol kenîsenin rahipleri “Zeyd kenîsemize vakfeyledi!” deyu müdahaleye kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/258.

²³⁸ “Mesele: Hind-i nasrâniyye sıhhatinde mülk evini ve bağını İncil kırâeti için bir kenîsenin râhiplerine vakf edip teslim-i mütevellî ve tescil-i şer‘î edip vakfiyye yazılıp amel olunurken on yıldan sonra âhar yerde olan vereseşi gelip vakfiyyeti kabûl etmeyip bozmağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Râhipler cemîân fakîrlere ise ânlara vakıf sahihdir, İncil okumak şartı lağvdir, eğer fakir değıller ise sahih değıldir, tescil dahi nâmeşrû’dur. Vereseşi bozarlar, kısmet ederler. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115b.

²³⁹ “Mesele: Zeyd-i zimmi sıhhatinde bazı emlakini bir manâstırda sâkin olan zimmi fukarâsına vakf edip ve tescil etdirip ba‘de zaman fevt oldukda vereseşi tutmayıp ol emlakî mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

²⁴⁰ “Mesele: Zeyd-i zimmi sıhhatinde şu kadar akçesini bir manastırın fukarâsına vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer‘î etdirdikten sonra Zeyd hâlik oldukda vereseşi vakfı tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169b.

²⁴¹ “1334. Mesele: Zeyd-i zimmi sıhhatinde bir manastır fukarâsına şu kadar akçe vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer‘î ettirdikten sonra Zeyd fevt olsa, vereseşi vakf-ı mezbûru tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/258.

olduğu yönünde görüş bildirmiştir.²⁴² Zekeriyazâde tescilli vakıflarla ilgili vakfın bağlayıcı olduğunu belirttikten sonra vasiyet yoluyla Kudüs-i Şerif fukarası lehine şart kılınan tescilsiz vakfın bağlayıcı olduğu ve verese tarafından bozulamayacağını da ayrıca tasrih etmiştir.²⁴³

Rahipler adına kurulan vakıflarla ilgili ise Ebussuûd ve Sunullah Efendi'nin ilgili fetvaları bulunmaktadır. Ebussuûd'un fetvalarında kilisenin rahiplerine yapılan vakıfların tescil edilmesi durumunda sahih oldukları vurgulanmaktadır. İlk fetvada rahiplerin mali durumu zikredilmeden tüm sıhhat şartları gözetilerek tescil edilmiş olması halinde bu vakfın sahih olacağı ifade edilmiştir.²⁴⁴ Diğer fetvada ise kilise rahiplerinin tamamının fakir olması durumunda vakfın sahih olacağı, böyle değil ise vakfın tescil olunmasının yasak olduğu ayrıca tasrih edilmiştir.²⁴⁵ Ebussuûd'un görüşünü temellendiren noktanın burada fakirlik olduğu ortaya çıkmaktadır; bizatihi fakir olmayan rahiplere yapılan vakfın tescilini nâ-meşru gördüğünü ifade etmesi bunun delilidir. Böylece manastır fukarası lehine yapılan vakıfların sıhhati paydasında Zekeriyazâde ile aynı kanaatte oldukları da ortaya çıkmaktadır. Sunullah Efendi ise kilisenin rahiplerine kurulan vakfın caiz olmadığını ifade etmiş fakir olup olmama şartından bahsetmemiştir.²⁴⁶ Bu vakıfta kurbet manası bulunmaması nedeniyle Sunullah Efendi'nin vakfı sahih görmediği düşünülebilir, kiliseye vakfın batıl görülmesi gibi rahiplere yapılan vakfı da geçersiz saymıştır.

²⁴² “Mesele: Zeyd-i zimmî ba‘zı emlakını nefesine ba‘dehû Amr-ı zimmîye ba‘dehû Amr’ın evlâdına ba‘de’l-inkırâz kendinin akrâbasından mevcûd olanlara ba‘de’l-inkırâz kenîsenin fukarâsına vakf eylese vakf-ı mezbur sahih ve lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur, tescil olundu ise.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97b.

²⁴³ “Mesele: Zeyd-i nasrânî sıhhatinde “Vefâtımdan sonra malımın sülûsü Kudüs-i Şerîf fukarâsına sarf olunsun.” deyu vasiyet edip musirren fevt oldukda Zeyd’in verese vasiyeti tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 323b.

²⁴⁴ “Mesele: Zeyd-i zimmî bir kenîsenin râhiplerine ba‘zı emlakını vakf ve tescilden sonra fevt olunca verese kabûl etmemeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Tamâm-ı sıhhat üzerine tescil-i şer‘î olundu ise olmazlar, kenîseye ise olurlar. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b.

²⁴⁵ “Mesele: Hind-i nasrâniyye sıhhatinde mülk evini ve bağını İncil kırâeti için bir kenîsenin râhiplerine vakf edip teslim-i mütevellî ve tescil-i şer‘î edip vakfiyye yazılıp amel olunurken on yıldan sonra âhar yerde olan verese gelip vakfiyyeti kabûl etmeyip bozmağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Râhipler cemîân fakîrlere ise ânlar vakıf sahihdir, İncil okumak şartı lağvdir, eğer fakir değiller ise sahih değildir, tescil dahi nâmeşrû’dur. Verese bozarlar, kısmet ederler. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115b.

²⁴⁶ “434. Mesele: Zeyd-i zimmî bir kenîsenin rahiblerine vakfetmek şer‘an caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 133.

1.1.3.3. Fukara

Vakıf kurulduğunda vâkıfın ebedi bir şart koşmaması durumunda vakfın sıhhati ve malın kime geçeceği konusu da tartışılan bir başka meseledir. Ebussuûd'un konu ile ilgili fetvası bu meseleye ışık tutar mahiyettedir. Fetvada bir kişiye vakfedilen evin onun ölümünden sonra fukaraya mı yoksa vâkıfın vârislerine mi geçeceği sorgulanmaktadır. Cevapta tescilli vakfın hizmet karşılığı vakfedilmiş olması halinde mevkufun lehin vefatı ile fukaraya geçeceği, hizmet karşılığı olması halinde ise hizmete ehil olan kişiye tevcih edileceği; ancak bu kişinin fukaradan seçilmesinin evlâ olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁷ Fetvadan müebbed bir cihet tayin edilmese bile burada fukaranın cihet olarak sayılıp vakfın devamına hükmedilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bir başka fetvada da masraf-ı müebbedin tayin edilmediği durumda dört görüşün bulunduğu; ama en doğru görüşün fukaranın cihet tayin edilip vakfın lüzumuna hükmetmek olduğu tasrih edilmiştir. Fetvanın devamında hâkimlerin bu görüşle hüküm vergeldikleri de ayrıca belirtilmiştir. Yani o dönem için çoğunlukla tercih edilen görüşün cihet tayin edilmediği durumlarda vakfın fukaraya tahsis edilmesi yönünde olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁸ Sunullah Efendi de bir fetvasında cihetin tayin olunmadığı bir vakıf için fukara adına geçerli olacağını yönünde hüküm vermiştir.²⁴⁹

Fetvalarda fukaranın tahsis edildiği vakıflara da rastlanmaktadır. Minkârîzâde²⁵⁰ ve Çatalcalı'nın²⁵¹ bir fetvasında hasta fakirler için kurulan vakfın da geçerli olduğu ifade

²⁴⁷ “Mesele: Zeyd Amr’a bir dükkân vakf eylese Zeyd ve Amr fevt olduklarından sonra mezbûr dükkân şer’ân fukarâya mı intikâl eder vereseye mi intikâl eder? *el-Cevâb*: Müseccel ise Amr’a bilâ hidmet-i vakf etdiği takdirce fukarâya intikâl eder, hidmet tayin etdi ise yine ol hidmet ile müstehak olanlara tevcih olunur, ammâ tevcih olunan fakir olmak evlâdır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 120a.

²⁴⁸ “Mesele: Zeyd mülkünü evlâdına vakf edip te’bîd etse âhar evlâddan olan Amr mezbûr mülkü bey’ eylese sahih ve nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Mesele hilâfiyyedir, re’y-i hâkimle olur. Ebussuûd *Cevâb-ı diğer*: Mesele hilâfiyyedir, hâkim dilerse vakfiyyetin mukarrer kılıp ba’de’l inkırâz cümlesin fukarâya verir, dilerse vereseye hüküm eder. Ebussuûd

Cevâb-ı diğer: Bir müebbed masraf ta’yîn eylese vakfın sıhhatinde ve lüzûmunda aslen hilâf idi ama etmeyince akvâl-i erbea’ vardır, akvâsı yine vakf lazım olup masraf munkatı’ olduğunda vakf fukarâya sarf olunmaktadır. Hükâm bununla âmillerdir.

Cevâb-ı diğer: Vereseye vasiyet tarikiyle vakf bâtıldır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109a.

²⁴⁹ “490. Hind maraz-ı mevtime bir mülk evini “Vakfolsun” deyub lakin teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer’î olunmasa verese-i Hind “Vakf-i mezbûru tutmazız” deyu evi mirasa idhâle kadir olurlar mı? *el-Cevâb*: Sülüsden mu’teber olur, fukaraya vakfolur.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 143.

²⁵⁰ “Mesele: Zeyd-i zimmî menziline fukarâ-i merdâya vakf eylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169b.

²⁵¹ “1330. Mesele: Zeyd-i zimmî mülk menziline vakf ve süknâsını fukarâ-i merdâya şart eylese, vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/257.

edilmektedir. Minkârîzâde'nin başka bir fetvasında salt fukaraya kurulan vakıfta mütevellinin galleyi harcarken vâkıfın mahalle fukarasını öncelemesinde bir beis olmadığı da ifade edilmektedir.²⁵² Çatalcalı'nın bir fetvasında vâkıfın akrabasının fakirlerine şart koştuğu vakıftan vâkıfın zengin akrabalarının yararlanamayacağı tasrih edilmektedir.²⁵³ Bir başka fetvasında ise salt fukaraya şart kılınan vakıftan vâkıfın zengin akrabalarının yararlanamayacağı belirtilmektedir.²⁵⁴

Feyzullah Efendi'ye ait fetvalarda su sebillerinden yararlanma konusunda zengin fakir ayrımı yapılmadığı herkesin bu vakıflardan istifade edebileceği ifade edilmektedir.²⁵⁵ Bir diğer fetvada ise özellikle yolculara kurulan sebilden zengin olan yolcuların da su içebileceği tasrih edilmektedir.²⁵⁶

1.2. Vakıf Muamelesinin Lüzum Şartları

Vakıf kurumu ile ilgili hüküm bina edilen meselelerde Ebu Hanife'nin vakfı bağlayıcı görmeyişi, Ebu Yusuf'un sözle kurulan vakfı sahih ve bağlayıcı görmesi, İmam Muhammed'in ise teslim ile birlikte vakfın bağlayıcı olduğunu savunması gibi farklı görüşlerin varlığı vakıfların devamlılığın sağlanması için ortak bir dil geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Osmanlı dönemine bakıldığında kadıların kendi kanaatlerince daha doğru olduğunu düşündükleri görüşle hüküm vermeleri ve bu konuda müftâ bih bir görüşün olmayışı da bu durumu tetiklemiştir. Ebu Hanife'nin en başında vakfı bağlayıcı görmeyişi vâkıflar ve sonraki nesil için hep bir geri dönüş kapısı bıraktığından bu çıkmazı açmak için Osmanlı uleması bir çözüm geliştirmiştir.

Tüm sıhhat şartlarının yerine geldiği bir vakfın tam anlamıyla bağlayıcı kabul edilebilmesi ilgili mülkün mütevelliyeye teslim edilmesi ve kadıya vakfın onaylatılması ile sağlanmıştır. Ayrıntılarına Ebussuûd'un fetvalarında rastladığımız bu usulü şöyle

²⁵² “Mesele: Bir mahalle ahâlisinden vakfın gallesini mutlakan fukarâya şart eylese mütevellî galle-i merkûmeyi Zeyd'in mahalle fukarâsına sarfa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, 210b.

²⁵³ “1337. Mesele: Zeyd dükkânını vakf ve gallesini akrabasının fukarâsına şart eylese, galle-i merkûme Zeyd'in ağniyâdan olan akrabasına sarf olunmak caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/258.

²⁵⁴ “1366. Mesele: Zeyd dükkânını vakf ve gallesini fukarâya şart eylese, galle-i merkûme Zeyd'in ağniyâdan olan akrabasına sarf olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/263.

²⁵⁵ “2443. Mesele: Hayır ehlinin bir sükda bina ve vakfeylediği sebîlhaneden su içmekde fukarâ ve ağniyâ müsâvi midir yoksa ağniyâyâ caiz değil midir? *el-Cevâb*: Ağniyâyâ dahi caizdir.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 417.

²⁵⁶ “2448. Mesele: Zeyd-i vâkıf bir mahalde bina ve vakfeylediği sebîlhanenin suyu intifâmı ebnâ-i sebîle şart ve tayin eylese ol sudan ebnâ-i sebîlin ağniyâsı dahi intifa‘ etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 418.

özetleyebiliriz.²⁵⁷ Vâkıf malını vakfeder ve mütevellîye teslim eder, kadıya vakfı tescil ettirir, daha sonra hâkime başvurup vakıftan Ebu Hanife katında vakfın bağlayıcı olmadığı gerekçesiyle rücu ettiğini ifade eder. Hâkim de Ebu Yusuf ve İmam Muhammed kavilleri üzere vakfın bağlayıcı olduğuna hükmeder ve kadı hükmü ile birlikte artık vakfiyet hükmü kesinleşmiş olur. Muhasame olarak da adlandırılan bu çözüm ile vakıf tüm imamlar katında sahih ve lazım olup itiraza kapalı hale gelmiş olmaktadır.²⁵⁸ Fetvalarda teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î ismiyle karşılık bulan bu usul yine de bazen yeterli olmayabilmekte, farklı gerekçeler sebebiyle teslim ve tescili gerçekleşen bir vakfın da iptali yönünde karar verilebilmektedir. Ancak bunlar vakfın sıhhatini etkileyen gerekçeler nedeniyle olmaktadır. Vakıf teslim ve tescil ile vâkıfın ve tereke alacaklarının keyfî itirazlarına kapalı hale gelmektedir.

İncelediğimiz fetvalarda da bu durum açıkça görülmektedir. Yaptığımız araştırmada tüm şeyhülislamların konu ile ilgili fetvaları olduğunu tespit ettik. Fetvalarda öne çıkan ayrımın ise vakfın tescil edilip edilmemesi üzerinde düğümlendiği görülmektedir. Sıhhat şartları tam olan bir vakıf artık bağlayıcı kabul edilebilir mi? Hangi durumlarda vakıf bozulabilir? Vâkıfın ölümünden sonra tereke alacaklılarının vakfa müdahale ve itirazlarının sınırı nedir? Vâkıf hangi koşullarda vakıftan vaz geçebilir? Vakfın tescil edilmesi artık geri dönüşü mümkün olmayan bir bağlayıcılık ifade etmekte midir? Bu ve benzeri sorular vakfın lüzumu ile ilgili konuların temel meselelerini oluşturmaktadır.

Ebussuûd'un bir fetvasında vakfın lüzumuna hükmetmek için muhasame davasının ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Fetvada vâkıfın teslim ve tescilin bulunduğu vakıftan rücu edip vakfiyetini inkâr etmesi üzerine mütevellînin hâkim huzurunda vakfı ispat ettiği ve hâkimin vakfın lüzumuna hükmetmek istediği belirtilmektedir. Cevapta ise

²⁵⁷ “Mesele: Bir kimesne emlâkıdan ba'zın vakf etmek istedikte ne vecihle eylemek gerektir ki vakıf lazım ola?

el-Cevâb: Vakf edip mesârif-i müebbede tayin edip ve mütevellîye teslim edip ândan sonra hâkime varıp vakf edip mesârifinden tayin etdiğin mütevellîye teslim etdiğin tafsîl eyleyip mütevellî dahi tasdik ettikten sonra “İmâm-ı A'zâm katında vakıf lazım değildir yine rucû' etdim, emlâkımı alırım.” deyu mütevellîden talep edip ol dahi “İmameyn katında lazım.” deyu vermeyip hâkim dahi “Vakfın sıhhatine ve lüzûmuna hüküm etdim.” demek gerektir ki artık dönmeye. Ebussuûd.” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 107 b.

²⁵⁸ “Mesele: Zeyd vakf ettiği evkâfın İmâm-ı A'zâm kavli üzere hüküm-i kadı lâhık olup vakıf olması şer'ân nice olur? *el-Cevâb*: İfrâz edip bir kimesneyi mütevellî nasb edip âna teslim ettikten sonra rucû' edip hâkime murâfaa edip “Sâbıkân vakf edip mesârif tayin edip mülkünden ifrâz edip mütevellîye teslim eyledim İmameyn katında eğerce lazım oldu, İmâm-ı A'zâm katında yine rucû' sahih olmağın yine rucû' edip mülk edinirin.” deyip mütevellîye nizâ' edip hâkim “İmameyn katında mülkünden çıkıp vakıf lazım olmuştur, ânlar mezhebi üzere vakfın sıhhatine lüzûmuna hüküm etdim.” deyince İmâm-ı A'zâm katında dahi lazım olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112a.

hâkimin lüzuma hükmetmek için rücu davasının varlığına muhtaç olduğu ifade edilmektedir.²⁵⁹ Yani Ebussuûd'un fetvalarına göre muhasame yapılmamışsa teslim ve tescil olsa da vakıf bağlayıcı değildir ve iptali mümkündür.²⁶⁰ Ebussuûd dışında incelediğimiz fetvalarda ise bu vurguyu göremedik. Teslim ve tescilin varlığı vakfın bağlayıcı olarak kabul edilmesi için yeterli görülmüştür.

Fetvaların büyük kısmında vakfın tescilsiz olması durumundaki ihtimallerin daha çok tartışıldığını görmekteyiz. Çünkü vakfın teslim ve tescilinin yapılması ile artık vakfın bağlayıcı hâle geleceği ve keyfî olarak bozulamayacağı kesinleşmiş olmaktadır. İncelediğimiz fetvalarda da tüm şeyhülislam fetvalarında ittifakla bu durumun sabit olduğunu görmekteyiz. Vakfın tesliminin gerçekleşemediği ve tescilin yapılmadığı durumlarda ise vâkıfın veya vâkıf vefat etmişse tereke alacaklılarının vakfı bozabilecekleri ifade edilmektedir.

Tescilsiz vakıfların Ebu Yusuf kavlinin ilgili hâkim tarafından tercih edilmesi halinde bağlayıcı sayılabildiği bazı fetvalarda görülmekle birlikte, şeyhülislam fetvalarındaki genel hükmün bağlayıcı olmadığı yönünde sâdır olduğunu söyleyebiliriz. Konu ile ilgili müftâ bih görüş olmadığı için hâkimlerin İmam Muhammed kavline göre tescilsiz vakıfları geçersiz kabul edip malı vâkıfa veya vârislerine hükmettiğini de görmekteyiz. Vâkıfın rücuu ve tereke alacaklılarının vakfa itirazları başlığında tescilsiz vakıflarla ilgili meseleler ayrıntılı olarak incelendiğinden tekrara düşmemek için burada genel görüşü aktarmakla yetiniyoruz.

Lüzumu temelden etkileyen en önemli faktör olan teslim ve tescil meselesine kısaca değindikten sonra vâkıfın rücuunun imkân ve sınırlarını inceleyeceğiz. Daha sonra tereke alacaklılarının vakfın bağlayıcı olmadığına dair itirazlarını değerlendirerek bölümü tamamlayacağız. Fetva yoğunluğuna baktığımızda tereke alacaklılarının vakfa itirazı ve

²⁵⁹ “Mesele: Zeyd kendi evini vakf edip mütevellîye teslim ettikten sonra inkâr eylese ba‘dehû mütevellî-i mezbûr Zeyd-i mezkûrun dârını vakf etdiğin isbât eyleyip hâkimü'l-vakt vakfının sıhhatine lüzûmuna hükmde vâkıfın rucû‘ davasına muhtâc mıdır? *el-Cevâb*: Muhtâcdır. Ebussuûd.” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112a.

²⁶⁰ “Mesele: Zeyd bir mikdâr akçe vakf edip vakfiyyesinde “Fe ba‘de riâyetin hâzihi‘ş-şerâiti sâra‘l-meblaği‘l-mezbûri vakfan sahihan lâzimen müseccelen ve habsen şer‘iyyen müebbeden lâ yûhebu ve lâ yûrasu ve lâ yugayyeru fe men beddelehû ba‘de mâ semiahû ilâ.” deyu kayd edip bir mikdâr ile vakf-ı müseccel olur mu?

el-Cevâb: Müşârun ileyhâ olan şerâitden beyân edip teslim ile'l-mütevellî ve murâfaa ile'l-hâkim ve muhâsame ve hükm-i hâkim var ise olur ve illâ olmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114a.

vakfı nakzetme talepleri, vâkıfın vakıftan rücuu, vasiyet yoluyla kurulan vakıflar şeklinde bir sıralama olduğunu görmekteyiz.

1.2.1. Vâkıfın Rücuu

İlk olarak vakfın kurucusu olan vâkıfın vakıftan rücuu meselesini ele alalım. Öncelikli olarak inceleyeceğimiz tescil edilmemiş vakıfta vâkıfın rücuu ile ilgili Ebussuûd Efendi, Sâdeddin Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. İncelediğimiz fetvaların tamamında tescilsiz vakıfta vâkıfın hayattayken vakıftan rücu edebileceği konusunda ittifak vardır. Fetvalardan yedisinde²⁶¹ vâkıfın fakir düştüğünü beyan ederek hâkime başvurup vakfı feshettirdiği görülmektedir.²⁶²

Tescil Durumu	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Tescilli	İskilibî (9): 107b, 109a, 109b, 111b, 112a, (2) 112b, 114a, 128a Hoca Sâdeddin (1): 275 Zekeriyazâde (1): 94b Çatalcalı (2): 1284, 1289 Feyzullah Efendi (2): 974, 1259 Yenişehirli (1): 1247	16
Tescilsiz	İskilibî (8): 109b, 112a, 112b, 113a, (2) 113b, 115a, 128a Hoca Sâdeddin (4): 309, 313, 335, 621 Zekeriyazâde (7): (2) 93a, 94b, 95a, 96b, 97b, 99a Minkârîzâde (4): 168a, 169a, 169b, 171b Çatalcalı (5): 1308, 1309, 1312, 1314, 1317 FeyzullahEfendi (3): 978, 980, 987 Yenişehirli (3): 1192, 1196, 1203	30

Tablo 6: Vâkıfın Rücuunun Tescil Durumu Açısından Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Fetvaların bir kısmında açıkça hâkim veya kadıya vakfın feshettirildiği ifade edilse de bazı fetvalarda vâkıfın kendince rücu edip malını mülkiyet üzere kullanabileceği de belirtilmektedir. Zekeriyazâde öncesinde Ebussuûd'un konuyla ilgili fetvalarına

²⁶¹ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a, 133a; Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (621) 156; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), (2) 93a, 95a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

²⁶² “Mesele: Hind bir mülk menzilinı bir cihet-i hayra vakf edip ve teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î etdirmenden fakîre ve muhtâce oldukda vakfından rucû' edip hâkime fesh etdirmekle menzil-i mezbûru mülkiyet üzere zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

Mesele: Zeyd otuz bin akçesin bir cihet-i hayra vakf edip lâkin teslim ve tescil etdirmiş olmasa hâlen “Fakir oldum.” deyu vakıfdan rucû' edip meblağ-i mezbûru kendi mesârifine sarfa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a.

rastlamaktayız. Bu fetvalarda vâkıfın teslim ve tescilden önce vakıftan dönebileceği ifade edilmektedir. İlk fetvada vâkıfın zenginken bir vakıf kurduğu ve sonrasında fakir düştüğü gerekçesiyle vakfı bozmak istediği ifade edilmektedir.²⁶³ Cevaben vakfın tescilli olmaması hâlinde rücuun mümkün olduğu belirtilmiştir. Cevapta rücuun kadı huzurunda yapılması gerektiği ayrıca belirtilmemektedir. Bir fetvada vâkıfın hastayken vakıf kurduğu; ancak mevkufun teslim edilmediği ve sonrasında vâkıfın iyileştiği ifade edilerek vakıftan rücuun imkânı sorulmuş, Ebussuûd vakfın kuruluşuyla ilgili tüm şartlar yerine gelmediği ve vakıf bağlayıcı olmadığı için rücuun sahih olduğunu belirtmiştir.²⁶⁴ Bir başka fetvada yine teslim ve tescilden önce vâkıfın vakfı iptal edebileceği tasrih edilmektedir. Mecmuada Arapça olarak yer alan fetvada vâkıfın mütevellîye teslim etmediği ve vakfiyetine hâkim hükmü lahik olmayan vakıftan rücu edebileceği beyan edilmektedir.²⁶⁵ İncelediğimiz fetvaların tamamında bu aşamada rücu için bir hâkim kararı gerektiği izlenimi fetvalardan edinilememektedir. Diğer bir fetva ise bu konuya açıklık getirmektedir. Fetvada hibeden rücuun ancak rıza veya kaza ile sahih olduğu, tescilsiz vakıfta da durumun böyle olup olmadığı sorgulanmaktadır. Sorunun devamında vakıf kurumunda vâkıfın mülkiyetinin artık kaybolması ve malı adeta Allah'a hibe etmesi nedeniyle rücuun imkânsız hale gelip gelmediği sorusuna yanıt aranmaktadır. Ebussuûd verdiği cevapta hibe ve vakıf akitlerinin gayrı lazım olmalarından hareketle vâkıfın rücu edebileceğini; ancak bunların sıhhatlerinin tescili için rıza veya kaza gerekeceğini ifade etmektedir.²⁶⁶ Bu meselenin çok ayrıntılı ve veciz bir şekilde anlatıldığı bir başka fetvada

²⁶³ “Mesele: Zeyd ganî iken ba’zı emlâkın vakf eylese ba’de zaman fakir olsa vakfiyyetinden rucû’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, tescil-i şer’î olmadı ise. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

²⁶⁴ “Mesele: Zeyd merîz olunca cemâat mahzarında mülk evini kendüye ve kendinden sonra evlâdına vakf edip ba’zı şerâit-i vakfî riâyet edip vakfnâme yazdırmağa Amr’ı vekil nasp edip Amr da vakf yazdırıp ammâ ev tahliyyet olunup mütevellîye teslim olunmamış olsa sonra Zeyd-i mezbûr ifâkat bulunca ol vakfiyyetten rucû’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, Şerâit tamâm-ı mer’î olmayınca. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109b.

²⁶⁵ “69. Mesele: Mâ kavlikum radiyallâhu teâlâ ankum fî raculin vekafe dârahû ve lem yehkum bi vekfiyyetihâ hâkimun fe hel lehû en yebtale’l-vakfe em lâ? *el-Cevâb*: Neam, lehû en yebtalehâ lâsiyyemâ kable’t-teslim ile’l-mütevellî kemâ ebtalehâ’l-kâtibu’l-câhilu bi tatvîli tâihâ ve ehtâe fî imlâi mâ ba’dehâ fî mevkafî imlâ. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a.

²⁶⁶ “Mesele: Kütüb-i furû’da “Hibeden rucû’ sahihdir, lâkin rıza ile yâhut kaza ile sahihdir.” deyu zikr olunduğu vakf-ı gayrı müseccelde rucû’ dahi böyle midir ki ukûd-ı lazımeden olmayıp cem’-i eimmemiz katında ândan rucû’ câiz iken vâhib rucû’da müste’bid olmayınca vakıf ba’zı ulemâ kavli üzerine ayn-ı mevkûfeye Hak teâlâyâ hibe olup vâkıfın mülkü ândan zâil olduğu ecluden vâkıf dahi rucû’a müstebid olmaz mı? *el-Cevâb*: Ukûd-ı şer’iyyenin ba’zı bi’l-ittifâk lazımdır, bey’ ve nezâir gibi ba’zı bi’l-ittifâk gayrı lazımdır, tevkîl ve îade ve îdâ’ gibi ba’zısının lüzûmu ve adem-i lüzûmu muhtelefun fihdır, hibe ve vakıf gibi adem-i lüzûmu ittifâkî olanın feshinde âkid müstebid ve bi’l-ittifâk ihtilâfî olanın feshinde istibdâdı hilâfidir. “Hibeden rucû’ rızâ ve kazâsız sahih olmaz.” dedikleri sıhhat-i lazıme-i kat’îyedir, mutlakân

rücuun da hâkim kararı ile kesinlik kazanacağı açıkça ifade edilmektedir.²⁶⁷ Fetvayı şöyle özetleyebiliriz; kadı hükmü lahik olmadan rücu sahih olsa da bu rücu bağlayıcı değildir, ancak hâkimin hükmü ile kesinlik kazanmış olur. Çünkü konu muhtelefun fihdir ve rücu bir imamın görüşüne göre sahihken diğerine göre değildir. Burada Ebu Hanife ve Züfer'e göre rücu sahih olsa da İmameyn kavline göre değildir. Hâkimin rücuu onaylaması ile rücu katiyet kazanmış olmaktadır, tıpkı vakfın hâkimin hükmü ile katiyet kazanması gibi. Tekil fetvalara bakılarak Ebussuûd'un kanaati hakkında yanlış yorum yapmak mümkündür. Ebussuûd'un görüşünün rücuun ancak kadı hükmü ile kesinlik kazanacağı yönünde olduğu fetvaların tamamına bakıldığında ortaya çıkmaktadır.

Zekeriya'zâde'nin fetvalarına baktığımızda iki fetvasında da kadı izninin şart olduğu görülmektedir. İlk fetvada vâkıfın teslim ve tescil ettirmediği vakıftan kendisinin rücu edip mevkufu başkasına satamayacağı ifade edilmektedir. Ancak kadıya vakfın feshettirilmesi ile vâkıf, malında tekrar söz sahibi olabilmektedir.²⁶⁸ Bir diğer fetvasında

meşrû'iyet değildir, Hanefiyye katında sahih ve meşrû'dur, şâfiyye katında meşrû' değildir, sıhhat-ı kat'îyye rızâ yâ kazâya mevkûfedir. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 128a.

²⁶⁷ "Mesele: Zeyd fukâra için iki yüz bin akçe vakf edip mesârif beyân edip teslim ile'l-mütevelli edip hâkim dahi vakfın sıhhatine ve lüzûmuna hükm ettikten sonra bir yıl mikdârı vakfiyyet üzere isti'mâl olunup meblağ-ı mezbûrun ribhi tayin ve şart olunan mesârif sarf olunduktan sonra vâkıf "Nukûd vakfın sıhhatine ve lüzûmuna iki kere hükm olunmayınca vakıf sahih değil imiş." deyu ze'am edip vakf-ı mezbûru fesh etse binefsihî fesh-i berâya? rucû' sahih olur mu yoksa vakf-ı gayrı müseccelden rucû' müctehedun fih olmağın sâir müctehedun fih olan hususda velâyet-i fesh hâkime mufavvaz olduğu gibi bu bâbda dahi velâyet-i fesh kadıya mufavvaz mıdır, bir müddet vafiyet üzerine isti'mâl olunmak ile hukûk-ı fukâra taalluk edip İmameyn re'yi üzerine sâbit olan lüzûm müteraccih ve müteekkid ve mütekarrer olup aslen ve re'sen rucû'a kâdir olmaz mı beyân-ı vâfi ve tafsîl-i kâfi ihsân buyurula. *el-Cevâb*: Eğer vâkıf ile mütevelli meclis-i şer' de vakıf ve teslim üzerine tesâdük ettiklerin hâkim dahi "Vakfın sıhhat ve lüzûmuna hükm etdim." dedi ise lağvıdır. Vâkıf malında nice dilerse tasarruf eder feshâ?? muhtâc akd yokdur, eğer vech-i mezbûr üzerine tesâdukdan gayrı vâkıf "Butlân-ı vakfa binaen rucû' etdim." der ise asl-ı mâl yokdur, rub'undan mütevelliye tayin ettiği vazifenin ecr-i mislinden zâidin istirdâd edip mütevelli re'y-i Züfer üzerine sıhhatine bina asl-ı vazife vermekden imtinâ' ettikde hâkim sıhhat-i vakfa ve mütevellinin damândan berâetine hükm etdi ise bu mikdâr hükümle meblağ-ı mezbûr gayrı müseccel akar gibi Züfer ile İmâm A'zâm katında vakf-ı sahih gayrı lazım olup İmameyn katında sahih ve lazım olur. Bu mertebeden sonra vâkıf rucû' etse rucû'u Züfer ile İmâm A'zâm katında sahihdir, lâkin lazım-ı kat'î değildir, İmameyn katında rucû'u sahih değildir. Hâl böyle iken hâkime tekrar murâfaa ettikde hâkim sıhhat-i rucû'a hükm ederse rucû' lâzm-ı kat'î olup vakfiyyet İmameyn katında dahi bâtil olur, eğer İmameyn re'yi üzere lüzûm-ı vakfa hükm ederse vakıf lazım-ı kat'î olup İmâm A'zâm ve Züfer katında dahi rucû'u mümteni' olur, zirâ cumhûr ulemâ-i müctehidîn icmâ' etmişlerdir. Kim hâkim bir müctehid kavli ile hükm eylese ol mâadâda sâirler kavliyle hüküm mümkün olmaz, hükm-i evvel imzâ olunmak vâcib olur. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 128a.

²⁶⁸ "Mesele: Zeyd bir mülk menziline vakıf ve süknâsını zevcesi Hind'e ba'de vefâtihâ bir cihet-i hayra şart edip lâkin teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'ı etdirmiş olmasa hâlen rucû' edip menzil-i mezbûru bey'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Kadı fesh edince olur." Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97b.

da vâkıfın teslim ve tescil ettirmediği vakıftan rücu edip hâkime vakfı feshettirmesinden sonra mevkufu mülkiyet üzere kullanabileceği ifade edilmektedir.²⁶⁹

Zekeriyaşâde sonrasında Minkârîzâde,²⁷⁰ Çatalcalı²⁷¹ ve Yenişehirli'nin²⁷² de benzer şekilde hüküm verdiğini görmekteyiz. Yenişehirli'nin fetvasında vâkıfın teslim ve tescil ettirmediği vakıftan rücu ettiği ve zaten tescil olunmadı diye kadıya feshettirmeden malı mülkiyet üzere kullanıp başkasına satmak istediği anlaşılmaktadır. Yenişehirli kadı'nın vakfı feshetmeden vâkıfın bizatihi rücuunun geçersiz olduğunu ifade etmektedir. Yani vâkıf sözel olarak kurduğu, teslim ve tescil ettirmediği vakıftan yine sözel olarak rücu edemez. Bunu bir kadıya feshettirmelidir. Yoksa vakıf geçerli kabul edilebilir. Fetvanın ardından gelen devam niteliğindeki diğer meselede vâkıfın kadıya feshettirmeden kendi rücuu ile yetinip mevkufu başkasına sattığı ve vefat ettiği ifade edilmektedir. Vâkıfın bilinen bir vârisi de olmadığı için beytülmal emininin mevkufu kabzetmek istediği belirtilmektedir. Bunun üzerine meşrutun lehlerin kadıya başvurarak durumu arz ettikleri, kadının da Ebu Yusuf kavli üzere vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmettiği görülmektedir.²⁷³ Bu fetva ile vâkıfın kadı onayı almadan yaptığı rücuun hukuken bir geçerliliğinin olmadığı da anlaşılmaktadır.

²⁶⁹ “Mesele: Bu sûrette ol ebniye ve eşcârı mâliki Zeyd bir cihet-i hayra vakf edip ba‘dehû teslim ile‘l-mütevelli olunmayıp ve tescil-i şer‘î dahi etdirmen Zeyd ol vakfı hâkime fesh etdirip mülkü olmak üzere tasarruf etmeye şer‘ân kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Hâkim öyle re‘y ederse olurlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 99a.

²⁷⁰ “Mesele: Hind mülk menziline bir cihet-i birre vakf edip lâkin teslim ile‘l-mütevelli ve tescil-i şer‘î etdirmese Hind mu‘sire olmağla vakıfdan rucû‘ edip hâkime fesh etdirince menzil-i mezbûru mülkiyet üzere tasarrufa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

²⁷¹ “1312. Mesele: Hind Zeyneb ile ale‘l-iştirâk mâlike olduğu menzilden hisse-i şâyiasını bir cihete vakfedip lakin teslim ile‘l-mütevelli ve tescil-i şer‘î bulunmasa, Hind rucû edip vakfı hâkime fesh ettiricek hisse-i merkûmeyi mülkiyet üzere zabt ve bey‘e kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/255.

²⁷² “1203. Mesele: Zeyd mülk menziline vakf ve tevliyet ve gallesini evvela kendi nefesine ba‘dehû bir cami-i şerîfde imam olanlara şart edip lakin teslim ile‘l-mütevelli ve tescil-i şer‘î bulunmasa hâlen Zeyd vakfı hâkime fesh ettirmeden mücerred “*Tescil-i şer‘î bulunmadı*” deyip menzil-i mezbûru mülkiyet üzere bey‘a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü‘l-fetâvâ*, 233.

²⁷³ “1204. Mesele: Bu surette Zeyd menzil-i mezbûru hâkime fesh ettirmeden Amr‘a bey‘ ve teslim ettikten sonra hâkim bey‘in sıhhatine hükmetmeden Zeyd fevt olup zahirde vâris-i ma‘rûfu olmamakla menzil-i mezbûru ve sair terekisini emin-i beytü‘l-mâl olan Bekir kabzedip ba‘dehû ol mescid-i şerîfin imamı olan Beşir, Bekir ile kadıya murâfaa olduklarında kadı İmam Ebû Yusuf rahimehullah kavli üzere menzilin vakfiyetine hükmeylese vakf-i mezbûr lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü‘l-fetâvâ*, 233.

Ebussuûd,²⁷⁴ Minkârîzâde,²⁷⁵ Çatalcalı²⁷⁶ ve Feyzullah²⁷⁷ Efendi'nin birer fetvasında da vâkıfın kurulmasını vasiyet ettiği vakıftan hayattayken rücu edebileceğini öğrenmekteyiz. Vasiyet yoluyla kurulan vakıflarda tescil şartı aranmadığından, bu durum vâkıfın hayattayken vâkıftan rücu edebilmesi olarak değerlendirilmiş ve meşru görülmüştür. Her dört fetvada da kadı hükmünden bahsedilmemektedir. Vasiyetle kurulacak vakıf vâkıfın ölümü ile kesinlik kazanıp malın sülüsünden muteber olacağı için henüz kesinlik kazanmamış olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle vâkıfın kadı hükmü olmadan rücuu ve mevkuf üzerindeki tasarrufları sahih görülmektedir. Ancak Zekeriyazâde'nin konu ile ilgili fetvasında tam tersi bir durum söz konusudur. Yahyâ Efendi vâkıf vasiyetinden hayattayken rücu etse bile ölümünden sonra terekenin müsait olması halinde vakfın geçerlilik kazacağına ve veresinin buna itiraz edemeyeceğine hükmetmiştir.²⁷⁸ Zekeriyazâde'nin bu fetva ile aykırı bir duruş sergilediği görülmektedir.

Tescilli vakıfta rücu meselesi ile ilgili de Ebussuûd, Sâdeddin Efendi, Zekeriyazâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır.²⁷⁹ Fetvaların tamamında tescil olunmuş vakıftan vâkıfın rücu edemeyeceğine hükmedilmiştir.²⁸⁰ Ebussuûd tüm şartlara riayet edilerek kurulmuş bir vakıfta vâkıfın rücu edip mevkufu satmasının mümkün olmadığını beyân etmiştir.²⁸¹ Ebussuûd'un üç fetvasında ise

²⁷⁴ “Mesele: Zeyd hasta olup “Malımdan şu mikdâr akçe vakf olsun.” deyip tescil etdirmeden ifâkat balsa vakfından şer’ân rucû’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113b.

²⁷⁵ “Mesele: Zeyd “Fevtimden sonra dükkânlarım vakıf olup gallesi falan mescidin imamına şart olsun.” deyip ba’dehû dükkânları bey’ edip fevt olsa mescidin imamı olan Amr dükkânlara müdâhaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171b.

²⁷⁶ “1309. Mesele: Zeyd “Menzilim fevtimden sonra Medine fukarâsına vakfolsun” deyu vasiyet ettikten sonra Zeyd rucû edip menzil-i mezbûru bey’e kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/255.

²⁷⁷ “978. Mesele: Zeyd “Menzilim fevtimden sonra falan cihete vakfolsun” deyu vasiyet ettikten sonra Zeyd vasiyet-i merkûmeden rucû’ edip menzil-i mezbûru bey’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 149.

²⁷⁸ “Mesele: Zeyd sıhhatinde “Vefâtımdan sonra malımdan şu mikdâr nesne falân cihete vakf olsun.” deyip ba’dehû “Vasiyetden rucû’ etdim.” deyu tasrîh ve vasiyetden rucû’ edip ba’dehû fevt oldukda sülüs müsait iken veresesi vasiyet-i mezbûreyi tutmamağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 317b.

²⁷⁹ “1289. Mesele: Zeyd şu kadar akçesini bir cihete vakf ve teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î ettirdikten sonra Zeyd nâdim olup vakfından rucû’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/251.

“974. Zeyd mülk bağımlı bir cihete vakf ve teslim ile’l-mütevelli edip tescil-i şer’î ettirdikten sonra Zeyd nâdim olup vakfından rucû’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 148.

²⁸¹ “Mesele: Zeyd mülk çayırını vakf edip şerâit-i murâât olunduktan sonra Zeyd mezbûr çayırı bey’ edip semenin istirbâh eylemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Tamâm-ı tescil-i sahih-i şer’î olundu ise olmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b.

vâkıfların hâkim huzurunda vakfın İmam-ı Azam katında bağlayıcı olmadığını ifade ederek rücu ettikleri ve mütevellilerle davalastıkları görülmektedir. Her üç fetvada da İmam-ı Azam ve İmam Züfer katlarında vakfın sahih de olsa lazım olmadığı ifade edilmekte; ancak kadıların İmam Muhammed ve Ebu Yusuf kavilleriyle vakfın lüzumuna hükmettikleri görülmektedir. Ancak son meselede hâkimin konu ihtilafı olduğu için her iki görüşe göre de hüküm verebileceği; hangi tarafın görüşünü seçerse diğer tarafın görüşünün iptal olacağı ve bu konuda başka bir hâkimin ayrı bir hüküm veremeyeceği, tercih edilen görüş yönünde hükmün geçerli olacağı da fetvanın sonunda ayrıca ifade edilmektedir.²⁸² Ebussuûd'un bir fetvasında vakfın lüzumuna kadı hükmünün sâdır olabilmesi için vâkıfın rücu davası açmasının gerekli olduğunu görmekteyiz.²⁸³ Yani Ebussuûd'un "*Tüm şartlara riayet edilerek kurulmuş vakıftan vâkıfın rücuu mümkün değildir.*" derken, vakfın tescil edilmesi ve kadı huzurunda rücudan sonra lüzuma hükmedilmesini kastettiğini söyleyebiliriz. Bu durumda artık bu vakıftan rücu söz konusu değildir. Ancak vâkıf bir vakıf kurup tescil ve teslim etse bile kadı huzurunda muhasame gerçekleşmemişse vakıf sahih olsa bile bağlayıcı olmamaktadır. Meşâyih arasındaki ihtilafa binaen kadı, vâkıf veya veresenin isteği ile bu vakfın devamına veya iptaline

²⁸² "Mesele: Zeyd fukarâ için iki yüz bin akçe vakf edip mesârif beyân edip teslim ile'l-müteveli edip hâkim dahi vakfın sıhhatine ve lüzûmuna hükmettikten sonra bir yıl mikdârı vakfiyyet üzere isti'mâl olunup meblağ-ı mezbûrun ribhi tayin ve şart olunan mesârif sarf olunduktan sonra vâkıf "Nukûd-ı vakfın sıhhatine ve lüzûmuna iki kere hüküm olunmayınca vakıf sahih değil imiş." deyu ze'am edip vakf-ı mezbûru fesh etse binefsihî fesh-i berâya? rucû' sahih olur mu yoksa vakf-ı gayrı müseccelden rucû' müctehedun fih olmağın sâir müctehedun fih olan hususda velâyet-i fesh hâkime mufavvaz olduğu gibi bu bâbda dahi velâyet-i fesh kadıya mufavvaz mıdır, bir müddet vafiyet üzerine isti'mâl olunmak ile hukûk-ı fukarâ taalluk edip İmâmeyn re'yi üzerine sâbit olan lüzûm müteracci ve müteekkîd ve mütekarer olup aslen ve re'sen rucû'a kâdir olmaz mı beyân-ı vâfi ve tafsîl-i kâfi ihsân buyurula.

el-Cevâb: Eğer vâkıf ile müteveli meclis-i şer' de vakıf ve teslim üzerine tesâdûk ettiklerin hâkim dahi "Vakfın sıhhat ve lüzûmuna hükmettim." dedi ise lağvıdır. Vâkıf malında nice dilerse tasarruf eder, feshâ?? muhtâc akd yokdur, eğer vech-i mezbûr üzerine tesâduktan gayrı vâkıf "Butlân-ı vakfa binaen rucû' etdim." der ise asl-ı mâl yokdur, rub'undan müteveliye tayin ettiği vazifenin ecr-i mislinden zâidin istirdâd edip müteveli re'yi Züfer üzerine sıhhatine bina asl-ı vazife vermekden imtinâ' ettikde hâkim sıhhat-i vakfa ve mütevelinin damândan berâetine hükmetti ise bu mikdâr hükümle meblağ-ı mezbûr gayrı müseccel akar gibi Züfer ile İmâm A'zâm katında vakf-ı sahih gayrı lazım olup İmâmeyn katında sahih ve lazım olur. Bu mertebeden sonra vâkıf rucû' etse rucû'u Züfer ile İmâm A'zâm katında sahihdir, lâkin lazım-ı kat'î değildir, İmâmeyn katında rucû'u sahih değildir. Hâl böyle iken hâkime tekrar murâfaa ettikde hâkim sıhhat-i rucû'a hükmetse rucû' lâzım-ı kat'î olup vakfiyyet İmâmeyn katında dahi bâtil olur, eğer İmâmeyn re'yi üzere lüzûm-ı vakfa hükmetse vakıf lazım-ı kat'î olup İmâm A'zâm ve Züfer katında dahi rucû'u mümtenî' olur, zirâ cumhûr ulemâ-i müctehidîn icmâ' etmişlerdir. Kim hâkim bir müctehid kavli ile hükmetse ol mâadâda sâirler kavliyle hüküm mümkün olmaz, hüküm-i evvel imzâ olunmak vâcib olur. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 128a. Mecmuadaki diğer fetvalar için bk. 107b, 112a.

²⁸³ "Mesele: Zeyd kendi evini vakf edip müteveliye teslim ettikten sonra inkâr eylese ba'dehû müteveli-i mezbûr Zeyd-i mezkûrun dârını vakf ettiği isbât eyleyip hâkimü'l-vakt vakfının sıhhatine lüzûmuna hükmede vâkıfın rucû' davasına muhtâc mıdır? *el-Cevâb*: Muhtâcdır. Ebussuûd." İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112a.

hükmedebilmektedir. Ebussuûd sonrasında Sâdeddin Efendi'nin vâkıfın teslim ve tescil ettirdiği vakıftan rücu edip cihetini değiştiremeyeceğini ifade ettiğini görmekteyiz.²⁸⁴

Zekeriyaşâde de fetvasında vâkıfın tescilli vakıftan fakir olduğunu beyan ederek rücuunun söz konusu olmayacağına hükmetmiştir.²⁸⁵ Feyzullah Efendi de verdiği fetvasında vâkıfın teslim ve tescil ettirdiği vakıf malını satamayacağını ifade ederek, Ebussuûd'un görüşü yönünde hüküm vermiştir.²⁸⁶ Satım da rücuun fiilen ifadesi olarak değerlendirildiğinden aynı hükme tâbi kılınmıştır.

Yenişehirli'nin fetvasında ise daha girift bir durum söz konusudur. Fetvada vâkıfın teslim ve tescil ettirdiği vakıftan rücu ettiği ve bunu bir hâkimin onayladığı ifade edilmektedir. Vâkıfın vefatından sonra veresinin bu hükme binaen mevkufu mirasa dâhil etmek istedikleri belirtilmektedir. Ancak tescilli vakıftan rücu da vakfın butlânına hükmeden kadı kararı da “*hilaf-ı şer*” olarak tavsif edilmiş ve kadı hükmünün geçersiz olduğu, mevkufun vakfiyetinin devam ettiği ifade edilmiştir. Bu fetva ile tescilli ve lazım bir vakıftan vâkıfın rücu edemeyeceği ve buna kadı hükmü lahik olsa bile bu hükmün geçersiz olacağı anlaşılmaktadır. Hiçbir kadı'nın tescilli, sahih ve lazım bir vakıfta, vâkıfın rücuunu onaylama gibi bir yetkisi olmadığı anlaşılmaktadır.²⁸⁷

Vakfın bağlayıcılığı açısından vâkıfın rücu meselesini fetvalar ışığında incelediğimizde ulaştığımız sonuç tescilsiz vakıflarda vakıftan rücuun mümkün olduğu; ancak bunun bir hâkime feshettirilerek gerçekleştirilmesi gerektiği yönündedir. Tescilli ve lazım bir vakıfta ise vâkıfın hiçbir şekilde rücuunun söz konusu olmayacağı tüm şeyhülislamların görüş birliğiyle hükme bağlanmıştır. Her iki durumda da tüm şeyhülislamların ittifakla aynı hükmü verdikleri görülmüştür.

²⁸⁴ “275. Mesele: Zeyd bir mülk menzilin mahallesinin müezzinine vakf-ı sahih-i şer’î tarikiyle vakfedip tebdil ve tağyirin kendine şart etmişken vakf-ı mezbûrdan rucû edip kendi utekâsına vakf ve şart etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Tescil-i şer’î olunmuş ise olmaz.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 103.

²⁸⁵ “Mesele: Hind bir vakfa olan deyni mukâbelesinde müteveli yedinde rehin olan mülk menzilin hasta oldukda bir cihete vakf edip ve bir tarik ile kadıya vakfiye yazdırsa hâlen fakire olup re’y-i hâkim ile vakf-ı mezbûru nakz ve bey’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Fekk-i rehn edip tescil-i şer’î olundu ise olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

²⁸⁶ “1259. Mesele: Zeyd mülk menzilin bir cihete vakf ve teslim ile l-müteveli edip tescil-i şer’î ettirdikten sonra Zeyd menzil-i mezbûru bey’ eylese bey’-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 198.

²⁸⁷ “1247. Mesele: Bir mahalle ahalisinden Zeyd mülk menzilin vakf ve süknâsını karındaşı Amr’a ba’ dehu Amr’ın zevcesi Hind’e ba’ deha gallesini ol mahallede vaki vakıf çeşmenin su yolları tamirine şart ve teslim ile l-müteveli edip tescil-i şer’î ettirdikde tebdil ve tağyir şurûtnu yedinde koyup lakin Zeyd tebdil ve tağyir-i şurût etmeyip vakıfdan rucû edip kadı dahi hilâf-i şer’ menzil-i mezbûrun vakfiyetinin butlânına hükmedip hüccet verdikten sonra Zeyd fevt olsa veresesi rucû ve kadının hilâf-i şer’ butlân-i vakf ile hükmüne binaen menzil-i mezbûru mülkiyet üzere zabt ve bey’a kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 242.

1.2.2. Tereke Alacaklılarının Vakfa İtirazları

Vakfın sahîh bir şekilde kurulmuş olması vakfa yapılacak itirazları sıhhat noktasında engellemiş olsa da vakfın bağlayıcılığı meselesi ikinci bir itiraz kapısı olarak açık şekilde beklemektedir. Burada vâkıf hayattaysa onun rücuu, o yoksa tereke alacaklılarının itirazları gündeme gelebilecektir. Vâkıfın rücuu meselesi bir önceki başlıkta incelenmiştir. Vâkıfın ölümünden sonra ise tereke alacaklılarının itirazları söz konusu olmakta, burada da vakfın vasiyet yoluyla kurulup kurulmaması şeklinde iki seçenek ortaya çıkmaktadır. Fetvaların bir kısmında vakfın vasiyet tarikiyle kurulmuş olmasa bile, vâkıfın bu konuda ısrarcı olarak ölmesi halinde vasiyet hükümlerince değerlendirildiği görülmektedir. Bu nedenle fetvaların büyük kısmında vasiyet hükümlerince karar verildiğini söyleyebiliriz. Peki tescilsiz vakıfların vasiyet olarak değerlendirilip değerlendirilmemesi arasında nasıl bir fark vardır? Teslimsiz veya tescilsiz olan işlem vasiyet olarak değerlendirilmediğinde vakfın varlığını sürdürmesi hâkimin vereceği karara havale edilmekte ve hâkim vakfın iptaline hükmedebilmektedir; ancak vasiyet hükümlerine tâbi olduğunda vakfın en azından malın üçte birinden geçerli olacağı hükmü ile varlığını sürdürmesi garanti altına alınmış olmaktadır.

Vasiyet yoluyla kurulan vakıfların terekenin üçte birinden geçerli olacağı konusunda ittifak vardır. Sülüsün vakfın tamamına yetmemesi durumunda sülüsün geçerli olduğu miktarda vakıf gerçekleşir.²⁸⁸ Konuyla ilgili Ebussuûd, Sâdeddin Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Vasiyet söz konusu olduğunda teslim ve tescil şartı aranmadığından fetvaların tamamı tescilsiz vakıflarla ilgilidir. Bu durum Minkârîzâde'nin fetvasında da açıkça ifade edilmekte ve vasiyet yoluyla kurulan vakıflarda teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î gerekmediği belirtilmektedir.²⁸⁹ Bu hükme binaen Minkârîzâde'nin bir başka fetvasında vasiyet yoluyla kurulan vakfa veresinin, vâkıfın ölümünden sonra teslim ve tescil olunmadığı için itiraz edemeyecekleri de ayrıca tasrih edilmiştir.²⁹⁰ Vârislerin tamamının

²⁸⁸ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde bir mikdâr akçe vakf edip lâkin teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î olunmayıp sülüs mal dahi müsait olmasa verese tutmayıp meblağ-i merkûmu mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Vasiyet tarikiyle etdi ise sülüs müsaide olduğu mikdârda tenfiz olunur. *Cevâb-ı âhar*: Sülüsden mu'teberdir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96a.

²⁸⁹ “Mesele: “Ba'de mevtihi bimâ ba'de mevtihi” izâfetiyle vasiyet tariki ile olan vakfın lüzûmunda teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î etdirmeye hâcet var mıdır? *el-Cevâb*: Yokdur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171a.

²⁹⁰ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde “Fevtimden sonra menzîlim falan cihete vakf olsun.” deyip musırrân fevt olsa sülüs müsait olsa verese “Mücerred teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadı.” deyu menzîli

icazeti olması halinde terekenin üçte birini aşan kısmında da vakıf gerçekleşir ve bağlayıcıdır.²⁹¹ Ebussuûd vasiyet yoluyla malın üçte birinden fazlasının vakfedilmesi halinde vârislerin tamamının vakfı kabul etmeleriyle vakfın sahîh ve bağlayıcı olduğunu, kabulün ayrıca tescilinin gerekmediğini ifade etmiştir.²⁹²

İtiraz Nedeni	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Vasiyet	İskilibî (12): 108b, (2) 110b, 111a, 112a, (4) 112b, 113a, 114a, 122a Ma'rûzât (1): 45 Hoca Sâdeddin (4): 272, 278, 289, 291 Zekeriyaşâde (13): 93a, (2) 93b, 94a, (2) 94b, 96a, 98a, 314b, 315b, 323b Minkârîzâde (5): 170a, 170b, (2) 171b Çatalcalı (8): 1293, 1309, 1335, 4332, 4333, 4363, 4447, 4448 FeyzullahEfendi (2): 978, 985 Yenişehirli (6): 1218, 1220, 1405, 3302, 3308, 3392	48
Tescilsiz	İskilibî (3): 108b, 113a, 113b Hoca Sâdeddin (6): 298, 345, 390, 416, 428, 516 Sunullah Efendi (4): 473, 479, 483, 490 Zekeriyaşâde (12): 93a, (2) 93b, (2) 94a, 95b, (2) 97b, (2) 98a, 98b, 323b Minkârîzâde (4): 168b, 169b, 170b, 172b Çatalcalı (6): 1305, 1306, 1307, 1310, 1311, 1313 FeyzullahEfendi (2): 981, 985 Yenişehirli (4): 1191, 1194, 1195, 1204	41
Tescilli	Ma'rûzât (1): 39 Zekeriyaşâde (3): 93b, 95a, 96a Minkârîzâde (3): 169b, 170a, 186a Çatalcalı (2): 1304, 1334 Feyzullah Efendi (3): 965, 966, 973 Yenişehirli (1): 1193	13

Tablo 7: Tereke Alacaklılarının Vakfa İtiraz Nedenlerinin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb: Olmazlar.*” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171b.

²⁹¹ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 110b, 111a.

²⁹² “Mesele: Sülüs maldan ziyâde vasiyet eden Zeyd’in sülüsden ziyâdesini Zeyd fevt olduktan sonra cemi'-i verese kabûl eyleseler sülüsden ziyâde hemân onların kabûlü ile vakf-ı lazım olur mu yoksa tescile muhtâc mıdır?

el-Cevâb: Vakf-ı lazım olur, tescile ihtiyaç yokdur, vasiyet eden Zeyd’in tasarrufu verese icâzetine mevkûf olur, cümle verese icâzet verince vakıf Zeyd’in vakfetmesine müstenid olur, şuyû' kalmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 111a.

Fetvaların bir kısmında vasiyet lafzının bizatihi kullanılmadığı;²⁹³ ancak vâkıfların vakfın kurulumunu ölümlerinden sonraya izâfe etmeleri veya şartlarında ısrarcı olarak “musırran” vefat etmeleri durumunda bunun vasiyet hükmünde olduğu ifade edilmiştir.²⁹⁴ Bu durumda vasiyet hükümlerine göre vakfın sülûsten muteber olacağı yönünde hüküm verildiği görülmüştür.²⁹⁵ Ebussuûd’un fetvalarında “*musırran fevt olma*”nın keyfiyeti de açıklanmış,²⁹⁶ hatta kişinin aniden ölmesi halinde vasiyetinde ısrarcı olmasının yöntemi de gösterilmiştir.²⁹⁷

Vâkıfın birden fazla vasiyeti var ve terekenin sülûsü vasiyetlerin tamamına yetmiyorsa bu durumda nasıl bir yol izlenecektir? Vakfın öncelenmesi söz konusu mudur? Konu ile ilgili Zekeriyazâde ve Yenişehirli’nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde’nin fetvasında vâkıfın üzerine farz olan haccı yapmak için vasiyette bulunduğu, sonrasında da evini vakfettiği; ancak terekenin sülûsünün yalnızca hac vasiyetine yeterli olduğu ve veresenin fazlasına icazet vermediği ifade edilmektedir. Bu durumda Yahyâ Efendi vakfın geçersiz olacağı yönünde fetva vermiştir.²⁹⁸ Yenişehirli de benzer bir soruya aynı şekilde yanıt vermiştir. Hac yaptırmaya, vakıf kurmaya ve üç kişi adına vasiyette bulunan vâkıfın, terekesinin sülûsünün tüm vasiyete yeterli gelmediği ve veresenin de fazlalığa icazet vermediği burada da görülmektedir. Bu durumda sıralamanın esas alınacağı ve

²⁹³ “Mesele: Hind sıhhatinde bir mülk menziline vakf ve gallesini bir cihete şart edip lâkin teslim-i mütevellî ve tescil-i şer’î etdirmeden musırreten fevt olsa hâlen veresesi vakf-ı mezbûru tutmayıp menzil-i mezbûru mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, sülûsden muteberdir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a.

²⁹⁴ “Mesele: Zeyd-i nasrânî sıhhatinde “Vefâtımdan sonra malımın sülûsü Kudüs-i Şerîf fukarâsına sarf olunsun.” deyu vasiyet edip musırren fevt oldukda Zeyd’in veresesi vasiyeti tutmamağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 323b.

²⁹⁵ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde mülk menziline bir cihet-i birre vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil-i şer’î etdirmeden fevt olsa veresesi vakf-ı mezbûru tutmayıp “Beynimizde iktisâm ederiz.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmazlar, sülûsden mu‘teberdir vasiyet tarîkiyle etdi ise.

Cevâb-ı âhar: Mahrec-i vasiyete ihrâc edince sülûs mikdârında olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94b.

²⁹⁶ “Mesele: “Musırrân fevt olmak ne vechle olur?” deyu istişkâl olunup sıhhatinde vakf edince ne keyfiyetle ısrâr olur? *el-Cevâb*: Maraz-ı mevtde dahi “Vakfımdır, bozulmasın.” deyip ya buna benzer bir tabir ederse ısrâr olur. Ya vakfiyyesinde tescil-i sahih olmasa te’bide delâlet eder ibâre olsa hilâfına bir vaz’ sâdir olsa dahi ısrârdır ve illâ ısrâr olmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 112b.

²⁹⁷ “Mesele: Zeyd fücâeten fevt olmuş olsa musırrân fevt olduğu ne vechle sâbit olur? *el-Cevâb*: Sıhhatinde mütevellîye “Benden sonra sâir evkâfım gibi tasarruf eyle.” deyip fevt oluncaya değin hilâfın söylemedi ise sâbit olur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a.

²⁹⁸ “Mesele: Kendüye haccı şerîf farz olan Hind maraz-ı mevtinde bir kimesneye malından “Yüz altın verilip benim için haccetdirilsin.” deyu vasiyet edip ba‘dehû mülk menziline bir cihet-i birre vakf eylese lâkin cümle malının sülûsü ancak hacc-ı şerîfe tayin olunan yüz altına müsait olup verese dahi sülûsden ziyâdeyi mücizler olmayınca ol menzilin vakfiyyeti sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 314b.

öncelikle haccın yaptırılacağı, kalan kısımda vakıf için yeterli olan hisse kadar da vakfın geçerli olacağı ifade edilmektedir.²⁹⁹ Bir başka fetvada ise vâkıfın üç kişi lehine vasiyette bulunduktan sonra daha önce yaptırmış olduğu mescid lehine de para vakfettiği belirtilmektedir. Ancak terekenin sülüsünün ancak üç kişiye yapılan vasiyete yettiği ve vârislerin sülüsten fazlasına razı olmadıkları gerekçesi ile mescid lehine yapılan vakıf geçersiz kabul edilmiştir.³⁰⁰ Fetvalardan anlaşıldığı üzere vasiyet konusunda vakfın öncelenmediği, vâkıfın sıralamasının esas alındığı görülmektedir. Zekeriyazâde'nin bu konuda yönlendirici konumu göze çarpmaktadır. Zekeriyazâde'nin kanaati üzere Yenişehirli de vasiyette malın yeterli gelmemesi durumunda vakfın öncelenmeyeceğini ve vâkıfın yapmış olduğu sıralamanın esas alınacağı yönünde görüş bildirmiştir.

Tereke alacaklılarının “dâin, verese, beytûmal emini” tescilli vakfı bozamayacağı fetvalarda ittifakla yer almaktadır.³⁰¹ Ebussuûd'un fetvasında veresenin tescilli bir vakfı tescil esnasında şahit olmadıklarını iddia ederek reddemeyecekleri ifade edilmiştir. Böyle bir itirazın mahkemeye taşınması hâlinde ise kadıların bu davaları dinlenmekten men edildiğini de tasrih etmiştir.³⁰² Veresenin vakfı bozup mallara el koyması üzerine mütevellinin bu malları geri alabileceğine dair Minkârîzâde³⁰³ ve Çatalcalı'nın³⁰⁴ müstakıl fetvaları bulunmaktadır.

²⁹⁹ “3302. Mesele: Üzerine hac farz olup haccetmeyen Zeyd “Fevtimden sonra şu kadar akçe ile benim için ihcâc oluna, şu kadar kitabım falan cihete vakfola” deyu vasiyet edip ve “Amr ve Bekir-i ecnebilerden her birine şu kadar akçe verile” deyu vasiyet edip ba'dehû musırzan fevt oldukda sülüs malı cümle vesâyaya vefa etmeyip verese sülüsden ziyadede vasiyeti mücîzler olmasalar vesâyaya-yı merkûme ne vechile tenfiz olunur? *el-Cevâb*: Terekenin sülüsü Amr ve Bekir ve Beşir ile hacca ve ol kitabların kıymetlerine taksim olunup ba'dehû hac takdim olunup hacdan sonra ne mikdar akçe kalırsa kitablardan ol mikdar akçe kıymetli kitab ihrâc olunup ol cihete vakfolunur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 634.

³⁰⁰ “3308. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtime “Ecânibden Amr ve Bekir ve Beşir ve Halid ve Zeyneb ve Hatice'den her birine malımdan şu kadar akçe verile ve bina eylediğim mescid-i şerîfin mesâlihi için dahi şu kadar akçe verile” deyu vasiyet edip musırzan fevt oldukdan sonra sülüs malı ancak zikrolunan kimesnelere tayin ettiği mikdara vefa edip verese sülüsden ziyadede vasiyeti mücîz olmasalar mescid-i mezbûr mütevellisi vasiyet-i merkûmeye binaen terekeden nesne almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 636.

³⁰¹ “Mesele: Zeyd-i zimmî sıhhatinde bazı emlâkini bir manâstırda sâkin olan zimmî fukarâsına vakf edip ve tescil etdirip ba'de zaman fevt oldukda veresesi tutmayıp ol emlâki mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087) 93b.

³⁰² “39. Mesele: Bir vakıf müseccel olup nice zaman vakfiyyet üzere tasarruf olunagelse hâlen evlâd-ı vâkıf tescilin mazmununa şahid olmamak ile vakfiyyetin adem-i kabule kâdir olur mu? *el-Cevâb*: İstima'ından kudât memnû'lardır.” Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, 243.

³⁰³ “Mesele: Zeyd sıhhatinde şu kadar akçe bir cihet-i birre vakf ve teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î ettikten sonra Zeyd fevt oldukda veresesi “Vakfi tutmazız.” deyu mütevelliden meblağ-ı merkûmu alsalar mütevellî meblağ-ı mezbûru merkûmlardan istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

³⁰⁴ “1292. Mesele: Zeyd sıhhatinde şu kadar akçesini bir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î ettirdikten sonra Zeyd fevt olup veresesi meblağ-ı mezbûru mütevelliden alsalar, mütevellî meblağ-ı mezbûru vereseden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/251.

Tescilsiz vakıflarda tereke alacaklılarının vakfa itirazları ve vakfın iptaline ilişkin taleplerine dair tespit ettiğimiz fetvalar ise Ebussuûd, Hoca Sâdeddin, Sunullah, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah ve Yenişehirli'ye aittir. Burada incelediğimiz fetvalara maraz-ı mevt ile ilgili olan meseleler daha önceki başlıklarda incelendiğinden ve buradaki hükümler doğrudan maraz-ı mevt ile ilintili olduğundan dâhil edilmemiştir. Genel olarak verilen hükümleri incelediğimizde çoğunlukla vakfın lehine hüküm verildiğini ve vakfın sülüsden geçerli olduğunu görmekteyiz. Bazı durumlarda konu hâkim görüşüne bırakılmakla birlikte; hâkimlerin de ekseriyetle vakfın sıhhati yönünde hüküm verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte tescilsiz vakıfların tereke alacaklıları tarafından yapılan itirazlar neticesinde hâkim kararı ile bozulabildiği de görülmektedir. Menkul malların vakfı söz konusu olduğunda ise veresenin vakfı bozdurup malları mirasa dâhil ettirdikleri ittifakla sabittir.

Zekeriyazâde öncesinde ilk olarak İbn Kemal'in bir fetvasında rastlamaktayız.³⁰⁵ Fetvada halvethane olmak üzere inşa edilip kullanılagelen bir yerin, vâkıfın vefatı sonrası verese tarafından tescilsiz olduğu gerekçe gösterilerek geri alınmak istediği görülmektedir. Cevapta yerin teslim edilmiş olduğu belirtilerek, vakfın bozulamayacağı ifade olunmuştur. İbn Kemal'in tescil olmasa bile teslim-i şer'îyi yeterli görerek vakfın lüzumuna hükmettiği görülmektedir. Ebussuûd'un bir fetvasında ise teslim ve tescilin bulunmadığı bir vakıfla ilgili vâkıfın vefatından sonra veresenin mevkufu aralarında taksim edip sattıkları, sonrasında ise mevkufun leh olan muallimin satılan yerin vakfiyetini dava ettiği ve hâkimin Ebu Yusuf kavli üzere vakfı onaylaması halinde müşteriden geçen zaman için ecr-i misil kira alınmasının imkânı sorgulanmıştır. Ebussuûd cevapta veresenin malı hâkim izni ile paylaşıp satması ile vakfın batıl olduğu tasrih olunmuştur. Bu durumda başka bir hâkimin vakfın sıhhati yönünde hüküm vermesinin mümkün olmayacağı da veciz bir şekilde ifade edilmiştir.³⁰⁶ Ebussuûd'un fetvasında hâkimin İmam Muhammed'in kavline göre hüküm vererek vakfın iptali yolunu

³⁰⁵ “Mesele: Zeyd bir şeyha halvethâne bina ediverip sûfileri ile halvet eyleyip ba‘dehû şeyh ve Zeyd fevt olup Zeyd’in vârisi “Vakf-ı müseccel olmamışdır, bey’ ederin.” dese elinden gelir mi? *el-Cevâb*: Satamaz, teslim-i şer’î olmuşdur. Ahmed” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113a.

³⁰⁶ “Mesele: Zeyd hâl-i sıhhatinde mülk dükkânın bir muallimhâneye vakf edip teslim ile’l-mütevellî ve tescil etmeden Zeyd fevt olup dükkân beyne’l-verese taksim olunup âhara bey’ olursa üzerine on yıl mürûr edip hâliyen muallim dava ettikde kadı İmam Ebû Yusuf kavli üzerine dükkânın vakfiyyetine hüküm eylese müşteriden mürûr eden zamanın vakıf için ecr-i misli alınır mı? *el-Cevâb*: Verese izn-i hâkimle iktisâm eylediler ise yâhut bey’ eylediler ise yâhut sıhhat-i bey’a hüküm olundu ise vakfiyyet bâtile olmuş olur, sonra vakfiyyete hüküm olunmaz ki ecr-i misl alına. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 113b.

seçtiği görülmektedir. Yine Ebussuûd'un bir fetvasında teslim ve tescilin bulunmadığı vakfın vasiyet yoluyla kurulmaması halinde bağlayıcı olmadığına dair vurgu yapıldığı görülmektedir.³⁰⁷ Ancak fetvanın devamında hâkimin vasiyet yoluyla vakfedilmemiş olsa bile vakfın bağlayıcı olduğuna dair hüküm vermesinin mümkün olduğu da ifade edilmiştir.

Zekeriyaşâde öncesinde Hoca Sâdeddin ve Sunullah Efendi'nin fetvaları da bulunmaktadır. Sâdeddin Efendi'nin fetvalarının üçünde de vakfın terekenin üçte birinden geçerli olacağı ifade edilmektedir. Bir fetvasında ise vâkıfın sözel olarak vakıfta bulunup tescil ettirmediği vakfın iptali yönünde hâkim kararının vârid olduğunu görmekteyiz. Hâkim vakfın teslim ve tescil şartı gerçekleşmediğinden lazım olmadığını gerekçe göstererek İmam Muhammed kavli hükmünce vakfın iptaline binaen mevkufun satışına icazet vermiştir. Daha sonra bu mesele üzerine başka bir hâkimin müdâhil olup Ebu Yusuf kavli üzere yalnızca vakfettim demesiyle vakfın sıhhati yönünde vereceği bir hükmün geçersiz olacağı da ifade edilmektedir.³⁰⁸ Benzer bir fetvayı yukarıda Ebussuûd'un fetvaları arasında zikretmiştik. İki fetvasında ise vâkıfın satın alıp semenini ödemediği odaları vakfettiği ve tüm mal varlığına el konulduğu için terekesi borca batık halde vefat ettiği ifade edilmektedir. Burada bâyi'in semeni tahsil için vakfa mı müracaât edeceği yoksa odalara el koyup vakfı mı sonlandıracağı sorusuna cevap aranmaktadır. Sâdeddin Efendi vakıf lazım değilse her iki durumun da caiz olduğuna dair fetva vermiştir. Yani vakıf lazımsa bâyi' vakfa müdahale edemez ve semenini de vakıftan talep edemez; ancak vakıf lazım değilse yani teslim ve tescili yapılmamışsa mevkufa el koyulabileceğini veya vakıftan semenin tahsil edilebileceğini ifade etmiştir.³⁰⁹

³⁰⁷ “Mesele: Zeyd'in vakf-ı sahih ile vakf ettiği emlakı Zeyd fevt oldukda hâkim Amr-ı vârise verip Amr dahi on iki yaşında bulûğuna ikrâr edip “Mezbûre emlakın vakfiyyetini kabul eyledim.” dese ba'de zaman “Ol zamanda bâiğ değil idim.” deyu mezbûr vakfı bozmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Eğer Zeyd vakf-ı mezbûru vasiyet tarîki ile vakf etmiş değil ise Amr kabûl ile sahih olmayan vakıf sahih olmak ihtimali yokdur, bulûğuna mu'terif ise dahi kâdirdir. Ebussuûd

Mesele: Sûret-i mezbûrede Zeyd emlakı vasiyet tarîki ile vakf etmemiş olsa kadı vakfiyyetine hükm eylemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Ol vakfın vakfiyyesi görülmüşdür minhac-ı şeriat-ı şerîfeden hâric değildir hâkim ol hükmü takrîr etmek lazımdır, sûret-i ûlâda adem-i sıhhat yazılmak sahih değildir. Ebussuûd” İskilîbî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 108b.

³⁰⁸ “428. Mesele: Zeyd-i müteveffâdan veresesine intikal eden mülk evi Medine-yi Münevvere'nin mütevellisi olan Amr “Zeyd hal-i sıhhatinde Medine-yi Münevvere'ye vakfettim demiş, vakıfdır” deyu zaptetmek diledikde hâkim “Zeyd mücerred vakfettim demekle tescil-i şer'î etmeden vakf-ı lazım olmaz” deyu evin vakfiyyetini feshedip bey' olunmasına icazet verip verese-yi Zeyd bey' ettiklerinden sonra hâkim-i âhar Zeyd'in mücerred vakfettim demesiyle zikrolunan evin vakfiyyetine hükmeylese hükmü nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 127.

³⁰⁹ “390. Mesele: Zeyd Amr'ın bir kaç bâb mülk odalarını altmış bin akçeye iştirâ ve kabz ve vakfeyledikden sonra semenini eda etmeden vefat eyledikde cümle muhallefâtı mîrîye kabzolunup kat'an istîfâ-i deyn

Sunullah Efendi de verdiği üç fetvada aynı görüşü belirterek vakfın malın üçte birinden geçerli olacağına hükmetmekle birlikte bir fetvada kararı hâkimin görüşüne havale etmiştir. Fetvada veresinin vakfı kabul etmemesi ve hâkimin vakfın iptâli yönünde hüküm vermesi hâlinde, vârislerin mülkü mirasa dâhil edebilecekleri ifade edilmiştir.³¹⁰ Zekeriyazâde'nin konu ile ilgili fetvalarına baktığımızda girişte bahsettiğimiz çeşitliliği görmekteyiz. Altı fetvada vakfın sıhhatinin hâkimin görüşüne havale edildiği,³¹¹ fetvaların üçünde hâkimin vakfın sıhhatine,³¹² birinde ise vakfın iptaline hükmettikleri görülmektedir.³¹³ Sıhhate hükmedilen iki fetvada da vakıfların tescilsiz olduğu belirtilmekte, hâkimin vakfın sıhhati yönünde hüküm vermesi durumunda tereke alacaklılarının vakfı bozamayacakları ifade edilmektedir. Örneğin bir fetvada vârisi olmayan kişinin vakfının beytülmal emini tarafından bozularak vakfettiği eve el koymak istediği belirtilmektedir. Cevapta hâkimin Ebu Yusuf kavli üzere vakfın sıhhatine hükmetmesi halinde beytülmal emininin vakfa müdahâle edemeyeceği ve evi satamayacağı tasrih edilmektedir.³¹⁴ Üçüncü fetvada ise mevkufun tesliminde problem olduğunu savunan verese itirazı üzerine hâkimin görüşünün vakfın sıhhati yönünde olması halinde veresinin vakfa müdahale edemeyecekleri ifade edilmektedir.³¹⁵

edecek nesnesi olmasa Amr-ı merkum aynıyla zikrolunan odalarını yahut vakıfdan akçesini almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Odaları vakf-ı lazım etmediyse olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 121. Mecmuadaki 516. mesele de bu fetva ile aynıdır. bk. 140.

³¹⁰ “473. Mesele: Zeyd hâl-i sıhhatinde bir mülk evini “Bir kimesneye vakfettim” deyub lakin tarîka-i ma’hûde üzre teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î olunmasa Zeyd vefat ettikde verese “Vakf-i mezbûru tutmaz” demeye kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar, re’y-i hâkimle.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 140.

³¹¹ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b, (2) 93b, (2) 94a, 95b, 97b, 98b.

³¹² “Mesele: Zeyd bir mülk menziline sıhhatinde vakf ve süknâsını zevcesi Hind’e ba’dehâ gallesini Medine-i Münevvere fukarâsına şart edip lâkin teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î bulunmadan Zeyd fevt olsa hâlen sâir verese vakf-ı mezbûru tutmayıp menzil-i mezbûru mirasa idhâle kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim vakfiyyetine hükm ederse olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94a.

³¹³ “Mesele: Zeyd sıhhatinde arz-ı mîrî üzerine mebnî olan bir değirmenden nısf hissesini bir cihete vakf edip teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î etdirmeden Zeyd fevt oldukda verese hâkime varıp vakf-ı mezbûru fesh etdirip re’y-i hâkimle ol nısf değirmeni bey’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim öyle re’y ederse olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 98b.

³¹⁴ “Mesele: Zeyd hâl-i sıhhatinde bir mülk menzilin vakf ve süknâsını hayatda oldukça Hind’e ba’dehâ ribhi Medine-i Münevvere fukarâsına şart edip lâkin teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’î olunmadan bilâ vâris vefât ettikde emin-i beytü’l-mâl vakf-ı mezbûru tutmayıp ol menzili bey’a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim İmam Ebû Yusuf kavli üzere vakfiyyetine hükm ederse olmaz” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97b.

³¹⁵ “Mesele: Hind bir mülk menziline bir cihet-i birre vakf edip mütevelliye içinde olan esbâbı idâ’-ı birle teslim eylese hâlen Hind müteveffât olunca verese “Tahliye-i havâicsiz teslim-i mütevelli olunmuşdur.” deyu tutmayıp ol menzili beynlerinde iktisâm etmeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Hâkim vakfiyyetine hükm ederse olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95b.

Zekeriyaazâde'nin iki fetvasında ise birden fazla cevap yer almaktadır. Her iki fetvada da vâkıfların vasiyet yoluyla vakıf kurdukları fetva metinlerinden anlaşılmamaktadır.³¹⁶ Fetvalarda vâkıfın sağlığında bir vakıf kurduğu; ancak teslim ve tescilde bulunmadan vefat ettiği belirtilmektedir.³¹⁷ Vâkıfın vefatıyla verese vakfı bozdurmak istemiştir; bunun üzerine Zekeriyaazâde verdiği cevaplarda hâkim kararıyla vakfın bozulabileceği veya vâkıfın vakıf konusunda ısrarcı olarak ölmesi durumunda vakfın sülûsten muteber olacağı yönünde hüküm vermiştir.³¹⁸ Ancak ikinci fetvanın üçüncü bir cevabı daha vardır ki burada mutlak olarak Zekeriyaazâde vakfın geçersiz olacağı ve veresenin malı mirasa dâhil edebilecekleri yönünde bir ihtimal daha olduğunu belirtmiştir.

Fetvaların tamamı incelendiğinde Zekeriyaazâde'nin genel tavrının verdiği cevapların ilkinin vasiyete hamletme yönünde kullanmasından hareketle vakfın varlığını koruma yönünde olduğunu söyleyebiliriz. İkinci tercih olarak durumu hâkim görüşüne hâvale ettiğini görmekteyiz. Yalnızca bir fetvada ise yine aslî değil tâlî bir cevap kâbîlinden üçüncü bir seçenek olarak İmam Muhammed kavli üzere teslim ve tescili olmayan vakfın bağlayıcı olmadığı yönünde bir hüküm ortaya koyduğunu da görmekteyiz.

Zekeriyaazâde sonrasında ilk olarak Minkârîzâde'nin fetvaları karşımıza çıkmaktadır. İlk fetvada veresenin vakfı iptal edip malı mirasa dâhil edebilecekleri ifade edilmektedir.³¹⁹ Diğer fetvada ise ikrâr yoluyla sâbit olan vakfı veresenin itiraz edip bozma haklarının olmadığı tasrih edilmektedir. Çatalcalı'nın fetvalarında ise kararın hâkimin görüşüne bırakıldığı görülmektedir. İlgili beş fetvada da konu hâkimin reyine havale edilmiştir; hâkimlerin görüşlerinin ise üçünde vakfın,³²⁰ ikisinde ise mirasçılarının lehine olduğu

³¹⁶ Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b, 94a.

³¹⁷ “Mesele: Zeyd sıhhatinde bir mülk bahçesini vakf edip lâkin teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î etdirmen fevt oldukda verese hâkime varıp vakf-ı mezbûru fesh etdirip mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Hâkim öyle re'y ederse olurlar.

Cevâb-ı âhar: Musirreten vefât etdiyse sülûsden mu'teberdir.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93b.

³¹⁸ “Mesele: Zeyd sıhhatinde bir mikdâr akçesini vakf ve gallesini bir cihet-i birre şart edip teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î etdirmen fevt oldukda verese vakf-ı mezbûru tutmayıp ol akçeyi mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Musirren vefât etdi ise sülûsden mu'teberdir. *Cevâb-ı âhar*: Re'y-i hâkim ile olurlar. *Cevâb-ı âhar*: Olurlar.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 94a.

³¹⁹ “Mesele: Hind sıhhatinde yeri arz-ı mîrî ve kürûmu mülk olan bağının kürûmunu bir cihete vakf edip ba'dehû teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadan fevt olsa verese vakfı fesh edince ol kürûmu mirasa idhâle kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 168b.

³²⁰ “1306. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk akarını vakf ve tevliyet ve gallesini evladına ve evlad-ı evladına, ba'de'l-inkirâz gallesini fukarâyâ şart ettikten sonra teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmadan Zeyd fevt olup evladından ancak kızı Hind'i ve sâir veresesini terk etmekle, sâir verese ol akarı mirasa idhâl murad edip Hind ile hâkime murâfaa olduklarında hâkim İmam Ebu Yusuf kavli üzere ol akarın

görülmektedir.³²¹ Yenişehirli'nin dört fetvasında da konu yine hâkim görüşüne bırakılmıştır. Fetvaların ilkinde bu konudaki ihtilaf ve hâkimin muhayyerliği gözler önüne serilmektedir. Fetvada hâkimin Ebu Yusuf kavlini tercih etmesi durumunda vakfın bağlayıcı olacağı, vakfı feshetmesi durumunda ise vakfın geçersiz olup mirasçılara bırakılacağı tasrih edilmektedir.³²² Yine bir başka meselede maraz-ı mevtte teslim ve tescil bulunmadan kurulan vakfa vefat sonrası veresenin itiraz edip vakfı bozdurmak istedikleri ifade edilmektedir. Art arda gelen iki fetvada hâkime başvurulup vakfın feshedilebileceği ifade edilmekte; ancak ikinci fetvada hâkimin vakıf lehine Ebu Yusuf kavlini tercih ederek hüküm verdiği görülmektedir. Hâkim “Vakfettim” lafzına binaen vakfın sıhhatini onaylamış ve vakıf mal terekenin üçte birini aşmadığı için de geçerli ve bağlayıcı kabul edilmiştir.³²³ Diğer fetvada da yine hâkimin Ebu Yusuf kavli ile tercihte bulunup vakıf lehine hüküm verdiği görülmektedir.³²⁴

Fetvalara baktığımızda hâkimler açısından tescilsiz vakıfların bağlayıcılığı ile ilgili uymaları gereken bir müftâ bih görüş olmadığı ve her hâkimin kendi güçlü gördüğü görüş çerçevesinde hüküm verdiğini görmekteyiz. Ancak fetvaların çoğunda hâkimlerin vakfın sıhhatinden yana hüküm verdikleri karşımıza çıkmaktadır.

vakfiyyetine hükm eylese, sâir verese razılar olmayıp akarı mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/254, benzer fetvalar için bk. 1/253-254.

³²¹ “1311. Mesele: Zeyd sıhhatinde mülk menziline vakf ve süknâsını kızları Hind ve Zeyneb’e şart edip ba‘dehû teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer‘î bulunmadan Zeyd fevt olsa, sâir verese vakfı hâkime fesh ettiricek menzili mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/255, benzer bir fetva için bk. 1/255.

³²² “1191. Mesele: Zeyd mülk menziline “Vakfettim” deyip lakin teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer‘î ettirmeden kendi vakfı olmak üzere âhara icâr ettikten sonra Zeyd fevt olsa menzil-i mezbûr vakıf mı olur yoksa veresesine sair terekesi gibi mevrûs mu olur? *el-Cevâb*: Hâkimü’ş-şer‘î’ş-şerîf vakfı tercih edip İmam Yusuf rahimehullahu teâla kavli üzere vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmederse menzil-i mezbûr vakfiyet üzere kalır, eğer hâkim vakfı fesh ederse Zeyd’in veresei sair terekesi ile mülkiyet üzere zabtederler.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 231.

³²³ “1194. Mesele: Zeyd “yalı” tabir olunur mülk menziline maraz-ı mevtinde vakfedip ba‘dehû teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer‘î bulunmadan Zeyd fevt olsa veresei vakfı hâkime fesh ettirdip menzil-i mezbûr mirasa idhâle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.”

“1195. Mesele: Bu surette Zeyd’in veresei vakf-i mezbûru fesh ettirmek için kadıya vardıklarında kadı Amr’ı vakfa mütevelli nasbedip verese ile terâfu’ ettiklerinde kadı cânib-i vakfı tercih edip Zeyd’in mücerred “Vakfettim” dediğine binaen İmam Ebî Yusuf rahimehullahu teâla kavli üzere vakfın sıhhat ve lüzumuna şer‘an hükmeylese sülûs müsait olunca menzil-i mezbûrun mecmûu vakf-i sahih ve lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 231-232.

³²⁴ “1204. Mesele: Bu surette Zeyd menzil-i mezbûru hâkime fesh ettirmeden Amr’a bey‘ ve teslim ettikten sonra hâkim bey’in sıhhatine hükmetmeden Zeyd fevt olup zahirde vâris-i ma‘rûfu olmamakla menzil-i mezbûru ve sair terekesini emin-i beytü’l-mâl olan Bekir kabzedip ba‘dehû ol mescid-i şerîfin imamı olan Beşir, Bekir ile kadıya murâfaa olduklarında kadı İmam Ebî Yusuf rahimehullah kavli üzere menzilin vakfiyyetine hükmeylese vakf-i mezbûr lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 233.

İncelediğimiz meselelerde tescilli ve tescilsiz olması açısından vakıfların beş açıdan değerlendirmesini yaptığımızda edindiğimiz bilgileri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

- Vâkıfın rücuu: Tescilli vakıfta rücu edemez. / Tescilsiz vakıfta rücu edebilir.
- Vasiyet tariki ile vakıflar: Vasiyette teslim-tescil şartı aranmadığından hepsi tescilsizdir ve hepsi sülûsten geçerlidir.
- Verese ve beytülmal emininin vakfa müdahalesi: Tescilli vakıfta müdahale edemezler. / Tescilsiz vakıfta hâkim kararına bağlıdır.
- Alacaklıların vakfa müdahalesi: Tescilli vakıfta müdahale edemezler. / Tescilsiz vakıfta vakfı bozup borçlarını tahsil edebilirler.
- Menkul mallara veresenin müdahalesi: Tescilli vakıflarda müdahale edemezler. / Tescilsiz vakıflarda vakfı bozabilirler.

2. BÖLÜM: ZÜRRÎ VAKIFLAR

Vâkıfların, cihetleri öncelikle aile fertlerine tahsis edip bu cihet kesildikten sonra vakfın cihetini fakirlere veya başka hayır işlerine yönelttiği vakıf türüne zürrî vakıflar denir. Bu vakıf türü evladlık / ehlî vakıf ya da aile vakfı olarak da isimlendirilmektedir.

Zürrî vakıflar erken dönemden itibaren meşru görülmüş ve zamanla yaygınlık kazanmışlardır. Osmanlı döneminde bu vakıfların meşruiyetiyle ilgili bir tartışma söz konusu değildir. Modern dönemde bazı hukukçular zürrî vakıfları geçersiz görseler de bu görüş genel kabule mazhâr olmamış, daha çok Mısır ve etrafında revaç bulmuş ve buradaki zürrî vakıflar ilga edilmiştir. Anadolu coğrafyasında ise zürrî vakıflar varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü yaşayan zürrî vakıflarla ilgili tahsisatları devam ettirip lehtarları atalarının hayır ve hasenât kapısı olarak bıraktıkları vakıflardan faydalandırmaktadır.

Kişinin yaptığı hayrın evleviyetle yakın akrabaya teşvik edilmesi, vâkıfların öncelikle ehlini mamûr etme isteği, malın aile içinde bölünmesini engelleyerek sürekli kullanımının temini vb. nedenlerle vâkıflar bu tür vakıfları kurmakta istekli davranmışlardır.

Vakıf kurumu hukuken kayıt altına alınmış ve belli şartlar altında kuruluyor olsa da vâkıfların özel iradeleri doğrultusunda oluştuğundan çok çeşitlilik göstermektedir. Her bir vakıf tabiri caizse vâkıfın parmak izi gibi eşsiz ve biriciktir. Onun kurduğu vakıfla yüzde yüz eşleşecek bir vakıf daha bulmak nerdeyse imkânsızdır. Vakıf hukukunda zikredilen: “*Vâkıfın şartı Şâri’nin nassı gibidir.*” kuralı fehvâsınca her vâkıfın kanun koyucu Şâri’ konumunda davrandığını ve bu nedenle her bir vakfın kendi içindeki işleyişinin de birbirinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Fetvalardaki çeşitlilik, tasarruf hakkının lehtarlara nasıl aktarılacağıyla ilgili tartışmalar sonucunda bir kaosa dönüşmektedir. Genel kurallar ve bunca ahkam-ı evkâf literatürüne rağmen her vakıf kendi vakfiyesi özelinde değerlendirilip bu minval üzere hüküm verilmelidir. Birindeki hükmü diğerine taşıırken yalnızca genel kurallardan hareket edilebilir; çünkü lehtarların yararlanacakları hisseleri şekillendiren vâkıfların şartları, her vakıfta farklı olabilmektedir. Bu nedenle yaptığımız tasnif altında değerlendirdiğimiz fetvaları tam olarak bir başlık altında toplayıp eşleştirmek hayli güç olmaktadır.

Tezimizin kapsamına dâhil ettiğimiz şeyhülislamlar özelinde yaptığımız araştırmada zürrî vakıfları ilgilendiren 551 fetva tespit ettik. Bu fetvaların 153’ü Boyabâdî derlemesinde,

80'i *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de, 72'si *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'de, 72'si *Behcetü'l-Fetâvâ*'da, 65'i İskilibî'nin mecmuasında, 53'ü *Fetâvâ-yı Feyziyye*'de, 35'i *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*'de, 14'ü Hoca Saadeddin'in *Fetâvâ*'sında, 3'ü de Sunullah Efendi'nin *Fetâvâ*'sında yer almaktadır. Tüm fetvaları tasnif edip kodladıktan sonra bölümün beş başlık üzerinden yazımını gerçekleştirdik.

İlk başlığımızda vakıfları lehtarların yararlanmaları açısından bir tasnife tâbi tuttuk. Zürrî vakıflarda vâkıflar, kimi zaman sadece tevliyet hakkını ailesine hasredip, galleyi hayır cihetine vakfetmişler, kimi zaman sadece galle veya süknâ hakkını aileye şart kılmışlar, bazen de hem tevliyet hem de bizzat vakıftan yararlanma hakkını ailelerine ayırmışlardır. Biz de yaptığımız tasnifte bu ve buna benzer ayrıntıları dikkate aldık ve 5 başlık altında konuyu betimleyip tartışmaların izini takip etmeye çalıştık.

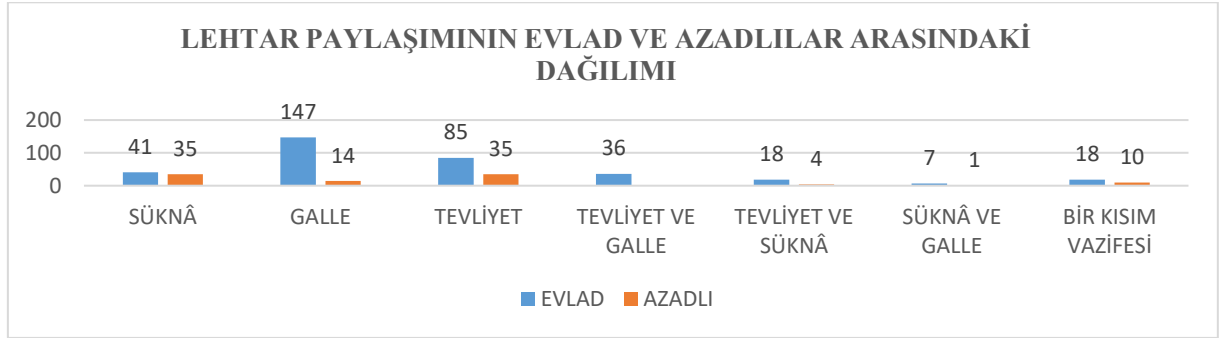
Zürrî vakıflarla ilgili fetvalarda gözümüze çarpan en belirgin mesele vakıftan yararlanacak lehtarların tespitidir. Bu nedenle vâkıfların vakfiyelerdeki irade beyanları ve kullandıkları lafızlar büyük önem taşımaktadır. İncelediğimiz şeyhülislamın özelinde her dönemde bu meselenin fetvalara konu olduğu gözlemlenmiştir. *Evlad*, *evlad-ı evlad*, *neslen ba'de nesl*, *batnen ba'de batn*, *aslah*, *erşed* gibi kavramların lehtarları tespit ederken ne kadar büyük önemi hâiz olduğu konuyla ilgili fetvaların yoğunluğundan anlaşılmaktadır. İkinci ve dördüncü başlığımızda evladla ilgili lafızların çeşitliliği ayrıntılı olarak incelenecektir.

“Zürrî vakıflar” başlığı altında incelediğimiz fetvalarda vâkıfın birinci dereceden çocukları, torunları olduğu gibi; eşi, kardeşleri, akrabaları, azadlıları da lehtarlar kısmında yer alabilmektedir. Fetvaların büyük çoğunluğunda çocuklar ve torunlar bahis konusu olmakla birlikte; eşler, kardeşler, amca-halalar, amca çocukları, akrabalar, mu'taklar da vakfın ciheti kapsamında yer alabilmektedirler. Zürrî vakfa “*aile vakfı*” ve “*ehlî vakıf*” denmesi hasebiyle bu fetvaları da zürrî vakıflar çerçevesinde değerlendirmiş olduk. Üçüncü bölümü de azadlılarla ilgili lafızların incelemesine ayırdık.

“*Vâkıfın şartının Şâri'nin nassı gibi olduğu*”nun ifade edildiği vakıf kurumunda bu şartların tasarrufta ne gibi etkilerinin olduğunu ve yansımalarını dördüncü bölümde inceledik. “Kadı'nın vakfa müdahale hakkı hangi çerçevededir?” sorusunun bir açılımı olarak beşinci başlığımızı oluşturduk. Bu başlık altında kadıların vakfa müdahale yetkilerinin sınırlarını değerlendirdik.

2.1. Lehtarların Yararlanması Açısından Zürrî Vakıflar

Vakıf kurumu vâkıfların iradelerine göre şekil aldığından standart bir vakıf profilinden bahsetmek mümkün değildir. Tarihimizdeki vakıf kurumu özelinde zürrî vakıflar da çok farklı çeşitliliklere fırsat verecek niteliktedir. Kimi vakıfta sadece tevliyet evlada şart koşulmuşken, kiminde galle ve tevliyet veya süknâ ve tevliyet şart koşulmuş olabilmektedir. Biz de kullandığımız mecmualardaki zürrî vakıfları ilgilendiren fetvaları inceleyip bir sınıflandırmaya tâbi tuttuk ve yedili bir taksimat yapıp ilgili fetvaları başlıklar altında değerlendirerek çıkarımlar yapmaya çalıştık.

Grafik 4: Lehtar Paylaşımının Evlad ve Azadlılar Arasındaki Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.1. Süknâsı Meşrut Vakıflar

Şeyhülislam fetvaları gelen sorulara cevap sadedinde olduğundan vakfiyelerde yer alan ayrıntılı bilgilere ulaşamamak da bu fetvalar birçok konuyla ilgili çıkarım yapmaya imkân vermektedir. Örneğin zürrî vakıfta hisse paylaşımıyla ilgili bir fetvadan vakfın sadece gallesinin evlada meşruta olduğu bilgisini de öğrenebilmekteyiz.

Fetvalarda açıkça “süknâsı şart koşulan” şeklinde geçen fetvaları bu başlık altında değerlendirdik. Evde oturulduğundan veya tasarruf hakkının evlada verildiğinden vs bahsedildiği durumlarda, meşrutun lehlerin bu evleri aynı zamanda kiralama hakları da olabildiğinden bu tarz fetvaları süknâsı veya gallesi şart koşulan vakıflar kısmında değerlendirmeyip hangi kapsamda olduğu tespit edilemeyen fetvalar olarak sayının dışında bıraktık.

Fetvaların tespitinde lafzen “süknâsı meşruta” geçen fetvaları seçtik. Zürrî vakıfları ilgilendiren fetvaların içinde sadece süknâsı meşruta olan 92 fetva tespit ettik. Tevliyet ve süknâsı ile galle ve süknânın birlikte şart kılındığı fetvaları bu kısma dâhil etmedik. Onları da ekleyince süknâsı şart kılınan vakıf sayısı 123’e ulaşmaktadır.

Lehtarlar	Fetva Mecmuası	Toplam
Evlad	Boyabâdî (5): 78a (1), 78b (3), 84b (1) Hoca Sâdeddin (2): 310, 385 Zekeriyaâde (11): 96b (1), 113b (1), 114a (1), 116b (2), 117b (2), 118a (2), 122b (1), 226b(1) Minkârizâde (6): 173a (1), 175b (1), 176a (1), 185a (1), 185b (2) Çatalcalı (11): 1311, 1369, 1380, 1382, 1396, 1401, 1402, 1404, 1413, 2510, 3035 Feyzullah Efendi (3): 1028, 1044, 1051 Yenişehirli (3): 1249, 1280, 2883	41
Azadlı köle	İskilibî (3): 124a (3) Boyabâdî (1): 80b Hoca Sâdeddin (1): 368 Sunullah (1): 429 Zekeriyaâde (12): 97a (1), 109a (1), 113b (1), 114a (1), 115a(1), 116b (1), 119b (1), 121a (3), 121b (1), 122a (1) Minkârizâde (2): 175b (1), 185b (1) Çatalcalı (12): 1363, 1346, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 2964, 2995, 3610 Feyzullah Efendi (2): 1009, 1030 Yenişehirli (1): 1226	35
Özel bir isim	Boyabâdî (2): 79a (2) Hoca Sâdeddin (1): 388 Zekeriyaâde (3): 94a (1) 97b (1), 114a (1) Minkârizâde (1): 175b Çatalcalı (1): 1359	8
Eş	Hoca Sâdeddin (2): 310, 385 Zekeriyaâde (3): 94a (1), 97b (1), 121b (1) Minkârizâde (1): 185b Feyzullah Efendi (1): 966	7
Kendisi	Zekeriyaâde (5): 93b (1), 97a (1), 115a (1), 117b (1), 121b (1)	5
Evladın inkırâzından sonra utekâ	Boyabâdî (1): 85b Zekeriyaâde (2): 113b (1), 119a (1) Çatalcalı (1): 1416	4
Kardeş	Zekeriyaâde (1): 1927 Yenişehirli (2): 1201, 1247	3

Tablo 8: Süknâsı Meşrut Vakıfların Lehtarlarına Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Süknâsı meşrut vakıfların lehtarları açısından bir değerlendirme yaptığımızda çoğunluğu evlatların ve azadlı kölelerin oluşturduğunu görüyoruz. Sayısal olarak ifade edecek olursak süknâ hakkı 92 fetvanın 41'inde evlada, 35'inde azadlı kölelere, 7'sinde eşlere, 8'inde Hind-Amr gibi özel isme, 5'inde vâkıfın kendisine ve sonrasında diğer lehtar grubuna, 4 fetvada da evlada ve evladın inkırâzından sonra utekâya, 3'ünde ise kardeşlere şart kılınmıştır. Bu sayı aslında bize Osmanlı coğrafyasında yaşayan müslümanların yanlarında çalışan hizmetlilerini ailelerinden bir parça gibi gördüklerinin bir nişanesidir.

Batıda insan olarak değerdendirilmeyen, her türlü aşığılamaya maruz kalan köleler, Osmanlı'da adeta aileden bir parça olarak kabul edilmiş, kurulan vakıflarda lehtar olarak yer almış; kimi zaman vâkıfların evlatlarının dahi önüne geçebilmişlerdir. Süknâ konusunda vâkıfların neredeyse yarı yarıya azadlı kölelerini tercih ettiklerini görmekteyiz. Galle ve tevliyet noktasında daha geri planda kalmakla birlikte, süknâda vâkıfın çocukları ile beraber yer almaları vâkıfların onların kalacak yer sıkıntısı çekmelerinin önüne geçmek için aldıkları bir tedbir olarak değerdendirilebilir.

Süknâsı meşrut 92 fetvanın büyük çoğunluğu diğer başlıklar altında inceleyeceğimiz lehtarlarla ilgili lafızların kapsamı, hisse dağılımı gibi yan konularla alakalıdır. Bu tarz fetvaların değerdendirmesini yeri geldikçe ilgili başlıklar altında ele alacağımızdan sadece süknâ ile ilgili fetvaları tasnif ve tahlil etmeye çalışacağız. Süknânın şart kılındığı fetvalar bir arada değerdendirildiğinde, birkaç mesele etrafında yoğunluk oluştuğu gözlenmektedir. Bu meseleleri ilgili fetvalar ışığında ayrıntılı olarak değerdendirmeden önce temel problemleri aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

- Evin küçük olup aynı anda tüm lehtarların tasarruf etmesinin mümkün olmadığı durumlarda nasıl bir yol izleneceği,
- Süknâ hakkının meşrutun lehlerden bazıları tarafından kullanılmaması durumunda tazminin söz konusu olup olmayacağı,
- Süknâsı meşrut yerin tamir sorumluluğunu, lehtarların yapmaktan çekinmesi veya maddî imkânsızlıktan kaynaklı yerine getirememesi durumunda nasıl bir yol izleneceği,
- Süknâsı meşrut yerin kiraya verilip verilemeyeceği.

Evin lehtarların aynı anda kullanımına imkân vermeyecek derecede küçük olması halinde verilen fetvalar genellikle süknâ hakkının muhayeeten yani nöbetleşe kullanılması yönünde sâdır olmuştur.³²⁵ Hoca Saadeddin'e evin küçük olması nedeniyle aynı anda tasarruf imkânı bulunmadığından evi satıp parasının 1/3'ü ile yerine ev alıp kalan parayı bölüşmelerinin cevazı sorulmuş, cevaben bunun caiz olmadığı, bu paraları aralarında bölüşseler de mütevellinin parayı tazmin edeceği belirtilmiştir. Zekeriyazâde altı üstlü oturan lehtarların da sırayla oturacaklarına hükmetmiştir. Fetvada lehtar, yukarıda oturanın kaldığı süre kadar, kendi de üst katta kalmayı talep etmiş ve Zekeriyazâde de

³²⁵ Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası* (388) 120 , Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 114a, 117b, 118a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1401) 1/269, Feyzullah Efendi (1028) 158, Yenişehirli (1280) 249.

buna cevaz vermiştir. Başka bir fetvada ise evin küçük olması nedeniyle lehtarların bir kısmının evi kiraya verip ücretini paylaşmayı teklif etmesi üzerine, diğer lehtarların kişi sayısına göre sırayla oturmayı talep etmeleri durumunda sırayla oturulacağı karara bağlanmıştır.³²⁶ Yine evin küçük olması ve herkese yetecek oda bulunmaması durumunda lehtarların hepsinin isteğiyle birlikte oturması uygun görülmüştür. Çatalcalı'nın ve Yenişehirli'nin fetvalarında da vakıf odanın küçük olup birlikte oturmanın mümkün olmaması durumunda oturma hakkının muhayye ile kullanılması karara bağlanmıştır. Diğer lehtarın yalnız kendisinin oturamayacağı, bu hakkın sıra ile kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Feyzullah Efendi fetvasında da evin yeterli genişliğe sahip olması durumunda birlikte tasarruf edileceği ve bir lehtarın diğerini bu haktan men edemeyeceği açıkça ifade edilmiştir.

Açıkça süknânın şart kılındığı yerlerde şeyhülislamın aynı anda tasarruf imkânı varsa birlikte oturulacağı, bu imkân bulunamıyorsa nöbetleşe kullanma yönünde fetva vermişlerdir. Evin kiraya verilip gâllenin bölüşülmesi yönündeki talepler ise olumsuz karşılanmış ve reddedilmiştir. Şeyhülislamın tamamının fetvaları muhayye ile oturulması yönünde verilmiştir.

Süknâ hakkı, bir yerde oturmakla elde edilen bir menfaat olduğundan, kullanılamaması durumunda tazminin söz konusu olup olmayacağı Hanefi anlayıştaki menfaatin tazmini meselesine göre fetvalarda yer almış ve çözüme kavuşturulmuştur. Hanefilere göre menfaatin tazmini söz konusu değildir; ancak üç yerde istisna getirilmiştir ki vakıf da bu istisna hükmündeki durumlardan biridir. Konuyla ilgili fetvaları bir araya getirdiğimizde süknâ hakkının geçmişe dönük tazmininin söz konusu olmadığını görüyoruz.³²⁷ Boyabâdî mecmuasında yer alan iki fetvada lehtarlardan hâzır olup evde oturanlarla, gâib olup daha sonra tasarruf etmek isteyenler arasında yaşanan anlaşmazlık konu olmuştur. Uzaktaki lehtarlar tasarrufta bulunan lehtarların kullandığı süre miktarı kendileri tasarruf etmek istemişlerdir; fetvadaysa bundan sonra beraber oturabileceklerine karar verilmiştir. Evde

³²⁶ “Mesele: Zeyd vakf-ı müsecceli olan menzilin süknâsını evlâdına ve ba‘de’l-inkırâz utekâsına ve evlâd-ı utekâsına ile’l-inkırâz şart edip ba‘dehû nöbet-i tasarruf utekâ ve evlâd-ı utekâya muntekıl olup utekâ ve evlâd-ı utekâdan zükûr ve inâssız nefer kimesne süknâsına müstehaklar olduklarında ol menzil her biri sâkin olmağa kâbil müteaddid odaları müstemil olmayıp vüs‘atı az olup mecmûuna ale’l-kemâl mesken olmağa sâlih olmamağla bazı icâr edip “Ücretin iktisam etmeğe suhûlet vardır.” dedikde bazı âhar “Alâ kasti’r-ruûs mehâyât üzere sâkin olalım.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117b.

³²⁷ Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), (2) 78b; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 226b, Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1402, 1421) 1/269, 273.

oturanların çıkarılıp aynı süre diğer lehtarların kullanması söz konusu olmamıştır. Fetvada eğer şart kılınan hak süknâ değilse gâibdeki lehtarların evde oturanı çıkarıp, mülkü kiraya vererek galleden hisselerini almalarının mümkün olduğu da ifade edilmiştir. Diğer fetvada da kendi başına evde oturan lehtardan diğer lehtarların ecr-i misil kira almalarının cevazı sorulmuş ve cevaben süknâ şart kılınmadıysa bunun mümkün olduğu karara bağlanmıştır. Zekeriyazâde fetvasında 20 sene yalnız tasarruf eden lehtarı, diğer hak sahibinin çıkarıp aynı miktar tek başına oturmasının cevazı sorulduğunda, sadece bundan sonra nöbetleşe oturabileceklerini ifade etmiş ve geriye dönük bir yaptırımdan söz etmemiştir.³²⁸ Çatalcalı'ya süknâsı meşruta evde diğer lehtarların izni olmadan tek başına oturan lehtarın oturduğu süre kadar tasarruf edip sonra tüm lehtarlar beraber oturmanın cevazı sorulmuş, ancak yalnız oturulan zamanın geriye dönük bir tazmini olmayacağı ve bundan sonra beraber oturulabileceği karara bağlanmıştır. Başka bir fetvada ise diğer lehtarların izni olmadan zorla tek başına oturan lehtardan mütevellinin vakıf için diğer meşrutun lehlerin hisselerinin ecr-i mislini tazmin edebileceği ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi süknâ hakkı menfaat kapsamında değerlendirildiğinden lehtarların kendi aralarında geriye dönük bir tazmine söz konusu edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak vakıf mal için yapılan istisna kapsamında vakfın selameti için mütevellî hakkını alamayan lehtarların hissesini oturan kişiden vakıf için tazmin edip alabilmektedir. Konu ile ilgili Boyabâdî, Zekeriyazâde ve Çatalcalı'da yer alan fetvaların tamamında geriye dönük bir tazminin söz konusu olmayacağı, bundan sonraki süreçte birlikte oturulacağına dair fikir birliği olduğu görülmektedir.

Vakıf malın devamlılığının sağlanabilmesi için düzenli bakım ve onarımının yapılması hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle gerekli tamir masraflarının nasıl karşılanacağı fetvalarda hatırı sayılır oranda ele alınmıştır. İncelediğimiz fetvalarda “Nimet külfete tâbidir.” şîârınca, özetle; süknâ hakkının meşrut kılındığı yerlerde tamirin oturan tarafından yapılması istenir, eğer oturan kişi tamirden kaçınır veya tamire gücü yetmezse

³²⁸ “Mesele: Vakf-ı evlâd olan bir menzilde evlâtdan Zeyd yirmi sene sâkin olup hâlen yine evlâtdan olup Zeyd ile derecede beraber olan Amr “Menzil-i merkûmede yirmi sene ben dahi sâkin olurun.” deyu Zeyd'i ol menzilden ihrâc edip kendi sâkin olmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Min ba'd muhâyâat üzere tasarruf ederler.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 226b.

bu durumda mütevellî evi kiraya verip elde edilen gelirle evi tamir ettikten sonra tekrar hak sahibine iade eder.³²⁹

Zekeriyaşâde'ye tamire gücü yetmeyen lehtarın hâkim izni ile evi kiraya verip tamir ettirdiği ve kiracı harcadığı miktarı tahsil etmemişken lehtarın değişmesi durumunda yeni lehtarın evi meccanen almasının imkânı sorulmuş ve cevapta, kiracının masrafını tahsil edene kadar evden çıkarılamayacağı hükme bağlanmıştır. Bir başka fetvada da lehtarların tamirden imtina etmeleri durumunda mütevellînin hâkim izniyle evi kiralayıp geliriyle tamir ettirdikten sonra, tekrar lehtarlara geri vermesinin uygun olduğu ifade edilmiştir. Minkârîşâde Yahyâ'da geçen bir fetvada da lehtarın tamire gücünün yetmemesi üzerine hâkim izni ile evi kiralayıp geliriyle tamir ettirmesinin caiz olduğu tasrih edilmiştir.

Süknâ hakkı vakfedilen yerde lehtarların bu hakkı kendileri oturmayıp kiraya vererek kullanmalarının cevazı da tartışma konularından biri olmuştur. Konuyla ilgili incelediğimiz fetvalar özelinde süknâ hakkının galle hakkına çevrilemeyeceği, yalnız oturularak kullanılabileceği ifade edilmiş, kiraya vermenin caiz olmadığı fetvalarda³³⁰ açıkça belirtilmiştir.³³¹ Minkârîşâde ise süknâsı meşrûta evi mutasarrıfın kiralamasının caiz olduğu ve mütevellînin buna engel olamayacağı şeklinde bir fetva verilmiştir.³³² Yalnızca Minkârîşâde'nin konuyla alakalı farklı fetva verdiği görülmektedir.

Boyabâdî'de yer alan bir meselede süknâsı meşrûta evin lehtarlardan biri tarafından kiralandığı belirtilmiş, cevapta bu kiralamanın caiz olmadığı ifade edilmiştir. Yukarıda daha önce incelediğimiz meselelerde de süknâ hakkı şart kılınmışsa, vakıf mülkü kiraya verip ücretini hisseleşmenin caiz olmadığı yine ifade edilmiştir. Hoca Saadeddin ise oturan kişinin kiralamasının da sahîh olduğunu ifade etmiştir. Zekeriyaşâde'nin fetvalarında zürri vakıflar bağlamında olmasa da süknânın imam ve müezzinlere şart kılındığı fetvalarda, imamların bu evleri kiraya verip ücretini almalarının caiz olmadığı vurgulanmıştır. Feyzullah Efendi de mütevellînin, süknâsı şart kılınan yeri, içinde lehtarlardan biri otururken kiralamasının caiz olmadığını vurgulamaktadır.

³²⁹ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 109a, 113b; Minkârîşâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 185a

³³⁰ “1372. Mesele: Bir vakıf menzilin süknâsı Hind'e meşrûta olsa, Hind menzilde sâkine olmayıp menzili âhara icâra kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/264.

³³¹ Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 78a, (2) 78b; Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 114a, 121b, 267b; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1044) 161.

³³² “Mesele: Zeyd süknâsı kendüye meşrûta vakıf menzili Amr'a icâr etmek istedikde mütevellî mezbûru men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîşâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 198b.

2.1.2. Gallesi Meşrut Vakıflar

Tasarruf Hakkı	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	İskilibî (13): 109b (2), 112a (1), 112b (1), 116a (1), 123a (1), 127a (2), 127b (4), 128b (1) Boyabâdî (26): 71a (1), 77b (4), 78b (6), 79a (2), 79b (2), 80a (3), 84a (3), 86b (1), 104a (2), 106b (2) Hoca Sâdeddin (4): 273, 387, 406, 619 Sunullah Efendi (1): 454 Zekeriyaşâde (21): 95a (1), 97b (1), 108b (1), 112a (1), 113a (1), 113b (1), 114a (1), 114b (1), 116a (1), 116b (1), 117a (1), 118a (1), 118b (3), 119a (1), 121a (1), 121b (1), 122a (2), 122b (1) Minkârîzâde (12): 173b (1), 174b (2), 175a (1), 175b (1), 176a (2), 178b (2), 184b (1), 186a (1), 187a (1) Çatalcalı (20): 1389, 1390, 1391, 1394, 1395, 1397, 1398, 1399, 1400, 1403, 1405, 1411, 1414, 1415, 1513, 1514, 1543, 1568, 2992, 2993 Feyzullah Efendi (23): 989, 990, 991, 992, 993, 998, 1002, 1003, 1007, 1010, 1019, 1020, 1027, 1035, 1036, 1041, 1042, 1045, 1047, 1048, 1049, 1050, 1063, 1083 Yenişehirli (26): 1232, 1234, 1242, 1251, 1253, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1262, 1266, 1267, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1281, 1282, 1283, 1284, 1298, 1345, 1346, 1967	146
Azadlı	Zekeriyaşâde (4): 97b (1), 116b (1), 119a (1), 119b (1) Minkârîzâde (1): 180a Çatalcalı (3): 1423, 1524, 2850 Feyzullah Efendi (4): 1004, 1005, 1010, 1029 Yenişehirli (1): 1253	13
Eş	Feyzullah Efendi (2): 1013, 1046 Yenişehirli (1): 1232	3
Özel isimler	Boyabâdî (1): 77b Minkârîzâde (1): 184b	2
Evlad ve azadlı	İskilibî (1): 124a	1
Kardeş	Yenişehirli (1): 1242	1
Akraba	Minkârîzâde (1): 180a	1

Tablo 9: Gallesi Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gallesi şart kılınan vakıflarla ilgili 164 fetva tespit ettik. Tevliyet ve galle ile süknâ ve gallenin birlikte şart kılındığı fetvaları da ekleyince gallenin şart kılındığı fetvaların sayısı 210'a ulaşmaktadır. 164 fetvadaki vakıfların tasarruf hakkı 146'sında evlada, 13'ünde azadlılara, birinde evlad ve azadlılara, üçünde eşlere, ikisinde özel isme, birinde kardeşe ve birinde akrabaya şart kılınmıştır. Süknâsı şart kılınan vakıflara kıyasla gallede cihete yoğun olarak evladın tayin edildiğini görmekteyiz. Süknâ hakkında evlad ve azadlılar

neredeyse yarı yarıya seçilmişken, galleye sıra geldiğinde vâkıfların tercihlerini çok büyük ölçüde evladlarından yana kullandıklarını söylemek mümkündür.

Fetvalar bir arada değerlendirildiğinde birkaç mesele etrafında soruların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu meseleleri kısaca ifade edecek olursak:

- Galle veya hasad ortaya çıktıktan sonra vefat eden lehtarın hissesinin intikali
- Lehtarın galleden hissesini alamaması durumunda tazmin edilip edilemeyeceği
- Lehtarın vakfi icar yetkisi ve süknâ hakkı
- Lehtarların kendi aralarındaki taksimata uyma zorunlulukları

Vakıflarda lehtarlara şart koşulan galle hizmet karşılığı olmayıp, sıra-bağış cinsinden olduğundan, meşrutun lehin galle hasıl olmadan vefat etmesi halinde kendi hissesine düşen kısımdan bir hakkı olmaz ve mirasçıları da onun hissesini vakıftan talep edemezler. Bu konuyla alakalı 8³³³ fetva tespit edebildik. Zekeriyazâde öncesinde Ebussuûd'un iki farklı görüşünün bulunduğu ve Hoca Sâdeddin Efendi'nin de konuyu ulû'l-emr'in kararına bırakarak nötr bir şekilde cevap verdiğini ifade edebiliriz. Zekeriyazâde ile birlikte ise hükmün tekipleştiğini ve fetvaların tümünde hasaddan önce ölen lehtara herhangi bir hak intikal etmeyeceği yönünde hüküm verildiğini görmekteyiz.

Zekeriyazâde öncesinde Ebussuud ve Hoca Saadeddin'in fetvaları bulunmaktadır. Ebussuûd'un İskilibî derlemesindeki fetvasında evlada şart kılınan hakların sıra kabilinden olduğu ve bu nedenle kişinin tahsil edemeden vefat etmesi durumunda herhangi bir hak talep edemeyeceği ifade edilmektedir.³³⁴ Ancak Boyabâdî derlemesinde yer alan bir diğer fetvasında Ebussuûd Efendi evlada zevâidin şart kılındığı bir vakıfta

³³³ Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 80a; Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (273) 102; Zekeriyazâde, *Zekeriyazâde, Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1568) 1/311; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1049), 162; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1281, 1282, 1283) 250.

³³⁴ “Mesele: Menâsib ve cihât bâbında sadaka ve sıra ki zikr olunur mâbeynlerinde fark var mıdır ve zikr olanlarda müsâmaha mümkün müdür? *el-Cevâb*: Sadaka fukarâyâ mahsustur, hıdmetsez evkâf-ı âmmeyi ol kabildendir ol asl-ı cihâtın gallesi eğniyâyâ haramdır, sıra atıyyedir ol eğniyâyâ dahi helaldir vakf-ı evlâd ve akrâba ol kabildendir, eğniyâ olurlar ise dahi helaldir ve ba'zı menâsib ve cihât ki tadrîs ve tevliyyet ve hitabet ve imamet ki bunların vazifeleri ne sadakadır ve ne sıladır belki hıdmetleri mukâbelesinde ücretdir. Eğerçe mütekaddimîn “Ta'lim-i ilm ve hitabet ve imamet ibâdât ve tâât makûlesindendir, ânın mukâbelesinde ücret alınmaz, câiz değildir âna verilen sıra ve atıyye kabilinden olmak gerek.” demişlerdir ammâ muteahhirîn ücret verilmez ise kimesne ta'lim ve hitabet ve imamet etmediklerin müşâhede etdiklerinde ücreti tecvîz eylemişlerdir ve cemi vâkıflar vakıflarını ücret olmak üzere tertîb eylemişlerdir münâsib ve cihât berâtlarında dahi “Kemâ yenbağî hıdmetini edâ etdikten sonra vazifesin ala.” deyu tayin olunur aslen müsâmaha mümkün değildir, hıdmet etmeden ücret alınmak mümkün değildir, husûsan ki sılanın bir hükmü dahi budur ki hıdmeti tamam eylese vâzifeyi cebr ile alamaz, zira ücret değildir atâdır dilerse verilmese dahi câizdir. Bir müderris bir yılbaşında sılası verilemeden fevt olsa sâkıt olur, verese bir habbe alamaz zira sıra atâdır, ücret değildir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 108a.

evladın borçlu olarak ölmesi durumunda zevâidin hasıl olan kısımdan, ölen lehtarın hissesine düşen miktarla borcunun ödenebileceği yönünde fetva vermiştir.³³⁵ Buradaki durum vakfin zevâidinden olduğu için isitsna kabilinden değerlendirilebilir. Ebussuûd’un asıl görüşünün ölen kişinin hak talep edemeyeceği yönünde olduğu düşünülebilir. Hoca Saadeddin Efendi ise hasattan önce ölen lehtarın hakkını vârislerinin alabilmesini, dönemin yöneticilerinin görüşüne bırakmış ve açık bir cevap vermekten kaçınmıştır.³³⁶ Zekeriyazâde öncesinde ihtilâflı veya dönemin yöneticilerinin görüşü yönünde hükümler yer almaktayken Zekeriyazâde ile olumsuz bir tavrın gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Zekeriyazâde’ye yılın dokuzuncu ayında vefat edip hasattan dokuz aylık alacağı olan lehtarın ailesinin, galle hasıl olduğunda galleyi ay hesabına göre taksim ettirip dokuz aylık kısmı alabilmesinin imkânı sorulmuş, ancak fetvada vereseyle herhangi bir hakkın intikal etmeyeceği yönünde cevap verilmiştir.³³⁷

Çatalcalı ise iki lehtardan birinin hasattan önce vefat etmesi durumunda evladının onun hakkını alamayacağını belirtmiş ve soruda bu hakkın hizmet mukabelesinde olmadığını da vurgulamıştır. Hizmet karşılığı olan vazifelerde lehtar hasattan önce de vefat etse hakkı veresesine intikal etmektedir. Feyzullah Efendi ise hasat ortaya çıkıp paylaşılardan vefat eden lehtarın hakkının verese tarafından diğer lehtarlardan talep edilip alınabileceğine hükmetmiştir. Yenişehirli de yine galle hasıl olduktan sonra vefat eden lehtarın hakkını mütevellinin “Hizmet karşılığında olmadığından vereseyle intikal etmez.” deyip vermemezlik edemeyeceğini belirtmiştir. *Behcetü’l-Fetâvâ*’daki iki fetvada lehtar, gallesi şart koşulan zeytin bahçesindeki zeytinlerin ağaçta belirmesinden sonra vefat etse dahi hakkının mirasçılara intikal edeceği belirtmiştir. Hayattaki diğer lehtarların “Zeytinler olgunlaşıp, kabzedilmeden vefat ettiği için tüm hak bize düşer.” deyip hissesini vermeme haklarının olmadığı da diğer fetvada ayrıca tasrih edilmiştir.

³³⁵ “Mesele: Bir vakfin zevâidi evlâda meşrut olduktan evlâddan Zeyd mîrîye medyunen fevt olmakla zevâid-i mezkureyi Zeyd’in deyni için almak caiz olur mu? *el-Cevâb*: İşlemiş zevâid var ise olur. Ve lehû min-hattihî.(Ebussuûd)” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 80a.

³³⁶ “273. Mesele: Evlâda ve evlâd-ı evlâda batnen ba’de batnin vakfolan kurâ ve mezârî’i mutasarrıf olan Zeyd hasattan dört ay mukaddem fevt olup batn-ı sâniye intikal ettikde Zeyd-i mezbûrun veresesı gallâtı şuhûr ve eyyâm üzere taksim ettirip sekiz aylık hisselerin talep edip almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Re’y-i ulu’l-emre mufavvazdır.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 102.

³³⁷ “Mesele: Müstegallâtı kara ve mezârî’ olan vakfin gallesi evlâd-ı vâkıfa batnen ba’de batn ile’l-inkırâz meşrûta ve muayyene olup ve şart-ı vâkıf üzere evlâddan mutasarrıf olan Zeyd re’sinde dokuz ay zabt edip ba’dehû müteveffâ olup âhar seneye dek batn-ı sâniye olan Amr şart-ı vâkıf üzere zabt eylese hâlen Zeyd’in veresesı “Hasat ayında olan galleden dokuz aylığı mûrisimiz Zeyd’in zamanına düşüp ba’dehû bize intikâl etmiştir.” deyu şuhûru seneye taksim edip dokuz aylığı nefisleriye için alıp zabt etmeğe kâdire olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118b.

Galleden olan hak, süknâ hakkı gibi oturmakla elde edilen bir hak olmayıp paranın kabzedilmesiyle elde edilen bir hak olduğundan ayn değil deyn borcudur ve hangi nedenle tahsil edilememiş olursa olsun tazmin edilir. Galleden hakkın tazminiyle ilgili beş³³⁸ fetva tespit ettik. İskilibî'nin mecmuasında yer alan meselede Ebussuûd Efendi mütevellinin evladın hakkını başkasına vermesi durumunda bu hakkın mütevelliden geri alınıp tazmin edileceği yönünde fetva vermiştir. Boyabâdî mecmuasında yer alan üç meselede özetle Ebussuûd Efendi bir vâkıfın belirlediği şartların dışına çıkıp evladın hakkı olan zevâidle mütevellinin şart-ı vâkıfta olmayan tasarruflarda bulunup zevâidi başka işlere harcaması sonrasında balığ olan çocukların tahsil edemedikleri zevâidi mütevelliden tazmin edeceklerini, mütevellinin müflisen ölmesi durumunda ise cami mürtezikasından bu zevâidden aldıkları haklarını geri alabileceklerini fetvasında ortaya koymuştur.

Zekeriya'zâde'ye evladın gallenin tamamını fuzûlen toplayıp harcaması durumunda mütevellinin ne yapacağı sorulmuş, cevapta evladın galleyi toplama hakkının olmadığı, gallenin müteveli tarafından toplanıp her hak sahibine hissesinin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak fetvada açıkça harcanmış olan kısmın kimden tazmin edileceği belirtilmemiştir.³³⁹ Zekeriya'zâde sonrasında ise Çatalcalı'nın yine aynı şekilde evladın galleden hakkını kabzedip harcayan mütevelliden, lehtarın bu hisseyi tazmin edeceği yönünde fetva verdiği görülmektedir.

Bir üst başlıkta vâkıfın süknâyı mı galleyi mi şart kıldığını belirtmediği ve meselenin üst mercilere intikal ettiği durumlarda gallenin şart kılınacağı yönünde fetva verilmişti. Bu gibi durumlarda gallenin şart kılınıp süknâ hakkının olmadığı ve kiralama yetkisinin bulunmadığı ile ilgili 4³⁴⁰ fetva tespit edebildik. Çatalcalı vakfiyede sarıh ifadelerin olmaması durumunda gallenin vakfolunacağı açıkça belirtilmiştir.³⁴¹ Feyzullah Efendi

³³⁸ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109b; Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), (2) 84a; Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1513) 1/288.

³³⁹ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakf eylediği odalarının ücretinin nısfı evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ba'dehû bir cihet-i hayra ve nısf-ı âharını ol mahallede vâki' bir zâviye fukarâsına vakf ve şart edip ba'dehû evlâddan Amr ol ücret-i mezkûrenin cümlesini fuzûlî alıp ekl ve bel' eylese hâlen ol zâviyenin mütevellisi olan Bekir fukarâyâ vakf olan nısf ücreti odalarda sâkin olan kimesnelerden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Galle-i vakfi müteveli kabz edip şart-ı vâkıf üzere müstehakkına vermek gerekdir.” Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

³⁴⁰ Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 180a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1389) 1/268; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1007, 1063) 154, 165.

³⁴¹ “1389. Mesele: Zeyd menzilin vakfettikde “*Evlâdına vakfettim*” deyip süknâ ve galleden birini tasrîh eylemese, şart olunan süknâ mıdır, yoksa galle midir? *el-Cevâb*: Galledir.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/268.

sadece gallenin şart kılındığı vakıflarda da lehtarların, mütevellinin evi kiralamasını engelleyip kendilerinin oturmayı talep etmesinin caiz olmadığı yönünde fetva vermiştir.³⁴² Minkârîzâde'nin fetvasında da lehtarların kira ücretini almayı kabul etmeyip evde bizzat oturmayı talep etme haklarının olmadığı ifade edilmiştir. Aynı şekilde Feyzullah Efendi'nin lehtarların gallesi şart kılınan vakıf evi kiralama yetkisinin olmadığı, buna rağmen kiralaması durumunda da mütevellinin bu kira sözleşmesine uyma zorunluluğunun olmadığı ve evi başkasına kiralamasının mümkün olduğu da fetvada ayrıca belirtilmiştir.³⁴³

Yaptığımız çalışma boyunca vakfın sürekliliğinin sağlanması için vakfın tamir ve bakım işlerinin daima öncelendiğini gözlemledik. Ancak taradığımız fetvaların arasında onlara muhalif Minkârîzâde'nin bir fetvası bulunmaktadır.³⁴⁴ Fetvada gallesi şart kılınan vakfın tamire ihtiyaç duyması durumunda mütevellinin galleyi lehtarlara vermeyip tamire sarf etmek istemesine lehtarların rıza göstermeyip galleyi kendi aralarında bölüşmelerinin caiz olduğu yönünde cevap verilmiştir. Gallenin şart kılındığı diğer fetvalarda tamirle ilgili başka bir fetva bulunmadığından mukayese imkânımız bulunmamaktadır.

Bir önceki başlıkta belirttiğimiz süknâ hakkında olduğu gibi gallenin şart koşulduğu durumlarda da meşrutun lehlerin kendi aralarında yaptıkları kısmeti değiştirme imkânları bulunmaktadır. Minkârîzâde lehtarların galleye ilgili kendi aralarında yaptıkları paylaşımı bozma haklarının olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁵

2.1.3. Tevliyeti Meşrut Vakıflar

Vakıfların devamlılığının sürdürülebilmesi ve işleyişinin aksamaması için tevliyet makamı büyük önem taşımaktadır. Vâkıflar da vakıflarının sürekliliği ve yakınlarının vakıflarından hisse sahibi olabilmeleri için tevliyeti, evladlarına ve azadlılarına, kimi

³⁴² “1007. Mesele: Gallesi vâkıfın mutlak evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakıf menzile icâreteyn ile mutasarrıf olan Zeyd bilâ-veled fevt olup mütevellisi menzili âhara icâr etmek istedikde vâkıfın evlâdı mücerred “Gallesi bize meşrûta olmakla menzilde sâkin oluruz” deyu müteveliye menzili icârdan men’a kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 154.

³⁴³ “1063. Mesele: Gallesi vâkıfın evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakıf dükkânları evlâddan Hind mücerred evlâddan olmakla birkaç kimesnelere icâr ve teslim eylese vakf-i mezbûr mütevellisi Amr ol dükkânları mezbûrlardan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 165.

³⁴⁴ “Mesele: Gallesi evlâda vakıf menzil harâbe-i müşrif imârete muhtâc oldukda müteveli hâsıl olan galleyi müteveli imârete sarf etmek murâd ettikde evlâd râzı olmayıp iktisâma kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 178b.

³⁴⁵ “Gallesi ebnâya meşrût vakıf mezraâyı ebnâ beynlerinde iktisâm eylese hâlen mezbûrlar kısmeti nakza kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 176a.

zaman da bunu kayıtlayarak “*aslah ve erşedine*” şart kılmışlardır. Bu başlık altında yalnızca tevliyetin yakınlarla şart kılındığı fetvaları değerlendirdik. “*Süknâ hakkı ve tevliyet*” ile “*Galle ve tevliyetin*” birlikte şart kılındığı vakıfları diğer başlıklar altında değerlendireceğimiz için buradaki sayıya dâhil etmedik. Yalnızca tevliyetin yakınlarla şart kılındığı 118 fetva tespit ettik. Tevliyetin yanında süknâ ve gallenin de şart kılındığı fetvaları eklediğimizde bu sayı 169’a ulaşmaktadır. Tevliyet 118 fetvanın 78’inde evlada; 27’sinde azadlılara; 7’sinde evlada ve azadlılara, ikisinde vâkıfa, üçünde özel isme, birinde akrabaya, birinde de akraba ve azadlılara şart kılınmıştır. Tevliyet konusunda da vâkıfların tercihlerini büyük ölçüde evladlarından yana kullandıklarını söyleyebiliriz. Ancak azadlılar da tevliyetle azımsanmayacak ölçüde varlıklarını devam ettirmiş ve en çok şart kılınan ikinci sıradaki yerlerini korumuşlardır.

Tevliyet şartı	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	İskilibî (9): 119b (2), 123b (2), 124a (1), 125a (1), 128b (1), 129a (1), 129b (1) Boyabâdî (34): 63a (3), 64a (1), 65b (1), 66a (3), 69a (2), 70a (2), 70b (4), 71b (5), 77b (2), 78a (3), 80a (3), 80b (3), 81a (2), 81b (1) Zekeriyaşâde (6): 116b (1), 117a (1), 117b (1), 118a (2), 118b (1) Minkârîzâde (1): 201b Çatalcalı (8): 1350, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 2258, 2741 Feyzullah Efendi (6): 1016, 1021, 1022, 1038, 1039, 1043 Yenişehirli (13): 1268, 1269, 1270, 1271, 1273, 1286, 1287, 1288, 1319, 1378, 1380, 2561, 2272	78
Azadlı	İskilibî (3): 116b (1), 120b (1), 124a (1) Boyabâdî (20): 62b (1), 63a (1), 63b (1), 64a (1), 67b (4), 68a (2), 68b (1), 69a-b (1), 73b (2), 74b (1), 79a(1), 81b (1), 85b (2), 86a (1) Zekeriyaşâde (2): 117b (1), 121b (1) Çatalcalı (1): 1351 Feyzullah Efendi (1): 1025	27
Evlad ve azadlı	Boyabâdî (5): 63a (1), 78a (1), 78b (1), 79b (1), 81b (1) Hoca Sâdeddin (1): 359 Zekeriyaşâde (1): 122a	7
Kendisi	Çatalcalı (2): 1424, 1428	2
Özel bir isim	İskilibî (1): 129b Feyzullah Efendi (2): 1001, 1002	3
Akraba	Çatalcalı (1): 1362	1
Akraba ve azadlı	Minkârîzâde (1): 185a	1

Tablo 10: Tevliyeti Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlar Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tevliyetin yakınlarla şart kılındığı vakıflarla ilgili meselelerin bir kısmı diğer başlıkların altında ayrıntılı olarak inceleneceğinden tekrara düşmemek için burada değerlendirmeyeceğiz. Bu başlık altında değerlendirdiğimiz fetvalardaki tartışmalar, genel olarak şu başlıklar etrafında şekillenmiştir:

- Vâkıfın tayin ettiği yakınları varken yabancıların tevliyeti ele geçirmesi ve bu durumda lehtarların ne yapacağı,
- Vâkıfın tayin ettiği yakınlarının tevliyete ehil olmaması durumunda ne yapılacağı,
- Vâkıfın tayin ettiği kişilerden aynı derecede birden fazla kişi olması durumunda tevliyetin nasıl tasarruf edileceği,
- Vâkıfın lehtarda bulunmasını istediği şartı sağlamayan yakınların tevliyete müdahale yetkisi

Vakıfların işleyişinde vâkıfların iradeleri esas alındığından, vazife tayininde de aynı minval üzere vâkıfın seçtiği kişiler göreve getirilir. Vazifeye layık meşrutun lehlerden bir kişi bile varsa görev yabancıya verilemez. Ancak fetvalarda, vâkıfın yakınlarından kişiler mevcutken yabancıların bir şekilde berat yazdırıp bu görevleri ele geçirdikleri görülmektedir. İncelediğimiz fetvalarda bu tür durumlarda vâkıfın şart kıldığı yakınları, kadıya gidip durumu ispatlayarak görevlerini yabancıların elinden geri almaktadırlar. Konuyla alakalı Zekeriyazâde'nin fetvasına rastlamamakla birlikte tespit ettiğimiz 16³⁴⁶ fetvanın tamamında lehtarların şart-ı vâkıftan olduğunu ispat ederek göreve geri getirildiklerini görmekteyiz. Görevi yabancı elinden alan evladın önceki mütevellinin yaptığı kiralama işlemlerini süresi dolmadan önce bozma yetkisinin olduğunu da Minkârîzâde'nin fetvasından öğrenmekteyiz.³⁴⁷ Yenişehirli lehtarların görevi yabancıardan alabileceklerini, ancak tevliyet karşılığında aldıkları ücreti tazmin edemeyeceklerini tasrih etmiştir.³⁴⁸ Çünkü görevi beratla ele geçiren yabancılar,

³⁴⁶ Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 62b, (2) 63a, (2) 66a, 71b, 78b, 80a, 81b; Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (359) 116; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 209b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1362, 1424) 1/263, 273, Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1378) 268.

³⁴⁷ “Mesele: Tevliyeti vâkıfın evlâdına meşrûta vakf-ı evlâddan Zeyd mütevellî iken fevt oldukda evlâdın kimesne bulunmamağla hâkim tevliyyeti ecânibden Amr’a tevcih etmekle Amr müsakkafât-ı vakfı ecri misle bir sene tamâmına değin birkaç kimesnelere icâr ve teslim ettikten sonra âhar diyârdan Bekir gelip vâkıfın evlâdından olduğunu isbât edip tevliyyeti zabt ettikde kable tamâmî's-sene icârını feshâ kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 201b.

³⁴⁸ “1378. Mesele: Müstegallâtı kurâ ve mezârî olan zaviyenin tevliyet ve meşîhati vâkıfın evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta olmakla evlâddan mevcut olan Zeyd şart-ı vâkıf üzere zaviye-i mezbûrenin tevliyet ve meşîhatine mutasarrıf iken ecânibden Amr Zeyd'i ref' ve tevliyet ve meşîhati kendüye tevcih ve berât ettirdikten sonra bir müddet eda-i hizmet edip tevliyet ve meşîhat vazifelerini alsa hâlen Zeyd dahi Amr'ı ref' ve tevliyet ve meşîhati kendüye tevcih ettirdip zabtettikde “An-asl tevliyet ve meşîhat bana

hizmetleri mukabelesinde ücretlerini almaktadırlar. Bu nedenle asıl lehtarlar bu süre içinde görev yapmamış olduklarından, görevi ifa eden kişilerin aldıkları ücrete el koyamazlar.

Vâkıfların iradeleri tayin ve atamalarda esas alınmakla birlikte, bu şart “*vakfa zarar gelmemesi*” ve “*vakfın varlığını sürdürmesi*” şartlarıyla mukayyed olarak uygulanmıştır. Tevliyet kurumu da vakfın sürerliği ve işleyişi için hayati bir konumda olduğundan, vâkıfların görevi kendilerine tahsis ettiği kişilerin göreve ehil olmamaları durumunda kadılar gerekli müdahaleleri yapmışlar; ya sıradaki ehil olan kişiyi göreve tayin etmiş ya da dışarıdan yabancı birini göreve getirmişlerdir. Konuyla alakalı tespit ettiğimiz 10³⁴⁹ fetvanın tamamında kadıların ehil kişi varsa sıradaki lehtarları,³⁵⁰ yoksa da dışarıdan birini tevliyet makamına tayin ettiklerini görüyoruz.³⁵¹ Kadı tarafından atanan yabancıdan da tevliyet karşılığı aldığı ücreti lehtarların geri alamayacakları Yenişehirli’nin fetvasında ifade edilmiştir.³⁵² Zekeriyazâde kendinden önce verilen usule uygun olarak karar vermiş, kendisinden sonra da sâdır olan fetvalar aynı yönde devam etmiştir.

Vakıfta hak sahibi lehtarlar birden fazlaysa aynı şartı sağlayan tüm lehtarların eşit tasarruf hakkı vardır. Birinin, diğerini tasarruftan men etme veya engelleme yetkisi bulunmamaktadır. Tevliyetle ilgili değerlendirdiğimiz meselelerde bu duruma dair Zekeriyazâde’nin fetvası bulunmamakla birlikte, tespit ettiğimiz 6³⁵³ fetvada Yenişehirli

meşrûttadır” deyu müddet-i mezbûrede Amr’ın aldığı vazifeyi Amr’dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 628.

³⁴⁹ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 129b; Boyabâdi, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 68b, 79b, 85b; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b, (2) 118a, 121b; Feyzullah, Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1001) 153; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (1380) 268.

³⁵⁰ “Mesele: Vâkıfın utekâsından olup vakfının tevliyyetine meşrûtiyyet üzere mutasarrıf olan Zeyd’in mâl-i vakfa hıyâneti zâhir ve sabit oldukda hâkim Zeyd’i azl edip ve yerine ecânibden Amr-ı müstakîmi mütevellî nasba kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 121b.

³⁵¹ “Mesele: Bir vakfın tevliyyeti evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûta olup hâlen evlâd-ı evlâddan Zeyd’den gayrı kimesne kalmayıp lâkin Zeyd dahi mesrû ve mağlûb olup aslen tasarrufa kâdir olmayınca hâkimü’l-vakt tevliyyet-i mezbûreyi âhara tevcihe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

³⁵² “1380. Mesele: Müstegallâtı kurâ ve mezâri’ olan vakfın evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere mütevellîsi Zeyd’in mal-i vakfa hıyâneti sabit olmakla re’y-i hâkim ve emr-i sultanî ile Zeyd hacrolunup vakf-i mezbûra Amr-i müstakîm kâimmakam-i mütevellî nasbolunup lakin vâkıfın tevliyet hizmeti mukabelesinde tayin eylediği vazife mütevellî olanlara kifâyet etmeyip hâkim vakfın zevâidinden Amr’a senede ecr-i misli mikdarı şu kadar akçe ücret tayin edip Amr dahi ba’de edai’l-hizmet senede ol kadar guruşu zevâid-i vakıfdan ahz ve mesârifine sarfla istihlâk eylese hâlen Zeyd yahud evlâd-i vâkıfdan mütevellî olan Bekir meblağ-i mezbûru Amr’a tazmine kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 268-269.

³⁵³ Boyabâdi, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 65b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1406, 1407) 1/270, Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (1268, 1269) 246.

dışındaki şeyhülislamı aynı yönde görüş belirtmiş ve tüm lehtarların tevliyeti ortak olarak tasarruf edip ücreti bölüşeceklerini ifade etmişlerdir.³⁵⁴ Yenişehirli ise fetvalarında yaşça büyüklüğü ve vakıfla ilgili işleri daha iyi bilmeyi tercih sebebi olarak görmüş ve bu kişileri seçerek, onların tek başına tasarruf edeceği yönünde fetva vermiştir.³⁵⁵

Vakıfta hak sahibi olabilmek için vâkıfın seçtiği evladdan olmak her zaman yeterli olamayabilmektedir. Bazen vâkıflar özel şartlar ileri sürerek vakıflar kurmaktadır ve bu şartı sağlamayan lehtarların vakıftan bir hak iddia etmeleri mümkün olmamaktadır. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz 6³⁵⁶ fetvada “*aslah-erşed-efdâl*” gibi vâkıflarca ileri sürülen şartları sağlamayanların tevliyete müdahale edemeyecekleri açıkça ifade edilmiştir.³⁵⁷

2.1.4. Tevliyet ve Gallesi Meşrut Vakıflar

Tevliyet ve galleinin birlikte şart koşulduğu 38 fetva tespit ettik. Yenişehirli’nin iki fetvası dışındaki fetvaların tamamının evlada has kılındığını gördük. Yenişehirli’nin ilk fetvasında vâkıf tevliyet ve galleyi kendine, kendinden sonra da cami imamına has kılmıştır. Diğer fetvada ise şart kılınan isimlerin vâkıfa yakınlık dereceleriyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. İncelediğimiz fetvalar özelinde diğer başlıkların aksine vâkıfların tevliyet ve galleyi vakfederken tercihlerini hep evladlarından yana kullandıklarını söyleyebiliriz.

³⁵⁴ “1406. Mesele: Tevliyeti vâkıfın mutlak evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta vakfın tevliyetini evlâd-ı evlâddan olan Hind müstakillen zabt eylese, vâkıfın evlâd-ı evlâdından Zeyneb ve Hatice Hind’e tevliyet-i mezbûrede müşârekete kâdire olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.”

1407. Mesele: Tevliyeti vâkıfın batnen ba‘de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta vakfın tevliyetini batn-ı evveliden olan Zeyd müstakillen zabt eylese, batn-ı evveliden olan Amr tevliyetinde Zeyd’e müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

³⁵⁵ “1268. Mesele: Tevliyeti vâkıfın aslah evlâdına meşrûta vakfın tevliyetine vâkıfın evlâdından Zeyd ve Amr salahda müsâvi olup lakin Zeyd Amr’dan sinnen ekber ve umûr-i vakfa a‘lem olsa mezbûrlardan hangisi evlâdır? *el-Cevâb*: Zeyd.”

1269. Mesele: Tevliyeti vâkıfın efdal evlâdına meşrûta vakfın tevliyetinde evlâd-ı vâkıfdan Zeyd ve Amr her biri efdaliyet iddiasında olup niza‘ üzere olsalar ikisi dahi diyânet ve sedâd ve fadl ve reşâdda müsâvi olup lakin Zeyd umûr-i vakıfda Amr’dan a‘lem olsa mezbûrlardan hangisi tevliyete evlâdır? *el-Cevâb*: Zeyd.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 246.

³⁵⁶ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123b, Boyabâdi, İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 67b, 88a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1408) 1/270; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1022, 1039) 157, 160.

³⁵⁷ “1039. Mesele: Tevliyeti vâkıfın evlâdının erşed ve sinnen ekberine meşrûta vakfın tevliyetine vâkıfın evlâdından erşed ve sinnen ekber olan Zeyd şart-ı vâkıf üzere mutasarrıf iken vâkıfın evlâdından erşed ve sinnen ekber olmayan Amr tevliyet-i merkûmede Zeyd’e müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 160.

Tevliyet ve galle şartı	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	Boyabâdî (2): 70b Zekeriyaşâde (10): 110b (1), 117b (1), 122b (1), 131a (1), 202b (1), 267b (1), 268b (2), 276a (1), 277a (1) Minkârîzâde (5): 176a (1), 176b (1), 181b (1), 183a (1), 197b (1) Çatalcalı (5): 1454, 2825, 2851, 2924, 2998 Feyzullah Efendi (5): 999, 1000, 1026, 1714, 1911 Yenişehirli (9): 1263, 1279, 1307, 1332, 1952, 1981, 2178, 2179, 2253	36
Kendisi	Yenişehirli (2): 1203, 1981	2
Özel bir isim	Yenişehirli (1): 1323	1

Tablo 11: Tevliyet ve Gallesi Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlar Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yalnızca gallenin şart koşulduğu vakıflara benzerliği bulunmakla birlikte, burada lehtarlar aynı zamanda mütevellî de olduklarından yetkileri artmaktadır ve gallenin tazmini konusunda bizzat hak sahibidirler. Gallenin şart kılındığı fetvalarda lehtarlar mütevellî aracılığıyla haklarını alabilirken, bu fetvalarda kendileri aynı zamanda mütevellî de olduklarından bir hak kaybı durumunda kendileri tazmin yoluna gidebilmektedirler. Yine bir başka fark olarak, gallesi şart kılınan vakıflarda lehtarların kiralama yetkileri bulunmazken, burada lehtarlar tevliyet görevini de uhdelere aldıklarından mülkleri icar yetkileri de bulunmaktadır.

Tevliyet ve gallenin birlikte şart kılındığı vakıfları incelediğimiz fetvalarda genellikle şu meseleler üzerinde sorular yoğunlaşmıştır:

- Eşit derecedeki lehtarların tasarruf yetkileri
- Lehtarların tasarruf edemedikleri hisselerinin tazmini

Diğer vakıflarda olduğu gibi aynı derecedeki lehtarların vakfı eşit tasarruf hakları bulunmaktadır. Konuyla ilgili incelediğimiz fetvaların 8’inde³⁵⁸ de lehtarların her birinin mütevellîlik yetkisini kullandıkları ve galleyi de eşit tasarruf ettikleri görülmektedir.³⁵⁹ Zekeriyaşâde’nin fetvasında ayrı bir şart belirtilmediyse erkek ve kız evladın eşit tasarruf

³⁵⁸ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 110b, 122b, 131a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1454) 1/278; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1026) 158; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (1307, 1323, 1332) 255, 258, 259.

³⁵⁹ “1026. Mesele: Tevliyet ve gallesi vâkıfın batnen ba’de batnin evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakfın tevliyet ve gallesini vâkıfın evlâd-i evlâdından Zeyd müstakillen zabteylese vâkıfın evlâd-i evlâdından Zeyd ile bir batında olan Amr tevliyet ve gallede Zeyd’e müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 158.

yetkisi olduğu tasrih edilmiştir.³⁶⁰ Bir başka meselede ise evladın yaptığı uzun süreli kiralamay, daha sonra sırası gelip tasarruf hakkını devralan evladın bozup bağı geri alabileceği ifade edilmiştir. Zekeriyazâde diğer bir fetvada ise birlikte tevliyeti tasarruf eden iki kardeşten birinin mülkü icâreteyne verip aldığı muacceden diğer kardeşin de hissesini alacağı belirtilmiştir.

Çatalcalı evladdan birinin diğerlerinin izni olmadan diktiği ağaçlardan elde edilecek meyvelerden diğer kardeşlerin hak sahibi olamayacağını karara bağlamıştır. Yenişehirli'nin fetvasından diğer evladların izni olmadan birinin yaptığı icârenin mevkuf olduğunu anlamaktayız. Fetvanın devamında diğer evladın akdi öğrenip icazet vermemeleri durumunda icârenin batıl olacağı hükmüne yer verilmiştir. Yenişehirli kiraya verilip üzerine bina yapılmasına izin verilen arsada hak sahibi evladın gelip icâreyi bozup vakfa zararı yoksa binayı yıktırarak arsayı kullanabileceğine dair fetva vermiştir. Fetvalardan her bir lehtarın vakfı kiralama yetkisinin bulunduğunu ve bu yetkinin diğerleri için de bağlayıcı olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Yenişehirli'nin iki lehtardan birinin tasarruf yetkisini süre tayin etmeden “*hayatta olduğum müddetçe*” diyerek kiralamasının caiz olmayacağı yönünde de bir fetvası vardır.

Vakıftan hak sahibi olan evladın uzakta veya küçük olması, vakıf malın gasbedilmesi vb. durumlarda galledeki hissenin durumunun ne olacağı fetvalarda tartışılmıştır. Konuyla ilgili incelediğimiz 9³⁶¹ fetvada herhangi bir hak kaybı yaşanmayacak şekilde gallenin tazmin edildiği gözlenmiştir. Zekeriyazâde'den önce Boyabâdi'de yer alan iki meselede Ebussuûd Efendi de vakfı tasarruf eden ecnebi elinden, evladın dava edip tevliyeti geri alması sonrasında, bu süre zarfında alması gereken zevâiddeki hakkının da aynı kişiden geri alınacağına dair fetva vermiştir.

Zekeriyazâde'nin mecmuasında art arda yer alan iki meselenin ilkinde evladın küçük olması nedeniyle yabancının evleri kiralayıp, ücretleri aldığı belirtilmiş, evladın bâliğa olmasıyla bu ücretin kendisine verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ardından gelen meselede ise tegallüben dükkânları ele geçirip kiralayan ve ücretlerini alan kişiden

³⁶⁰ “Mesele: Galle ve tevliyyeti evlâda meşrûta olan bir vakfın tevliyyet ve gallesini derece-i vâhidde olup evlâd-ı vâkıfdan olan Zeyd ve Hind beraber mi tasarruf ederler yoksa li'z-zekeri mislû hazzi'l-ünseyeyn gibi mi tasarruf ederler? *el-Cevâb*: Vâkıf “Li'z-zekeri mislû hazzi'l-ünseyeyn tasarruf edeler.” demediye beraber tasarruf ederler.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 122b.

³⁶¹ Boyabâdi, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 70b, Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 267b, (2) 268b, 276a, 277a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 176a, 176b, 197b.

evladın dükkânları geri alacağı, ancak tazmini bu kişiden değil dükkânlarda oturan kiracılardan ecr-i misil kira alarak yapması gerektiği tasrih edilmiştir. Bir başka meselede ise evladların birinin yetişkin ve diğerlerinin küçük olması nedeniyle evi kendisinin kiralayıp ücretini kullandığını; ancak büyüdüklerinde bu evladların da kira ücretinden hisselerini yetişkin olan evladdan alacaklarına hükmedilmiştir. Zekeriyazâde konu ile ilgili tespit ettiğimiz son meselede ise uzakta olan lehtarın daha sonradan geldiğinde yapılan icâreden elde edilen gelirden hissesine düşen miktarı diğer evladlardan alacağını ifade etmiştir.³⁶²

Zekeriyazâde'den sonra konuyla ilgili Minkârîzâde'de rastladığımız fetvalar da benzer niteliktedir. İlk meselede evladdan birinin kendi başına kiralayıp ücretini aldığı dükkândan, diğer evladın hissesine düşen miktarı kiralayan evladın terekesinden tazmin edeceği belirtilmiştir. Diğer meselede ise lehtarlardan olduğunu ispat eden evladın zevâidden hissesine düşen miktarı diğer evladdan alabileceği ifade edilmiştir. Burada sadece zevâidin talep edildiği görülmektedir. Tevliyetle ilgili alınan ücretin talep edilmesi söz konusu değildir; çünkü lehtar bilfiil hizmet edip tevliyeti yerine getirmediği için hizmet karşılığı şart kılınan ücreti talep edemez. Ama zevâid sıla-bağış cinsinden olduğu için bu hakkı alabilmektedir. Son meselede Minkârîzâde vakfı tegallüben ele geçirip vakfa zarar veren ve fuzûlen bina yapan kişinin verdiği zararı, evladın tazmin ettirip binasını da yıktıracağı yönünde fetva vermiştir.

Yenişehirli'nin ilginç bir fetvasını da burada zikretmeden geçemeyeceğiz. Fetvada bir vakfın tevliyet ve gallesinin evlada ve evlad-ı evlada şart kılındığı ifade edilmektedir. Vakfın bulunduğu beldenin kadısının vâkıfın evladından olduğunu iddia ederek delil sunup mahkemede kendi lehine vakıftan hak sahibi olmasının imkânının sorgulandığı meselede Yenişehirli bu duruma onay vermemiş ve hükmün geçersiz olacağını ifade etmiştir.³⁶³

³⁶² “Mesele: Tevliyyet ve gallesi evlâd-ı vâkıfe meşrûta olan bir vakıf değirmeni evlâddan Zeyd âhar diyârda bulunmağla galle sâir evlâd âhara icâr edip ücretini ahz ve kabz eylese ba'dehû Zeyd geldikde mezbûrların kabz etdiği ücretden hissesini mezbûrlardan almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 277a.

³⁶³ “Bir belde vaki tevliyet ve gallesi Zeyd-i vakıfın evladına ve evlad-i evladına meşrûta vakıf akara evladdan Amr mutasamf iken ol belde kadı olan Bekir "Ben dahi Zeyd'in evladından olup vakf-i mezbûrun tevliyet ve gallesine sana müşarık olurum" deyu hal-i kadasında Amr'dan dava ve müddeasına ikamet-i beyyine edip Zeyd'in evladından olmak üzere nefsi için hükmeylese hükmü nafiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 235.

2.1.5. Tevliyet ve Süknâsı Meşrut Vakıflar

Tevliyet ve süknânın şart kılındığı 23 fetva tespit edebildik. Vâkıfların lehtar grubu olarak bu fetvaların 18'sinde evlad, dördünde azadlıları, iksinde özel ismi, ikisinde de kendini tercih ettiğini gördük. Sadece Zekeriyazâde'nin bir fetvasında tevliyet ve süknânın iki farklı gruba tahsis edildiği görülmektedir. Fetvada tevliyet azadlılara, süknâ hakkı ise eşe, sonrasında evlada ve evlad-ı evlada ve sonrasında yine azadlılara has kılınmıştır.³⁶⁴

Tevliyet ve süknâ şartı	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	Boyabâdî (1): 86b Zekeriyazâde (2): 116b, 122b Minkârîzâde (1): 197b Çatalcalı (5): 1370, 1375, 1376, 1381, 3607 Feyzullah Efendi (5): 995, 996, 1034, 1037, 1180 Yenişehirli (4): 1246, 2526, 2527, 2869	18
Azadlı	Boyabâdî (1): 86b Zekeriyazâde (1): 122b Çatalcalı (2): 1371, 1387	4
Kendisi	Boyabâdî (1): 86b Zekeriyazâde (1): 102a	2
Özel bir isim	Yenişehirli (2): 1335, 1336	2
Eşi	Zekeriyazâde (1): 122b	1

Tablo 12: Tevliyet ve Süknâsı Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu başlık altında incelediğimiz fetvalar süknâ hakkının şart kılındığı fetvalarla benzerlik göstermektedir. Ancak tevliyet ve süknânın şart kılındığı vakıflarda lehtarlar grubunun süknâ hakkı ile beraber tevliyet görevine de hâkim olmalarından dolayı yalnızca süknâ hakkının şart kılındığı lehtarlardan daha fazla hakka sahip oldukları söylenebilir. Süknâ başlığı altında incelediğimiz tartışmalı meselelerin benzerlerini burada da görmekteyiz. Bu başlıkları şöyle sıralayabiliriz:

- Tevliyet ve süknâsı meşrut yerin tamirini, lehtarların yapmaktan çekinmesi veya maddî imkânsızlıktan kaynaklı yerine getirememesi durumunda nasıl bir yol izleneceği,

³⁶⁴ “Mesele: Hind bir mülk menziline vakf ve tevliyyet ve süknâsını utekâsına ve evlâd-ı utekâsına şart edip teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'î etdirip vakfiyyede yazdıkdaki kendisi hayatda oldukça tebdîl ve tağyîri yedimde olmağı şart edip ba'de şart-ı mezkûrundan rucû' ve menzil-i mezbûrun süknâsını zevci Zeyd'e ba'dehû evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ba'd e'l-inkırâz utekâsına şart edip hükm-i hâkim ile bir vakfiyye dahi yazdırdıkdaki Hind mukaddemen tebdîl ve tağyîr merreten ba'de uhrâ yedinde olmağı şart etmiş değil iken şart-ı mezkûrundan dahi rucû' edip menzil-i mezbûrun süknâsını âhara şart etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 122b.

- Tevliyet ve süknâsı meşrut yer üzerinde tasarruf haklarının sınırı (satım-kiralama-bina yapımı vb.),

- Tevliyet ve süknâsı meşrut yerin gasbedilmesi durumunda tazmin yükümlülüğü.

Süknânın meşrut olduğu yerlerde tamir yükümlülüğünü tasarruf eden kişilerin yapması beklenir. Süknânın vakfedildiği başlıkta bu konuyu incelediğimizde, tamiri yapmaktan çekinen veya güç yetiremeyen lehtarlar için, mütevellilerin evleri kiralayıp elde edilen gelirle tamir masraflarını karşıladığını görmüştük. Bu başlıkta ise lehtarlar aynı zamanda müteveli olduklarından kiralama yetkileri de kendilerinde olduğundan, hâkim kararıyla bu tasarrufları bizzat gerçekleştirmişler. Konuyla ilgili incelediğimiz 5³⁶⁵ fetvanın tamamında tamirin lehtarlar tarafından yapılamaması durumunda hâkim izniyle aynı zamanda müteveli olan lehtar mülkü kiralar ve kiracı yaptığı masrafı tahsil edene kadar oturma hakkına sahiptir. Zekeriyazâde tespit ettiğimiz iki meselede bu minval üzere fetva vermiştir.³⁶⁶ Çatalcalı'nın fetvasında bu bilgiye ek olarak, harcadığı parayı tahsil edecek kadar oturmadan lehtarın değişmesi durumunda, yeni lehtarın masrafın kalan kısmını kiracıya ödmeden onu evden çıkaramayacağı hükmüne yer verilmiştir. Feyzullah Efendi de harcadığı parayı tahsil edecek kadar oturan kiracıyı, tasarruf sırasını devralan yeni lehtarın çıkarıp mülkü kendisinin tasarruf edebileceğini ifade etmiştir.³⁶⁷

Tevliyet ve süknânın şart kılındığı fetvalarda lehtarların tasarruf haklarıyla alakalı 10³⁶⁸ fetva tespit ettik. Bunların 6'sında kiralama, 3'ünde satım ve 1'inde de bina yapımıyla ilgili tasarruflar söz konusu edilmiştir. Daha önce incelediğimiz süknâ hakkının şart kılındığı fetvalarda lehtarların kiralama haklarının olmadığı yönünde hükümler verilmiştir. Tevliyet ve süknânın şart kılındığı fetvalarda ise, aynı zamanda müteveli olan lehtarların mülklerde bizzat oturmayıp bu mülkleri kiralama yoluna gittiklerini de görmekteyiz. Ancak fetvalarda bu kiralamanın caiz olup olmadığı sorulara konu

³⁶⁵ Zekeriyazâde *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 95a, 116b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1370, 1371) 1/264; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (995) 152.

³⁶⁶ “Mesele: Süknâ ve tevliyyeti evlâda meşrûta olan menzil harâb olup evlâd dahi fakir olmağla tamire müsâade olmayınca evlâd-ı mezkûrdan menzil-i merkûmu alıp ecnebiye îcâra muaccele ve müeccele ile îcâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re’y-i hâkim ile îcâr olunup ücreti ile tamir olunur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b.

³⁶⁷ “996. Mesele: Bu surette Amr menzil-i mezbûru Beşir’e bey’ ve teslim etmiş olsa Hind re’y-i hâkimle menzil-i mezbûru Beşir’den alıp şart-ı vâkıf üzere süknâyâ kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 152.

³⁶⁸ Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 197b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1375, 1376, 1381, 1387) 1/265-267; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1034, 1037, 1038) 159, 160; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (1335, 2526) 260, 486.

olmamıştır. Fetvalar daha çok, lehtarın değişmesi durumunda yeni gelen lehtarın kira akdini feshedip mülkte kendisinin süknâ hakkını kullanabilecekleri yönünde verilmiştir. Yani lehtarlar aslında kiralamak caiz değilken, ellerindeki mütevellilik yetkisinin sınırlarını aşarak böyle bir işlemi gerçekleştirmişlerse de yeni gelen lehtar bu akdi bozup vakfın asıl amacına uygun şekilde vakıftan yararlanma hakkını kullanmışlardır.³⁶⁹ Feyzullah Efendi'nin fetvalarında bunu hissettiren ibâreler de bulunmaktadır. Fetvalarda lehtarların kiralamasını tavsif eden “*hilâf-i şart-ı vâkıf*” ve “*bi-gayr-i vech*” tabirleri aslında lehtarların böyle bir yetkileri olmadığı halde bu tasarruflarda bulunabildikleri bilgisini bize vermektedir.³⁷⁰ Her iki fetvada da lehtarların mülkleri icâreteyn ile kiraladıkları ve sırası gelen yeni lehtarın bu akdi feshedip mülkü geri alabileceği yönünde fetva verilmiştir. Kiracının oturmadığı süre için geri alma hakkı bulunan muaccesini ise kendisine mülkü kiralayan ilk lehtardan tazmin edebileceği fetvada beyan edilmiştir.³⁷¹ Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'nin yangın sonrası oturulacak ev kalmaması nedeniyle arsanın kiralanması durumu ile ilgili fetvaları vardır. Burada da süknâ mümkün olmadığından icar yoluna gidildiğini söylemek mümkündür. Ama bu fetvalarda da yine bu kiralamanın sıhhati değil, lehtarın değişmesi sonrası yeni lehtarın bu kiracıları çıkarıp kendilerinin arsayı tasarruflarının cevazı tartışılmıştır. Çatalcalı fetvasında lehtarın arsayı geri alacağı, hatta arsaya bina yapılmışsa bunu dahi yıktırabileceğini ifade etmiştir.³⁷²

³⁶⁹ “1034. Mesele: Tevliyet ve süknâsı vâkıfın batnen ba‘de batnin evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakıf menzil muhterik oldukda arsasını evlâddan Zeyd Amr’a icâr ettikten sonra Zeyd fevt olup nöbet-i tasarruf evlâddan Bekir’e gelse Bekir ol arsayı Amr’dan alıp şart-ı vâkıf üzere zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 159.

³⁷⁰ “1037. Mesele: Tevliyet ve süknâsı vâkıfın batnen ba‘de batnin evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakıf menzili evlâddan mutasarrıf olan Zeyd hilâf-i şart-ı vâkıf şu kadar akçe ücret-i muaccele ve müeccele ile Amr’a icâr ve teslim edip muaccele-i mezbûreyi Amr’dan aldıktan sonra Zeyd fevt olup nöbet-i tasarruf evlâddan Bekir’e gelse Bekir menzil-i mezbûru Amr’dan alıp şart-ı vâkıf üzere sâkin olmak murad ettikde Amr Bekir’e “Zeyd’e verdiğim muacceleyle vermeyince menzili sana vermem” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 160.

³⁷¹ “1180. Mesele: Tevliyet ve süknâsı vâkıfın mutlak evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakıf menzili evlâddan Zeyd bi-gayr-i vech şu kadar akçe muaccele ve müeccele-i malume ile Amr’a icâr ve teslim ve muaccele-i merkûmeyi Amr’dan alıp Amr dahi menzili birkaç sene zabtettikten sonra evlâddan Bekir menzil-i mezbûru hükm-i hâkim ile Zeyd’in huzurunda Amr’dan alıp zabteylese Amr muaccele-i merkûmeden istifa etmediği mikdarı Zeyd’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 186.

³⁷² “1376. Mesele: Tevliyet ve süknâsı vâkıfın batnen ba‘de batnin evladına ve evlad-ı evladına meşrûta vakıf menzil muhterik oldukda evlâddan Zeyd ol menzilin arsasını Hind’e icâr u teslim edip Hind dahi arsa-i merkûme üzerine malıyla nefsi için menzil bina eylese, hâlen Zeyd fevt olup nöbet-i süknâ evlâddan Amr’a geldikde Amr arsa-i merkûmeyi Hind’den alıp kal’i vakfa muzırr olmamakla Hind’e binasını kal’ ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/265.

Minkârîzâde'nin evladın tamire güç yetirememesi durumunda vakıf evi satmasının caiz olmadığına dair bir fetvası bulunmaktadır.³⁷³ Vakıf yerin satılması caiz değildir. Buna rağmen fetvalarda vakıf yerin vakıf olduğu gizlenerek satım akdine konu edildiği gözlenmektedir. Çatalcalı'nın da buna benzer bir fetvası bulunmaktadır. Yangın sonrası evin yanıp arsanın boş kalması sonrası lehtar vakıf yeri satmıştır. Satın alan müşteri arsaya bina yapıp tasarruf ederken, lehtar değişmiş ve fetvada yeni lehtarın vakıf yere el koyup arsayı geri alabileceği ve vakfa zararı yoksa da binayı yıktırabileceği yönünde hüküm verilmiştir.³⁷⁴ Yenişehirli yetkisi olmadığı halde lehtarın annesinin gasben vakıf evi satması durumunda, diğer bir lehtarın evi geri alıp süknâ hakkını kullanabileceği ifade etmiştir.

Vakıf yerin yanması sonrası lehtarların gücü yeterse tasarrufa devam edebilmek için bina yapma yoluna gidebildiklerini görmekteyiz. Çatalcalı'nın fetvalarında birinde lehtar böyle bir durumla karşılaşmış ve kendi malıyla nefsi için bina yapmıştır. Sonrasında tasarruf yetkisi sıradaki lehtara geçmiştir. Burada yapılan bina özel mülk olup vakıf için yaptırılmadığından fetvada yeni lehtarın bina sahibinin vârislerine binanın kıymetini verme yoluna gidip, kabul etmemeleri durumunda binayı yıktırma hakkının olduğu tasrih edilmiştir.³⁷⁵

Vakıf malların haksız kullanımı durumunda tazmin söz konusudur. Başlığımızla ilintili fetvalarda konuyla ilgili 4³⁷⁶ fetvada haksız fiille vakıf malları kullanan kişilerden ecr-i

³⁷³ “Mesele: Tevliyyet ve süknâsı evlâda meşrûta vakıf menzili evlâd tamire kâdir olmasa “Kudretim bu kadar.” deyu bey’a olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 197b.

³⁷⁴ “1381. Mesele: Tevliyyet ve süknâsı vâkıfın batnen ba’de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta vakıf menzil muhterik olup arsa-i sırfa kaldıkda, evlâddan Hind arsa-i merkûmeyi Amr’a bey’ ve teslim edip Amr dahi arsa-i merkûmede malıyla nefsi için menzil bina ettikten sonra Hind fevt olup nöbet evlâd-ı evlâddan Zeyneb’e gelse, Zeyneb kal’i vakfa muzırr olmamakla Amr’a binasını kal’ ettirip arsayı vakıf için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/266.

³⁷⁵ “1387. Mesele: Tevliyyet ve süknâsı vâkıfın utekâsına ve utekâsının batnen ba’de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta vakıf menzil muhterik oldukda, evlâd-ı utekâdan nöbet tasarrufu olan Zeyd menzilin arsasında malıyla nefsi için menzil bina ve işhâd ettikten sonra Zeyd bilâ-veled fevt olup nöbet evlâd-ı utekâdan Amr’a gelse, Amr Zeyd’in veresesine “*Binanın kıymetini alıp binayı bana teslim eyle[yi]n, ve illâ kal’i vakfa muzırr olmamakla binayı kal’ ettiririm!*” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/267.

³⁷⁶ Çatalcalı *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1375), 1/265, (3607) 2/650; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1336, 2527) 260, 486.

misil kira alınacağı yönünde fetvalar verilmiştir.³⁷⁷ Haksız fiille vakıf maldan faydalanırken ona zarar veren kişiye ise verdiği zarar ayrıca tazmin ettirilir.³⁷⁸

2.1.6. Süknâ ve Gallesi Meşrut Vakıflar

Bazen vâkıflar bir ev veya dükkân vakfederken süknâ ve gallenin aynı anda kullanımına imkân verecek genişlikte vakfiyeler düzenlemişlerdir. Bu tarz durumlarda lehtarların hem bizzat oturarak hem de kiraya vererek ilgili mülkten yararlanma hakları vardır. Zürrî vakıflarda her iki hakkın kullanımına da imkân veren 8 fetva tespit ettik. Bu fetvalarda temel tartışmanın vâkıfın açıkça hangi hakkı şart kıldığını belirtmediği durumlarda her iki hakkın da kullanılıp kullanılamayacağı meselesi etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. İncelediğimiz fetvalarda vâkıfların 7 fetvada evladları, sadece 1 fetvada ise azadlıları lehtar grubuna dâhil ettiklerini görmekteyiz.

Süknâ ve galle şartı	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	Boyabâdî (1): 81a (1), 85b (1) Hoca Sâdeddin (1): 619 Zekeriyaşâde (2): 117a (1), 266b (1) Minkârîzâde (1): 282 Yenişehirli (1): 1248	7
Azadlı	İskilibî (1): 223	1

Tablo 13: Süknâ ve Gallesi Yakınlara Meşrut Vakıfların Lehtarlara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İlk olarak Ebussuûd'un bir fetvasında, “*vakfiyyede süknâya ve icâreye verilmeğe taarruz olunmamış olunca*” ibaresiyle herhangi bir kaydın bulunmadığı durumlarda lehtarın kiminin evde oturup kiminin kiralamasının caiz olduğu belirtilmiştir. Hoca Sâdeddin'in evde oturan lehtarın evi kiralayıp başka diyara gitmesinin sıradaki lehtarın evin süknâsını talep etmesine sebep teşkil etmeyeceğine dair fetvası da her iki hakkın kullanımının mümkün olduğu sonucuna bizi ulaştırmaktadır.³⁷⁹ Boyabâdî mecmuasında yer alan

³⁷⁷ “3607. Mesele: Tevliyet ve süknâsı vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta olan vakıf menzilde ecânibden Zeyd birkaç sene tegallûben sâkin olsa, hâlen evlâd menzili Zeyd'den aldıklarında ol senelerde süknâsı için Zeyd'den ecr-i misil almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/650.

³⁷⁸ “1375. Mesele: Tevliyet ve süknâsı vâkıfın batnen ba'de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta vakıf menzili evlâddan olan Hind Amr'a icâr ve teslim ettikten sonra Amr menzil-i mezbûrun bazı mevâzi'ini hedm ve nıkzını istihlâk ettikten sonra Hind fevt olup nöbet-i tevliyet evlâddan Zeyneb'e gelip Zeyneb menzil-i mezbûru Amr'dan aldıkda bina-i mehdûmun mebnîyyen kıymetini Amr'a tazmine kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/265.

³⁷⁹ “619. Mesele: Evlâda ba'de'l-inkıraz akrabaya ba'de'l-inkıraz bir mescid imamına vakfolan menzilde akrabadan izn-i şer'le sâkine olan Hind menzil-i mezbûru Zeyd'e icâr edip âhar diyara gittikde mescid-i

Sunullah Efendi'nin fetvası da kelimesi kelimesine Hoca Sâdeddin Efendi'nin fetvasının aynıdır. Bu fetvalarda da hangi hakkın tahsis edildiğiyle ilgili açık bir beyan yoktur, “*vakfolan menzil*” şeklinde geniş bir ifade vardır ki Sa'dî Efendi bu şekilde muğlaklığın olduğu yerde yalnızca gallenin vakfolacağına dair fetva vermiştir.³⁸⁰

Zekeriyaşâde'nin de konuyla ilgili fetvasında vâkıfın hangisini vakfettiğinin açıklanmadığı durumda lehtarların bir kısmının süknâ bir kısmının galleden yararlanabileceği anlaşılmaktadır. Yani süknâ mı galle mi belirtilmeyen durumlarda uygulamada sadece galle değil, ikili kullanımın da mümkün olduğu fetvadan çıkarılabilir.³⁸¹ Taradığımız mecmualarda hangi hakkın kullanılacağını tasrih edilmediği durumlarda hep gallenin kullanılacağı yönünde fetva verildiğinden, süknâ hakkının kullanılamayacağı gibi bir sonucuna varılabilir.³⁸² Ancak uygulamada süknâ ve gallenin aynı anda tasarrufuna engel bir ibarenin vakfiyede yer almaması durumunda her iki hakkın da kullanılabilmesinin mümkün olabildiğini yukarıda geçen fetvalardan çıkarabiliriz. Fetvada tamir için evin kiraya verilmesi durumuyla ilgili bir mesele sorulmuştur ve Zekeriyaşâde'nin süknânın kullanımıyla ilgili doğrudan bir yorumu bulunmamaktadır. Ancak Zekeriyaşâde'nin mecmuasına baktığımızda süknâ mı galle mi belirtilmeyen yerlerde sadece gallenin kullanılabileceği yönünde fetva verdiğini görmekteyiz. İlgili meselelerden birinde mahallenin mescidine evini vakfeden kişinin kurduğu vakfın vakfiyesinin aslından Arapça bir bölüm verilmiş ve bu ibarenin süknâya mı galleye mi tekâbül ettiği sorulmuştur. İbarede her ikisine de işaret bulunmamaktadır

mezbûr imamı Amr mücerred mescid vakfidır deyu Hind yabandayken Zeyd'i ihrâc edip menzil-i merkumu zapta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 156; Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 81a.

³⁸⁰ “Mesele: Zeyd-i vâkıf dârını evlâdına neslen ba'de-neslin ve batnen ba'de-batnin vakfeylese ama vakfiyesinde süknâ ve istiğlâl kaydeylemese bu surette dâr-i mezburenin şer'an süknâsı mı vakfolmuş olur yoksa istiğlâli mi vakfolmuş olur? *el-Cevâb*: Galesi vakfolur. Ketebehû el-fakîr Sa'dî min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 85b.

³⁸¹ “Mesele: Zeyd-i Vâkıf bir mülk menziline vakf edip vakfiyye yazdırdıkda “Vakafe li evlâdihî sümme li evlâd-i evlâdihî.” deyip evlâd-ı evlâd-ı evlâda şart ettiği menzilin süknâsı mıdır yoksa galesi midir beyân etmeyip ba'dehû evlâd-ı vâkıfdan bazı menzil-i mezbûrun süknâsına ve bazı âhar galesine mutasarrıflar olup lâkin menzil-i mezbûrun meremmeti ile tekayyüd etmeyip devr-i eyyâm ile harâbe-i müşrife olup ba'dehû nöbet-i tasarruf-ı menzil evlâddan Hind'e geldikde Hind menzil-i mezbûru ma'rifet-i hâkim ile icâre-i muaccele ve müeccele ile icâr olduğu icâre-i muacceleyle menzil-i mezbûrun meremmetine sarf edip ücret-i müeccelesini kendi almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 266b.

³⁸² Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 85b; Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087) 113a, 117a, 1877; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150,156.

ve fetva yine gallenin vakfolunduğu yönünde verilmiştir.³⁸³ Başka bir fetvada ise bu tür durumlarda sadece gallenin vakfolacağını, meşrutun lehlerin oturmak için ısrar etseler de sadece vakfın gallesinden yararlanabileceklerini karara bağlamaktadır.³⁸⁴ Bu konuyla alakalı *Fetâvâ-yı Feyziyye*'de de iki fetvaya rastladık. Bu fetvalar da zürri vakıf özelinde olmasa da aynı konu bağlamında olduğundan burada değerlendirmeye aldık. Fetvaların her ikisinde de mahalle imamına yapılan vakıflarda süknâ mı galle mi belirtilmezse gallenin şart kılınmış olacağı tasrih edilmiştir.

Zekeriyaşâde sonrasına baktığımızda Minkârîzâde ve Yenişehirli'nin fetvalarına rastlamaktayız. Minkârîzâde de süknâsı vakfolan yeri lehtarın kiralama yetkisi olduğuna dair fetva vermiş ve her iki hakkın da kullanılabileceğini zımnen ifade etmiştir.³⁸⁵ Yenişehirli ise vâkıf açıkça "*dilerlerse sâkin dilerlerse âhara icâr edeler*" diyerek her iki kullanıma da beyanıyla izin vermiştir. Bu fetva incelediğimiz fetvaların içinde iki hakkın kullanımına zımnen değil açık ifadeyle yer veren tek fetvadır. Diğer fetvalarda ikisinin kullanımına da engel olmayan ibare sayesinde lehtarlar her iki haktan da faydalanmışlardır.

İncelediğimiz fetvalar özelinde süknâ mı galle mi belirtilmeyen yerde lehtarların kendi içlerinde ve mütevellî ile bir anlaşmazlıkları yoksa her iki haktan da yararlanılabildiği, ancak uyuşmazlık durumunda üst mercie başvurulduğunda fetvanın galle yönünde verildiği sonucuna ulaşılabilir.

2.1.7. Bir Kısım Vazifesi Meşrut Vakıflar

Şimdiye kadarki başlıklarda vakıflardaki süknâ, galle ve tevliyet makamının yakınlara şart kılındığı fetvaları inceledik. Bu başlık ile ilgili tespit ettiğimiz 28 meselede ise vakıfla ilgili çeşitli görevlerin şart kılındığı fetvaları inceleyeceğiz. İncelediğimiz fetvaların

³⁸³ "Mesele: Zeyd-i vâkıfın vakfiyye-i ma'mûl bihâsında "Ve vekafe eyzân el-vâkıfu menzilehû el-kâinu fî mahalleti'l-mescidi'l-mezbûri'l-müştemili alâ kezâ ve kezâ alâ nefsi'n-nefseti sümme alâ beyyineti'l-mezbûreteyni sümme alâ evlâdihimâ sümme ve sümme ilâ en yenkariza's-silsilete ve temmet." deyu tahrîr olunsâ ibâret-i mezbûrenin delâleti ancak süknâyâ mı olur yoksa gallesine mi olur? *el-Cevâb*: Galleyedir." Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117a.

³⁸⁴ "Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiyye-i ma'mûl bihâsında iki bâb mülk menziline kendi bina etdiği mescid-i şerîfin imam ve müezzinine şart edip lâkin şart etdiği gallesi midir yoksa süknâsı mıdır beyan eylemese hâlen mütevellî-i vakf ol menzilleri icâr edip ücretini imam müezzine vermek murâd ettikde mezbûrlar "Süknâyâ ihtiyacımız vardır, biz sâkin oluruz." deyip mütevellîyi icârdan men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmazlar." Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 113a.

³⁸⁵ Süknânın şart kılındığı fetvaları incelediğimiz başlıkta, diğer şeyhülislamın süknâ şart kılınan yerde icara fetva vermediklerini belirtmiştik. bk. s. 91-92.

6'sında tedris, 6'sında nezâret, 6'sında vakıfla ilgili sair cihetler, 4'ünde meşihât, 2'sinde cüz-hânlık, 2'sinde kitâbet, 2'sinde cibâyet, 1'inde türbedârlık, 1'inde de mescid hizmetleri (imam-müezzin) yakınlarla tayin edilmiştir. Bu hizmetlerin tayin edildiği yakınlık derecelerini incelediğimizde vâkıfların, 28 fetvanın 18'inde evladları, 10'unda ise azadlıları tayin ettiğini görmekteyiz.

Görev şartı	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Tedris	İskilibî (3): 129a (3) Boyabâdî (3): 79a (1), 79b (2)	6
Nezaret	İskilibî (1): 123b Boyabâdî (2): 79b (1), 270b (1) Zekeriyaşâde (1): 118a Çatalcalı (1): 1365 Yenişehirli (1): 1272	6
Vakıfla ilgili sair cihetler	İskilibî (1): 124a Boyabâdî (5): 80b (4), 85b (1)	6
Meşihât	Boyabâdî (2): 77b(1), 83a(1) Çatalcalı (1): 1349 Yenişehirli (1): 1378	4
Cüzhânlık	İskilibî (1): 112a Boyabâdî (1): 97a	2
Kitâbet	Boyabâdî (2): 85b (1), 86b (1)	2
Cibâyet	Boyabâdî (2): 85b (1), 270b (1)	2
Türbedârlık	Boyabâdî (1): 80b	1
Mescid hizmetleri	Boyabâdî (1): 78a	1

Tablo 14: Vazifeye Meşrut Vakıflarla İlgili Dağılım

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Konu ile ilgili fetvaları bir arada değerlendirdiğimiz temel problemleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Vâkıfın tayin ettiği yakınları varken yabancının tevliyeti ele geçirmesi ve bu durumda lehtarların ne yapacağı,
- Vâkıfın tayin ettiği yakınlarının tevliyete ehil olmaması durumunda ne yapılacağı,
- Vâkıfın tayin ettiği kişilerden aynı derecede birden fazla kişi olması durumunda tevliyetin nasıl tasarruf edileceği

İncelediğimiz meselelerin büyük çoğunluğu vâkıfın atadığı lehtar grubundan biri varken dışarıdan birinin bu görevleri ele geçirmesi halinde asıl hak sahiplerinin görevi geri almalarının mümkün olup olmadığıyla ilgilidir. Bu minval üzere tespit ettiğimiz 13³⁸⁶

³⁸⁶ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 124a, (3) 129a; Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 78a, 79a, (3) 79b, (2) 80b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1349) 1/261; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1378) 268.

fetvanın biri hariç tamamında asıl hak sahiplerinin, görevin yabancılardan geri alacağına hükmedilmiştir.³⁸⁷ Boyabâdî’de yer alan meselede diğer fetvalardan farklı olarak azadlılara şart kılınan türbedârlığı lehtarlardan birinin yabancı elinden alamayacağı şeklinde bir hüküm verilmiştir. Ancak cevapta vakfın “*kurâ ve mezari*” olması durumunda lehtarın görevi geri alamayacağı belirtilmiştir.³⁸⁸ Yani gayri sahih olmayan vakıflarda lehtarın görevi yabancı elinden alabileceği zımnın cevapta bulunmaktadır. Ancak Yenişehirli bu hükümden ayrılarak evkâfı “*kurâ ve mezari*” de olsa vakıfta asıl hak sahibinin yabancı elinden görevi geri alabileceğine hükmetmiştir. Bu fetvada diğerlerine ek olarak yabancıнын tasarruf ettiği süre içinde aldığı ücreti asıl lehtarın geri alamayacağı bilgisi de yer almaktadır. Çünkü bu görevler hizmet karşılığı olduğundan yabancı da olsa vazife hizmet edene verilir. Her ne kadar yabancıнын aldığı ücret geri alınmasa da yakınlar şart koşulan hizmeti, lehtar varken haksızlıkla ele geçirip hizmet edenin aldığı ücretin kendine de helal olmayacağı Bostanzâde Mehmed Efendi’nin fetvasında tasrih edilmiştir.³⁸⁹

İncelediğimiz fetvalarda şart koşulan görevlerde liyâkatin gerektiği durumlarda yakınların bu vasfı taşımaları durumunda görevi yabancıнын alamayacağı ve lehtarın yabancılardan bu görevleri geri alabileceği ifade edilmiştir.³⁹⁰ Lehtarların vakfı veya cihetin kendilerine şart koşulduğunu ispatlayamamaları durumunda ise diğer kişilerle eşit liyâkatte iseler onların tercihe lâyık oldukları yönünde fetva verilmiştir.³⁹¹ Meşrutun lehlerin gerekli liyâkate sahip olmamaları durumunda ise göreve yabancıнын atanacağı

³⁸⁷ “1349. Mesele: Meşîhati vâkıfın evlâdına meşrûta olan zaviyenin meşîhatini ecânebden Zeyd “*Evlâd mûnkarizler oldular*” deyu berât ettirdikten sonra vâkıfın evlâdından olup meşîhate müstehak olan Amr zuhûr eylese, meşîhat Amr’a tevcîh olunmak lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/261.

³⁸⁸ “Mesele: Bir karyenin türbedarlığı utekâya meşrut iken zikrolunan türbede bazı ecâneb türbedar olsa utekâdan olan Zeyd cihet-i türbedarlığı şart-ı vâkıf üzere alıp tasarrufa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: evkâfı kurâ ve mezârî’ ise olmaz. Şeyh Abdülkadir min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 80b.

³⁸⁹ “Mesele: Bir medresenin şart-ı vakfında yirmi akçe ile evlâda ve evlâd-i evlâda meşrûttur diye mukayyet iken ecnebiden olan Amr hilâf-ı şart-ı vâkıf almaya kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.

Mesele: Suret-i mezburede ecnebiden olan Amr medrese-i mezbureyi aldığı takdirce aldığı vazife şer’an helal olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Mehmed Bostanzâde.” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79b.

³⁹⁰ “Mesele: Zeyd-i müteveffanın mescidinin cihâtı kadimden evlâdına verile gelmiş olmanın halen evlâd-i Zeyd’den Amr müezzinliğe istihkakı olacak ecnebi elinden almaya şer’an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ebu’s-su’ud” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 78a.

³⁹¹ “Mesele: Zeyd bir medrese bina edip tedrisini ebnâsından ve akrâbasından müstehak olanlara şart edip hâlen ebnâdan kimesne olmayıp ve akrâbasından Amr mevâli-i i’zâm hidmetinde olup mülazım olsa ecnebi elinden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Cihet-i ilmiyyede tâlib olan ecnebi ile müsâvî ise şart-ı mezbûr ile tercîh olunur. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 129a.

fetvalarda hükme konu olmuştur. Zekeriyazâde nezâret görevinin yerine getirecek tek lehtarın küçük olmasından kaynaklı kadı'nın lehtarın buluşuna dek başka birini görevlendireceğini ifade etmiştir.³⁹² Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin fetvasında da fâcir olan lehtarın bu hâlini düzeltmeden kitâbet görevini yabancı elinden alamayacağı bilgisine yer verilmiştir.³⁹³

Eşit seviyedeki lehtarların görevi eşit tasarruf edeceklerini daha önceki başlıklarda da belirtmiştik. Konuyla alakalı Ebussuûd'un fetvalarında derecede eşit olan lehtarların birlikte tasarruf edecekleri, birinin diğerini tasarruftan men edip görevi tek başına yapamayacağı ifade edilmiştir.³⁹⁴ Boztanzâde Mehmed Efendi'nin fetvalarında vâkıfın tayin ettiği lehtar grubundan kimsenin kalmaması ile ilgili bir mesele gündeme getirilmiştir. İlk fetvada vâkıfın azadlılarına tayin ettiği göreve gelecek kimsenin olmaması durumunda vâkıfın oğlunun azadlılarının göreve tayin edilebileceğine hükmedilmiştir. Ancak hemen ardındaki fetvada vâkıfın kendi azadlıları varken oğlunun azadlılarının göreve getirilemeyeceği de ayrıca belirtilmiştir.³⁹⁵

2.2. Lehtarla İlgili Lafızlardaki Çeşitlilikler

Vakfiyelerin okunup anlaşılmasında ve hisse taksimatının doğru bir şekilde yapılabilmesi için kullanılan lafızlar ve içerikleri hayati önem taşımaktadır. Bu bölümde lehtarları tavsif eden lafızları kapsam ve tertibe delaleti açısından iki sınıf olarak inceleyeceğiz.

³⁹² “Mesele: Zeyd evkâfının nezâretini evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ba'de'l-inkırâz “Bir âhar ehle verile.” deyu şart edip hâlen evlâd-ı evlâddan Hind-i sağîre kalıp hidmet-i nezârete kudreti olmayıp ve gayrı kimesne olmayınca hâkim Hind'in bulûğuna dek nezâret-i mezkûreyi sâlih ve ehil olan Amr-ı ecnebiye tevcihe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

³⁹³ “Mesele: Bir vakfın kitâbeti utekâ-i vâkıfa meşrut olup utekâdan kâtip olan Zeyd fîsk ve fücûr üzere olmağın hâkim kitâbeti Amr-ı ecnebiye tevcih eyledikten sonra Zeyd geri ol hal üzere olup salahı zâhir olmadan kitâbet-i merkumeyi Amr'dan almaya şer'an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hıyanet ya adem-i istikamet fehmlolunur ise almaya kâdir olmaz. Harrarahû el-fakîr Ahmed Kadızade min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 86b.

³⁹⁴ “Mesele: Evlâda meşrûta olan meşihatı evlâddan Hind yalnız mutasarrıfe iken evlâdiyeti sabite olup derecede Hind ile beraber olan Zeyd dahi beratla Hind ile alâ-tarîki'l-iştirak mutasarrıf iken Hind Zeyd'i reddedip yine kendi yalnız mutasarrıfe olmak caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ebussuûd min-hattihî Mesele: Bu surette Zeyd Bekir-i kâdiya “Sen yalnız Hind mutasarrıfa olmaya arz vermişsin” dedikte Bekir “Vermedim, eğer Hind benim adıma ibraz etti ise telbîsdir” diye Zeyd eline temessük verdikten sonra Hind Bekir arzıyla meşihatı berat ettirip yalnız mutasarrıfe olması caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ve lehû min-hattihî” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 77b.

³⁹⁵ “Mesele: Zeyd evkâfının cihâtını aslah-i utekâsına şart eylese vâkıf-ı mezbur utekâsından cihâta aslah kimesne bulunmadığı takdirce oğlu Amr'ın utekâsından aslah olanlara cihât-ı mezbure tevcih olunmak şer'an caiz midir? *el-Cevâb*: Caizdir lâkin meşrûtiyet tarîki ile değil. Mehmed Bostanzâde.”

Mesele: Zeyd evkâfının cihâtını utekâsına ve evlâd-ı utekâsına şart eylese Zeyd'in utekâsı var iken oğlu Amr'ın utekâsına cihât-ı mezbure tevcih olunmak caiz midir? *el-Cevâb*: Değildir. Mehmed Bostanzâde” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 80b.

2.2.1. Lehtarların Kapsamına Delalet Eden Lafızlar

Lehtarların kapsamına delalet eden lafızları beş başlık altında tasnif ettik. Başlıklar ikili ve üçlü birleşimlerden oluşmaktadır. Bu lafızların her biri ayrı birer başlık olmaya elverecek genişlikte ayrıntıya sahip olsa da çalışmamızın kapsamı gereği yalnızca incelediğimiz şeyhülislamın fetvaları özelinde değerlendirme yaptığımız için yeterli malzemenin elde edilebilmesi için ikili ve üçlü şekilde mukayesemizi yapacağız. Bu lafızların içerikleriyle ilgili klasik fıkıh literatüründe hatırı sayılır bir yekün bulunmaktadır. Lafızların kapsamıyla alakalı Osmanlı döneminde de hararetli tartışmaların yaşandığı ve art arda risalelerin kaleme alındığı da bilinmektedir. Bu tartışmalar çalışmamızın sınırlarını aştığından konuyla ilgili çalışmalara³⁹⁶ atıf yapmakla iktifa ediyoruz.

2.2.1.1. Veled / Evlad

Yaptığımız incelemede vâkıfların vakıf kurarken en çok çocuklarını ve çocuklarının çocuklarını tercih ettiklerini görmekteyiz. Yaptıkları tercihleri vakfiyelere yansıtarken de yaşadıkları dönemdeki tabirleri kullanmışlardır. En çok kullanılan lafızlar “evlad” ve “evlad-ı evlad” lafızlarıdır. “Veled” ve “veled-i veled” kullanımına İskilibî’nin mecmuası dışında rastlamadık. Ancak erken dönem fakihler arasında bu lafız üzerinden de tartışmalar yapılmış, ancak kapsamı daha geniş olduğu için muhtemelen vâkıflar *evlad* ve *evlad-ı evlad* lafızlarını yaygın şekilde tercih etmişlerdir. Veled lafzının tekil olması ve üç defa tekrarıyla tüm nesle şumûlü, evlad lafzında ise iki kere kullanımının tüm nesli kapsaması bunun önemli etkenlerindendir. Konuyla ilgili geçen 33 fetvadaki tartışmaları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- “Veled” lafzının cinsiyet ve sayı bakımından kapsamı
- “Evlad” lafzının cinsiyet ve sayı bakımından kapsamı

“Veled” ve “veled-i veled” lafızları Ebussuûd’un fetvalarında yer almaktadır. Zekeriyazâde’de bu lafızlarla ilgili fetvaya rastlanmamıştır. Fetvalarda özet olarak *veled* lafzının kız ve erkek vâkıfın sülbî çocuklarına ıtlâk olunduğunu, ancak bu lafzın hakiki manasıyla hüküm vermenin mümkün olmadığı yerde veled lafzının mecâzen torunlar için

³⁹⁶ Sümeyye Özdemir, “Zürri Vakıflarda Kullanılan “çocukların çocukları” Lafzının Vâkıfın Kızının Çocuklarını Kapsaması (Hatibzade, Kemalpasazade ve İbn Nuceym’in Risaleleri Bağlamında)”, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

de kullanılabileceği ifade edilmiştir. Ancak bu torunların erkek evladdan olan torunlara şamil olduğu, kızıdan olan torunların veled lafzının mecazına dahi dâhil olmayacağı belirtilmiştir. Fetvalarda ayrıca veled dendiğinde nesilden tek bir kişi kalmış olsa dahi tüm galleyi tek başına tasarruf edebilecekken, evlad lafzı kullanıldığında nesilden tek bir kişinin kalması durumunda gallenin yarısının evlada yarısının fukaraya geçeceği ayrıca tasrih edilmiştir.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	İskilibî (10): 122b (2), 123a, 123b, 127a, 127b (3), 128b, 129a Boyabâdî (4): 79a, 79b, 80a, 81a Hoca Sâdeddin (1): 280 Sunullah Efendi (1): 454 Zekeriyaşâde (4): 113b (2), 118a, 119a Minkârîzâde (5): 171b, 175b, 181b, 186a, 187a Çatalcalı (3): 1391, 1392, 1393 Feyzullah Efendi (2): 990, 1050 Yenişehirli (3): 1226, 1253, 1262	33
Veled Veled-i veled	İskilibî (5): (2) 127a, (2) 127b, 128b	5

Tablo 15: Evlad ve Veled Lafızlarının Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Evad lafzının sayı bakımından kapsamına kimlerin dâhil olup olmadığı meselesi tartışma konularından biridir. Zekeriyaşâde öncesinde incelediğimiz şeyhülislamılar özelinde ilk olarak İbn Kemal’in fetvasını görmekteyiz. Fetvada evlad lafzının kapsamına kızıdan olan erkek torunların kadı hükmü ile dâhil edilebileceği ifade edilmiştir. Yani evlada kızların dâhil olmasının üstüne kızıdan gelen torunlar da eklenmiştir. Ancak İbn Kemal’in görüşü açık şekilde anlaşılmamaktadır. Fetvada evlada şart kılınan vakfın evladın kesilmesi sonrası kadı hükmü ile kızıdan olan torunlara hükmedilebileceği ifade edilmiştir. Burada evlad lafzının kapsamı ile ilgili ihtilafa binaen vâkıfın çocuklarının kesilmesinden sonra torunlarının da evlad lafzı kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesi gündeme gelmektedir. Çocukların inkırâzından sonra vâkıfın kızıdan olan torunlarının evlad lafzı kapsamına gireceği görüşünde olanların kanaatleri üzere kadı’nın hüküm vermesi ile vakıf aile vakfı olarak devam edecektir; aksi halde vakıf fakirlere geçecektir. İbn Kemal burada kesin bir cevap vermekten kaçınıp hükmü ihtilafa binaen kadı’nın içtihadına havale etmiştir.³⁹⁷ Ebussuûd ise bu konuda kesin bir hükme vararak İbn

³⁹⁷ “Mesele: Zeyneb Hatun mülk bir bahçesini ve odalarını evlâdına vakfeylese öldükten sonra oğlu Zeyd tasarruf eylese oğlu Zeyd dahi ölse Zeyd’in kimesnesi kalmasa mezkûre Zeyneb’in kızı oğulları kalsa vakf-ı evlâd tasarruf ettiği bahçeyi ve odaları kızı oğulları şer’an tasarruf eder mi? *el-Cevâb*: Eder, kâdî duhûle

Kemal'den ayrılmaktadır. Evlad lafzı yalnızca sülbî çocukları kapsamaktadır ve Ebussuûd Radiyüddin Serahsi'nin bu konudaki görüşünün hükme medâr olmadığını ifade etmiştir.³⁹⁸ Ebussuûd Efendi evlad lafzının bir defa zikredildiği durumlarda birinci neslin kesilmesiyle vâkıfın şartının gerçekleşmiş olacağını ve alt batınların bu şarta dâhil edilemeyeceğini ifade etmiştir. Vâkıfın “Evladına” diyerek kurduğu vakıfta vâkıfın çocuk sahibi olamaması nedeniye akrabasının hak talep etmesi durumunda evlad lafzının hakikatiyle amel etmek mümkün olmadığından mecâzen de olsa bu lafzın akrabaya hamledilemeyeceği ifade edilmiştir.³⁹⁹ Sunullah Efendi de fetvasında evlad lafzının bir kere zikredildiği durumda torunları kapsamayacağını açıkça ifade etmiştir.⁴⁰⁰

Evlad lafzı ile ilgili Zekeriyaşâde'nin dört fetvası bulunmaktadır. Öncelikle bu fetvaları incelediğimizde Zekeriyaşâde'nin bu tartışmalarda evlad lafzının kapsamı ile ilgili tercihini Ebussuûd'la aynı yönde kullandığını söyleyebiliriz. Zekeriyaşâde'nin evlad lafzının sadece vâkıfın sülbî çocukları kapsayıp evlada kız ve erkek çocukların dâhil olduğuna dair fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyaşâde “Evladına.” diyerek vakfiyede bir defa zikredilmesi durumunda vâkıfın sülbî kız ve oğullarının vakıftan yararlanacağını ifade etmiştir.⁴⁰¹ Zekeriyaşâde bir başka meselede Ebussuûd'un ifadelerine benzer

hükmederse. Harrarahû Ahmed b. Kemâl min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 80a.

³⁹⁸“

ولو وقف على اولاده ولم يذكر الترتيب يدخل فيه البطون كلها العموم اسم الاولاد ولكن يكون الكل للبطن الاول ما دام باقياً وإذا انقضى يكون للثاني وإذا انقضى يكون للثالث وبعد الثالثة يشترك الاقرب والابعد يعني الترتيب ليس بشرط بعد البطن الثالث.

“Mesele: Ve lev vekafe alâ evlâdihî ve lem yezkuru't-tertibê yedhulu fihî'l-budûni küllihâ liumûmi ismi'l-evlâdi velâkin yekunu'l-küllî li'l-budûni'l-evveli mâdâme bâkiyen ve izâ inkaraza yekûnu li's-sânî ve izâ inkaraza yekûnu li's-sülûsi yeşteriku'l-ekrabu ve'l-eb'adu ya'ni et-tertibu bişartin ba'de'l-batni's-sâlisî.” zikr olunan mesele ile amel olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz, Rıyâdüddîn hatâ edip *Muhîr*'inde yazmıştır, *Dürer Gurer* sâhibi dahi âna i'timâd edivermiştir. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 122b.

³⁹⁹ “Mesele: Evlâdı olmayan ve olmak dahi şanından olmayan Zeyd bir miktar akçe vakfedip vakfiyesinde cihet-i tevliyet evlâda meşrut mastûr bulundukta Zeyd'in akrabası “Zeyd'in evlâdım dediğinden garazı akrabam demektir” diye şehadet eder şahit ikamet eyleseler tevliyeti alıp tasarrufa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar, hîn-i tescilde akrabasına şart ettiğın ispat eylemeyince. Ebussuud.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 81a.

⁴⁰⁰ “454. Mesele: Zeyd bir mikdar akçe vakfettikde ribhini utekâ ve evlad-ı utekâya şart eylese Zeyd'in utekâsı kızının oğlu Amr var iken hâkimi'ş-şer' ribh-i mezbûru ecnebiye tevcih eylese caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur, evlad lafzı bir kere mezkûr ise.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 137.

⁴⁰¹ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gâlesini evlâdına şart eylediği mezra'ânın vakfiye-i ma'mûl bihâsında “Evladına.” deyip evlâd bir kere zikr olunca Zeyd'in sulbiyye kızı Hind evlâda dâhil olup Zeyd'in sulbî oğulları ile meân galle-i mezbûreyi tasarrufa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. *Cevâb-ı âhar*: Evlâdda inâs dâhile olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 113b.

yorumlarla Serâhsî'den yaptığı alıntıyla evladın tüm nesle şamil olacağı yönündeki görüşle amel edilmeyeceğine hükmederek fetva vermiştir.⁴⁰²

Zekeriyaşâde'nin bir diğer fetvası evlad lafzının mutlak kullanılması durumunda herhangi bir din farkı gözetilmeksizin vâkıfın tüm çocuklarının hissedâr olması yönündedir. İlgili fetvada zimminin, mutlak olarak evladına kurduğu vakıfta çocuklarından müslüman olan lehtarların galleden hisselerini almalarını, kâfir olan evladın engelleyemeyeceği ifade edilmiştir.⁴⁰³ Minkârîzâde de benzer şekilde zimminin vakfına müslüman evladının dâhil olacağı yönünde fetva vermiştir.⁴⁰⁴

Zekeriyaşâde ve sonrasında ise konuyla ilgili bir ihtilaf bulunmamaktadır. Evlad lafzının kapsamına torunların dâhil olmadığına dair Minkârîzâde,⁴⁰⁵ Çatalcalı,⁴⁰⁶ Feyzullah Efendi⁴⁰⁷ ve Yenişehirli'nin⁴⁰⁸ de fetvaları bulunmaktadır.⁴⁰⁹ İncelediğimiz fetvalara baktığımızda İbn Kemal dışında tüm şeyhülislamın evlad lafzına torunların dâhil olmayacağı yönünde görüş beyan ettiklerini görmekteyiz.

⁴⁰² “Mesele: Serâhsî’de “Ve lev vekafe alâ evlâdihî yedhulu fihî’l-butûni kullehâ’l-umûm ismu’l-evlâdi.” deyu mestûr olan mesele ile şer’ân amel olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119a.

⁴⁰³ “Mesele: Zeyd-i zimmî vakf-ı müsecceli olan menzilinün süknâsını evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ile’l-inkırâz şart ve tayin ettikde evlâdının ve evlâd-ı evlâdının dininde olmalarını takyîd etmiş olmasa hâlen evlâdından mevcûd olandan bazı müslim bazı kâfir olunca kâfir olanlar ol menzilden müslim olanlara “Siz vâkıfın dîninde değilsiz.” deyu hisse tasarrufundan men’a kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

⁴⁰⁴ Mesele: Zeyd-i zimmî menzilinü vakf ve evlâd-ı evlâdına şart eylese Zeyd’in müslim oğlu olan Amr dahi evlâddan müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 171b.

⁴⁰⁵ “Mesele: Zeyd-i vâkıf “Tevliyyet ve galle-i vakfda evlâdım mutasarrıf ola.” deyu şart ettikde evlâdı bir kere zikr eylese şart-ı mezkûrda evlâd-ı evlâd dâhil olur mu? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 181b.

⁴⁰⁶ “1391. Mesele: Zeyd mülk akarını vakf ve gallesini evladına, ba’de’l-inkırâz fukarâyâ şart ettikde Zeyd’in evlâd-ı sulbiyyesi mevcûde olsalar, evlad bir kere zikrolunmuş iken Zeyd’in evlad-ı evladı vakfın gallesinde Zeyd’in evlâd-ı sulbiyyesine müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/268.

⁴⁰⁷ “990. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gallesini utekâsının evladına, ba’de’l-inkırâz fukarâyâ şart edip evlad bir kere zikrolunsa utekânın evlad-ı evladı şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150.

⁴⁰⁸ “1226. Mesele: Hind vakfettiği menzilin süknâsını mu’takası Zeyneb’e ve ba’de vefatiha evladına ve ba’de’l-inkırâz Ali’nin evladına ve evlad-ı evladına batnen ba’de batnin şart ettikten sonra Zeyneb fevt olup Zeyneb’in kızı Hatice şart-ı vâkıf üzere menzilde sâkine iken Hatice fevt olup Zeyneb’in gayrı veledi dahi kalmayıp ve Zeyneb’in evladını vâkıfe-i mezbûre bir kere zikretmiş olsa süknâ-yı menzil-i mezbûra Hatice’nin evladıyla Ali’nin evladından hangileri şer’ân müstehak olur? *el-Cevâb*: Ali’nin evladı.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 237.

⁴⁰⁹ Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, (454) 137; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 181b, Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1391, 1392) 1/268; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (990, 1050) 150, 162; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (1226, 1253, 1262) 237, 243, 245.

Evlad lafzının cinsiyet bakımından kapsamı ile ilgili tartışmalara baktığımızda Zekeriyazâde öncesinde öncelikle Ebussuûd Efendi'nin fetvalarını görüyoruz. Ebussuûd fetvasında evlad lafzının bir defa geçtiği durumlarda kızların bu lafzın kapsamına dâhil olup olmadığıyla ilgili ihtilaf olduğunu ve bu konuda İmam Muhammed'den iki rivayet geldiğini belirtmiş, ancak konuyla alakalı tercihinin açıkça ifade etmemiştir. Bir başka fetvada ise evlad lafzının bir defa kullanıldığı meselede kızların bu lafzın kapsamına dâhil olduğunu açıkça beyan etmiştir.⁴¹⁰ Boyabâdî mecmuasında yer alan bir fetvasında da Ebussuûd'un kız çocuklarını evlad lafzı kapsamında değerlendirdiğini açıkça görüyoruz.⁴¹¹ Hoca Saadeddin fetvasında konuyla ilgili ihtilafa değinmiş; ancak kendi kanaatini serdetmemiştir. “Evlad” lafzının iki kere geçtiği durumda kız ve erkeğin beraber dâhil olacağı ancak bir defa zikredildiği durumda ihtilafın vaki olduğunu belirtmekle yetinmiştir.⁴¹²

Zekeriyazâde sonrasına baktığımızda Minkârîzâde'nin birbirine zıt iki fetvasıyla karşılaşmaktayız. İlk meselede evladın bir kere zikrolunduğu yerde vâkıfın kızının hisse alamayacağı yönünde fetva verilmişken,⁴¹³ diğer fetvada evlada vakfolunan yerde vâkıfın kızların vakıftan yararlanacağı hükme bağlanmıştır.⁴¹⁴ Fetvanın devamındaki Arapça nakilde evlad lafzının kız evladı da teşmil ettiği ifade edilmiştir. İlk fetvanın nakliye fetvayla alakasızdır. Nakilde evladın ölmesi durumunda vakfın fukaraya geçeceği, torunlara intikâl etmeyeceği Kadîhân'dan alıntı yapılarak verilmiştir. Minkârîzâde başka bir fetvasında da evlad ve evlad-ı evlada şart kılınan vakıfta kızların da erkeklerle

⁴¹⁰ “Mesele: Zeyd evlerini utekâsına ve evlâd-ı utekâsına vakf eylese bu ibâretle evlâd-ı utekânın inâsı dahi hissedâr olur mu? *el-Cevâb*: Evlâd-ı utekâda inâs evlâd-ı hakikat duhûlünde iştibâh yokdur, lafz-ı utekânın tağlîben atîkâlara dahi şâmil idiğine karîne-i zâhiredir, vâkıf evlâd-ı utekâsının inâsına ihsân edip azâdlılarının inâsını dahi akreb iken mahrûm eylemek ba'îddir, ânlar dahi evlâdları dahi hissedâr olurlar. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 129a.

⁴¹¹ “Mesele: Bazı akar evlâd-i vâkıfa vakıf ebnâsından Amr vakfiyeyi bozup ebnâyâ mahsus kılıp birkaç yıl yalnız ebnâ tasarruf ettikten sonra evlâddan Hind vakf-ı evlâd idüğün şühud-ı udülle ispat eylese evlâddan inâs dahi hisse almaya kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar. Ebussuud.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79b.

⁴¹² “280. Mesele: Zeyd bir menzili evladına ve evlad-ı evladına vakfeylese evlad-ı zükûru varken benât-ı evladı dahi menzili tasarrufa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar, ihtilaf rivayet evlad bir olan maddede idiğini tasrih etmişlerdir.” Salur, *Hoca Saadeddin Mecmuası*, 104.

⁴¹³ “Mesele: Bir vakfın vakfiyyesinde “vakf-ı evlâd” deyu kayd olunsa lafz-ı evlâd mükerrer zikir olunmayınca vâkıfın kızı Hind şart-ı mezkûra dâhil olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, 175b.

⁴¹⁴ “Mesele: Zeyd vakf ettiği mezraânın mahsûlünü evlâdına şart eylese Zeyd'in evlâd-ı inâsı şart-ı mezbûreye dâhil olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 187a.

müştereken tasarruf haklarının olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁴¹⁵ Minkârîzâde'nin diğer fetvalarından hareketle evlad lafzının kapsamına kız ve erkek çocuğun dâhil olduğu görüşünde olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra Çatalcalı'da konuya ek olarak “*ancak evlâdına*” denildiğinde erkek çocukların kastedildiğini öğrenmiş oluyoruz.⁴¹⁶ *Behcetü'l-Fetâvâ*'da geçen meselede de evladın bir kez zikredildiği vakfiyede kız evladının hisse alması Yenişehirli'nin de evlad lafzını kız ve erkek olarak yorumladığının bir göstergesidir. İncelediğimiz tüm meselelerde şeyhülislamın evlad lafzının kapsamına kız ve erkek çocukları birlikte dâhil ettiklerini görmekteyiz.

2.2.1.2. Veled-i Veled / Evlad-ı Evlad

Fetvalarda ikinci sıklıkta rastladığımız evlad-ı evlad lafzı da hakkında çokça tartışmanın olduğu bir kelimedir. Vâkıfın “çocuklarının çocukları” olarak tercüme edebileceğimiz bu lafzın kapsamına kızların çocuklarının dâhil olup olmadığı meselesi risaleler ve fetvalarda hatırı sayılır yekûn oluşturacak niteliktedir. Konuyla alakalı Zekeriyazâde'nin 6 fetvası vardır. Kendisinden önce 12, sonra 14 olmak üzere konuyla ilgili toplam 34 fetva bulunmaktadır.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad-ı evlad	İskilibî (9): 123b (2), 127a (2), 127b (4), 128b Boyabâdî (1): 80a Hoca Sâdeddin (2): 277, 280 Zekeriyazâde (6): 114a, 116b, 117b (2), 118a, 118b Minkârîzâde (1): 175b Çatalcalı (8): 1390, 1394, 1396, 1397, 1401, 1406, 1409, 1416 Feyzullah Efendi (2): 989, 1041 Yenişehirli (3): 1273, 1345, 1346	34

Tablo 16: Evlad-ı evlad Lafzı ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyazâde öncesinde yalnızca Ebussuûd Efendi'nin konuyla ilgili fetvalarını tespit edebildik. Hoca Sadeddin Efendi'nin ise ihtilafın devam ettiğini ve bireysel içtihatlarla

⁴¹⁵ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakf ettiği mezraânın gallesi evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart eylese hâlen evlâddan galle-i vakfa berâtla mutasarrıf olup sefere cebelî ihrâc ederken evlâddan Hind ve Zeyneb “Galle-i vakfda müşâreket ederiz.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Zeyd'in vakfı evkâf-ı sahihaden ise tahsis-i ulü'l-emr ile mütehasıs olmaz, Hind ve Zeyneb Zeyd ile ale'l-iştirâk mutasarrıf olurlar, kezâlik sefere cebelî ihrâc ederler.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 186a.

⁴¹⁶ “1393. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gallesini ancak evladına şart eylese, Zeyd'in evlâd-ı benâtı şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/268.

çözöldüğünü gösteren bir fetvası bulunmaktadır. Ebussuûd'un fetvaları kızların ve kızların çocuklarının evlad-ı evlad kapsamında değeriendirileceğı yönündedir. Ebussuûd'un fetvası konuya açıklık getirmesi bakımından hayli detaylı bilgi içermektedir.⁴¹⁷ Fetvada evlad ve evlad-ı evlada meşruta vakıftan kız çocuklarının hisse alıp alamayacağı sorulmuştur. Ebussuûd kız çocuklarının hisse alması konusunda ihtilafın evlad lafzının bir kere söylendiğı vakıfta söz konusu olduğunu, evlad lâfzı mükerrer olarak kullanıldığında ihtilafın bulunmadığını ve kızların hak sahibi olduğunun kesin olduğunu ifade etmiştir. Devamında Şemsüleimme Serahî'nin tartışmayı açıklığa kavuşturduğu belirtmiştir. Serahsî'nin "Evlad lafzı mükerrer kullanıldığında iki rivâyet olup kızların hak sahibi olmayacağı zannedilmiş olsa da bu yanlıştır, pek çok fetva kitabında yazılıp galât olmuştur." sözünü aktarıp hak ve sevâb olanın Şemsüleimme'nin tasrih ettiğı kızların hak sahibi olacağı görüşü olduğunu söyleyerek fetvayı noktalamıştır. Başka bir fetvada da evladın neslinin kız ve erkeklerin çocuklarını kapsadığını "Nesil evlad-ı zükûr ile evlad-ı benâta mütenâvildir." ifadeleriyle belirterek aynı görüşü kuvvetlendirmektedir.

Art arda gelen iki fetvasında ise "veled ve veled-i veled ve veled-i veled" şeklinde yapılan tashihlerde kızların hisse alıp alamayacağı tartışmasına yer verilmiştir. Veled ve veled-i veled birleşimleriyle ilgili diğeri mecmualarda herhangi bir fetvaya rastlamadığımızdan burada meseleyi kısaca izah edip bırakacağız. Ebussuûd fetvaların cevabında ayrıntılı olarak ihtilafın nedenini açıklamış ve evlad-ı evlad lafzında olduğu gibi bu lafızda da kızların ve kızların çocuklarının hisse alacaklarının kesin olduğunu ifade etmiştir. Veled-i veled lafzında Ali es-Suğdî ve Şeyhülislam'ın rivayetlerde ihtilaf olduğunu zannedip kızların dâhil olmadığı yönünde fetva vererek başkalarının da aynı hataya düşüp bu görüşü devam ettirdiklerini, Râdiyüddin'in Muhît'te bunu yazdığını belirtmiştir. Ancak bu görüşün yanlışığını Şemsüleimme Serahsî'nin tasrih ve tahkîk ettiğini, doğru olan görüşün teaddüd sûretinde kızların ve çocuklarının da vâkıftan hisse alacağı yönünde

⁴¹⁷ "Mesele: Evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûr vakıftan evlâd-ı benât dahi hisse alır mı? *el-Cevâb*: Alır, evlâd-ı benât hisse almamak lafz-ı evlâd mükerrer olmadığı sûrettedir. İmam Muhammed'den iki rivâyet ândadır, teaddüd sûretinde ihtilâf-ı rivâyet yoktur, evlâd-ı benât evlâd-ı evlâda dâhil olmak muhakkaktır Şemsü'l-eimme Serahsî tasrih etmiştir, teaddüd sûretinde dahi iki rivâyet olup adem-i duhûl evlâdır deyu tevehhüm olunup kütüb-i fetâvâdan çok kitapda yazılmışdır, ammâ galat olunmuştur, hak ve savâb Şemsü'l-eimme Serahsî dediğidir. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123b. Aynı fetva için bk. Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, 244.

olduğunu “*hak budur ki ihtilaf var sanmak tevehhüm-i batıldır.*” sözleriyle açıkça ifade etmiştir.⁴¹⁸

Boyabâdî derlemesinde yer alan bir fetvada Ebussuûd Efendi vâkıfın kız ve oğullarının çocuklarının beraber hisse alacakları yönünde hüküm vererek evlad-ı evladın kapsamına kızların çocuklarının dâhil olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁹ Hoca Saadeddin’in konuyla ilgili ihtilafı gözler önüne seren fetvasında evlad-ı evlada kızların çocuklarının dâhil olup olmadığıyla ilgili tartışma çıktığını ve sultanın problemi çözmek için atadığı kadı’nın kız evlatların çocuklarının evlad-ı evladdan sayılmadığı yönünde hüküm verip bu içtihadın uygulandığını görüyoruz. Daha sonra evlad-ı evlada kızların çocuklarının dâhil olduğu yönünde fetva çıkması sonrasında kadı’nın yeni bir emre ihtiyaç duymaksızın kız evladların çocuklarının da vakıftan yararlanmasını sağlamak için eski hükmü feshedip yeni verdiği hükmün geçerli olacağı ifade edilmektedir.⁴²⁰

Zekeriyaşâde tespit ettiğimiz 6 fetvada vâkıfın kızlarının çocuklarının “*evlad-ı evlad*” lafzı kapsamında değerlendirileceği yönünde hüküm vermiştir. Kızların çocuklarının “*evlad-ı evlad*”a dâhil olup olmayacağına dair gelen soruya dâhil olacağı yönünde olumlu cevap vermiştir.⁴²¹ Zekeriyaşâde’nin vâkıfın “*evladına ve evlad-ı evladına*” şart kılınan vakıfta evladın tevliyyete ehil olmaması durumunda vâkıfın kızının oğlunun bu

⁴¹⁸ “Mesele: Sûret-i mezbûrede Zeyd batn-ı sâni ziyâde edip “Veled-i veledî” dese sülbi veled ile evlâd-ı benâtı gellede müsterekler midir ve evlâd-ı benâtın duhûl ve adem-i duhûlü ile ihtilâf-ı rivâyet ne sûrettedir? *el-Cevâb*: Sûret-i mezbûrede Zeyd’in evlâd-ı sülbiyyesi ve ânların evlâdı var ise cümlesi gallât-ı vakfda şeriklerdir, nevâfil zükûr olsun inâs olsun babaları ve anaları ile bile müstehaklardır, beraber iktisâm ederler, asılları fevt olsa hisseleri nevâfile değer, nevâfil fevt olsa asıllara değip cümleye beraber kismet olunur. Vâkıfın evlâd-ı sülbiyyesi olmasa cümle gallât evlâd-ı ebnâyla evlâd-ı benâta vech-i mezbûr üzerine değer, bu sûrette evlâd-ı benâtın duhûlünde eğerce Rûknü’l-islâm Ali Su’dî ve şeyhülislam ihtilâf-ı rivâyet tevehhüm etmişlerdir, âna binaen Muhît-i Riyâdüddîn-i Serahsî’de ve sâir kütübde tahrîr olunmuşdur, lâkin tahkîk budur ki lafz-ı veled yâhut lafz-ı evlâd mükerrer olunca adem-i duhûle rivâyet yokdur, Şemsüleimme Serahsî tasrîh ve tahkîk edip “Li enne velede’l-veledi ismün limen velede veledihî ve ibnetihî veledihî fe men veledet ibnetehû yekûnu velede veledihî hakîkaten.” demişdir, hak budur ki ihtilâf var sanmak tevehhüm-i batıldır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 127b.

⁴¹⁹ “Mesele: Bu surette evlâda ve evlâd-ı evlâda neslen ba’de-neslin vakıf idüğü şer’le sabit olsa vâkıfın oğlu kızları ve kızı kızları dahi hisse almaya şer’an kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar. Ve lehû. (Ebussuûd).” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 80a.

⁴²⁰ “Mesele: Zeyd bir mâlikanesin vakf-ı evlad edip vakfiyesinde “Evladına vakıfdır, erkek için kadının hissesinin iki katı olmak üzere, evlad-ı evladı da aynıdır. ” deyu tabir ettikde evladda benâtın evladının duhûlünde ve adem-i duhûlünde nizâ’ olup emr-i padişahî ile mevlâ kâdî tayin olunup vakf-ı mezbûrda evlad-ı benâtın adem-i duhûlüne kâdî-yi mezbûr hükmeyledikten sonra müddet-i medid müstakillen evlad-ı zükûr tasarruf edip isti’nâf-ı davaya emr-i şerîf yoğiken mücerred benâtın evladının duhûlüne bir fetva-yı şerîfe îrâd olunmağla Amr-ı kâdî hükm-ı sâbıkı feshedip duhûlüne hükmeylese hükmü nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, 277

⁴²¹ “Mesele: Zeyd vakf etdiği emlakının gallesini evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart eylese Zeyd’in kızının evlâdı dahi vakf-ı mezbûrda dâhil olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 114a.

göreve getirilecek sıradaki kişi olduğu yönünde verdiği bir fetvası da vardır.⁴²² Yine benzer şekilde vâkıfın “evladına ve evlad-ı evladına” şart kılınan vakıfta evladın uzakta olup görevi ifa edememesi durumunda vâkıfın kızının oğlunun bu göreve getirilecek sıradaki kişi olduğu yönünde fetva vermiştir.⁴²³ Her iki fetvada da zımnen kızların çocuklarının da *evlad-ı evlad* kapsamında değerlendirileceği sonucu yer almaktadır. Bir başka fetvada da vâkıfın “evladına ve evlad-ı evladına” şart kılınan vakıfta evladın vefatı sonrası evlâd-ı evlâddan oğulun oğlu ve kızın oğlunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak oğuldan olan torunun küçük olması sebebiyle kızdan olan torunun tevliyeti aldığı ve sonrasında diğer torunun büyüyüp vakfın tevliyetini geri almak istediği ifade edilmiştir. Zekeriyazâde cevaben her ikisinin tevliyet görevini birlikte yapacaklarına hükmetmiştir. Diğer fetvalarda zımnen ifade edilse de burada açıkça vâkıfın oğuldan ve kızdan olan torunlarının hepsinin eşit derecede hak sahibi olduğu ve evlad-ı evlad lafzının kapsamına kızın çocuklarının da dâhil olduğu anlaşılmaktadır.⁴²⁴ Vâkıfın “azadlılarına ve azadlılarının evladına ve evlad-ı evladına” şart kılınan vakıfla ilgili kadın azadlıların evladlarının evlad-ı utekâya dâhil olup olmadığı sorusuna Zekeriyazâde yine olumlu cevap vermiş ve kızların çocuklarının evlad-ı utekâdan sayılıp vakıftan hissedâr olacağına hükmetmiştir.⁴²⁵

Zekeriyazâde’den sonra da şeyhülislamların aynı minval üzere fetva verdiği ve kızların çocuklarını evlad-ı evlad lafzı kapsamında değerlendirdiklerini görüyoruz. Minkârîzâde’nin mutlak kullanımda evlad-ı evladın evladla birlikte vakfı tasarruf edebileceğine dair verdiği fetvada vâkıfın oğlunun kızının da hak sahibi olduğu bilgisi

⁴²² “Mesele: Zeyd vakfının tevliyyetini evlâdına ba’dehum evlâd-ı evlâdına batnen ba’de batn şart edip lâkin Zeyd’in evlâdından olup tevliyyet-i merkûmeye ehliyyeti olmağın Hind mâl-i vakfı idâat ihtimâli olmağla Zeyd’in kızının oğlu âkil ve reşid ve tevliyyet-i uhdesinden gelmeğe kâdir olan Amr Hind’in elinden tevliyyet-i merkûmeyi alıp zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re’y-i hâkim ile olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b.

⁴²³ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyyetini “Evlâdına ba’dehum evlâd-ı evlâdına batnen ba’de batn” deyu şart edip Zeyd’in oğlu Amr tevliyyet-i mezbûreyi mutasarrıf iken vefât ettikde Zeyd’in kızı Hind vakf-ı mezbûr olduğu kasabada yirmi beş günlük ba’di olan yerde olup hidmet-i tevliyyeti ikâmete imkân olmamağla hâkimü’l-vakt tevliyyet-i merkûmeyi Zeyd’in âhar kızının oğlu Bekir’e zabt etdirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

⁴²⁴ “Mesele: Zeyd vakfının tevliyyetini evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart eylese oğlunun oğlu Amr sağîre olmağla kızının oğlu Bekir tevliyyet-i mezbûreyi zabt eylese hâlen Amr bâliğ oldukda tevliyyet-i mezbûreyi Bekir’den almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Meân tasarruf ederler.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118b.

⁴²⁵ “Mesele: Zeyd-i vâkıf evkâfının tevliyyetini utekâsına ve ba’dehum evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart ve tayin etmiş olsa benât-ı utekâ evlâdından olan Amr dahi evlâd-ı utekâda dâhil olup edâ-i hidmete kâdir olmağla şart-ı vâkıf üzere tevliyyet-i mezbûreyi Bekir-i ecnebi yedinden alıp tasarruf etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117b.

yer almaktadır.⁴²⁶ Ancak bu konu zaten ihtilaflı bir mesele değildir, oğuldan olan çocukların evlad-ı evlad kapsamında değerlendirileceği konusunda bir şüphe bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili 8 fetvası bulunan Çatalcalı da *evlad-ı evlada* kızların çocuklarının dâhil olduğu yönünde hüküm vermiştir. Çatalcalı verdiği fetvalarda evlada ve evlad-ı evlada şart kılınan vakıfta kız ve erkek çocukların ve evladlarının eşit tasarruf haklarının olduğu yönünde hüküm vermiştir. Bir fetvada ise daha açık bir şekilde vâkıfın *oğlunun kızına* vâkıfın *kızının oğlunun* müşâreket edeceğini açıkça ifade ederek kızın çocuklarının evlad-ı evladdan sayılacağına altını çizmiştir.⁴²⁷ Çatalcalı iki fetvada vâkıfın evladına ve evladının zükûruna şart kılınan vakıflarda kızların erkek çocuklarının vakıftan hisse alacağı yönünde cevaplayarak burada da kızların çocuklarının evlad-ı evladdan sayılacağı yönündeki görüşüne uygun hüküm vermiştir. Çatalcalı utekâya, evladına ve evlad-ı evladına kurulan vakıfta kızların çocuklarının vakıftan hissedâr olacağı yönünde hüküm vererek Zekeriyâde'nin fetvası yönünde cevap vermiştir.

Feyzullah Efendi'nin kızın oğlunun vâkıfın oğlunun oğluyla eşit tasarruf hakkına sahip olduğu yönündeki fetvası O'nun da kızların çocuklarının evlad-ı evlad kapsamında değerlendirileceği görüşünde olduğunun bir göstergesidir.⁴²⁸ Yenişehirli'nin de konu ile ilgili 3 fetvası bulunmaktadır. Vâkıfın evladına ve evlad-ı evladına yalnız erkeklerine diye kurulan vakıfta kızın oğlunun da vakıftan hisse alacağına belirtilmesi Yenişehirli'nin de diğer şeyhülislam gibi kızın çocuklarının da evlad-ı evlada dâhil olduğu görüşünde olduğunun bir göstergesidir. Bir başka fetvada da Yenişehirli yine evlad ve evlad-ı evlada şart kılınan vakıfta kız ve erkeklerin birlikte hak sahibi olduklarını ifade etmiştir.⁴²⁹

⁴²⁶ “Mesele: Gallesi ale’l-ittlâk Zeyd’in evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta olan vakfın gallesine Zeyd’in oğlunun kızı Hind dahi galle-i vakfdan müşâreket kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175b.

⁴²⁷ “1394. Mesele: Gallesi vâkıfın mutlak evladına ve evlad-ı evladına meşrûta vakfın gallesinde vâkıfın oğlunun oğluna kızının oğlu müşâreket kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/268.

⁴²⁸ “989. Gallesi vâkıfın mutlak evladına ve evlad-i evladına meşrûta vakfın gallesinde vâkıfın kızının oğlu Amr’a oğlunun kızı Hind müşâreket kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 150.

⁴²⁹ “1345. Mesele: Mesârif-i muayyeneden fazlası vâkıfın evladına ve evlad-i evladına meşrûta vakfın gallesinin mesârif-i muayyeneden fazlasında vâkıfın evlad-i ebnâsına vâkıfın evlad-i benâtı müşâreket kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.

1346. Mesele: Bu surette şart-ı mezbûrda “Evlad-i benât dâhil olmaz” deyu hisse talebinde olan evlad-i benâta mütevellî hisse vermeyip fazla-i merkûmeyi yalnız evlad-i ebnâya sarfla istihsâl etmekle vâkıfın evlad-i benâtı, mütevellî ve evlad-i ebnâ ile murâfaa olduklarında kadı şart-ı mezbûrda evlad-i benâtın duhûlüyle hükmeylese mütevellî ba’d-e’l-hükm evlad-i benâta galle-i mevcude ve âtiyeden hisselerini

Fetvanın devamında mütevellinin evlad-ı evlad lafzının kapsamıyla ilgili ihtilafa binaen kızların vakıftan hak alamayacakları yönünde davranıp onları galleden mahrum etmesi üzerine, vâkıfın kız torunlarının mahkemeye başvurduğunu öğrenmekteyiz. Fetvanın devamında kadı'nın kızların çocuklarının da evlad-ı evladdan sayılacağı yönünde hüküm vermesi üzerine kızların çocuklarının bundan sonra galleye ortak olacakları; ancak geriye dönük bir tazminin söz konusu olmayacağı ifade edilmiştir.

2.2.1.3. Ebnâ / Ebnâ-i Ebnâ / Evlad-ı Ebnâ- Benât / Benât-ı Benât / Evlad-ı Benât

Vâkıfların tahsiste bulunurken kullandıkları lafızlardan bir diğeri de Türkçe'ye “oğullar” olarak tercüme edebileceğimiz “*ebnâ*” kelimesidir. Arapçadaki beyan kaideleri gereği ebnâ lafzı kız ve erkek çocukları kapsamakla birlikte fetvalarda bu kelimenin kapsamına kızların da dâhil olup olmayacağı tartışılmıştır. Ancak bu lafzın kapsamına kızların da dâhil olabilmesi için en az bir erkek çocuğun bulunması şarttır. Kişinin oğlu olmayıp sadece kızları için ebnâ kelimesini kullanması durumunda lafız işlevsiz kalacağından tasarruf hakkı fukaraya geçer. *Ebnâ* lafzı “*ebnâ-i ebnâ*” ve “*evlad-ı ebnâ*” birleşimleriyle da karşımıza çıkmaktadır. *Ebnâ* üzerindeki tartışmaya bağlı olarak *ebnâ-i ebnâya* da kızların dâhil olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. *Evlad-ı ebnâ* dendiğinde ise ebnânın kız ve erkek tüm çocuklarının dâhil olduğu noktasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Bir de “*kızlar*” olarak tercüme edebileceğimiz “*benât*” kelimesi vardır ki kelimenin kapsamı noktasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Kızlar denilince erkek çocuklar kelimenin kapsamında yer almamaktadır. *Benât* lafzı da *ebnâ-i benât*, *benât-ı benât* ve *evlad-ı benât* birleşimleriyle fetvalarda yer almaktadır.

Konuyla ilgili ihtilafa rağmen incelediğimiz şeyhülislamlar özelinde yaptığımız araştırmada bir bütünlük söz konusudur. Şeyhülislamların tamamı ebnâ lafzının “*vâkıfın sülbî kızlarını kapsamadığı ve sülbî oğullarını içerdığı*” konusunda hemfikirdirler. Ancak vâkıfın oğlunun kızlarının ebnânın kapsamına dâhil olup olmadığıyla ilgili ihtilaf vardır. Zekeriyazâdenin konuyla ilgili 2 fetvası bulunmaktadır. Zekeriyazâde'den önce 11, sonrasında ise 10 fetva olmak üzere toplam 23 fetva üzerinden değerlendirmelerimizi yapacağız.

vermeğe razı iken mezbûreler razıye olmayıp evlad-ı ebnânın kable'l-hükm ahz u istihlâk ettikleri galleden hisselerini tazmine kâdire olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 261-262.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Ebnâ Ebnâ-i ebnâ	İskilibî (3): 123b (2), 128b Boyabâdî (7): 77b, 78a, 78b, 79b, 80a, 86b, 106b Hoca Sâdeddin (1): 387 Zekeriyaşâde (2): 117a, 119a Minkârîzâde (1): 175b Çatalcalı (2): 1398, 2924 Feyzullah Efendi (3): 993, 1016, 1019 Yenişehirli (4): 1257, 1262, 1267, 1271	23

Tablo 17: Ebnâ ve Ebnâ-i ebnâ Lafzı ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyaşâde'den önce Ebussuûd, Hoca Saadeddin Efendi ve Sunullah Efendi'nin konuyla ilgili fetvaları bulunmaktadır. Ebussuûd Efendi fetvasında ebnâ ve ebnâ-i ebnânın inkırâzından sonra ebnâ-i benât ve nesline şart kılınan vakıftan vâkıfın sülbiyeten kızlarının hisse alamayacağına hükmetmiştir.⁴³⁰ Böylece vâkıfın kendi kızlarının ebnâ lafzı kapsamında değerlendirilemeyeceğini ifade etmiş olmaktadır. Vâkıfın, kızların oğullarının nesline vakfı tahsis etmesiyle, vâkıfın kızından olan torunlarının kız ve erkekleri vakıftan hissedâr olabilmektedir; çünkü nesil lafzı kız ve erkek çocukların tamamını kapsamaktadır. Burada da ebnâ-i benât dendiğinde kızların oğulları yararlanabilmekte kızların kızları yararlanamamaktadır; ancak bir sonraki batında nesil kelimesi kullanıldığından bundan soraki torunlar kız ve erkek olsalar da hepsi vakıftan yararlanabilmektedirler. Bu fark vâkıfın nesil kelimesini kullanması ile ilgilidir, ebnâ lafzının kapsamı gereği kızların dâhil olmaması gerekirken, nesil lafzı dolayısıyla böyle bir farklılık meydana gelmiştir.

Hoca Saadeddin verdiği fetvada ise ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ has kılınan vakıfta ebnâ-i ebnâda kız ve erkek çocukların bulunması durumunda erkek çocukların kızları tasarruftan men edebilecekleri yönünde hüküm vererek oğlun kızlarının ebnâyâ dâhil oldukları görüşünden ayrılmıştır. Sunullah Efendi'nin fetvası da bu fetvanın birebir aynısıdır. Sunullah Efendi de Hoca Saadeddin de ebnâ-i ebnâ lafzının oğulların kızlarını kapsamadığı yönünde fetva vermiş olmaktadır. Kime ait olduğu belirtilmeyen fetvada ise ebnâyâ vakfedilen yerde vâkıfın kızlarının hisse talep edemeyecekleri açıkça ifade

⁴³⁰ “231. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiyyesinde “Fe in inkaraza ebnâihi ve ebnâ-i ebnâihi neûzü billâhi teâlâ yekûnü'l-evkâfi'l-mezbûre vakfen alâ ebnâi'l-benâti min neslihi fein inkaraza fe ale'l-fukarâ.” deyu kayd etdirse hâlen ebnâ ve ebnâ-i ebnâ olmayıp benâtla ebnâ-i benât müstehak olur mu? *el-Cevâb*: Benât-ı sülbiyye olmayınca olurlar, neslinden benân ile neslinden ebnâ berâberdir. Nesil evlâd-i zükûr ile evlâd-ı benâta mütênâvildir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123b.

edilmiştir.⁴³¹ Yani Zekeriyazâde öncesinde ebnâ lafzına vâkıfın kızlarının, ebnâ-i ebnâ lafzına da vâkıfın oğlunun kızlarının dâhil olmadığı görüşü hâkimdir.

Zekeriyazâde de vâkıfın ebnâsına neslen ba'de nesl şart kıldığı vakıftan vâkıfın sülbî kızının faydalanamayacağına hükmetmiştir.⁴³² Yani ebnâ lafzının kapsamı vâkıfın sülbî kızlarını içermemektedir. Ancak fetvanın devamında vâkıfın oğlunun kızının şart-ı vâkıf gereği tasarrufta bulunduğu ifadesi yer almaktadır ve devamında vâkıfın kendi kızının yeğenine (vâkıfın oğlunun kızına) müdahale edemeyeceğine hükmedilmiştir. Bu bilgiden ebnâ-i ebnâ lafzının kapsamına vâkıfın oğlunun kızlarının da dâhil olduğunu öğrenmekteyiz. Zekeriyazâde öncesinde gördüğümüz fetvalarda bu bilgiye rastalamazken, Zekeriyazâde ile birlikte ebnâ-i ebnâ lafzına vâkıfın oğlunun kızlarının dâhil olduğu görülmektedir.

Zekeriyazâde'nin bir başka fetvasında ise ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ şart kılınan vakıfta oğullarının hisselerinin torunlara geçmesi durumunda torunların babalarının hisselerini değil tüm galleyi eşit olarak paylaşacakları bilgisi yer almaktadır. Fetvadaki hissedarların tamamı oğullar ve oğulların oğulları olması nedeniyle Zekeriyazâde'nin ebnânın kapsamına oğulun kızlarını aldığını destekleyecek bir bilgi bulunmamaktadır.

Zekeriyazâde'den hemen sonra göreve gelen Ebu Said Efendi'nin Boyabâdî derlemesinde konuyla ilgili bir fetvası bulunmaktadır. Fetvada tevliyeti ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ şart kılınan vakıfta onların münkariz olmasıyla kızların oğullarının tevliyeti alıp alamayacakları sorulmuştur. Lafzın kapsamı gereği kızların oğulları lehtar grubunda yer almasa da Ebu Said Efendi onların tevliyeti almalarını “Erfak olan almaktır.” diyerek tecviz etmiştir.⁴³³ Burada kullanılan erfak tabirinden aslında bu hükmün müftâ-bih olmadığı halde kendisinin merhametli ve katı davranmamanın gereği olarak tevliyeti almalarının uygun olacağına hükmettiğini söylemek mümkündür. Zaten bu hükmün inkırâzdan sonra verilmesi asıl hak sahipleri varken onları bu lafız kapsamında değerlendirilemeyeceği görüşünde olduğunun bir göstergesidir. Said Efendi lehtarlar

⁴³¹ “Mesele: Zeyd mülk bağıni ebnâyâ vakfeylese kızları dahi hisse talebine kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Tescil-i şer'î olundu ise olmazlar.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 106b.

⁴³² “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiyye-i ma'mûl bihâsında “ve şerata ez-zevâid li ebnâyâ neslen ba'de nesl” deyu kayd ve tasrîh etmekle vâkıfın oğlunun kızı Zeyneb zevâid-i vakfi şart-ı vâkıf üzere ahz etdirip vâkıfın kızı Hind müdâhale etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117a.

⁴³³ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyetini ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına şart edip badehû ebnâ-i ebnâ münkarizler olduklarında Zeyd'in kızı oğulları tevliyet-i mezbureyi zapta kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Erfak olan almaktır. Ve lehû min-hattihî.(Ebu Said)” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 78a.

hayattayken kızların da hisse alabileceğini söylememektedir, inkırâz durumunda kızın oğullarını yabancıya tercih etmiş olmaktadır. Ayrıca şeyhülislamların vâkıfın ehliyet sahibi yakınları varken tevliyeti yabancılara değil vâkıfın yakınlarına verme eğiliminde olduklarını göz önünde bulundurursak Said Efendi'nin neden bu hükmü verdiğini anlamak daha kolaylaşacaktır. Bu nedenle fetvayı diğer görüşlere aykırı olarak değerlendirmiyoruz. Zaten bir başka fetvada Ebu Said Efendi vâkıfın kızının ebnâyâ dâhil olmadığını ifade etmiştir.⁴³⁴ Ebnâsına neslen ba'de nesl şart kılınan vakıfta vâkıfın kızının hak sahibi olmadığını tasrih ederek Ebussuûdun ve Zekeriyazâde'nin fetvasında olduğu gibi aynı hüküm verilmiştir. Buna ek olarak vâkıfın oğlunun kızının ebnâ-i ebnâyâ dâhil olduğu yönünde de hüküm vermiştir. Soruda vâkıfın ebnâsına neslen ba'de nesl tahsis edilen vakıfta vâkıfın oğlunun kızı, şart-ı vâkıf gereği tasarruf ederken vâkıfın kendi kızının, ona müdahale edemeyeceğine hükmedilmiştir. Buradan ebnâ-i ebnâ lafzının kapsamına vâkıfın oğlunun kızlarının dâhil olduğunu anlamaktayız. Fetva bu anlamda Zekeriyazâde'nin fetvasıyla birebir uyumaktadır. Ebu Said Zekeriyazâde'den hemen sonra şeyhülisamlık yapmıştır ve onun verdiği minvalde fetva vermiştir. Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan bir fetva da Ebu Said'in fetvasının neredeyse aynısıdır.⁴³⁵ Burada da vâkıfın kendi kızının ebnâdan sayılmayacağı açıkça ifade edilmiştir. Ancak vâkıf “ebnâyâ ve ebnânın fûrûuna” vakfı tahsis ettiğinden ebnâ-i ebnâyâ oğulların kız ve erkek tüm çocukları dâhil olmuş olmaktadır. Burada Abdürrahim Efendi oğlunun kızlarını ebnâ lafzı gereği mi yoksa vâkıfın eklediği “ebnânın fûrûuna” ibâresi gereği mi dâhil ettiğini ayırt etmek mümkün olmamaktadır.

Zekeriyazâde sonrasında Çatalcalı fetvasında hükmün aslına bizi yönlendiren bir cevap vermiştir. Fetvada ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ şart kılınan vakıftan vâkıfın benât-ı benâtının yani kızlarının kızlarının hisse alıp alamayacağı sorulmuştur. Feyzullah Efendi'nin de

⁴³⁴ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûlün bihâsında “وشرط الزوائد لأبنائه نسلاً بعد نسل وفرعاً غيباً أصل وبعد” diye kayıt ve tasrih etmekle vâkıfın oğlunun kızı Zeyneb zevâid-i vakıf üzere ahz ettikte vâkıfın kızı Hind müdahale etmeye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ketebehû Ebu Said min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 80a.

⁴³⁵ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûlün bihâsında zevâid-i vakfı ebnâsına ve ebnâsının fûrûuna neslen ba'de-neslin ve fer'an gıbbe aslin ve ba'de'l-inkırâz kendinin benâtına ve benâtının evlâdına batnen ba'de-batnin ba'de'l-inkırâz utekâsına ba'dehum evlâd-i utekâsına neslen ba'de-neslin şart etmekle vâkıfın oğlunun kızı Zeyneb zevâid-i vakfı şart-ı vâkıf üzere ahz murat ettikte vâkıfın kızı Hind müdahaleye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ketebehû Abdurrahim min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 86b.

Çatalcalının fetvasıyla birebir örtüşen bir fetvası bulunmaktadır.⁴³⁶ Cevapta İmam-ı Azam kavli üzere hisse alamayacakları ifade edilmiştir.⁴³⁷ Çatalcalı'nın bir başka fetvasında ise ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ meşrut vakıfta, kızın oğlunun ebnâ-i ebnâdan sayılmayacağına dair bir vakıf davası vardır.⁴³⁸

Feyzullah Efendi ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ şart kılınan vakıfta vâkıfın kızının oğulların inkırâzdan sonra şart kılınan akraba sınıfı içine değerlendirerek hissedâr olacağına hükmetmiştir. Buradan Feyzullah Efendi'nin de ebnâyâ öz kızların dâhil olmadığı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Yenişehirli de aynı minval üzere vâkıfın kızının oğlunu inkırâzdan sonra hisse alacak akraba sınıfından değerlendirerek fetva vermiştir.⁴³⁹

Konuyla ilgili incelediğimiz tüm şeyhülislamın İmam-ı Azam'ın görüşünü tercih ettiklerini görmekteyiz. Vâkıfın kızlarının ve kızlarının kızlarının ebnâ lafzı kapsamında değerlendirilmediği ve vâkıfın oğullarının ve oğullarının oğullarının bu lafzın içeriğine dâhil olduğu konusunda tüm şeyhülislam aynı görüştedir. Ancak oğulun kızlarının ebnâ-i ebnâ lafzına dâhil olup olmadığı konusu ihtilafıdır. Zekeriyazâde öncesinde Sunullah ve Hoca Saadeddin Efendi'lerin bu konuda olumsuz fetvaları bulunurken, Zekeriyazâde ile durum değişmiş ve oğulun kızlarının ebnâ-i ebnâdan olduğuna hükmedilmiştir. Zekeriyazâde sonrasında Ebu Said Efendi de aynı minval üzere fetva vermiştir. Sonraki incelediğimiz şeyhülislamın ise konuya açıklık getiren fetvaları bulunmamaktadır.

Şimdiye kadar hep ebnâ lafzıyla ilgili tartışmalara yer verdik. Benât lafzının kapsamıyla ilgili ihtilâf olmadığından konuyla ilgili rastladığımız fetva sayısı da azdır. İlgili ihtilafa

⁴³⁶ “1019. Mesele: Gallesi vâkıfın ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına meşrûta vakfın gallesinde vâkıfın ebnâ-i ebnâsına benât-i benâtı müşârekete kâdire olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 157.

⁴³⁷ “1398. Mesele: Gallesi vâkıfın ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına meşrût vakfın gallesinde vâkıfın ebnâ-i ebnâsına vâkıfın benât-ı benâtı müşârekete kâdire olurlar mı? *el-Cevâb*: İmam-ı A'zam katında olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/269.

⁴³⁸ “2905. Mesele: Tevliyet ve gallesi vâkıfın ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına meşrûta vakfın tevliyet ve gallesine ebnâ-i ebnâdan Zeyd mutasarrıf iken Amr zuhûr edip “*Ben dahi vâkıfın ebnâ-i ebnâsındanım*” deyu Zeyd'den dava ve ikâmet-i beyyine ettikde Zeyd kable'l-hükm Amr vâkıfın ebnâ-i benâtından olduğunu vech-i şer'î üzere isbat etmekle Amr'ı def'le hükm olunup hüccet olunduktan sonra bir müddet mürûrunda Amr “*Ben vâkıfın ebnâ-i ebnâsındanım*” deyu Zeyd'in yüzüne dava ve ikâmet-i beyyine ettikde murâfaa oldukları kadı Amr'ın beyyinesini kabul ve mücebiyle hükm edip hüccet verse, hükmü nâfiz ve hücceti mu'tebere olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/535-536.

⁴³⁹ “1271. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyetini ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına ba'de inkırâzihim akreb akrabasının zükûruna şart edip hâlen ebnâ ve ebnâ-i ebnâ münkarizler olup vâkıfın kızının oğlu Zeyd ile vâkıfın li-ebeveyn er karındaşının oğlunun oğlu Amr mevcut olsalar vakf-i mezbûrun tevliyetine Zeyd ve Amr'dan hangisi evla ve ahrâdır? *el-Cevâb*: Zeyd.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 246-247.

değinen 2 fetva bulunmaktadır. Bunların ilki Feyzullah Efendi'nin fetvasıdır.⁴⁴⁰ Soruda vâkıfın benâtı, benâtının evladı ve ebnâ-i benâtının evladına şart koştuğu vakıftan vâkıfın oğlunun kızının ve oğlunun kızının evladının hissedâr olamayacağı hükmü yer almaktadır. Yenişehirli'nin fetvası da Feyzullah Efendi'nin fetvasıyla neredeyse aynı ve birebir uyumludur.⁴⁴¹

2.2.1.4. Akraba

Arapça “yakınlık” manasındaki “kurb” kelimesinden türeyen ve Türkçe’de akraba olarak ifade edilen kelime kişinin “*anne, baba ve çocukları dışındaki yakınları*”nı kapsamaktadır. Anne, baba ve çocuklar bu lafzın kapsamına dahil değildir; ancak dede, nine ve torunların bu lafız kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusu tartışmalı olmakla birlikte tercih edilen görüş bunların akraba lafzına dâhil olmaları yönündedir.⁴⁴² Akraba lafzının geçtiği 5 fetva bulunmaktadır.

Zekeriyazâde öncesinde Mehmed Bostanzâde’ye ait bir fetvada akraba lafzı mutlak kullanıldığında yakın ve uzak tüm akrabanın eşit hisse alma hakkı olduğu yönünde bir hüküm bulunmaktadır.⁴⁴³ Zekeriyazâde ise Bostanzâde’ye muhalif bir tercihte bulunmuştur. Fetvada vâkıfın amcasının oğlu varken, diğer amcaoğlunun oğlu ve kızı akraba lafzı mutlak kullanıldığından vâkıfa daha yakın olan amcaoğluyla birlikte hissedâr olabilmışlerdir.

Zekeriyazâde verdiği tek fetvada evlad-ı zükûrun inkırâzından sonra akrabasına şart kılınan vakıfta vâkıfın kızı ve kızının evladları, vâkıfın oğlunun kızlarının evladları ile vâkıfın kardeşinin evladının hangilerinin hisse alacağı sorusuna vâkıfın kızının evladı ve

⁴⁴⁰ “993. Mesele: Gallesi vâkıfın benâtına ve benâtının evladına ve ebnâ-i benâtının evladına meşrûta vakfın gallesinde hâlen mevcudlar olan vâkıfın kızının oğlunun evladına, vâkıfın oğlunun kızı ve oğlunun kızının evladı müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 151.

⁴⁴¹ “1267. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiyenin gallesini benâtına ve benâtının evladına ve ebnâ-i benâtının evladına şart eylese Zeyd’in oğlu kızı ve oğlu kızının evladı şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 246.

⁴⁴² Ayrıntılı bilgi için bk. Münir Yaşar Kaya, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikâtında Aile Vakıfları*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 287- 288.

⁴⁴³ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiyesinde “Zevâid-i vakıf evlâdına ba’de’l-inkırâz **akrabaya** verile” diye kaydetmiş olsa halen evlâd münkariz olup akrabasından emmisi oğlu Amr zevâid-i vakfî müstakil ahzetmek istedikte Zeyd’in âhar emmisinin oğlunun oğlu Bekir ile kız karındaşı Hind vakfiye-i mezkurede “**Akrabadan mukaddem olanlar** zevâid-i vakfî müstakil ahz eylesin” diye kayıt yoktur deyip Amr-i mezbura “Biz dahi senin ile zevâid-i vakıftan ale’s-seviyye hisse alırız” demeye kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 77b.

oğlunun kızlarının pay alacağı şeklinde cevap vermiştir.⁴⁴⁴ Vâkıf akraba lafzını mutlak olarak kullanıp yakın olanı şart koşmadığı halde Zekeriyazâde vâkıfın kızını ve yeğenlerini dışarda bırakarak torunların hisse alabileceğine hükmetmiştir. Zekeriyazâde'nin vâkıfın kızı kendine en yakın olduğu halde onu mahrûm bırakması; kişinin evladı, anne ve babasının akraba lafzı içinde değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Çatalcalı'nın da oğlun akrâba lafzı içinde değerlendirilmediğine dair bir fetvası bulunmaktadır.⁴⁴⁵ Ancak bu fetvada akraba lafzı mutlak kullanıldığı halde Zekeriyazâde'nin torunları tercih edip kardeş çocuklarını dışarda bırakarak yakın akraba lehine hüküm verdiğini görmekteyiz. Zekeriyazâde sonrasında Çatalcalı⁴⁴⁶ ve Feyzullah Efendi'nin⁴⁴⁷ fetvalarında vâkıflar kendilerine en yakın olanın hisse almasını şart koşup hüküm vâkıfa yakın olanların hisse olabileceği yönünde verildiğinden Zekeriyazâde'nin fetvasıyla mukayese imkânı bulunmamaktadır.

2.2.2. Lehtarların Tertibine Delalet Eden Lafızlar

Vakıftan kimlerin ne sûrette yararlanacaklarının belirlenmesi en temel vakıf problemlerindendir. Gelen fetvaların ve günümüz hukukundaki davaların büyük çoğunluğu galle paylaşımıyla ilgili meselelerdir. Bunun nedeni de vakfiyelerde geçen lafızların farklı yorumlarla farklı şekilde anlaşılabilir olmalarından kaynaklanmaktadır. Vâkıfların dönemleri içinde kullandıkları lafızların bölgeden bölgeye ve zamana göre değişmesi tek bir doğrunun ortaya çıkıp yaygınlaşmasının önüne geçmiştir. Fetvalarda

⁴⁴⁴ “Mesele: Zeyd cânib-i sultândan kendüye temlik olan karyeyi bazı cihâta vakf ve tayin-i vezâif edip ve ol vezâifden zevâidin evlâd-ı zükûruna karnen ba‘de karn ve ba‘d e‘l-inkırâz **akrabâsına** verile.” deyu şart ettiği vakfiyye-i ma‘mûl bihâsında mestûr olup hâlen evlâd-ı zükûru münkariz olup **kızı Hind ve Hind’in bazı evlâdı** varken **oğlu Amr’ın evlâd-ı inâsı** ve karındaşı Bekir’in evlâdı dahi “Karyenin zevâidi mahsûlünden hisse alırsız.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hind’in evlâdı ile Amr’ın evlâdına verilir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118b.

⁴⁴⁵ “1338. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyetini akrabasına şart eylese Zeyd’in oğlu Amr şart-ı mezbûrda dâhil olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/259.

⁴⁴⁶ “1423. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma‘mûlün-bihâsında “وقف على عتقائه و اولادهم و اولاد اولادهم ثم على اقاربه” deyu yazdırdıktan sonra Zeyd’in utekâsı ve evladları ve evlad-ı evladları münkarizler olduklarında, Zeyd’in zî-rahm mahremlerinden yedi-sekiz kimesneler mevcut olup lakin içlerinden Amr ve Bekir **kurbde beraber olup Zeyd’e akreb** olsalar, sâirler vakfın gallesinde Amr ve Bekir’e müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/273.

⁴⁴⁷ “1016. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma‘mûl-bihâsında “Sümme şarata’l-vâkıfu en yekûne’t-tevliyetü li-nefsihi ve ba‘demâ târa tâiru ruhihi min aleml-i eşbâhi ilâ aleml-i ervâhi fe’t-tevliyetü li-aslahi ebnâihi ve ebnâ-i ebnâihi sümme ve sümme ilâ en yenkariza’n-neslü **sümme li-akrabi akribâihi’z-zükûri el-akrabu fe’l-akrabu**” deyu tahrîr ettirdikten sonra Zeyd fevt olup Zeyd’in ebnâsı ve ebnâ-i ebnâsı münkarizler olup vâkıfın akrabasından **kızı Hind’in oğlunun oğlunun oğlu** Amr ile vâkıfın **karındaşının beşinci batında olan oğlu** Bekir mevcut olsalar tevliyet-i merkûmeye Amr ve Bekir’den hangisi müstahak olur? *el-Cevâb*: Amr müstahak olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 156.

lehtarların yararlanma sıraları üzerine birçok meseleyle karşılaşmıştır. Kullanılan lafızlar kimi zaman bir batında olan lehtarlara tasarruf imkânı vermiş kimi zaman da yaşayan tüm kuşakların aynı anda vakıftan yararlanmasının önünü açmıştır. Bazen de vâkıflar mutlak olarak vakıfta bulunmuş ve bir kısıtlamaya gitmemişlerdir. Üç başlık özelinde vâkıfların kullandıkları lafızların lehtarların tertibine delaletini incelemeye çalışacağız.

2.2.2.1. Batnen Ba‘de Batn / Ba‘de / Sümme

Vâkıflar cihetleri şart koşarken lehtar grubunun hangi kuşaklarının yararlanacakları ile ilgili de kayıtlar getirebilmektedirler. Bu kayıtlardan en yaygın kullanılanı “kuşakta derece derece” olarak tercüme edebileceğimiz *batnen ba‘de batn* lafzıdır. Bu lafız kullanıldığında lehtar grubundaki nesilden aynı kuşakta olan kişiler tasarruf hakkı elde etmektedirler. Örneğin vâkıfın evladına batnen ba‘de batnin şart kıldığı vakıfta vâkıfın evladları hayattayken torunları tasarrufta bulunamazlar, birinci kuşaktaki nesil tamamen kesilip son bulmadan ikinci kuşaktakiler vakıftan yararlanamazlar. Batnen ba‘de batnin ifadesinin asıl manası tertib ifade etmesine rağmen aynı kelimenin farklı beldelede “*neslen ba‘de nesil*” manasında da kullanılabildiğini fetvalardan öğrenmekteyiz. Bu durumlarda ne yapılacağı fetvalarda tartışılmış, kullanılan beldenin örfüne göre hüküm verilmiştir. Bir sonraki başlığımızda ayrıntılı olarak değerlendireceğimiz için burada konunun ayrıntılarına girmeyeceğiz. Fetvalarda ba‘de, ba‘dehum ve sümme kelimeleri de tertib ifade edip batnen ba‘de batnin lafzı gibi değerlendirilerek hüküm verilmiştir. Bu lafızlar kullanıldığında da şart koşulan lehtar grubu inkırâza uğramadan sıradaki lehtarlar hisse talebinde bulunamamaktadırlar.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Batnen ba‘de batn	İskilibî (1): 124a Boyabâdî (4): 77b, 78a, 79a, 85b Hoca Sâdeddin (1): 348 Zekeriyaşâde (5): 113b, 116b, 118a, 121a, 122b Minkârîzâde (5): 174b, 175b, 176b, 182a, 183a Çatalcalı (3): 1403, 1407, 1414 Feyzullah Efendi (4): 998, 1026, 1038, 1048 Yenişehirli (5): 1232, 1266, 1272, 1276, 1277	28

Tablo 18: Batnen ba‘de batn Lafzı ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyaazâde öncesinde konuyla ilgili 6 fetva bulunmaktadır. Ebussuûd Efendi evlada batnen ba'de batn şart kılınan tevliyeti birinci neslin inkırâzından sonra torunların iştiraken kullanabileceklerine hükmetmiştir. Çünkü batnen ba'de batn lafzının tertib ile beraber te'bîde de delalet ettiğini ve aşağıdaki nesillere de vakfın şamil olduğunu göstergesi olduğunu fetvada ifade etmiştir.⁴⁴⁸ Ahmed Mu'îd Efendi'nin de batnen ba'de batn şart kılınan vakıfta ikinci batındakilerin birinci batındakilere müdahâle edemeyeceğine dair fetvası bulunmaktadır.⁴⁴⁹

Zekeriyaazâde'nin konuyla ilgili 5 fetvası bulunmaktadır. Her iki fetvada da vâkıfın tevliyeti evladına ve evlad-ı evladına batnen ba'de batn şart kıldığı vakıflarda sıradaki kişinin ehliyet sahibi olmaması ve görevi ifa etmeye gelememesi durumlarında o kuşak inkırâza uğramamasına rağmen Zekeriyaazâde, sıradaki lehtar grubunun vakfı tasarruf edebileceğine hükmetmiştir.⁴⁵⁰ Aynı konuyla ilgili Ebussuûd Efendi tevliyetin yabancıya verilebileceğine dair tam ters bir hüküm vermiştir.⁴⁵¹ Burada Ebussuûd'un batnen ba'de batnin lafzının ve şart-ı vâkıfın gereğini yerine getirerek hüküm verdiğini söyleyebiliriz. Zekeriyaazâde ise lehtarın şart-ı vâkıfı karşılayamaması durumunda oluşan ızdırârı o batında bulunanların manevi inkırâzı gibi değerlendirip sıradaki lehtarın vakfı tasarruf etmesinin yolunu açarak aslında vâkıfın amacına daha uygun hükmetmiş ve atalarının mirasına sahip çıkma konusunda vâkıfın soyunu önceleyip yabancı kişiyi vakfa

⁴⁴⁸ “Mesele: Batnen ba'de batn evlâda meşrû olan tevliyyete vâkıfın iki kızı iştirâk üzere tasarruf edip ikisi dahi fevt olup hâliyen vâkıfın oğlu kızı Hind ile kızı oğlu Zeyd kalsa ânlar dahi tevliyyete iştirâk üzere tasarrufa müstehak olur mu? *el-Cevâb*: Olur, batnen ba'de batn tertibine delâletden gayrı evlâd-ı evlâda dahi esâfeline dahi tevliyyet meşrû idiğine delâlet eder. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 124a.

⁴⁴⁹ “Mesele: Zeyd birkaç bâb menzillerini evlâdına ve evlâd-i evlâdına batnen ba'de-batnin şart edip halen batn-i evvelde olup evlâddan olan Amr ve Hind ol menzillere mutasarrıflar iken batn-i sânid Zeyneb ol menzillere müdahaleye şer'an kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Harrarahû el-fakîr Ahmed Mu'îd.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 78a.

⁴⁵⁰ “Mesele: Zeyd vakfının tevliyyetini evlâdına ba'dehum evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batn şart edip lâkin Zeyd'in evlâdından olup tevliyyet-i merkûmeye ehliyyeti olmağın Hind mâl-i vakfı idâat ihtimâli olmağla Zeyd'in kızının oğlu âkil ve reşid ve tevliyyet-i uhdesinden gelmeğe kâdir olan Amr Hind'in elinden tevliyyet-i merkûmeyi alıp zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re'y-i hâkim ile olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b.

“Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyyetini “Evlâdına ba'dehum evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batn” deyu şart edip Zeyd'in oğlu Amr tevliyyet-i mezbûreyi mutasarrıf iken vefât ettikde Zeyd'in kızı Hind vakf-ı mezbûr olduğu kasabada yirmi beş günlük ba'di olan yerde olup hidmet-i tevliyyeti ikâmete imkân olmamağla hâkimü'l-vakt tevliyyet-i merkûmeyi Zeyd'in âhar kızının oğlu Bekir'e zabt etdirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

⁴⁵¹ “Mesele: Bir tevliyyet vâkıfın aslah-i ebnâsına sonra aslah-i ebnâ-i ebnâsına batnen ba'de-batnin meşrû olup halen vakfın nesli Zeyd'e gelince münkariz olup lâkin Zeyd tevliyyete salih olmayıp Zeyd'in oğlu Amr aslah olsa ecnebiden Bekir tevliyyeti almaya şer'an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re'y-i hâkimle olur.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 77b-78a.

sokmayarak maslahata uygun fetva vermiştir. Fetvaların üçünde de bu hükmün hâkim kararıyla uygulanacağı bilgisi yer almaktadır. Zekeriyazâde burada Ebussuûd'un hilafına verdiği hükümle farklı bir açılım sağlamaktadır.

Zekeriyazâde'nin diğer bir fetvası ise bir batında olanların tamamının inkırâza uğraması durumunda yapılacak yeni taksimatın nasıl olacağı ile ilgili bilgileri hâizdir. Meselede vâkıfın evladına ve evlad-ı evladına *batnen ba'de batn* şart kıldığı vakıfta eşit hisselerle mutasarrıf olan iki kardeşin ölüp inkırâzın gerçekleşmesi ile yeni lehtarların nasıl hisse alacağı sorulmuştur. Kardeşlerden birinin bir, diğerinin üç evladı bulunmaktadır. Fetvada çocukların babalarının hisselerini mi kendi aralarında bölüşecekleri yoksa yeni bir taksimatla vakıftan 4 eşit hisse olarak mı yararlanacakları sorulmuştur. Zekeriyazâde taksimatının yeniden yapılacağı ve hisselerin torunlar arasında eşit paylaşılarak dağıtılacağı yönünde cevap vermiştir.⁴⁵²

Zekeriyazâde sonrasında *batnen ba'de batn* lafzıyla ilgili 16 fetva bulunmaktadır. Meselelerin tamamında tertibe delalet edecek şekilde fetva verildiğini görmekteyiz. Minkârîzâde fetvalarında *batnen ba'de batn* lafzının tertib ifade ettiği ve bir batındakiler bitmeden diğer batındakilerin vakfa müdahale edemeyeceği yönünde hükümler vermiştir.⁴⁵³ Bir fetvada ise *batn-ı evvelde* olduğunu ispat eden lehtarın diğer batındaki evladdan tasarruf hakkını geri alacağını ve dahi zevâidi bile elinden alabileceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁴ Çatalcalı *batnen ba'de batn* lafzının tertib ifade edeceği ve alt batındakilerin üst batındakilere müdahale edemeyeceklerini ifade etmiştir.⁴⁵⁵ *Batnen ba'de batn*

⁴⁵² “Mesele: Zeyd’in vakf-ı lazım ile vakfı olup gallesi evlâdına ve evlâd-ı evlâdına *batnen ba'de batn* meşrûta olan bir bağın gallesini evlâd-ı evlâddan Amr ve Bekir şart-ı vâkıf üzere ale’s-seviyye mutasarrıflarken Amr fevt olup oğlu Beşir kalıp Bekir fevt olup oğulları Hâlid ve Velid ve Said kalıp Beşir mezbûrlara “Galle-i vakfın nisfini siz ve nisfini ben alayım.” dedikde mezbûrlar razılar olmayıp “Cümle galle dört kısım olup seninle beraber üleşelim.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 122b.

⁴⁵³ “Mesele: Zeyd vakfının gallesini *batnen ba'de batn* evlâd-ı evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart eylese *batn-ı evvelde* olan evlâda *batn-ı sâinde* olan evlâd müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 174b.

⁴⁵⁴ Mesele: Bir vakfın tevliyyet ve gallesi zevâidi evlâdına ve evlâd-ı evlâdına *batnen ba'de batn* şart ettikten sonra Zeyd’in evlâdından Hind tevliyyet ve zevâide mutasarrıf iken Zeyd’in evlâdından Amr gelip *batn-ı evvelde* olduğunu isbât edip tevliyyeti zabt ettikde zamân-ı tevliyyetde makbûzu olan zevâidi dahi Hind’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 183a.

“1403. Zeyd-i vâkıf vakfettiği akarın vakfiye-i ma’mûlün-bihâsında akarın gallesini “*Batnen ba'de batn* evlâd-ı zükûruna, *ba'de'l-inkırâz batnen ba'de batn* evlâd-ı inâsına, *ba'de'l-inkırâz Medine-i münevvere* fukarasına meşrûta ola” deyu yazdırdıktan sonra evlâd-ı zükûr münkariz olsalar, evlâd-ı inâsdan *batn-ı evvelde* olanlara *batn-ı sâinden* olanlar müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/269.

kaydının bulunduğu vakıflarda ise bir batında olanların hepsinin birlikte tasarruf haklarının olduğunu vurgulamıştır.⁴⁵⁶ Feyzullah Efendi de fetvasında batnen ba‘de batn lafzının kullanıldığı yerde tüm batındakilerin eşit tasarruf haklarının olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁷ Yenişehirli de fetvalarında batnen ba‘de batn şart kılınan vakıfta birinci batın varken ikinci batının hisse alamayacağı yönünde hüküm vererek diğer şeyhülislam gibi bu lafzın tertibe delalet ettiğini ifade etmiş olmaktadır.⁴⁵⁸

Tertibe delalet eden lafızlardan olan sümme ve ba‘de lafızlarıyla ilgili Zekeriyazâde öncesinde Ebussuûd, Hoca Saadeddin Efendi ve Sunullah Efendi’nin fetvaları bulunmaktadır.

Sümme lafzı ile ilgili Ebussuûd ve Sunullah Efendi’nin fetvaları bulunmaktadır. Her iki fetvada da *ba‘de* kelimesinde olduğu gibi *sümme*nin de tertibe delalet ettiği yönünde fetva verilmiştir. İlk fetvada vâkıfın sümme lafzı ile evlad ile torunları ayırdığı görülmektedir. Meselede birinci kuşaktan lehtar varken ikinci kuşaktaki evladın da tasarrufa ortak olmak istediği ifade edilerek bunun imkânı sorgulanmaktadır. Ebussuûd talebi olumsuz karşılamış ve sümme lafzının bu duruma engel teşkil ettiğini belirterek hüküm vermiştir.⁴⁵⁹ Sunullah Efendi “*evlâda sümme evlâd-ı evlâda*” şeklinde kurulan vakıfta evladdan birinin ölmesi durumunda hayattaki diğer evladın, evlad-ı evladı vakfa müdâhil etmeyip vakfı tek başına tasarruf hakkının olduğu yönünde hüküm vermiştir.⁴⁶⁰ Ba‘de lafzı ile ilgili Hoca Saadeddin “*evlâda ba‘dehû evlâd-ı evlâda*” şart kılınan vakıfta ikinci batındaki iki kızdan birinin vefat etmesi sonrasında hayattaki kızın ölen kızın evladını

⁴⁵⁶ “1406. Mesele: Tevliyeti vâkıfın batnen ba‘de batnin evladına ve evlad-ı evladına meşrûta vakfın tevliyetini batn-ı evvelden olan Zeyd müstakillen zabt eylese, batn-ı evvelden olan Amr tevliyyette Zeyd’e müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

⁴⁵⁷ “1026. Mesele: Tevliyet ve galleli vâkıfın batnen ba‘de batnin evladına ve evlad-i evladına meşrûta vakfın tevliyet ve galleli vâkıfın evlad-i evladından Zeyd müstakillen zabteylese vâkıfın evlad-i evladından Zeyd ile bir batında olan Amr tevliyet ve gallede Zeyd’e müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 158.

⁴⁵⁸ Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 248-249.

⁴⁵⁹ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfeylediği evin süknasını kendiden ve evlâdından sonra utekâsına ve evlâd-i utekâsına şart edip ibaret-i vakfiye böyle olsa “ثم على أصلح عتقائه ثم على أصلح أولاد أولادهم” diye kaydeylese badehû karn-i evvele münkariz olup karn-i sâniiden Hind ve Zeyneb tasarruf ederlerken Hind vefat eyledikte Zeyneb-i mezbure hayatta iken şart mucebince Hind’in evlâdına hisse vermemeye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, sümme kelimesi manidir. Ve lehû min-hattihî.(Ebussuûd)” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 85b.

⁴⁶⁰ “Mesele: Zeyd mülk evini evlâda vakfeyleyip vakfiye-i ma‘mûlün bihâsında “ثم على أولاده ثم لأولاد أولاده ثم على أصلح عتقائه ثم على أصلح أولاد أولاده” diye kaydeylese badehû karn-i evvele münkariz olup karn-i sâniiden Hind ve Zeyneb tasarruf ederlerken Hind vefat eyledikte Zeyneb-i mezbure hayatta iken şart mucebince Hind’in evlâdına hisse vermemeye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ve lehû min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79a.

vakfa müdahaleden men edebileceği ve vakfı tek başına tasarruf edebileceği yönünde hüküm vermiştir.⁴⁶¹

Zekeriyaşâde'nin *ba'de* lafzının tertib ifade ettiği yönünde verdiği iki fetva bulunmaktadır. Her iki fetvada da zikredilen lehtar grubunun inkırâzından sonra diğer lehtar grubunun hak iddia edebileceği ifade edilmiştir. Şart koşulan grup tamamen kesilmeden sıradaki lehtarların müdâhil olamaması *ba'de* lafzı kullanıldığında da batnen *ba'de* batn gibi hüküm verildiğinin bir kanıtıdır. İlk fetvada evladın inkırâzından sonra azadlılara tasarruf sırasının geldiğini anlıyoruz.⁴⁶² Diğer fetvada da öncelikle evlada ve evlad-ı zükûra neslen *ba'de* nesl batnen *ba'de* batn şart kılınan vakıftan onların inkırâzından sonra evlad-ı zükurun ensâb ve ekâribine ve onların inkırâzıyla Medine fukarasına geçecek vakıfla ilgili bir soru bulunmaktadır.⁴⁶³ Fetvada evlad-ı zükûrun inkırâzından sonra ensâb ve ekâribden olan kızın kızını Medine mütevellisinin engelleyip engelleyemeyeceği sorulmaktadır. Fetvanın başında “neslen *ba'de* nesl batnen *ba'de* batn” lafzı geçtiğinden buradaki ensâb ve ekârib de bu lafız çerçevesinde değerlendirilip bu nesiller tamamen kesilmeden Medine mütevellisinin vakfa müdahale edemeyeceği ifade edilmiş olmaktadır. Neslen *ba'de* nesl ifadesi *te'bîdi*, batnen *ba'de* batn da tertibi sağlamaktadır. Medine mütevellisi ise ensâb ve ekâribin sadece ilk nesil için geçerli olup sıranın kendisine geldiğini düşünerek müdahale etmeyi istemiş olmalıdır.

Zekeriyaşâde sonrasında da *ba'de* ve sümme lafzının tertib ifade edecek şekilde değerlendirildiğini öğrenmekteyiz. Minkârîşâde'nin fetvalarında *ba'de* lafzını batnen

⁴⁶¹ “348. Mesele: Zeyd mülk evini evlada vakfeyleyip vakfiye-i ma'mûl bihasında “Evladına *ba'de* dehû evlad-ı evladına *ba'de* dehû evlad-ı evlad-ı evladına onlar munkariz oldukdan sonra muallim evinin maslahatına [vakıfdır]” deyu kaydeylese *ba'de* dehû karn-ı evvel munkariz olup karn-ı sânde Hind [ve] Zeyneb tasarruf ederlerken Hind vefat eyledikde Zeyneb-i mezbûre muntazirinde iken şart-ı vâkıf mücebince Hind'in evladına hisse vermemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 114.

⁴⁶² “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakf ettiği menzilin süknâsını evlâdına *ba'de* l-inkırâz azadlılarına şart edip *ba'de* dehû evlâd munkariz olup menzil-i mezbûru Zeyd'in azadlıları tasarruf etdiklerinde Zeyd'in müdebbere câriyeleri olup fevtinden sonra azâd olanlar dahi dâhil olup menzil-i mezbûra müdahale etmeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olurlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 113b.

⁴⁶³ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gâlesini evlâdına ve evlâd-ı zükûrunun neslen *ba'de* nesl batnen *ba'de* batn ve *ba'de* dehûm zikr olunan evlâd-ı evlâdının ensâb ve ekâribine *ba'de* l-inkırâz Medine-i Münevvere fukarâsına şart edip *ba'de* dehû evlâd-ı zükûru ve evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûru munkariz olup *ba'de* dehû vâkıfın evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûrundan Amr'ın kızı Rukiyye'nin kızı Melekşah neslin şümûlü olmağa galle-i vakf-ı mezbûru şart-ı vâkıf üzere tasarruf murâd ettikde Medine-i Münevvere mütevellisi mezbûra Melekşah'ı müdahaleden men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 121a.

ba‘de batn gibi değerlendirip tertib ifade ettiği şekilde hüküm verdiğini görmekteyiz.⁴⁶⁴ Feyzullah Efendi “evlâd ve evlâdı evlâda ba‘de’l-ınkırâz cami imamına” diyerek kurulan vakıfta ba‘de lafzının tertibe delalet edecek şekilde hükme bağlandığını görmekteyiz.⁴⁶⁵ Bir başka fetvası da sümme lafzının tertibe delaletiyle ilgilidir.⁴⁶⁶ Yenişehirli’nin de sümme ve ba‘de lafızları ile ilgili tertibe delaleti ettiği yönünde fetvalarında bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Zekeriyazâde sonrasında ve öncesinde ba‘de ve sümme lafızlarının da batnen ba‘de batn lafzı gibi tertibe delalet eden lafızlar olarak değerlendirilip tüm şeyhülislamlardan aynı minval üzere fetvalar sâdır olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.2.2. Neslen Ba‘de Nesl / Karnen Ba‘de Karn

Batnen ba‘de batn lafzının tertib ifade ettiği konusunda incelediğimiz şeyhülislamlar özelinde tam bir bütünlük bulunmaktadır. Neslen ba‘de nesl kelimesi ise batnen ba‘de batn gibi kesin bir anlam ifade etmemektedir. İncelediğimiz fetvalarda neslen ba‘de nesl lafzının beldeden beldeye farklı anlamalara gelebildiğini öğrenmekteyiz. Fetvalarda ikili bir ayrıma gidilmektedir:

- Neslen ba‘de nesl lafzının batnen ba‘de batn manasında kullanılması
- Neslen ba‘de nesl lafzının batnen ba‘de batn manasında kullanılmaması

Aslında lafız mutlak olarak söylendiğinde tertibe delalet etmeyip hak sahibi olan tüm ledârları içine alacak kapsam genişliğine sahip olarak kullanılmaktadır. Örneğin; vâkıf “evlâdıma ve evlâd-ı evlâdıma neslen ba‘de nesl vakfettim” dediğinde vâkıfın hayattaki tüm evlatları ve kaç kuşak altında olursa olsun torunları vakıftan anne babalarıyla birlikte hissedâr olmaktadır. Batnen ba‘de batn lafzıyla kullanıldığında ise evladlar ölmeden torunlar hisse alamamaktadır. Bu ayrımı Ebussuûd Efendi bir fetvasında çok açık bir

⁴⁶⁴ “Mesele: Süknâsı Hind’e ba‘dehû Hind’in evlâdına meşrûta olan vakıf menzilin süknâsında Hind’in evlâdından Amr müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175b.

⁴⁶⁵ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 152.

⁴⁶⁶ “1048. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfettiği akarın vakfiye-i ma‘mûl-bihasında “*Şerata galletehu alâ evladihi’z-zükûri ve’l-inâsi ale’l-ferîzati’ş-şerîyyeti lâ yüşarikühüm fi zâlike müşârikün ve lâ münâziun sümme min ba’dihim alâ evlad-i ebnâihî*” deyu tasrîh eylese Zeyd’in evlad-i sulbiyesinden ancak Amr kalıp şart-ı vâkıf üzere galle-i vakfa mutasarrıf iken Zeyd’in evlad-i evlad-ı galle-i vakıfda Amr’a müşârekete kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 162.

⁴⁶⁷ “1266. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma‘mûl-bihasında “*Sümme şarata’l-vâkıfu en yekûne’l-galleti li evladihi sümme li evlad-i evladihi sümme ve sümme ilâ en yenkariza*” deyu şart eylese vakf-i mezbûrun gallesinde vâkıfın batn-i râbî’de mevcut olan evladına batn-i hâmisde olan evlad-ı müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 246.

şekilde ifade etmektedir. Batnen ba‘de batn ve neslen ba‘de nesl lafızları arasında fark olup olmadığı ve varsa bu farkın ne olduğunun sorulduğu fetva tam da bu kısma ışık tutmaktadır.⁴⁶⁸ Cevapta Ebussuûd fukaha katında iki lafzın kapsamının farklı olduğunu, neslen ba‘de neslin tüm batınlara birlikte şamil olduğunu; ancak bu ayrımı bilmeyen avâm katında gelen sorulara cevap vermenin problemli olduğunu ifade etmektedir. Tam da bu nedenle fetvaların çoğunda lafzın hangi anlama geldiğinin “Neslen ba‘de nesl, batnen ba‘de batn manasına müteârif olduğu veya olmadığı beldede” diyerek duruma özel hükümler verildiğini görmekteyiz. Soruda başka kayıt olmamasına rağmen cevapta “batnen ba‘de batn manasında ise şöyle, değilse böyle” şeklinde ikili cevapların bulunduğu fetvaları görmekteyiz. Biz de yazarken bu ikili ayrıma göre incelememizi yapmaya çalışacağız.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Neslen ba‘de nesl	İskilibî (5): 123a (4), 123b Boyabâdî (7): 77b, 78a, 79b, 80a (2), 80b (2) Zekeriyazâde (5): 113b, 117a, 118b, 121a, 122a Minkârîzâde (1): 175b Çatalcalı (2): 1404, 1405 Feyzullah Efendi (3): 999, 1000, 1025 Yenişehirli (1): 1260	24

Tablo 19: Neslen ba‘de nesl Lafzı ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyazâde öncesinde konuyla ilgili 11 fetva bulunmaktadır. Fetvaların neredeyse tamamı Ebussuûd Efendi’ye aittir. Fetvada vâkıfın “iki oğluna ve onların evladlarına “karnen ba‘de karn” şart kıldığı vakıfta oğulun birinin ölmesi sonrası, onun evladının amcasına ortak olup olamayacağı sorulmuştur.⁴⁶⁹ Cevapta batnen ba‘de batn şart kılınmadıysa yeğenin amcaya ortak olacağına hükmedilmiştir. Bir diğer fetvada daha açık şekilde *karnen ba‘de karn* lafzının aynı *neslen ba‘de nesl* gibi te’bîd ifade edip tertibe

⁴⁶⁸ “Mesele: Neslen ba‘de nesl ibâreti ile batnen ba‘de batn ibâretinin mâ beyinde fark var mıdır ve olduğu takdîrce ne vecihledir? *el-Cevâb*: Fukahâ katında vardır, nesl butûn-ı müteaddideye ma‘iyyetle şâmilidir ve ammâ fark etmeyen avâm katında ibâretlerinde farkla cevâb verilmek müşkildir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123b.

⁴⁶⁹ “Mesele: Zeyd-i vâkıf kızı oğlu Amr ile Bekir’e ve ânların evlâdına mülk evlerin ve bahçelerin karnen ba‘de karnin vakf edip sonradan Amr fevt olup oğlu Bekir’i terk eylese zikr olan vakfı tasarrufda Beşr-i mezbûr Bekir ile müştrek olur mu yoksa Bekir müstakil mi olur? *el-Cevâb*: Batnen ba‘de batnin şart etdi ise Bekir fevt olmayınca Beşr’e değer, ammâ her birini hissesi şerîkine itikâl etmek şart olunmadı ise Bekir dahi dahl edemez, hisse-i Amr fukarâya verilir, eğer batn zikr olunmadı ise karn yerine delâlet etmez, şerîkdir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123a.

delalet etmeyeceğinin Hassâf tarafından tasrih edildiği ifade edilmiştir. Bir diğer fetvada “aslah utekâya sonra evlâd-ı utekâya neslen ba‘de nesl” şart kılınan vakıfta evladın kendinden sonraki batındakilerle birlikte tasarruf edip edemeyeceği sorulmuştur ki bu fetva neslen ba‘de nesl lafzının içeriğine açıklık getirmesi bakımından ayrı öneme hâizdir. Ebussuûd “İbâret-i vakfiye zıkr olunan ise olur, lafz-ı nesl batn gibi değildir, tabaka-i vâhideye münhasır olmaz, butûn-ı müteaddideye ma‘iyyetle muntazamdır, vakfiyyede “alâ neslî” dese evlâd-ı sülbiyyesi ve ahfâdı ve ânların evlâdı ve in sefelû ma‘iyyetle galle-i vakfa müstehaklardır, aslah olanlar cümle dâhillerdir. Mukaddem ve muahhar müsâvîlerdir.” diyerek konuya açıklık getirmiştir.⁴⁷⁰ Bu cevapla lafzın tüm batınlara şamil bir lafız olduğunu ifade ederek nesildeki tüm hak sahiplerinin birlikte tasarruf konusunda eşit olduklarını ifade etmiş olmaktadır. Ardından gelen fetvanın cevabında konumuzla ilgili başka ayrıntılı bilgiler de yer almaktadır. Neslen ba‘de nesl lafzının Hassâf’ın tasrih ettiği şekilde tüm batınlara şamil olup te‘bîd ifade ettiği, batnen ba‘de batn lafzı gibi tertibe delalet etmediği belirtilmiştir. Ancak “Vâkıfın yaşadığı beldedeki ıstılahta batın ve nesil ifadeleri arasında anlam farkı yoksa o zaman fetva bunun tersidir.” diyerek yine örfi kullanımın verilecek hükme etkisine işaret edilmiştir.⁴⁷¹

Ebussuûd’un Boyabâdî mecmuasında yer alan fetvaları arasında bir uyumsuzluk var gibi görünse de bu farkı anlamlandırmak mümkündür. Mecmuada Ebussuûd’a ait 79b ve 80b’de yer alan fetvalar bulunmaktadır. Ebussuûd Boyabâdî’de yer alan fetvasında neslen ba‘de nesl ifadesinin tertibe delalet edeceği şekilde hüküm vermiştir.⁴⁷² Fetvada evlada ve evlad-ı evlada neslen ba‘de nesl şart kılınan yerle ilgili üçüncü batında yalnız tasaruf eden evlada ikinci batındaki evladın müşâreket etmek istemesine Ebussuûd “üst batındaki varken alt batındakinin yararlanma hakkı yoktur.” diyerek cevap vermiştir. Bu farklılığın

⁴⁷⁰ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123a.

⁴⁷¹ “Mesele: Mâ kavlü mevlânâ şeyhu’l-islâm metteallâhu teâlâ bivucûdihî’l-enâmî fî raculin vakafe kurâ ve kurâzihî? alâ nefsihî müddete hayâtihi ve ba‘de zâlike alâ evlâdihî ve evlâdı evlâdihî’z-zükûr düne’l-inâsi ve ba‘de inkırâzihim ale’l-inâsi neslen ba‘de nesl hel yecibu’t-tabakati’s-sâniyeti mine’z-zükûri et’t-tabakatü’s-sâliseti minhüm ev la? *el-Cevâb*: Lâ yahcubû minhüm fe inne lafza’n-nesli yentezimu’l-butûne’l-müteaddideti meân sarraha bihî el-Hassâf felâ yehmilû kavluhû neslen ba‘de nesl alâ ifâdeti’t-tertibi fî’l-istihkâki kemâ yehmilû aleyhâ kavluhû batnen ba‘de batn bel alâ ifâdeti’t-te’bîdi kemâ lev kile karnen ba‘de karnin liennehüm illâ en yekûne ıstılâhi ehl-i diyâri’l-vâkifi alâ ademî’l-farki beyne’l-batni ve’n-nesl. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123a.

⁴⁷² “Mesele: Zeyd-i müteveffanın sıhhatinde evlâdına ve evlâd-i evlâd-i evlâdına neslen ba‘de-neslin vakfolan evleri Zeyd’in oğlunun oğlu Amr-i müteveffanın kızı Hind on iki yıl miktarı alıp evlerde sakine olduktan sonra Zeyd’in âhar oğlunun kızı Hadice “On iki yıl ben dahi müstakillen tasarruf edeyin badehû ikimiz iştirak üzere tasarruf edelim” demeye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Hadice bir batın akrab olacak Hind’in hakkı yoktur. Ve lehû min-hattihî.(Ebussuûd)” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 77b.

nedeninin başta Ebussuûd'un fetvasında açıkladığı gibi neslen ba'de nesl kelimesinin bazı bölgelerde örfî kullanımla batnen ba'de batn manasına gelmesinden kaynaklandığını düşünebiliriz. Fetvada bu ayrıntıya yer verilmemiş olabilir.

Ebussuûd Boyabâdî mecmuasında 80b'de yer alan dört fetvada neslen ba'de nesl lafzı ile birlikte batnen ba'de batn kaydının olduğu yerlerde *batnen ba'de batn* lafzına göre yani *tertibe* riâyet edilecek şekilde hükümler vermiştir.⁴⁷³ Oysa 79b'de yer alan başka meselede ise neslen ba'de nesl ve batnen ba'de batn kaydının beraber olduğu başka bir fetvada üçüncü ve dördüncü batındaki hak sahiplerinin birlikte vakfı tasarruf edeceklerine hüküm vererek batnen ba'de batn kaydının hükmünü uygulamamıştır. Farkın yine örfî kullanım kaynaklı olması muhtemeldir.

Zekeriyazâde'nin neslen ba'de nesl ve karnen ba'de karn lafzını içeren 5 fetvası bulunmaktadır. Ancak fetvaların hepsinde konuya açıklık getirecek ifadeler yer almamaktadır. Konuyla ilgili olan en önemli fetvada “Evlâda ve evlâd-ı evlâda neslen ba'de nesl” şart kılınan vakıfta birinci batında evlad varken ikinci batındaki evlad-ı evladın vakfı birlikte tasarruf etmelerinin imkânı sorulmaktadır. Cevapta ise Zekeriyazâde “Olur, meğer vâkıf neslen ba'de nesl batnen ba'de batn manasına müteârif olduğu beldede olur.” diyerek lafzın o beldedeki kullanımına göre hüküm vermiştir. Yani “neslen ba'de nesl kelimesi batnen ba'de batn manasında kullanılmıyorsa tüm batınlar beraber tasarruf eder” demiş olmaktadır. Bir başka meselede “ebnâya neslen ba'de nesl” şart kılınan vakıftan vâkıfın oğlunun kızının hisse alıp vâkıfın kendi kızının vakfa müdahale edemeyeceğine hükmedilmiştir.⁴⁷⁴ Burada vâkıf ebnâ-i ebnâ dememesine rağmen neslen ba'de nesl ibâresi dolayısıyla te'bîd anlamı ortaya çıkıp ebnâ ve ebnâ-i ebnâ şeklinde tüm nesil hissedâr olabilmektedir. Hüküm de buna göre verilmiş ve tasarrufun ebnânın ebnâsına geçeceğine hükmedilmiştir.

Zekeriyazâde'nin iki fetvasında ise karnen ba'de karn tabirine rastlamaktayız. Fetvalar bu lafızla doğrudan ilgili olmadığından herhangi bir çıkarım yapamamak da karnen ba'de

⁴⁷³ “Mesele: Zeyd-i vâkıfın vakfiyesinde “ شرط التولية لنفسه ما دامت في قيد الحياة ثم لأصلح أولاده ثم لأولاد أولاده نسلاً بعد نسل” diye kaydeylese halen vâkıfın oğlunun kızının kızı Hind ve oğlunun kızının oğlunun oğlu Amr kalsa bu surette hakk-ı tevliyyete kangısı evlâdır? *el-Cevâb*: Batnen ba'de-batnin kaydı var ise batn-i akrabada olan evlâdır, hizmete kâdire ise.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 80a.

⁴⁷⁴ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiyye-i ma'mûl bihâsında ve şartü'z-zevâid “Li ebnâya neslen ba'de nesl” deyu kayd ve tasrîh etmekle vâkıfın oğlunun kızı Zeyneb zevâid-i vakfî şart-ı vâkıf üzere ahz etdirip vâkıfın kızı Hind müdâhale etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117a.

karn lafzının neslen ba‘de nesl ile aynı kapsamda olduğunu Ebussuûd Efendi’nin fetvalarından öğrenmekteyiz.

Zekeriya’de sonrasında 8 fetva bulunmaktadır. Ahmed Muîd Efendi evlada ve evlad-ı evlada neslen ba‘de nesl şart kılınan vakıfta evladlardan birinin vefatı sonrasında evlad-ı evladın vakfa müdahale edemeyeceğine hükmederken “Eğer neslen ba‘de-neslin, batnen ba‘de-batnin manasına müte‘âref olan belde iseler olur.” diyerek cevap vermiştir.⁴⁷⁵ Minkârîzâde de fetvasında “Neslen ba‘de nesl batnen ba‘de batn manâsına müteârif olan belde” tertibe riayeten hüküm vermiştir.⁴⁷⁶

Çatalcalı’nın iki fetvası örfi kullanımın ortaya çıkardığı farkı en güzel şekilde ortaya koyan fetvalardır. İlk fetvada “*Neslen ba‘de neslin*” “*batnen ba‘de batnin*” manasına müteâref olmayan yerde üçüncü batındakilerle ikinci batındakilerin beraber vakfı tasarruf edecekleri ifade edilmiştir.⁴⁷⁷ Sonraki fetvada ise “*Neslen ba‘de neslin*” “*batnen ba‘de batnin*” manasına müteâref olan yerde üçüncü batındakilerin ikinci batındaki mutasarrıflara müdahale edemeyecekleri tasrih edilmiştir.⁴⁷⁸ Fetvalarda neslen ba‘de nesl ile ilgili kullanılan belde ahalisinin kastettiği manaya göre hüküm verildiği anlaşılmaktadır. Bu fetvalar kendi içinde çelişen fetvaları anlamamız için bize yol göstermektedir. Örfi kullanımın fetva içinde belirtilmemesi nedeniyle şeyhülislam birbiriyle çelişkili hükümler vermiş gibi görünmektedir.

Feyzullah Efendi’nin iki fetvası da örfi kullanımın farkına işareti açısından önemlidir. Üsküdar’da kurulmuş “evlâda ve evlâd-ı evlâda neslen ba‘de nesl” şart edilen ve uygulamanın 80-90 yıldır batnen ba‘de batn şeklinde olduğu bir vakıftan bahsedilmiştir. 90 yıl sonra alt batındaki evladın bir üst batındaki evlada vakfın kurulduğu zamanda

⁴⁷⁵ “Mesele: Zeyd-i vâkıfın neslen ba‘de-neslin evlâdına ve evlâd-i evlâdına tevliyet ve süknası meşrûta olan vakıf menzili evlâddan Zeyd ve Hind mutasarrıflar iken Zeyd fevt oldukta Hind ol menzili Zeyd’in evlâdı ile ale’l-iştirak zapt eylemeyip müstakil zapta şer’an kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur eğer neslen ba‘de-neslin, batnen ba‘de-batnin manasına müte‘âref olan belde iseler. Ketebehû Ahmed Mu’îd min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 78a.

⁴⁷⁶ “Mesele: Neslen ba‘de nesl batnen ba‘de batn manâsına müteârif olan belde ahâlisinden Zeyd vakf-ı lazım ile vakf ettiği menzilin süknâsını neslen ba‘de nesl evlâdına şart edip Zeyd’in evlâdından üçüncü derecede olan Hind ol müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175b.

⁴⁷⁷ “1404. Mesele: *Neslen ba‘de neslin*” “*batnen ba‘de batnin*” manasına müteâref olmayan belde ahâlisinden Zeyd-i vâkıf vakfettiği menzilin süknâsını neslen ba‘de neslin evladına ve evlad-ı evladına şart eylese, Zeyd’in kızının oğlu Amr’ın kızı Zeyneb Zeyd’in kızı oğlu Bekir’e menzilin süknâsında müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

⁴⁷⁸ “1405. Mesele: “*Neslen ba‘de neslin*” “*batnen ba‘de batnin*” manasına müteâref olan belde ahâlisinden Zeyd vakfının gallesini neslen ba‘de neslin evladına ve evlad-ı evladına şart eylese, Zeyd’in kızı Hind galle-i vakfa mutasarrife iken Zeyd’in oğlunun oğlu Amr Hind’e gallede müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

Üsküdar'da neslen ba'de neslin batnen ba'de batn manasına geldiğini ispatlamazlarsa kendisinin de vakfa müdâhil olacağını söyleyerek hak talep edemeyeceği ifade edilmiştir. Uygulamanın 90 yıldır bu şekilde olması neslen ba'de nesl ibâresinin batnen ba'de batn manasında kullanıldığının bir göstergesidir ve amel-i kadim tağyir edilemez. Fetvanın devamında itiraz eden evladın işi kadıya taşıyıp kadı'nın “Şu anki dönemde neslen ba'de nesl batnen ba'de batn manasına gelmemektedir.” diyerek onun lehine vereceği hükmün geçersiz olacağını öğrenmekteyiz. Bu fetvadan 90 yıl önce batnen ba'de batn manasına gelen neslen ba'de nesl kelimesinin anlam değişimine uğradığını; ancak hükmün vakfın kurulduğu dönemde anlaşılan şekli ve amel-i kadime göre verildiğini de görmekteyiz. Şimdiki zamana göre verilen kadı hükmü ise geçersiz sayılmıştır.

Bir başka fetvada Feyzullah Efendi diğer şeyhülislamlar gibi neslen ba'de nesl batnen ba'de batn manasına gelen belde tertibe riayeten hüküm vermiştir.⁴⁷⁹ Yenişehirli de neslen ba'de nesl batnen ba'de batn manasına gelen belde alt batının üst batına müşârik olamayacağı şeklinde tertibe riayeten hüküm vermiştir.

Yaptığımız incelemeyle neslen ba'de nesl ibâresinin başka bir anlam kastedilmediği sürece tüm şeyhülislamlarca te'bîd anlamında kullanıldığı ve tüm batınlara şamil olacak şekilde anlaşıldığı ortaya çıkmaktadır. Örfî anlamla neslen ba'de neslin batnen ba'de batn manasında kullanıldığı yerlerde ise tertibe delalet edeceği konusunda yine bir ihtilaf bulunmamaktadır.

2.2.2.3. Mutlak Kullanım

Vâkıflar kimi zaman sıralama belirtmeden ve bir sınırlandırmaya gitmeden de vakıf kurabilmişlerdir. Bu durumda vâkıfın tahsisatta bulunduğu lehtarların tamamı beraber tasarruf yetkisine sâhib olur. Hüküm açısından bakıldığında mutlak kullanım neslen ba'de nesl kavramıyla aynı sonuçları içermektedir.

Konuyla ilgili Zekeriyazâde öncesinde bir fetva tespit edemedik. Zekeriyazâde'nin ise bir fetvası bulunmaktadır. Fetvada evlada ve evlad-ı evlada tertibe delalet eden bir lafız kullanılmadan kurulan vakıfta evladların ve torunların aynı anda vakıftan yararlanmalarının imkânı sorulmuştur. Zekeriyazâde ilk cevapta “Olur.” demiş,

⁴⁷⁹ “1025. Mesele: Neslen ba'de neslin” “Batnen ba'de batnin” manasına müteâref olan belde ahalisinden Zeyd vakfının tevliyetini neslen ba'de neslin mu'takı Amr'ın mutlakan evladına ve evlad-i evladına şart eylese vakf-i mezbûrun tevliyetine Amr'ın evladından Bekir'in oğlu Beşir'e Bekir'in kızının kızı Hind müşârekete kâdire olur mu? *el-Cevâb: Olmaz.*” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 158.

sonrasında ikinci cevapta tertibe delalet eden bir lâfız olmadığı için hepsinin birlikte tasarrufta bulunacağı yönünde hüküm vermiştir.⁴⁸⁰

Tertible alakalı ibare bulunmadığı durumlarla ilgi Zekeriyaşâde'den başka Minkârîzâde'nin 2 fetvasını tespit edebildik. Bu fetvalar da Zekeriyaşâdenin fetvalarına paralel olarak mutlak kullanımda tüm batınların iştiraken kullanım sağlayacakları yönündedir. İlk fetva Zekeriyaşâde'nin fetvasına çok benzer niteliktedir ve Minkârîzâde evlad ve evlad-ı evlada mutlak kurulan vakıfta tertibe delalet eder nesne kullanılmazsa ön batındakilerin alt batındakilerle ortak tasarrufta bulunacaklarına hükmetmiştir.⁴⁸¹ Diğer fetvada ise evlad ve evlad-ı evlada mutlak şart kılınan vakıfta evladın tek başına vakfın gallesini alıp istihlâk etmesi sonrası, evlad-ı evladın hakkını üst batındaki lehtardan tazmin edebileceğine hükmedilmiştir.⁴⁸² Minkârîzâde'nin konuyla ilgili fetvaları birbiriyle ve Zekeriyaşâde ile uyumludur. Mutlak kullanımla ilgili meselelerde de Zekeriyaşâde'nin öncü konumda olduğu bir başka örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3. Azadlı Kölelerle İlgili Lafızlar

2.2.3.1. Uteka / Atika / Müdebber / Ümmü Veled / Mükâteb

Vâkıflar vakıf kurarken yalnızca öz evladlarını değil, azadlı kölelerini de düşünmüşler ve pek çok yerde onları da lehtar grubu içine dâhil etmişlerdir. Birinci başlıkta yaptığımız incelemede kimi zaman vâkıfların evladlarıyla eşit oranda azadlılarını da vakıftan yararlandıklarını görmüştük. Bu başlık altında da özellikle azadlı kölelerle ilgili geçen dilsel meseleleri bir araya getirerek fetvalar arasında bir mukayese yapacağız. İncelediğimiz fetvaların 25'inin bu konuyla alakalı olduğunu tespit ettik. Fetvalardaki genel meselelerin Arap dilindeki lügavî bahislerden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

⁴⁸⁰ “Mesele: Zeyd bir mülk menziline vakf ve süknâsını evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart edip tertibe delâlet eder nesne zikr eylemese evlâd-ı evlâdan olup hayatda olanlar Zeyd'in evlâdlarıyla menzil-i mezbûrda meşrûtiyyet üzere sâkin olmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

Cevâb-ı âhar: Tertibe delalet eder ibâret olmayınca olurlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 114a.

⁴⁸¹ “Mesele: Zeyd vakfının gallesini mutlakân evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart edip tertib delâlet eder nesne olmasa batn-ı evvelde olanlara batn-ı sâniye olanlar müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 174a.

⁴⁸² “Mesele: Tevliyyet ve gallesi ale'l-ittlâk evlâd-ı evlâd-ı evlâdına meşrût dükkânı evlâddan Zeyd müstakillen icâr edip hâsıl olan galleyi ahz ve istihlâk eylese evlâd-ı evlâddan Amr ücret-i mezbûreden hissesini Zeyd'in terekesinden tazmine kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 176a.

Vâkıfların kullandıkları lafızların kimleri kapsayıp kimleri kapsamayacağı sıklıkla sorulmuştur.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Utekâ	İskilibî (5): 124a (2), 124b (2), 129a Boyabâdî (3): 63b, 79a, 80b Zekeriyazâde (5): 113b, 119a, 119b, 121a, 121b Minkârîzâde (2): 175b, 184b Çatalcalı (7): 1363, 1364, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420 Feyzullah Efendi (2): 1004, 1005 Yenişehirli (1): 1260	25
Atîkât	İskilibî (2): 124a, 129a Zekeriyazâde (1): 119a Minkârîzâde (1): 175b Çatalcalı (6): 1363, 1364, 1417, 1418, 1419, 1420 Feyzullah Efendi (1): 1005	9

Tablo 20: Utekâ ve Atîkât Lafızlarının Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gördüğümüz kadarıyla cemi müzekker olması nedeniyle Türkçe’ye “azadlılar” olarak tercüme edebileceğimiz “utekâ” lafzının kapsamı kölelerle ilgili kullanılan müdebber, mükâteb, ümmü veled gibi diğer özel isimlendirmelerden daha geniştir. Sorularda çoğunlukla, kapsamı daha dar olan özel kelimelerin ve müennes sigaların “utekâ” lafzının içinde değerlendirip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır. Tartışmaların etrafında döndüğü meseleleri şöyle sıralayabiliriz:

- “Utekâ” lafzının “atîkât” lafzını kapsayıp kapsamadığı
- “Utekâ” lafzının “müdebber” lafzını kapsayıp kapsamadığı
- “Utekâ” lafzının “mükâteb” lafzını kapsayıp kapsamadığı
- “Utekâ” lafzının “ümmü veled” lafzını kapsayıp kapsamadığı
- “Mevâli” lafzının kapsamına evladlarının dâhil olup olmadıkları
- Vakfın kurulmasından önce veya sonra azâd edilen kölelerin azadlılar sınıfına dâhil olup olmadıkları

Vâkıflar vakfiyeleri yazdırırken Arapça lafızlar da kullanmışlardır. Vakfiyelerde Türkçe ve Arapça lafızların bulunması lehtarların vakıftan yararlanırken hangi kelimenin kapsamına dâhil olup vakıftan yararlanacakları sorusunu gündeme getirmektedir. Konumuzla alakalı olarak geçen tartışma en çok “utekâ” lafzından kaynaklanmaktadır. Türkçe çoğul lafızlarda cinsiyet belirsiz olduğundan “azadlılar” kelimesi “erkek ve kadın azâd edilen tüm köleleri” kapsamaktadır. Çatalcalı fetvasında bunu açıkça ifade

etmektedir.⁴⁸³ Zekeriyazâde'nin fetvasında bu bilgi dolaylı olarak yer almaktadır.⁴⁸⁴ Ancak “utekâ” yani “erkek azadlılar” dendiğinde bu lafız tağliben “atikât” yani “kadın azadlıları” da kapsamakta mıdır? İncelediğimiz 11 fetvada bu soruya cevap aranmıştır.

Ebussuûd Efendi'nin vâkıfın “utekâ” lafzına “atikâları” da dâhil ettiğine dair **beyyine** varsa azadlı kadının “utekâ”ya dâhil olabileceğine yönelik ifadeleri⁴⁸⁵ onun “atikâ” lafzının “utekâ”ya dâhil olmadığı görüşünde olduğunu hissettirmektedir. Diğer fetvada “evlad-ı utekâ” lafzına evlad kelimesinden kaynaklı kızların da dâhil olması nedeniyle utekânın kız evlatlarının dâhil olacağını söylemesi, normalde “utekâ”nın “atikâtı” kapsamadığına dair ikinci bir işaret olarak görünmektedir. Ancak vâkıfın bu beyanıyla ikinci dereceden olan kızlarını yararlandırıp kendine daha yakın batında olan uteka lafzıyla kızları mahrum etmesinin düşünülmemeyeceğini de belirterek utekâ lafzında da kızların yani “atikât”ın dâhil olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁶ Yani Ebussuûd vâkıfın niyeti ile ilgili karine olması durumunda lafzın kapsamının atikâta teşmil edilebileceğini düşünmüş görünmektedir. Ebussuûd bir başka fetvada ise azadlı erkek kölenin “utekâya” dâhil olup hisse alabileceğini de tasrih etmiştir. Boyabâdî mecmuasında yer alan Zekeriyazâde'nin babası Zekeriya Efendi'nin ise azadlı kadınların “utekâ” lafzına dâhil olup vakfı tasarruf edecekleri yönünde fetvası bulunmaktadır.⁴⁸⁷

Zekeriyazâde “utekâ”ya şart kılınan eve azadlı kadının dâhil olup olmayacağı sorusuna “azadlılara” diye şart kılındıysa vakıftan yararlanabileceği yönünde cevap vermiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸³ “1417. Mesele: Süknâsı vâkıfın azadlılarına meşrûta vakıf menzilin süknâsında vâkıfın azadlı kullarına azadlı cariyeleri müşârekete kâdire olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/272.

⁴⁸⁴ “Mesele: Zeyd câriyesi Hind'i i'tâk ettikten sonra bir mülk menziline vakf ve süknâsını evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve ba'de'l-inkırâz utekâsına şart eylese hâlen utekâya şartında Hind dahi dâhile kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Azâdlılarına dediyse olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119a.

⁴⁸⁵ “Mesele: Ebnâ-i utekâya meşrût olan tevliyyeti ve cihetleri vâkıfın mu'tekâsı Hind'in oğlu ecnebiden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, utekâda vâkıfa “Atikâları dahi irâdet etdi.” deyu beyyine olunca. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 124a.

⁴⁸⁶ “Mesele: Zeyd evlerini utekâsına ve evlâd-ı utekâsına vakf eylese bu ibâretle evlâd-ı utekânın inâsı dahi hissedâr olur mu? *el-Cevâb*: Evlâd-ı utekâda inâs evlâd-ı hakikat duhûlünde iştibâh yokdur, lafz-ı utekânın tağliben atikâlara dahi şâmil idiğine karîne-i zâhiredir, vâkıf evlâd-ı utekâsının inâsına ihsân edip azâdlılarının inâsını dahi akreb iken mahrûm eylemek ba'iddir, ânlar dahi evlâdları dahi hissedâr olurlar. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 129a.

⁴⁸⁷ “Mesele: Zeyd mülk evlerin evlâdına ve evlâd-i evlâdına batnen ba'de-batnin ve ba'de'l-inkırâz utekâsına ve evlâd-i utekâsına vakfedip fevt olduktan sonra evlâd-i evlâd-i evlâd-ı munkarız olup kimesne kalmayacak Zeyd-i mezburun mu'takası olan Hind zikrolunan evleri yalnız kendi ahz edip Zeyd-i merkumun ümm-ü veledi olup şart-ı vâkıf üzere vakf-ı mezbura müstahakka olan Zeyneb'e hisse vermemeye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ketebehû Zekeriyya el-fakîr min-hattihî.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79a.

⁴⁸⁸ “Mesele: Zeyd câriyesi Hind'i i'tâk ettikten sonra bir mülk menziline vakf ve süknâsını evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve ba'de'l-inkırâz utekâsına şart eylese hâlen utekâya şartında Hind dahi dâhile kâdir olur

Cevap zımnen azadlı kadınların “atîkânın”, “utekâ” lafzına dâhil olmadığı sonucunu içermektedir.

Zekeriyaazâde’den sonra Minkârîzâde ve Çatalcalı’da da Zekeriyaazâde ile aynı yönde fetvalara rastlamaktayız. Minkârîzâde “utekâ” lafzının kapsamına “atîkâların” dâhil olmadığı açıkça ifade etmiştir.⁴⁸⁹ Minkârîzâde bir başka meselede vâkıfın sülbî torunlarının “utekâ”dan sayılıp hisse alma taleplerine de olumsuz cevap vermiş ve vakfa müdahalelerinin önünü kapatmıştır.⁴⁹⁰ Çatalcalı da fetvalarında “utekâ” dendiğinde “atîkâtın”, “atîkât” dendiğinde de “utekânın” vakıftan faydalanamayacağını tasrih etmiştir.⁴⁹¹ Konuyla ilgili Zekeriya Efendi gibi düşünen Yenişehirli de “utekâ” lafzının “atîkâta” şamil olduğu ve azadlı kadınların erkeklerle birlikte tasarruf haklarının bulunduğu yönünde fetva vermiştir.

Efendinin ölümüne izafe edilerek azâd edilen köleye “müdebber / müdebber” denmektedir. İncelediğimiz üç fetvada da “müdebberin”, “utekâ” lafzı kapsamına dâhil olduğu belirtilmiştir. Zekeriyaazâde öncesinde tespit ettiğimiz bir fetvada Ebussuûd “müdebberin” “utekâ” lafzı kapsamında değerlendirilip vakıftan yararlanacağına hükmetmiştir.⁴⁹² Fetvada açıkça müdebber lafzı kullanılmasa da vâkıfın ölümünden kırk gün önce azâd olmasını şart koştuğu kölenin de “utekâya” dâhil olup vakıftan yararlanacağına hükmedilmiştir. Zekeriyaazâde de vâkıfın ölümüyle azâd olan “müdebberin” “utekâya” dâhil olup vakıftan yararlanacağına hükmetmiştir.⁴⁹³ Bir başka

mu? *el-Cevâb*: Azâdlılarına dediyse olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119a.

⁴⁸⁹ “Mesele: Zeyd mülk menziline vakf-ı lazım ile vakf ve süknâsını utekâsına şart eylese şart-ı mezkûreye Zeyd’in atîkâtı dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175b.

⁴⁹⁰ “Mesele: Zeyd vakfının gallesini evlâdından Hind ve Zeyneb ve Hatice ve ba’dehünne utekâsına şart eylese mezbûre fevt olup Zeyneb’in kızları kalsa mezbûrlar “Utekâ da dâhillerdür.” deyu gallesini ahza kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 184b.

⁴⁹¹ “1418. Mesele: Zeyd vakfettiği menzilin süknâsını utekâsına ve utekâsının evlâdlarına şart eylese, Zeyd’in atîkâtının evlâdları şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar. Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/272.

1419. Mesele: Zeyd vakfettiği menzilin süknâsını atîkâtına ve atîkâtının evlâdlarına şart eylese, Zeyd’in utekâsının evlâdları şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/273.

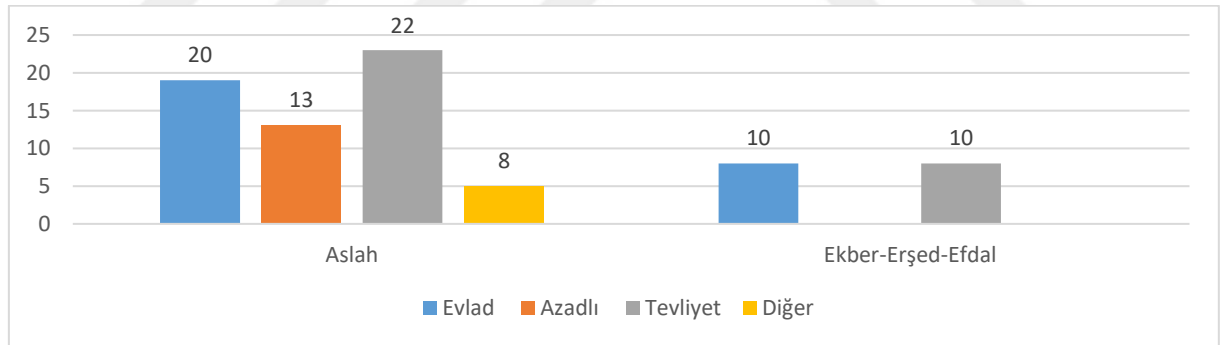
⁴⁹² “Mesele: Bu sûretde “Mevtimden kırk gün mukaddem azâd olsun.” dediği utekâsı dahi zevâide müstehak olur mu? *el-Cevâb*: Olurlar. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 124b.

⁴⁹³ “Mesele: Zeyd’in vakf-ı lazım ile vakfı olup süknâsı utekâsına ba’dehüm evlâdlarına ba’de’l-inkırâz gallesi Medine-i Münevvere fukarâsına meşrûta olan bir menzilde Zeyd’in müdebberi olup vefâtından sonra bilâ siâye azâd olan Amr Zeyd’in sâir utekâsı ile menzil-i mezbûrda sâkin olmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 121b.

anlam hacmine sahip olduğundan “azâd edilmiş olunan tüm köleler ve onların çocukları” kastedilmiş olunmaktadır. Fetvalarda genel olarak şart kılınan lehtar grubunun çocuklarının dâhil olabilmesi için ayrıca zikredilmesi şartı bulunmaktadır, ancak burada özel bir durum söz konusudur ki azâd olunan her köle hangi batında olursa olsun “mevâli” lafzı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle “mevâlimin çocuğuna” demese bile lafız kendi bünyesinde bu anlamı mündemiçtir.

Zekeriyyazâde’nin iki fetvasında da vakfın kurulmasından önce veya sonra azâd edilen kölelerin vakıftan hissedâr olacakları ifade edilmiştir. İlk fetvada vâkıf cariyesini azâd ettikten sonra evini vakfedip azadlılarına şart kılmıştır. Fetvada vakıf kurulmadan önce azâd edilenlerin de vakıftan hisse sahibi olacakları ifade edilmiştir.⁴⁹⁸ Ardından gelen fetvada ise vâkıfın vakfı kurduktan sonra yeni cariyeler alıp azâd etmesi söz konusudur. Fetvada, sonradan alınıp azâd edilen cariyelerin, vakıf kurulurken var olan azadlılarla birlikte vakıftan hak sahibi olacakları beyan edilmiştir.⁴⁹⁹ Bu fetvalar mevkufun lehine vakfın kuruluş esnasında mevcut olmasının gerekli olup olmadığıyla ilgili tartışmalar bağlamında sâdır olmuş olmalıdır.

2.3. Lehtarlar İlgili Sıfatların Çeşitliliği

Grafik 5: Sıfatları Bağlamında Lehtarlar ve Vazifelerin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁴⁹⁸ “Mesele: Zeyd câriyesi Hind’i i’tâk ettikten sonra bir mülk menziline vakf ve süknâsını evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve ba’d-e’l-inkırâz utekâsına şart eylese hâlen utekâyâ şartında Hind dahi dâhile kâdir olur mu?

el-Cevâb: Azâdlılarına dediyse olur.” Zekeriyyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119a.

⁴⁹⁹ Mesele: Zeyd vakf-ı sahîh ile vakf eylediği emlakının gallesini kendüye ba’d-e vefâtihî kendinin azâdlılarına şart edip ba’d-hû birkaç câriyeler iştirâ edip ba’d-hû maraz-ı mevtinde ol câriyeleri azâd eylese hâlen ol câriyeler Zeyd’in ol emlakını vakf ettiği hinde azâdlısı olanlar ile beraber olup ol vakfın gallesinden hisse almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb:* Olurlar.” Zekeriyyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119b.

Vâkıfların lehtarlarda aradıkları sıfatlar bağlamında değerlendirebileceğimiz aslah, erşed, ekber ve efdâl lafızları ile karşılaştık. Aslahlık ve birbirine benzeyen diğer sıfatları iki ayrı başlık altında değerlendirdik. Fetvalarda aslahlıkla ilgili şartlarda vâkıfın yüksek oranda tevliyeti, düşük oranda ise vakıfla ilgili farklı cihetleri zikrettikleri görülmüştür. Aslah lafzı evlad ve azadlılar arasında birbirine yakın oranda kullanılmış olmakla birlikte diğer lafızlarda sadece evladlar söz konusu edilmektedir. Erşed- ekber lafızları ile sadece tevliyetin meşrut olduğu da bir diğer ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1. Aslah

Vâkıflar kimi zaman tüm nesillerini vakıflarından yararlandırıken, kimi zaman da tasarruf hakkını bazı şartlara bağlamışlardır. Bu şartlardan biri de aslah olmaktır. İncelediğimiz fetvalar arasında 29 fetvada bu vasfın vâkıflar tarafından vakıftan yararlanmak için şart koşulduğunu görmekteyiz. Fetvaların 22'sinde tevliyet, diğer sekizinde ise süknâ ve galle, süknâ, vakfın cihetleri ve zâviye tasarrufunun kullanım hakkı için aslahlık şartı aranmıştır. Fetvaların 17'sinde tasarruf hakkı evlada, 10'unda azadlılara, 3'ünde de evladlardan sonra azadlılara has kılınmıştır.

Aslah Olma	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Tevliyet	İskilibî (1): 125a Boyabâdî (14): 65b, 66a (3), 77b (3), 69b, 70b, 71b, 77b, 78a, 85b (2) Zekeriyaşâde (1): 117b Çatalca (2): 1408, 1410 Feyzullah Efendi (2): 1016, 1022 Yenişehirli (2): 1268, 1273	22
Diğer	İskilibî (2): 123a, 123b Boyabâdî (4): 80b, 85b, 104b, 219a Zekeriyaşâde (1): 116b Yenişehirli (1): 1272	8

Tablo 21: Aslah Lafzının Vazifeler Üzerindeki Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aslahın ne olduğu ve kimlerin aslah sayılacağıyla ilgili Ebussuûd ve Zekeriyaşâde'nin fetvaları önem taşımaktadır. Ebussuûd'un fetvasında vakıf işlerine hâkim bir evladla, dinen sâlih olup vakıf işlerini ihmal eden bir evladdan hangisinin aslah olup vakfı tasarruf edeceği sorulmuştur. Cevapta Ebussuûd her ikisinin de eksiklerini tamamlamazsa tasarruf hakkını elde edemeyeceğini ve bu vasıfları cem eden bir yabancıyı kadı'nın tevliyete

atayacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁰ Yani aslah olmanın dinen salahı ve vakıf işlerini iyi bilmekle olabileceği yönünde fetva sâdır olmuştur. Zekeriyazâde de buna benzer gelen bir soruda tercihinin vakfa daha faydalı olacak kişiden yana kullanmıştır.⁵⁰¹ Zekeriyazâde aslah olmanın en büyük olmakla kazanılan bir sıfat olmadığını bu şartı sağlayan daha küçük evlâdın tasarrufa hak sahibi olacağını ayrıca tasrih etmiştir.⁵⁰²

İncelediğimiz fetvalarda soruların genel olarak aslahlık vasfını taşımayan lehtarların vakfa müdahale yetkisi etrafında şekillendiği söylenebilir. Fetvaların tamamının, yabancıların ve bu vasfı taşımayan lehtarların, aslah olan lehtar varken vakıftan yararlanma ve tasarruf haklarının bulunmadığı yönünde verildiğini ifade edebiliriz.⁵⁰³ Ebussuûd'un fetvasında hıyaneti zâhir olan evlâdın azledilip diğer evlatlardan birinin tevliyeti alması sonrası azlonulan evlâdın aslahlık iddiasında bulunup göreve geri dönmek istemesine "Hâin sâlih olmaz, aslah mı olur?" diyerek verdiği cevap mânîdardır.⁵⁰⁴ Ebussuûd'un aslah olan lehtarın vakfın tasarrufu yabancıların elindeyse, kendisinin şart-ı

⁵⁰⁰ "Mesele: Bir vakıf zâviyenin tasarrufu aslah evlâda meşrû olup evlâddan Zeyd vakfın mesâlihine sa'ı ve hidmetine kâim olup evlâddan Bekir sâlih ve mütediyyin ve musallî olup umûr-ı vakıfda mühmil olsa zâviyeye kangısı müstehak olur mu? *el-Cevâb*: Bekir min ba'd ihmâlî terk ederse ol müstehak olur, sâlih ve mütediyyin olan umûr-ı vakfın ihmâl eylemez, ihmâl eyleyen mütediyyin olmaz, eğer Zeyd dahi min ba'd sâlih ve musallî ve mütediyyin olursa ol müstehak olur, eğer Zeyd sâlihi ihtiyâr etmeyip ve Bekir ihmâlî terk eylemez ise ecnebiden bir mütediyyin ve umûr-ı vakıfda sâi kimesneye verilir. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 123b.

⁵⁰¹ "Mesele: Zeyd evkâfının tevliyyetini "Evlâdının aslahına ola." deyu şart etmiş olsa hâlen Zeyd'in evlâdından derece-i vâhidde dinen salâhı olan Amr ile umûr-ı hâriciyyede vakf ve şuur ashâbından olup vakfa nef' cihetinden salâhı olan Bekir nizâ' edince şart-ı vâkıf üzere kangısı tercih olunur? *el-Cevâb*: Vakfa enfa' olan tercih olunur." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117b.

⁵⁰² "Mesele: Zeyd hâl-i sıhhatinde vakf eylediği bir menzilin süknâsını aslah evlâdına ba'de'l-inkurâz gallesi "Bir cihet-i müebbedeye sarf oluna." deyu şart etmiş olmağla Zeyd'in kızı Zeyneb âhar kızı Hind'e "Menzil-i mezbûrede iştirâk üzere sâkin olalım." dedikde Hind mücerred "Ben senden birkaç yaş büyük olmağla aslah evlâd olmuş olurun." deyu Zeyneb'i iştirâk üzere tasarrufdan men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Aslah ise olur, büyük olmak aslâhiyyeti müstelzim değildir." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b.

⁵⁰³ "Mesele: Zeyd vakfının tevliyyetini aslah-i utekâsına şart edip utekâsından Amr aslah olup tevliyyetinin uhdesinden gelirken tevliyyet-i mezbureyi Bekir-i ecnebi almaya kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ketebehû Esad el-fakîr." Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 67b.

"1408. Mesele: Tevliyyet-i vâkıfın aslah evlâdına meşrûta vakfın tevliyyetine vâkıfın evlâdından aslah olan Amr şart-ı vâkıf üzere mutasarrıf iken, vâkıfın evlâdından aslah olmayan Bekir ve Beşir tevliyyet-i merkûmede Amr'a müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

"1022. Mesele: Tevliyyet-i vâkıfın aslah evlâdına meşrûta vakfın tevliyyetine vâkıfın evlâdından aslah olan Amr şart-ı vâkıf üzere mutasarrıf iken vâkıfın evlâdından aslah olmayan Hind tevliyyet-i mezbûrede Amr'a müşârekete kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 157.

⁵⁰⁴ "Mesele: Zeyd-i mütevellinin hıyaneti zâhir olup azl olunup evlâddan birisine verildikten sonra Zeyd "Ben aslah evlâdın." deyu yine tevliyyeti almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hâin sâlih olmaz aslah mı olur. Ebussuûd" İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 125a.

vâkıfa uygun olduğunu ispat edip tasarrufa hak sahibi olacağına dair de iki fetvası bulunmaktadır.⁵⁰⁵

2.3.2. Erşed-Ekber-Efdâl

Vâkıflar vakfın sürekliliğini ve idarenin adâletini sağlamak için, özellikle tevliyet makamına getirecekleri kişide daha üst özellikleri şart koşabilmektedirler. Aranan niteliklerden bir kısmı başlığımızda da geçen erşed- ekber ve efdâl olma vasıflarıdır. Vâkıflar nesillerindeki en ehil, vakfa en iyi yararı sağlayacak şahısları seçerken bu vasıfları şart koşmuşlardır. Tespit ettiğimiz 10⁵⁰⁶ fetvadın, Yenişehirli'nin bir fetvasında efdâl olmak, Feyzullah Efendi'nin de bir fetvasında erşed olanların ekberi olmak şart koşulmuştur. Kalan 8 fetvada hep erşedlik vasfı aranmıştır. 10 fetvanın tamamında vâkıf tevliyeti şart koşarken bu vasıfların lehtarda olmasını istemiştir. Vâkıflar 10 fetvanın tamamında meşrutun leh olarak evladlarını tercih etmişlerdir.

İncelediğimiz fetvalarda vâkıfın istediği şartı sağlamayan evladın tasarruf ve iştirak iddiâsında bulunamayacağı fetvalarda belirtilmiştir. Yalnızca şartı sağlayan evlad tevliyet makamına gelebilmektedir. Vâkıfın şartını birden fazla lehtar sağlarsa da kural gereği iştirak üzere tasarruf ve galle paylaşımı söz konusu olmaktadır.

Yenişehirli “*reşîd*”in tanımını yapmış,⁵⁰⁷ Ebussuûd da erşed olmanın yaş ile değil, hal ile olacağı ve küçük evladın bu vasfı taşıması durumunda göreve onun getirileceği yönünde hüküm vermiştir.⁵⁰⁸ Fetvada aslah ve erşed vasfını küçük evladın taşıyıp tevliyeti alması

⁵⁰⁵ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûlün bihâsında tevliyeti aslah-i utekâsına şart ettiğin tansîs etmişken ecânibden olan Amr zikrolunan tevliyeti alıp nice yıl mutasarrıf olup muhasebesin dahi vermediği takdirce azle müstahak olup utekânın aslahından olan Bekir ber-muceb-i şart-ı vâkıf tevliyet-i mezkureyi almaya kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, vâkı ise.” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 68a.

“Mesele: Zeyd evkâfının tevliyetini evlâdına ve evlâd-i evlâdına ba'de'l-inkirâz aslah-i utekâsına şart eylese Zeyd'in evlâdı ve evlâd-i evlâdı münkariz olup tevliyeti Amr-i ecnebi aldıktan sonra aslah-i utekâ olan Bekir der-i devlete ilam edip tevliyeti Amr'dan almaya kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ebussuûd” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 78b.

⁵⁰⁶ Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 65b, 66a, 70b, 71b, 247b; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1039) 160; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1269, 1270, 1287, 1288) 246, 251.

⁵⁰⁷ “1270. Mesele: Tevliyeti erşed evlada meşrûta vakfın tevliyetinde olan birkaç kimesnelerden her biri erşediyet iddiasıyla tevliyete istihkâk davasında olsalar bi-hasbi's-ser'i's-serîf “reşîd” kime ıtlâk olunur ki ona nisbet ile erşed malum ola? *el-Cevâb*: Vücûh-i mesâlihe müteheddi olup malını harama sarfdan imsâk ve mesârifinde tebzîr ve israfdan ihtirâz üzere olan kimesneye “reşîd” ıtlâk olunur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 246.

⁵⁰⁸ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyetini evlâdının aslah ve erşedine şart edip halen Zeyd'in iki kızı olup küçüğü büyüğünden aslah ve erşed ve her vecihle vakfa enfâ' olduğuna Müslümanlar şahadet edip ve mürtezika da mezbureyi isterler iken büyüğü de iştirak üzere tasarruf etmeye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. Ve lehû min-hattihî.(Ebussuûd)” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 71b.

sonrası, büyük evladın bu vasfı taşımazken müştereken görev alamayacağını da tasrih etmiştir. Aslah olmakla ilgili Zekriyazâde'nin de benzer bir fetvası “aslah başlığı” özelinde zikredilmiştir. Bu vasıfların yaşça en büyük olmakla kazanılamayacağı görüşü her iki fetvada örtüşmektedir.

Aynı şekilde Feyzullah Efendi de vâkıfın tevliyeti erşed ve sinnen ekbere şart koştuğu vakıfta, bu vasfı taşımayan evladın hak talep edip müşâreketen görevi tasarruf edemeyeceğini açıklamıştır.⁵⁰⁹ Yenişehirli de erşed olmayan evladın erşed olandan tevliyeti alamayacağını yinelemiştir.⁵¹⁰

Yenişehirli'nin bir fetvasında ise her açıdan birbiriyle eşit olduğunu iddia eden lehtarlar arasından vakıfla ilgili işleri en iyi bilen tevliyete seçileceği yönünde hükük yer almaktadır. Burada iştirak değil bir seçim söz konusudur; çünkü vâkıf efdâl olanın göreve getirilmesini şart koşturmuştur. Vakıf işlerini daha iyi bilmek de burada diğer lehtardan üstü olmayı sağlamıştır.⁵¹¹

2.4. Tasarrufta Vâkıfın Şartlarının Zürrî Vakfa Etkisi

Vakıf sisteminde inşa edici irade, vâkıfa ait olduğundan fetvalarda ve sicillerde zürrî vakıfların pek çok farklı çeşidine rastlayabiliriz. Vâkıfların vakfı kurarken öne sürdükleri şartlar çerçevesinde vakıftan kimlerin, ne surette yararlanacağı tamamen o vakfa özeldir. Bu bakımdan kullanılan ifadeler ve kalıplar benzerlik göstermekle birlikte her bir vakıf kendi içinde biricik ve tektir. Vâkıflar kimi zaman yararlanacak kişilerin kim olduğunu sınırlandırırken, kimi zaman da bu kişilerde ayrıca başka vasıflar arayarak bu şartları taşımayanların vakıflarından yararlanmalarını engellemişleridir. Biz de bu bilgilerden yola çıkarak vâkıfın sadece istediği kişiye vakfı, miras hukukuna uygun olarak vakfı ve yalnızca kızlarına veya oğullarına kurduğu vakıfları üç başlık altında incelemeye çalışacağız.

⁵⁰⁹ “1039. Mesele: Tevliyeti vâkıfın evlâdının erşed ve sinnen ekberine meşrûta vakfın tevliyetine vâkıfın evlâdından erşed ve sinnen ekber olan Zeyd şart-ı vâkıf üzere mutasarrıf iken vâkıfın evlâdından erşed ve sinnen ekber olmayan Amr tevliyet-i merkûmede Zeyd'e müşâreketi kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 160.

⁵¹⁰ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 251.

⁵¹¹ “1269. Mesele: Tevliyeti vâkıfın efdâl evlâdına meşrûta vakfın tevliyetinde evlâd-i vâkıfdan Zeyd ve Amr her biri efdaliyet iddiasında olup niza' üzere olsalar ikisi dahi diyânet ve sedâd ve fadl ve reşâdda müsâvi olup lakin Zeyd umûr-i vakıfda Amr'dan a'lem olsa mezbûrlardan hangisi tevliyete evlâdır? *el-Cevâb*: Zeyd.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 246.

2.4.1. Vâkıfın Sadece İsteddiği Kişiye Vakfı

Vâkıflar diledikleri şahısları vakıflarından yararlandırabilmektedirler. İncelediğimiz fetvalarda vâkıflar bazen evladlarından bazen de azadlılarından yalnızca seçtiklerine, kimi zaman da özel şahıslara tasarruf hakkı tanımışlardır. Bu bağlamda tespit ettiğimiz 51 fetvadan 20'sinde vâkıfın evladları, 15'inde azadlıları arasından seçim yaptığı, 16'sında ise özel şahısları tercih ettiği gözlemlenmiştir.

Vâkıfın seçtiği kişi	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	İskilibî (2): 46, 47 Boyabâdî (4): 114, 123, 125, 126 Zekeriyaşâde (3): 1785, 1885, 1930 Minkârîzâde (4): 63, 94, 129, 148 Çatalcalı (3): 1410, 1411, 1412 Feyzullah Efendi (3): 1043, 1045, 1047 Yenişehirli (1): 1264	20
Özel şahıs	Boyabâdî (5): 34, 61, 62, 76, 77 Zekeriyaşâde (6): 1648, 1842, 1898, 1927, 1931, 1940 Minkârîzâde (1): 69 Çatalcalı (2): 1311, 1359 Feyzullah Efendi (2): 1001, 1002	16
Azadlı	İskilibî (5): 116, 239, 240, 241, 242 Boyabâdî (4): 68, 73, 106, 126 Zekeriyaşâde (1): 1904 Minkârîzâde (1): 161 Çatalcalı (1): 1422 Feyzullah Efendi (2): 1029, 1030 Yenişehirli (1): 1226	15

Tablo 22: Vâkıfın Şart Koştuğu Kişilerin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Fetvalarda genel olarak tartışılan konu isme özel yapılan vakıflarda tasarrufun sıradaki lehtara nasıl aktarılacağıdır. Burada da tam bir kural çıkarmak mümkün değildir; çünkü vâkıfların koydukları özel şartlar hükümlerin değişmesine etki etmektedir. Konuyla ilgili incelediğimiz şeyhülislam fetvalarındaki farklılık genel olarak bu şartlardan kaynaklanmaktadır. Burada çıkaracağımız temel kural *vâkıfın evladları arasından veya dışarıdan seçtiği özel isim ve onun evladları dışındaki kişilerin vakıftan yararlanma haklarının bulunmadığıdır*. Bu meseleye açık bir şekilde işaret eden Feyzullah Efendi'ye ait iki fetvayı burada zikredebiliriz. İlk fetvada vâkıfın Osman isimli evladına tevliyeti şart kıldığı ve bu göreve diğer evladlarının müdahale yetkilerinin olmadığı ifade

edilmiştir.⁵¹² Diğer fetvada da aynı şekilde vâkıfın galleyi oğlu Amr'a şart koşması durumunda diğer evladların vakıftan yararlanamayacakları beyan edilmiştir.⁵¹³ Çatalcalı'nın fetvasında da oğlu Ahmed'e ve onun evladlarına has kılınan vakıfta vâkıfın diğer evladlarından olan torunların vakıftan hak iddia edemeyecekleri açıkça belirtilmiştir.⁵¹⁴ Yenişehirli de yalnızca kızı Emine ve onun evladlarına has kılınan vakıftan vâkıfın başka evladlarının hak talep edemeyeceği tasrih etmiştir.⁵¹⁵ Kural olarak vâkıfın şart koştuğu isimlerin ölümünden sonra onların evladlarının hak sahibi olacağı vakıflarda, lehtarlardan birinin ölmesi durumunda ayrıca bir şart koşulmamışsa o kişinin hissesi *fukaraya* verilir. Her iki lehtar da ölmeden evladlar tasarrufta bulunamaz. Aynı seviyedeki ikinci mutasarrıf da ölen kişinin hakkını kullanamayacağından onun hissesi fukaraya verilir. Her ikisi ölünce de hisseler evladlarına geçer. Özel isme şart kılınan yerde, vâkıf "*Vefat durumunda birbirlerinin hakkını tasarruf etsinler.*" demediyse hayattaki mutasarrıflar hak iddia edemezler. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz fetvalardan 12'si⁵¹⁶ bu kurallar çerçevesinde incelenecektir. Öncelikle Zekeriyazâde'denin ilgili üç fetvasını konuyu açıklığa kavuşturması açısından inceleyelim. İlk fetvada iki azadlı ve onların ölümünden sonra evladlarına şart kılınan vakıfta azadlılardan birinin vefatıyla, ölenin evladının vakfa müdahale edemeyeceği beyan edilmiştir.⁵¹⁷ Feyzullah Efendi de fetvasında aynı minval üzere gelen soruya

⁵¹² "1043. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfettiği akarın vakfiye-i ma'mûl-bihasında "*Ceale'l-vâkıfu tevliyetehu li-nefsihi mâ dâme hayyen sümme ilâ veledihi Osman sümme ilâ evladihi*" deyu şart ve tasrih ettikten sonra Zeyd ve Osman fevt olup tevliyete Osman'ın evladı mutasarrıf olsalar Zeyd'in âhar oğlu Muhammed'in evladı vakfin tevliyetinde Osman'ın evladına müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar." Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 161.

⁵¹³ "1047. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gallesini evlâdından yalnız Amr'a şart eylese sair evlâdı vakıfta Amr'a müşârekete kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar." Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 162.

⁵¹⁴ "1410. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûlün-bihâsında "*و عين التولية لابنه المدعو احمد ثم الاصلح فالاصح*" deyu yazdırdıktan sonra Ahmed vakf-ı mezbûrun tevliyetine mutasarrıf iken fevt olup Ahmed'in aslah-i evlâdından Amr tevliyeti zabt eylese, Zeyd'in oğlu Bekir'in kızı Hind mücerred "*Zeyd-in evlâd-ı evlâdındanım*" deyu tevliyetinde Amr'a müşârekete kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/271.

⁵¹⁵ "1264. Mesele: Bir mahalle ahalisinden Zeyd-i vâkıf vakfettiği menzilin vakfiye-i ma'mûl-bihasında "*Menzilin süknâsı hayatta oldukça kendüye ve ba'de vefatihi zevceleri İsmihan ve Şivekar'a ba'de vefatihima Şivekar'dan mütevellide kızı Emine'ye ve ba'de vefatiha evladına ve evlad-i evladına meşrûta ola, ba'de'l-inkırâz menzil-i mezbûr icâr olunup ve gallesi mahalle-i mezbûre avâzına sarf oluna*" deyu tahrîr olunmuş olsa Zeyd'in Emine'den gayrı evladından mütevellid olan evlad dahi şart-ı mezbûrda dahil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar." Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 245

⁵¹⁶ Boyabâdi, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 81b, 86a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175a, 178b, 182a; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119b, 122a (2); Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1411) 1/271; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1029, 1030) 158, 159.

⁵¹⁷ "Mesele: Hind vakf-ı lazım ile vakf eylediği menzilin süknâsını mu'tekaları Mülâyim ile Perihan'a ba'dehümâ Mülâyim ile Perihan'ın evlâdına ba'dehüm evlâd-ı evlâdına ba'de'l-inkırâz kızı Fatma'ya şart

Zekeriya'zâde'ye paralel cevap vermiştir. O da lehtarlardan birinin ölmesi durumunda, ölenin evladının vakfa müdahale edemeyeceğini belirtmiştir.⁵¹⁸

Zekeriya'zâde diğer fetvasında da iki evladın ölümünden sonra onların evladlarına şart koşulan vakıfta lehtarlardan birinin ölmesi durumunda hissesini evladının kullanamayacağı belirtilmiş, buna ek olarak ölenin hissesinin *fukaraya* verileceği ifade etmiştir.⁵¹⁹ Minkârîzâde de evladsız ölen iki oğulun hissesinin fukaraya verileceği ve aynı batındaki iki kız kardeşin bu hisseden hak talep edemeyeceğini ifade etmiştir.⁵²⁰ Bir başka meselede de Minkârîzâde benzer şekilde fetva vermiş ve iki evladının ölümünden sonra onların evladlarına geçecek vakıfta, evladın birinin ölmesi durumunda hissesinin fukaraya verileceğini beyan etmiştir.⁵²¹ Yine bir fetvasında üç azadlının ölümünden sonra hisselerin evladlarına geçeceği vakıfta, lehtarlardan ikisinin ölmesi hâlinde onların hisselerinin fukaraya verileceği ifade etmiştir.⁵²² Çatalcalı da üç evladın ölümünden sonra, tasarrufun evladlarına geçeceği vakıfta iki evladın ölmesi durumunda hisselerinin evladlarına değil *fukaraya* verileceği beyan etmiştir.⁵²³

edip ba'dehû Perihan fevt oldukda evlâdı kalmamağla ol menzilden hissesini Fatma "Bana değer." deyip zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119b.

⁵¹⁸ "1030. Mesele: Hind vakfettiği menzilin süknâsını atıkları Zeyneb ve Hatice'ye, ba'de vefatihima Zeyneb ve Hatice'nin evladlarına ve evlad-i evladlarına şart ettikten sonra Zeyneb ve Hatice şart-ı vâkıf üzere menzil-i mezbûrda sâkineler iken Zeyneb fevt olup Hatice hayatta iken Zeyneb'in oğlu Zeyd menzil-i mezbûra müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 159.

⁵¹⁹ "Mesele: Ayşe fevt olup evlâdını terk eylese Ayşe'nin galle-i mezbûreden hissesi evlâdına mı intikâl eder yoksa Süleyman'a mı intikâl eder? *el-Cevâb*: Süleyman hayatda oldukça Ayşe'nin evlâdına intikâl etmez. Ayşe'nin hissesi fukarâya verilir. Süleyman'ın vefâtından sonra şart-ı vâkıf ile amel olunur." Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 122a.

⁵²⁰ "Mesele: Zeyd vakfiyye-i ma'mûl bihâsında "Falan menzilimi vakf etdim, hayatda oldukça kendim, fevtimden sonra oğlum Hasan ba'dehû evlâd-ı evlâd-ı evlâdı batnen ba'de batnin mutasarrıf olurlar ve ba'de'l-inkirâz kızım Fatma ve ba'dehâ ve evlâdı falan menzil-i uhrâya vakf etdim, hayatda oldukça kendim ve ba'dehû oğlum Mustafa ve ba'dehû evlâdı mutasarrıf olalar ve ba'de'l-inkirâz kızım Asiye mutasarrıfe ola ve ba'de vefatihâ evlâdı mutasarrıf ola. Zikr olunan butûnun her kangısının evlâdı mutasarrıf olursa batn-ı âhardan her kim hakkı bulunur ise mutasarrıf olanların hisselerini mutasarrıf ve ba'de'l-inkirâzi'l-evlâd mine'l-butûni menzileyni mezbûreyn Hameyn-i şerîfeyn fukarâsına şart olduğu" mukayyed olsa hâlen vâkıfın evlâdı munkarız olup ancak Fatma hayatda olsa menzileyni mezbûreyni müstakillen zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175a.

⁵²¹ "Mesele: Zeyd'in mülk menzilini oğulları Amr ve Bekir'e ba'dehümâ evlâdlarına vakf ettikten sonra Amr fevt olup Bekir'in hayatında Amr'ın hissesi kime sarf olunur? *el-Cevâb*: Fukarâya sarf olunur." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 182a.

⁵²² "Mesele: Zeyd vakf ettiği menzilin süknâsını mütevellîleri Hind ve Zeyneb ve Hatice'ye ba'dehünne evlâdlarına ba'de'l-inkirâz Medine-i Münevvere fukarâlarına şart ettikten sonra mezbûreler menzilde sâkineler iken Hind ve Zeyneb bilâ veled fevt olup hisseleri fukarâya sarf olunmak lazım geldikde Medine-i Münevvere mütevellîsi Hind ve Zeyneb'in hisselerini cem' edip Medine-i Münevvere fukarâsına sarfa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 185b.

⁵²³ "1411. Mesele: Zeyd-i vâkıf "Vakfımın gallesinden oğullarım Amr ve Bekir ve Beşir'e yevmî yüz otuzar akçe vazife verile ve vefatlarından sonra vazife-i merkûme mezbûrların evladlarına verile ve ba'de'l-inkirâz fukaraya verile" deyi şart ettikten sonra Amr ve Bekir fevt olup Beşir kalsa, Beşir hayatda oldukça vazife-

Zekeriya'zâde'nin üçüncü fetvasında üç ayrı azadlıya has kılınmış üç evin, mutasarrıflarının vefatından sonra şart-ı vâkıf gereği sâlih bir adama tevcihi şart kılınmıştır. Zekeriya'zâde mutasarrıflardan ikisinin vefatı sonrası üçüncü mutasarrıfın evlerde hak iddia edemeyeceğini belirtmiştir.⁵²⁴ Feyzullah Efendi'nin bir fetvası da Zekeriya'zâde'nin bu fetvasına benzemektedir. Feyzullah Efendi de üç ayrı azadlıya has kılınan üç odanın, mutasarrıflarından birinin vefat edip neslinin kesilmesi durumunda, hayattaki diğer iki mutasarrıfın odalarda hak iddia edemeyeceği yönünde fetva vermiştir.⁵²⁵ İncelediğimiz üç meselede de Zekeriya'zâde'den sonraki şeyhülislamın Zekeriya'zâde ile aynı yönde fetva verdikleri gözlenmiştir.

Zekeriya'zâde'ye vâkıfın vakfın tasarrufunun yarısını bir kızını diğer yarısını diğer kızına ve onların evladlarına şart kıldığı vakıfta, dört torunun vakfı eşit seviyede tasarruf etmelerinin imkânı sorulmuş, cevapta her çocuğun ebeveyninden gelen yarı hisseyi tasarruf edeceği ifade edilmiştir.⁵²⁶ Yani hisse iki eşit parçaya ayrılıp, birini tek torun, kalan yarıyı da diğer üç torunun kullanacağı tasrih edilmiştir. Evladlar üst batındakiler öldükten sonra eşit tasarrufta bulunmayıp, kendilerine ebeveynlerinden intikal eden hisseyi öz kardeşleriyle eşit olarak bölüşeceklerdir. Bir başka fetvada ise Zekeriya'zâde şart-ı vâkıf gereği iki oğul ve sonrasında onların evladlarına yapılan vakıfta, evladların ölümünden sonra tüm torunların babalarının hisselerini değil, torun sayısına göre eşit

i mezbûreden Amr ve Bekir'in hisseleri evladlarına mı verilir, yoksa fukaraya mı? *el-Cevâb*: Fukaraya verilir.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/271.

⁵²⁴ “Mesele: Hind üç bâb evini vakf edip evvelen cümlesini kendi tasarruf edip ba'de vefâtihâ birini Zeyd'e ve birini Bekir'e şart edip mezbûrların vefâtlarından sonra cümlesi bir racul-i sâlihe tevcih oluna.” deyu şart eylese ba'dehû Zeyd ve Amr fevt olduklarında mezbûrların tasarruflarında olan beytleri hâkim bir racul-i sâlih ve müstehaka süknâya tevcih eylese Bekir “Ben hayatda oldukça racul-i mezbûra tasarruf etdirmem, cümlesini ben zabt ederim.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 123a.

⁵²⁵ “1029. Mesele: Zeyd vakfettiği menzilin bir cânibinde olan odasını mu'takı Amr'a ve Amr'ın evladına ve evlad-i evladına ve cânib-i âharda olan odasını âhar mu'takı Bekir'e ve Bekir'in evladına ve evlad-i evladına ve cânib-i sâlisde olan odasını âhar mu'takı Beşir'e ve Beşir'in evladına ve evlad-i evladına şart edip ba'de inkirâzı'l-kül gallesini Medine-i Münevvere fukarasına şart eylese hâlen Amr fevt ve evladı dahi münkarizler olup mutasarrıf oldukları odayı Medine-i Münevvere mütevellisi re'y-i hakimle Medine-i Münevvere fukarası için zabtetmek istedikde Bekir ve Beşir'in evladları “Ol oda dahi bize intikal eder” deyu mütevelliyi men'a kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 158-159.

⁵²⁶ “Mesele: Hind bir dükkânı vakf ve tevliyyet ve gallesinin nısfını kızı Zeyneb'e ve evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve nısf-ı âharını kızının kızı Fatıma'ya ve evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart ve tayin eylese hâlen Zeyneb ile Fâtıma fevt olup birinin bir veledi kalıp ve birinin üç veledi kalsa mezbûrlar dükkân-ı mezbûrun gallesini ale's-seviyye tasarrufa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Biri nısf galleyi tasarruf eder, nısf-ı uhrâ ale's-seviyye ederler.” Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117b.

hisseleri tasarruf edeceğini hükme bağlamıştır.⁵²⁷ Evladlardan birinin iki, diğerinin beş evladı galleyi yedi hisse üzerinden eşit parçalar halinde paylaşmışlardır.

Vâkıfların ayrıca bir şart ileri sürmedikleri durumlarda paylaşım yukarıda açıklanan şekilde yapılacaktır. Ancak vâkıfın “*Vefat durumunda birbirlerinin hakkını tasarruf etsinler.*” şeklinde bir kaydı bulunduğu durumla ilgili Zekeriyazâde’de bir fetvaya rastlamadık. Konuyla ilgili ⁵²⁸ fetva tespit edebildik. Ebussuûd iki kıza ve onlardan sonra müezzine şart kılınan vakıf evlerde, mutasarrıflardan birinin ölmesi sonrası, müezzinin vakfa müdahale edemeyeceği ve hissesini diğer lehtarın tasarruf edeceğini ifade etmiştir.⁵²⁹ Genel kural gereği diğer mutasarrıfın burada hak talep edememesi gerekirdi, ancak şart-ı vâkıf nedeniyle ölenin hissesini diğer lehtarın kullanması mümkün olmuştur. Bu şart olmasaydı ölenin hissesinin fukaraya geçmesi beklenirdi. Minkârîzâde de Ebussuûd’un fetvasına çok benzeyen bir fetvanın cevabında aynı şekilde hüküm vermiştir. Burada da iki evlada ve onlardan sonra evladlarına vakfedilip evladın inkırâzıyla mescidin imamına şart kılınan vakıf evlerde, iki evladın ölmesi sonrası sadece birinin geride kalan evladının tüm vakfı tasarruf ettiğini görmekteyiz.⁵³⁰ Burada da şart-ı vâkıf nedeniyle ölenin hakkının diğer tarafından tasarrufu söz konusu olmuştur. Minkârîzâde’nin diğer fetvasında da dört çocuğa vakfedilen iki evde, mutasarrıfların evladından sadece bir kişi hayatta olması durumunda şart-ı vâkıf gereği tüm evleri tek başına tasarruf etmesi mümkün olmuştur.⁵³¹ Kural gereği tek lehtarın dışındaki üç

⁵²⁷ “Mesele: Zeyd vakf ettiği değirmenin vakfiyyesinde gallesini evvelen nefsi ba’dehû oğulları Amr ve Bekir’e ânların vefâtından sonra her birinin ebnâsı ve ebnâsının ebnâsı “İle’l-inkırâz mutasarrıf olalar.” deyu şart eylese ba’de zaman mezbûrân Amr ve Bekir vefât edip Amr’ın beş oğlu ve Bekir’in iki oğlu kalsa mezbûrânın ebnâları beraber mi tasarruf ederler yoksa babaları mutasarrıf olduğu hisseye mi mutasarrıf olurlar? *el-Cevâb*: Beraber tasarruf ederler.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 119a.

⁵²⁸ Boyabâdi, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 81b, 86a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175a, 184a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1412) 1/271.

⁵²⁹ “Mesele: Hind mülk evlerini kendine sonra zevci Zeyd’e badehû utekâsından Zeyneb ve Hadice’ye onlardan sonra falan mescidin müezzini olan kimesnelere vakfedip teslim ve tescil ettirip halen mezkur evlerin birinde Zeyneb ve birinde Hadice sakineler iken Zeyneb fevt olacak mezkur mescidin müezzini olan Amr mezbûr evi Hadice’ye vermeyip alıp kendi tasarruf etmeye şer’an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, biri fevt olacak hissesini uhrâya şart edecek Hadice tasarruf eder. Ve lehû min-hattihî.(Ebussuûd)” Boyabâdi, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 81b.

⁵³⁰ “Mesele: Zeyd vakfiyyesinde “Şerata’l-menzile’l-fulâni libnetihi Fatıme ve’l-menzile’l-fulâni libni ehîhi Amr sümme alâ evlâdihâ ve ba’de hâulâi ayyene limen yekûne imâmen fî mescidihi ve ayyene mâ ayyenehû libni ehîhi sümme limen yekûne müezzinen fî mescidihi.” deyu kayd edip ba’de Fatma ve Amr fevt olup Fatma’nın evlâdları dahi munkariz olup Amr’ın evlâdı kalsa Amr’ın evlâdları ol iki menzili zabta kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 184a.

⁵³¹ “Mesele: zikr olunan butûnun her kangısının evlâdı mutasarrıf olursa batn-ı âhardan her kim hakkı bulunur ise mutasarrıf olanların hisselerini mutasarrıf ve ba’de’l-inkırâzî’l-evlâd mine’l-butûni menzileyini

hissenin fukaraya verilmesi gerekirdi; ancak burada da şart-ı vâkıf nedeniyle böyle bir istisna söz konusudur. Çatalcalı da şart-ı vâkıf gereği ölenin hissesini diğer lehtarın tek başına tasarruf etmesinden dolayı, ölen lehtarın payı fukaraya değil aynı seviyedeki diğer lehtar olan kardeşine aktarılacağını ifade etmiştir.⁵³²

Ebussuûd'un bir fetvasında vâkıfın iki oğlunu ismen zikrettiği ve bunların evladlarına da aynı anda kullanım hakkı verdiği bir vakıfla karşılaşmaktayız. Vâkıf burada herhangi bir tertib gözetmemiş ve ebeveyni hayattayken torunlarına kullanım imkânı tanımıştır. Burada da evladlar ve torunlar birlikte tasarrufta bulunmaktadır.⁵³³

Minkârîzâde Hind'e ve onun ölümünde sonra evladlarına has kılınan vakıfta evladların Hind'in vefatından önce vakfa müdahale edemeyeceğini tasrih etmiştir.⁵³⁴ Tüm bu fetvaları giriş kısmında değindiğimiz vakfın inşasında, vâkıflara tanınan özerkliğin bir yansıması olarak değerlendirebiliriz.

2.4.2. Vâkıfın Miras Hukukuna Uygun Olarak Vakfı

Vâkıfların diledikleri şekilde lehtar grubu ataması ve dilediği kişiyi dilediği oranda vakıftan yararlandırması mümkündür. Bu nedenle hiçbir vakıf diğerinin tıpatıp aynı değildir. Her bir vâkıf kadar da vakıf vardır. Vâkıflar kimi zaman vakıflarından tayin ettikleri lehtar grubunun İslam miras hukukuna göre pay almalarını da isteyebilmektedirler. İncelediğimiz fetvalar özelinde vâkıfların diledikleri şekilde inşa ettikleri vakıflara nispetle azınlıkta, kalmakla birlikte, miras hukukuna göre kurulan vakıflar da mevcuttur. Bu özelliği hâiz 14 fetvaya ulaştık.

mezbûreyn Haremeyn-i şerîfeyn fukarâsına şart olduğu" Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175a.

⁵³² "1412. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûlün-bihâsında " وقف على اولاده الصليبين عبد الغفار و عباس و احمد فاذا مات واحد منهم و لم يخلف ولدا كان الوقف لمن بقي و اذا كان المتوفى قد خلف الولد ذكرا كان او انثى واحدا كان او اكثر فلهم حصة ابائهم المتوفى ذكورهم و اناتهم في القسمة والاستحقاق سواء و اذا كان المتوفى اكثر من واحد فعلى الوجه المشروح و اذا ماتوا كلهم كانت حصصهم لاولادهم ان وجد لكل ولد و الا فلمن وجد من اولادهم كالمشروح آنفا و ان لم يوجد واحد من اولادهم فلبنات الصليبية للواقف " المزبور و اذا انقرضت البنات الصليبية و لم يبق واحدة منها فللقراء *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/271.

⁵³³ "Mesele: Zeyd oğulları Amr ve Bekir'e ve mezburların evlâdına bir ev vakfetsen Amr fevt oldukça tertibi-i meşrut olmamağın Bekir ile Amr'ın evlâdı ol evde sakin olacak Amr'ın evlâdı sığâr olmağın anaları olan Hind dahi ol evde sığâr ile bile olmak caiz midir? *el-Cevâb*: Caizdir, sığâr Hind'siz olmazlar ise. Ve lehû. (Ebussuûd)" Boyabâdî, *Mecmûatü 'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 86a.

⁵³⁴ "Mesele: Süknâsı Hind'e ba'dehû Hind'in evlâdına meşrûta olan vakıf menzilin süknâsında Hind'in evlâdından Amr müşâreketi kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175b.

Fetvaların kâhir ekseriyetinde vâkıflar diledikleri şekilde lehtarları yararlandırmışlardır ki, ayrı bir şart olmadığında çocuklar eşit şekilde tasarruf hakkına sahiplerdir. Tespit ettiğimiz 14 fetvada ise vâkıflar “*li’z-zekeri mislû hazzi’l-ünseyeyn’ iktisâm edeler*”, “*alâ-tarîki’l-irs*”, “*ale’l-ferîzati’ş-şer’iyyeti*”, “*terisûne minhûm hasbe mâ ayyene’r-Rabbu fî kitabihî’l-kerîm ve tıbkamâ beyyene’n-Nebiyyu’l-kerîmu’l-emînu beyanen li’l-Kelâmi’l-mübîni*”, gibi ifadeler kullanarak lehtarların miras hukukuna uygun şekilde hisse almalarını şart koşarak vakıflarını tesis etmişlerdir. Miras hukukuna uygun olarak kurulan vakıflarla ilgili son derece az fetvanın vârid olduğu görülmüştür. Vâkıfların vakıf kurma konusundaki serbestiyi kullanma yönünde iradelerinin gerçekleştiğini ve çoğunlukla miras hukukunu aşarak vakıf kurma eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür.

Lafız	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Miras Hukukuna Göre	İskilibî (2): 128b, 129a Hoca Sâdeddin (1): 277 Zekeriyaşâde (1): 122b Feyzullah Efendi (5): 1027, 1031, 1035, 1036, 1048 Yenişehirli (5): 1256, 1274, 1275, 1276, 1277	14

Tablo 23: Vâkıfın Miras Hukukuna Göre Kurduğu Vakıflarla ilgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ebussuûd Efendi’nin bir fetvasında kardeşleri ve çocuklarını bırakıp ölen kadının hissesinin çocuklarına geçip geçmemesiyle ilgili, vakfiyedeki “*Vekafe vakfen alâ nefsihî sümme alâ evlâdihî sümme alâ evlâdi evlâdihî sümme alâ ünsâihî ve utekâihî ale’l-ferîzati’ş-şer’iyyeti*” ibâresinin hem kardeşe hem de evlâdın çocuğuna hisse geçmesine imkân sağladığına, bu nedenle şâhitlerin “evlâd-ı evlâdının istihkakının her bir evlâdının ölümüne bağlı olduğuna ve vâkıfın sulbünden olan bütün evlâdlarının ölümüne bağlı olmadığına” şâhitlik etmeleri durumunda kadının hissesinin çocuklarına geçeceğine hükmetmiştir.⁵³⁵ Yukarıdaki meselede açıkladığımız şekilde miras hukukuna göre tüm kardeşler vefat etmeden evlâdın hissesi kendi çocuklarına aktarılamamaktaydı. Ancak burada da vâkıfın böyle bir şart eklediğine şâhitlerin şehâdetiyle torunların galleden hisse alabilecekleri anlaşılmaktadır.

Zekeriyaşâde tevliyet ve gallenin evlada şart kılındığı vakıftan aynı derecedeki kız ve erkek çocukların vakfı nasıl tasarruf edecekleri sorusuna vâkıfın şartı yoksa kız ve erkek

⁵³⁵ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 129a.

evladın eşit şekilde tasarruf edecekleri yönünde cevap vermiştir.⁵³⁶ Zekeriyazâde'nin fetvasından vâkıfın miras hukukuna göre paylaşımı şart koşmadığı, herhangi bir kaydın bulunmadığı durumlarda kız ve erkek çocukların eşit tasarruf haklarının olduğu anlaşılmaktadır.

Feyzullah Efendi⁵³⁷ ve Yenişehirli'nin fetvalarında “*alâ-tarîki 'l-irs*” lafzıyla kurulan vakıfta kız ve erkek çocukların nasıl hisse alacağı sorulmuş ve erkeğe kızın iki katı olacak şekilde “*Li'z-zekeri mislû hazzi 'l-ünseyeyn.*” hisse verileceği cevaben aktarılmıştır.⁵³⁸

Miras hukukuna uygun olarak yapılan taksimatın bir örneği olarak Feyzullah Efendi'nin bir diğer fetvasını ele alalım.⁵³⁹ Soruda vâkıfın iki ayrı evladından üç torunun olduğu ve bunların vakıftan nasıl yararlanacakları sorulmaktadır. Vâkıfın çocuklarından biri kız, diğeri erkektir ve erkek çocuktan bir, kız çocuktan iki torun olmak üzere hayatta üç torun bulunmaktadır. Kıza bir erkeğe iki pay verilecek şekilde mesele altı üzerinden hesaplanmış ve Zeyd 3x ve Ayşe 3x pay üzerinden hisselendirilmiştir. Mesele altıdan hesaplanınca x değeri 1 olur ve Zeyd'in tek kızı Hatice üç pay, Ayşe'nin oğlu Amr iki ve kızı Fatma bir pay alacak şekilde hesap sonuçlanır. Burada tamamen İslam miras hukukuna göre paylaşım yapılmıştır. Torunlar arasında hisse paylaşılırken üst tabakadaki kız erkek ayrımı göz önünde bulundurulmadan tüm kardeşlere eşit pay verilmiş, kardeşlerin çocukları içinde taksimat yapılırken kıza bir, erkeğe iki hisse üzerinden paylaşım yapılmıştır.

Vâkıflar miras hukukunun uygulanışını koydukları şartlarla da sınırlandırabilmişleridir. Feyzullah Efendi'nin bir fetvasında vâkıfın sadece kız ve erkek evladının vakıftan miras hukukundaki paylara göre hisse almasını şart koştuğu görülmektedir. Burada miras

⁵³⁶ “Mesele: Galle ve tevliyyeti evlâda meşrûta olan bir vakfın tevliyyet ve gallesini derece-i vâhidde olup evlâd-ı vâkıfdan olan Zeyd ve Hind beraber mi tasarruf ederler yoksa li'z-zekeri mislû hazzi 'l-ünseyeyn gibi mi tasarruf ederler? *el-Cevâb*: Vâkıf “Li'z-zekeri mislû hazzi 'l-ünseyeyn tasarruf edeler.” demediyse beraber tasarruf ederler.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 122b.

⁵³⁷ “1035. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gallesini evladına ve evlad-i evladına alâ-tarîki 'l-irs şart ettikten sonra Zeyd fevt olup oğlu Amr ile kızı Hind'i terk eylese ol galle Amr ve Hind beynlerinde ne vechile kismet olunur?

el-Cevâb: Li'z-zekeri mislû hazzi 'l-ünseyeyn.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 160.

⁵³⁸ “1256. Mesele: Zeyd vakfının gallesini evlâdına ve evlâd-i evlâdına alâ tarîki 'l-irs şart ettikten sonra Zeyd fevt olup oğlu Amr ile kızı Hind'i terk eylese ol galle Amr ile Hind beynlerinde ne vechile kismet olunur? *el-Cevâb*: Li'z-zekeri mislû hazzi 'l-ünseyeyn.” Yenişehirli, *Behcetü 'l-fetâvâ*, 244.

⁵³⁹ “1031. Mesele: Hind-i vâkıfe vakfının mesârif-i muayyeneden fazlasını evlâdına ve evlâd-i evlâdına alâ-tarîki 'l-irs şart edip Hind'in kızının oğlunun kızı Zeyneb'in oğlu Zeyd'in kızı Hatice ve Zeyneb'in kızı Aişe'nin oğlu Amr ile Aişe'nin kızı Fatıma mevcut olsalar ol fazla mezbûrların beynlerinde ne vechile kismet olunur? *el-Cevâb*: Altı sehinden üç sehmi Hatice'ye iki sehmi Amr'a bir sehmi Fatıma'ya verilir.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 159.

hukuku tamamen uygulanmayıp çocuklar arasındaki pay dağıtımını sırasında kız-erkek arasındaki orana riayet edilmesi şart koşulmuştur.⁵⁴⁰ Vâkıfın eşi, çocukları hayattayken miras hukukuna göre 1/4 veya 1/8 oranında hisse alabilirken bu şart nedeniyle lehtarlar dışında kalmış olmaktadır. Yâni “*Miras hukukuna göre paylaşım var.*” derken dahi vâkıfın izin verdiği ve tahsis ettiği şekilde miras hukukunun uygulandığını görmekteyiz. Fetvada vâkıfın çocukları hayattayken torunlarının vakıftan hisse alamayacağına hükmedilmiştir. Burada hem miras hukuku hem de vâkıfın koştugu şarta uygun olarak taksimat gerçekleşmiştir.

Yenişehirli’nin uzunca bir fetvasındaki vâkıfın miras hukukundaki “dede mahrum / dede yetimi” olarak bilinen açmazı çözmek için öne sürdüğü şartlar dikkate şayandır.⁵⁴¹ Miras hukukuna göre ölenin vârislerinden kendine en yakın olup hayatta olanlar mirastan hak sahibi olabilirler. Bu nedenle vârisin kendinden önce ölen evladlarının çocukları mirastan anne-babalarının paylarını alamamaktadırlar. Vâkıf evladlarının böyle bir mahrûmiyet yaşamaması için ölen evladın çocukları varsa hissesinin çocuklarına aktarılmasını, evladsız ölmüşlerse hisselerinin kardeşleri arasında bölüşülmesini şart koşturmuştur. Bu durumda vâkıfın babalarından önce ölen evladlarının çocukları da birinci tabakadaki neslin kesilmesini beklemeden vakıftan yararlanma hakkına sahip olmuş olmaktadır. Meselede vâkıfın 8 çocuğundan ikisi kendinden önce vefat etmiştir ve ölen çocuklardan birinin bir kızı vardır. Vakfın galleşi çocuksuz ölen kızın hissesi yedi kardeş arasında bölünerek paylaşılmıştır. Ardında kızını bırakıp ölen oğlun hissesi de şart-ı vâkıf gereği hayattaki kızına verilmiştir. Miras hukuku uygulansaydı bu kız galleden mahrum olacaktı ancak vâkıf dedesinin şartı sayesinde vakıftan hissedâr olmuş oldu. Daha sonra tabakadaki bir kız dışındaki tüm çocuklar arkalarında evlad bırakarak, bunlardan sadece biri çocuksuz olarak ölmüştür. Soruda çocuksuz ölen kardeşin hissesini kimin alacağı sorulmuştur. Cevap da şart-ı vâkıfa uygun olarak hayatta kalan tek kız kardeşin evladsız ölen kardeşinin hissesini alıp, diğer kardeşlerin hisselerini evladlarının tasarruf edeceği şekilde çözümlenmiştir. Fetvanın akabinde bu batındaki tek kardeş olan kızın vefatı sonrasında dağıtımın nasıl yapılacağı sorusuna, kısmetin bozulup tüm torunlar arasında

⁵⁴⁰ “1048. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfettiği akarın vakfiye-i ma’mûl-bihasında “Şerata galletuhu alâ evlâdihî’z-zükûri ve’l-inâsi ale’l-ferîzati’ş-şeriyyeti lâ yüşarikühüm fi zâlike müşârikün ve lâ münâziun sümme min ba’dihim alâ evlâd-i ebnâihî” deyu tasrîh eylese Zeyd’in evlâd-i sulbiyesinden ancak Amr kalıp şart-ı vâkıf üzere galle-i vakfa mutasarrıf iken Zeyd’in evlâd-i evlâd galle-i vakıfda Amr’a müşârekete kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 162.

⁵⁴¹ Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 247-248.

kıza bir, erkeğe iki pay verilecek şekilde baştan hesaplanıp hisse dağıtılacağı yönünde cevap verilmiştir.

Yenişehirli'nin fetvalarında ise vâkıf özellikle miras hukukunun gerektirdiği şekilde galleden faydalanmayı şart koşturmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz dede mahrûmu meselesinde hâcib bulunduğu sürece mahcûbun hisse alamayacağı vakfiyede açıkça ifade edilmiştir.⁵⁴² Fetvada vâkıfın üç evladının ikisinden üç torunun olduğu ve bir evladının ise torunu bulunduğu, bunlar arasında nasıl taksimat yapılacağı sorulmuştur. Cevapta vâkıfın torunları olan üç çocuğun galleyi erkek iki, kız bir pay olacak şekilde bölüşeceği ve çocuğunun torununun galleden hisse alamayacağı ifade edilmiştir. Evladın torununun üst batındaki torunlar ölmeden galleden tasarruf hakkının olmadığı da fetvanın devamında tasrih edilmiştir.⁵⁴³

2.4.3. Vâkıfın Sadece Kızlarına / Sadece Oğullarına Vakfı

Vâkıfın çocukları arasındaki seçimi	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Oğul	İskilibî (2): 123b (2) Boyabâdî (1): 78b Hoca Sâdeddin (1): 401 Zekeriyazâde (4): 1895, 1898, 1920, 1932 Minkârîzâde (1): 71 Çatalcalı (7): 1359, 1393, 1395, 1397, 1398, 1409, 2924 Feyzullah Efendi (2): 1003, 1016 Yenişehirli (4): 1257, 1258, 1271, 1273	22
Kız Evlâd-ı benât	Feyzullah Efendi (1): 993 Yenişehirli (2): 1262, 1267	3
Evlâd-ı zükûr	Boyabâdî (1): 78b Hoca Sâdeddin (1): 401 Zekeriyazâde (3): 1895, 1920, 1932 Minkârîzâde (1): 71 Çatalcalı (4): 1359, 1395, 1397, 1409 Feyzullah Efendi (1): 1003 Yenişehirli (2): 1258, 1273	13
Ebnâ/ebnâ-i ebnâ	İskilibî (2): 123b (2) Zekeriyazâde (1): 1898 Çatalcalı (2): 1398, 2924 Feyzullah Efendi (1): 1016 Yenişehirli (2): 1257, 1271	8

Tablo 24: Vâkıfın Kızları veya Oğullarına Göre Şartının Dağılımı

⁵⁴² “1276. Mesele: ... “ve lâ yerisü'l-mahcûbu mâ dâme'l-hâcibu mevcuden”” Yenişehirli, Behcetü'l-fetâvâ, 249.

⁵⁴³ “1277. Mesele: Bu surette Abdulhamid ve Aişe ve Duha'dan her biri hayatta iken İsmail galle-i mezbûreden hisse namına nesne almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, Behcetü'l-fetâvâ, 249.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vâkıflar lehtar atarken bazen yalnızca oğullarını ve oğullarından kız-erkek torunlarını; kızlarını ve kızlarından olan kız-erkek torunlarını seçebildikleri gibi yalnızca oğullarından olan erkek torunlarını da tercih edebilmişlerdir. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz 25 fetva bulunmaktadır. Vâkıflar bu fetvaların 8’inde “ebnâ/ebnâ-i ebnâ” lafızıyla oğullarını, 3’ünde “benât/benât-ı benât/evlad-ı benât” lafızlarıyla da kızlarını vakıftan yararlandırmışlardır. “Ebnâ/ebnâ-i ebnâ”, “benât/benât-ı benât” lafızları kullanıldığında erkekten erkek torunlar ve kızdan kız torunlar kastedilmiş olmaktadır. Ancak “ebnâ/evlad-ı ebnâ” ve “benât/evlad-ı benât” dendiğinde evladlar arasında bir cinsiyet tercihi yapılmakla birlikte torunlar tabakasına gelindiğinde kızlar da erkekler de lehtar kapsamına alınmış olmaktadır. Evladla ilgili lafızlardaki çeşitliliği incelediğimiz başlıkta bu konulara değindiğimiz için, burada sadece sayısal veri olarak bu lafızların geçtiği fetvaları kullanacağız. İlgili tartışmalar 2. başlığın 3. alt başlığında geçtiği için burada ayrıca bir değerlendirme yapmayacağız.

Bizim bu başlık altında tartışmalarına değineceğimiz “evlad-ı zükûr” ve “evlad-ı inâs” lafızlarıdır. 13 fetvada vâkıflar “evlad-ı zükûr”a vakıfta bulunmuşlardır. Fetvalarda evlad-i zükûrun kapsamı konusunda tartışmalar olmuştur. Vâkıfın kızlarının, kızlarının oğullarının ve oğullarının kızlarının evlad-i zükûr lafzının içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusu tartışmaların merkezini oluşturmaktadır.

Zekeriyazâde öncesinde konuyla ilgili tespit ettiğimiz Hoca Saadeddin ve Sunullah Efendi’ye ait iki fetva bulunmaktadır. Her iki fetva birbirinin tamamıyla aynıdır.⁵⁴⁴ Fetvada evlad-ı zükûra kızlar hariç olmak üzere has kılınan vakıfta inkırâzdan sonra salih bir kimseye vakfın tevcih edilmesi şart koşulmuştur. Soruda evlad-ı zükûrun kesilip evlad-ı inâsdan bir kişinin kaldığı ve onun vakfı tasarruf etmeye hak sahibi olduğu bilgisi yer almaktadır. Fetvadan kızın oğlunun evlad-ı zükûrdan sayılmayacağı anlaşılmaktadır; çünkü evlad-ı zükûr kesildikten sonraki kalanlar arasında zikredilmiştir ve salih kimseye vakıf tevcih edileceğinden vâkıfın neslinden olan kişi yabancıya öncelenmiştir.

⁵⁴⁴ “Mesele: Zeyd mülk evini vakf-ı müseccel ile vakfeyledikte vakfiye-i ma‘mûlün bihâsında وقف على أولاده ووقف على أولاد أولاد الذكور دون الإناث نسلا بعد نسل وفرعا بعد أصل ثم على رجل صالح zükûrdan kimesne kalmayıp vâkıfın evlâd-i inâsından olan Amr vakf-ı mezbura müstahak olur mu? el-Cevâb: Olur. Sunullah” Boyabâdî, *Mecmûatü l’-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 78b; Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 122.

Zekeriyaazâde öncesinde de kızların oğlunun evlad-ı zükûrdan sayılmadığını buradan anlamaktayız.

Zekeriyaazâde'nin konuyla ilgili 3⁵⁴⁵ fetvası bulunmaktadır. Zekeriyaazâde'nin fetvalarına göre vâkıfın kızları ve kızıdan olan erkek torunları ve oğlunun kızları *evlad-ı zükûr* kapsamında değerlendirilemezler. “*Evlad-i zükûr*” vâkıfın “*oğlu ve oğlunun oğlu*”na ıtlâk olunur. Vâkıfın oğlunun kızları ve kızının oğulları bu lafzın kapsamına dâhil değildir. İlk fetvada evlad-i zükûra şart kılınan vakıfta bu tabakanın inkırâzından bahsedilmiş, geride kalan vâkıfın kızı, kızından torunları ve vâkıfın oğlundan olan kız torunları inkırâzdan sonra hisse alacak yakın akraba sınıfında değerlendirilmiştir.⁵⁴⁶ Diğer fetvada da evlad-ı zükûrun inkırâzından sonraki tabakada vâkıfın oğlunun kızının yer alması bu bilgiyi doğrulamaktadır.⁵⁴⁷

Zekeriyaazâde sonrasında da Feyzullah Efendi'nin Zekeriyaazâde gibi, Çatalcalı ve Yenişehirli'nin ise zıt yönde fetva verdiğini görmekteyiz. Kronolojik olarak düşünersek Hoca Sâdeddin Efendi, Sunullah Efendi ve Zekeriyaazâde *kızlardan olan erkek torunların* “*evlad-ı zükûr*”a girmeceğine hükmetmiş, Çatalcalı gireceğini ifade etmiş, Feyzullah Efendi girmeyeceği şeklinde görüş beyan etmiş, son olarak Yenişehirli de gireceği yönünde tercihinin ortaya koymuştur. Hoca Saadeddin, Sunullah Efendi, Zekeriyaazâde ve Feyzullah Efendi tercihleriyle çoğunluğu oluşturmaktadır. Çatalcalı ve Yenişehirli ise görüşleriyle 4 şeyhülislamdan ayrılmaktadırlar.

Minkârîzâde ve Çatalcalı'nın ilgili fetvalarında “*evlad-ı zükûr*”a “*evlad-ı inâs*”ın müdahale edemeyeceği ifade edilmiştir. Her iki fetvada da lafızların kapsamlarıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁵⁴⁸ Ancak Çatalcalı'nın bir başka fetvasında kızıdan olan erkek

⁵⁴⁵ Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118b, 121a, 122a.

⁵⁴⁶ “Mesele: Zeyd cânib-i sultândan kendüye temlik olan karyeyi bazı cihâta vakf ve tayin-i vezâif edip ve ol vezâifden zevâidin evlâd-ı zükûruna karnen ba'de karn ve ba'd e'l-inkırâz akrabâsına verile.” deyu şart ettiği vakfiyye-i ma'mûl bihâsında mestûr olup hâlen evlâd-ı zükûru münkariz olup kızı Hind ve Hind'in bazı evlâdı varken oğlu Amr'ın evlâd-ı inâsı ve karındaşı Bekir'in evlâdı dahi “Karyenin zevâidi mahsûlünden hisse alırız.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hind'in evlâdı ile Amr'ın evlâdına verilir.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118b.

⁵⁴⁷ “Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının galleini evlâdına ve evlâd-ı zükûrunun neslen ba'de nesl batnen ba'de batn ve ba'dehûm zikr olunan evlâd-ı evlâdının ensâb ve ekâribine ba'de'l-inkırâz Medine-i Münevvere fukarâsına şart edip ba'dehû evlâd-ı zükûru ve evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûru münkariz olup ba'dehû vâkıfın evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûrundan Amr'ın kızı Rukiyye'nin kızı Melekşah neslin şümûlü olmağla galle-i vakf-ı mezbûru şart-ı vâkıf üzere tasarruf murâd ettikde Medine-i Münevvere mütevellisi mezbûra Melekşah'ı müdâhaleden men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 121a.

⁵⁴⁸ “Mesele: Süknâsı vâkıfın evlâd-ı zükûruna ve evlâd-ı zükûrunun evlâdına meşrûr vakıf menzilin süknâsında evlâd-ı zükûruna evlâd-ı inâs müşârekete kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 175b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/268.

torunların “evlad-ı zükûr”a dâhil olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁵⁴⁹ Çatalcalı bir diğer fetvada da vâkıfın kızının oğlunun “evlad-ı zükûr”a dâhil olduğu yönünde fetva verilmiştir.⁵⁵⁰ *Fetâvâ-i Feyziyye*’de yer alan bir meselede de zevâidin vâkıfın evlad-ı zükûrunun inkırâzından sonra akrabasının zükûruna şart kılındığı vakıfta, vâkıfın kızının oğlunun inkırâzdan sonraki tabakada değerlendirilip akraba sınıfından sayılarak vakıftan hisse alabileceğinin beyanı, Feyzullah Efendi’nin de Zekeriyazâde ile aynı kanaatte olduğunun bir göstergesidir. Yenişehirli’nin vâkıfın kızının oğlunun da evlad-ı zükûr’dan sayılıp, galleye iştirak edeceğine dair fetvası ile fetvalarda yine bir değişim söz konusudur.⁵⁵¹ Yenişehirli bir başka fetvasında da aynı minval üzere vâkıfın kızının oğlunun “evlad-ı zükûr”dan sayılıp vâkıfın oğluna müşâreketen vakıfta tasarruf hakkının olduğuna hükmetmiştir.

Çatalcalı fetvasında vâkıfın “*ancak evladıma*” demesi durumunda da yine sadece erkek evladlarını kastetmiş olacağı ve bu vakıftan vâkıfın kızlarının hak talep edemeyeceğini ayrıca beyan buyurmuştur.⁵⁵² Yani vâkıf ancak evladına diyerek de lehtar grubunda tercihini oğullarından yana kullanabilmektedir.

25 fetvanın tamamını incelediğimizde vâkıfların tercihlerini, 22’sinde oğullarından, 3’ünde ise kızlarından yana kullandıklarını görmekteyiz.

2.5. Zürrî Vakıfta Kadı’nın Vakfa Müdahale Yetkisi

Her ne kadar vâkıfların vakıf kurarken diledikleri şartı ileri sürme özgürlükleri bulunuyor ve tabiri caizse Şari’ / kanun koyucu mesâbesinde davranıyor olsalar da bu şartlar vakfın maslahatı çerçevesinde takyîd edilmiştir. Gerekli olan yerlerde kadınların vakfa müdahale yetkileri bulunmaktadır; ancak asıl olan vâkıfın şartlarına da riâyet etmektir. Konuyla ilgili Ebussuûd’un fetvası bu konuya ışık tutacak niteliktedir. Fetvada 1547 tarihli

⁵⁴⁹ “1397. Mesele: Zeyd bir akarı vakf ettikde vakfiyesinde gallesini evlâdına ve evlâdının erkek evlâdına şart ettiğini yazsa, bu şarta kızlarının erkek evlâdı dâhil olur mu? *el-Cevâb*: Evet, kızlarının erkek evlâdı da dâhil olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/269.

⁵⁵⁰ “1409. Mesele. Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma’mûlün-bihâsında “Vakfımın tevliyeti kendi yedimde ola. Fevtimden sonra mütevellî evlâdım ve evlâd-ı evlâdımın zükûru ola, evlâdımın inâsına tevliyetten nasib olmaya. Ba’d-e’l-inkırâz Amr mütevellî ola” deyu yazdırsa, Zeyd’in kızı oğlu Bekir mevcut iken Amr tevliyete müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

⁵⁵¹ “1258. Mesele: Gallesi vâkıfın evlâdına ve evlâdının evlâd-ı zükûruna meşrûta vakfın gallesinden vâkıfın oğlunun oğluna kızının oğlu müşâreketen kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 244.

⁵⁵² “1393. Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının gallesini ancak evlâdına şart eylese, Zeyd’in evlâd-ı benâtı şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/268.

fermanda meşru ve makul tasarruflarda ne kadıların mütevellilere ne de mütevellilerin kadılarına itiraz edemeyeceği belirtilmiştir. Ebussuûd Efendi fetvanın devamında vâkıfların atadığı mütevelliyeye kimsenin müdahale etmemesini şart koşarken, mütevellinin “*Ne hıyanet ederse etsin!*” manasında bunu kullanmış olamayacağını, bu durumda kadı’nın vakfa müdahalesinin tabi ve meşru olduğunu beyan etmiştir.⁵⁵³

Kadıların vakfa müdahaleleri çerçevesinde değerlendirilebilecek 40 fetva tespit ettik.

	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Kadı Müdahalesi	İskilibî (6): 109b, 111b, 113b, 126b, 129a, 130b Boyabâdî (11): 64a, 68b, 69a, 70a, 77b (2), 78b (2), 79b, 81b, 86b Hoca Sâdeddin (2): 277, 469 Zekeriyazâde (5): 116b, 118a (3), 121b Minkârîzâde (2): 178b, 209b Çatalcalı (8): 1360, 1361, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1550 Feyzullah Efendi (3): 1000, 1001, 1021 Yenişehirli (3): 1380, 2178, 2179	40

Tablo 25: Kadı’nın Vakfa Müdahalesi ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Fetvalarda genel olarak tartışılan meseleleri şöyle özetlemek mümkündür:

- Kadı göreve ehil evlad varken dışarıdan yabancıyı atayamaz.⁵⁵⁴
- Kadı evlad göreve ehil değilse bir alt batındaki ehil lehtarını veya dışarıdan yabancı birini tayin eder.
- Mütevelliler ehl-i vezâifin azil ve nasblarını kadı izniyle yaparlar.⁵⁵⁵
- Vâkıf ehl-i vezâifin azil ve nasbını evladına şart koşmuşsa, kadı ehil olan atamalara itiraz edip başkasını atayamaz.⁵⁵⁶

⁵⁵³ “Mesele: Zeyd-i vâkıf tevliyyetinin azlini ve nasbını ve sâir tasarrufâtını evlâdından mütevellî olana şart edip “Kadılarından ve beylerden vakfına kimesne dahl etmesin ederler ise Allah’ın laneti üzerlerine olsun.” dese beylerden ve kadılardan ba’zı kimesneler şart-ı vâkıf ile amel etmeyip dahle kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Sene erbe’a ve hamsine ve tis’ame hudûdunda “Bu makûle şerâit üzerine tahrîr olunan vakfiyyelerin şerâiti takyîd olunup sancak beyliği pâyesinde olan mütevelliler vâkı’ olan azlu nasbı şer’-i şerîf muktezâsıncadır, devlete kendiler arz edip ândan aşağı pâyede olanlar re’yleri ile yine şerî’at-ı şerîfe üzere kudât-ı bilâd ile arz edeler, ma’kûl ve meşrû’ olan mâddelerde ne kudât mütevellilere ve ne mütevelliler kudâta muhâlefet etmeyeler.” deyu fermân olunmuşdur, vâkıflar “Mütevellî olanın ne fesâd ederler ise etsinler beyler ve kadılar dahl ederler ise lanet üzerlerine olsun.” demek murâd ederler ise kendiler mel’ûnlardır, şer’iyyet-i şerîfe muhâlif olan şerâit cemî’ân lağv ve bâtıldır. Ebussuûd’ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 129a. Aynı fetva için bk. Ebussuûd Efendi, *Ma’rûzât*, 245.

⁵⁵⁴ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 109b, 111b;; Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 64a, 77b, 81b.

⁵⁵⁵ Boyabâdî, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, (Şehid Ali Paşa, 1070), 69a, 70a.

⁵⁵⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1021) 157.

- Tevliyetin evlada şart kılınmadığı yerde ehil evlad varsa kadı onu göreve tayin etmelidir, yabancıyı atayamaz.⁵⁵⁷
- Vâkıf tevliyeti kimseye şart koşmamış, kadı'nın görüşüne bırakmışsa kadı dilediği kişiyi göreve tayin eder.⁵⁵⁸
- Bir konuyla ilgili eski hükmü değiştiren fetva yayınlanmışsa kadı eski hükmü bozup farklı hüküm verebilir.⁵⁵⁹
- Öncesinde başka bir kadının hüküm verdiği yerde, kadı o hükmü bozup amel-i kadimi tağyir edecek yeni bir hüküm veremez.⁵⁶⁰
- Kadı'nın dinlenmesi caiz olmayan davayı dinleyip o kişi lehine verdiği hüküm geçersizdir.⁵⁶¹
- Te'bîdin olmadığı yerde hükümdeki ihtilafa binaen, kadı dilerse vakfın sıhhatine hükmedip fukaraya verir, dilerse vakfı bozup vakıf malı vâislere verir.⁵⁶²
- Vakıfta vazifeyi tasarruf eden lehtarın inkırâza uğradığı yerde kadı onların hissesini fukaraya tevcih eder.⁵⁶³

Fetvaların büyük kısmı ilk iki maddeyle ilgili olarak gelmiştir. Zekeriyazâde'nin tespit edebildiğimiz 5 fetvası da sadece ikinci madde özelinde sâdır olmuştur. Mukayese imkânı olmadığı için diğer maddelere sadece dipnotlarda işaret etmekle iktifa ettik. Burada yalnızca Zekeriyazâde'nin fetvalarının bulunduğu ikinci maddeyi açıklayacağız.

Evladın ehil olmaması durumunda alt batından veya dışarıdan birinin atanacağıyla ilgili 14⁵⁶⁴ fetva bulunmaktadır.⁵⁶⁵ Zekeriyazâde'nin fetvalarında kadı, göreve ehil olmayan kişiler yerine lehtar gurubundan başka birini tayin etmiştir.⁵⁶⁶ Fetvada vâkıfın kızının

⁵⁵⁷ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1360, 1425, 1426, 1427, 1550) 1/262, 274, 294.

⁵⁵⁸ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1300) 253-254.

⁵⁵⁹ Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (277), 103.

⁵⁶⁰ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1000) 152-153.

⁵⁶¹ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (2179) 421.

⁵⁶² Boyabâdi, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79b.

⁵⁶³ Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 178b.

⁵⁶⁴ Boyabâdi 77b (3), 79b, 86a, 86b; Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b, 118a (3), 121b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 209b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1424) 1/273, Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1380) 268-269.

⁵⁶⁵ “Mesele: Zeyd bina ettiği vakfın nezaretini ve tevliyetini ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına ve aslah-i utekâsına şart etmiş olsa ebnâ-i ebnâdan Amr var iken kâdı liyâkati ve istihkakı yoktur diye Bekir-i ecnebiye vermeye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vâkıan liyâkati ve istihkakı yok ise olur.” Boyabâdi, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79b.

⁵⁶⁶ “Mesele: Zeyd vakfının tevliyyetini evlâdına ba'dehum evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batn şart edip lâkin Zeyd'in evlâdından olup tevliyyet-i merkûmeye ehliyyeti olmağın Hind mâl-i vakfı idâat ihtimâli olmağla Zeyd'in kızının oğlu âkil ve reşid ve tevliyyet-i uhdesinden gelmeğe kâdir olan Amr Hind'in

tevliyyete uygun olmadığı ancak torununun bu vasfa hâiz olması nedeniyle tevliyyete atanabileceğine hükmedilmiştir. Vâkıfın şartı gereği ilk batındakiler varken ikinci batındakiler lehtar olamamakla birlikte bu fetvada ilk lehtar grubunun ehliyeti yetersiz görüldüğünde kadı hükmü ile ikinci batındaki torunun lehtarlığa atanabileceği görülmektedir. Ebussuûd Efendi de daha önce benzer bir meselede zıt yönde fetva verdiğini daha önceki bölümde ifade etmiştik.⁵⁶⁷ Zekeriyazâde de bu fetvası ile Ebussuûd'un fetvasını daha ileriye taşımış ve vâkıfın amacına daha uygun hüküm vermiş görünmektedir.

Zekeriyazâde fetvalarında da evladın ehil olmaması durumunda kadı'nın göreve yabancı birini atayacağı ifade edilmiştir.⁵⁶⁸ Konuyla ilgili Boyabâdî derlemesinde geçen fetvalarda Ebussuûd Efendi de lehtarın ehil olmaması durumunda kadı'nın yabancı birini atama yetkisinin olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹ Yenişehirli fetvasında aynı görüşü belirtmekle birlikte, mütevellîye tayin edilmiş ücretin yetersiz olması durumunda kadı'nın zevâidden ecr-i misil ücret tayin edebileceğini de hükme bağlamıştır.⁵⁷⁰ Görüldüğü üzere tüm şeyhülislamlar evladın ehil olamaması durumunda kadı'nın vakfa müdahale edip gerekli atamaları yapabileceği konusunda hemfikirlerdir.

elinden tevliyyet-i merkûmeyi alıp zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re'y-i hâkim ile olur." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b.

⁵⁶⁷ "Mesele: Bir tevliyyet vâkıfın aslah-i ebnâsına sonra aslah-i ebnâ-i ebnâsına batnen ba'de-batnin meşrut olup halen vakfın nesli Zeyd'e gelince münkariz olup lâkin Zeyd tevliyyete salih olmayıp Zeyd'in oğlu Amr aslah olsa ecnebiden Bekir tevliyyeti almaya şer'an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re'y-i hâkimle olur." Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 77b-78a.

⁵⁶⁸ "Mesele: Zeyd evkâfının nezâretini evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ba'de'l-inkırâz "Bir âhar ehle verile." deyu şart edip hâlen evlâd-ı evlâddan Hind-i sağire kalıp hidmet-i nezârete kudreti olmayıp ve gayrı kimesne olmayınca hâkim Hind'in bulûğuna dek nezâret-i mezkûreyi sâlih ve ehil olan Amr-ı ecnebiye tevcihe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 118a.

⁵⁶⁹ "Mesele: Zeyd bina ettiği vakfın nezâretini ve tevliyyetini ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına ve aslah-i utekâsına şart etmiş olsa ebnâ-i ebnâdan Amr var iken kadı liyâkati ve istihkakı yoktur diye Bekir-i ecnebiye vermeye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vâkıyan liyâkati ve istihkakı yok ise olur. Ve lehû min-hattihî. (Ebussuûd)" Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 79b.

⁵⁷⁰ "1380. Mesele: Müstegallâtı kurâ ve mezâri' olan vakfın evladiyet ve meşrûtiyet üzere mütevellisi Zeyd'in mal-i vakfa hıyaneti sabit olmakla re'y-i hakim ve emr-i sultanî ile Zeyd hacrolunup vakf-i mezbûra Amr-i müstakîm kâimmakam-i mütevellî nasbolunup lakin vâkıfın tevliyyet hizmeti mukabelesinde tayin eylediği vazife mütevellî olanlara kifâyet etmeyip hakim vakfın zevâidinden Amr'a senede ecr-i misli mikdarı şu kadar akçe ücret tayin edip Amr dahi ba'de edai'l-hizmet senede ol kadar guruşu zevâid-i vakıfdan ahz ve mesârifine sarfla istihlâk eylese hâlen Zeyd yahud evlad-i vâkıfdan mütevellî olan Bekir meblağ-i mezbûru Amr'a tazmine kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar." Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 268-269.

3. BÖLÜM: VAKIF MÜLKLERİN KİRALANMA USULLERİ

Vakıf mülklerin mütevellî tarafından kiralınması ilk dönemlerde icâre-i vâhide üzerinden gerçekleşmiştir. Ancak dönemin ihtiyaçları ve zamanın değışmesi ile önce mukâtaa, daha sonra icâreteynin sistemleşmesi ile icâre-i vâhide pek az başvurulmuş bir yöntem olarak kalmıştır. Tezin bu bölümünde önce icâre-i vâhide, sonrasında mukâtaa ve son olarak icâreteyn uygulaması ile ilgili fetvaları inceleyeceğiz.

3.1. İcâre-i Vâhide

İcâre bir malın menfaatinin temlikini hâiz hukuki bir işlemdir. Burada sürenin belirli ve sınırlı olması icâre-i vâhide, uzun süreli olması icâre-i tûle olarak ifade edilmektedir. Genel olarak ilk dönem Hanefî ulema bunu caiz görse de değışen zaman ve maslahat gereğı Orta Asya Hanefî meşâyihî icâre-i tûleyi vakıf mülklerin kiralınması söz konusu olduğunda fasid akitler kapsamında değerlendirmiş ve bazı şartlarla sınırlandırarak istisnaen geçerli sayma eğiliminde olmuşlardır.

Vakıf mülklerin kiralınmasında genel olarak takip edilen usul vakfın icâre-i vâhide ile belli süreliğine kiralınmasıdır. Bu şekilde kiralınmaya yanaşılmaması durumunda sırasıyla öncelikle mukâtaa ve sonrasında yine tâlibi yoksa icâreteynle kiralama yoluna gidilmiştir. Ancak zamanla dönemin ve insanların ihtiyaçları işi değıştirmiş ve icâreteynle kiralama revaç bulmuş, mukâtaa ve icâre-i vâhide daha az başvurulmuş kiralama usulleri olarak kalmıştır. Ancak prensipte takip edilen sıra başta belirttiğimiz üzeredir.

Zekeriyazâde'nin icâre-i vâhide ile ilgili fetvalarına baktığımızda 9 başlıkta toplayabileceğimiz konularda fetvaların yer aldığını görmekteyiz. Bu meseleleri şöyle sıralayabiliriz:

- Kira süresinin sınırları, uzun süreli kiralamalar
- Vakfın tamir edilmek için kiraya verilmesi
- Kiracının yaptığı ekleme ve tamirler
- Kira müddeti bitince vakıf mülkün yeniden kiralınması (mütevellînin vakıf mülkü dilediğine kiralayabilmesi ve eski kiracının öncelik hakkının olmaması)
- Akit feshedilmediyse kiracının vakıf mülkü kullanamadığı süre için vereceğı kira
- Ecr-i mislin altında yapılan kiralamalar

- Şikâyet durumunda kadı tarafından vakıf mülkün başkasına kiralanması
- Kiranın sene sonunda ödenmesi kararlaştırılmışsa yıl içinde kira istenmeyeceği

3.1.1. Kira Süresinin Sınırları

Geç dönem Hanefî meşâyih'in tercihi vakıf mülklerde bir yıl, arsalarda ise süreyi üç yıllla sınırlandırmaktan yana olmuştur. Zekeriyazâde öncesine baktığımızda Ebussuûd, Sâdeddin ve Sunullah Efendi'nin fetvalarını görmekteyiz. Ebussuûd'un fetvalarında Sultan Mehmed Han'ın Ayasofya vakıfları ile ilgili üç yıldan uzun süreli kiralama yapılmaması ile ilgili şartının nasıl işletileceğine ve uzun süreli kiralamaların nasıl yapılacağına dair sorulara verdiği cevaplar önemlidir. Ebussuûd ilk soruda şart-ı vâkıfın nass-ı Şari' gibi olduğuna dikkat çekip üç yıldan fazla kiralama yapılmaması gerektiğine; ancak vakfın yararının da gözetilmesinin öncelikli olduğuna vurgu yapmıştır.⁵⁷¹ Ardından gelen soruda akdin üç yılda bir yenileneceğinin bilinmesi durumunda kiracıların vakfa rağbetlerinin azalması söz konusu olsa bile tecdîd-i akdin lazım ve gerekli olduğunu ifade etmiş; ancak burada ecr-i misil kiranın kiracıya teklif edileceği ve kiracının bunu kabul etmemesi durumunda çıkarılıp ecr-i misil ile başka bir kimseye kiralanması gerektiğine hükmetmiştir.⁵⁷² Sâdeddin ve Sunullah Efendiler'in fetvalarında ise Zekeriyazâde'nin fetvalarında yer aldığı üzere yan bilgi olarak üç yıl vurgusuna rastlamaktayız. Bu fetvalarda hamam ve değirmenin üç yıllığına kiralandığı ifade edilmektedir.⁵⁷³ Hoca

⁵⁷¹ “Mesele: Sultân-ı azîmü’ş-şân Sultan Muhammed Han aleyhi’r-rahmeti ve’l-gufrân hazretleri Ayasofya evkâfının vakfiyyesinde “Mütevelli-i evkâf üç yıldan ziyâdeye icâreye vermeye.” deyu şart etmiş iken mütevelli bu şartı riâyet etmeyip evkâfın dükkânların ve hânların ve mahzenlerin müste’cirlerin eline nice yıllar komak şer’ân câiz midir? *el-Cevâb*: Câiz olmaz, şart-ı vâkıf nass-ı şari’ gibidir, vakfa nef’î olan şerâitin riâyeti elbette vâcibedir, husûsân şart-ı vâkıftan kat’-ı nazar olursa dahi emr-i şeriat-i şerife budur, imtisâl lazımdır. Ebussuûd” ⁵⁷¹ İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 217b.

⁵⁷² “Mesele: Sûret-i mezbûrede dükkânların üç yılda bir akd-i icâresin tecdîd etmek müyesser olup ba’zı hânların ve mahzenlerin içinde olan âlât ve esbâb çıkarılıp âharlara icâreye verilmekde harc-ı azîm olduğundan gayrı müste’cirler hânelere ve mahzenlere rağbet etdikleri havâic ve levâzımın koyup devam üzerine isti’mâl edip gayrı meskene ve mahzene muhtâc olmamak için nedir havâic? beynlerinde bir ellerinden alınıp âhara verileceğın bilince müste’cirler rağbet etmeyip evkâfa zarar lazım gelse dahi üç yılda bir tecdîd-i akd lazım olur mu? *el-Cevâb*: Bunun gibi mâddelerde müste’cirler hâneleri ve mahzenleri ecr-i misillerinden eksik tasarruf ederler ise mütevelli her birine ecr-i misil ile kabûl eyle deyu teklif edip kabûl eder ise üç yılda bir tecdîd-i akd edip elinde mukarrer edip kabûl etmez ise ihrâc edip kabûl edene ecr-i misil ile akd-i cedîd ile icâreye verip ibtidâ ecr-i misil ile tasarruf edenleri yerlerinde mukarrer kılıp câbîleri icâreleri cem’ ettikde her biri ile şuhûd mahzarında tecdîd-i akd etmek lazımdır. Ebussuûd” ⁵⁷² İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 217b.

⁵⁷³ Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (1040, 1064, 1069) 223, 227; Ünaldı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (792, 813) 196-197, 200.

Sâdeddin'in bir fetvasında ise üç yıllığına yapılan kiralamanın icâre-i sahihâ kapsamında değerlendirilmediğinden feshedilebileceği bilgisi yer almaktadır.⁵⁷⁴

Zekeriyaşâde'nin fetvalarında vakıf mülklerle ilgili üç sene vurgusu dikkat çekmektedir.⁵⁷⁵ Ancak fetvalar bizatihi süre ile değil çoğunlukla ecr-i mislin altında kiralama yapılması ile ilgilidir. Burada sürenin üç yılla sınırlandırılmış olduğu fetvadan edindiğimiz yan bilgilerdendir. Mütevellilerin süre dolmadan ya da bir yılın sonunda mülklere el koyabileceklerine dair görüşler de üç yıl sınırlamasından değil ecr-i mislin altında kiralama yapılmasından dolayı sâdır olmuştur. Ancak bir fetvada vakıf hamamın “tarîk-i ma‘hûd üzere doksan yıllığına icâre-i tûle” ile verilmesi sonrası yeni mütevellinin bu akdi feshedilebileceği ifade edilmektedir.⁵⁷⁶ Bir başka fetvasında icâre-i tûle ile verilen bir mezraâyı diğer lehtarın feshedip geri alabileceğini belirtmiştir.⁵⁷⁷ Yani Zekeriyaşâde de geleneği devam ettirmiş ve icâre-i tûlenin fasid olduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Zekeriyaşâde sonrasına baktığımızda Minkârîşâde'nin fetvalarında bizzat icâre-i tûlenin ve vakıf mülklerin üç yıllığına kiralınmasının cevazının sorgulandığı iki fetva ile karşılaşırız. Minkârîşâde her iki fetvasında da bu kiralamaların sahih olmayacağı vurgulamaktadır.⁵⁷⁸ Zekeriyaşâde'nin fetvalarında ise vakıf hamamların üç yıllığına kiralandığını görmekteyiz. Zekeriyaşâde sadece bir fetvasında vâkıfın “Üç yıldan fazla kiralınmasın!” şeklinde bir şartı olması hâlinde mütevellinin üç yıllık süre dolmadan akdi bozup mülkü başka birine kiralayabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷⁹ Bu fetvadan ve diğer fetvalarında yer alan üç yıllık kiralamalardan anlaşılacağı üzere Zekeriyaşâde'nin vakıf

⁵⁷⁴ “323. Mesele: Zeyd Amr-ı mütevelliden bir vakıf hanı üç yıla ecr-i misli ücret-i muayyene ile isticâr edip sekiz ay tasarrufundan sonra “Mücerred hanın hucurâtından sâkin olanlardan tahsil-i icâre edemem” deyu akd-i mezbûru feshe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, icâre sahiha olmayınca.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 110.

⁵⁷⁵ 3901, 3904, 3976, 4024. fetvalar

⁵⁷⁶ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hammâmı Amr’a tarîk-i ma‘hûd üzere doksan sene tamâmına icâre-i tûle ile verse hâlen Zeyd’in yerine mütevellî olan Bekir tutmayıp ol hammâmı Amr’ın yedinden alıp Beşir’e icâre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 271a.

⁵⁷⁷ “Mesele: Zeyd’in vakfı olup tevliyet ve tasarrufu evlâdına ile’l-inkırâz meşrûta olan mezraâyı evlâd-ı mezkûrdan Amr icâre-i tûle ile Bekir’e icâr edip Bekir dahi üzerine bağ gares edip tasarruf üzere iken Amr mütevevffâ olup nöbet ve tasarrufu evlâddan Beşir’e intikâl eylese hâlen Beşir ol mezraânın tasarrufunu “Hakk-ı meşrûtumdur.” deyu Bekir’e bağı kal’ ve tefri’ etdirip yedinden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 110b.

⁵⁷⁸ “Mesele: Zeyd mütevellî olduğu vakıf arzımı doksan sene değin icâre-i tavîle ile icâr eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîşâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 201a.

⁵⁷⁹ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hânı Amr’a üç sene tamâmına dek ücret-i muayyene ile icâr ettikten sonra kable tamâmî’l-müddet Zeyd hânı Amr’dan alıp âhara icâre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vâkıf “Üç seneden ziyâde icâr olunmaya.” deyu şart etmiş ise olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 275a.

mülklerle ilgili üç yıllık kiralamayı caiz gördüğü sonucu çıkarılabilir. Çünkü fetvaya yazdığı gerekçede vâkıfın şartına muhalefeti öne sürerek mütevellinin akdi bozabileceğini ifade etmektedir. Bu da üç yıllık kiralamayı genel olarak bağlayıcı kabul ettiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Minkârîzâde'nin bir fetvalasında vakfı bir veya iki yıllığına kiralamaya kimsenin yanaşmaması durumunda vakfın üç yıllığına kiralandığı bilgisi yer almaktadır.⁵⁸⁰ Bir başka fetvada ise vakıf menzilin icâre-i tavîle ile kiralandığı belirtilmekte; ancak mütevellinin bu evi geri alabileceği de ifade edilmektedir.⁵⁸¹ Bu minvalde Çatalcalı'nın da benzer bir fetvası bulunmaktadır.⁵⁸² Önceki fetvalardaki olumsuz tutumuna kıyasla bu fetvalarda Minkârîzâde'nin zaruret ve ihtiyaç münasebetiyle bir yıl üstündeki kiralamalara cevaz verdiği çıkarımında bulunabiliriz.

Çatalcalı'nın fetvaları da Minkârîzâde ile paraleldir ve ard arda gelen fetvalarda vakıf arsa, musakkafât ve bahçenin icâre-i tavîle ile kiralanmasının caiz olmadığı ifade edilmektedir. Bir başka fetvada Çatalcalı, belli süreyle kiralanması şart koşulmayan hanı mütevellinin iki yıllığına kiralasa bile, yıl sonunda akdi feshedip geri alabileceğine hükmetmiştir.⁵⁸³ Çatalcalı'nın da vakıf mülklerle ilgili bir yıllık kiralamayı bağlayıcı gördüğü ve daha uzun süreli akitlerin bozulabileceği kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır. Feyzullah Efendi'nin fetvalarında da hamam, bahçe ve değirmenin icâre-i tâvile ile kiralanmasının bağlayıcı olmadığı, bu akitlerin fesadına binaen mütevelli tarafında bozulup icâre-i sahiha ile tekrar kiraya verilebileceği ifade olunmuştur.⁵⁸⁴ Feyzullah Efendi'nin bir fetvasında ise belli süre ile kiralanma şartı olmayan hamamın iki seneliğine kiralandığı; ancak vakfın lehine olanın bir yıl sonra kira akdinin sonlandırıp başkasına kiralanmasını gerektirmesi durumunda mütevelinin bu akdi feshedebileceği

⁵⁸⁰ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu bir hamamı bir sene veya iki sene istîcâra tâlib bulunmamağla hamam-ı mezbûru üç sene tamâmına değin ecr-i misli ile Amr’a icâr ve teslim Amr dahi zabt üzere iken Bekir “Hamam-ı mezbûru şu kadar ziyâde istîcâr ederim.” deyu teannüten ziyâde etmekle Zeyd Amr’a “Sen dahi ol kadar ziyâde ile kabûl eyle ve illâ Bekir’e icâr ederim.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 198b.

⁵⁸¹ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu menzili Amr’a icâr-ı tavîle ile icâr ve teslim etdikden sonra Amr menzilinde Zeyd’den iznisiz nefsiçün bir bina ihdâs eylese hâlen binanın kal’ı vakfa muzır olmamağla Zeyd binayı kal’ ve menzili vakıf için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 196b.

⁵⁸² Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr. 126, 3438

⁵⁸³ “3465. Müddet-i muayyene ile icârı meşrûta olmayan vakıf hanın mütevellisi Zeyd ol hanı iki sene tamamına dek Amr’a icâr ve teslim eylese, Zeyd bir sene tamamında hanı Amr’dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/626.

⁵⁸⁴ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, (1079, 2201, 2205, 2206) 168, 370.

serdedilmiştir.⁵⁸⁵ Çatalcalı herhangi bir şarta bağlamadan koşulsuz olarak akit iki yılığına da yapılsa bir yıl sonunda feshedilip başkasına kiralanabileceğine hükmetmişken, Feyzaullah Efendi burada vakfa yararı olması halinde yeni bir akit yapılabileceğini ifade etmektedir. Bu fetvada da yine bir sene üzerinde yapılan kiralamaların bağlayıcı olmadığı izlenimi kuvvetlenmektedir.

Behçetü'l-fetâvâ'da yer alan Arapça bir fetvada doksan yılığına yapılmak istenen icâre-i tavîlenin Şafii kadı huzurunda sıhhatine hükmedilerek uygulandığı; ancak müteveli ve kiracının ölümü ile akdin sona erişinin Hanefî bir kadı huzurunda yapıldığı ve bu durumda herhangi bir mahzurun olmadığı belirtilmektedir. Bir diğer fetvada ise kepenk dükkânlarının doksan yılığına icâre-i tavîlenin caiz olduğunu belirten imamların kavli üzere hükmeden bir hâkim tarafından onaylanarak kiralandığını ve süre sonunda yeni gelen mütevellinin dükkânları alıp başkasına kiralayabileceğini belirtmektedir. Yenişehirli'nin fetvaları, Hanefî cenahta icâre-i tavîlenin caiz görülmeyip alternatif yöntemlerle bu akdin nasıl yapılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

3.1.2. Vakfın Tamir için Kiraya Verilmesi

Fetvalarda yer verilen meselelerden biri de vakfın tamire ayıracak bütçesinin olmaması nedeniyle kiraya verilmesidir. Zekeriyazâde öncesinde yalnızca Hoca Sâdeddin Efendi'nin bir fetvasını tespit edebildik. Fetvada vakıf mülkün müteveli izni ile tamir edilmesi sonrası kiracının kirayı ödemekten kaçınıp ücreti yaptığı masrafa saymasının uygun olacağına hükmedilmiştir.⁵⁸⁶ Zekeriyazâde'de ise baştan bu teklif müteveli tarafından yapılmış olmakla birlikte sonuç benzerdir.

Zekeriyazâde'nin dört fetvasında da bu tarz durumlarda mütevellinin vakfı kiralayıp tamir masrafını kiracı üzerinden karşılaması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁸⁷ Bir fetvada bunun vakıf mülkü kiracıya “Vakıf mülkü tamir et, ne kadar harcaysan onu kiradan düşelim.” başka bir fetvada mescidin tamiri için mescidin boş arsasından bir kısmının ekin ekilmek üzere kiralanacağı şeklinde hükme bağlandığı görülmektedir. Ancak tamir için vakıf evin

⁵⁸⁵ “1162. Mesele: Müddet-i muayyene ile icârî meşrû olmayan vakıf hamamın mütevellisi Zeyd ol hamamı iki sene tamamına dek Amr'a icâr ve teslim eylese Zeyd vakfa nafi' olmakla sene tamamında ol hamamı Amr'dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 182.

⁵⁸⁶ “403. Mesele: Zeyd bir vakfın mütevellisinden harâba müşrif olan menzil isticâr ettikten sonra müteveli marifetiyle Zeyd kendi malından tamir ve termîmine bir mikdâr akçe sarfeylese ba'dehû müteveli Zeyd'den menzil-i mezbûrun ecrin talep ettikde vermeyip sarfeylettiği akçeyi ücrete tutmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 123.

⁵⁸⁷ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* 1673, 1675, 1787, 1872, 1912. fetvalar

icâreteynle kiralanmasının sıhhatinin sorulduğu fetva en dikkat çekici olanıdır. Cevaben Yahyâ Efendi evin icâreteyne verilmesini değil, kadı emriyle icâr olunup, ücretiyle tamir edilmesini tercih etmiştir. Fetvada icâreteyn, icâre-i vâhîde yolu işletilmeden kullanılamayacak bir çıkış izlenimini vermektedir.⁵⁸⁸ Zekeriyaşâde bir başka fetvada kiracının mütevellî ve kadı izni olmadan yapacağı tamirat için vakfa rücu edemeyeceğini de ayrıca tasrih etmiştir.⁵⁸⁹

Çatalcalı'nın fetvalarında da vakfın tamirinin kiracıya yaptırılması kendine yer bulmuştur. Ancak burada fetvalardaki odak noktası kiracının yaptığı harcamayı vakıftan mı mütevelliden mi talep edeceği yönündedir,⁵⁹⁰ ayrıca bir fetvada kiracının kadı izni ile yapmış olduğu harcamalar için vakfa rücu edebileceği de ayrıca ifade edilmiştir.⁵⁹¹ Benzer bir fetva Feyzullah Efendi'de yer almaktadır.⁵⁹² Zekeriyaşâde'nin mütevellî ve kadı izni olmadan yapılan tamiratlarda vakfa rücu edilemeyeceğine hükmettiğini düşünürsek Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'nin de Zekeriyaşâde ile paralel hüküm vermiş olduğunu söyleyebiliriz. Feyzullah Efendi de Çatalcalı gibi kiracının tamiri malından yapıp kiradan düşmesi meselesini farklı bir pencereden başka bir soru ile fetvasına taşımıştır. Buradaki gündem kiracı ve mütevellinin yapılan masraf konusunda anlaşamamaları durumunda ödemenin kimin sözüne göre yapılacağı ile ilgilidir.⁵⁹³ Zekeriyaşâde ve Çatalcalı'nın fetvalarında da ortak nokta kiracıların harcadıkları miktarı tahsil edemedi vefat veya kira akdinin sona ermesi gibi bir nedenle çıkmaları

⁵⁸⁸ “Mesele: Süknâ ve tevliyyeti evlâda meşrûta olan menzil harâb olup evlâd dahi fakir olmağla tamire müsâade olmayınca evlâd-ı mezkûrdan menzil-i merkûmu alıp ecnebiye icâra muaccele ve müeccele ile icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Re’y-i hâkim ile icâr olunup ücreti ile tamir olunur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 116b.

⁵⁸⁹ “Mesele: Bir cami-i şerîfin vezâifine vakf olan hamamı mütevellisi olan Amr on iki bin akçeye bir seneye Bekir’e icâr ettikde hamam-ı mezbûrun senede bazı yerleri muhtâc-ı meremmet oldukda mütevellî ve kadı izni yoğiken Bekir malından bir mikdâr akçe harc edip meremmet eylese hâlen ol harcı etdiği akçeyi ücretine hisâb etmek murâd ettikde mütevellî râzî olmayıp tamam-ı ücretini Bekir’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 120a.

⁵⁹⁰ Çatalcalı 3453, 3454. fetvalar

⁵⁹¹ “3480. Mesele: Bir vakıf hanın bazı mevâzii tamire muhtaç olup mütevellisi âhar diyarda olmakla han-ı mezbûrun müste’ciri Zeyd emr-i hâkimle vakfa rucû‘ şartıyla malından kadr-i ma’rûf şu kadar akçe sarf edip ol mevâzii tamir eylese, Zeyd vech-i muharrer üzere masrûfunu ücrete hesaba kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/628.

⁵⁹² “2211. Mesele: Zeyd taht-i icâresinde olan vakıf değirmeni izn-i mütevellî yahud re’y-i hâkim yokken kendi malından şu kadar akçe sarf edip meremmet-i müstehleke makûlesi meremmet ile meremmet eylese Zeyd masrûfunu ücrete hesaba kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 371.

⁵⁹³ “2208. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı Amr’a icâr ve teslim ettikten sonra Zeyd Amr’a “Hamamın harab olan mevâzîını malınla tamir eyle, masrûfunu ücrete hesab edeyim” demekle Amr dahi masrûfu ücrete hesab olunmak üzere malıyla hamamı tamir ettikten sonra Amr “Masrûfım şu kadardır” deyip ve Zeyd “Şu kadar nakısdır” deyu niza‘ etmeleriyle keşif ve tahmin olundukda ol snâatin ehlinde ba’zı Zeyd’in dediği mikdar ile tahmin edip ba’zı âharı Amr’ın dediği mikdar ile tahmin eyleseler Amr yeminiyle tasdik olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 371.

durumunda mütevellîye rücu edip istîfâ edilemeyen kısmı tahsil edebilmeleridir.⁵⁹⁴ Fetvaların tamamını değerlendirdiğimizde mütevellî izni ile yapılan tamirlerin kiradan düşülerek tamirin yapılmasının uygun olduğu konusunda görüş birliği olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.3. Vakıf Mülke Yapılan Eklemeler

Vakıf mülk üzerine kiracının mütevellî izni olmadan yapmış olduğu eklemeler ve binalarla ilgili genel bir temâyülün varlığı ve bu durumdaki binaların müstehakkü'l-kal' durumunda olduğu görülmektedir.⁵⁹⁵ Zekeriyazâde öncesi Ebussuûd izinsiz yapı ile ilgili mütevellînin yapılan binaya zorla el koyamayacağı; ancak vakfa zararı yoksa yıktırabileceği yönünde hüküm vermiştir.⁵⁹⁶ Sâdeddin Efendi de bu tarz bir durumda kiracının vefatı sebebiyle, binanın kaldırılmasının vakfa zarar vermemesi halinde vârislerin ilgili yapıyı alabileceklerini belirtmiştir.⁵⁹⁷ Ancak mütevellî izni ile yapılan binaların söz konusu edildiği bir fetvasında Sâdeddin Efendi vakfa ilhak yoluyla binaların inşa edilmemesi halinde ilgili mülklerin vârislere intikâl edeceğini ifade etmiştir.⁵⁹⁸ Başka bir cevabında ise vâris bulunmaması nedeniyle beytülmale intikal eden vakıf mülkün kıymetinin verilerek vakfa ait olacağına hükmetmiştir.⁵⁹⁹ Bu fetva Zekeriyazâde'nin vakıf mülke hangi yolla sahip olunabileceğini ifade ettiği fetva ile benzeşmektedir. Zekeriyazâde kiracının mütevelliden izinsiz inşa edip satmak istediği binaya mütevellînin engel olup vakıf için zaptetme hakkının sorgulandığı meselede; kiracının vakıf için

⁵⁹⁴ Zekeriyazâde 1673, Çatalcalı 3453

⁵⁹⁵ "1151. Mesele: Zeyd taht-i icâresinde olan vakıf arsada mütevellî izninsiz kendi malıyla nefsi için bina ihdâs eylese ol bina Zeyd'in mülkü olur mu? *el-Cevâb*: Olur, lakin müstahakku'l-kal' olur." Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 181.

⁵⁹⁶ "Mesele: Zeyd vakıf yerde mütevellîsi ma'rifetiyle bir debbağhâne bina edip icâre ile tasarruf ederken mütevellî ma'rifetsiz kurbunda bir debbağhâne dahi bina edip ettikde mütevellî olan Bekir sonra bina eylediği debbağhânenin harcın verip "Vakfa enfa'dır." deyu vakfa tasarruf eylemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Cebr ile alamaz, ama yıkdırmağa kâdirdir. Ebussuûd" ⁵⁹⁶ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 111a.

⁵⁹⁷ "1032. Mesele: Zeyd icâre ile sâkin olduğu vakıf dükkânda kendi malıyla izn-i mütevellîsiz bir mikdâr bina ihdâs edip fevt olduktan sonra bina-yı mezkûr Zeyd'in veresesine intikal eder mi? *el-Cevâb*: Binanın kal'ı zarar vermezse kal' edip alırlar, vakfa ilhak etmiş değilse." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 222.

⁵⁹⁸ "324. Mesele: Bir vakıf dükkân muhterik olduktan vakfın bina etmeğe müsaadesi olmamağla mütevellîsi Zeyd Amr-ı müste'cire binaya izin vermekle Amr kendi malıyla bina eyleyip fevt olsa bina-yı mezbûr veresesine intikal eder mi? *el-Cevâb*: Eder vakfa ilhak tarîkıyla bina etmediyse." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 110.

⁵⁹⁹ "315. Mesele: Bir vakıf evin bir mikdârı muhterik olup eser-i binası varken mukaddemâ müste'cir olan Zeyd bina-yı mezbûrun üzerine bir mikdâr dahi izn-i mütevellî ile bina eylese bina-yı mezbûru vakfa ilhak tarîkıyla bina ettiği tasrih olunmuş olmayınca Zeyd bi-lâ vâris fevt oldukda bina-yı mezbûr beytül-mâle âid olur mu? *el-Cevâb*: Mütevellîsi beytül-mâle kıymetini verip zapteder." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 109.

teberru‘an inşa etmemesi halinde binanın vakfa ait olamayacağını; mütevellinin ancak bedelini ödeyip vakıf için alma hakkının veya vakfa zararı bulunmuyorsa binayı kaldırtma hakkının olduğunu beyan etmiştir.⁶⁰⁰ Zekeriyazâde Ebussuûd’un fetvasındaki bilgilere ek olarak vakfın bu mülke hangi yolla sahip olabileceğini de ifade etmiş olmaktadır. Zekeriyazâde’nin kendinden önceki temayülü devam ettirdiği görülmektedir. Zekeriyazâde sonrasında da Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli’nin fetvalarında benzer cevaplar tekrarlanmaktadır. Minkârîzâde⁶⁰¹ ve Yenişehirli’nin⁶⁰² birer fetvası bulunmaktadır ve her ikisinde de müteveli izinsiz yapılan binaların vakfa zararı yoksa müteveli tarafından kaldırılabileceği ifade edilmektedir. Çatalcalı verdiği fetvada bina yapımı gibi izinsiz bağ ekilmesi durumunda da mütevellinin aynı yolu izleyeceğini tasrih etmiştir.⁶⁰³ Çatalcalı⁶⁰⁴ ve Feyzullah Efendi’nin⁶⁰⁵ müteveli izni ile yapılan binalarda ise sadece izin belgesinin olmamasına dayanarak yeni müteveli tarafından inşa edilen binaların yıktırılamayacağı ile ilgili benzer fetvaları bulunmaktadır. Çatalcalı başka bir fetvasında mütevellinin binaya izin verdikten sonra kiracı ecr-i misil kira verirken daha fazla kira isteyip aksi halde binayı kaldırmakla tehdit edemeyeceğini

⁶⁰⁰ “1639. Mesele: Bir vakıf menzilde icâre ile sâkin olan Zeyd müteveli izni yoğiken menzil-i mezbûrun üzerine malıyla bir oda bina eylese ba‘dehû ol odayı Amr’a bey‘ murâd ettikde müteveli “Oda vakfın olur.” deyu mâni‘ olmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vakfa mülhak olmak üzere yapmayınca vakfın olmaz, kal‘ı darr etmezse kal‘ ettirmeğe yahut vakıf için almağa kâdir olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 96b.

⁶⁰¹ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu menzili Amr’a icâr-ı tavile ile icâr ve teslim etdikden sonra Amr menziline Zeyd’den iznisiz nefsiçün bir bina ihdâs eylese hâlen binanın kal‘ı vakfa muzır olmamağa Zeyd binayı kal‘ ve menzili vakıf için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 196b.

⁶⁰² “1340. Mesele: Zeyd bir vakıf arsa üzerine izn-i müteveli ve kendi malıyla nefsi için bina ihdâs ettikten sonra ol bina muhterik olup arsa-i sırfa kaldıkda Zeyd ol arsa üzerine müteveli izninsiz kendi nefsi için bina ihdâs eylese müteveli kal‘ı vakfa muzır olmamakla Zeyd’e binasını kal‘ ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 260-261.

⁶⁰³ “4627. Mesele: Birkaç kimesneler icâre ile tasarruflarında olan vakıf tarlalarında müteveli izninsiz kûrûm gars eyleseler, bir sene mûrûrunda müteveli mezbûrlara kûrûmlarını kat‘ ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/807.

⁶⁰⁴ “1471. Mesele: Zeyd taht-ı icâresinde olan vakıf arsa üzerine mütevellisi Amr’ın izni ve kendi malıyla nefsi için değirmen bina ettikten sonra Amr fevt olsa, Zeyd arsanın ecr-i mislini verip binanın durması vakfa muzır değil iken, Amr’ın yerine müteveli olan Bekir Zeyd’e mücerred “Amr’dan izin temessükü olmamakla binanı kal‘ eyle!” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/281.

⁶⁰⁵ “1078. Mesele: Zeyd taht-ı icâresinde olan vakıf arsa üzerine mütevellisi Amr’ın izni ve kendi malıyla nefsi için bina ihdâs ettikten sonra Amr fevt olup yerine Bekir müteveli olsa Zeyd arsanın ecr-i mislini Bekir’e verip, binanın durması vakfa muzır olmayıp Amr’ın izni sabit iken Bekir Zeyd’e mücerred “Amr’dan izin temessükü almamışsın” deyu Zeyd’e binasını kal‘ ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 168.

ifade etmektedir.⁶⁰⁶ Çatalcalı'nın⁶⁰⁷ izinli olarak yapılan binanın yanıp kül olması halinde tekrar inşa için mütevellinin izin vermeyebileceğini ifade eden fetvasına ek olarak, Yenişehirli kiracının tekrar izin almadan bina etmesi durumunda da binanın yıktırılabilceğini tasrih etmektedir.

3.1.4. Kira Akdinin Bitiminde Vakıf Mülkün Yeniden Kiralanması

Kira müddeti bitince vakıf mülkün yeniden kiralanması konusunda Sadeddin Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde ve Feyzullah Efendi'nin birer fetvaları bulunmaktadır. Fetvaların tamamında kira akdinin sona ermesi ile birlikte eski kiracının herhangi bir öncelik hakkının olmadığı ve mütevellinin vakıf mülkü dilediğine kiralayabileceği ifade edilmektedir. Saâdeddin Efendi'nin fetvası tek kelimeliktir ve "Olmaz." şeklinde sâdır olmuştur.⁶⁰⁸ Zekeriyazâde'nin fetvası ise bu fetvalar içinde en açıklayıcı ve ayrıntılı bilgiye sahip olan fetvadır. Fetvada icâre-i vâhîde ile belli süreliğine kiralanmış bir mülkü mütevellinin başka birine ecr-i misille icâreteyne kiraladığı ve eski kiracının aynı ücreti vererek kendisinin kiracı olarak devam etme talebinde bulunduğu ifade edilmektedir. Verdiği cevapla Zekeriyazâde mütevellinin kira akdinin bitimi ile vakıf mülkü ay başında istediği kişiye kiralama hakkının olduğunu tasrih etmiştir.⁶⁰⁹ Zekeriyazâde sonrasında

⁶⁰⁶ "1476. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf arsayı ecr-i misli olan ayda şu kadar akçeye Amr'a icâr ve teslim edip binaya izin vermekle Amr dahi arsa-i mezbûrede kendi malıyla nefsi için bina ihdas edip birkaç ay mutasarrıf olduktan sonra, Amr ücret-i merkûmeyi Zeyd'e verip binanın durması vakfa muzırr değil iken Zeyd "Ecr-i mislinden şu kadar ziyade ver, ve illâ binanı kal' eyle!" demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/282.

⁶⁰⁷ "1480. Mesele: Zeyd bir vakıf arsayı aded-i eyyâm beyan olunmadan yevmî şu kadar akçe ile mütevellisinden isticâr edip üzerine izn-i mütevellî ile nefsi için menzil bina ettikten sonra menzil muhterik olup arsa-i sırfa kalsa, Zeyd ke'l-evvel menzili bina murad ettikde mütevellî Zeyd'i men'e kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/282.

⁶⁰⁸ "1084. Mesele: Zeyd-i müteveffânın ücretle mutasarrıf olduğu evleri mütevellisi Amr Zeyd fevt olduktan sonra kızları Hind ve Zeyneb'e icâr edip ba'dehû Hind dahi fevt olup Amr Hind'in anası Hatice'ye icâr ettikde Zeyneb-i merkume Hatice'nin verdiği icâreyi verip Hatice'yi cebren evden çıkarmağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 230.

⁶⁰⁹ "Mesele: Gallesi Medine-i Münevvere fukarâsına meşrûta olan vakıf menzil ile değirmen Hind'in ancak ücret-i müeccele ile tasarrufunda iken mütevellisi Zeyd ecr-i misli olan icâre-i muaccele ve müeccele ile Amr'a icâr edip verdikten sonra Hind "Zât-ı yedim ile verdiği ücret ile ben dahi alırım." deyu Amr'dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, mütevellî müddet-i icâre tamamında müddet yoğiken ay başında dilediğine icâra kâdirdir." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 129a.

Minkârîzâde⁶¹⁰ ve Feyzullah Efendi'nin⁶¹¹ fetvaları da tek kelimeliktir ve “Olmaz.” şeklindedir.

3.1.5. Vakıf Mülkünü Kullanılmadığı Süreçteki Kira Bedeli

Akit feshedilmediyse kiracının vakıf mülkü kullanamadığı süre için kira verip vermeyeceği fetvalarda tartışılan meseleler arasında yer almaktadır. Zekeriyazâde öncesine baktığımızda Ebussuûd ve Sunullah Efendi'nin birer fetvası bulunmaktadır. Ebussuûd'un fetvasında değirmen inşa etmek için kiralanan vakıf arsaya değirmen yapmadığını belirterek kiracının yıl sonunda kirayı vermekten kaçınamayacağı, bu durumda değirmenin su yolunun kiralanmış kabul edilerek vakıf için ecr-i misil kira alınacağı ifade edilmiştir.⁶¹² Sunullah Efendi de üç yıllığına kiralanan vakıf hamamın bir süre sonra suyunun kesilip âtıl kalması sonrası mütevellinin hamamın âtıl kaldığı süre için kira talep edip edemeyeceği sorusuna icârenin feshedilmesi durumunda kira istenemeyeceği şeklinde cevap vermiştir.⁶¹³ Bu cevap zımnen akdin feshedilmemesi durumunda kiranın alınacağı izlenimini vermektedir.

Zekeriyazâde'nin konu ile alakalı iki fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada üç yıllığına kiralanan değirmenin bir süre işletildikten sonra köy ahalisinin göç edip değirmenin işlemez olduğu; ancak kiracının akdi feshetmeyip kullanım imkânının olduğu ifade edilmektedir. Meselede kiracının bir süre kullanmadığını beyan ederek ücretin bir kısmını vermek istemediği belirtilmekte; ancak Zekeriyazâde buna olumsuz yanıt

⁶¹⁰ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili Amr’a icâre-i muaccele ve müeccele ile icâr ve teslim ettikde mukaddemen ol menzilin muâveme (bir yıllık kiralama) müste’ciri olan Bekir “Bana icâr etmişdin.” deyu mütevellîye cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 191b.

⁶¹¹ “2207. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı müddet-i malume tamamına dek Amr’a icâr ve teslim edip Amr dahi müddet tamamına dek zabt ve tasarruf ettikten sonra Zeyd hamamı Amr’dan alıp bir sene tamamına dek ecr-i misliyle Bekir’e icâr ve teslim eylese Amr mücerred “Ben mukaddemâ müste’cirin olmakla icâra evlayım, öyle olunca hamamı Bekir’den alıp bana icâr eyle” deyu Zeyd’e cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 370-371.

⁶¹² “Mesele: Zeyd değirmen bina etmek için bir vakıf değirmenin suyunu icâre-i tavile ile yılda beş yüz akçeye icâreye alıp değirmeni bina eylemeyip cihet-i âhardan mezbûr su ile müntefî’ olunup âhar senede ücret-i mezbûre talep olundukda Zeyd “Değirmen bina etmedim.” deyu icâre-i mezkûreyi vermemeğe şer’ân kâdir olur mu? *el-Cevâb*: İcâreye harkı verilip ecr-i misil bikusûr alınır. Ebussuûd” ⁶¹² İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 219b.

⁶¹³ “813. Mesele: Bir vakıf hamamı mütevellîsi Zeyd Amr’a üç seneye icâr ettikten sonra müddet-i icârede hamamın suyu kesilip icrâya kabiliyyet olmayıp hamam mu’attal kalsa mu’attal kaldığı eyyâmın ücretini mütevellî Amr’dan talep edip almaya kadir olur mu? *el-Cevâb*: Fesh-i icâre ettiyse olmaz.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 200.

vererek, tüm kiranın ödenmesi gerektiğine hükmetmektedir.⁶¹⁴ Başka bir fetvasında yine üç yıllığına birkaç göz değirmen kiralandığı ve bunlardan birinin bozulup âtil kaldığı, diğerlerinin işlediği ve akdin feshedilmediği, sene sonunda kiracının bu nedenle kirayı ecr-i müsemmadan eksilterek vermek istediği ifade edilmektedir. Zekeriyazâde bu durumda ecr-i müsemma değil ecr-i misil üzerinden yine vakfa ödeme yapılması gerektiği kanısına varmıştır. Yani Zekeriyazâde her iki fetvada da akdin feshedilmemesi nedeniyle vakfın yararına uygun hüküm vererek tam kira ödenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Zekeriyazâde sonrasında Çatalcalı ve Feyzullah Efend'nin fetvaları ise Zekeriyazâde'nin hilafıdır. Bu fetvalarda vakfın muattal kalıp işlememesi durumunda mütevellinin yalnızca kullanılan dönemler için kira talep edebileceği hükmü yer almaktadır. Çatalcalı'nın ilgili fetvasında bir yıllığına kiralanan vakıf hamamının tamire ihtiyacı olduğu dönemde işletilememesi ve müteveli tarafından tamir olunup teslim edilmesi sonrası sene sonunda işletilemeyen günler için ecr-i müsemmadan o günlere isabet eden kira miktarının düşülmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.⁶¹⁵ Aynı şekilde Feyzullah Efendi de bir yıllığına kiralanan vakıf hamamının bir ay kullanılması sonrası ahalinin köyü terketmesi ve hamamın âtil kalması ile kiracının yalnızca hamamı kullandığı dönem için ecr-i müsemmadan o döneme tekâbül eden mikdârı vermekle yükümlü olacağı, mütevellinin tüm ücreti talep edemeyeceği yönünde fetva vermiştir. Hatta devamındaki fetvada mütevellinin tüm kirayı alması durumunda kiracının kullanılan dönemden artan ücreti mütevelliden geri alabileceği de tasrih edilmektedir.⁶¹⁶ Görüldüğü gibi kiracıdan değil vakıf mülkün kendinden kaynaklanan sorun nedeniyle Çatalcalı ve Feyzullah Efendi kira

⁶¹⁴ “Mesele: Zeyd bir vakıf değirmeni mütevellisi Amr’dan üç sene tamâmına dek ücret-i muayyene ile isticâr Amr dahi icâr edip ba’delhû esnâ-i müddet-i icârede ol değirmenin etrâfında olan karyelerin ahâlisi firâr edip değirmen birkaç zaman işleyip lâkin Hind Zeyd’in zabtında olup fesh-i akd-i icâre etmeyip ba’delhû müddet-i merkûme tamam olup Amr dahi Zeyd’den ücret-i mezbûreyi tamâmen ahz murâd ettikde “Zeyd birkaç zaman işlemeyip hâli durdu.” deyip tamâmen vermemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 266b.

⁶¹⁵ “3440. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı Amr’a bir sene tamâmına dek şu kadar akçeye icâr u teslim ettikten sonra esnâ-i senede hamam tamire muhtaç olmakla tamir olunup birkaç gün muattal kalsa, ecr-i müsemmadan ol günlere isabet eden miktarı Zeyd Amr’dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/622.

⁶¹⁶ “2199. Mesele: Zeyd bir karyede vaki vakıf hamamı bir sene tamâmına dek şu kadar akçeye mütevellisinden isticâr ve kabz ve bir ay zabt ve tasarruf ettikten sonra ahali-i karye bi’l-külliyeye perişan olup asla kimesne kalmamakla hamam muattal kalıp ol sene mürûr eylese hâlen Zeyd ecr-i müsemmadan bir aya isabet eden mikdarı mütevelliyeye verirken müteveli kanaat etmeyip “*Müsemâyı tamamen alırım*” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.

2200. Mesele: Bu surette müteveli ecr-i müsemâyı Zeyd’den tamamen almış olsa Zeyd ecr-i müsemmadan bir aya isabet eden mikdardan ziyadesini mütevelliden istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 369.

ödeme yükümlülüğü olmadığı hükmünü ileri sürerken, Zekeriyazâde bu durumda da vakfın yararına gözeterek fesh-i akd edilmemesi nedeniyle kiranın ödenmesi gerektiğini savunarak diğerlerinden ayrılmaktadır.

Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'nin kiracıdan kaynaklanan kusurlar sebebiyle kullanımın aksaması durumunda ise vakfa tam kira ödenmesi gerektiği görüşünde olduğunu ifade edebiliriz. Çatalcalı bir fetvasında bir yıllığına kirlanmış ve teslim edilmiş olan vakıf hanı kiracının on ay kullanıp sonra bir başkasının hanı zabtedip iki ay kullanıma engel olması sonrası kiracının iki aylık kirayı vermemezlik edemeyeceğini ifade etmiştir.⁶¹⁷ Yine Çatalcalı⁶¹⁸ da Feyzullah Efendi⁶¹⁹ de kiracının zarar ettiğini beyan ederek kirayı eksik vermesinin söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir.

Fetvalar birlikte değerlendirildiğinde Zekeriyazâde'nin kendinden önceki şeyhülislamlardan Ebussuûd ve Sunullah Efendi'nin görüşleri ile uyumlu fetva verip vakfın yararını gözetme eğiliminde olduğu; ancak kendisinden sonraki Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'lerin kiracı lehine tercihte bulundukları ve farklı hüküm verdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.1.6. Ecr-i Misil Altında Yapılan Kiralamalar

Mütevellinin yakın akrabasına ve kendisine kiralama yapması meselesi fetvalarda tartışılan önemli konulardan biridir. Konu ile ilgili meseleleri derlediğimizde Sunullah Efendi, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları öne çıkmaktadır. Zekeriyazâde'nin ise icâreteyn özelinde yakınlarla kiralama ile ilgili fetvaları bulunmakla birlikte icâre-i vâhide özelinde bir fetvasına ulaşamadık. İcâreteyn başlığında

⁶¹⁷ “3439. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hanı ve iki mahzeni Amr'a bir sene tamamına dek şu kadar akçeye icâre-i sahiha ile icâr ve teslim, Amr dahi hanı ve mahzenleri on ay tamamına dek zabt edip ba'dehû ol hanı mütegallibeden Bekir iki ay tegallüben zabt edip Amr mahzenleri sene tamamına dek zabt eylese, Zeyd han ve mahzenlerden on aya isabet eden miktarı Amr'dan alıp mahzenlere ecr-i müsemmâdan iki aya isabet eden miktarı Amr'dan talep ettikde Amr mücerred “Bekir hanı iki ay zabt etmekle mahzenlerden iki aylık ücret sâkita olur” deyu vermemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/621.

⁶¹⁸ “3441. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı Amr'a günde şu kadar akçe ücret ile icâr ve teslim edip Amr dahi bir müddet zabt eylese, hâlen mütevellisi ücret-i merkûmeyi Amr'dan tamamen talep ettikde Amr mücerred “*Müddet-i mezbûrede birkaç gün kesâd olup dükkânı kapayıp sanatımı işlememekle ol günlerin ücretini vermem!*” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/622.

⁶¹⁹ “2212. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hanı bir sene tamamına dek şu kadar akçe ücretle Amr'a icâr ve teslim ve Amr hanı sene tamamına dek zabt ve tasarruf eylese Zeyd ecr-i müsemmâyı Amr'dan talep ettikde Amr “*Handan şu kadar akçe zarar eyledim, öyle olunca ecr-i müsemmâdan ol mikdarı vermem*” deyip tamamen edadan imtinâa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 371.

yakınlara kiralama meselesini yazarken de diğer şeyhülislamların icâreteyn özelinde fetvası olmadığından sadece Zekeriyazâde'nin görüşlerini vermekle yetinmiş ve bir mukayeseye gidememiştik. Yakınlara kiralama yapma meselesi ve icâreteynin aslında icâre-i vâhidenin bir çeşidi olarak düşünülebilmesi hasebiyle mukayesesi mümkün olduğundan bu başlık altında Zekeriyazâde'nin görüşlerinin ayrıntısına girmeden temas ederek karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz.

Mütevellinin vakıf mülkü kendine kiralaması ile ilgili Zekeriyazâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde akdin iki tarafını da mütevellinin temsil etmesine vurguyla bunu mümkün görmeyip cevaz vermemiştir.⁶²⁰ Çatalcalı da aynı eğilimi devam ettirerek ecr-i misil dahi olsa bunun caiz olmadığı görüşünü sürdürmüştür.⁶²¹ Feyzullah Efendi ise mütevellinin ecr-i mislin iki katı şeklinde kendine yaptığı kiralamanın caiz olacağı yönünde görüş bildirerek diğerlerinden ayrılmaktadır.⁶²² Yenişehirli ise akdin iki tarafını mütevellinin temsil etmesine kadıya giderek mütevellinin kendine kiralaması yöntemi ile çözüm üretmiştir. Ancak burada da kiranın ecri mislin bir buçuk katı olduğu görülmektedir.⁶²³

Zekeriyazâde mütevellinin eşine yapacağı kiralamanın; ancak ecr-i mislin üzerinde olması halinde geçerli ve bağlayıcı olacağı kanaatindedir.⁶²⁴ Fetvasını tespit ettiğimiz diğer tüm şeyhülislamların da ise eşe yapılan kiralamaların ecr-i misil dahi olsa geçersiz olduğu yönünde hüküm verdikleri görülmektedir.⁶²⁵ Yenişehirli'nin fetvasında ecr-i misille de olsa akdin sahih olmaması nedeniyle yeni müteveli tarafından feshedileceği

⁶²⁰ “Mesele: Bir vakfın mütevellisi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun akarâtından Amr'ın icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu dükkânın hakk-ı tasarrufun Amr'dan tefavvuz ve tesellüm eylese ba'dehû Zeyd ma'zûl ve yerine Bekir müteveli oldukda “Mütevellisi olduğu vakfın akarını müteveli tefavvuz ve tasarruf etmek mu'teber değildir.” deyu ol dükkânı Zeyd'den alıp vakıf için âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132b.

⁶²¹ “3458. Mesele: Bir vakıf hamamın mütevellisi Zeyd ol hamamı nefsi için ecr-i misliyle isticâr etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/625.

⁶²² “2218. Mesele: Senede on gurus ecr-i misli olan vakıf menzili mütevellisi Zeyd bir sene tamamına dek yirmi gurus nefsi için isticâr etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 372.

⁶²³ “2494. Mesele: Ecr-i misli yevmî ikişer akçe olan vakıf dükkânın mütevellisi Zeyd ol dükkânı yevmî üç akçe ücret ile nefsi için kadıdan isticâr etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 481.

⁶²⁴ “Mesele: Bir vakfın mütevellisi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun mahlûl olan akarâtından bir vakıf menzili zevcesi Hind'e icâre-i muaccele ve müeccele ve ecr-i misil ücret-i müeccele ile tefvîz etmiş olsa hâlen Zeyd ma'zûl olup yerine Amr müteveli oldukda Hind'e “Zeyd'in vech-i mübeyyen üzere icârı sahih değildir.” deyu ol menzili Hind'in yedinden ahz ve âhara tefvîz etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. *Cevâb-ı âhar*: Ecr-i mislinden eksere icâr etdiyse olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a.

⁶²⁵ “2220. Mesele: Hind mütevelliyesi olduğu vakıf menzili ecr-i misliyle zevci Zeyd'e icâr etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 372.

belirtilmekte, bu durumda kadının akdin sahih olmadığını ileri sürerek kirayı vermekten imtina edemeyeceği ve vakıf için ecr-i misil kira alınacağı fetvaların devamında tasrih edilmektedir.⁶²⁶ Yalnızca Minkârîzâde'nin fetvasında mütevellinin karısına noksan-ı fahiş ile yaptığı kiralamanın geçersiz olduğu ifade edilmektedir.⁶²⁷

Mütevellinin oğluna ve kızına yaptığı kiralamaları bir arada değerlendirdik, konu ile ilgili Zekeriyazâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvalarını tespit edebildik. Zekeriyazâde'nin daha önce ayrıntılı olarak ifade ettiğimiz üzere kanaatinin ecr-i misil ile olan kiralamaların geçerli olacağı yönünde olduğu görülmektedir.⁶²⁸ Çatalcalı⁶²⁹ ve Yenişehirli⁶³⁰ ise aksi kanaattedir ve ecr-i misille de olsa buna cevaz vermez. Ancak Yenişehirli'nin başka bir fetvasında meselenin aslında ihtilaflı olduğu ve hâkimlerin farklı yönde hüküm vermelerinin imkân dahilinde olduğu da görülmektedir. Fetvada mütevellinin kızına ecr-i misille kiralama yaptığı ve yeni mütevellinin durumu kadıya götürdüğü; ancak kadının İmâmeynin görüşüne dayanarak akdin sıhhati yönünde hüküm verdiği görülmektedir. Sonrasında mütevellinin başka bir kadıya meseleyi taşıyıp bu hükmü bozduramayacağı da meselenin devamında ifade edilmektedir.⁶³¹ Feyzullah Efendi fetvasında ise mütevellinin oğluna yapacağı kiralamanın ecr-i mislin bir buçuk

⁶²⁶ “1333. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili ecr-i misliyle zevcesi Hind’e icâr etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.

1334. Mesele: Bu surette Zeyd menzil-i mezbûru ecr-i misliyle Hind’e icâr ve teslim edip Hind dahi menzili bir müddet zabt ve tasarruf eylese Zeyd’in yerine müteveli olan Amr icârenin adem-i sıhhatine binaen menzili Hind’den alıp âhara icâr edip ve menzilin müddet-i mezbûrede ecr-i mislini Hind’den talep ettikde Hind mücerred “*İcâre sahiha olmamakla ecr-i misli vermem*” demeğe kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 260. Çok benzer iki fetva (2498-2499. fetvalar) için bk. 281-282.

⁶²⁷ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili zevcesi Hind’e ecr-i mislinden noksân-ı fahiş ile icâr ve teslim edip Hind dahi bir müddet sâkine oldukdan sonra ma’zûl olup yerine Amr müteveli olsa Amr Hind’den menzili alıp ecr-i mislini Hind’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 190b.

⁶²⁸ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakfın dükkânlarından olup mahlûl olan bir dükkânı icâre-i muaccele ve müeccele ile oğlu Amr’a verse sahih olur mu? *el-Cevâb*: Ecr-i misli ile olunca olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128b; bk. “3.3.3. Ecr-i misil” başlığı, s.246.

⁶²⁹ “3459. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili ecr-i misliyle oğlu Amr’a icâr etmek caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/625.

⁶³⁰ “2495. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı bir sene tamamına dek ecr-i misli olan altıyüz guraşa kızı Hind’e icâr ve teslim edip ba’dêhû Zeyd tevliyetten azl ve yerine Bekir müteveli olsa Bekir kable tamamî'l-müdde hamamı Hind’den alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 481.

⁶³¹ “2300. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili ecr-i misliyle kızı Hind’e icâr ve teslim ettikten sonra Zeyd’in yerine müteveli olan Amr Bekir-i kadıya Hind ile murâfaa olduklarında Bekir İmameyn rahimehumallahu teâla kavî-i şerîfleri üzere icâre-i mezbûrenin cevazıyla hükmedip ba’dêhû Beşir-i kadı dahi hükm-i mezbûru tenfiz ettikten sonra “Hükm-i mezbûrun hilâfını kudât istima’ etmeyeler” deyu emr-i sultanî sâdır olsa hâlen Amr Hind ile tekrar Halid-i kadı huzurunda murâfaa olup Halid hilâf-i emr hükm-i mezbûrun hilâfını istima’ ve icâre-i merkûmenin adem-i cevazına hükmeylese hükm-i mezbûr nâfiz olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 444-445.

katı olması durumunda geçerli olacağı yönünde hüküm vermiştir.⁶³² Zekeriyazâde'nin evlada yapılan kiralamanın ecr-i misille olması durumunda geçerli olacağı görüşü halefleri tarafından kabul görmemiş bir görüş olarak kalmıştır.

Fetvalarda anne, babaanne, kız kardeş gibi yakınlarla ilgili de fetvalar bulunmaktadır. Konu ile alakalı Zekeriyazâde'nin fetvası bulunmadığından ayrıntılarına girmemekle birlikte anne ve babaanneye yapılan kiralamalar caiz görülmemiş ve vakıf mülklerin yeniden ecr-i misille başka kimselere kiralanacağı,⁶³³ kız kardeşe ise kiralamanın caiz olacağı ifade edilmiştir.⁶³⁴

Mütevellinin her işlemde vakfın yararını gözetmesi ideal olmalıdır; ancak fetvalarda kimi zaman mütevellilerin vakfı zarara uğratan işlemler yapabildikleri bu durumda azle müstehak oldukları veya kendilerinin bu işlemi iptal edip vakfın yararına olan adımları attıkları görülmektedir. Mütevellinin ecr-i mislin altında yaptığı kiralamalar da bu kabilden işlemlerden sayılabilir. Fetvalarda bu tarz durumlarda mütevellinin kira akdini iptal edip başkasına ecr-i misille yeniden kiralama yaptığı veya mütevellinin azledilip yeni mütevellinin bu işlemi yaptığı görülmektedir. Hatta bazı durumlarda geriye dönük tazmin işlemlerinin de gerçekleştiği fetvalarda yer alan bilgiler arasındadır. Konu ile ilgili Ebussuûd, Sâdeddin Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvalarını tespit ettik.

İcare-i Vâhide	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Ecr-i Mislin Noksanı	İskilibî (5): 122a, 218a (4) Hoca Sâdeddin (6): 336, 349, 1040, 1053, 1054, 1064 Zekeriyazâde (3): 266a (2), 271b Minkârîzâde (2): 190b (2) Çatalcalı (4): 3466, 3467, 3468, 3475 Feyzullah Efendi (5): 1082, 2213, 2216, 2496, 2497 Yenişehirli (2): 2496, 2497	27

Tablo 26: Ecr-i Mislin Noksanında Yapılan Kiralamalar ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyazâde öncesine baktığımızda Ebussuûd ve Hoca Sâdeddin'in fetvalarına rastlamaktayız. Sâdeddin Efendi'nin ecr-i mislin tanımını ile ilgili fetvası önemlidir. Fetvada ecr-i misil kiranın nasıl belirleneceği tarif edilmiş ve tarafsız müslüman

⁶³² “2215. Mesele: Zeyd'in mütevellisi olduğu vakıf arsının ecr-i misli yevmî on akçe olmakla Zeyd arsa-i mezbûreyi müddet-i malume tamamına dek kebîr oğlu Amr'a yevmî onbeş akçeye icâr eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 372.

⁶³³ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (797) 197; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 190b; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (2219) 372.

⁶³⁴ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (2221) 372.

kimselerin görüşleri ile bu ücretin tayin edileceği ifade edilmiştir.⁶³⁵ Sâdeddin Efendi'nin bir başka fetvasında kiracıların ecr-i misil kiranın daha düşüğüne vakıf mülkte oturma haklarının olmadığı tasrih edilmiştir.⁶³⁶ Ebussuûd'un fetvalarında mütevellinin ecr-i mislin altında yaptığı kiralamalarda bunun geriye dönük tazmin olunacağı ve tamamlatılacağı ısrarla üzerinde durulan bir nokta olarak karşımıza çıkmakta ve bu durum müteveli için büyük bir kusur olarak ifade edilmektedir.⁶³⁷ Ebussuûd'un bu durumda tazminin kime yaptırılacağı sorusuna, mütevellinin de kusuruna binaen eksik kısmın yarısının müteveli, yarısının kiracı tarafından tamamlatılacağı yönünde hüküm verdiği görülmektedir.⁶³⁸

Zekeriya'zâde'nin bu konu özelinde değerlendirilebilecek üç fetvası bulunmaktadır. Fetvaların ikisinde mütevellinin vakıf mülkü ecr-i misilden noksan-ı fahiş ile üç yıllığına kiraladığı ve kira süresi devam ederken birinde vefat, diğerinde de azil sonrası yeni mütevellinin ilgili mülklere el koyup yeni kişilere ecr-i misil ile kiralamasının cevazının sorgulandığı görülmektedir. Yahyâ Efendi kira akdi sona ermemiş olsa bile yeni mütevellinin vakıf mülklere el koyup ecr-i misil ile başkalarına kiralayabileceğine

⁶³⁵ “336. Mesele: Vakıf dükkânın ecr-i misli icâresi ehl-i hibranın tayini ile mi olur yoksa civarında olan dekâkinin ücretlerine göre mi takdir olunur? *el-Cevâb*: Bî-garaz müslümanlar “Günde şu mikdâr akçeye oturulur” deyu tayin ederler.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 112.

⁶³⁶ “349. Mesele: Vakıf odalar meremmete muhtaç oldukda müste’cirler Zeyd-i müteveliye meremmet teklif ettiklerinde “Vâkıf meremmet için nesne tayin etmemişdir” deyip “Vezâife mahsul-i vakıf ancak kifayet eder” deyip meremmet etmemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, tamir-i vakıf cümleden mukaddemdir; lakin müste’cirler dahi ecr-i mislinden nakıs ile oturmağa kâdir değillerdir.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 114.

⁶³⁷ “... müteveli cümlesin vakfa zabt etmek lazımdır, müsâhele eder ise cerîme-i azîmedir.” ⁶³⁷ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 218a.

⁶³⁸ “Mesele: Sûret-i mezbûrede damân vakfa gadr eden müteveliye mi lazım olur yâhut müste’cire mi tazmîn olunur? *el-Cevâb*: Bir rivâyetde nısfı müteveliye nısfı müste’cire tazmîn olunur. Bir rivâyetde cümle müste’cire tazmîn olunur. Fetâvâ-yı Hâniye’de kavîl-i evvel usûl-i ashâb-ı Hanefiyyeye evfakdır, amel kavîl-i sâni üzerinedir deyu mestûrdur, lâkin taksîr müteveli kabilinden olunca fî zemâninâ kavîl-i evvel ile amel evlâdır. Ebussuûd” ⁶³⁸ İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 218a.

hükmetmiştir.⁶³⁹ Zekeriyazâde sonrasında Çatalcalı⁶⁴⁰ ve Yenişehirli,⁶⁴¹ öncesinde Sâdeddin Efendi⁶⁴² de benzer durumlarda Zekeriyazâde gibi mütevellinin vakıf mülke el koyup başkasına ecr-i misille kiralama yapması gerektiğini ifade etmiştir. Yenişehirli ayrıca fetvasında noksan-ı fahiş olarak değerlendirilecek miktarın ne kadar olduğu ile ilgili de bilgi vermekte ve %16'lık bir aldanmanın gabn-ı fahiş olarak değerlendirileceğine hükmetmektedir.⁶⁴³

Zekeriyazâde bir fetvasında ise zuyûf akçenin geçerli olduğu dönemde yapılan kira akdinin ücretinin birkaç sene tahsil edilmediği ve ceyyid akçenin yaygınlaştığı dönemde vakıf odaların kirasının ecr-i mislinin o dönemde anlaşılan akçe adedince ceyyid akçe olduğu ifade etmiştir. Zekeriyazâde kiracıların girdikleri dönemdeki zuyûf akçe adedince ödeme yapmak isteseler bile mütevellinin ceyyid akçe ile ödemeyi tahsil etmesi gerektiğine hükmetmiştir. Burada da ecr-i misil kiranın belirleyici olduğu görülmektedir.⁶⁴⁴ Benzer bir meselede Feyzullah Efendi'nin de Zekeriyazâde gibi hüküm

⁶³⁹ “Mesele: Bir vakfın mütevellisi Zeyd vakıf arâziden bir mezraayı Amr’a üç sene tamâmına dek ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ücret ile icâr Amr dahi isticâr edip mutasarrıfken esnâ-i müddetde Zeyd fevt olup yerine Bekir mütevellî oldukda ol mezraayı Amr’dan alıp ecr-i misli ile âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 266a.

“Mesele: Bir vakıf hammâmın ecr-i mislini senevî yirmi bin akçeden ziyâde mütehammil iken mütevellisi olan Zeyd Hind’e her senesi on beş bin akçeye olmak üzere üç sene kırk beş bin akçeye icâr edip ba’dehû Hind bir sene tasarruf eyledikten sonra Zeyd ma’zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukda Amr ol hammâmı Hind’in yedinden alıp ecr-i misli ile âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 271b.

⁶⁴⁰ “3466. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili Amr’a ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile icâr u teslim eylese, Zeyd menzil-i mezbûru Amr’dan alıp ecr-i misliyle âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

3467. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı müddet-i ma’lûme tamamına dek ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile Amr’a icâr u teslim ettikten sonra müddet-i icâre tamam olmadan Zeyd’in yerine Bekir mütevellî olsa, Bekir hamamı Amr’dan alıp ecr-i misliyle âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/626.

⁶⁴¹ “2496. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hanı ecr-i mislinden noksan-i fâhiş ile Amr’a bir sene tamamına dek icâr eylese Zeyd icâreyi kable tamami’l-müdde fesh edip hanı ecr-i misliyle âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 481.

⁶⁴² “1053. Mesele: Arzı ve binası vakıf olan kiremit fırınlarını müste’cir olanlar yalnız arzın ecr-i misli olan ücretten nâkıs ücretle isticâr eyleyip öşr-i emsali ücret ile âhara icâr eyleseler mütevellî zikrolunan fırınları ecr-i misli olan ücretle icâr eylemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1054. Mesele: Bu surette; Zikrolunan müste’cirler ecr-i misli olan ücreti vermekden imtina eyleseler mütevellî fesh-i icâre eyleyip zikrolunan fırınları ecr-i misli ücretle âhara icâr etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 225.

⁶⁴³ “2497. Mesele: Bu surette icârede gabn-i fâhiş ne mikdardır? *el-Cevâb*: Onluk onikiye, onikilik ona icâr ve isticâr olunmaktır.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 481.

⁶⁴⁴ “Mesele: Hâlen teâtîsi memnû’ olan hurda ve zuyûf akçe ile altın iki yüz elliye râiç iken vakıf odalara girip ücret-i muayyene ile sâkin olan Zeyd ve Amr ve Bekir’den mütevellî-i vakf ücretlerini almayıp bir kaç sene mürûr edip ba’dehû cedîd akçe zuhûr edip mütevellî dahi ol odaların ecr-i misilleri hâlen râiç olan akçeden dahi mukaddemen tayin olunan ücret miktarı olmağla mezbûrlardan müçtemi’ olan adedince vakıf için cedîd akçe talep ettikde mezbûrlar vermeyip “Ol odalara girdiğimizde altın iki yüz elliye râiç idi her

verdiğini görmekteyiz. Ancak Feyzullah Efendi'nin fetvasında mütevellinin akdi baştan ecr-i misilden noksan-ı fahiş ile zuyûf akçe üzerinden yaptığı; daha sonra ceyyid akçe çıktığında anlaşılan miktar üzerinden yeni akçe ile yapılacak ödemenin o günkü ecr-i misle tekâbül etmesi nedeniyle tamamının tahsil edilmesi gerektiği ve kiracının “Zuyûf akçenin o günkü kıymetini vereyim!” talebinde bulunamayacağı ifade edilmektedir.⁶⁴⁵

Zekeriyaşâde sonrasında Minkârîzâde'nin iki fetvası bulunmaktadır. İlkinde mütevellinin ecr-i mislin altında vakıf mülkü kiralamasının sahih olmayacağı tasrih edilmektedir. Benzer bir fetva Feyzullah Efendi'de yer almakta ve mütevellinin ecr-i mislinden noksan-ı fahiş ile kiralanasının sahih olmayacağı ifade edilmektedir.⁶⁴⁶ Minkârîzâde'nin diğer fetvasında ise mütevellinin eşine ecr-i misilden noksan-ı fahişle kiralama yaptığı ve sonrasında mütevellinin azledildiği, yeni mütevellinin bu durumda vakıf mülke el koyup, kiracıdan eksigi tamamlatıp ecr-i misil kira alabileceğine hükmedilmiştir. Minkârîzâde sonrasında Çatalcalı⁶⁴⁷ ve Feyzullah⁶⁴⁸ Efendi'nin ve öncesinde Ebussuûd'un⁶⁴⁹ da geriye dönük ecr-i mislin tekmilinin gerektiğine hükmettiği görülmektedir.

Feyzullah Efendi'nin ilgi çeken bir fetvasında mütevellinin ecr-i misil kiranın bir miktarından indirim yaptığı ve kiracıya bununla ilgili belge verildiği; daha sonra

iki yüz elli mukabelesinde bir altın veririz.” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 266a.

⁶⁴⁵ “3475. Mesele: Zuyûf akçe râyic iken Zeyd mütevellisi olduğu vakıf oda ve dükkânları ecr-i misillerinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olan yevmî şu kadar zuyûf akçeye Amr'a icâr ve teslim edip Amr dahi bir müddet zabt ve tasarruf ettikten sonra müddet-i mezbûrenin ücretini vermeden zuyûf akçe kâsid olup ceyyid akçe zuhûr eylese, ol oda ve dükkânların müddet-i mezbûrede ecr-i misilleri yevmî ol kadar ceyyid akçe olmakla Zeyd Amr'ın müddet-i mezbûrede tasarrufu için Amr'dan yevmî ol kadar ceyyid akçe talep ettikde Amr vermeyip “Ol kadar zuyûf akçenin yevm-i akitte olan kıymetlerini veririm” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/627-628.

⁶⁴⁶ “2216. Mesele: Bir vakıf menzilin ecr-i misli yevmî onbeş akçe iken mütevellisi ecr-i mislinden noksan-ı fâhiş ile yevmî on akçeye icâr eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 372.

⁶⁴⁷ “3468. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile Amr'a icâr ve teslim, Amr dahi bir müddet zabt u tasarruf edip ecr-i müsemâyı Zeyd'e verdikten sonra Zeyd'in yerine Bekir müteveli olsa, Bekir hamamın müddet-i mezbûrede ecr-i mislini Amr'a tekmil ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/626.

⁶⁴⁸ “2213. Mesele: Bir vakfın meşrûtiyet üzere mütevellisi olan Zeyd'in kâimmakamı olan Amr vakf-i mezbûrun müstegallâtından bir hamamı ecr-i mislinden noksan-ı fâhiş ile Bekir'e icâr ve teslim Bekir dahi bir müddet zabt ve tasarruf edip ecr-i müsemâyı Amr'a verse Zeyd hamamı aldıkda müddet-i mezbûrede ecr-i mislini Bekir'e tekmil ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 371-372.

⁶⁴⁹ “Mesele: Sûret-i mezbûrede hazreti vâkıf kuddise sirrahû'l-azîz vakfiyyede “Ve külli men yurîdu fi ecrihî yedfe'u'l-müteveli ilâ ileyhî.” deyu şart-ı sarîh buyurmuşken müteveli oturana? vermeyip eğer dükkânlardır, eğer hânelerdir, eğer mahzenlerdir, her birini müste'cirlere ecr-i mislinden eksik ücretle verip zamanının tasarruf eder ise güzeste tasarrufları zamanının kusûru tazmîn olunmak şer'ân lazım olur mu? *el-Cevâb*: Olur, ecr-i misilden kusûru ne mikdâr ise bîkusûr tazmîn olunup zamân-ı tasarruflarının ecr-i mislin tekmil olunmak lazımdır. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 218a. Mecmuadaki benzer fetvalar için bk. 122a, 218a.

azledildiği ve yeni mütevellinin geriye dönük ecr-i misil kira alıp eksiği tamamlatacağı ifade edilmiştir.⁶⁵⁰ Zekeriyazâde öncesinde Ebusuûd'un fetvalarında, geriye dönük olarak ecr-i mislin tamamlanması gerektiği ifade edilmiş olsa da Zekeriyazâde'nin fetvalarında geriye dönük tazminle alakalı bir fetva bulunmamaktadır. Zekeriyazâde sonrasında ise Minkârîzâde, Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'nin fetvalarında tazminle alakalı hükmün tekrarlandığı görülmektedir.

3.1.7. Şikâyet Durumunda Kadı'nın Vakıf Mülke Müdahale Yetkisi

Vakıf mülklerin kiralanması sonrası kiracıların komşularına rahatsızlık vermesi durumunda kira akdinin durumu ve kadının müdahale yetkisi ile ilgili Hoca Sâdeddin, Zekeriyazâde ve Feyzullah Efendi'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde öncesinde tespit ettiğimiz Hoca Sâdeddin'in fetvasında kiracıların vakıf odaları meyhaneye çevirdikleri ve mahalle sakinlerinin durumdan rahatsız olup hâkime başvurarak meyhaneyi kapattırmak istedikleri görülmektedir. Cevapta hâkimin kötülüklerden men' etme ve engelleme sorumluluğu kapsamında ta'zîr yetkisini kullanarak meyhaneyi kapattırmaya muktedir olduğu tasrih edilmektedir.⁶⁵¹

Zekeriyazâde'nin konu ile ilgili iki fetvasının olduğu görülmektedir. İlk fetvada üç tarafı gayrimüslim, bir tarafı müslüman mahallesi olan bir vakıf evin mütevellisi tarafından gayrimüslim bir kimseye kiralanmak istendiği ve müslüman halkın bu duruma itiraz edip müslüman kişiye kiralanması konusunda ısrarcı olduğu ifade edilmektedir. Fetvada cevaben mütevellinin ecr-i misil kira ile müslüman bir kimseye kiralama yapması gerektiğine hükmedilmiştir.⁶⁵² Diğer fetvada ise vakıf evin mütevellisi tarafından fâsık bir kimseye kiralandığı ve mahalle sakinlerinin kiracının işlediği fîsk ve fücûrdan rahatsız olup hâkime başvurarak kiracıyı göndermek istedikleri anlatılmaktadır. Cevabında

⁶⁵⁰ “1082. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzilin ecr-i mislinden bir mikdarını tenzîl edip mutasarrıfı Amr'a temessük verse Zeyd azlolup yerine Bekir müteveli oldukda Bekir menzil-i mezbûrun ecr-i mislini Amr'a tekml ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 168.

⁶⁵¹ “610. Mesele: Bir mahallede olan vakıf hanın bir iki odasını müste'cirleri meyhane etseler sair ahali-yi han ve mahalle-yi mezbûre ahali mütedaccir ve müteezzâ olduklarından meyhaneyi hâkime ref' ettirmeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar, hâkime ta'zîr ile men' ve zecr gibi lazımdır.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 154.

⁶⁵² “Mesele: Zeyd vakıf eylediği menzilin üç tarafı kefare mahallesi ve kefare evleri olup bir tarafı müslim mahallesi olsa hâlen ol menzili mütevellisi kefare tâifesine icâr murâd ettikde müslim mahallesinin ahâlîsi “Müslime icâr olunup kefereye icâr olunmasın.” deyu kefereye icârdan men'a kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Müsliminden ecr-i misi ile tâlip olana icâr olunur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 271a.

Zekeriyaazâde hâkimin öncelikle kiracıyı uyaracağına; kiracının hâlini düzeltmemesi halinde evi mütedeyyin bir kimseye kiralattıracağına hükmetmiştir.⁶⁵³ Feyzullah Efendi'nin fetvası da Zekeriyaazâde'nin fetvasının başka kelimelerle ifade edilmiş benzer bir şekli gibidir. Fetvada kiracıların işlediği çirkin fiillerden dolayı hâkim tarafından uyarılmalarına rağmen davranışlarını düzeltmedikleri belirtilmekte, bu nedenle hâkimin mütevellîye odayı mütedeyyin kimselere kiralatma yoluna gidebileceği ifade edilmektedir.⁶⁵⁴ Burada Zekeriyaazâde'de olduğu gibi öncelikle hâkimin uyarı yöntemini kullanması gerektiği, durumun düzelmemesi halinde icra yetkisini kullanarak kira akdinin sonlandırılabilirliği anlaşılmaktadır.

Tüm meseleler birlikte değerlendirildiğinde, fetvaların uyum içerisinde oldukları ve çevreye zarar söz konusu olduğunda hâkimin müdahale hakkını kullanarak öncelikle men', sonrasında icra yetkisi ile kira akdine son verebileceği konusunda şeyhülislamın ortak bir kanaate sahip oldukları anlaşılmaktadır.

3.1.8. Kiranın Ödenme Zamanının Belirlenmesi

Kira sözleşmesinde kiranın ne zaman ödeneceği ile ilgili Zekeriyaazâde, Çatalcalı ve Yenişehirli'nin birer fetvasını tespit edebildik. Çatalcalı ve Yenişehirli'nin fetvaları çok benzerdir; ancak Zekeriyaazâde'nin fetvası farklı bir meseleyi gündeme almaktadır. Meselede kira sözleşmesi esnasında ödemenin yıl sonunda yapılması kararlaştırılmışken yılın ortasında mütevellînin geçen günlerin kirasını hesaplayıp tahsil etmek istediği ifade edilmekte; ancak Zekeriyaazâde buna cevaz vermemektedir.⁶⁵⁵ Klasik fıkıhta kira akdinde malın menfaat olarak değerlendirilmesi ve menfaatin peyderpey elde edilen bir durum olması hasebiyle kiranın da menfaat elde edildikçe ödenmesi gereken bir karşılık olmasından hareketle eğer belirlenmemişse günlük olarak alınabileceği; ancak zorluğuna

⁶⁵³ “Mesele: Bir mahalle mescidinin imam ve müezzine gâlesî ve tevliyeti meşrûta olan vakıf menzil imam olan Zeyd ve müezzin olan Amr fâsıkdan Bekir'e icâr edip verdiklerinde ahâlî-i mahalle Bekir'in fisk ve fücûrundan mütezzîler olup hâkime menzil-i mezbûrdan ihrâc etdirmeye kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Hâkim Bekir'i fisk ve fücûrundan men' eder, fâriğ olmazsa menzili bir sâlih kimesneye icâr etdirir.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 272a.

⁶⁵⁴ “2229. Mesele: Bir mahallede vaki vakıf odanın müste'ciri Zeyd fesekeadan birkaç kimesneleri cem' edip mezbûrlar ile daima odada şûrb-i hamr ve sair envâ-i şer izhar etmekle hâkim men edip memnu' dahi olmasa hâkim Zeyd'i ol odadan ihrâc edip mütevellîye “*Odayı kendi halinde olan kimesnelere icâr eyle*” demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 374.

⁶⁵⁵ “Mesele: Zeyd bir vakfın bostanı mütevellîsinden bir sene tamâmına dek ücret-i ma'lûma istîcâr edip ücretini âhar senede vermek üzere kavî etmişlerken mütevellî evâsıt-ı seneden mürûr eden eyyâmın ücretini ale'l-hisâb Zeyd'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 270b.

ve oluşan örf binaen bunun kararlaştırılan şekilde tahsil edilebileceği ifade edilmektedir. Yahyâ Efendi burada yıl sonunda ödeme sözüne binaen kira süresi bitmeden oturulan zamanın kirasının istenemeyeceğine hükmetmiştir.

Çatalcalı'nın fetvasında ise kiranın peşin alındığı; ancak yedi ay sonra mütevellinin değiştiği, yeni mütevellinin kendi dönemi olan beş aya tekâbül eden süre için tekrar kira isteyip vermemesi halinde mülkü başkasına kirayacağını belirttiği ifade edilmektedir. Çatalcalı mütevellinin böyle bir hakkı olmadığına hükmetmiştir.⁶⁵⁶ Yenişehirli'nin fetvası da Çatalcalı'nın fetvası ile çok benzeşmektedir. Meselede vakfın peşin ödenmek şartıyla kiralınması halinde mütevellinin kirayı peşin olarak alacağı belirtilmekte, devamındaki soruda mütevellinin yıl içinde değişmesi halinde yeni mütevellinin kendi dönemine isabet eden miktarı tekraren kiracıdan tahsil edemeyeceği ifade olunmaktadır. Burada da mütevellinin kirayı tekrar vermemesi halinde vakıf mülke el koyup başkasına kiralayacağı şeklinde bir ifade kullandığı görülmektedir. Cevap değişmemiş ve mütevellinin böyle bir yetkisi olmadığı tekrarlanmıştır.

3.2. Mukâtaa

Mukâtaa Osmanlı hukuk sisteminde çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır.⁶⁵⁷ Vakıf hukuku özelinde baktığımızda ise Durmuş, klasik mukaâtaa diye adlandırabileceğimiz mukâtaa anlamı dışında dört farklı anlamda mukâtaanın kullanıldığını ifade etmiştir. Bunları,

- Vakıf binaların senelik bedelle kiraya verilmesi anlamındaki mukâtaa
- Vakıf arsaların senelik bedelle kiraya verilmesi anlamındaki mukâtaa
- Vakıf mirî arazilerin ziraat için kiraya verilmesi anlamındaki mukâtaa
- Mukâtaa-i kadime olarak sınıflandırmıştır.⁶⁵⁸

Klasik mukâtaayı; bir vakıf arsanın üzerine bina yapmak veya ağaç dikmek için sahibine karar hakkı sağlayarak kiralınması olarak tanımlayabiliriz. Akit sonrasında yıllık veya

⁶⁵⁶ “3469. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı bir sene tamamına dek ecr-i misli olan şu kadar akçeye Amr'a icâr ve teslim edip meblağ-i mezbûru Amr'dan peşin aldıktan sonra Amr hamamı yedi ay zabt edip ba'dehû Zeyd'in yerine Bekir mütevellî olsa, Bekir Amr'a “*Ecr-i müsemâdan beş aya isabet eden miktarı tekrar bana ver, ve illâ hamamı senden alıp âhara icâr ederim*” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/627.

⁶⁵⁷ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/129.

⁶⁵⁸ Muhammed Emin Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, (Ankara: İktisat Yayınları, 2021), 46-62.

aylık olarak alınan kira mukâtaa, icâre-i zemin veya mukâtaa-i zemin adlandırılmaktadır. Bu şekilde kiralanan vakıf mülklere ise mukâatalı vakıf denmektedir.⁶⁵⁹ Osmanlı'da kullanılan klasik mukâtaa akdinin fıkıh kitaplarındaki karşılığı ise hikrdir.⁶⁶⁰ Biz de bu başlık altında yalnızca klasik mukâtaa ile ilgili fetvaları değerlendireceğiz; araştırmacıların da ifade ettikleri diğer manalardaki mukâtaa uygulamalarını bu başlık altında incelemeyeceğiz.

Klasik mukâtaa akdinde arsanın mülkiyeti vakfa, arsa üzerine mutasarrıfın inşa ettiği binaların veya diktiği ağaçların mülkiyeti ise mutasarrıfa ait olmaktadır. İcâreteyn ve mukâtaa arasındaki en büyük fark burada ortaya çıkmaktadır. Mukâtaada arsa üzerindeki mülkler özel mülktür ve mutasarrıfın tüm şer'î mirasçılara intikal eder. İcâreteynde ise, arsa da mülkler de vakfındır ve intikâl eden sadece tasarruf hakkıdır. Tasarruf hakkı da yalnızca kanun gereği intikâl-i âdî ile mutasarrıfın kız ve erkek çocuklarına eşit olarak geçer.

	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Mukâtaa	İskilibî (1): 131a Hoca Sâdeddin (9): 260, 287, 302, 333, 346, 379, 447, 454, 981 Sunullah Efendi (5): 411, 415, 465, 512, 843 Zekeriyaâde (22): 93a, 93b, 97a (3), 100b, 103a, 103b, 104a, 109a (2), 109b, 110a, 126a, 135a, 135b, 136a, 136b, 153b, 263b, 265a Câmiu'l-İcâreteyn (1): 547 Minkârizâde (11): 168a, 189b, 193a, 195a, 196b (2), 199b, 200a, 210a, 202b (2) Çatalcalı (40): 1278, 1279, 1280, 1281, 1379, 1469, 1470, 1472, 1473, 1474, 1475, 1481, 1482, 1483, 1601, 1602, 1603, 1604, 1633, 1637, 1638, 1657, 1658, 1659, 1761, 1806, 1810, 1811, 1812, 3356, 3357, 3359, 3361, 3811, 4041, 4042, 4061, 4517, 4631, 4642 Feyzullah Efendi (18): 970, 972, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1081, 1147, 1150, 1161, 1163, 1286, 1308, 1345, 2406, 2528 Yenişehirli (12): 1192, 1210, 1324, 1325, 1469, 1470, 2668, 2669, 2691, 2692, 2707, 2710	119

Tablo 27: Mukâtaa ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁶⁵⁹ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2013), 491, 492; Durmuş, *Mukâtaa*, 70.

⁶⁶⁰ Mehmet İpşirli, "Hikr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/525.

Klasik mukâtaada yapılan bina ve dikilen ağaçların hakk-ı kararı vardır ve ecr-i misil mukâtaa ödenmeye devam edildikçe, mütevellinin bunlara el koyma veya arsayı başkasına kiralama yetkisi yoktur. Mutasarrıf kendine ait mülkleri başka cihete vakfedebilir, hibe edebilir, satabilir, kiralayabilir. Klasik mukâtaa ile ilgili Hoca Saadeddin, Sunullah Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin toplamda 119 fetvasını tespit ettik. Yapacağımız değerlendirmeleri bu fetvalar üzerinden gerçekleştireceğiz.

Mukâtaa icâreteyn öncesinde uygulanan bir kiralama usûlüdür ve icâreteyne zemin hazırladığı araştırmacılarca ifade edilmektedir. Yangınlar sonrası tamire gücü yetmeyen vakıfların âtıl kalmamaları için mütevelliler tarafından çokça tercih edilmiş bir yöntemdir. Vakıflar bu sayede ayakta kalmış; ancak çok az bir gelirle varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bu şekilde yapılan kiralamada mutasarrıfın tüm vârisleri kesilmeden ilgili mülk mahlul kalmamaktadır. Vakıf mülkün vakfa dönmesi icâreteyne göre daha zordur. Osmanlı uleması icâreteyn uygulamasını geliştirince mukâtaa akdi ikinci planda kalmıştır; çünkü icâreteynin mukâtaaya nazaran vakıf için avantajları daha fazladır. Mülkün ilk defa verilmesi esnasında satım bedeline yakın alınan muaccele bedeli bunlardan biridir. Diğer husus da vakıf mülkün intikalinin yalnızca kız ve erkek çocuğa geçmesidir. Bu sayede mülklerin mahlulen vakfa dönme ihtimali artmakta ve mütevellinin vakıf için yeniden muaccele bedeli alması gündeme gelmektedir. Bu avantajları nedeniyle vakıf mülkün ileriki dönemlerde mukâtaa ile kiralanması için bazı şartlar getirilmiştir. Bunlar; vakfın kendinin inşaya gücünün yetmemesi, vakfın kiralanarak tamirini kabul eden kimsenin çıkmaması, vakfa icâreteyn ile tâlip olan kimsenin olmamasıdır. Ancak bu durumda müteveli vakfi mukâtaa ile kiralayabilmektedir. Mütevellinin vakfın yararına olan muameleyi yapma sorumluluğu vardır, vakıf adına daha yararlı olan varken başka işlem yapmak görev ihmali olarak değerlendirilip azil sebebi olabilmektedir.

Mukâtaa ile ilgili fetvalardan çıkan hükümleri şöyle özetleyebiliriz:

- Mütevellinin mukâtaayı zorunlu kılan hallerde yaptığı kiralamalar bağlayıcıdır, vakıfta tamire imkân varken yapılan mukâtaalar bağlayıcı değildir ve inşa edilen özel mülklerin hakk-ı kararı yoktur.
- Mutasarrıf ecr-i misil mukâtaa vermezse müteveli arsaya el koyup başkasına kiralar.

- Mukâtaalı arsa üzerindeki bina yıkılıp ağaçlar kurusa da mutasarrıf mukâtaa ödemeye devam ettiği müddetçe mütevellî arsaya el koyamaz.
- Bina tamamen yanınca mutasarrıfın yeniden inşa için mütevelliden izin alması şarttır.
- Mukâtaalı arsa üzerindeki tüm mülkler mutasarrıfın vârislerine şer‘î miras hukukuna göre intikal der. Yalnızca boş arsa muaccele ödenmişse mutasarrıfın çocuklarına intikâl-i âdî ile eşit olarak intikal eder.
- Mukâtaalı arsa üzerindeki mülk binalar akar değil, menkuldür.
- Mukâtaalı arsa üzerindeki binalarda şufa geçerli değildir.
- Mutasarrıf inşa ettiği binayı veya diktiği ağaçları satabilir ve bunun için mütevellî iznine ihtiyaç yoktur.
- Mütevellî mutasarrıfın yaptığı satımdan resm veya öşür isteyemez.
- Mutasarrıf bina ve ağaçları hibe edebilir veya başka cihete vakfedebilir.
- Mutasarrıf binayı bey‘ bi’l-istiğlâl ile de satabilir.
- Mutasarrıf binasını kiralayabilir.
- Mukâtaalı binanın rehni caiz değildir; ancak teslim edilmişse rehn-i sahih gibi hüküm doğurur.

Vakfa ait bir mülkün hangi usulle kiralanacağı şart-ı vâkıf ile belirlenmemişse, mütevellî vakfin yararını gözeterek gerekli kiralamaları yapar. Mukâtaa ile ilgili erken dönemdeki tespitlerin yanan mülklerin yeniden inşası için geliştirilmiş bir yöntem olduğu varsayımından yola çıkarsak bunun bir zorunluluk olarak gündeme geldiği görülmektedir. Daha sonra icâreteyn uygulamasının ortaya çıkıp yaygınlaşması ile de mukâtaa ikinci planda kalsa da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ebussuûd, Hoca Saadeddin, Sunullah Efendi, Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Çatalcalı ve Feyzullah Efendi’nin fetvalarında konuyla ilgili ipuçları yer almaktadır.

3.2.1. Mukâtaanın Ödenmesi ile İlgili Hususlar

3.2.1.1. Ecr-i Misil

Mukâtaa akdi her ne kadar kişiye kayd-ı hayat şartıyla tasarruf imkânı sağlasa da bunun devamlılığı mutasarrıfın belirlenen ecr-i misil kirayı ödemesine bağlıdır. Konuyla ilgili fetvalarda da mutasarrıfın mukâtaayı ödememesi durumunda mütevellînin arsaya el koyup başkasına kiralayabileceği vurgulanmaktadır. Konuyla ilgili Hoca Saadeddin,

Sunullah Efendi, Zekeriya'zâde, Minkârîzâde, Çatalcalı ve Feyzullah Efendi'nin fetvaları bulunmaktadır.⁶⁶¹

Hoca Saadeddin mutasarrıfın mukâtaayı öderken mütevellinin mülk dükkânı alıp başkasına satamayacağına hükmetmiştir.⁶⁶² Zekeriya'zâde ise bir fetvasında mutasarrıfın anlaşılan mukâtaayı verirken mütevellinin, “Daha fazla vermezsen kabul etmem.” diyerek ilave ücret isteyemeyeceğine hükmetmiştir. Ancak mütevellinin ödenen mukâtaanın ecr-i mislin altında olması durumunda bu noksanı tamamlatabileceği fetvanın devamında tasrih edilmiştir.⁶⁶³ Çatalcalı da fetvalarında bina ve ağaç dikili mukâtaalı arsadan mütevellinin “Mukâtaa-i misilden şu kadar ziyâde ver ve illa binanı/eşcârını kal' eyle!” diyerek mukâtaayı yükseltmeyeceği belirtilmektedir.⁶⁶⁴ Bir başka fetvada ise mütevellinin ağaç dikili mukâtaalı arsada, “Ağaçlar arsaya tâbidir.” diyerek mukâtaa verildiği halde ağaçlara el koyamayacağı tasrih edilmektedir.⁶⁶⁵ Mecmuadaki bir önceki fetvada ise bunun tersi bir durumdan bahsedilmektedir. Fetvada arsası mukâtaalı vakıf ve binası başka cihete vakıf olan bina mütevellisinin, “Arsayı bina vakfı için meccanen zaptederim.” diyerek mukâtaa vermemezlik edemeyeceği hükmü yer almaktadır.⁶⁶⁶

3.2.1.2. Tasarruf Hakkının Devamı

Hoca Saadeddin mukâtaalı arsa üzerine mülk bağ yapıp sonrasında harap olup arsanın boş kalması ile üç yıldan fazla süre vakfa mukâtaa ödenmemesi üzerine mütevellinin arsayı başkasına kiralamasının imkânının sorulduğu meseleye “Mukâtaa verilirse

⁶⁶¹ Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, (346, 395, 397) 113, 121, 122; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, (465) 139; Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 136a; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 202b; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1469, 1470, 1472, 1473, 1474, 1475, 1481, 1482) 1/280-283; Feyzullah Efendi, (1068) 166.

⁶⁶² “346. Mesele: Zeyd'in babası Amr mukataalı vakıf arz üzerine malı ile bina edip mutasarrıfken vefat ettiği mülk dükkânını Zeyd dahi nice zaman mutasarrıf olup vefat edince Zeyd'in oğlu Bekir dahi mutasarrıf olup vakıf tarafına mukataa için tayin olunan akçeyi eda ederken vakf-ı mezkûra mütevellî olan Beşir dükkân-ı mezkûr Halit'e bey'e şer'an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vakfa ilhâk tarikiyle etmeyip yeri ecr-i misli ile isticâr edip izn-i mütevellî ile bina etmiş ise Zeyd halen ecr-i misl ile âhardan evla olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 113.

⁶⁶³ “Mesele: Zeyd bir mikdâr vakıf yeri mütevellî-i vakfdan tefvîz edip ba'dehû izn-i mütevellîyle üzerine nefsiyçün ebniye ihdâs edip cânib-i vakfa senevî mukâtaa-i kadîmesi olan şu mikdâr akçeyi verirken hâlen mütevellî olan kimesne “Bu ebniyenin birini ziyâde ile kabul ederim, şu kadar akçe daha ver.” deyip mukâtaa-i kadîmesinden ziyâde bir nesne almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Ecr-i mislini tekmiî etdirir noksânı var ise.” Zekeriya'zâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 136a.

⁶⁶⁴ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1469, 1470) 1/280,-281.

⁶⁶⁵ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/283.

⁶⁶⁶ “1481. Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd'in vakfı ve binası Amr'ın cihet-i uhrâya meşrûta vakfı olan dükkânı bina mütevellîsi Bekir bina vakfı için zabt ve icâr edip arsa mütevellîsi arsanın mukâtaasını Bekir'den talep ettikde Bekir vermeyip “*Arsayı bina vakfı için meccânen zabt ederim!*” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/283.

yasaktır.” diyerek cevap vermiştir. Mukâtaa verilmediği için başkasına kiralandıktan sonra eski mütevellinin birikmiş mukâtaayı ödeyerek yeni mutasarrıftan yeri geri alabilceği de bir sonraki fetvada tasrih edilmiştir.⁶⁶⁷ Bir sonraki fetvada da benzer bir soruya mutasarrıf bağları yanıp, arsayı tekrar ekmese bile mukâtaasını verirse mütevellinin arsayı başkasına kiralayamayacağı ifade edilmektedir.⁶⁶⁸ Sunullah Efendi fetvasında mukâtaa ödemesini bir iki yıl geciktirip, sonra ödemeye devam eden mutasarrıfın elinden mütevellinin şer‘ân arsayı alma hakkının olduğunu; ancak mukâtaayı ödeyip artık sorun çıkarmıyorsa arsayı mutasarrıfın elinde bırakmakla emrolunduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁹

Minkârîzâde, mütevellinin arsaya el koymak için bir yıl mukâtaa verilmemesinin yeterli bir sebep olduğuna dair fetva vermiştir. Ancak burada bina yanmış ve arsa boş kalmıştır. Bina yansa da mütevellinin arsa için mukâtaa alma hakkı bakidir. Mutasarrıf bir yıl mukâtaa vermediği için müteveli arsayı başkasına kiralayabilmektedir.⁶⁷⁰ Çatalcalının dört fetvasında da benzer hükümler yer almaktadır. Fetvalarda bina veya dikilen ağaçların yanıp arsanın boş kalması sonrası bir ve birkaç yıl vakfa mukâtaa verilmemesi üzerine mütevellinin arsayı başkasına kiralayabileceği hükmü yer almaktadır.⁶⁷¹ Başka

⁶⁶⁷ “395. Mesele: Mukataalı vakıf yer üzerinde olan bağın mutasarrıfı Zeyd bağı tımar etmemekle harâb olup asla çubuk ve kütük kalmayıp boz yer olup ve cânib-i vakfa üç yıldan ziyade mukataasın eda etmeyince müteveli-yi vakıf bağın yerini tapu ile âhara vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Mukataasın verirse memnû’dur.

396. Mesele: Bu suretde; Müteveli-yi vakıf zikrolunan yeri tapu ile Amr’a verdikten sonra Zeyd bağlar câbisi olan Bekir’e beş ve altı yıllık mukataasını verip câbiden bir temessük alsa mücerred temessük-i mezbûr ile zikrolunan yeri Amr’dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, emr ile.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 121-122.

⁶⁶⁸ “397. Mesele: Zeyd mukataalı arz-ı vakıf üzere gars olunan mülk bağın kızı Hind’e cehâzlık nâmina izn-i mütevellisiz hibe edip Hind vakfın câbilerine mukataasın eda edip ba’dêhü fevt olup kızı Zeyneb’e intikal eyledikde Zeyneb tımar etmemekle harâb olup asla çubuk ve kütük kalmayınca müteveli-yi vakıf arz-ı hâliyyeyi tapu ile âhara vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Mukataasını verirse memnû’dur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 122.

⁶⁶⁹ “465. Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan evinin mukâtaasın bir iki yıl vermeyip eğlendirip hâlâ müteveli vakfa bi’t-tamam verirken müteveli mücerred “Bir iki sene niçin eğlendirdin” deyu arsa-ı mezkûreyi alıp âhara icâra kadir olur mu? *el-Cevâb*: Şer‘ân kadirdir, lâkin mukâtaasın verip taallül etmez ise ibkâ ile me’mûrdur.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 139.

⁶⁷⁰ “Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd’in vakfı olan menzilin binası muhterik olup arsa sarfe kalıp vakıfda binaya müsaade olmamağa bina olunmayıp bir sene aradan vakfa mukâtaa verilmese müteveli arsayı zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 210b.

⁶⁷¹ “1472. Mesele: Arsası mukâtaalı vakıf ve binası Zeyd’in mülkü olan değirmen muhterik olup arsa-i sırfa kaldıkda Zeyd bina etmeyip âhar diyara gidip birkaç seneden beri arsanın mukâtaası verilmese, müteveli arsayı âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.”

“1473. Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd’in vakfı ve eşcârı Amr’ın cihet-i uhrâya meşrûta vakfı olan bahçenin eşcârı bi’l-küllîyye kuruyup kökleri çıkıp arsa-i sırfa kalıp eşcâr garsına vakıfda müsaade olmamakla gars olunmayıp birkaç seneden beri arsanın mukâtaası verilmese, müteveli arsa-i mezbûreyi zabt ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/281.

fetvalarında ise bu durumda mütevellinin arsayı başkasına kiralamasından sonra “Eski mutasarrıfın eskiden burada benim binam vardı.” diyerek inşa edilen yeni yapılara müdahale edemeyeceği belirtilmektedir. İlgili fetvalarda yapılan binanın başka cihete vakfedilmiş olması da sonucu değiştirmemekte ve bina mütevellisi mukâtaayı vermediği için yeni kiracıya müdahale edememektedir.⁶⁷² Feyzullah Efendi de fetvasında bağ kuruyup arsanın boş kalması üzerine beş-altı yıl mukâtaa verilmediği için mütevellinin arsayı başkasına kiralayabileceğine hükmetmiştir.

Konuyla ilgili Çatalcalı’nın Hoca Sâdeddin ve Sunullah Efendi’den farklı fetva verdiğini görmekteyiz. Erken dönemde ilk mutasarrıfın mukâtaayı ödemediği durumda, başkasına kiralamanın yapılması sonrası mutasarrıfın geçmiş borçlarını ödeyerek arsayı geri aldığı görülmektedir. Ancak Çatalcalı binanın başka bir vakfa ait bile olsa yeni mutasarrıfa müdahale edemeyeceği yönünde fetva vermiştir.

Mütevellinin arsa üzerinde mutasarrıfa ait olan bağ, ağaç veya binaların yıkılması nedeniyle arsaya el koymasının imkânı da fetvalarda tartışılan konulardandır. Fetvaları incelediğimiz şeyhülislamların kanaatinin mukâtaa vermeye devam edildiği müddetçe mütevellinin arsaya müdahale edememesinden yana olduğu görülmektedir. Hoca Saadeddin’in yukarıda bahsettiğimiz üç fetvasında mukâtaa verildiği müddetçe mütevellinin arsayı başkasına kiralayamacağı açıkça ifade edilmektedir. Zekeriyazâde’nin de dört fetvasında mukâtaalı arsa üzerindeki binaların başka cihete vakf olduğu yerde arsaların yangın nedeniyle boş kalması üzerine arsa mütevellisi tarafından başkalarına kiralandığı ifade edilmektedir. Ancak verdiği cevaplarda Zekeriyazâde bina mütevellisinin mukâtaa vermeye devam ettiği sürece arsa mütevellisinin arsayı başkasına kiralayamayacağına dair fetva vermiştir.⁶⁷³ Cevapların birinde ise bina mütevellisinin mukâtaa verip bina etmek üzere iken arsa mütevellisinin

⁶⁷² “1475. Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd’in vakfı ve binası Amr’ın cihet-i uhrâya meşrûta vakfı olan menzilin binası bi’l-küllîyye muhterik olup eser-i bina kalmayıp binaya vakıfda müsaade olmamakla bina olunmayıp birkaç seneden beri arsanın mukâtaası verilmemekle, arsa mütevellisi arsasını Bekir’e icâr edip binaya izin vermekle Bekir dahi arsada nefsi için menzil bina eylese, bina mütevellisi “*Mukaddemâ arsada vakıf bina var idi!*” deyu arsaya müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/281-282.

⁶⁷³ “Mesele: Zeyd’in vakfından mukâtaâ ile tasarruf olunan arsa üzerine mebnî olan dükkânı mâliki olan Amr cihet-i uhrâya vakf edip ba’dehû ol dükkân muhterik olup eser-i binası kalmayınca Amr’ın mütevellisi olan Bekir ol arsada mütevellisi olduğu vakıf için ücret alıp veya üzerine bina etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Zeyd’in vakfiyyetine mukâtaâsın verip mütevellisi izni ile Amr’ın vakfı olmak üzere bina etmeğe kâdir olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97a. Zekeriyazâde’nin benzer bir fetvası için bk. 109a.

başkasına bina yapmak için izin verme hakkının olmadığı ifade edilmiştir.⁶⁷⁴ Bir başka fetvada ise binadan eser kalmaması üzerine arsa mütevellisinin arsayı bina mütevellisine vermeyip başka birine kiralayabileceğine hükmedilmiştir.⁶⁷⁵ Fetvada meselenin tüm ayrıntıları yer almadığından Zekeriyazâde'nin burada verdiği hüküm diğerleriyle çelişik durmaktadır. Bu çelişkiyi bina mütevellisinin mukâtaa vermemesi üzerine böyle bir hükme gidilmiştir şeklinde tevîl ederek giderebiliriz. Bu minval üzere gelen başka bir soruda ise mütevellinin, mutasarrıfın yeniden inşa etmesine engel olup arsayı başkasına kiralayamayacağı yönünde Zekeriyazâde'nin hüküm verdiği görülmektedir.⁶⁷⁶

Zekeriyazâde sonrasında konu ile ilgili Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvalarına rastlamaktayız. Çatalcalı'nın bir fetvasında mutasarrıfın mukâtaasını verdiği yerde, mütevellinin “Binayı icâreteynle tutmazsan binanı kal’ ettirip arsayı başkasına kiralarım.” diyerek mutasarrıfı zorlayamayacağı ifade edilmektedir.⁶⁷⁷ Feyzullah Efendi de benzer bir meselede mutasarrıfın mukâtaa ödeyip binanın durmasının vakfa zararının olmadığı bir durumda mütevellinin binayı yıktıramayacağını belirtmiştir.⁶⁷⁸ Mukâtaalı arsa üzerine mülk ağaç ekili olan yerde mukâtaa verilirken, mütevellinin keyfiyeten

⁶⁷⁴ “Mesele: Mukâtaâlı vakıf üzerine mebnî olan dükkân muhterik oldukda eser-i binadan bir şey kalmayıp ba‘dehû Zeyd-i müste‘cir malından arsa mütevellisi izniyle ve malıyla nefsiyçün dükkân bina eylese hâlen bina-i vakfın mütevellisi Amr Zeyd’in binasını kal’ ettirip üzerine mütevellisi olduğu vakıf için dükkân binasına kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Bina vakfının mütevellisi mukâtaâsını verip bina etmek üzere iken arsa mütevellisi âhara binaya izin vermeğe kâdir değildir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97a.

“Mesele: Mukâtaâlı vakıf arsa üzerine mebnî olup vakıf olan bir bâb dükkân muhterik oldukda eser-i binadan bir şey kalmayıp ba‘dehû Zeyd-i müste‘cir malından arsa mütevellisi izniyle kendi malıyla nefsiyçün dükkân bina eylese hâlen bina vakfının mütevellisi olan Amr Zeyd’in binasını kal’ ettirip üzerine mütevellisi olduğu vakıf için dükkân binasına kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Bina vakfının mütevellisi mukâtaâsını verip bina etmek üzere iken arsa mütevellisi âhara binaya izin vermeğe kâdir değildir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 109a.

⁶⁷⁵ “Mesele: Zeyd’in vakfından olan bir mikdâr arsayı mukâtaa ile mutasarrıf olan Amr üzerine kendi malıyla ve izn-i mütevelliliyle nefsiyçün bina ve ihdâs ettiği mütevellî bir cihet-i birre vakf edip ba‘dehû ol menzil muhterik olup eser-i binadan bir nesne kalmayınca Zeyd’in vakfı mütevellisi olan Bekir arsayı Amr’ın vakfı mütevellisine zabt ettirmeyip Zeyd’in vakfiyçün zabt ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 109b.

⁶⁷⁶ “547. Mesele: Zeyd’in arsasının bir vakfa senevî bir mikdar mukâtaa-i kadîmesi olan mülk menzili muhterik oldukdan sonra Zeyd yerinin üzerine ke‘l-evvel bina etmek murad ettikde mütevellî men edip arsayı zabt ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu’l-icâreteyn*, 117.

⁶⁷⁷ “1637. Mesele: Arsaı mukâtaalı vakıf ve binası izn-i mütevellî ile bina olunan menzilin mâliki Zeyd arsanın mukâtaa-i mislini mütevellîye verip binanın durması vakfa muzır değil iken mütevellî Zeyd’e “Menzili icâre-i muaccele ve müeccele ile kabul eyle, ve illâ binanı kal’ edip arsayı âhara icâr ederim!” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/308.

⁶⁷⁸ “1069. Mesele: Zeyd mukâtaa ile mutasarrıf olduğu vakıf arsada izn-i mütevellî ve malıyla nefsi için odalar bina ettikten sonra Zeyd arsanın mukâtaa-i mislini arsa mütevellisine verip binanın durması vakfa muzır değil iken mütevellî taannüten binayı kal’ ettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 166.

mukâtaayı yükseltme ve mutasarrıf kabul etmezse de ağaçları yıktırma hakkının olmadığı ifade edilmektedir.⁶⁷⁹ Yine mütevellinin arsa üzerindeki ağaçların bir kısmının kurumasını bahane ederek arsaya el koyma hakkının olmadığı da fetvalarda tasrih edilmektedir.⁶⁸⁰ Bunun tam tersi durumda mutasarrıf arsadaki binasının yıkılıp arsanın boş kalması sonrası el çekmek istediğinde mütevellinin arsayı kabul etmeyip mutasarrıfı ilk seferki gibi mukâtaalı olarak kullanmaya zorlayamayacağı da belirtilmektedir.⁶⁸¹ *Behcetü'l-fetâvâ*'da geçen bir fetvada ise mutasarrıfın binasını başka cihete vakfedip çocuksuz vefat etmesi sonrası arsa mütevellisinin arsayı başkasına kiralamak istediği görülmektedir. Ancak Yenişehirli bina mütevellisinin mukâtaa ödüyor olması nedeni ile arsa mütevellisinin arsayı başkasına kiralayamayacağına hükmetmiştir.⁶⁸²

3.2.1.3. Arsanın Mukâtaalı Olduğuna İtiraz

Fetvalarda mutasarrıfların arsanın mukâtaalı olmadığını iddia ederek mukâtaa vermekten kaçınmayağına dair hükümler yer almaktadır. Konu ile ilgili Zekeriyazâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde yüz seneden fazla zamandır mukâtaa ile verilen arsa için mutasarrıfın “Vakfiyenin mazmûnunu ispat etmezsen mukâtaa vermem.” diyerek mukâtaayı vermekten kaçınamayacağını vurgulamaktadır.⁶⁸³ Başka bir fetvada ise bu durumun tersi söz konusudur. Müteveli mukâtaa ile temessükü mutasarrıfa vermiş; ancak vakıf defterine kaydetmemiştir. Yeni müteveli bunu bahane ederek mutasarrıfın elinden arsayı alıp başkasına kiralamak istemiştir. Zekeriyazâde cevaben önceki mütevellinin aldığı muaccele ücreti ve arsayı

⁶⁷⁹ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1071) 166.

⁶⁸⁰ “1081. Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd'in vakfı ve eşcârı Amr'ın cihet-i uhrâya meşrûta vakfı olan bağçenin eşcârından birkaçı kuruyup bâkisi kâim olup eşcâr mütevellisi arsanın mukâtaa-i mislini arsa mütevellisine verirken arsa mütevellisi mücerred “Eşcârın birkaçı kurumakla sair eşcârı arsa vakfı için zabtederim” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 168.

⁶⁸¹ “1161. Mesele: Arsası mukâtaalı vakıf ve binası Zeyd'in mülkü olan menzil bi'l-küllîye münhedim olup arsa-i sırf kalmakla Zeyd arsa-i merkûmeyi müteveliye teslim murad ettikde müteveli almayıp ke'l-evvel mukâtaa ile tasarruf eyle deyu cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 182.

⁶⁸² Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ* 1469

⁶⁸³ “Mesele: Yüz seneden ziyâde zamandan beri mazmûnuyla amel olunan bir vakfiyye-i ma'mûl bihânın içinde iştirâ ettiği menzilin arsası vakıf olduğu mestûr ve mukayyed olmağla vakf-ı mezbûrun mütevellisi Amr Zeyd'den arsa-i mezbûrenin mukatâa-i kadîmesini talep ettikde Zeyd “Arsa-i mezbûre yüz seneden ziyâde zamandan beri vakıf olmak üzere zabt olunup vakıf için mukatâası almagelmışken “Bu vakfiyenin mazmûnunu isbât etmeyince vermem.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 92b, 135b.

mukâtaa ile verdiği sabit olmasının yeterli olduğunu belirtmiş, mutasarrıfın elinden arsanın alınamayacağına hükmetmiştir.⁶⁸⁴

Çatalcalı'nın fetvalarında ise durum tam tersidir. Mukâtaalı arsa üzerine inşa edilmiş ve başka cihete vakfedilmiş bir evin mukâtaası verilegelmişken müteveli, evin vakıf olduğunun ispatlanmasını, aksi halde eve arsa vakfı adına el koyacağını söylemiştir. Çatalcalı arsa mütevellisinin bu söyleminin bir hüküm ifade etmeyeceğini belirtmiştir.⁶⁸⁵ Feyzullah Efendi'nin de Çatalcalı'nın bahsettiğimiz fetvasıyla birebir uyumlu benzer bir fetvası bulunmaktadır. Feyzullah Efendi de mütevellinin böyle bir hakkı olmadığını ifade etmiştir.⁶⁸⁶ *Behcetü'l-fetâvâ*'da yer alan bir fetvada ise mutasarrıfın kullandığı dükkânların yerinin mukâtaalı arsa olduğunu ikrâr edip bir süre de mukâtaa verdiği, daha sonra yangın çıkıp dükkânların yandığı belirtilmektedir. Bunun üzerine mutasarrıfın müteveliye arsanın vakfolduğunu ispatlamazsa artık mukâtaa vermeyeceğini söyleme hakkının olmadığı tasrih edilmektedir.⁶⁸⁷ Yenişehirli de Zekeriyazâde paralelinde hüküm vermiş olmaktadır.

3.2.2. Mukâtaalı Mülklerin İntikali

Mukâtaalı arsa üzerine yapılan mülklerin özel mülk olduğunu ifade etmiştik. Mutasarrıfın vefatı ile bu mülkler şer'î miras hukuku hükümlerince vârislere intikal eder. Ancak binanın yanması vb. durumlarda boş arsanın akit başında muaccele ödenmiş olması durumunda intikâl-i âdiye binaen yalnızca mutasarrıfın kız ve erkek çocuklarına intikali söz konusudur. Mutasarrıfın çocuksuz vefat etmesi üzerine de mülk mahlulen vakfa geri döner. Muaccele ödenmemişse mülk otomatik olarak vakfa geçer.

⁶⁸⁴ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıfdan bir mikdâr arsayı Amr’a mukâtaa ve ücret-i muaccele ile verip yedine temessük verdikten sonra defter-i vakfa kayd eylemese hâlen Zeyd’in yerine müteveli olan Bekir ol temessükü “İcâre-i mezkûre muhâsebesine kayd olunmamıştır.” deyu tutmayıp ol arsayı Amr’ın yedinden alıp âhara vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Temessük müzevvir olmayıp müteveli-i sâbık vakıf için ücret-i muaccele alıp mukâtaa ile icâr ettiği mukarrer olunca olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126a.

⁶⁸⁵ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1483) 1/283.

⁶⁸⁶ “1147. Mesele: Bir vakıf menzilin arsası mukâtaalı Zeyd’in vakfı ve binası Amr’ın cihet-i uhrâya meşrût vakfı olmak üzere Amr’ın vakfı mütevellileri zabtedip arsanın mukâtaasını arsa mütevellisine vergelmişler iken Zeyd’in vakfı mütevellisi Bekir Amr’ın vakfı mütevellisi Beşir’e “Menzilin binası Amr’ın vakfı olduğunu isbat eyle ve illâ binayı arsa vakfı için zabtederim” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 180.

⁶⁸⁷ “Mesele: Zeyd yedinde olan dükkânların arsaları için “Amr’ın vakfı olup mukâtaa ile tasarrufundadır” deyu ikrar ve bir müddet Amr’ın vakfı mütevellisine arsaların mukâtaalarını vergelmişken hâlen dükkânları muhterik oldukda Zeyd Amr’ın vakfı mütevellisine “Arsaların vakfolduğunu isbat eyle ve illâ ba’de’l-yevm mukâtaa vermem” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 1210.

Hoca Saadeddin mukâtaalı arsaya dikilen ağaçların mutasarrıfının vefatı sonrası ecr-i misil mukâtaa ile veresinin bu mülkleri devralma konusunda yabancından öncelikli olduklarına hükmetmiştir.⁶⁸⁸ Bir başka fetvada da mukâtaalı vakıf dükkânın tasarrufunun babadan oğula aynı gerekçe ile geçtiğini görmekteyiz.⁶⁸⁹ Bir diğer fetvada ise mukâtaalı arsa üzerine inşa edilen tüm yapıların mutasarrıfın kızı, eşi ve kız kardeşine irs-i şer‘iyye ile intikal edeceği ifade edilmektedir.⁶⁹⁰

Zekeriyaazâde’nin konu ile ilgili bir fetvasında mukâtaalı evin vereseyle intikal ettiği ifade edilmektedir. Mütevellinin yapılan evin vakıf için yapıldığını iddia ederek ispatlamadan mülke el koyamayacağı da devamında belirtilmektedir.⁶⁹¹ Çatalcalı da mukâtaalı mülk binanın mutasarrıfın vefatı ile vârislerine intikal edeceğini belirtmektedir.⁶⁹² Bir başka fetvada ise Çatalcalı mukâtaalı mülk ağaçların mutasarrıfın vefatından sonra oğlu ve eşine intikal edeceği, oğulun anneyi hisseden mahrûm etme hakkının olmadığını tasrih etmektedir.⁶⁹³ Feyzullah Efendi mukâtaalı mülk dükkânın mutasarrıfın kızı ve kız kardeşine intikal edeceğine, mutasarrıfın kızının zorla tüm malı kabzetse bile kız kardeşin kendi hissesini alacağına hükmetmiştir.⁶⁹⁴ Mukâtaalı binanın mutasarrıfın kız ve erkek

⁶⁸⁸ “287. Mesele: Zeyd mukataa ile tasarrufunda olan vakıf arz-ı hâliyye marifet-i mütevellî ile gars-ı eşcâr edip vakfa mukataasın verip tasarruf ederken fevt oldukda vereseyle yerin mukataasın vakfa verip eşcârı tasarrufa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Ecr-i mislin verince gayrılardan evla olurlar.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 105.

⁶⁸⁹ “346. Mesele: Zeyd’in babası Amr mukataalı vakıf arz üzerine malı ile bina edip mutasarrıfken vefat ettiği mülk dükkânını Zeyd dahi nice zaman mutasarrıf olup vefat edince Zeyd’in oğlu Bekir dahi mutasarrıf olup vakıf tarafına mukataa için tayin olunan akçeyi eda ederken vakf-ı mezkûra mütevellî olan Beşir dükkân-ı mezkûru Halit’e bey’e şer’an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vakfa ilhâk tarîkıyla etmeyip yeri ecr-i misli ile isticâr edip izn-i mütevellî ile bina etmiş ise Zeyd halen ecr-i misl ile âhardan evla olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 113.

⁶⁹⁰ “379. Mesele: Zeyd mukataa ile mutasarrıf olduğu bir vakfın arz-ı hâliyyesi üzerinde kendi malıyla kendi nefsi için bir büyük kârhâne ile bir kiremit fırını ve bazı ebniye dahi ihdâs edip cümleyi Bekir’e icâreye verip nice yıldan beri Bekir-i müste’cirden icâresin alırken Zeyd-i mezbûr vefat edip veresesinden sulbiye kızı Hind’i ve zevcesi Zeyneb’i ve li-eb ve ümm kız karındaşı Hatice’yi terk ettikde Zeyd’in zikrolunan kârhâne ve fırın ve ebniyesi irs-i şer‘iyle verese-yi mezbûreye intikal eder mi? *el-Cevâb*: Eder.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 119.

⁶⁹¹ “Mesele: Mukâtaalı bir vakıf arsanın müste’ciri Zeyd izn-i mütevellî ve kendi malıyla nefsiyçün ba’zı ebniye ihdâs edip mutasarrıf iken Zeyd fevt olup ol ebniyeyi Zeyd’in vereseyle zabt ettiklerinde mütevellî-i vakf “Zeyd ol ebniyeyi vakıf için yapmışdır, vakıfdır.” deyu dava edip lâkin müddeâsını isbâta kâdir olmasa bilâ isbât ol ebniyeyi vakıf için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 104a.

⁶⁹² “4631. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzile mutasarrıf iken fevt olsa, ol bina Zeyd’in veresesine intikal eder mi? *el-Cevâb*: Eder.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/808.

⁶⁹³ “4603. Mesele: Zeyd mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsada izn-i mütevellî ile mülk eşcârını nefsi için gars ettikten sonra Zeyd fevt olup zevcesi Hind’i ve oğlu Amr’ı terk ettikde cümle eşcârı Amr tegallüben kabz eylese, Hind eşcârdan hissesini Amr’dan talep ettikde Amr mücerred “Eşcâr mukâtaalı arsa üzerinde mağrûse olmakla sana hisse değmez” deyu vermemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/809-810.

⁶⁹⁴ “1150. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan dükkâna mutasarrıf iken fevt olup kızı Hind’i ve li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb’i terk ettikde kable’l-kısme ol dükkânı Hind tegallüben

çocuklarına nasıl intikal edeceğinin yer aldığı başka bir soruya ise Feyzullah Efendi şer‘î miras hükümleri uyarınca erkeğe kızın iki katı olacak şekilde paylaşım yapılacağını belirterek cevap vermiştir.⁶⁹⁵

3.2.3. Mukâtaalı Mülklerin Menkuliyeti

Mukâtaalı arsa üzerine yapılan binanın akar değil, gayrimenkul mal kabilinden kabul edildiğine dair Ebussuûd, Zekeriyazâde ve Minkârîzâde’nin fetvaları bulunmaktadır. Ebussuûd fetvasında vakıf arazi üzerindeki binanın akar olmadığını; ancak arza tebeiiyetle vakfının caiz kabul edildiğini ifade etmektedir.⁶⁹⁶ Mukâtaalı arsalardaki mülklerin gayrimenkul sayılmaması nedeniyle şufa hükümlerinin de geçerli olup olmadığı ihtilaflıdır. İbn Kemal’in görüşü şufanın geçerli olduğu yönündedir.⁶⁹⁷ Daha sonrasında ise konuyla ilgili Sunullah Efendi⁶⁹⁸ ve Çatalcalı’nın fetvalarında mukâtaalı arsalardaki mülk binalarda şufa hükümlerinin geçerli olmadığı açıkça ifade edilmiştir.⁶⁹⁹

Zekeriyazâde’nin fetvası Ebussuûd’un fetvasına benzerlik arz etmektedir. Zekeriyazâde de mukâtaalı arsa üzerine yapılan mülk eve akar denmesinin sahih olmadığını, evin menkul mallardan olduğunu, buradaki akarın boş arsa, yani vakfın arsası olarak değerlendirileceğini ifade etmiştir.⁷⁰⁰ Zekeriyazâde başka bir fetvada bu yapıların akar mı

müstakilleten kabzeylese Zeyneb dükkândan hissesini zabta kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 180.

⁶⁹⁵ “2406. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzile mutasarrıf iken fevt olup oğlu Amr ile kızı Hind’i terk eylese Amr ve Hind ol binayı ne vechile iktisâm ederler? *el-Cevâb*: *Li’z-zekeri misli hazzi’l-ünseyeyn*.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 406.

⁶⁹⁶ “Mesele: Vakf-ı mirî üzerinde olan binaya akar itlâk olunur mu tescil olunca ne keyfiyetle kifâyet olunsun?

el-Cevâb: Bina akar değildir, vâkıfın mülkü olunca arza tebe‘iyyetle binanın sıhhat-i vakfı müttetekun aleyhâdır. Yeri vakıf olunca İmam Muhammed katında mutlakân sahihdir, menkûl-i müteârefdir. İmam Ebû Yusuf katında dahi sahihdir, ammâ meşâyih ihtilâf etmişlerdir. Ba‘zı ale’l-itlâk cevâza zâhib olmuşlardır, ba‘zı yer ile bina cihet-i vâhideye vakf olunca tecvîz etmişlerdir, esahh ferîk-i evvel kavlidir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114a.

⁶⁹⁷ “Mesele: Mirî yer üzerinde vakıf yer üzerinde olan evde şuf’a cari olur mu? *el-Cevâb*: Mirî yerde olmaz, mukataalı yer ise olur. Ahmed.” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 240a.

⁶⁹⁸ “843. Mesele: Mukâta‘alı arz-ı vakf üzere bina olunan evlerde şuf’a cariye olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 205.

⁶⁹⁹ “3811. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan menzili Amr’a bey’ ettikde ol menzile muttasıl mülk menzili olan Bekir menzil-i mezbûru şuf’a ile almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/682.

⁷⁰⁰ “Mesele: Mukâtaâ ile tasarruf olunan vakıf arsa üzerine bina olunan menzile akar itlâkı sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, menkûl kabilindendir, akar arsa-i sırfenin ismidir.” Zekeriyazade, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 97a. Bu fetvanın aynısı *Câmiu’l-icâretein* s. 132’de Zekeriyazâde ve Minkârîzâde’ye nispet edilmiştir; ancak biz incelediğimiz Atâullah nüshasında bu fetvaya benzer bir feva tespit edemedik.

menkul mü olduğu sorusuna menkul olduğunu söyleyerek cevap vermiştir.⁷⁰¹ Minkârîzâde'nin fetvasında da Zekeriyazâde'nin fetvasına çok benzer şekilde mukâtaalı vakıf arsa üzerine yapılan mülk evin menkul olduğu ifade edilmektedir.⁷⁰²

3.2.4. Mütevellinin Mukâtaalı Mülkler Üzerindeki Hakları

3.2.4.1. Hakk-ı Karar

Ebussuûd Efendi vakıfda imkân olmasına rağmen mütevellinin mukâtaaya verip binaya izin vermesi sonrası yeni mütevellinin bunu iptal edip evi kaldırarak vakıf malıyla vakıf için yeniden inşaya kâdir olduğuna hükmetmiştir.⁷⁰³ Hoca Saadeddin de benzer bir konuda Ebussûd gibi fetva vermiştir;⁷⁰⁴ ancak bu fetvada bir fark vardır ki mutasarrıfın inşa ettiği bina başka cihete vakfedilmiştir. Burada binanın vakfedilmesi bir hüküm ifade etmemektedir; çünkü akit baştan bağlayıcı olarak kurulmamıştır. Vakfın gücü varken inşadan kaçınıp arsayı mukâtaaya vermek bağlayıcı sayılmamaktadır. Sunullah Efendi'nin fetvasında caminin müezzini için yapılmış olan evin yanması ve vakıfda yeniden inşa için bir paranın olmaması nedeniyle boş arsanın bir kısmının mukâtaa ile kiralandığı bilgisi yer almaktadır. Müteveli daha sonra mutasarrıfa özel mülkü olarak bina yapmasına izin vermiştir, Sunullah Efendi bu eve “İmama meşrutadır.” diyerek cami ahâlisinin el koyamayacağına hükmetmiştir.⁷⁰⁵ Fetvada evin yanması ve vakıfta inşaya

⁷⁰¹ “Mesele: Mukâtaa ile vakıf arsa üzerine mebnî olup Zeyd'in mülkü olan menzil akar mıdır yoksa menkûl müdür? *el-Cevâb*: Menkûldür.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 153b.

⁷⁰² “Mesele: Mukâtaalı vakıf arsa üzerine mebnî olup mülkü olan menzil akar mıdır yoksa menkûl müdür? *el-Cevâb*: Menkûldür.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 169a.

⁷⁰³ “557. Mesele: Mesele: Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyetini evladına ve evlad-i evladına şart edip ber-mûceb-i şart-ı vâkıf evladdan tevliyete mutasarrıfe olan Hind vakf-i mezbûrdan muhterik olan akarâtı tamir ve termim etmeyip arzına mukâtaa takdîriyle Amr'a verip Amr dahi kendi malıyla üzerine bina ihdâs eyleyip mutasarrıf iken Hind fevt olup evlad-i vâkıfdan Zeyneb mütevellîye olunca “Hind-i mezbûre vakfa gadredip arsa-i hâliyeyi mukâtaa ile Amr'a vermiş. Benim mukâtaa ile verdiği rızam yokdur. Kendim tamir eyledikten sonra vakfa ilhâk ederim, enfa'dır” deyu zikrolunan arzı Amr'dan şer'le taleb edip ahza kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Vakıfda müsâade ve vüs'at var iken tamir etmeyip vermiş olup ve ücret-i arz ecr-i mislinden ziyade eksik ise hâlen mütevellîye şart-ı vâkıfı icra edip almağa kâdire olur (Ebussuûd Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 119.

⁷⁰⁴ “266. Mesele: Bir vakıf dükkân muhrak oldukda cânib-i vakıf imaretine vakıfda vüs'at varken Zeyd-i mütevellî bina eylemeyip yerini Amr'a ecr-i mislinden noksan ile verip Amr üzerine nefsi için dükkân bina eyleyip cihet-i uhrâya vakfeylese fevt oldukda arsa-yı mezbûre mütevellîsi bina mütevellîsine binayı ref' eyle ben kendi vakfımın malından bina ederim demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Salur, *Hoca Saadeddin Mecmuası*, 101.

⁷⁰⁵ “411. Mesele: Bir mescidde imam olanlara süknâsı vakf ü meşrût ev muhterik bi'n-nâr olup kat'an eser-i bina kalmayıp mal-i vakf ile mücerred ebnâya mecâl olmamak ile vakf-i mezbûrun mütevellîsi zikrolunan evin arkasını ecr-i misil mukâtaa ile hâricden Amr'a verip Amr dahi nefsi için malıyla ev ihdâs eylese ba'dehû ahâli-i mahalle “Zikrolunan ev imama meşrûttur” deyu evi Amr'den alıp imamı iskana kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 130.

para olmaması nedeniyle mukâtaanın zorunlu olarak yapıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Bu nedenle kişinin müteveli izni ile yapmış olduğu evin hakk-ı kârarı olduğu yönünde fetva sâdır olmuştur.

Konuyla ilgili daha sonra Zekeriyazâde'nin fetvalarına rastlamaktayız. İlk fetva konuya ışık tutacak mahiyettedir.⁷⁰⁶ Fetvada vakıf dükkânın yandığı, vakfın yeniden inşa için parasının olmadığı ve yeri icâreteyn ile kiralamaya da talip bulunmadığından mütevellinin arsayı ecr-i misil mukâtaa ile kiraladığı ifade edilmektedir. Mutasarrıfın müteveli izni ile özel mülk olarak dükkân inşa etmesinden sonra müteveli değişmiş ve ilk mütevellinin kiralamasını kabul etmediğini söyleyerek arsaya el koymak istemiştir; ancak Zekeriyazâde buna cevaz vermemiş ve mutasarrıfın hakk-ı kararı olduğu yönünde fetva vermiştir. Bir sonraki fetva ile bu fetvayı bir arada değerlendirdiğimizde resim daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁷⁰⁷ Fetvada vakfın tekrar inşaaya gücü varken mütevellinin yıkılan binayı tamir etmeyip arsayı mukâtaa ile kiraladığı ve mutasarrıfa özel mülk olarak binayı yeniden inşa için izin verdiği ifade edilmektedir. Vakfın inşaaya gücü varken mütevellinin arsayı mukâtaaya vermesi bağlayıcı kabul edilmediğinden, yeni mütevellinin mukâtaa akdini iptal edip inşa edilen binayı yıktırıp vakıf adına yeniden bina yapmasının imkânı fetvada sorulmuştur. Zekeriyazâde bu soruya “Vakfa en faydalı olanı yapar.” şeklinde ucu açık bir cevap vermiştir. Yani vakıf için faydalı olanın mâl-i vakıfla bina yapıp burayı icâreteynle kiraya vermek mi yoksa bu haliyle özel mülk olarak bırakıp mukâtaa almak mı olduğu müteveliye bırakılmış bir tercih olmaktadır. Ancak bu durumda vakıf adına bina yapılması vakfın yararına görüldüğünden fetva zımnen yıkımı ve mütevellinin yeniden inşasını onaylamaktadır. Zekeriyazâde'nin bir başka fetvasında da yine benzer bir durum söz konusudur. Vakıfda binaya imkân varken mütevellinin vekilinin, harap olan dükkânların arsasını mukâtaayla başlalarına kiralayıp binaya izin

⁷⁰⁶ “Mesele: Bir vakfın müstegallâtından olan dükkân harîkde muhterik olup arsa-i sırfe kaldıkda müceddid ebnâya cânib-i vakfda müsaade olmayıp ve icâre-i muaccele ve müeccele ile isticâr eder kimesne olmamağla mütevellisi ol arsayı ecr-i misil muâdil senede şu kadar mukâtaa takdîri ile Amr’a icâr ve teslim ve ol arsa üzerine ihdâs edeceği ebniye mülkü olmak üzere Amr’a izin verip Amr dahi ol arsa üzerine malıyla nefsiyçün bir dükkân bina edip ba’dehû Zeyd ma’zûl olup yerine Bekir müteveli oldukda Bekir “Taarruzunu Zeyd’in vech-i muharrer üzere icârını tutmam.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a.

⁷⁰⁷ “Mesele: Zeyd-i müteveli bir vakıf pirinç deyneği harâb olup kâbil-i intifâ’ olmadıkda galle-i vakıfda tamire müsaade varken tamir etdirmeyip ⁷⁰⁷ Amr’a ol deyneğin yerini icâre-i muaccele senevî bir mikdâr akçe mukâtaa ile verip Amr dahi ol yerin üzerine izn-i müteveliyle vaz’-ı kadîmi üzere deynek bina vaz’ edip cânib-i vakfa resmini edâ ederken Zeyd ma’zûl olup yerine Bekir müteveli oldukda Zeyd’in icârını tutmayıp hâlen “Galle-i vakıfda binaya müsaade vardır.” deyu Amr’a ol vaz’ ve bina ettiği eşyayı kaldırıp yerini vakıf için zabta “Mâl-i vakfdan bina ederin.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vakfa enfa’ olanı eder.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 135a.

verdiği ifade edilmektedir. Sonrasında mütevellini durumu öğrenip vakıfda binaya imkân olduğundan mutasarrıflara binalarını icâre-i muacceleyle mahsûb edip ecr-i misil müeccele ile tasarruf etme ya da binalarını kaldırtma noktasında seçim hakkı tanımıştır. İcâreteynle tasarrufu kabul etmemeleri halinde mütevellî binalarını kaldırtıp mâl-i vakıf ile vakıf için yeniden inşa edeceğini belirtilmektedir.⁷⁰⁸ Bu fetvada da vakıfda inşa imkânı varken yapılan mukâtaa akdinin bağlayıcı olmadığı ve yapılan binaların hakk-ı kararlarının olmadığı anlaşılmaktadır.

Minkârîzâde'nin de iki fetvasında aynı minval üzere hükümler yer almaktadır. İlk fetvada yangında harab olan vakıf dükkânın vakfın imkânı varken yeniden inşa edilmeyip arsasının mukâtaa ile kiralanarak mülkiyet üzere binaya izin verildiği ifade edilmektedir. Minkârîzâde binanın kaldırılmasının vakfa zararı olmadığından yeni mütevellinin bu binayı yıktırıp vakıf malıyla vakıf için yeniden dükkân inşa edilmesinin sahih olacağına hükmetmiştir.⁷⁰⁹ Burada da mukâtaayı zorunlu kılan bir durum olmadığından akdin bağlayıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Asıl olan yeniden inşanın vakıf malıyla yapılmasıdır. Bu imkân yoksa diğer kiralama usulleri ile yeniden inşa işleri yapılmaktadır. Bir başka fetvada da vakıf evin yandığı; ancak vakıfda inşa için imkân olmadığı ve muacceleyle mahsuben evi tamire de kimsenin talip olmadığı ifade edilmektedir. Bu durumda mütevellinin arsayı mukâtaa ile kiralayıp özel mülk olarak binaya izin vermesinin sahih olduğu ifade edilmektedir.⁷¹⁰

Çatalcalı'nın da konu ile alakalı bir fetvası bulunmaktadır. Müezzinlere vakfedilen evin yanıp arsanın boş kalması üzerine mütevellî arsayı mukâtaa ile kiralamış ve mülkiyet

⁷⁰⁸ “Mesele: Vüzeradan birinin arz ve binası vakıf olan dekakin harabe-i müşrif oldukda mütevellî-i asilın vekili olan Zeyd galle-i vakıfta bina ve meremmete min külli'l vücuh müsaade var iken arzı nefsi için ecri misilden ekal mukâtaa ile Amr ve Bekir ve Beşir'e verip ve kendi mallarıyla nefisleri için mülkiyet üzere binaya izin vermekle mezburlar müceddeden bina eyleseler halen mütevellî olan Halid mezburlara “Galle-i vakıfda binaya müsaade vardır, binaya harç olunan akçenizi icâre-i muaccesine mahsûb edip dükkânları ecri misli ile mutasarrıf olun ve illa binanızı ref edin, galle-i vakıf ile vakıf için bina ederim.” demeğe şer'ân kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ketebehü Yahyâ el-fakîr” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 131a derkenâr.

⁷⁰⁹ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı harîkde muhterik olup vakıfda binaya müsâade var iken Zeyd bina etmeyip yerini mukâtaa ile Amr'a verip üzerine mülkü olmak üzere bina ettikten sonra Bekir mütevellî olsa Amr'a binanın kal'ı muzır olmamağla binasını kal' ve ref' etdirip yerine vakıf için dükkân bina etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 199b.

⁷¹⁰ “Mesele: Bir vakıf menzil muhterik olup vakıfda binaya müsâade olmayıp muaccesine mahsûb olmak üzere binaya râğbet eder kimesneler bulunmayıp bir müddet harâbe kalmağla mütevellisi arsası mislinden ecr-i misli olan şu kadar akçe mukâtaa ile Amr'a icâr ve binaya izin verip Amr dahi mülkü olmak üzere bina eylese hâlen mütevellî “Ol mukâtaayı almam, binasıyla mukâtaa alırım.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Cevap yok.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 200b.

üzere bina yapmasına izin vermiştir. Birkaç sene sonra yeni gelen müezzin kendi malıyla vakıf için ev bina etmek istemiş, binanın durması vakıf için zarar oluşturduğundan müteveli müezzine vakıf için bina yapmasına izin vermiştir. Müteveli mukâtaalı evi vereseye kaldırtmak istediğinde veresinin itiraz hakkı olmadığı fetvada hükme bağlanmıştır.⁷¹¹ Bu fetvadan da vakıf adına bina yapma imkânının olduğu yerde mukâtaanın bağlayıcı olmadığı ve buraya inşa edilen binaların hakk-ı kararının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Feyzullah Efendi'nin de fetvasında vakıfda bina yapmaya imkân varken mütevellinin arsayı mukâtaa ile kiralayıp özel mülk olarak bina yapımına izin vermesinin bağlayıcı olmadığı ifade edilmektedir. Fetvanın devamında vakıfda binaya imkân olup vakıf adına bina edilmesinin vakfa daha faydalı olması ve mukâtaalı binanın kaldırılmasının vakfa zararı dokunmaması nedeniyle bu evin kaldırılıp mâl-i vakıfla vakıf için bina yapılmasının caiz olduğu belirtilmektedir.⁷¹² Feyzullah Efendi'nin fetvası da zorunluluk olmadan yapılan mukâtaa akdinin bağlayıcı olmadığı ve binanın hakk-ı kararının bulunmadığını ifade etmektedir.

Konuyla ilgili incelediğimiz tüm şeyhülislam fetvaları birbiriyle bu anlamda örtüşmektedir. Zekeriyazâde öncesinde arsanın mukâtaa ile kiralanması için vakfın tamire gücünün olmaması ve vakfı kiralamaya talip kimsenin bulunmaması şart koşulmuştur. Zekeriyazâde ise buna ilaveten vakfı icâreteynle kiralayacak kimsenin bulunmamasını da zikretmiştir; ama fetvaların tamamında mukâtaanın neden tercih edildiği ifade edilmemektedir. Bir kısmında vakfın tamire gücü olmadığından ve vakfı kiralamaya kimse meyletmediğinden mukâtaa ile kiralama yapıldığı belirtilse de bunun bir zorunluluk olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Birçok fetvada mukâtaanın neden

⁷¹¹ “1379. Mesele: Zeyd menziline vakfettikde “*Filan mescitte müezzin olanlar dilerler ise sâkin olalar, dilerlerse âhara icâr edeler*” deyu menzili ol mescitte müezzin olanlara vech-i muharrer üzere şart etmekle, ol mescidin müezzini Amr menzilde sâkin iken menzil muhterik olup arsa-i sırfa kaldıkda menzilin mütevellisi Bekir arsasını senede şu kadar akçe mukâtaa ile Amr’a verip binaya izin vermekle Amr dahi arsada kendi malıyla nefsi için menzil bina ettikten sonra, birkaç sene mururunda Amr fevt olup yerine Beşir müezzin olsa, Beşir arsa-i mezbûrede kendi malıyla vakıf için ke’l-evvel menzil bina etmek murad edip Amr’ın binasının durması vakfa muzırr olmakla müteveli Amr’ın binasını veresesine kal’ ettirmek istedikde verese mücerred “*Amr arsasını mukâtaa ile almış idi*” deyu imtinâa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb: Olmazlar.*” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/266.

⁷¹² “1070. Mesele: Bir vakıf menzil muhterik oldukda vakıfda binaya müsâade var iken mütevellisi Zeyd arsasını Amr’a icâr ve mülkiyet üzere binaya izin vermekle Amr dahi nefsi için menzil bina ettikten sonra birkaç sene mürûrunda Zeyd’in yerine Bekir müteveli olsa galle-i vakıfda binaya müsâade olup vakıf için müceddeden bina olunmak enfa’ olup Amr’ın binasının kal’ı vakfa muzır olmamakla Bekir Amr’a binasını kal’ ettirip ke’l-evvel vakıf için menzil bina etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb: Olur.*” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 166.

yapıldığı veya bir zorunluluğa binaen yapıldığını ifade eden bir karine bulunamamaktadır. Ancak şu bir gerçektir ki vakıfta tamire imkân varken yapılan mukâtaa akdi geçersizdir. Çünkü bu işlem vakfın zararına olan bir durumdur, vakıf arsadan cüz’î bir kira almakta ve bina özel mülk olmaktadır. İncelediğimiz fetvaların hepsinde vakıfta tamire imkân varken mütevellilerin yaptığı mukâtaa işlemlerinin bağlayıcı olmadığı ve yapılan özel mülklerin karar hakkı olmadığı ifade edilmektedir. Ancak zorunlu olarak yapılmış olan mukâtaa akdini de yeni gelen mütevellinin geçersiz sayma hakkı yoktur ve bu durumdaki özel mülklerin karar hakkı bulunmaktadır. Mütevellilerin bu binaları yıktırmaları söz konusu değildir.

3.2.4.2. Yeniden İnşa İçin Müteveli İzni

Mukâtaalı arsa üzerine yapılan binanın karar hakkı olması için müteveli izni ile yapılmış olması şarttır. Ancak izin alınıp tasarruf edildikten bir müddet sonra binanın yıkılması sonrası yeniden inşa için tekrar izne ihtiyaç var mıdır? Fetvalarda gördüğümüz üzere yeniden inşa için tekrar müteveli izni gerekli görülmektedir. Mütevelliden izin alınmadan yapılan binaların karar hakkı ortadan kalkmakta ve yapılar müstehikku’l-kal‘ durumuna düşmektedir. Zekeriyazâde’nin daha önce belirttiğimiz dört fetvasında da mutasarrıfın yeniden inşayı müteveli izni ile yapacağı belirtilmektedir.⁷¹³ Minkârîzâde ise daha açık ifadelerle binadan eser kalmayıp yeniden inşa için mütevellinin iznine ihtiyaç olup olmadığı sorusuna “Muhtaçtır.” diyerek cevap vermiştir. Bir sonraki fetvada mutasarrıfının izin almadan kendi mülkü olmak üzere inşa ettiği binanın yıkılmasının vakfa zararı olmaması halinde müteveli tarafından yıktırılabilirliği ifade edilmektedir.⁷¹⁴ Minkârîzâde’nin bir fetvasında da arsa üzerindeki binanın tamamen yanması sonrası mutasarrıfın yeniden inşa için müteveli iznine ihtiyacı olduğuna dair hüküm bulunmaktadır.⁷¹⁵ Feyzullah Efendi ise mukâtaalı arsa üzerindeki mülk binanın yıkılması sonrası mütevellinin mutasarrıfa vakıf için bina yapmaya izin verdiği; ancak mutasarrıfın bunu kabul etmeyip özel mülkü olarak bina etmek istediği belirtilmektedir. Fetvanın

⁷¹³ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* 1641, 1642, 1788, 1789

⁷¹⁴ “Mesele: Arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan menzilin binası muhterik olmağla Zeyd ke’l-evvel bina ihdâs etmek istedikde izn-i müteveliye muhtâc mıdır? *el-Cevâb*: Muhtâcdır.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 196b.

⁷¹⁵ “Mesele: Zeyd’in arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzilin binasını muhterik olup Zeyd arsasında ke’l-evvel bina murâd ettikde arsa mütevellisinin iznine muhtâc mıdır? *el-Cevâb*: Muhtâcdır.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 202b.

devamında mütevellinin bunun üzerine mutasarrıfı bina etmekten men‘ edebileceği belirtilmektedir. *Behcetü’l-fetâvâ*’da yer alan bir fetvada da mukâtaalı arsa üzerindeki mülk binanın yanıp kül olması üzerine başkasına ferağ edildiği ve müteveli tarafından yeniden mukâtaaya verilip bina için de izin verildiği ifade edilmektedir. Ancak ikinci mutasarrıf da bina etmeyip başkasına ferağ etmiştir. Buna rağmen üçüncü mutasarrıf yapı için izin almadan bina inşa etmiştir. Fetvanın devamında mütevellinin bu durumda, arsaya zararı yoksa binayı yıktırabileceği, arsaya zararı varsa da binanın yıkık haldeki kıymetinin verilerek vakıf adına satın alınabileceği, ya da yıkılana kadar beklenerek nakzının mülk sahibine verileceğine hükmedilmiştir.⁷¹⁶

3.2.4.3. Mütevellinin Yapılan Satıştan Bedel Alma Hakkı

Mutasarrıfın satım için izne ihtiyacı olmadığı gibi, mütevellinin de yapılan satıştan resm veya öşür adı altında bir bedel alma hakkı da bulunmamaktadır. Fetvalarda bu durum açıkça tasrih edilmiş, bu şekilde para alınması durumunda mutasarrıfın bu parayı mütevelliden geri alabileceği de belirtilmiştir. Hoca Saadeddin yapılan satımdan mütevellinin resm adı altında bir bedel alamayacağını yalnızca ecr-i misil alabileceğini ifade etmiştir. Fetvada, yapılan satımdan, örfen vakfa alınan bedel dışında bir miktarın alınamayacağı ifade edilmektedir.⁷¹⁷ Sunullah Efendi de benzer bir soruya “Bedelin öşrü, ecr-i misle denkse müteveli tarafından alınabilir.” diyerek aynı şekilde cevap vermektedir.⁷¹⁸ Yani satım bedelinin öşrü değil ecr-i misil olarak alınan bedel vakıf için kabzedilmektedir. Ancak satım bedelinin öşrü alınan ecr-i misle tekabül ediyorsa o zaman buna cevaz verilmiştir.

⁷¹⁶ “1470. Mesele: Zeyd’in icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzil bi-emrillahi teâla muhterik olup arsa-i sırfâ kaldıkda Zeyd arsa-i mezbûreyi izn-i mütevellîyle Amr’a ferâğ edip müteveli dahi senede şu kadar akçe mukâtaa ile Amr’a icâr ve üzerine malıyla ihdâs ettiği bina mülkü olmak üzere Amr’a izin ve temessük verip lakin Amr arsa üzerine bina ihdâs etmeyip izn-i mütevellîyle arsa-i mezbûreyi Bekir’e ferâğ ve müteveli dahi ol kadar akçe mukâtaa ile zabtetmek üzere Bekir’e temessük verip ba‘dehû Bekir müteveli izninsiz arsa-i mezbûre üzerine nefsi için menzil bina ettikten sonra ol binayı Beşir’e semen-i maluma bey‘ ve teslim eylese hâlen müteveli binanın kal‘ı vakfa muzır değil ise Beşir’e binasını kal‘ ettirdip kal‘ı muzır ise Beşir’e “Binanın kâimen ve menzûan kıymetlerinin ekalli ile vakıf için bana bey‘ yahud mütehallis olunca[ya dek] tarabbus eyle” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 286.

⁷¹⁷ “447. Mesele: Zeyd yeri vakıf mülk menziline ve bahçesini Amr’a bey‘ eyledikde müteveli-yi vakıf olan Bekir her sene mukataasını alırken vakıf için resm dahi almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, ecr-i mislin alır.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 130.

⁷¹⁸ “415. Mesele: Yeri mukâtaalı vakıf ve eşcârı mülk olan bağını Amr’a bey‘ ettikde müteveli-i vakıf “Semenin öşrünü alırım” demeye kadir olur mu? *el-Cevâb*: Ecr-i misil olunca olur.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 130.

Zekeriyaazâde de yapılan satımdan bedelin öşrünün alınamayacağı; ancak vakfa bir miktar para verileceği yönünde kendinden önceki şeyhülislamı benzer hüküm vermiştir.⁷¹⁹

Bir başka fetvasında da yine mutasarrıfın aldığı satım bedelinin öşrünü, mütevellinin vakıf için alma hakkı olmadığı vurgulanmıştır.⁷²⁰

Zekeriyaazâde sonrasında Çatalcalı da aynı yönde fetva vermiştir. Mütevellinin mutasarrıftan satım için resm nâmına bir bedel alamayacağı ifade edilmiştir.⁷²¹

Mütevellinin zorla bir bedel alması durumunda mutasarrıfın bu parayı geri alma hakkı olduğu da fetvalarda yer almaktadır.⁷²² Mütevellinin mutasarrıftan ücret alamayacağı gibi, müşteriden de satışa izin bedeli adı altında bir para alamayacağı tasrih edilmiştir.⁷²³

3.2.5. Mutasarrıfın Mukâtaalı Yapılar Üzerinde Hakları

Mukâtaalı arsa üzerine inşa edilen bina ve dikilen ağaçlar özel mülk olduğundan mutasarrıf tarafından her türlü mâli akde konu olabilmektedir. Mutasarrıfın bu mülkleri hibe etme, vakfetme, kiralama hakkı bulunmaktadır. Bu başlık altında mukâtaalı arsalar üzerindeki özel mülklerin hibesi, vakfi, satılması, kiralanması ve rehni üzerinden değerlendirmeler yapacağız.

3.2.5.1. Mukâtaalı Mülklerin Hibesi

Mukâtaalı mülklerin hibe edilebileceği ile ilgili Ebussuûd, Hoca Sâdeddin, Zekeriyaazâde ve Çatalcalı'nın fetvaları bulunmaktadır. Fetvalarda dikkati çeken nokta mutasarrıfa ait olan bina ve ağaçlar arasında ayırma gidilmiş olmasıdır. Binanın arsadan ayrı düşünülmesi nedeniyle hibesi sakıncalı görülmezken, ağaç ve bağların arsadan ayrı

⁷¹⁹ “Mesele: Zeyd arz-ı vakıf üzerinde olan bağını bir mikdâr meblağa Amr’a bey’ ve teslim ettikde vakfın mütevellisi olan Bekir “Semen olan meblağın öşrünü vakıf için alırım.”⁷¹⁹ demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, vakfa bir mikdâr nesne verilir.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 133a.

⁷²⁰ “Mesele: Arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan bir dükkânın mâliki Zeyd dükkân-ı mezbûru Amr’a bir mikdâr akçeye bey ve teslim ettikden sonra arsa mütevellisi Zeyd’in semen deyu aldığı meblağın öşrünü vakıf için almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 136b.

⁷²¹ “1603. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzilin binasını Amr’a bey’ ve teslim ettikde arsa mütevellisi Bekir Zeyd’den resm namına nesne almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/302.

⁷²² “1604. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzilin binasını Amr’a bey’ ve teslim ettikde arsa mütevellisi Bekir resm namına Zeyd’den tegallûben şu kadar akçe alsın, Zeyd meblağ-i mezbûru Bekir’den istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/303.

⁷²³ “1602. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzilin binasını Amr’a bey’ ve teslim ettikde arsa mütevellisi Bekir Amr’a “Bana şu kadar akçe verip şirâya izin temessükü al, ve illâ menzili sana zabt ettirmem!” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/302.

görülmemesi sebebiyle, arsanın ferağ edilmeden ağaç ve bağların hibesinin sahih olmadığı konusunda görüş birliği oluşmuştur.

Ebussuûd Efendi arsa ve ağaçların birbirinden farklı olduğunu, binanın arsaya ittisalinin zayıf,⁷²⁴ ağaç ve bağların ise kuvvetli olması nedeniyle müşâ olarak değerlendirip hibesinin sahih olmadığını ifade etmiştir.⁷²⁵ Başka bir fetvada da Ebussuûd Efendi mutasarrıfın bahçesini kızına hibe etmesinin caiz olmadığına hükmetmiştir. Ancak fetvanın devamında kızın bahçenin yerini mütevelliden mukâtaa ile alması sonrasında, mutasarrıfın (babasınının) hibe etmesi ile hibenin geçerli olacağı hükmü yer almaktadır.⁷²⁶ Ebussuûd Efendi mukâtaalı arsa üzerine yapılan binanın hibesinin sıhhatinin sorulduğu bir başka soruya da bunların bağ ve bahçe gibi olmadıkları, bu nedenle hibesinin sahih olduğu şeklinde cevap vermiştir.⁷²⁷ Ebussuûd'un fetvalarında müteveli izni ile ferağı atlamak için, bağ, bahçe ve ağaçların karşı tarafa satılıp semenin daha sonra hibe edilmesi şeklinde bir yöntem geliştirildiğini görmekteyiz.⁷²⁸ Satım için müteveli izni gerekli görülmediğinden, ikili işlemi yapmak yerine mutasarrıfların bu yöntemi kullandıkları da şer'îye sicillerinde Durmuş tarafından tespit edilmiştir.⁷²⁹ Zekeriyazâde de mukâtaalı arsa üzerindeki dükkân, bağ ve bahçenin hibesinin geçerli olup olmadığı sorusuna Ebussuûd'un fetvalarıyla örtüşecek şekilde fetva vermiştir.

⁷²⁴ “Mesele: Zeyd mukâtaalı yerde olan tahta havlusunu ve içinde olan binalarını kemâl-i sıhhatinde Amr'a hibe edip Amr dahi mevhuu kabz ve mukâtaayı kabul eylese ba'dehû Zeyd vefat ettikte veresei hibe-i mezbureyi kabul etmeyip Amr'ın elinden mevhubu almaya kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Bina girâs gibi değildir. Gayri mevhuba ittisali zayıftır. Hibe-i müşâ' hükmünde olmaz. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 211b.

⁷²⁵ “Mesele: Zeyd vakıf yer üzerinde olan bağını hibesi sahih olur mu? *el-Cevâb*: Sahih olmaz. Vakıf yerdeki ev gibi olmaz, kökleri yere girmiştir, müşâ' hükmündedir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 211b.

⁷²⁶ “Mesele: Zeyd mukâtaalı vakıf yerde olan mülk bahçesini kızı Hind'e hibe eylese sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Yeri kızı mütevelliden mukâtaaya alıp ondan sonra hibe ve teslim edince olur ve illâ olmaz, urûku yere tedâhul etmek ile müşâ' gibi olmuştur. Vakıf yerde bina olunmuş ev gibi değildir. Onun teslimi sahihtir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 211b.

⁷²⁷ “Mesele: Mukâtaalı vakıf yer üzerinde olan evin hibesi caiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur, bağ ve bahçe gibi değildir. Ebussuûd.” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 211a.

⁷²⁸ “Mesele: Zeyd mukâtaalı vakıf yerde olan bahçenin bir miktarın evlerinin bir miktarın kızı Hind-i balığaya hibe edip ve teslim edip hüccet verse ba'dehû Hind fevt olunca Zeyd hibesinden rucû'a şer'an kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, yeri mukataalı olunca, bağ ve bahçenin hibesi sahih olmaz, amma evleri tamam-ı tahliye ve teslim edip içinde kendinin bir hasırın dahi komayıp alakasını bi'l-küllîye kat' edip Hind dahi Zeyd'in izni ve emri ile kabz edip tasarruf etti ise evlerin hibesinden rucû' edemez. Eğer tafsil-i mezbur üzerine olmadı ise onda dahi rucû'a kâdirdir. Ebussuud.

Mesele: Zeyd bahçesin oğlu Amr'a hibe ve teslim eder oldukça teslim-i sahih ne vecihle olur? *el-Cevâb*: Yeri vakıf ise ya mirî ise Amr-ı müteveli ve sipahiden yeri icareye alıp Zeyd ondan sonra hibe ve teslim etmek gerektir, evla budur ki Amr'a bey' edip akçesin hibe ede. Ebussuud.” İskilibî, *Mecmau'l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 211a-b.

⁷²⁹ Durmuş, *Mukâtaa*, 203-204.

Zekeriyaşâde cevabında dükkânların hibesinin sahih olduğunu belirtmiş, bağ ve bahçenin hibesinin geçersiz olduğunu ise açıkça ifade etmese de fetvanın zımnında gizlemiştir.⁷³⁰ Yine Zekeriyaşâde mukâtaalı arsa üzerindeki mülk binanın başka bir şahsa hibesinin sahih olduğuna hükmetmiştir. Fetvaların her ikisinde de hibenin geçerli olması için mütevellî iznine ihtiyaç olmadığı belirtilmektedir.⁷³¹ Hibenin geçerli olması için mütevellî izninin gerekmediği yalnızca Zekeriyaşâde'nin fetvalarında açıkça ifade edilmektedir. Diğer şeyhülislamların incelediğimiz fetvalarında hibenin sıhhati noktasında mütevellî izni ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Hoca Sâdeddin binası mülk arsası mukâtaalı vakıf olan yeri mutasarrıfın küçük oğluna şartlarına uygun olarak hibe etmesinin geçerli olduğunu ve bu hibeden rücu edilemeyeceğini ifade etmiştir. Çatalcalı'nın fetvalarında ise bağ ve ağaçların arsasının ferağ edilmeden hibesinin sahih olmadığı tasrih edilmiştir.⁷³² Bunun tek istisnası, babanın sagîr çocuğuna hibesidir ki, burada baba çocuğun velisi olduğunun kabz şartı gerçekleşmiş sayılmıştır. Konuyla ilgili Ebussuûd⁷³³ ve Çatalcalının fetvaları birbiriyle örtüşmektedir.⁷³⁴ Ancak büyük olan çocuğun bizzat kendisinin kabzetmesi gerektiğinden arsa ferağ edilmeden hibe sahih görülmemektedir.⁷³⁵ Bu nedenle sagîre babası tarafından yapılan hibe sahih görülürken, büyük çocuğa yapılan hibe geçersiz sayılmıştır.⁷³⁶ Şeyhülislamların dördünün fetvalarının da birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir.

⁷³⁰ “Mesele: Zeyd mukâtaalı vakıf arsa üzerine bina ettiği dükkânı ve mukâtaalı vakıf arsa üzerine gars ettiği bağ ve bahçeyi izni mütevellî yoğiken oğlu Amr’a hibe eylese hibe-i mezbûre sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Dükkânda olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 263b.

⁷³¹ “Mesele: Senevî bir mikdâr akçe mukâtaası olan bir vakıf arsayı mutasarrıfı olan Zeyd üzerine izn-i mütevellî ve malıyla nefsiyün ihdâs ettiği ebniyeyi izn-i mütevellî yoğiken Amr’a hibe ve teslim eylese hibe-i merkûme sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 265a.

⁷³² “3359. Mesele: Hind yeri mukâtaalı vakıf ve eşcârı mülkü olan bahçesinin yerini izn-i mütevellî ile kızının oğlu Amr’a ferâğ etmeden eşcârını Amr’a hibe ve teslim eylese, hibe-i mezbûre sahiha ve tâmm olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/609.

⁷³³ “Mesele: Zeyd’in mukataa ile alınmış vakıf yer üzerinde olan bağ ile bahçesini sagîr oğlu Amr’a hibe-i sahiha ile hibe edip onun için kabz dahi edip mukataasını da mütevelliden Amr için kabul edip Amr’ın üzerine kaydettirse badehû Zeyd fevt oldukta sair verese “Bu hibeyi kabul eylemeziz” demeye şer’an kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar. Ve lehû. [Ebussuûd]” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 222b.

⁷³⁴ “Mesele: Zeyd mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsada mağrûse olan mülk eşcârını sagîr oğlu Amr’a hibe ve işhâd eylese, hibe-i mezbûre sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr. 112, 3331

⁷³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Durmuş, *Mukâtaa*, 200-206.

⁷³⁶ “3357. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve eşcârı mülkü olan bahçesinin arsasını izn-i mütevellî ile kebîr oğlu Amr’a ferâğ etmeden eşcârını Amr’a hibe ve teslim eylese, hibe-i mezbûre sahiha ve tâmm olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/609.

3.2.5.2. Mukâtaalı Mülklerin Vakfı

Mukâtaalı arsa üzerindeki özel mülklerin mutasarrıf tarafından arsanın vakfı cihetine vakfedilmesi ittifakla sahihtir. Mutasarrıfın başka cihete vakıf kurması konusunda ihtilaf olsa da müftâ bih olan görüş bu vakfın da hâkim kararıyla geçerli olacağı yönündedir. İncelediğimiz fetvalar özelinde bu şekilde kurulan vakıfların tamamının sıhhatine hükmedildiği görülmektedir.

	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Mukâtaalı Mülklerin Vakfı	İskilibî (3): 114a, 115a, 134b Fetâvâ-yı Ebussuûd (1): 100b Hoca Sâdeddin (1): 333 Zekeriyaşâde (7): 93a, 97a, 113a, 113b, 109a, 109b, 110a, Minkârîzâde (3): 168a, 189b, 195a Çatalcalı (9): 1278, 1279, 1281, 1475, 1481, 1482, 1483, 1484, 1633 Feyzullah Efendi (6): 970, 972, 1071, 1072, 1081, 1147 Yenişehirli (2): 1192, 1469	31

Tablo 28: Mukâtaalı Mülklerin Vakfı ile İlgili Fetvalar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ebussuûd'un fetvasında ihtilafa değinilmiş; ama sahih olan kavilin cihetler farklı olsa bile vakfın sahih olacağı yönünde olan görüş olduğu tasrih edilmiştir.⁷³⁷ İbn Kemal de ihtilafa temasla kadı hükmü ile vakfın geçerli olacağını ifade etmiştir.⁷³⁸ Sâdeddin Efendi bir fetvasında mukâtaalı arsa üzerine yapılan mülk bahçenin başka cihete vakfedilmesinin hâkim kararıyla geçerli olacağına hükmetmiştir.⁷³⁹

Zekeriyaşâde de mukâtaalı arsa üzerine yapılan mülk binanın mutasarrıf tarafından başka cihete vakfedilmesinin hâkim hükmüyle sahih olacağını yönünde fetva vermiştir.⁷⁴⁰ Çatalcalı mütevellî izni ile yapılan binanın vakfı için mütevellî iznine ihtiyaç olmadığını,

⁷³⁷ “Mesele: Vakf-ı mîrî üzerinde olan binaya akar itlâk olunur mu tescil olunca ne keyfiyetle kifâyet olunsun?

el-Cevâb: Bina akar değildir, vâkıfın mülkü olunca arza tebe‘iyyetle binanın sıhhat-i vakfı müttetekun aleyhâdır. Yeri vakıf olunca İmam Muhammed katında mutlakân sahihdir, menkûl-i müteârefdir. İmam Ebû Yusuf katında dahi sahihdir, ammâ meşâyih ihtilâf etmişlerdir. Ba‘zı ale’l-ıtlâk cevâza zâhib olmuşlardır, ba‘zı yer ile bina cihet-i vâhideye vakf olunca tecvîz etmişlerdir, esahh ferîk-i evvel kavlidir. Ebussuûd” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 114a.

⁷³⁸ “Mesele: Vakıf yer üzerinde olan emlakın âhara vakfı câiz olur mu? *el-Cevâb:* İhtilâfiyedir, kadı sıhhatine hüküm ederse olur. Ahmed bin Kemâl” İskilibî, *Mecmau’l-fetâvâ*, (İsmihân Sultan, 223), 115a.

⁷³⁹ “333. Mesele: Cihet-i muayyene için Zeyd’in vakfettiği arz üzerinde olup Amr’ın mukataa ile mutasarrıf olduğu mülk bahçesini Amr cihet-i muayyene-yi uhrâya vakfeyleyip hüküm-i şer‘î lâhik olsa Amr’ın vakfı sahih olur mu? *el-Cevâb:* Olur.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 111.

⁷⁴⁰ “Mesele: Zeyd senevî bir mikdâr mukataa ile mutasarrıf olduğu vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ve kendi malıyla nefsiyçün ihdâs ettiği ebniyeyi bir cihet-i uhrâya vakf eylese sahih olur mu? *el-Cevâb:* Hüküm-i hâkimle olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 93a.

mutasarrıfın kurduğu vakfın hâkim hükmüyle geçerli olacağını belirtmiştir.⁷⁴¹ Ali Efendi ayrıca dikilen ağaçların başka cihete vakfedilmesinin hâkim kararıyla geçerli olacağına hükmetmiştir.⁷⁴² Yenişehirli arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan yeri mutasarrıfın başka cihete vakfedip mütevellîye teslim etmeden ve şer'î tescil bulunmadan önce rücu edebileceğini ifade etmektedir. Burada da tescil olunmadan mukâtaalı yerlerin vakfının bağlayıcı görülmediği anlaşılmaktadır.⁷⁴³ Durmuş çalışmasında mutasarrıfın kuracağı vakfın geçerli olması için ayrıca şu şartların da bulunması gerektiğini ifade etmektedir; mukâtaa akdin sahih şekilde yapılması, vakfedilecek mülklerin vakıf arsaya mütevellî izni ile yapılmış olması, mutasarrıfın vakıf kurmaya ehil olması.⁷⁴⁴ Bu şartlara uygun olarak kurulan vakıfların sahih olacağı söylenebilir.

3.2.5.3. Mukâtaalı Mülklerin Satımı

İcâreteyn akdinde mutasarrıf sadece tasarruf hakkına sahip olduğundan ferağ söz konusu olduğunda bu durum yarı aynî bir hakkın satımı veya hakkın ıskâtı olarak değerlendirilmiştir ve mütevellî izni olmadan bu işlem gerçekleştirilemez. Mukâtaada ise binanın rakabe mülkiyeti mutasarrıfa ait olduğundan ve kişinin mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunma hakkı olduğundan satım işlemini yapmak için mütevellî izni aranmamıştır. Fetvalarda bu durum açıkça ifade edilmiş ve kişinin bina ve eşcârı satım

⁷⁴¹ “1279. Mesele: Zeyd taht-ı icâresinde olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ve kendi malı ile nefsi için bina ettiği menzilin binasını arsa mütevellîsi izninsiz cihet-i uhrâya vakfeylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hük-m-i hâkimle olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250.

⁷⁴² “1281. Mesele: Zeyd mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ve kendi malı ile nefsi için gars ettiği eşcârı cihet-i uhrâya vakfeylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Hük-m-i hâkimle olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/250.

⁷⁴³ “1192. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan menzilin binasını bir cihete vakfedip lakin teslim ile'l-mütevellî ve tescil-i şer'î bulunmasa Zeyd vakfından rücu' edip bina-i mezkûru mülkiyet üzere zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 231.

⁷⁴⁴ Durmuş, *Mukâtaa*, 198-199.

için mütevellî iznine ihtiyaç duymadığı Sunullah Efendi,⁷⁴⁵ Zekeriyyazâde,⁷⁴⁶ Minkârîzâde⁷⁴⁷ ve Çatalcalı⁷⁴⁸ tarafından belirtilmiştir.

3.2.5.4. Mukâtaalı Mülklerin Kiralanması

Mukâtaalı arsada inşa edilen binalar özel mülk olduğundan mutasarrıf tarafından başkasına kiralanması da caiz görülmüştür. Hoca Saadeddin'in bir fetvasında mutasarrıfın mukâtaa ile tasarrufta bulunduğu boş arsa üzerine inşa ettiği kârhâne, kiremit fırını ve başka binaların tamamını bir kişiye kiralayıp uzun sürede kira ücreti aldığı ifade edilmektedir.⁷⁴⁹ Minkârîzâde'de yer alan başka bir fetvada ise mutasarrıfın inşa ettiği binayı arsa olmaksızın kiralamasının sahih olacağı belirtilmektedir.⁷⁵⁰ Minkârîzâde'nin başka fetvalarında da mukâtaalı arsa üzerine inşa edilen binaların başka cihete vakfolması sonrası bina mütevellisinin bu mülkleri kiraya verebileceği fetvalarda ifade edilmektedir.⁷⁵¹ Çatalcalı da benzer bir hükümle bina mütevellisinin ilgili mülkü başkasına kiralayabileceğini ifade etmektedir. Yani mukâtaalı arsa üzerine yapılan binanın mukâtaası arsa mütevellisine ödendiği müddetçe arsa üzerindeki bina, mutasarrıf veya farklı cihete vakfedilmişse bina mütevellisi tarafından başkasına kiralanabilmektedir.

⁷⁴⁵ “512. Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü evini marifet-i mütevellî yok iken âhara bey'a kadir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 148.

⁷⁴⁶ “238. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan değirmenin binasını Amr'a bey' ettikde mütevellî izni lazım mıdır? *el-Cevâb*: Değildir (Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 63.

⁷⁴⁷ “Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan menzilin binasını Amr'a bey' ettikde izn-i mütevellîye muhtâc mıdır? *el-Cevâb*: Değildir.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 200a.

“Mesele: Yeri mukâtaalı vakıf ve eşcârı mülk olan bahçenin eşcârını Zeyd Amr'a semen-i ma'lûma bey' ve teslim ettikde mütevellî vakıfdan izne muhtâc mıdır? *el-Cevâb*: Değildir.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 210a.

⁷⁴⁸ “1601. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülkü olan değirmenin binasını Amr'a bey' ettikde mütevellî izni lazım mıdır? *el-Cevâb*: Değildir.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/302.

“1657. Mesele: Zeyd yeri mukâtaalı vakıf ve kürûmu mülkü olan bağının kürûmunu mütevellî izninsiz Amr'a bey' eylese, bey'-i mezbûr sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/311.

⁷⁴⁹ “379. Mesele: Zeyd mukataa ile mutasarrıf olduğu bir vakfin arz-ı hâliyesi üzerinde kendi malıyla kendi nefsi için bir büyük kârhâne ile bir kiremit fırını ve bazı ebniye dahi ihdâs edip cümleyi Bekir'e icâreye verip nice yıldan beri Bekir-i müste'cirden icâresin alırken...” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 119.

⁷⁵⁰ “Mesele: Zeyd arsası vakıf ve binası mülk olan menzilişi bi-düne'l-arz binasını Amr'a icâr eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 196b.

⁷⁵¹ “Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd'in vakfı ve binası Amr'ın cihet-i uhrâya vakfı olan fırını Bekir icâre-i muacele ve müeccelesiyle mutasarrıfken bilâ veled fevt olmağla mütevellisi Bekir'den binayı icâr murâd ettikde arsa mütevellisi “Ben icâr ederim.” deyu men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 189b.

“Mesele: Arsası mukâtaalı Zeyd'in vakfı ve binası cihet-i uhrâya Amr'ın vakfı olan dükkânı mütevellisi icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 195a.

Mukâtaalı arsa üzerindeki mülk binaların vefaen bey'î ve istiğlâli de caiz görülmüştür. Konuyla ilgili Çatalcalı ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır.⁷⁵² Fetvalarda borca karşı rehin olarak yapılan bey bi'l-istiğlâlin geçerli görüldüğü ve mülkün kendiliğinden yanması sonrası borcun sakıt olacağı, dâinin icazeti olmadan mutasarrıfın ilgili mülkü başkasına hibe veya bey' edemeyeceği yer almaktadır.

3.2.5.5. Mukâtaalı Mülklerin Rehni

Mukâtaalı vakıflar üzerindeki mülklerin (bina, ağaç, bağ) rehin verilmesi konusu satımdan farklı değerlendirilmiş ve caiz görülmemiştir. Çünkü Osmanlı alimleri bina ve ağaçların arsa olmaksızın rehnedilmesini müşâ olarak değerlendirmişlerdir. Hanefî mezhebinde müşâ'ın rehni sahih görülmediğinden, mukâtaalı vakıf arsalar üzerindeki mülklerin rehni caiz değildir. Her ne kadar bu bina ve ağaçların rehin verilmesi caiz görülme de pratikte bu duruma örnek fetvalar bulunmaktadır. Rehn-i fasidin teslimden sonra rehn-i sahih gibi hüküm doğurması nedeni ile de teslim alınmış olan binalarda rehinle ilgili hükümler geçerli olmakta ve buna göre fetva verilmektedir. Konu ile ilgili Ebussuûd, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır.⁷⁵³ Ebussûd Efendi fetvasında alınan borç karşılığı mukâtaalı evin rehin konulmasının caiz olmadığını ifade ettikten sonra "Amma rehn-i fasidin hükmü rehn-i sahih gibidir. Deyni edâ etmeyince evi tasarruf edemez." diyerek konuya açıklık getirmektedir. Çatalcalı da benzer şekilde hem bağın hem de binanın borç karşılığı rehin verilmesinin sahih olmadığına hükmetmiştir.⁷⁵⁴ Yenişehirli de bu şekildeki rehinin sahih olmayacağı yönünde görüş belirtmiştir.⁷⁵⁵ Çatalcalı'nın da Yenişehirli'nin de bu mülklerin rehin verilmesini caiz görmezken, teslim edildikten sonrası ile ilgili rehn-i sahih gibi hüküm verdiği görülmektedir. Çatalcalı rehin verilen yerde mutasarrıfın borcunu ödeyemeden vefat etmesi üzerine dâinin evi satıp borcunu tahsil ettikten sonra

⁷⁵² Çatalcalı 1973, 1797, 1798, 1799; *Behcetü'l-fetâvâ* 2707, 2710

⁷⁵³ Ebussuûd Bozânzâde, *Fetâvâ-yı Ebussuûd*, 284a; Çatalcalı 4014, 4015, 4034., Feyzullah 2528; Yenişehirli 2668, 2669, 2691, 2692, 2710

⁷⁵⁴ "4041. Mesele: Zeyd bir vakıf arsada mağrûs olan mülk kürûmunu dâini Amr'a deyni mukabelesinde rehin ve teslim eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/722.

"4042. Mesele: Hind arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk menziline binasını dâini Amr'a deyni mukabelesinde rehn u teslim eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/722.

⁷⁵⁵ "2668. Mesele: Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan menzilin binasını dâini Amr'a deyni mukabelesinde rehin ve teslim eylese sahih olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 515.

satım bedelinden para kalırsa diğer dâinlere sıra geleceğine hükmetmektedir.⁷⁵⁶ Yani rehin sahibi olan borçlunun diğer borçlulara öncelik hakkı bulunmaktadır. Yenişehirli de aynı manaya gelen benzer bir fetvada aynı hükme varmıştır.⁷⁵⁷ Feyzullah Efendi borç karşılığı rehin verilen mukâtaalı bina ile ilgili mutasarrıfın dâinin izni olmadan ve borcunu ödemedi mülkü başkasına satamayacağına hükmetmiştir. Burada dâinin borcu tahsil edene kadar imsâk hakkı bulunduğu yönünde fetva verilmiştir.⁷⁵⁸ Yenişehirli 100 gurus borca karşılık 100 guruştan fazla eden binanın rehin verilmesi sonrası, binanın yanması ile borcun sakıt olacağına hükmetmiştir. Fetvanın devamında bina sahibinin borcu için önden ödeme yapmış olması durumunda borç sakıt olacağı için bu ödemeleri geri alabileceği de tasrih edilmiştir.⁷⁵⁹ Rehın verilen mukâtaalı yerin dâinden geri kiralınması durumunda verilen kiralarn da borçtan düşüleceği belirtilmektedir.⁷⁶⁰ Aslında burda rehın olarak geöse de bu yapılan işlem bey' bi'l-istiğlâl olarak değeriendirilmelidir; çünkü râhinin elindeki malı kiralama gibi bir yetkisi bulunmamaktadır.

⁷⁵⁶ “4061. Mesele: Zeyd Amr’dan şu kadar aköe karz aldıkda arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan menzilinın binasını meblağ-i mezbûr mukabelesinde sıhhatinde Amr’a rehın ve teslim ettikten sonra kable’l-fekk Zeyd düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa, Amr sâir dâinlere “*Bina bey’ olunup ben deynimi istîfâ ettikten sonra fazla kalırsa siz iktisâm edin*” derken sâir dâinler “*Cümle semeni kısmet-i guremâya idhâl ederiz*” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/725-726.

⁷⁵⁷ “2669. Mesele: Bu surette Zeyd eda-i deyn etmeden menzil-i mezbûr Amr’ın yedinde iken düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa hâlâ Amr “Menzilin binası bey’ olunup semeninden deynimi istîfâ ettikten sonra mâadâsı sair guremâ beynlerinde kısmet olunsun” derken sair guremâ razılar olmayıp “Cümle semeni kısmet-i guremâda idhâl ederiz” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 516.

⁷⁵⁸ “2528. Mesele: Zeyd Amr’dan şu kadar aköe istikrâz eder oldukda Zeyd arsası mukâtaalı vakıf ve binası mülk olan hanının binasını Amr’a meblağ-i mezbûr mukabelesinde rehın ve teslim edip ba’dehû meblağ-i merkûmu kabzettikten sonra Zeyd ol hanı kable’l-fek Amr’ın izninsiz Bekir’e bey’ eylese Amr bey’i mücîz olmayıp istîfâ-i deyn edince[ye dek] hanı imsâka kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 434.

⁷⁵⁹ “2691. Mesele: Zeyd binasının kıymeti yüz guruşdan ezyed, yeri vakıf ve binası mülk menzilinın binasını Amr’a rehnedip ba’dehû mukabelesinde Amr’dan yüz guruş deyn ahzedip ve menzili Amr’a teslim ettikten sonra menzil-i merkûm bi-kadâillahi teâla harıkde bi’l-küllîye muhterik olsa deyn-i mezbûr sâkıt olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

2692. Mesele: Bu surette Amr menzil-i merkûm muhterik olmazdan mukaddem deyn-i mezbûrun şu mikdarını Zeyd’dan almış olsa hâlen Zeyd mikdar-i mezkûru Amr’dan istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 520.

⁷⁶⁰ “2710. Mesele: Zeyd yeri mukâtaalı vakıf ve kürûmu mülk bağıını Hind’dan karz aldığı şu kadar aköe bedel mukabelesinde Hind’e rehın ve teslim ettikten sonra Zeyd ol kürûmu Hind’dan isticâr ve bir müddet zabt ve icâre namına Hind’e şu kadar aköe verip Zeyd meblağ-i mezbûru asla hesaba kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 523.

3.3. İcâreteyn

Muaccele denen peşin kira bedeli ve müeccele denen yıllık kira bedeli alınmasından mülhem çift kiralı akit olarak tanımlayabileceğimiz icâreteyn akdinin Osmanlı uleması tarafından icâre akdinin daha farklı bir versiyonu olarak ortaya konup icâd olunduğunu söylemek mümkündür.⁷⁶¹ Akit şeyhülislamın yüzyıllar içindeki katkıları ve kanunnâmelerle gelişmiş ve yerleşik bir hal almıştır. Başlarda icâreteynin belli şartlar ve zaruret halleri için kullanılmasına izin verilmişken, akdin zamanla yaygınlık kazanıp sürekli uygulanır hale geldiğini görmekteyiz. Zekeriyazâde'den neredeyse elli yıl sonra meşihat makamında yer alan Feyzullah Efendi'nin fetvalarında bile icâreteyn ile ilgili “icâre-i muaccele ve müeccele-i faside ile mutasarrıf, alâ-vechi'l-icâreti'l-faside mutasarrıf olduğu.”⁷⁶² ifadelerinin yer alması, akde Osmanlı ulemasının bakış açısını yansıtmaya açısından dikkate şayandır. Akit fasid olarak nitelendirilse de geçerli kabul edilmiş ve yaygın şekilde kullanılmıştır. Yenişehirli'nin mecmuasında icâreteyn ile ilgili fetvaların bulunduğu bölüm başlığının “Babun fi'l-Ahkâmi'l-Cariye fi'l-İcâreti'l-Muaccele ve'l-Müeccele-i'l-Müteârafe fi'd-Diyâri'r-Rumiyye”⁷⁶³ şeklinde yer alması, bu akdin Anadolu ve Rumeli'de örf haline gelmiş ve yaygınlaşmış olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İcâreteyn uygulamasının 1612 yılında emr-i âlî ile meşrulaştığı,⁷⁶⁴ öncesinde ise icâre-i muaccele ve müeccele adıyla; ancak belirli süre için yapıldığı ifade edilmektedir. İcâreteynin kayd-ı hayat şartıyla tasarruf, tasarruf hakkının ferağı, çocuklara intikali gibi hakları ise 1612 tarihinden sonra kesinlik ve işlerlik kazanmıştır. Yine de icâreteyn akdinin sahih bir kiralama işlemi olarak görülmediği fetvalardan anlaşılmaktadır. Yenişehirli'nin fetvalarında icâre-i sahiha ile kiralınması şart kılınan mülkün mütevellî tarafından icâreteynle kiralınmasının caiz olmadığı tasrih edilmektedir.⁷⁶⁵ Zekeriyazâde'nin bir fetvasında vâkıfın, menzilini icâre-i muaccele ve müeccele ile kiralınmamasını şart koştüğünü müşahâde etmekteyiz. Buna rağmen mütevellî icâre-i

⁷⁶¹ İcâreteyn ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014); Murat Beyaztaş, *İslam Hukukunda Vakıf Gayrimenküllerin Kiraya Verilmesi Usulleri ve İcâreteyn*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

⁷⁶² Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, (1186-1189) 187-188.

⁷⁶³ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 275.

⁷⁶⁴ Kaya, *İcâreteyn*, 79.

⁷⁶⁵ “2500. Mesele: İcâre-i sahiha ile icârı meşrûta olan vakıf menzili mütevellisi hilâf-i şart-ı vâkıf icâreteyn ile icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 482.

muaccelle ve müeccele ile hem de ecr-i mislin altında kiralama yapmış, mutasarrıf vefat etmiş ve mülk oğluna intikal etmiştir. Mütevellinin şart-ı vâkıf gereği mülkü geri alıp başkasına müeccele ile kiralamasının imkânı sorulmuştur. Zekeriyazâde ise şart-ı vâkıfa rağmen ecr-i mislin tamamlatılıp vakıf mülkün mutasarrıfın oğlunda bırakılması yönünde hüküm vermiştir.⁷⁶⁶

Zekeriyazâde öncesinde Hoca Sâdeddin⁷⁶⁷ ve Sunullah Efendi'nin⁷⁶⁸ tasarruf hakkını batıl kabul ettikleri ve süresiz olarak icâre-i muaccele ve müecceleli kiralamaları onaylamadıkları bilinmektedir. İcâreteyn ile ilgili ilk fetvaların Hocaâde Esad ve Mehmed Efendiler döneminde sâdır olduğu söylenebilir. İcâreteynin 1612'de resmileştiği göz önüne alındığında 1622'den itibaren 18 yıl boyunca Zekeriyazâde'nin şeyhülislamlığı döneminde uygulamanın ayrıntılarının kesinleştiği ve pek çok konuda ilk defa Zekeriyazâde'nin fetvalarının yer aldığı çalışmamızda da görülmüştür.⁷⁶⁹

Zekeriyazâde'nin bir fetvası adeta icâreteynin tanımlamasının yapıldığı bir mesele görünümündedir. Fetvada vakıf bir hanın yanıp tamamen kül olduğu ve vakfın tamir için parası olmadığından arsanın uzun süredir boş kaldığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine mütevellinin altmış bin akçe muaccele ve iki bin akçe müeccele ile vakıf arsa üzerine bina yapılmasına izin vererek kiralamasının caiz olup olmadığı sorusuna caiz olduğu şeklinde cevap vermiştir.⁷⁷⁰ Fetvada anlatılan icâreteyn uygulamasıdır ve Zekeriyazâde bunun caiz

⁷⁶⁶ “Mesele: Bir vakıf menzilin vâkıfı Zeyd “Menzil-i mezbûr icâre-i muaccele ve müeccele ile icâr olunmaya.” deyu şart etmişken müteveli-i vakf menzil-i mezbûru Amr’a bir mikdâr akçe icâre-i muaccele ve ecr-i mislinden nâkıs ücret-i müeccele ile icâr edip Amr dahi ba’d-e’l-istîcâr birkaç sene tasarruf eylese hâlen Amr fevt olup menzil-i mezbûru veledi zabt ettikde müteveli-i vakf icâre-i muaccelede ecr-i mislinin noksânına mukâbil olandan fazlasını Amr’ın veresesine verip ve menzil-i mezbûru veledinden alıp şart-ı vâkıf üzere ecr-i misli ücret-i müeccele ile icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, vereseye ecr-i misli tekmiil etdirip veledi ecr-i misli ile tasarruf eder.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128a.

⁷⁶⁷ “1075. Mesele: Bir vakıf dükkân mahlûl oldukda müteveli-yi vakıf Zeyd’e yirmi bin akçe icâre-yi muaccele ve her ayda bir mikdâr icâre-yi müeccele ile verip Zeyd üç yıl mutasarrıfken Amr dükkânın icâresin otuz bin akçe edip talip olsa müteveli-yi vakıf re’s-i şehride meblağ-ı mezbûrla Amr’a icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Tasarrufât fâsidedir, lazım olan müddet-i muayyene ile ecr-i misline icârdır.” Salur, *Hoca Sâdeddin Mecmuası*, 228.

⁷⁶⁸ “486. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf fırının hakkı tasarrufun izn-i müteveli ile alâ vech-i şer’î Amr’a tevfiiz edip Amr’ın tasarrufunda iken müteveli-i merkûm fevt olsa yerine müteveli olan Bekir Amr’ın yedinde olan müteveli-i müteveffa temessüküne amel etmeyip bi-vech zikrolunan fırını Beşir’e icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, hakk-ı tasarruf dedikleri batıldır, vech-i şer’î ile tevfiiz demek batıl olduğu gibi.” Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 143.

⁷⁶⁹ Benzer tespitler için bk. Kaya, *İcâreteyn*, 92; Ahmet Akgündüz, “İcâreteyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/389-391.

⁷⁷⁰ “Mesele: Bir vakıf han harikde muhterik ve bi’l-küllîye harâb olup tamirine vakfın müsâadesi olmayıp zaman-ı medîd arz hâliye kalsa hâlen mütevellisi Zeyd Amr’ın altmış bin akçe icâre-i muaccele alıp yılda iki bin akçe icâre-i müeccele alıp yılda iki bin akçe icâre-i müeccele ile icâr edip üzerine dârü’l-

bir kiralama olduğunu belirtmiştir. Zekeriyazâde'nin böyle bir zorunluluk olmadan da icâreteynle yapılan işlemlerle ilgili pek çok fetvası bulunmaktadır.

Fetvalarda rastladığımız bir konu da muaccele gelirinin galleden sayılıp sayılmayacağı meselesidir. Birçok fetvada vakfın parasal imkânlarının kısıtlı hale gelmesi ve mürtezikanın maaşlarının dahi tam olarak ödenememesi durumunda, vakfın mülklerinden birinin mahlul kalıp mütevellî tarafından yeni bir muaccele ile kiralandığı ifade edilmektedir. Bu durumda mütevellînin “Muaccele geliri galleden sayılmaz.” veya “Ben bu parayla vakıf için akar satın alırım.” diyerek mürtezika veya meşrutun lehlere bu paradan vermemezlik edemeyeceği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili Zekeriyazâde,⁷⁷¹ Feyzullah Efendi⁷⁷² ve Yenişehirli'nin⁷⁷³ fetvalarında benzer hükümler yer almaktadır.⁷⁷⁴ Zekeriyazâde ile başlayan fetvaların tamamında muaccele gelirinin vakfın gelirlerinden sayılacağı anlaşılmaktadır. Zekeriyazâde'nin bu konuda da kurucu bir rol üstlendiği görülmektedir. Zekeriyazâde'nin fetvasında vakfın ekonomik olarak zor günlerden geçtiği ve müderrisin birkaç aylık maaşını tahsil edemediği anlaşılmaktadır. Mütevellînin vakıf mülkü muaccele ile vermesi sonrası müderrisin geçmişe dönük maaşlarının bu bedel üzerinden tahsilinin imkânına Zekeriyazâde cevaz vermemiştir; çünkü fetvaya yazılan nakilden anlaşıldığı üzere mütevellî bir önceki senenin giderlerini bu seneki gelirlerden karşılayamaz. Mütevellînin yükümlülüğü muaccelenin alındığı yıldaki maaşları ödemektir, geçmişe dönük tazminat vermek değildir. Ancak fetva zımnın muaccelenin

hadis ve odalar yapılmağa izin verse icâr-ı mezkûr câiz olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 109b.

⁷⁷¹ “1589. Mesele: Zeyd müderrisi olduğu medresenin vakfı dayyık olmakla birkaç ay vazifesini almayıp ba'dehû ol vakıfdan olup Amr'ın icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil, bilâ-veled vefat edip mahlûl oldukda mütevellî-i vakıf âhara icâr eylese hâlen Zeyd mütevellînin muaccele namına aldığı akçeden mürûr eden ayların vazifelerini almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 303.

⁷⁷² “1110. Mesele: Bir vakfa zaaf târi olup gallesi vezâife vefâ etmemekle mütevellî mürtezikanın vezâifini ale'l-hesab rakabe üzere verirken ol vakfın müstegallâtından bir menzil mahlûl oldukda mütevellîsi şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele-i malume ile Amr'a icâr ve teslim ve muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıkda mürtezika ba'de'l-yevm muaccele-i merkûme tamam olunca[ya dek] müstahak oldukları vazifelerini icâre-i muaccelede tekmiil ettirmek istediklerinde mütevellî “Muaccele galleden değildir, ben muaccele ile vakıf için akar iştirâ ederim” deyip vermemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 173.

⁷⁷³ “1479. Mesele: Bir vakfa zaaf târi olup gallesi vezâyife vefa etmemekle mütevellî mürtezikanın vezâyifini ale'l-hisâb rakabe üzere verirken ol müstegallâtından bir menzil mahlûl oldukda mütevellîsi şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele-i malume ile Amr'a icâr ve teslim ve muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıkda mürtezika ba'de'l-yevm muaccele-i merkûme tamam olunca[ya dek] müstahak oldukları vazifelerini icâre-i muaccelede tekmiil ettirmek istediklerinde mütevellî “Muaccele galleden değildir, ben muaccele ile vakıf için akar iştirâ ederim” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 288.

⁷⁷⁴ Diğer fetvaları için bk., Çatalcalı 1110, 1111, 1112; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1479) 288, (1510) 294.

vakıf gelirlerinden olduğunu ifade etmektedir. Feyzullah Efendi'nin fetvasında ise mürtezikanın bu bedeli peşin olarak tek seferde almak için mütevelliyi zorlayacaklarını da ayrıca belirtmektedir.⁷⁷⁵

İcâreteynli vakıf mülklerin borç ödeme kapasitesinin bulunmayışı da Zekeriyazâde tarafından tasrih edilen meselelerdendir ve sonrasında da bu şekilde uygulama devam etmiştir. Yahyâ Efendi fetvasında borca karşılık rehin olarak verilen icâreteynli mülkün yanması sonrası borcun düşmeyip bâki kalacağına hükmetmiştir.⁷⁷⁶ Rehinde, rehin verilen malın telef olması durumunda borçtan ilgili kısım düşerken, burada borcun düşmemesi dikkat çekicidir; zira burada mutasarrıfın sahip olduğu hak tasarruf hakkıdır, rakabe mülkiyeti mutasarrıfta olmadığından icâreteynli vakıf mülkün borç ödeme kabiliyeti yoktur. Alacaklılar vakıf mülk üzerinden tahsilât yapamazlar. Bu nedenle vâkıfın borcu evlada intikal eden icâreteynli mülk üzerinden yapılamaz. Çatalcalı da fetvasında bu durumu tasrih etmiş ve tasarruf hakkının evlada geçmesi nedeniyle borcun evlattan talep edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁷⁷ Minkârîzâde'nin bir fetvasında ise alacaklıların bir adım öteye giderek vâkıfın borcunu tahsil için alacaklıların tasarruf hakkını başkasına ferağ ettirip, bedel-i ferağ üzerinden borçlarını tahsil etme gibi bir hakları olmadığı tasrih edilmektedir.⁷⁷⁸ Çatalcalı'nın fetvasında açıkça ifade edildiği üzere borçluların tasarruf hakkının intikâl ettiği kişilerden tahsilât yapması söz konusu değildir. Dâinler babalarının borcunu icâreteynli evi tasarruf eden kızlara mürâcaat ederek talep edemezler. Rehın verilen icâreteynli mülkün tam mülkiyet hakkı sunmayan,

⁷⁷⁵ “1111. Mesele: Bir vakfa zaaf târi olup gallesi vezâîfine vefâ etmemekle mütevellî mürtezikanın vezâîfini ale'l-hesab rakabe üzere verirken ol vakfın müstegallâtından bir menzil mahlûl oldukda mütevellisi şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele-i malume ile Amr'a icâr ve teslim ve muaccele-i merkûmeyi Amr'dan alsa mütevellî ba'de'l-yevm mâh-be-mâh muaccele-i merkûmeden menzil-i mezbûrun ecr-i misline isabet eden mikdardan ale'l-hesab rakabelerine tevzi' üzere mürtezika vazifelerini verirken mürtezika kanaat etmeyip “Muaccele-i merkûmenin cümlesini bize peşin ver” deyu cebre kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 173.

⁷⁷⁶ “Mesele: Zeyd Amr'dan karz aldığı seksen bin akçe mukâbelesinde icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf dükkânı Amr'a rehin nâmına vaz' edip mütevellî dahi izin verip ba'dehû harîk vâki' olup ol dükkânlar muhterik oldukda Amr'ın Zeyd zimmetinde olan seksen bin akçesi sâkıt olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132a.

⁷⁷⁷ “4516. Mesele: Zeyd bir vakıf menzile icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olup menzil-i mezbûru kızları Hind ve Zeyneb zabt ettiklerinden sonra Zeyd'in dâinleri Zeyd'in terekesini iktisâm ettiklerinde Hind ve Zeyneb'e mücerred “Menzil-i mezbûru siz zabt etmekle Zeyd zimmetinde kalan akçemizi malınızdan eda eylen!” deyu cebre kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/791.

⁷⁷⁸ “Mesele: Medyûnen fevt olan Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan ve hâlen oğlu Amr'ın yedinde olan menzili dâinleri oğlu Amr'a bedel mukâbelesinde âhara ferâğ etdirip bedelinden istifâ-i deyn etmeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 187b.

salt tasarruf hakkı olması sebebiyle bu hükme gidilmiştir. Çatalcalı bir fetvasında icâreteynli evin rehin olarak verilip mahlulen vakfa dönmesi sonrası, borç veren tarafından borcu ödenene kadar zaptedilemeyeceğine hükmetmiştir.⁷⁷⁹ Rehin akdinde borç verenin borcu ödenene kadar ilgili mülkü imsâk hakkı varken, burada tasarruf hakkından söz ettiğimiz için mülke mütevellî el koyup başkasına kiralayabilmiştir.

3.3.1. Ferağ

Ferağ hukuk dilinde tasarruf hakkının bir başkasına terk ve tefvizinden ibarettir.⁷⁸⁰ Osmanlı döneminde icâreteyn için kullanıldığında ise kayd-ı hayat ve çocuklara intikal şartıyla mutasarrıfın sahip olduğu tüm hakları bedelli veya bedelsiz olarak üçüncü bir şahsa devretmesi manasında kullanılmaktadır.⁷⁸¹ Ferağ eden kişiye *fâriğ*, ferağı kabul eden kişiye *mevrûğ leh*, ferağ edilen mülke de *mevrûğun bih* denir.

Ferağ işleminin geçerliliğiyle ilgili birçok ayrıntı bulunmaktadır. Bunlar akdin inikad, sıhhat ve nefaz şartları olarak sınıflandırılabilir. İnikad şartları altında akdin taraflarının tam edâ ehliyetine sahip kişiler, yani âkil ve bâliğ olmaları şartı yer almaktadır. Nefaz şartları arasında mütevellinin iznini, bedel-i ferağın ve ilgili mülkün teslimini, fuzûlen yapılan ferağlarda mutasarrıfın icazetini de sayabiliriz. Belli bir şart ile ferağ, vefaen ferağ, bedelli ve bedelsiz olarak yapılan ferağlar da ferağ çeşitleri olarak değerlendirilebilir.

Fetvalarda rastladığımız ferağ ile ilgili meseleleri şöyle sınıflandırabiliriz:

- Vasi veya velisinin sağîr adına yaptığı ferağlar
- Maraz-ı mevtte yapılan ferağ
- Ferağda mütevellî izni
- Şarta bağlı olarak yapılan ferağ (ölünceye dek besleme / davadan ibra / iyi geçinme veya evlenme vb.)
- Vefaen ferağ
- Mütevellinin ferağ için harç veya alınan bedelin öşrünü istemesi

⁷⁷⁹ “4040. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili dâini Amr’a rehin ve vaz’ ve teslim ettikten sonra Zeyd edâ-i deyn etmeden bilâ-veled fevt olsa, mütevellî menzili vakıf için zabt ve âhara icâr murad etikde Amr mücerred “Zeyd bana rehn etmekle deyni istîfâ etmeyince menzili vermem!” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/722.

⁷⁸⁰ Bardakoğlu, “Ferâğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/351.

⁷⁸¹ Kaya, *İcâreteyn*, 203.

- Ferağdan rücu sebepleri (mülkün teslim edilmemesi / bedelin teslim edilmemesi / mülkün kısa sürede yanması / görme muhayyerliği / aldatılma – gabn-i fahiş)
- Ferağ ile ilgili davalar

3.3.1.1. Sağır Adına Yapılan Ferağlar

Ferağ akdinde tarafların tam edâ ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle fâriğin âkil ve bâliğ olması gerekmektedir. Ferağ işlemi mahza zarar gibi görünen bir işlem olduğundan veli ve vasinin de bu işlemi yapamaması asıldır; ancak belli şartlarla buna izin verilmiştir. Örneğin; vakıf malın harap olup gelirinin giderini karşılamaması, küçüğün zorunlu nafakasının başka türlü temin edilememesi, ferağın küçük hakkında açık bir yarar taşınması gibi sınırlı hukuki gerekçelerle müteveli ve hâkimin izin ve bilgisi dâhilinde ve bedel-i ferağın piyasa değerinden düşük olmaması kaydıyla kanuni temsilciler ferağda bulunabilirler. Ayrıca küçükler için açık bir yarar taşıdığına, hâkim onayı ve bedel-i ferağın piyasa değerinden yüksek olmaması şartıyla kanuni temsilciler sağır için icâreteynli akarın ferağını kabul edebilirler.⁷⁸²

Zekeriyaşâde'nin ferağ ile ilgili 27⁷⁸³ fetvası bulunmaktadır. Bunların 9'u sağır adına yapılan ferağlarla ilgilidir.⁷⁸⁴ 10 yaşında baliğ olduğunu iddia eden bir çocuğun müteveli izni ile belli bir bedel karşılığı yaptığı ferağla ilgili bir sorunun yer aldığı fetvada Zekeriyaşâde sağırın daha sonra gerçekten bulûğa erdiğinde, ferağ ettiği dönemde bâliğ olmadığını söyleyip bedel-i ferağı iade ederek dükkânı geri alabileceğine hükmetmektedir.⁷⁸⁵ Zekeriyaşâde burada sağırın bizzat kendisinin yaptığı ferağın sahih olmadığını ve çocuğun akit konusunda muhayyerliğinin bulunup akdi feshedebileceğini tasrih etmiştir.

Sağırın bizzat kendisinin yaptığı ferağın sahih olmadığı konusunda ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak vasi ve velilerin yaptıkları ferağlarla ilgili ihtilaflar mevcuttur. Zekeriyaşâde'nin de konuyla ilgili birbiriyle çelişkili gibi görünen fetvaları vardır.

⁷⁸² Bardakoğlu, "Ferâğ", 12/352.

⁷⁸³ Zekeriyaşâde 1951, 1952, 1953, 1959, 1966, 1968, 1971, 1980, 1987, 1988, 1989, 1997, 1999, 2001, 2017, 2018, 2019, 2020, 2026, 2027, 2029, 2031, 2033, 2034, 3288, 3374, 4790

⁷⁸⁴ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087) 123b, 124a, 128b, 131b, 132a, 322b; *Câmiu'l-icâreteyn* (1083) 217, (1084) 218, (1183) 233.

⁷⁸⁵ "Mesele: On yaşında olan Zeyd-i sağır "Bâliğ oldum." deyu kendüye babasından intikâl eden icâre-i muaccele ve müecceleli bir vakıf dükkânı Amr'a bir mikdâr akçe bedel mukâbelesinde tefvîz Amr dahi tefavvuz edip müteveli-i vakf dahi izin vermiş olsa ba'dehû Zeyd bâliğ oldukda "Hîn-i tefavvuzda bâliğ değil idim." deyu Amr'dan aldığı akçeyi Amr'a verip ol dükkânı almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124a.

Zekeriyaşâde sağırin nafakasını karşılamak için vasisinin icâreteynli mülkü ferağının geçersiz olduğuna hükmetmiştir. Fetvada yetim çocuğa babasından intikal eden dükkânı vasinin zaruret ve çocuğun nafakası için mütevellî izni olsa dahi ferağ etmesinin caiz olmadığı belirtilmektedir.⁷⁸⁶

Câmiu'l-icâreteyn ve *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'de yer alan fetvalarda vasilerin yaptığı ferağların mütevellî izniyle geçerli olduğu ve mütevellîlerin bu ferağları küçüğün ölümünden sonra bozamayacağına dair hükümler bulunmaktadır. İlk fetvada küçük kıza babasından intikal eden evi vasinin mütevellî izniyle küçüğün annesine ferağ edip daha sonra kızın balığ olmadan vefat ettiği ifade edilmiştir. Mütevellînin ferağın muteber olmadığını söyleyerek vakfı annesinin elinden alamayacağı belirtilmiştir.⁷⁸⁷ Burada küçüğün ölmesi durumunda evin mahlulen vakfa dönmesi gerekeceğinden, mütevellî ferağın geçersiz olduğunu ifade ederek evi alıp yeniden kiralamak istemiştir; ancak Zekeriyaşâde fetvasında buna izin vermemiştir. Çünkü mütevellî en başından buna izin vermemesi gerektiğinden verdiği izni geri alamayacaktır. Bir diğer fetvada da sağıre babasından intikâl eden fırını mütevellî annesine tefviz etmiştir. Zekeriyaşâde küçüğün vefatından sonra yeni mütevellînin “Küçük hayattayken annesine yapılan tefviz geçerli değildir.” diyerek mülke el koyamayacağını ifade etmiştir.⁷⁸⁸ Bu fetvaların hepsinin gerekçesi aynıdır, mütevellînin mülklere el koyamaması ferağın sıhhatinden değil, mütevellînin yaptığı işlemin yeni bir tefviz olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Câmiu'l-icâreteyn'de geçen fetvalarda Zekeriyaşâde küçüğün annesine yapılan ferağın geçerli ve sağırin vefatından sonra mütevellî tarafından bozulamayacağını ifade etmiştir. İlk meselede sağırin annesi aynı zamanda vasidir ve mütevellî izniyle evi üzerine

⁷⁸⁶ “Mesele: Zeyd-i yetime babasından intikâl eden icâre-i muaccele ve müecceleli bir vakıf dükkân zarûret ve nafakasıçün vasîsi Amr bir mikdâr akçe mukâbelesinde izn-i mütevellîyle Bekir'e fâriğ olsa ferâğ-ı mezbûr mu'teber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 322b.

⁷⁸⁷ “Mesele: Zeyd-i müteveffânın icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil kızı Hind-i sağıreye intikâl ettikde sağırenin vasîsi Amr menzil-i mezbûru sağırenin vâlidesi Zeyneb'e ma'rifet-i mütevellîyle tefvîz edip ba'dehû Hind bâliğa olmadan fevt oldukda mütevellî-i vakf bulunan Bekir tefvîz-i mezkûru “Muteber değildir.” deyu menzil-i mezbûru Zeyneb'den alıp istediğine tefvîze kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131b.

⁷⁸⁸ “Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf fırın vefâtından sonra sağıre kızı Hind'e intikâl eyledikde mütevellî-i vakf bulunan Amr ol fırını Hind'in vâlidesi Zeyneb'e tefvîz ve defter-i vakfa kayd edip ba'dehû Hind fevt oldukda mütevellî-i vakf bulunan Bekir Zeyneb'e “Hind hayatda iken Amr'ın tefvîzi sana mu'teber değildir.” deyu ol fırını Zeyneb'den alıp Hind'in mahlûlünden tefvîze kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 123b.

yazdırmıştır. Küçüğün erkenden ölmesiyle evin mahlulen vakfa dönüp tekrar kiralınmasının söz konusu olmayacağı fetvada tasrih edilmiştir.⁷⁸⁹ Art arda gelen ikifetvada ise küçüklerin bulûğdan önce annelerine yaptıkları ferağların mütevellî izniyle geçerli olduğu ve küçüklerin ölümüyle ferağ işleminin mütevellî tarafından bozulamayacağı hükmü yer almaktadır.⁷⁹⁰ Dört fetvada da ferağın herhangi bir zarurete binaen yapıldığına dair bir ayrıntı yer almamaktadır. Yani nedensiz bir şekilde küçüğün ebeveynine ya da üçüncü bir şahsa yaptığı ferağı mütevellînin onaylaması durumunda küçüğün ölümünden sonra mütevellînin ferağ akdini bozma yetkisi olmadığı fetvalardan anlaşılmaktadır.

Küçüğe annesinden kalan dükkânı, babasının üzerine alması ve sonrasında küçüğün vefat ettiğinin ifade edildiği fetvada ise Zekeriyazâde yeni mütevellînin önceki mütevellînin bu temessükünü tutmayıp dükkânı alıp başkasına kiralayamayacağına hükmetmiştir.⁷⁹¹ Yani babanın kızı adına kendisine yaptığı ferağ da geçerli kabul edilmiş ve sonrasında mütevellî tarafından bozulamamıştır.

Bir başka fetvada ise sağırın abileriyle beraber olan hissesini vasiinin ferağı söz konusudur.⁷⁹² Fetvada herhangi bir zaruret durumundan bahsedilmemekte, diğer bâliğ kardeşlerin asaleten, sağırın ise vasisi yoluyla vekâleten hisselerini topluca başka bir

⁷⁸⁹ “1183. Mesele: Zeyd-i sağırın icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf dükkânını Zeyd’in validesi ve vasisi Hind mütevellî-i vakfa üzerine ferâğ yazdırıp ve yedine mütevellîden ferâğ temessükü aldıktan sonra sığarında Zeyd fevt olsa hâlen mütevellî ol dükkânı Zeyd’in mahlûlünden âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu’l-icâreteyn*, 233.

⁷⁹⁰ “1083. Mesele: On yaşında olan Amr-i sağır icâreteyn ile tasarrufunda olan bir vakıf dükkânı izn-i mütevellîyle validesi Hind’e ferâğ ve tefvîz edip ba’dehû kable’l-bulûğ Amr fevt olsa mütevellî “Amr’ın ferâğı sahih değildir” deyu ol dükkânı Hind’e zabtettirmemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi).”

“1084. Mesele: Bâliğe olan Hind ile olmayan kız karındaşı Zeyneb’e babalarından icâre-i muaccele ve müeccele ile bir vakıf oda intikal ettikde mezbûreler mütevellîye varıp “Biz ol odayı anamız Hatice’ye ferâğ ve tefvîz ettik” dediklerinde mütevellî mezbûrların tefvîzine izin verip Hatice’ye temessük verip defter-i vakfa kaydettikten sonra mezbûreler fevt olduklarında mütevellî “Zeyneb bâliğe değil iken hissesini tefvîzi muteber değildir” deyip Zeyneb’in hissesini mahlûlünden tefvîze kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu’l-icâreteyn*, 217-218.

⁷⁹¹ “Mesele: Hind-i sağıreye anası Zeyneb’den intikâl eden icâre-i muaccele ve müecceleli bir vakıf dükkânı babası Zeyd ma’rifet-i mütevellîyle üzerine alıp akçesiyle Hind için bir câriye aliverip yedine mütevellîden temessük alıp ba’dehû fevt oldukda mütevellî bulunan Amr mütevellî-i sâbıkın temessükünü tutmayıp dükkân-ı mezbûru Zeyd’den alıp âhara tefvîz etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132a.

⁷⁹² “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf menzil vefâtından sonra kebîr oğulları Amr ve Bekir ile sağır oğlu Beşir’e intikâl ettikten sonra Amr ve Bekir menzil-i mezbûru asâleten ve sağır-i mezbûrun vasî tarafından vekâleten izn-i mütevellîyle Hâlid ferâğ etseler birkaç günden sonra sağır-i mezbûr fevt oldukda mütevellî-i vakf “Sağır-i mezbûr hakkında ferâğ sahih değildir.” deyu hisse-i mezbûreyi vakıf için âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128b.

şahsa ferağ ettiği anlaşılmaktadır. Ferağdan kısa süre sonra sağîr vefat edince mütevellinin “Sağîr hakkında ferağ geçersizdir.” diyerek ferağı bozup onun hissesini tekrar kiralamasının söz konusu olmayacağına hükmedilmiştir.

Zekeriyaşâde fetvaların sadece birinde çocuğun nafakasını temin için yapılan ferağın geçersiz olduğuna hükmetmiştir. Diğer fetvalarda ise ferağın neden yapıldığına dair bir bilgi bulunmamakta ve müteveli izni ile yapılan vasi ve velilerin ferağları geçerli kabul edilmektedir. Fetvalardan çıkan sonuca bakıldığında Zekeriyaşade zaruret için dahi olsa çocuğun hakkının ferağına izin vermezken, sebepsizce yapılan ferağlara izin vermiş gibi görünmektedir. Ancak mesele daha giriftir. Aslında veli ve vasilerin hukuki bir neden olmaksızın onlar adına ferağda bulunmaları caiz değildir; ancak müteveli sahih olmadığı halde buna izin vermişse bu yeni bir tefviz gibi kabul edildiğinden daha sonra küçüğün ölümüyle müteveli “Sağîrin ferağı geçersizdir.” diyerek ferağı bozamamaktadır. Çünkü bu baştan izin vermemesi gereken bir durumdur ve mütevellinin bu ferağa o zaman icazet vermesi yeni bir akit gibi kabul edilmiş olmaktadır. Bu nedenle ileride sağîrin ölmesini ve ferağının geçersizliğini bahane ederek mütevellinin ilgili mülkü geri alıp tefvizine izin verilmemiştir.

Zekeriyaşâde’nin bir fetvasının naklinde yer alan bilgiler de bunu desteklemektedir. Nakilde Ataullah Mehmed Efendi “İcare akdi ölümle sonra erer, çocuklara intikal ise günümüzde kanunla benimsenmiş örfi bir husustur (emr-i âdi). Çocuğun vefatıyla tasarruf hakkı onun üzerinde kalmaz, artık müteveli kiraya verebilir ki mütevellinin anneye verdiği izin bu anlama gelir ve hükmünü sürdürür.” diyerek durumu izah etmiştir.⁷⁹³ Tasarruf hakkının intikali kanuna binaen tanınmış bir haktır ve klasik icâre akdine göre kişinin ölümüyle birlikte bu mülkle olan bağı ortadan kalkmaktadır. Mütevellinin sağîrin vasisine veya ebeveynine yapılan ferağlarda bu işlemi onaylaması sanki malın mahlulen vakfa dönmesi ve yeni bir kiralamanın yapılması gibi değerlendirilmiş olmalıdır. Müteveli sağîri ölü gibi kabul ederek bu işlemi yapmıştır. Bu nedenle müteveli vermemesi gereken bu izni verip ferağı kabul ettiğinden çocuğun vefatı sonrası da tefvizi bozamamaktadır. Bu şekilde yorumlandığında Zekeriyaşâde’nin fetvaları arasında var olduğu düşünülen uyumsuzluk ortadan kalkmaktadır.

Sağîrin ferağıyla ilgili Zekeriyaşâde öncesinde Esad Efendi’nin, sonrasında ise Minkârîşâde, Feyzullah Efendi ve Abdullah Efendi’nin de fetvaları bulunmaktadır.

⁷⁹³ Kaya, *İcâreteyn*, 209.

Esad Efendi'ye âit fetvada evin harab olması nedeniyle sağîrin annesi ve aynı zamanda vasisi olan Hind tarafından tasarruf hakkı, üçüncü bir kişiye ferağ edilmiş ve sağîrin büyüdükten sonra bu yeri geri alma hakkının bulunmadığı fetvada ifade edilmiştir.⁷⁹⁴ Verilen cevaptan yapılan ferağın zarurete binaen ve mütevellî izni ile olması nedeniyle bozulamayacağı anlaşılmaktadır.

Zekeriyaşâde sonrasına baktığımızda ilk olarak Minkârîzâde'nin fetvalarıyla karşılaşmaktayız. Fetvada mütevellînin sağîrin aileden olmayan vasisine ilgili mülkü kiraladığı ve daha sonra sağîrin ölmesiyle bu kiralamanın bozulamayacağı ifade edilmektedir.⁷⁹⁵ Burada açıkça ifade edilmemiş olsa da küçüğe intikal eden yerin vasinin üzerine geçirilmesi bir ferağ işlemidir. Mütevellî sağîrin ölümüyle mahlulen mülkü geri alıp başkasına kiralayamacağı tasrih edilmiştir. Bu fetvayla Minkârîzâde de Zekeriyaşâde'nin fetvalarıyla paralel hüküm vermiş olmaktadır.

Bir başka fetvada ise bir yaşında olan kızın annesine ferağının mütevellî izni bulunsa dahi sahih olmadığı hükme bağlanmıştır.⁷⁹⁶ Zekeriyaşâde de sağîrin ferağının sahih olmadığını, bulûğdan sonra fesih hakkı bulunduğunu ifade etmişti. Minkârîzâde de aynı minval üzere cevap vermiş olmaktadır. Fetvada farazi bir soru gündeme gelmiş ve bu şekilde yapılacak bir ferağın sahih olmayacağı ifade edilmiş olmaktadır. Ancak bu şekilde yapılmış bir ferağdan kısa süre sonra küçüğün ölümü söz konusu olsaydı Minkârîzâde de yukarıda verdiği fetvada olduğu gibi mütevellînin bu işleminden geri dönemeyeceğini söyleyecekti.

Aslında mütevellîlerin fetvalarda da geçen “Sağîrin ferağı geçersizdir.” ifadesi bu işlemin sahih kabul edilmediğinin de bir göstergesidir. Ancak mütevellîler bu tarz uygulamalara vakfın aleyhine olmasına rağmen izin vermişlerdir. Oysaki bu işlemleri en başından kabul etmeseler, küçüklerin ölmesi durumunda mülk vakfa mahlulen dönecek ve yeni bir muaccele geliriyle tekrar kiralanacaktı. Mütevellîler verdikleri bu izinle vakfın aleyhine

⁷⁹⁴ “1167. Mesele: Zeyd-i sağîra babasından intikal eden icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf menzil harab olmakla Zeyd'in anası ve vasisi Hind izn-i mütevellîyle Amr'a tefvîz eylese hâlen Zeyd bâliğ oldukça menzil-i mezbûru Amr'dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vech-i şer'î ile tefvîz olunduysa olmaz (Esad Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 231.

⁷⁹⁵ “Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile bir fırına mutasarrıf olan Zeyd fevt olup sağîre kızı Hind'i terk ettikde mütevellîsi ol fırını Hind'in vasisi Bekir'e icâr ve teslim ettikten sonra Hind fevt oldukça mütevellîsi Amr “Fırını Hind'in mahlûlünden tekrar icâr ederim.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 187b.

⁷⁹⁶ “Mesele: Bir yaşında olan Hind-i sağîrenin icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan dükkânı mütevellî izniyle anası Zeyneb'e ferâğ eylese mu'teber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 193a.

de işlem yapmış olmaktadırlar. Kısaca ifade edecek olursak sağîrin ve kanuni temsilcilerinin yapacakları ferağlar geçersizdir. Ancak mütevellî bunu kabul edip ferağa işlerlik sağlamış ve küçük ölmüşse yapmış olduğu tefvizden dönemez. Eğer sağîr büyümüş ve bâliğ olmuşsa da bu ferağlara itiraz edip ilgili mülkü geri alma hakkına sahiptir.

Minkârîzâde *Câmiu'l-icâreteyn*'deki iki fetvada ise vasilerin mütevellî izniyle üçüncü bir şahsa ferağlarının sahih olduğu belirtilmiştir. Bu fetvalarda öne çıkan durum ise ilgili mülklerin yanması, sağîrin muacceleyle mahsuben inşa edecek malının olmaması ve müecceleyle de ödeyememesidir. Çocuk açısından açıkça zarar olan bu yerlerin bedel-i misliyle ferağ edilmesi çocuğun yararınadır. İlk meselede çocuğun annesi olan vasisi, ikincide ise yabancı olan vasi ferağ işlemlerini bedel-i misli ve mütevellî izni ile yapmıştır.⁷⁹⁷

Feyzullah Efendi'nin fetvasında ise sağîrin hakk-ı tasarrufunu annesinin fuzûlen üçüncü bir şahsa ferağı söz konusudur. Mefrûğ leh ilgili mülkü alıp birkaç yıl kullanmış, daha sonra sağîr bulûğa erip tasarruf hakkını izn-i mütevellî ile geri almış, hatta kullandığı süre için de mütevellînin tevkiliyle ecr-i misil dahi talep edebilmiştir.⁷⁹⁸ Bu fetvadan vasinin **keyfiyeten** sağîrin adına ferağının geçersiz olduğunu ve bulûğdan sonra bu işlemi sağîrin bozabileceğini öğreniyoruz.

Yenişehirli'nin de konuyla ilgili üç fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada mahmûdu'l-hâl olarak nitelendirilen babanın evladı adına bedel-i misli ve mütevellî izniyle yapmış olduğu ferağın geçerli olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹⁹ Burada da herhangi bir gerekçe aranmamakta, babanın iyi hal sahibi olması yeterli sayılmaktadır. Ancak bu hak sadece babaya tanınmış istisnai bir haktır, anne veya diğer vasiler gerekçesiz olarak ferağda bulunamazlar.⁸⁰⁰ Hemen sonraki fetvada ise sağîrin tasarrufundaki mülkün hasılının müeccelesini karşılamadığı ve sağîrin cebinden bu açığın tamamlanmasının onun açısından zarar olduğu anlaşılmakta ve vasisi olan annesinin burayı bedel-i misli ve

⁷⁹⁷ Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, (1176) 232, (1178) 233.

⁷⁹⁸ “1169. Mesele: Hind oğlu Amr-i sağîrin icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf hamamı fuzûlen Bekir'e ferâğ edip Bekir dahi ol hamamı birkaç sene zabt ve tasarruf eylese hâlen Amr baliğ olup vakfın mütevellîsinin re'yiyle hamamı Bekir'den aldıkda müddet-i mezbûrede hamamın ecr-i mislini dahi mütevellînin tevkiliyle Bekir'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-i Feyziye*, 183-184.

⁷⁹⁹ “1420. Mesele: Mahmûdu'l-hal olan Zeyd sağîr oğlu Amr'ın icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili bedel-i misli ve izn-i mütevellî ile âhara ferâğa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 276.

⁸⁰⁰ Kaya, *İcâreteyn*, 210.

mütevelli izni ile ferağ ettikleri anlaşılmaktadır. Sağîrin bâliğ olduktan sonra bu ferağa itiraz edip yeri geri alma hakkı bulunmadığı da fetvada ayrıca tasrih edilmiştir.⁸⁰¹ Böylece Yenişehirli de Esad Efendi'nin fetvasına paralel hüküm vermiş olmaktadır.

Son fetvada ise 18 yaşında bir erkeğin ferağda bulunduktan sonra reşîd olmadığı için hacrolunduğu ve atanan vasinin de yapılan ferağı iptal ettirmeye çalıştığı; ancak mefrûğ lehin ferağın hacirden önce yapıldığını ispatlayarak ilgili mülkten faydalanmaya devam ettiğinin bilgisi yer almaktadır.⁸⁰² Yani Yenişehirli'ye göre reşîd olmayanın da ferağı geçersiz sayılmaktadır.

3.3.1.2. Mecnun ve Ma'tûhun Ferağı

Tam edâ ehliyeti engellerinden biri de akıl sağlığıyla ilgili eksikliklerdir. Kısmi akıl hastalığı (ma'tûh) ve tam delilik hâli (cünun, mecnun) ehliyet engellerindendir ve bu kişilerin yaptıkları mâli tasarruflar geçersizdir. Bu kişiler adına kanuni temsilcilerinin yaptıkları işlemler de onların yararına olmak şartıyla geçerli kabul edilmektedir. Konuyla ilgili Zekeriyazâde'nin bir fetvasını tespit edebildik. Fetvada mutasarrıfın vekâleten hakk-ı tasarrufunu eşine mütevelli izni ile ferağı söz konusudur. Daha sonra da fâriğ çocuksuz şeklide vefat edince mütvellî fâriğin vekâlet verdiği zamanda “zaaf-ı marazdan akli başında olmadığını” ispat ederek mülke el koyup başkasına kiralayabilmiştir. Bu fetva ile kısmi akıl hastalığının da ehliyet engellerinden sayılıp ferağı geçersiz kıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁰³

⁸⁰¹ “1421. Mesele: Zeyd-i sağîrin icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf arsanın senede hasılı müeccelesine vefa etmeyip sağîrin malından tekmîl ile zarar muayyen olmakla sağîrin vasisi Hind ol arsadan kasr-ı yed ve Amr'a ferâğ etmek istedikde Amr arsanın bedel-i misli mikdarı sağîr için teberruan Hind'e şu kadar akçe vermekle Hind meblağ-i mezbûru sağîr için Amr'dan alıp izn-i mütevelliyle arsayı Amr'a ferâğ eylese sağîr bâliğ oldukda arsaya müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 276.

⁸⁰² “2012. Mesele: Onsekiz yaşında olan Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf odaları izn-i mütevelliyle Amr'a ferâğ ettikten sonra Zeyd gayr-i reşîd-i bâliğ olmakla hacr olunup Zeyd'e Bekir vasi nasbolundukda Bekir Amr'dan “Zeyd odaları sana ba'de'l-hacr ferâğ eyledi” deyu odaları Amr'dan almak istedikde Amr Bekir'den “Zeyd ol odaları bana kable'l-hacr ferâğ eyledi” deyu dava ve müddeâsını vech-i şer'î üzere mütevelli huzurunda isbat edince Bekir'i def'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 390.

⁸⁰³ “Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânın tasarrufun Zeyd tarafından Amr vekâleten Zeyd'in zevcesi Hind'e mütevellisi Bekir ma'rifeti ile tefvîz edip Amr dahi Bekir'den izn-i mütevelli aldudktan sonra Zeyd bilâ veled müteveffâ olsa hâlen Bekir Zeyd hîn-i tevkîl ve tefvîzde zaaf-ı marazdan akli başında olmadığı isbât edince ol tefvîz tutmayıp dükkân Amr'a zabt ettirmeyip âhara icâre ile vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125b.

Minkârîzâde ma'tûhun eşine yaptığı ferağın mütevellî izni olsa dahi geçersiz olduğu ifade etmiştir.⁸⁰⁴ Bir başka fetvasında yine Minkârîzâde, ma'tûhun eşine veya başka akrabasına yapacağı ferağı izn-i mütevellî ile olsa bile geçersiz olduğuna hükmetmiştir.⁸⁰⁵

Konuyla ilgili fetvalarına ulaşabildiğimiz bir diğer isim Yenişehirli'dir ve konuyla ilgili 5⁸⁰⁶ fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada cünun-ı mutbık (tam delilik) ile mecnun olan kişinin ferağının geçersiz olduğu ifade edilmiştir. Bir sonraki fetvada ise ma'tûhun ferağının da geçersiz olduğuna hükmedilmiştir.⁸⁰⁷ *Câmiu'l-fetâvâ*'da geçen bir başka fetvada bu bilgiye ek olarak ma'tûhun bedelsiz olarak yaptığı ferağın da geçersiz olduğu tasrih olunmuştur.⁸⁰⁸

Bir diğer fetvada ise mecnun olan kişinin tasarrufundaki yerin harab olup icâresinin müeccelesine yetmemesi nedeniyle bedel-i misli ve mütevellî izni ile ferağı söz konusudur.⁸⁰⁹ Zarûreten yapılmış bu ferağa ileride mecnun olan mutasarrıfın âkil olsa bile itiraz hakkının olmadığı fetvada tasrih olunmuştur. Zarûreten yapılan ferağın bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Yenişehirli daha önce belirttiğimiz üzere sağır için de zorunluluk nedeniyle yapılan ferağa bülûğdan sonra itirazın mümkün olmadığını ifade etmektedir.⁸¹⁰ Son fetvada ise babadan oğluna intikâl-i âdi ile geçen mülkleri mütevellî izni ile bedel karşılığı ferağı söz konusudur. Birkaç sene sonra fâriğin hacri gerektiren durumu nedeniyle kendisine vasi tayin edilmiş ve vasi de fâriğin cünun-ı mutbık halinde iken ferağ ettiğini iddia edip dava etmiştir. Ancak fetvanın devamında tevatüren bunu ispat

⁸⁰⁴ “Mesele: Ma'tûh olan Zeyd'e icâre-i muaccele ve müeccelele tasarrufunda olan menzili zevcesi Hind'e izn-i mütevellî ile ferâğ eylese mu'teber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, 194a.

⁸⁰⁵ “1086. Mesele: Ma'tûh ve müsin olup tasarrufa kâdir olmayan Zeyd tasarrufunda olan icâre-i muaccele ve müeccelele vakıf menziline izn-i mütevellîyle zevcesi Hind'e yahud âhar akrabasından birine ferâğ eylese ferâğ-i mezbûr muteber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Minkârîzâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 218.

⁸⁰⁶ *Behcetü'l-fetâvâ* (1416, 1417) 275, (1422) 276, (1504) 293; *Câmiu'l-icâreteyn* (1087), 218.

⁸⁰⁷ “1416. Mesele: Cünûn-i mutbık ile mecnun olan Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı Amr'a ferâğ eylese ferâğ-i mezbûr muteber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.

1417. Mesele: Ma'tûh olan Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr'a ferâğ eylese ferâğ-i mezbûr muteber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 275.

⁸⁰⁸ “1087. Mesele: Ma'tûh olan Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili meccânen Amr'a ferâğ eylese ferâğ-i mezbûr muteber olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (*Behcetü'l-fetâvâ*).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 218.

⁸⁰⁹ “1422. Mesele: Zeyd-i mecnunun icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf han ve menzili haraba müşrif olup hasıl olan icâresi tamirine vefa etmemekle mecnunun vasisi Amr ol han ve menzili âhara ferâğ etmek istedikde Bekir ol han ve menzilin bedel-i misli mikdarı şu kadar akçe teberruan Amr'a verip Amr dahi meblağ-i mezbûru Zeyd için kabz ve ol han ve menzili izn-i mütevellîyle Bekir'e ferâğ eylese mecnun âkil oldukda ol han ve menzile müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 276.

⁸¹⁰ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 276.

dahi etse davasının dinlenmemesi gereken bir dava olması nedeniyle şahitlerin şehâdetlerinin de hâkimin vasinin lehine verdiği hükmün de geçersiz olduğu hükme bağlanmıştır. Ancak fetvanın mefhûmundan mecnunun ferağının geçersiz olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹¹

Mecnun ve ma'tûhun ferağlarının sahih olmadığı ile ilgili incelediğimiz şeyhülislamın özelinde görüş birliği olduğu görülmektedir. Zekeriyazâde'nin sadece kısmi akıl hastalığı ile ilgili fetvası bulunmaktadır ve bu durum da tam delilik gibi ehliyet arızası olarak değerlendirilmiştir. Sonrasında ise Minkârîzâde ve Abdullah Efendi'nin konuyla ilgili mecnun ve ma'tûhun ferağlarının sahih olmadığı yönünde paralel fetvaları bulunmaktadır. *Behcetü'l-fetâvâ*'da bu bilgilere ek olarak zorunluluğa binaen vasinin yaptığı ferağın geçerli ve bağlayıcı olduğu bilgisi yer almaktadır.

3.3.1.3. Maraz-ı Mevtte Ferağ

Ehliyet ârızalarından biri de maraz-ı mevtte yapılan hukuki işlemlerdir. Zekeriyazâde'nin maraz-ı mevtte yapılan ferağlarla ilgili iki fetvasını tespit ettik. Konuyla ilgili Hocaîzâde Esad Efendi ve Hocaîzâde Mehmet Efendi'nin tıpatıp aynı birer fetvası, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Fetvaların tamamında maraz-ı mevtte yapılan ferağların mütevellî izni ile geçerli olduğu; ancak fâriğın bu hastalıktan ölmesi nedeniyle mütevellîlerin ferağları iptal ettiği ve mülklerin mahlulen vakfa döndüğü bilgisi yer almaktadır. Mülklerin mahlulen vakfa dönmesi sebebiyle mütevellîler bu yerleri yeni mutasarrıflara tefviz etmişlerdir.

Zekeriyazâde öncesinde ise Hocaîzâde Esad Efendi⁸¹² ve Hocaîzâde Mehmet Efendi'nin⁸¹³ birbiriyle aynı birer fetvaları mevcuttur. Fetvada mutasarrıfın maraz-ı mevtte bedelsiz olarak ilgili mülkü zevcesine ferağ edip çocuksuz vefat etmesi söz konusudur. Mütevellînin bu durumda mülke el koyup başkasına kiralayabileceği hükme bağlanmıştır. Cevapta ferağın muteber ve nafiz olmadığı ifade edilmiştir.

⁸¹¹ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 293.

⁸¹² “1098. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf odanın tasarrufunu zevcesi Hind'e hibe tarikiyle fâriğ olup mütevellîsi Amr dahi izin ve tezkere verdikten sonra Zeyd bilâ-veled fevt olsa Amr ol odayı Hind'e tasarruf ettirmeyip âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. Ferâğ-i mezbûr muteber ve nâfiz olmaz (Esad Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 220.

⁸¹³ “Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde ücret-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan bir vakıf odanın tasarrufunu zevcesi Hind'e hibe tarikiyle fâriğ olup mütevellîsi Amr dahi tezkire verdikten sonra Zeyd fevt olsa, Amr ol odayı Hind'e tasarruf ettirmeyip elinden alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Ferâğ muteber ve nâfiz olmaz. Ve lehû. [Mehmed bin Sâdeddin]” Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 240b.

Maraz-ı mevt fâriğin ölümünden sonra kesinleşmiş olacağından mütevellinin bu durumdaki ferağa izin vermeme yetkisi bulunmamaktadır. Zekeriyazâde bir fetvasında, hasta olan kişinin ferağını mütevellinin “İyileşince onaylarım” diyerek izin vermemezlik edemeyeceğini ifade etmektedir. Fetvanın devamında mütevellinin, ferağdan men etme yetkisinin olmadığı, izin vermekle emrolunduğu da belirtilmektedir.⁸¹⁴ Bu nedenle müteveli zorunlu olarak bu ferağları onaylasa bile fâriğin vefatıyla birlikte bu ölümün maraz-ı mevtte gerçekleştiği ortaya çıkınca işlem geçersiz kılınıp mülk mahlulen vakfa dönerse müteveli yeniden kiralama yapabilecektir.

Zekeriyazâde maraz-ı mevtte hastalıktan dolayı akli başında değilken mutasarrıfın zevcesine yapmış olduğu ferağın geçersiz olduğunu ve çocuksuz vefat etmesi durumunda mülkün vakfa mahlulen döneceğini ifade etmektedir.⁸¹⁵ Ancak burada ferağın geçersiz olmasının nedeni maraz-ı mevt değil, fâriğin akıl sağlığının yerinde olmaması olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde yorumlarsak Zekeriyazâde’nin maraz-ı mevtte eşlerin birbirine yaptığı ferağın geçerli olduğuna dair verdiği fetvayı izah etmemiz daha kolay olacaktır. Zekeriyazâde’nin hanımın zevcine maraz-ı mevtte iken yaptığı ferağın geçerli olduğuna ve mütevellinin mülke müdahale edemeyeceğine dair *Mecelletü ’l-mehâkim*’de bir fetvası bulunmaktadır.⁸¹⁶ Yani bu fetvayla Zekeriyazâde eşlerin birbirlerine yaptıkları ferağları istisna etmektedir diyebiliriz. Böylelikle Zekeriyazâde Hocasâdelere muhalefet edip eşlerin maraz-ı mevtte birbirine yaptığı ferağları geçerli sayarak maraz-ı mevtteki ferağı onaylayan tek şeyhülislam olmuştur.

Minkârîzâde’nin bir fetvasında, mutasarrıf dükkânını maraz-ı mevtte annesine ferağ etmiş, daha sonra bu hastalıktan bilâ-veled vefat etmiştir. Bu durumda mülk vakfa mahlulen dönmüş ve müteveli dükkânı başkasına tefviz etmiştir.⁸¹⁷ Maraz-ı mevtte müteveli izni ile yapılan ferağ fâriğin ölümüyle bağlayıcılığını yitirmektedir.

⁸¹⁴ “... belî müteveli men’a kâdir olmaz, izne me’mûrdur.” Akifzâde, *Mecelletü ’l-mehâkim*, vr. 125a-b” Kaya, *İcâreteyn*, 228.

⁸¹⁵ “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânın tasarrufun Zeyd tarafından Amr vekâleten Zeyd’in zevcesi Hind’e mütevellisi Bekir ma’rifeti ile tefvîz edip Amr dahi Bekir’den izn-i müteveli alduktan sonra Zeyd bilâ veled müteveffâ olsa hâlen Bekir Zeyd hîn-i tevkîl ve tefvîzde zaaf-ı marazdan akli başında olmadığı isbât edince ol tefvîz tutmayıp dükkân Amr’a zabt etdirmeyip âhara icâre ile vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125b.

⁸¹⁶ ““Mesele: Hind maraz-ı mevtinde zevci Zeyd’e icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf dükkânı izn-i müteveliyle fâriğa olup ‘Maraz-ı mevtinde fâriğa olmakla ferâğı muteber olmaz.’ deyu müteveli alıp vakıf için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Akifzâde, *Mecelletü ’l-mehâkim*, vr. 127a.” Kaya, *İcâreteyn*, 227.

⁸¹⁷ “Mesele: Zeyd icâre-i ma’hûdeteyn ile tasarrufunda olan dükkânı maraz-ı mevtinde anası Hind’e izn-i müteveli ile ferâğ edip iki gün mürûrunda bilâ veled fevt olsa hâlen müteveli-i vakf ol dükkânı Hind’den

Çatalcalı'nın Minkârîzâde'nin fetvasıyla birebir uyuşan fetvasında da mutasarrıf mütevellî izni ile ferağda bulunmuş ve sonrasında çocuksuz olarak ölmüştür. Her iki fetvada da mütevellîler ilgili mülklere el koyup onları başkalarına tefviz etmişlerdir.⁸¹⁸ Çatalcalı bir sonraki fetvada ise müzmin hastalığa düçar olan mutasarrıfın hastalığı şiddetlendiği ve hâli değiştiği dönemde yaptığı ferağın çocuksuz ölmesi durumunda geçersiz olacağına hükmetmiştir. Fârîğin ferağda bulunduğu dönem maraz-ı mevt olarak kabul edilmiş ve ilgili mülk mahlulen vakfa döndüğünden mütevellî burayı başka birine tefviz etmiştir.⁸¹⁹

Feyzullah Efendi mutasarrıfın maraz-ı mevtte kasr-ı yed edip mütevellînin burayı tefvizinden sonra, ilk mutasarrıfın çocuksuz ölmesi durumunda ilgili mülkün mahlulen vakfa döneceğine ve mütevellînin yeniden tefviz hakkına sahip olacağına vurgu yapmaktadır. Burada ferağ lafzı açıkça geçmese de kasr-ı yed işlemi de bedelsiz bir ferağ olarak değerlendirilebilir. Feyzullah Efendi de maraz-ı mevtte yapılan ferağın bağlayıcı olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Fetvanın naklinde maraz-ı mevtteki ferağa itibar edilmeyeceğine dair kanunun hükme gerekçe gösterildiği de yer almaktadır.⁸²⁰

Yenişehirli de fetvada aynı fetvayı vermiş ve mütevellînin mülke el koyup yeniden kiralayabileceğini ifade etmiştir. Ardından gelen fetvada ise sağîrin maraz-ı mevtinde, vasisinin mütevellî izni ile mülkü ferağ edip küçüğün ölmesi sonrası mütevellînin mülke el koyup başkasına kiralayacağı ifade edilmiştir. Bu durumda mefrûğ lehin verdiği bedeli de geri alacağı bir sonraki fetvada belirtilmiştir.⁸²¹ Sağîrin ferağına mütevellî izin verince

alıp Zeyd'in mahlulünden âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 188b.

⁸¹⁸ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/305.

⁸¹⁹ “1625. Mesele: Maraz-ı müzmine mübtelâ olan Hind'in hali müteğayyir ve marazı müstedd olduktan sonra Hind icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili izn-i mütevellî ile Zeyneb'e ferâğ edip ba'dehû birkaç gün mürûrunda Hind ol marazdan bilâ-veled fevt olsa, mütevellî menzil-i mezbûru Zeyneb'den alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/306.

⁸²⁰ “1186. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde fî-diyârına müteârefe olan icâre-i muaccele ve müeccele-i fâside ile tasarrufunda olan vakıf dükkândan kasr-ı yed edip Amr dahi dükkân-i mezbûru icâre-i fâside-i merkûme ile mütevellîsinden isticâr ettikten sonra Zeyd bilâ-veled fevt olsa mütevellî dükkânı Amr'dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 187; Kaya, *İcâretetyn*, 228.

⁸²¹ “1485. Mesele: Zeyd-i sağîrin icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânları sağîrin maraz-ı mevtinde vasisi Amr izn-i mütevellîyle şu kadar akçe bedel mukabelesinde Bekir'e ferâğ ve teslim ve kabz-ı bedel ettikten sonra sağîr fevt olsa mütevellî ol dükkânları Bekir'den alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1486. Mesele: Bu surette Bekir bedel-i merkûmu Amr'dan istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 289.

sonrasında sağîrin vefatı mütevellî için ferağ bozma sebebi olarak kabul edilmezken, maraz-ı mevt durumu bundan ayrı değerlendirilmiştir.

Yenişehirli'nin bir başka fetvasından ise bir yıldan uzun süren hastalığın maraz-ı mevt olarak değerlendirilmeyeceği anlaşılmaktadır. 4 yıldır maraz-ı müzmine mübtelâ olan mustasarrıfın yaptığı ferağ geçerli kabul edilmiştir. Fârîğin ferağdan 20 gün sonra hastalığı şiddetlenmiş ve çocuksuz olarak ölmüştür; ancak ferağ hasatalığın şiddetlendiği dönemden önce yapılmış olduğundan maraz-ı mevt olarak değerlendirilmemiş ve mülk mefrûğun lehin elinde bırakılmış ve mahlulen vakfa dönmemiştir.⁸²² Bir diğer fetvada ise müzmin bir hastalık olarak sayılan damla hastasının durumunun şiddetlendiği süreçte mütevellî izni ile yapmış olduğu ferağ maraz-ı mevtte yapılmış olarak değerlendirilmiştir. Fârîğ ferağdan birkaç gün sonra çocuksuz vefat edince mütevellî ilgili mülke el koyup başkasına kiralamıştır.⁸²³ Yenişehirli Çatalcalı'nın fetvası doğrultusunda hüküm vermiştir. Fetvalar birebir örtüşmektedir.

Yenişehirli'nin konu ile ilgili son fetvasında ise doğumu yaklaşan hamile bir kadının doğum başlamadan önce gelen hafif sancıları esnasında eşine yapmış olduğu ferağ sahih kabul edilmiştir. Ferağdan bir gün sonra doğum sancıları başlayıp fârîğ doğum esnasında vefat edince mütevellî ferağı bozmamıştır ve bu ferağ maraz-ı mevt esnasında yapılmış olarak değerlendirilmemiştir. Fârîğ doğumda bebeğini de kaybetmiş ve bilâ-veled vefat etmiştir; ancak mülk vakfa mahlulen dönmemiştir.⁸²⁴

3.3.1.4. Ferağ Akdinde Mütevellî İzni

Ferağ akdinde mutasarrıf ve mütevellînin konumları iki şekilde anlamlandırılmıştır. Birinci görüşe göre ferağ mutasarrıf açısından hakkın ıskatından ibaretdir, bundan sonra mütevellî ve mefrûğ leh arasında yeni bir akit yapılmaktadır ki burada mütevellînin izni icab olarak değerlendirilir.⁸²⁵ Yani mütevellî izni olmadan akit batıl olacaktır; mütevellî

⁸²² “1501. Mesele: Dört seneden beri maraz-ı müzmine mübtelât olan Hind icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf akarı izn-i mütevellîyle Zeyd'e ferâğ ettikten sonra yirmi gün mürûrunda Hind'in hali mütegayyir ve marazı müşted olup bilâ-veled fevt olsa Hind bu hal üzere iken ferâğı maraz-ı mevtinde olmuş olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.”

Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 292.

⁸²³ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 293-294.

⁸²⁴ “1508. Mesele: Hind-i hâmilin vaz'-ı hamli karîb oldukda Hind'e gah veca' ârız ve gah sâkin olup infisâl-i veledde muttasıl olan veca' ârız olmadan icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili izn-i mütevellîyle zevci Zeyd'e ferâğ edip ba'dehû bir gün mürûrunda Hind'i infisâl-i veledde muttasıl olan veca' ahzedip vaz'-ı haml esnasında bilâ-veled fevt olsa Hind'in ol halde ferâğı maraz-ı mevtte olmuş olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 294.

⁸²⁵ Kaya, *İcâreteyn*, 220.

izni bu durumda in‘ikâd şartı olarak sayılmaktadır. Diğer görüşe göre ise mutasarrıf fasid bir akitle kiralama yaptığından elindeki yeri başkasına kiralama hakkı yoktur; eğer kiralarsa fuzuli konumuna düşmüş olacağından ferağ nafiz olmayacaktır. Mütevellinin buradaki izni akdin yürürlük kazanması için gerekli görüldüğünden, nefaz şartlarından sayılmaktadır.⁸²⁶ Her iki durumda da müteveli izni bulunmayan ferağlar geçersiz kabul edilmiştir. Müteveli izninden önce her iki tarafın da ferağdan dönme hakkı vardır, fâriği ölmüş olsa bile bu hak vârislerine inikal eder. İncelediğimiz şeyhülislamın tamamı bu konuda hemfikirdir.

Müteveli izni fetvalarda “ma‘rifet-i müteveli, izn-i müteveli” ibareleriyle geçmektedir. Ferağla ilgili fetvaların tamamında bu ifadeler yer almaktadır. Bu bölümde yazdığımız fetvalar ise açıkça müteveli izni bulunmadığının ifade edildiği meselelerdir.

Mütevellinin keyfiyeten ferağa izin vermeme hakkı bulunmamaktadır. Konuyla ilgili Minkârîzâde ferağ için mütevelliden izin istendiğinde mütevellinin “İzin vermem.” deme yetkisinin olmadığını belirtmektedir.⁸²⁷ Akifzâde de eserinde mütevellinin ferağa engel olamayacağını, izin vermekle emrolunduğunu ifade etmektedir.⁸²⁸ Müteveli ferağa ancak engel bir gerekçeyle izin vermeyebilir. Zekeriyyâde’nin fetvası bu duruma bir örnek olarak zikredilebilir. Yangın sonrası binanın tamamen yanıp, binadan herhangi bir eserinin kalmaması durumunda mutasarrıfın arsayı ferağ etmek için izin istemesi üzerine müteveli, arsanın boş kalması ile mutasarrıfın burayla ilgisinin kalmadığını ve kendisinin vakıf adına tefvizde bulunacağını söyleyerek ferağa izin vermemiştir.⁸²⁹ Bir diğer fetvada da benzer bir gerekçeyle müteveli ferağa engel olmuştur. Yangın sonrası mülkün yok olup arsanın bir kişiye icâreteynle kiralanıp binaya izin verilmesi sonrası mutasarrıfın binayı inşa etmeyip, tasarruf hakkını ferağ etmek istediği anlaşılmaktadır. Ancak

⁸²⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-i Feyziye*, 226; Kaya, *İcâreteyn*, 221.

⁸²⁷ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr’a şu kadar akçe mukâbelesinde ferâğ edip ferâğa mütevelliden taleb ettikde müteveli “İzin vermem.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 191b.

⁸²⁸ “... belî müteveli men‘a kâdir olmaz, izne me‘mûrdur.” Akifzâde, *Mecelletü’l-mehâkim*, vr. 125a-b” Kaya, *İcâreteyn*, 228.

⁸²⁹ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzile harîk vâki‘ olmağın muhterik olup arsa hâliye kaldıkda galle-i vakıfda binaya müsâade olmamağın mütevellisi izniyle arsa-i mezkûreyi Amr’a bir mikdâr akçe bedeli mukâbelesinde ferâğ ve tefvîz murâd ettikde müteveli-i vakf “Menzil-i mezbûr muhterik olup arsa hâliye olmağla senin alâkan kalmadı.” deyip Zeyd’i vech-i mübeyyen üzere Amr’a arsayı ferâğdan men‘ edip “Ben tefvîz edip bedel-i tefvîzi vakıf için alırım.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyyâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131a.

mütevelli vakıfta genişliğin hasıl olması üzerine vakıf adına bina yapacağını söyleyerek ferağa engel olmuş ve aldığı muacceleyle iade etmiştir.⁸³⁰

Zekeriyaşâde öncesinde Hocaşâde Esad Efendi ve Bostanzâde Mehmed Efendi'nin mütevelli izni ile yapılan ferağın daha sonra mütevelli tarafından bozulamayacağına dair fetvaları bulunmaktadır. Mütevellinin verdiği izin yazılı olmasa bile geçerlidir ve bundan geri dönülemez. Esad Efendi mütevelli izni ile yapılan ferağ sonrası mefrûğ lehin 14 sene mutasarrıf olduğu yer için, yeni mütevellinin “İzin belgen yok.” diyerek vakfa müdahale edemeyeceğini belirtmiştir. Zira mütevellinin her ay aldığı müeccele izin yerine geçmektedir. Bostanzâde Mehmed Efendi de mütevellinin izni ile yapılan ferağ sonrası fâriğin çocuksuz vefat etmesi üzerine mütevellinin “Tezkire vermedim.” diyerek mülke el koyamayacağına hükmetmiştir. Cevapta izin verip muaccele almanın tezkere yerine geçeceği belirtilmiştir. Fetvadan izin verdikten sonra mütevellinin bundan dönemeyeceği de anlaşılmaktadır.⁸³¹

Zekeriyaşâde'nin konuyla ilgili üç fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada mutasarrıfın mütevelli izni olmadan ferağda bulunması sonrası mütevellinin mefrûğ lehin mülke el koymasına engel olabileceği ve ferağın geçerli olabilmesi için mütevelli izninin gerekli olduğu ifade edilmiştir.⁸³² Diğer fetvada ise mütevelli izni bulunmadan yapılan ferağ sonrası fâriğin kısa süre zarfında çocuksuz ölmesi durumunda mütevellinin ilgili mülke el koyacağı belirtilmiştir. Bu durumda mefrûğ leh de fâriğin terekisini kabzedenden vârislerine rücu ederek bedel-i ferağı talep edebilecektir.⁸³³ Son fetvada ise mutasarrıfın

⁸³⁰ “Mesele: Hind'in vakf-ı müsecceli olan bir menzil muhterik oldukda arsayı galle-i vakıfda binaya müsâade olmamağın mütevelli-i vakf arsasını Zeyd'e yevmi bir mikdâr akçe icâre-i muaccele ve müeccele ve beş bin akçe ücret-i muaccele ve müeccelesine mahsûb olmak üzere binaya izin verip icâr ettikten sonra Zeyd bina etmeyip âhara bir mikdâr akçe mukâbelesinde ferâğ etmek murâd eyledikde mütevelli-i vakf râzı olmayıp “Hâlen galle-i vakıfda binaya müsâade vardır.” deyu ol Zeyd'den aldığı beş bin akçe icâre-i muacceleyle Zeyd'e reddedip ol menzili Zeyd'in yedinden alıp binaya şer'ân kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a.

⁸³¹ “1287. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânı izn-i müteveliyle Amr'a tefvîz edip mütevelli dahi resm-i muaccelesin alıp lakin tezkere vermeden Zeyd bilâ-veled fevt olsa hâlen mütevelli “İcâre-i muaccelesin aldım, lakin temessükü vermedim” deyu “Dükkânı mahlûlden âhara veririm” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. İzin verip muaccelesin almak kifâyet eder, tezkere lazım değildir (Bostanzâde Mehmed Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 251.

⁸³² “Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânı mütevellisi izni yoğiken Amr'a tefvîz eylese mütevelli dükkân-ı mezbûru Amr'a zabt etdirmeyip men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur, mütevelli izni lazımdır.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

⁸³³ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf menzili Amr'a bir mikdâr akçe mukâbelesinde ferâğ ve tefvîz Amr dahi tefavvuz ve bedel-i tefvîzi Zeyd'e teslim edip izn-i mütevelli bulunmadan birkaç gün içinde Zeyd fevt olup veledi olmamağla mütevelli-i vakf menzil-i mezbûru vakıf için zabt ettikde Amr dahi Zeyd'in tereke-i vâfiyesin kabz eden veresesinden meblağ-i mezbûru ahza kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131a.

hakkını ferağ edip temessük vermesi sonrası, ferağ bedelinin verilmemesi durumunda fâriğin mütevellî izni yok ise rücu edebileceği tasrih edilmiştir.⁸³⁴ Buradan da Zekeriyazâde'nin ferağı mücerred hakkın ıskatı ve mütevellînin iznini icab olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşabiliriz.

Zekeriyazâde sonrası Minkârîzâde ferağda mütevellî izni bulunmaması ve fâriğin kısa sürede çocuksuz vefat etmesi sonrası ilgili mülkün mahlulen vakfa döneceğine hükmetmiştir. Bu durumda mefrûğ leh bedel-i ferağı fâriğin terekesinden tazmin edecektir.⁸³⁵ Çatalcalı mütevellî izni olmadan yapılan ferağ sonrası fâriğin çocuksuz ölmesiyle mütevellînin ilgili mülke el koyup başkasına tefviz etmesine mefrûğ lehin engel olamayacağını ifade etmektedir. Mütevellî izni olmadan yapılan ferağın geçersiz olduğu bu fetvadan da anlaşılmaktadır.⁸³⁶

Konuyla ilgili en çok fetva Feyzullah Efendi'ye aittir ve 6 fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada mütevellî izinsiz yapılan ferağda mefrûğ lehin ilgili mülke müdahale edemeyeceği ifade edilmiştir. Hemen ardındaki fetvada ise mutasarrıf ferağ vaadinde bulunup mütevellî izni bulunmadan vaadinden dönerse mefrûğ lehin ilgili mülke el koyamayacağı belirtilmiştir.⁸³⁷ En başında belirttiğimiz üzere mütevellî izni bulunmadığında ferağ batıl olacağından fâriğin rücu hakkı bulunmaktadır. Art arda gelen dört fetvada ise mütevellî izinsiz yapılan ferağ da bedel-i ferağın ödenmesi sonrası mefrûğ lehin rücuu söz konusudur. Ferağ batıl olacağından her iki tarafın da rücu hakkı bulunmaktadır. Devamında ise mütevellî izni olmayan ferağ sonrası her iki tarafın da bedelleri teslim almasından sonra mefrûğ lehin rücu edip mülkü geri verme ve parasını

⁸³⁴ “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e “Tasarrufunda olan vakıf dükkânı bana fâriğa ol sana şu kadar akçe vereyim.” deyip Hind fâriğa olup yedine ferâğ temessükü verdikten sonra hâlen Zeyd meblağ-i mev’ûdu vermemekle Hind dükkân-ı mezbûru almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: İzn-i mütevellî yok ise olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

⁸³⁵ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan menzili Amr’a şu kadar akçe bedel mukâbelesinde ferâğ ve Amr kabz edip izn-i mütevellî bulunmadan Zeyd bilâ veled fevt olmağla mütevellî menzili Bekir’e icâr ve teslim eylese Amr bedel-i merkûmu Zeyd’in terekesinden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 188b.

⁸³⁶ “1623. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı Amr’a ferâğ edip ba’dêhû izn-i mütevellî bulunmadan Zeyd bilâ-veled fevt olsa, mütevellî dükkânı vakıf için zabt murad ettikde Amr ferâğ-ı mezbûra binaen mütevellîyi men’e kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/305.

⁸³⁷ “1166. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili zevcesi Hind’e ferâğ edip lakin izn-i mütevellî bulunmasa Hind ferâğ-ı mezbûra binaen menzile müdahaleye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.

1167. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf arsayı Amr’a ferâğa vaad edip lakin izn-i mütevellî bulunmamakla vaadinden rucu eylese Amr vaad-i mezbûra binaen arsaya müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 183-184.

geri alma hakkı olduğu tasrih edilmektedir. Sonraki fetvada ise ferağa mütevellî izni olmadan iki tarafın da bedelleri kabzetmesi sonrası mefrûğ lehin vefat etmesiyle rücu hakkının vârislerine geçeceği ifade edilmektedir.⁸³⁸ Yenişehirli'nin bir fetvası da bu fetvanın aynısıdır.⁸³⁹ Son fetvada ise mütevellî izni alınmadan kadı huzurunda yapılan ferağın da geçersiz olduğu hükmü yer almaktadır. Bu ferağ sonrası fâriğ çocuksuz vefat edince mülk mahlulen vakfa dönmüş ve mefrûğ leh mütevellîye itiraz edememiştir.⁸⁴⁰ Yenişehirlinin fetvası da Feyzullah Efendi'nin fetvasıyla birebir uyumludur.⁸⁴¹ Kadı huzurunda da yapılırsa mütevellî izni olmayan ferağlar geçersizdir. Burada mesele ferağın yetkili bir merciide kayıt altına alınması değildir. Mütevellî akit esnasında yeni bir icâbda bulunmuş olacağından, mütevellînin yokluğu akdi batıl kılmaktadır. Bu nedenle ferağ kadı huzurunda yapılırsa da geçerlilik kazanmamaktadır.

3.3.1.5. Şarta Bağlı Yapılan Ferağlar

Ferağ akdi esnasında fâriğlerin bazı şartlar ileri sürdüklerini görmekteyiz. Fetvalarda en çok vefaen ferağ olarak adlandırılan, ferağ bedelini fâriğin geri ödemesi durumunda mefrûğun ilgili mülkü iade ettiği ferağlarla karşılaşmaktayız. Şarta bağlı olarak yapılan ferağlarda tespit ettiğimiz diğer kayıtlar ise ölünceye dek bakma, eşler arasında güzel geçinme (hüsn-i muâşeret), evlenme, davadan ibra şeklinde sıralanmaktadır. Önce azınlıkta olan şartların incelemesini yapıp sonra vefaen ferağa geçeceğiz.

Şarta bağlı ferağla ilgili Zekeriyaşâde, Minkârîzâde ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyaşâde ferağı mücerred hakkın ıskâtı olarak gördüğünden ileri sürülen şartların batıl olduğunu ve ferağa tesir etmeyeceğini düşünmektedir. Bu nedenle

⁸³⁸ “1176. Mesele: Hind icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Zeyd’e şu kadar akçe bedel mukabelesinde ferâğ ve kabz-ı bedel edip lakin izn-i mütevellî bulunmadan Zeyd fevt olsa veresi menzili Hind’e reddedip bedel-i merkûmu Hind’den istirdâda kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 185.

⁸³⁹ “1468. Mesele: Hind Amr-i mütevelliden şu kadar akçe karz aldıkda icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr’a ferâğ bi’l-vefa tarîkiyle mütevellî-i vakıf Bekir’in izniyle ferâğ ve teslim ettikten sonra Amr fevt olup Hind deyn-i mezbûru, yerine mütevellî olan Beşir’e eda edip menzili almak istedikde menzil mütevellisi mücerred “Amr bilâ-veled fevt olmakla menzili vakıf için zabtederim” deyu Hind’i men’a kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâva*, 285-286.

⁸⁴⁰ “1777. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Hind’e ferâğ ve Hind kadıdan hüccet alıp ba’dehû izn-i mütevellî bulunmadan Zeyd bilâ-veled fevt olsa mütevellî menzili vakıf için zabt murad ettikde Hind vech-i muharrer üzere olan ferâğa binaen mütevellîyi men’a kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 185.

⁸⁴¹ “1460. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili Amr’a ferâğ ve kadı hüccet ettikten sonra izn-i mütevellî bulunmadan Zeyd bilâ-veled fevt olsa mütevellî menzili vakıf için zabtedip âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâva*, 284.

şart batıl; ancak akit geçerlidir. Diğer şeyhülislamlar ise ferağ kira akdi olarak değerlendirdiklerinden akdin gereği olmayan şartların akdi fesada uğratacağına hükmetmiş ve bu ferağları fasid olarak değerlendirip her iki tarafa da rücu hakkı tanımışlardır. Yani Zekeriyazâde'nin şarta bağlı olarak yapılan ferağlar ile ilgili görüşü kabul görmemiş, kendisinden sonraki şeyhülislamlar onun aksine bu ferağların bağlayıcı olmadığı yönünde fetvalar vermişlerdir. Daha sonra 1878'de ihtiyaca binaen ferağın icâreden ziyâde hibeye kıyası yoluna gidilerek ölünceye kadar besleme şartı ile yapılan ferağlar sahih kabul edilmiş ve şart yerine getirildiği müddetçe fâriğin ferağdan dönemeyeceği kararlaştırılmıştır. Şarta uyulup uyulmadığıyla ilgili anlaşmazlıklar da mahkemelerin sorumluluğuna bırakılmıştır.⁸⁴²

Zekeriyazâde ölene kadar besleme şartıyla yapılan ferağda mefrûğ lehin şarta uymaması sonrası fâriğin rücu edip evi alma hakkının olmadığına hükmetmiştir.⁸⁴³ Bu fetva ile ilgili Meşrebzâde'nin yorumları Zekeriyazâde'nin konu ile ilgili tutumu ve verdiği hükmün kabulü ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.⁸⁴⁴ Meşrebzâde Zekeriyazâde'nin ferağ kira akdi gibi değil, mücerred hakkın ıskâtı olarak görmekle diğer alimlere aykırı bir görüşte bulunduğunu ve verdiği fetvanın bu konuda örfün de oluşması nedeniyle bazı sorunlara neden olduğunu ifade etmektedir. Zaten kendisinden sonraki şeyhülislamlar onun zıttına bu şekilde yapılan ferağları bağlayıcı saymayıp, fâriğlere ferağdan dönüp mülklerini geri almanın yolunu açmıştır.

Minkârîzâde ise ölünceye kadar beslemek şartıyla yapılan ferağdan fâriğin rücu edebileceğine karar vermiştir.⁸⁴⁵ Fetvada şartın gerçekleşmemesi gibi bir gerekçe de bulunmamaktadır. Akit fasid kabul edildiğinden fâriğin herhangi bir neden göstermeden

⁸⁴² Bardakoğlu, "Ferâğ", 12/354.

⁸⁴³ "Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili müteveli ma'rifetiyle Amr'a tefvîz ettikde ölünceye dek kendiyi beslemek şartıyla tefvîz Amr dahi ol şartla tefavvuz edip ba' dehû Amr Zeyd'i beslemeyince Zeyd tefvîzinden rucû edip menzil-i mezbûru Amr'dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131b.

⁸⁴⁴ "Yahyâ Efendi'ye göre ferâğ adi bir haktan vazgeçmektir, alınan bedel de bunun karşılığıdır. Yoksa ferâğ; kira akdi değildir ve alınan bedel de peşin kira bedeli değildir. Buna göre ilk icâre akdi, yani müteveliyle mutasarrıf arasında ilk başta yapılan akit mutasarrıfın bu haktan vazgeçmesi ile feshedilmiş ve mefrûğ leh ile müteveli arasında yeni bir akit kurulmuş olur. Dolayısıyla ferâğ, icâre gibi şart ile bâtil olan temlik akitlerinden değildir. Yahyâ Efendi'nin bu görüşü alimlerimizin genel tercihi, verdikleri fetvalara aykırıdır. Örf vârid olmuş bir konuda olması hasebiyle de bazı mahzûrlar taşıdığı açıktır." Kaya, *İcâreteyn*, 218.

⁸⁴⁵ "Mesele: Hind ücret-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili "Ölünce beni beslesin, senin olsun." deyu Zeyd'e izn-i müteveli ile ferâğ eylese Hind rucû' edip menzili Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 189a.

akdi bozma yetkisi olduğu kabul edilmiştir. Bir diğer fetvada ise mutasarrıfın zevcine kendisiyle iyi geçinmesi şartıyla yaptığı ferağ bizzat kendisinin “Ferağ geçerli değildir.” diyerek bozup mülkü geri alabileceği ifade edilmektedir.⁸⁴⁶ Bu fetvaların naklinde Atâullah Mehmed Efendi Minkârîzâde’nin ferağı, kira akdine kıyas edip ona göre hüküm verdiği ve akdi fâsit kılan şart yüzünden fâriğin rücu hakkının bulunduğu şeklinde açıklamada bulunmaktadır.⁸⁴⁷

Yenişehirli ölünceye kadar beslemek şartıyla yapılan ferağda teslimden sonra fâriğin, şartın geçersiz olması nedeniyle ferağdan rücu edebileceğini belirtmektedir.⁸⁴⁸ Hatta mefrûğ lehin ilgili mülkü başka bir şahsa ferağ etmesi dahi fâriğin onu geri almasına engel görülmemiştir. İlk fetvada müteveli izni ile mülk üçüncü şahsın elinden alınıp ilk fâriğe teslim edilmiştir. Bir sonraki fetvada ise oğulun annesiyle evlenmesine karşılık icâreteynli yeri kendine ferağ etmesini şart koşması sonrası mutasarrıfın ilgili mülkü bu şartla ferağ ettiği belirtilmektedir. Fâriğin ölümünden sonra ise ferağın sahih olmaması gerekçesiyle fâriğin çocuklarının müteveli izniyle ilgili mülkü geri aldıkları bilgisi yer almaktadır. Burada da akdi fâsit kılan şartla yapılan ferağın geçersiz olduğu yönündeki görüş hükme dayanak teşkil etmektedir.

3.3.1.6. Ferağ Bi'l-Vefa

Vefaen ferağ mutasarrıfın, ferağ bedeli ödendiğinde ilgili mülkü geri almak şartıyla tasarruf hakkını devretmesi olarak tanımlanabilir. Vefaen ferağ olunan yerin fâriğe kiralanması şartıyla yapılan devir ise ferağ bi'l-istiğlâl olarak adlandırılır.⁸⁴⁹

Vefaen ferağ ile ilgili Esad Efendi, Mehmed Efendi, Zekeriyaâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli’nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyaâde’nin görüşü, ferağı kıyas

⁸⁴⁶ “Mesele: Hind icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan menzili zevci Zeyd’e “Benimle hüsn-i muâşeret edersen olsun.” deyu izn-i müteveli ile ferâğ eylese hâlen Hind “Ferâğ mu‘teber değildir.” deyu menzili zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 192b.

⁸⁴⁷ “Ferâğ icâredir., icâre akdi de bey‘ akdini fâsid kılan şeyle fâsid olur. Bey‘ akdi ise akdin gerektirmediği bir şartla fâsid olur ki bu fetvada geçen de bu kabildendir, dolayısıyla bu şartla icâre fâsid olacağından fâriğin ferâğdan dönmesi ve menzili geri alması sahih olur.” Kaya, *İcâreteyn*, 218.

⁸⁴⁸ “1430. Mesele: Hind icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili oğlu Zeyd’e ölünce[ye dek] kendini görüp gözetmek şartıyla ferâğ ve teslim eylese şart-ı mezbûr muteber olmamakla Hind menzil-i mezbûru re’y-i müteveliyle Zeyd’den alıp ke’l-evvel zabta kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1431. Mesele: Bu surette Zeyd menzil-i mezbûru izn-i müteveliyle Amr’a ferâğ etmiş olsa müteveli menzili Amr’dan alıp Hind’e zabtettirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 277-278.

⁸⁴⁹ Bardakoğlu, “Ferâğ”, 12/353-354; Kaya, *İcâreteyn*, 233; VGM, *Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “Ferâğ bi'l-istiğlâl”, (Erişim Tarihi 11/08/2018).

ettiği temel nedeniyle vefaen ferağda da diğer şeyhülislamların görüşleriyle çelişmektedir. Vefaen ferağ, şartlı ferağın bir çeşidi olması hasebiyle Zekeriyazâde'ye göre geçersizdir. Yani Zekeriyazâde bu şartla yapılan ferağı geçerli saymış; ancak şartı batıl kabul ettiğinden fâriğin borcunu ödemesi halinde mülkü geri alma hakkının olmadığını ifade etmiştir. Diğer şeyhülislamlar ise karşı tarafın rızası olmasa bile fâriğin, fâriğ ölmüşse vârislerinin borcu ödeyip ilgili mülke el koyacaklarını tasrih etmişlerdir. Zekeriyazâde fâriğin mefrûğ lehten aldığı ferağ bedelini geri verdiğinde mefrûğ bihi iade alma şartıyla ferağ ettiği yeri, yeni mutasarrıfın rızası olmadan geri alamayacağına hükmetmiştir.⁸⁵⁰ Yani Zekeriyazâde vefaen ferağı kabul etmemekte, bunu kati ferağ olarak görmektedir.

Vefaen ferağın geçerliliği için teslimin şart görülmediği⁸⁵¹ belirtilmesine rağmen Çatalcalı'nın konuyla ilgili fetvası ise dikkat çekicidir.⁸⁵² Fetvada mutasarrıf mütevellî izniyle fırının tasarrufunu vefaen ferağ etmiş; ancak fırını teslim etmemiştir. Fırın fâriğin elinde iken fâriğ, borcu terekkesinden fazla olduğu halde vefat etmiştir. Bu durumda mefrûğ leh fırına müdahale etmeyip terekeden borcunu tahsil etmek istediğinde diğer borçluların ona “Sen fırını al.” diyerek borç tahsilinden uzaklaştırma haklarının olmadığı ifade edilmiştir. Aslında vefaen ferağda borç ödenmediğinde mülk mefrûğ lehin elinde kalmakta, mefrûğ lehin rücu hakkı bulunmamaktadır. Ancak kanaatimizce burada teslimin gerçekleşmemesi akdin bağlayıcılık kazanmayacağı şeklinde yorumlanmış ve bu durumda her iki tarafa tanınan rücu hakkı ile mefrûğ lehe terekeye müracâat hakkı tanınmıştır. Vefaen ferağa binaen mefrûğun bu mülkün tasarruf hakkını başkasına ferağ ederek borcunu tahsil etmesi mümkünken bu yolu seçmeyip, terekeye müracâat etmesi, ferağın geçersiz kabul edildiğinin bir göstergesi olmalıdır. Çatalcalı vefaen ferağda teslim olunmayan yeri mefrûğ lehin kabul etmeyip, borcu terekeden sair alacaklılar gibi tahsil edeceğine hükmetmiştir.

⁸⁵⁰ “Mesele: Hind icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzîl ma‘rifet-i mütevellîyle Amr’a bir mikdâr akçe bedel mukâbelesinde tefvîz ettikde “Her ne zaman aldığım bedel-i tefvîzi sana verirsem yine menzîlim benim olsun.” deyip bu şartla tefvîz Amr dahi bu şart ile tefavvuz eylese hâlen Hind Amr’dan aldığı bedel-i tefvîzi Amr’a verip rızasız menzîl-i mezbûru almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124a.

⁸⁵¹ Bardakoğlu, “Ferâğ”, 12/354; Kaya, *İcâreteyn*, 234.

⁸⁵² “1653. Mesele: Zeyd mütevellîsi olduğu nukûd-ı mevkûfeden Amr’a şu kadar akçe karz verdikten sonra Amr icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf fırını meblağ-i mezbûr mukabelesinde mütevellîsi Bekir’in izniyle Zeyd’e vefâen ferâğ edip lakin teslim etmeyip Zeyd’in yedinde iken Amr düyûnu terekkesinden ezyed olduğu halde fevt olsa, Zeyd fırına müdahale etmeyip meblağ-i mezbûr ile kısmet-i guremâya dâhil olmak istedikde sâir guremâ “*Sen fırını zabt eyle!*” deyip Zeyd’i men’e kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/311.

Feyzullah Efendi'nin konuyla ilgili üç fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada vefaen ferağın mütevellî huzurunda tescil edilmeyip ferağdan sonra taraflar arasında sözlü olarak yapılmasının hukuki bir karşılığının olmadığı tasrih edilmektedir. Feyzullah Efendi ferağ-ı kati gibi yapılan ferağın ardından tarafların kendi aralarında mefrûğun lehin “Bedeli ne zaman geri ödersen yeri sana geri vereyim.” şeklindeki beyanına binaen fâriğin, bedeli teslim ederek cebren yeri geri alamayacağına hükmetmiştir.⁸⁵³ Nakillerde bu hükme vaatlerin bağlayıcı olmadığı gerekçe gösterilmektedir. Diğer fetva da bu fetva ile benzer özelliktedir ve vaatlerin bağlayıcı olmaması nedeniyle mefrûğun elinden yerin zorla alınamayacağı hükme bağlanmıştır.⁸⁵⁴

Son fetvada ise vefaen ferağ sonrası fâriğin ölümüyle vârislerinin mülkü geri alabilecekleri bilgisi yer almaktadır. Ölen fâriğin kızı, yerin vefaen ferağ edildiğini dava edip mefrûğun inkârı sonrası durumu açık delillerle ispat etmiş ve ilgili mülkü geri almıştır.⁸⁵⁵

Zekeriyazâde sonrasında konuyla ilgili en çok fetvaya *Behcetü'l-fetâvâ*'da rastlamaktayız. Yenişehirli'nin vefaen ferağ ile ilgili 17⁸⁵⁶ fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada borca karşılık borç verene yapılan vefaen ferağ sonrası ilgili mülkün yanması ile mefrûğun borcun tamamını fâriğden alacağı belirtilmektedir.⁸⁵⁷ Vefaen ferağın bey' bi'l-vefadan farkı burada ortaya çıkmaktadır. Bey' bi'l-vefada mebi'in müşteri elinde telefî sonrası, ilgili kısım borçtan düşmekte kalan kısım için rücu hakkı bulunmaktadır, oysaki ferağ bi'l-vefada ilgili mülk telef olsa da borç olduğu gibi kalmakta ve dâine, fâriğden

⁸⁵³ “1182. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle Amr'a ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Amr Zeyd'e “Her ne zaman meblağ-i mezbûru bana verirsen dükkânı sana vereyim” deyu vaad eylese Zeyd vaad-i mezbûra binaen ol kadar akçeyi Amr'a verip dükkânı Amr'dan cebren almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 186.

⁸⁵⁴ “1188. Mesele: Zeyd fi-diyârına müteârefe olan icâre-i muaccele ve müeccele-i fâside ile tasarrufunda olan vakıf menzilden Amr'dan bedel-i ferâğ namına şu kadar akçe almakla kasr-ı yed edip Amr mütevellîsinden isticâr ettikde Amr Zeyd'e “Her ne zaman bedel-i ferâğı bana verirsen menzili sana ferâgat edeyim” deyu vaad eylese hâlen Zeyd vaad-i merkûma binaen ol kadar akçeyi Amr'a verip menzili cebren Amr'ın yedinden nez' ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 187-188.

⁸⁵⁵ “1737. Mesele: Zeyd-i müteveffanın kızı Hind Amr'ın yedinde olan vakıf menzil için “Zeyd'in icâreteyn ile tasarrufunda olup sana ferâğ bi'l-vefâ ile fâriğ olup hatta sen vech-i muharrer üzere ikrar dahi etmişdin” deyu mütevellî huzurunda Amr'dan dava ve Amr bi'l-küllîye inkâr eylese Hind Amr'ın vech-i muharrer üzere ikrarına beyyine-i adile ile ikâmet-i beyyine eylese re'y-i mütevellîyle menzil-i mezbûru Amr'dan alıp zabta kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 283.

⁸⁵⁶ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1425) 276, (1426, 1427, 1428) 277, (1433, 1434) 278, (1437) 279, (1462) 284, (1467, 1468) 285, (1474) 287, (1480) 288, (1481, 1482, 1483) 289, (1490, 1491) 290.

⁸⁵⁷ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 276-277.

bedelin tamamını alma hakkı doğmaktadır.⁸⁵⁸ Çünkü burda ferağ olunup dâine temlik edilen mülkiyet hakkı değil tasarruf hakkıdır. Bu nedenle de zâyi olması borcun aslına hâlel getirmemektedir.

Yenişehirli'nin vefaen ferağ ile ilgili bir diğer önemli fetvasında ise vefaen ferağ edilen yeri mefrûğun lehine, fâriğin izni olmadan başkasına ferağ edemeyeceği hükme bağlanmıştır.⁸⁵⁹ Mefrûğun bu şekilde yaptığı ferağın, fâriğin icazetine bağlı olup nafiz olmadığı ve fâriğin borcu ödeyip yeri geri alma hakkının olduğu fetvada tasrih edilmiştir. Zekeriyazâde'nin görüşü çerçevesinde bu fetvayı değerlendirecek olursak, şart bağlayıcı olmadığı için mefrûğun yaptığı ferağ geçerli olacak ve fâriğ tarafından bozulamayacaktı. Vefaen ferağda fâriğin ölmesi durumunda borcu ödeyip yeri geri alma hakkı evlatlarına intikal eder. Yenişehirli'nin bir fetvasında fâriğin ölümünden sonra oğullarının borcu ödeyip mülkü geri aldıkları görülmektedir.⁸⁶⁰ Bir başka fetvada ise babalarının vefaen ferağ ettiği yeri, onun ölümünden sonra, evlatlarının bedel-i ferağı geri vermeden alamayacakları da belirtilmiştir.⁸⁶¹

Vefaen ferağda fâriğin çocuksuz ölmesi durumunda mülk mahlulen vakfa dönerken, mefrûğ lehine ölmesiyle mülk asıl sahibi olan fâriğe dönmektedir. Borca karşılık vefaen ferağ edilen dükkânın, fâriğin çocuksuz olarak ölmesiyle vakfa mahlulen döndüğü ve bu durumda borcun vârisler tarafından terekeden ödendiği bilgisi de fetvada yer almaktadır.⁸⁶² Mefrûğun çocuksuz ölmesi durumunda mütevellinin “Mülk mahlulen vakfa döner.” diyerek yere el koyamayacağı ifade edilmektedir. Bu durumda fâriğin borcu ödeyip mülkü geri alma hakkı vardır.⁸⁶³ Ancak durum tersine dönüp fâriğin ölümü

⁸⁵⁸ Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 140-142, 166.

⁸⁵⁹ “1426. Mesele: Zeyd ve Hind ale'l-iştirak icâreteyn ile mutasarrıf oldukları vakıf menzili izn-i mütevelliyile dâinleri Amr'a şu kadar akçe deynleri mukabelesinde ferâğ eder olduklarında Zeyd ve Hind her ne zaman deynlerini Amr'a eda ederlerse Amr menzili mezbûrlara reddetmek şartıyla ferâğ, Amr dahi kabul edip ba'dehû Amr mezbûrların izinlerinsiz menzili Bekir'e ferâğ eylese mezbûrlar ferâğı mücizler olmayıp eda-i deyn edip re'y-i mütevelliyile menzili Bekir'den almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 277.

⁸⁶⁰ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 277.

⁸⁶¹ “1437. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevelliyile Amr'a ferâğ eder oldukda Zeyd bedel-i mezbûru ne zaman Amr'a verirse Amr menzili kendüye reddetmek şartıyla ferâğ, Amr dahi ol şartla kabul ve kabzettikten sonra Zeyd fevt olsa oğulları bedel-i mezbûru vermeden menzil-i mezkûru Amr'dan almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 279.

⁸⁶² Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 284.

⁸⁶³ “1468. Mesele: Hind Amr-i mütevelliden şu kadar akçe karz aldıkda icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr'a ferâğ bi'l-vefa tarikiyle mütevell-i vakıf Bekir'in izniyle ferâğ ve teslim ettikten sonra Amr fevt olup Hind deyn-i mezbûru, yerine mütevell olan Beşir'e eda edip menzili almak istedikde menzil

söz konusu olduğunda hüküm değişmektedir. Fâriğin çocuksuz ölmesi durumunda mülk mahlulen vakfa dönmekte ve mefrûğ leh buna engel olamamaktadır.⁸⁶⁴ Mefrûğun yalnızca fâriğin terekesine müracaât hakkı vardır, mütevelliyi engelleme veya vakıftan veya mütevellinin kendisinden bedel-i ferağ taleb etme hakkı bulunmamaktadır. Bir diğer fetvada da bu durum açıkça ifade edilmekte, fâriğin müflisen ölüp mefrûğun parayı geri tahsil edememesi durumunda vakfa müracaât edemeyeceği açıkça belirtilmektedir.⁸⁶⁵

3.3.1.7. Ferağ Bi'-l İstiğlâl

Ferağ olunan yerin fâriğe kiralanması anlamına gelen ferağ bi'-l-istiğlâl ile ilgili Esad Efendi, Mehmed Efendi, Zekeriyazâde ve Yenişehirli'nin fetvalarını tespit edebildik. Ferağ olunan yerin teslim ve tahliyesi konusunda ferağ bi'-l-istiğlâlin bey bi'-l-istiğlâle kıyaslandığı görülmektedir. Yani tahliye ve teslim olunmayan yerin kiralanması sahih değildir ve bu durumda kira ücreti alınamaz, alınmışsa da bu anaparaya hesap edilir.⁸⁶⁶ Zekeriyazâde ve Mehmed Efendi'nin görüşleri bu yönde olmakla birlikte Esad Efendi'nin görüşünde farklılık bulunmaktadır. Ancak bu farklılığın vakfı korumak adına verilmiş istisnai bir hüküm olması muhtemeldir. Abdullah Efendi de şartlara uygun gerçekleşen tahliye ile ferağ olunan yerin tekrar kiralanmasının caiz ve alınan kiranın hak olduğunu ifade etmektedir. Yine tüm şeyhülislamların konu ile ilgili görüş birliğine sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Zekeriyazâde *Câmiû'l-İcâreteyn*'de geçen iki fetvada vefaen ferağ olunan yerin fâriğe kiralandığı; ancak tahliye ve teslimin gerçekleşmemesi nedeniyle sene sonunda kira alınamayacağına hükmetmiştir. Zekeriyazâde bu durumda eğer ücret alınırsa bunun asl-ı deyne sayılacağını da ardındaki fetvada tasrih etmiştir.⁸⁶⁷

mütevellisi mücerred “Amr bilâ-veled fevt olmakla menzili vakıf için zabtederim” deyu Hind'i men'a kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 285-286.

⁸⁶⁴ “1474. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf fırını şu kadar akçe bedel mukabelesinde Amr'a ferâğ eder oldukda Zeyd meblağ-i mezbûru ne zaman Amr'a verirse fırını Amr'dan almak şartıyla ferâğ, Amr dahi ol şartla kabul ve def'-i bedel ettikten sonra Zeyd bilâ-veled fevt olmakla mütevellisi fırını vakıf için zabt ve âhara icâr etmek istedikde Amr bedel-i mezbûru Zeyd'in tereke-i vâfiyesini kabzedenden veresinden talep etmeyip ferâğ-i mezbûra binaen mütevelliyi men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 287.

⁸⁶⁵ “1483. Mesele: Bu surette Amr mücerred “Zeyd müflisen fevt olup mahzenin nısfını benden alıp âhara icâr etmekle bedel-i merkûmu mal-i vakıfdan ya malından dâmin ol” deyu mütevelliyeye cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 289.

⁸⁶⁶ Kaya, *İcâreteyn*, 234.

⁸⁶⁷ “1235. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr'dan ahzeylediği ikiyüz guruş mukabelesinde izn-i mütevelliyeye vefâen Amr'a ferâğ edip ba'dehû menzil-i

Zekeriya'zâde öncesinde Esâd Efendi'nin fetvasında fâriğin başka bir vakfa olan borcuna karşılık vakıf mütevellisine vefaen ferağda bulunduğu sonrasında da aynı yeri kiraladığı belirtilmektedir.⁸⁶⁸ Burada da tahliye ve teslim bulunmamasına rağmen bu durumda mütevellinin yâni mefrûğun, kira bedeli alma hakkının olduğu belirtilmektedir. Bu fetva Zekeriya'zâde'nin fetvasıyla zıt dursa da hükmün vakıf malı korumak için istisna kabilinden yer aldığı yorumu yapılarak uzlaştırılabilir. Çünkü burada ferağı kabul eden ve fâriğe geri kiralayan başka bir vakfın mütevellisidir ve kira alınmaması durumunda vakfın zarara uğraması söz konusudur.

Hocazâde Mehmed Efendi'nin de ferağ bi'l-istiğlâl ile ilgili bir fetvası bulunmaktadır.⁸⁶⁹ Fetvada fâriğ borcuna karşılık rehin olarak icâreteynli mülkünü müteveli izni olmadan dükkânı teslim etmiş ve daha sonra borcunu ödeyince mülkü geri almıştır. Yapılan işlem sûreten ferağ bi'l-vefa işlemine benzemektedir; ancak meselede dükkânın rehin yoluyla müteveli izinsiz verildiği belirtilmektedir. Devamında mülkün dâinin elinde kaldığı süre için kirasının alınıp alınamayacağı sorulmuştur. Mehmed Efendi kira alınamayacağına fetva vermiştir; fakat rehinde mülk emanet hükmündedir ve kullanılmaz, oysa burada dâinin mülkü tasarruf ettiği bilgisi yer almaktadır. Bu nedenle medyûn kira alınamayacağını sormuş olmalıdır.

Yenişehirli'nin fetvasında ise ferağ bi'l-istiğlâlin tahliyeden sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde yapılan kiralamanın sahih olduğu ve mefrûğun kira alma hakkının olduğu da ayrıca ifade edilmektedir.⁸⁷⁰ Bir diğer fetvada ise mülkü fâriğin borç verenine vefa tarîkiyle değil kati ferağ ile devrettiği ifade edilmektedir. Daha sonra fâriğ

mezbûru senede şu mikdar gurus ücret ile isticâr edip lakin tahliye ve teslim bulunmasa sene tamamında Amr Zeyd'den ücret-i mezbûreyi almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.

1236. Mesele: Bu surette tahliye ve teslim bulunmadan Amr'ın Zeyd'den aldığı ücret asl-i deyne hesab olunur mu? *el-Cevâb*: Olunur (Zekeriya'zâde Yahyâ Efendi)." Meşrebzâde, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 243.

⁸⁶⁸ "1234. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf dükkânını izn-i müteveliyle vakf-i âhar mütevellisi Amr'dan aldığı akçe mukabelesinde bi-tarîki'l-istiğlâl Amr'a tefvîz edip tahliye ve tekâbuz bulunmadan yine isticâr edip birkaç sene tasarruf eylese hâlen Amr Zeyd'den ol seneler için vakfa ücret almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur (Esad Efendi)." Meşrebzâde, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 242-243.

⁸⁶⁹ "645. Mesele: Zeyd medyûnu Amr zimmetinde olan deynini talep ettikde Amr icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı deyni mukabelesinde bi-tarîki'r-rehn bilâ-izni'l-müteveli Zeyd'e tefvîz ve teslim edip Zeyd dükkâna mutasarrıf olsa ba'dehû Amr deyn-i mezbûru eda edip dükkânı Zeyd'den aldıkda dükkânı tasarruf ettiği zaman için Zeyd'den kira taleb edip ahza kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz (Hoca Sâdeddinzâde Mehmed Efendi)." Meşrebzâde, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 135.

⁸⁷⁰ "1490. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr-i sağîrin vasisi Bekir yedinde olan malından karz aldığı şu kadar akçe mukabelesinde izn-i müteveliyle Bekir'e ferâğ eder oldukda Zeyd meblağ-i mezbûru ne zaman Bekir'e eda ederse menzili Bekir'den almak şartıyla ferâğ Bekir dahi ol şartla sağîr için kabz ve kabul ettikten sonra Bekir menzil-i mezbûru ba'de't-tahliye Zeyd'e şu kadar akçeye icâr ve teslim eylese hâlen Bekir icâre-i mezbûreyi Zeyd'den alıp sağîr için hıfza kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 290.

borcunu ödemiş ve mefrûğ leh de bu borcun ödenmesi sonrası aynı yeri fâriğe geri ferağ etmiştir. Bunun ardından fâriğ aynı yerin kendine ferağ edilmesinin vefaen ferağ sayılacağı ve mülkün borç verenin elinde durduğu süre için kendisine kira vermesi gerektiğini söyleyip ondan bir kira bedeli talep edemeyeceği fetvada tasrih edilmiştir.⁸⁷¹ Baştan vefa tarikiyle kurulmadığı için ferağ bi’-l istiğlâl gibi cereyân eden olayın hükmü kati ferağ olarak verilmiştir. En başında mütevellî huzurunda vefaen ferağ olunup kiralansaydı fâriğin kira alma hakkı olacaktı; ancak kati ferağ yapıldığı için sonrasında fâriğin, yer kendine geri ferağ da edilse, geriye dönük kira alma hakkı bulunmamaktadır.

3.3.1.8. Ferağ Harcı

Ferağın mütevellî izni ile yapıldığını daha önce belirtmiştik. Mütevellinin izin dışında bu işlem için vakıf adına vergi adı altında belli bir ücret alma hakkı olduğunu Zekeriyaşâde’nin fetvalarında görmekteyiz. İncelediğimiz şeyhülislamılar özelinde sadece Zekeriyaşâde’nin bu konu ile ilgili üç fetvasına ulaşabildik. İlk fetvada mütevellinin ferağ bedelinin onda biri gibi bedel-i ferağın öşrünü talep edemeyeceği; ancak vakfa belli bir mikdar para verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁸⁷² Bir diğer fetvada ise mütevellinin resm olarak bir bedel almadan mülkü kullandırmama gibi bir yetkisinin olmadığı belirtilmektedir.⁸⁷³ Bir önceki fetvada ferağ sonrası vakıf adına bir mikdar ücret alınabileceği söylenmiş, burada ise bu ücreti almadan kullandırmama gibi bir hakkın olmadığı ifade edilmiştir. Ancak bu ücretin daha sonra alınmayacağı anlamına gelmemektedir.

Bir başka fetvada ise 180.000’e ferağ edilen yer ile ilgili fâriğin vakıf için mütevellîye 10.000 akçe verip daha sonra bunu rüşvet olarak verdiğini iddia edip parayı geri isteyemeyeceği hükme bağlanmıştır. Fetvada açıkça ifade edilmese de mütevellî bunu

⁸⁷¹ Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 294.

⁸⁷² “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf odaları ma‘rifet-i mütevellîyle bir mikdâr akçe bedel mukâbelesinde Amr’a ferâğ ve tefvîz Amr dahi tefavvuz ve bedel-i ferâğı Zeyd’e teslim ettikten sonra mütevellî-i vakf bedel-i mezkûrun öşrünü vakıf için almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, vakıf için bir mikdâr nesne verilir. *Cevâb-ı âhar*: Öşr muayyen değildir, ammâ vakıf için bir mikdâr nesne verilmek gerekdir.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131b.

⁸⁷³ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânı mütevellîsi izniyle Amr’a bir mikdâr akçe bedel mukâbelesinde tefvîz Amr dahi tefavvuz ve kabul eyledikten sonra mütevellî-i vakf resm nâmına vakıf için bir mikdâr akçe almayınca dükkân-ı merkûmu Amr’a zabt ettirmemeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

vakıf için muhtemelen harç olarak almıştır.⁸⁷⁴ Konuyla paralel olması nedeniyle Abdürrahim Efendi'nin fetvasına burada yer vermek yerinde olacaktır. *Câmiû'l-İcâreteyn*'de yer alan fetvada bu harcın mütevellinin ferağa vereceği izin kaşılığında alındığı ve bu ücretin de mefrûğ lehten alınacağı ifade edilmiştir.⁸⁷⁵

3.3.1.9. Ferağ Akdinde Rücu Sebepleri

Ferağ işleminden geçerli bazı sebepler ile daha sonra rücu hakkının olduğunu fetvalarda görmekteyiz. Bu hak çoğunlukla mefrûğ leh tarafından kullanılmakta, mefrûğun ölümü sonrasında ise vârislerine intikâl etmektedir. Bu sebepleri mülkün teslim edilmemesi, bedelin teslim edilmemesi, bedel-i ferağın geçerli bir sebeple tahsil edilememesi (mülkün kısa sürede yanması, mefrûğun vefatı, ilgili yerle ilgili dava), aldatılma (gabn-i fahiş) ve görme muhayyerliği şeklinde sıralayabiliriz.

3.3.1.9.1. Ferağ Bedelinin ve Ferağ Konusu Mülkün Teslim Edilmemesi

Öncelikle ferağ bedelinin ve ferağ konusu mülkün teslim edilmemesi durumundaki rücu haklarını inceleyelim. Bedel-i ferağın teslim edilmemesi ile ilgili Zekeriyazâde, Minkârîzâde ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde'nin fetvasından mefrûğ lehin bedel-i ferağı ödememesi durumunda fâriğin ilgili mülkü geri alma hakkının olmadığını öğrenmekteyiz.⁸⁷⁶ Cevap, müteveli izni yoksa fâriğin mülkü geri alabileceği şeklinde verilmiştir. Yani müteveli izni var ise fâriğ, bedel ödenmediği için yeri geri alamaz, bedeli talep edebilir şeklinde yorumlarsak Zekeriyazâde'ye göre bedel ödenmediği için fâriğin rücu hakkı bulunmamaktadır diyebiliriz.

Minkârîzâde bedel-i ferağ ödenmeden fâriğin vefat etmesi sonrası vârislerin bu bedeli mefrûğ lehten alacaklarını ifade etmiştir.⁸⁷⁷ Yani bedel ödenmemiş olsa da mülk teslim

⁸⁷⁴ “Mesele: Bir vakıf dükkânın icâre-i muaccele ve müeccele ile müste’ciri olan Zeyd dükkân-ı mezbûrun tasarrufunu yüz seksen bin akçeye Amr’a ferâğ ettikde Zeyd Bekir-i müteveliye vakıf için on bin akçe verip müteveli dahi vakıf için aldıktan sonra Zeyd mezbûru “Ben rüşvet verdim.” deyu Bekir’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

⁸⁷⁵ “1292. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf mahzen ile vakıf odaları şu mikdar akçe mukabelesinde izn-i müteveliyle Amr’a ferâğ eylese müteveli izn-i ferâğ mukabelesinde alacağı resmi Zeyd ile Amr’dan hangisinden talep eder? *el-Cevâb*: Amr’dan (Abdurrahim Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiû'l-İcâreteyn*, 252.

⁸⁷⁶ “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e “Tasarrufunda olan vakıf dükkânı bana fâriğa ol sana şu kadar akçe vereyim.” deyip Hind fâriğa olup yedine ferâğ temessükü verdikten sonra hâlen Zeyd meblağ-i mev’ûdu vermemekle Hind dükkân-ı mezbûru almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: İzn-i müteveli yok ise olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

⁸⁷⁷ “Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr’a izn-i müteveli ile ecr-i misli olan şu kadar akçe mukâbelesinde ferâğ ve teslim edip Amr dahi meblağ-ı mezbûru istifâ edince bir müddet

edilmişse, ferağ geçerlidir; ancak bedelin talep hakkı vârislere geçmiştir. Bir başka meselede ise bedel-i ferağ ödenmeden ilgili mülkün yanması durumunda fâriğin herhangi bir ücret talep edemeyeceği ifade edilmiştir.⁸⁷⁸ Burada ferağ konusunun ortadan kalkması ile mefrûğa rücu hakkı doğduğundan, bedeli ödemiş olsa dahi geri alma hakkı bulunmaktadır. Mülk yandığı için fâriğin bedeli talep hakkı da düşmüş olmaktadır.

Behcetü'l-fetâvâ'da yer alan bir fetvada ise mefrûğun mülkü teslim aldıktan sonra bedel-i ferağı vermemesi üzerine fâriğin mütevellî izni ile mülkünü geri alma hakkının olduğu belirtilmiştir. Bedeli ödemediği için mefrûğ lehin burayı başkasına ferağı da sahih kabul edilmemiş ve mülk ilk sahibine geri dönmüştür.⁸⁷⁹ Yani Yenişehirli, Zekeriyazâde ve Minkârîzâde'den farklı olarak bedel ödenmemesi durumunda akdi fesih hakkı tanımıştır; bu nedenle mefrûğun yaptığı ferağ da nafiz sayılmamış, sanki fuzûlen yapılmış gibi askıda kalmıştır. Fâriğin akdi bozmak istemesiyle de ikinci ferağ icazet verilmediği için batıl sayılıp fâriğ rücu hakkına binaen ferağdan dönmüş ve yeri geri almıştır.

Ferağ sonrası ilgili mülkün teslim edilmemesi durumuyla ilgili olarak ise Esad Efendi, Zekeriyazâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır.

Zekeriyazâde ve Esad Efendi'nin fetvaları ferağ bi'l-istiğlâlde tahliye ve teslim olunmayan yerde ferağın geçerliliği ve kira bedeli alınıp alınmayacağı ile ilgilidir ve vefaen ferağ başlığında incelenmiştir. Zekeriyazâde'nin bu durumda kira alınamayacağına hükmetmesi teslim olunmayan yer ile ilgili ferağın bağlayıcı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Esad Efendi'nin kiraya hükmetmesi ise vakıf için isihşânen geçerli görülmelidir.

Çatalcalı'nın fetvasında ferağ gerçekleşip bedeli ödendikten 10 gün sonra mefrûğun çocuksuz şekilde vefat ettiği bilgisi yer almaktadır. Meselede yerin mefrûğa henüz teslim edilmemiş olduğu ve mütevellinin de yeni mutasarrıfın çocuksuz ölmesi sonrası mahlulen

menzilde sâkine olup meblağ-ı mezbûru Zeyd'e vermeden Zeyd fevt olsa vereseyi meblağ-i mezbûru Amr'dan almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 187a.

⁸⁷⁸ "Mesele: Zeyd icâreteyn muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili şu kadar gurus mukâbelesinde Amr'a ferâğ edip bedel-i ferâğı almadan menzil muhterik olsa Zeyd ol bedel-i ferâğı Amr'dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 191b.

⁸⁷⁹ "1435. Mesele: Hind icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânı şu kadar akçe bedel mukabelesinde Zeyd'e ferâğ ve mütevellisi dahi Hind'e ol kadar akçe bedel vermek üzere izin ve temessük verip lakin Zeyd Hind'e bedel-i merkûmu vermese Hind ol dükkânı re'y-i mütevelliyile ke'l-evvel zabta kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 278.

vakfa el koyduğu görülmektedir.⁸⁸⁰ Yani mülk teslim edilmemiş olsa da mefrûğ hayattayken rücu etmediği için, ferağ geçerli kabul edilmiştir. Vârislere intikâl eden vazgeçme hakkı değil, ilgili mülke ait bedeli geri alma hakkıdır. Bu nedenle mefrûğun ölümüyle ferağ katilik kazanmış olmalıdır.

Bir başka fetvada ise vefaen ferağ olunan yerde teslim olunmadan fâriğin ölümü sonrasında mefrûğun ilgili mülke gitmeyip terekeye başvurduğunu ve diğer borçluların ona engel olamayacağını görmekteyiz.⁸⁸¹ Birbirine zıt gibi duran iki fetvayla karşılaşmaktayız. İlk fetvada ferağ geçerli sayılmışken, burada mülk teslim edilmemiş olduğundan mefrûğ rücu ederek terekeye başvurmuş, ilgili mülkü başkasına ferağ ederek borcunu tahsil yoluna gitmemiştir. Belki bu iki mesele her iki durumda da rücu hakkının olduğu; ancak meselelerin birinde bu hakkın kullanılmadığı diğerinde kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü ilk meselede rücu edecek taraf olan mefrûğ leh vefat etmiş olduğundan rücu hakkı kullanılamamış ve ferağ geçerlilik kazanmıştır. İkinci meselede ise fâriğ vefat etmiştir ve ferağ vefaen yapılmıştır, bu nedenle mefrûğun rücu hakkını kullanmış olması muhtemeldir. Yani Çatalcalı'ya göre de mülkün teslim edilmemesi mefrûğ için rücu sebebi olarak kabul edilmiş olabilir.

Feyzullah Efendi ise mütevellî izni olmadan yapılan ferağ sonrası bedelin ödenip mülkün teslim edilmemesi nedeniyle mefrûğun ilgili yeri iade edip verdiği bedeli geri alabileceğine hükmetmiştir.⁸⁸² Ancak bu fetvada mütevellî izni bulunmamasından dolayı akdin geçersiz olması nedeniyle bedelin geri alınması söz konusudur. Mütevellî izni olup mülkün teslim edilmemesi ile ilgili, fetvadan çıkarım yapmak doğru gözükmemektedir.

Yenişehirli'nin bir fetvasında ise vefaen ferağ olunan yerin teslim edilmemesi ve fâriğin hâlâ orda bulunması sonrası ferağa binaen mütevellînin ilgili mülkün müeccelesini

⁸⁸⁰ “1648. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili Amr'a şu kadar akçe bedel mukabelesinde ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Amr menzili zabt etmeden on gün mürûrunda bilâ-veled fevt olup menzili mütevellî vakıf için zabt eylese, Amr'ın veresi bedel-i merkûmu Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/310.

⁸⁸¹ “1653. Mesele: Zeyd mütevellîsi olduğu nukûd-ı mevkûfeden Amr'a şu kadar akçe karz verdikten sonra Amr icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf firını meblağ-i mezbûr mukabelesinde mütevellîsi Bekir'in izniyle Zeyd'e vefâen ferâğ edip lakin teslim etmeyip Zeyd'in yedinde iken Amr düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa, Zeyd firına müdahale etmeyip meblağ-i mezbûr ile kısmet-i guremâya dâhil olmak istedikde sâir guremâ “*Sen firını zabt eyle!*” deyip Zeyd'i men'e kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/311.

⁸⁸² “1174. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarufunda olan vakıf menzili Amr'a şu kadar akçe bedel mukabelesinde ferâğ ve kabz-ı bedel edip lakin izn-i mütevellî bulunmayıp Amr menzili kabzeylemese Amr bedel-i merkûmu Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 185.

mefrûğdan talep edemeyeceği ifade edilmektedir.⁸⁸³ Yani tahliye ve teslim olunmadan ferağın bağlayıcılık kazanmayacağı şeklinde bu fetvayı yorumlamak mümkündür. Fetvaların tamamında Zekeriyazâde'nin görüşü paralelinde cevaplar verildiği görülmektedir.

3.3.1.9.2. Bedel-i Ferağın İstîfa Edilememesi

Ferağdan sonra mefrûğ lehlerin fâriğe rücu etmesindeki en sık rastlanan sebep verilen bedel kadar oturulamaması durumudur. İcareteynde nasıl ki mutasarrıf verdiği muacceleyle tahsil edecek süre oturamadığında mütevellîye rücu hakkına sahipse, ferağda da mefrûğ leh bedel-i ferağı tahsil edecek kadar mülkten faydalanamamışsa fâriğe rücu hakkına sahiptir. Bu konuda Zekeriyazâde'nin yönlendiriciliği açık olarak gözükmemektedir. Kendisinin verdiği fetva ile kendisinden sonra Esad Efendi, Minkârîzâde, Çatalcalı, Feyzullah Efendi ve Yenşehirli'nin fetvaları tamamen uyumludur. Bedel-i ferağı tahsil edecek kadar oturulamamasının nedenleri çoğunlukla mülkün yanması ve mefrûğun erkenden ölmesi olarak gözlenmiştir. Bazı fetvalarda ise ilgili mülkün davaya konu olup bir kısmının veya tamamının başka birinin mülkü çıkması da mefrûğun mülkten faydalanmasını engelleyip ona rücu hakkı sunan sebeplerden sayılmıştır.

Zekeriyazâde ferağdan 18 gün sonra yanan yer için mefrûğun verdiği parayı geri alabileceğine hükmetmiştir.⁸⁸⁴ Bir başka fetvada ise ferağ sonrası ilgili mülkün bir kısmının özel mülk olduğunun ispat edilmesi ile mefrûğun ilgili kısma düşen mikdârı fâriğden rücu ederek alabileceği tasrih olunmuştur.⁸⁸⁵ Çatalcalı da Zekeriyazâde gibi

⁸⁸³ “1467. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili Amr'a deyni mukabelesinde vefâen fâriğ olup lakin menzili Amr'a teslim etmeyip bir müddet menzilde sâkin olsa hâlen mütevellî menzili-i mezbûrun müddet-i mezbûrede ücret-i müeccelesini Zeyd'den talep etmeyip ferâğ-i mezbûra binaen Amr'dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenşehirli, *Behcetü'l-fetâva*, 285.

⁸⁸⁴ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf dükkânı ma'rifet-i mütevellîyle Amr'a otuz bin akçe bedel mukâbelesinde ferâğ ve tefvîz edip bedel-i mezkûrun on beş bini Zeyd'e teslim ettikten sonra ol dükkân mutasarrıfken on sekizinci gün bi emrillâhi teâlâ muhterik olsa hâlen Amr “Zaman-ı kalilde muhterik oldu.” deyu verdiği on beş bin akçeyi Zeyd'den istirdâda ve ahza kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126b.

⁸⁸⁵ “Mesele: Zeyd arsa ve binası vakıf olmak üzere icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir menzili Amr'a bir mikdâr akçe bedeli mukâbelesinde izn-i mütevellîyle ferâğ ve tefvîz ve bedel-i tefvîzi kabz edip ba'dehû Zeyd fevt oldukda evlâdı “Menzil-i mezbûrun arsasından şu mikdârı vâlidemiz Hind-i müteveffânın mülkü olup Zeyd fuzûlen vakfa ilhâk etmişdi, hâlen bizim anamızdan intikâl etmiş mülk-i mevrûsumuzdur.” deyu dava edip ba'de'l-isbât ve'l-hükm arsa-i mezbûreyi mülk olmak üzere zabt ettiklerinde Amr dahi Zeyd'e bedel-i ferâğ deyu verdiği akçenin ol arsaya mukâbil olan mikdârını almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128b.

hüküm vermiştir. Ancak burada Zekeriyazâde'nin fetvasından farklı olarak mefrûğ mülkü tamamen reddetmiş, eksiğe tekâbül eden kısım için rücu etmemiştir.

Esad Efendi'nin de konuyla ilgili bir fetvasında mefrûğ lehin bedel-i ferağ istîfâ edemeden vefatı sonrası, yerin sağîre kızına intikâl ettiği, kısa süre sonra kızın da vefatıyla mülkün mahlulen vakfa dönüp mütevellî tarafından yeniden kiralandığı belirtilmektedir. Fetvada vârislerin oturulamayan kısım için fâriğe veya vakfa rücu edebilme durumları sorulmuş, Esad Efendi cevaben fâriğe rücu edilip meblağın ondan alınacağına dair hüküm vermiştir.⁸⁸⁶

Çatalcalı ilk fetvasında 700 gurusu olan ferağ bedelinin 400 gurusu ödedikten sonra bir sene içinde dükkânın yanması sonrası mefrûğ lehin oturamadığı kısım için fâriğe rücu edeceğini ifade etmiştir. Bir sonraki fetvada ise ilgili yerin bir kısmının başka vakfın mülkü çıkması nedeniyle mefrûğ leh fâriğe rücu ederek akdi feshetmiştir.⁸⁸⁷ Çatalcalı'nın üç fetvasında da bedel-i ferağ tahsil edemeden mefrûğların vefat etmesi sonrası vârislerinin veya vasilerinin fâriğlere rücu ettikleri ve oturulamayan kısmı iade aldıkları görülmektedir.⁸⁸⁸ Fetvaların birinde bu bilgiye ek olarak fâriğin kendisinden bedel alındığı için mütevelliyi mülkü zabtetmekten engelleyemeceği bilgisi de yer almaktadır.⁸⁸⁹ Fetvanın ayrıntısına baktığımızda fâriğin verdiği muaccele tahsil edecek kadar oturduğunu görmekteyiz, bu nedenle mütevellinin mahlulen vakfa dönen mülke el koymasına fâriğ engel olamamaktadır. Ancak bir sonraki fetvada fâriğ muaccele tahsil edemeden yeri ferağ etmiş ve kısa süre sonra mefrûğ leh çocuksuz olarak vefat etmiştir.

⁸⁸⁶ “940. Mesele: İlya yahudi icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili mütevellî izniyle bir mikdar meblağ mukabelesinde Amr'a ferâğ edip Amr dahi verdiği meblağı menzil-i mezbûrdan istîfa etmeden fevt olup sağîre kızı Hind'e intikal edip zaman-i yesîrde Hind dahi fevt olup mütevellî menzili âhara icâr eylese Amr'ın sair verese mukabele-i ferâğda verilen meblağdan bâkiyeyi İlya'dan yahud vakıfıdan almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: İlya'dan alırlar (Esad Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 191.

⁸⁸⁷ “1646. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr'a 700 kuruş bedel mukabelesinde ferâğ edip bedel-i merkûmun 400 kuruşunu Amr'dan aldıktan sonra bir sene tamamında Amr ol 400 kuruşu istîfâ etmeden menzil bi-emrillâh muhterik olsa, Amr menzilin arsasından kasr-i yed edip 400 kuruştan istîfâ etmediği miktarı Zeyd'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1647. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili Amr'a şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Amr menzili zabt etmeden menzilin havlisinden şu miktarı âhar vakıfıdan olduğu sabit olup hükm olunmakla âhar vakfın mütevellîsi havlinin ol miktarını Amr'a zabt ettirmeyip vakıf için zabt eylese, Amr menzili Zeyd'e reddedip bedel-i merkûmu Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/310.

⁸⁸⁸ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/311.

⁸⁸⁹ “1650. Mesele: Zeyd bir vakıf odayı icâre-i muaccele ve müeccele ile mütevellîsinden isticâr ve zabt edip muaccesini istîfâ ettikten sonra Zeyd ol odayı izn-i mütevellîyle Hind'e ferâğ ve kabz-ı bedel edip ba'dehû Hind zamân-ı kalilde bilâ-veled fevt olmakla, mütevellî odayı vakıf için zabt ve Bekir'e icâr etmekle Hind'in verese bedel-i merkûmu Zeyd'den alsalar, Zeyd “*Bedel benden alındı!*” deyu odayı Bekir'e zabt ettirmeyip kendi zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/311.

Mefrûğun vasisi fâriğe rücu edip parayı geri alınca, fâriğ de mütevellîye müracaât ederek yaptığı masrafın tahsil edemediği kısmını mütevelliden almıştır. Muaccele ve bedel-i ferağın tahsil edilmesi arasındaki benzerliğe işareti açısından bu iki fetva önemlidir.

Feyzullah Efendi'nin fetvasında ise vakıf menzili mutasarrıf bir şahsa ferağ edip, mefrûğ da bedel-i ferağı tahsil edecek kadar oturduktan sonra başka bir şahsa ferağ etmiştir. İkinci mefrûğ leh ise kısa süre sonra çocuksuz olarak ölünce mefrûğun veresinin ferağda bulunan kişiye değil de ilk fâriğe müracaât edemeyeceklerine dair hüküm bulunmaktadır.⁸⁹⁰ Yani birden fazla ferağ durumunda her mefrûğ kendine ferağda bulunan fâriğe müracaât edebilir, bir üst fâriğe gidemez. Bu fetvada da yine tahsil edilemeyen bedelin rücu edilip alındığı anlaşılmaktadır. Yenişehirli'nin bir fetvası da Feyzullah Efendi'nin fetvasıyla benzerdir. Birden fazla ferağ durumunda her bir mefrûğ kendi fâriğine rücu edip bedeli iade almıştır.⁸⁹¹

Ferağla ilgili en çok fetvaya Yenişehirli'nin mecmuasında rastladığımızı daha önce de ifade etmiştik. *Behcetü'l-fetâvâ*'da mülkün yanması⁸⁹² ve rücu ile ilgili 6,⁸⁹³ mefrûğun erkenden ölmesi ile ilgili ise 6⁸⁹⁴ fetva bulunmaktadır. Yenişehirli fetvalarında mülkün yanması sonrası mefrûğların fâriğlere rücu edebileceğine hükmetmiştir. Ancak tek bir şekilde bunun istisnası vardır ki o da ferağ sonrası mefrûğun ilgili yer ile ilgili her türlü davadan fâriği ibrâ etmesi durumudur.⁸⁹⁵ Mefrûğ bu durumda mülk kısa sürede yanıp verdiği bedeli oturamasa da fâriğe rücu edip “Şu kadarını geri ver!” diyemez. Bir başka fetvada da benzer bir durum söz konusudur.⁸⁹⁶ Ferağ sonrası mefrûğ fâriği her türlü

⁸⁹⁰ “1189. Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile alâ-vechi'l-icareti'l-fâside mutasarrıf olduğu vakıf menzili şu kadar akçe bedel mukabelesinde Amr'a ferâğ ve kabz-ı bedel edip Amr bir müddet mutasarrıf olup bedel-i merkûmu istifa ettikten sonra Amr dahi menzil-i mezbûru şu kadar akçe bedel mukabelesinde Bekir'e ferâğ ve kabz-ı bedel edip ba'dehû Bekir bedel-i merkûmu istifa etmeden zaman-i kalilde bilâ-veled fevt olup mütevellî menzili vakıf için zabteylese Bekir'in veresesi Bekir'in istifa etmediği mikdarı Amr'dan talep etmeyip Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 188.

⁸⁹¹ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 280.

⁸⁹² “1445. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili Hind'e iki yüz yirmi gurus bedel mukabelesinde ferâğ ve kabz-ı bedel edip Hind menzil-i mezbûru altı sene tasarrufundan sonra bi-emrillahi teâla muhterik olsa menzil-i mezbûrun senede ecr-i misli on beş gurus olup müddet-i mezbûrede Hind meblağ-i mezbûrun doksan gurusunu istifa etmiş olmakla mezbûrun arsasından kasr-ı yed ve istifa etmediği mikdarı Zeyd'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 280.

⁸⁹³ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1425) 276, (1443, 1445, 1446) 280, (1457) 283, (1500) 292.

⁸⁹⁴ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1452, 1453) 282, (1455, 1456) 283, (1485) 289, (1938) 375.

⁸⁹⁵ “1500. Mesele: Hind icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili şu kadar akçe bedel mukabelesinde Zeyd'e ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Zeyd meblağ-i merkûmun davasından Hind'i ibra eylese ba'dehû zaman-i kalilde menzil muhterik olsa Zeyd “Bedel-i merkûmun şu mikdarını istifa etmedim” deyu Hind'den nesne almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 292.

⁸⁹⁶ “1938. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîye Amr'a ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Zeyd Amr'a “Korkarım meblağ-i mezbûru

davadan ibrâ ettikten kısa süre sonra bedel-i ferağ istîfa edemeden çocuksuz olarak ölmüştür. Bu durumda vârislerin de fâriğe rücu etme hakkı yoktur. Fetvada vârislerin dava açsalar dahi, davalarının dinlenmeyeceği hükmü yer almaktadır.

Mefrûğ lehin ölmesi ve fâriğe müracâat konusunda da tüm şeyhülislamı görüş birliği içindedir. Yenişehirli'nin bir fetvasında mefrûğun leh bedel-i ferağ tahsil edemeden ölmesi sonrası geride kızını ve torununu bırakır. Daha önce incelediğimiz fetvalarda mefrûğ lehler çocuksuz olarak vefat ettiklerinden mülkler vakfa mahlulen dönmüş, vârisler bedelden oturulamayan kısmı geri almışlardır.⁸⁹⁷ Burada ise ilgili mülk mefrûğun kızına intikal etmektedir, ancak oturulamayan bedel-i ferağ üzerinde tüm mirasçıların hakkı vardır. Bu nedenle mülk kıza intikal etse de torun ilgili bedeldeki hakkını mefrûğun kızından istemiş, vermezse kendisiyle birlikte o kısmı tahsil edene kadar oturacağını söylemiştir. Yenişehirli de buna cevaz vermiştir.

Bir sonraki fetva da bir üst fetvayla benzerlik göstermektedir. Mefrûğ borçları terekesini aştığı ve evlatları olduğu halde vefat etmiştir. Çocuklar ilgili mülkü almış, ancak babalarının borçlarını ödememişlerdir. Mefrûğ ise bedel-i ferağ tahsil edecek kadar oturmadan vefat etmiştir. Bu nedenle vasi fâriğe rücu edip bedelden ilgili borçları ödemiştir. Fetvanın devamını okuduğumuzda mütevellinin mefrûğun çocuklarından buraya ücretsiz oturmaları nedeniyle muaccele ve müeccele istediğini görmekteyiz.⁸⁹⁸

Fetvayı şöyle anlamlandırmak mümkündür; vasi fâriğe rücu edip bedeli alınca onun ilgili mülke geri dönmesi gerekirdi, muhtemelen kendisi çocuksuz şekilde öldüğünden vasi onun terekesine müracât ederek tahsili gerçekleştirdi. Bu durumda ilgili mülk vakfa,

sonra taleb edersin” dedikte Amr “Taleb etmem ve sende hakkım ve devam yokdur” deyip ba’dehû kable istîfai’l-bedel Amr bilâ-veled fevt olup mütevellî dükkânı zabt ve âhara icâr eylese Amr’ın veresi meblağ-i mezbûru Zeyd’den dava eyleseler mesmûa olur mu? el-Cevâb: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 375.

⁸⁹⁷ “1452. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânları şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle Hind’e ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Hind bedel-i merkûmu istîfa etmeden fevt olup kızı Zeyneb’i ve oğlunun oğlu Amr’ı terkettikde ol dükkânları intikal-i âdiye binaen Zeyneb re’y-i mütevellîyle zabteylese Amr Zeyneb’e “Hind’in bedel-i merkûmdan istîfa etmediği mikdardan hissemi bana ver ve illâ dükkânları bedel-i merkûmdan istîfa olunmayan mikdardan hissemi istîfa edince[ye dek] seninle mean zabtederim” demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 282.

⁸⁹⁸ “1453. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle Amr’a ferâğ ve teslim ve kabz-ı bedel ettikten sonra Amr kable’l-istîfa düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olup intikal-i âdiye binaen evladı ol menzili zabtedip düyûnu eda eyleseler hâkim eda-i deyne Bekir’i vasi nasbedip Bekir bedel-i mezbûrdan Amr’ın istîfa etmediği mikdarı Zeyd’den alıp eda-i deyne kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.

1454. Mesele: Bu surette Amr’ın evladı ol menzili meccânen zabtetmeleriyle mütevellî “Muaccele ve müeccele-i mislini verin ve illâ menzili âhara icâr ederim” dedikte evladı imtina eyleseler mütevellî menzili evladdan alıp âhara icâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 282-283.

mahlulen döndü ve mütevellî bu durumda yeni bir tefviz yapma yetkisine kavuştu. Bu nedenle mefrûğun çocuklarının ücretsiz olarak buraya oturmaları nedeniyle onlardan yeni bir muaccele ve müeccele alma hakkı doğdu. Eğer çocuklar bu borcu kendileri ödeseydi mefrûğun vasisi fâriğ'e rücu etmeyecek bu durumda mülk de fâriğ'e geri gidip mahlulen vakfa dönmeyecek ve mefrûğun lehine çocuklarına geçmiş olacaktı. Borcu ödemedikleri için tasarruf hakkından mahrum kalmış oldular.

Yenişehirli'nin son iki fetvada ise sağîrin maraz-ı mevtinde vasisinin yaptığı ferağdan sonra sağîr ölünce mütevellî ilgili mülke el koymuştur. Bu durumda da mefrûğ leh vasiye rücu ederek verdiği bedel-i ferağ geri almıştır.⁸⁹⁹

3.3.1.9.3. Ferağ Akdinde Aldanma ve Görme Muhayyerliği

Yapılan ferağda bir aldatma durumunun olmasının da mefrûğ'a rücu hakkı tanıdığını Yenişehirli'nin fetvalarından öğrenmekteyiz. İlk fetvada günlük kira ödemesi 30 akçe denen yerin kirası günlük 90 akçe çıkınca mefrûğ yeri reddetmiştir. Bir sonraki fetvada ise günlük 70 akçeye kiralanır diye ferağ olunan yerin günlük getirisinin 40 akçe olduğu anlaşılınca mefrûğ rücu edip verdiği bedeli geri almıştır.⁹⁰⁰ İlk fetvada mefrûğun kendisi oturmak için, ikinci fetvada ise kiralamak için mülkleri aldıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle kendilerini zarara sokacak yalan beyanlardan dolayı ferağdan dönmüş ve verdikleri bedelleri geri almışlardır. Son fetvada ise mefrûğun ilgili mülkü görmeden ferağ bedelini verip yeri aldığını öğrenmekteyiz; ancak mefrûğ yeri görünce beğenmemiş ve hıyâr-ı ru'yet ile rücu edip bedeli iade almıştır.⁹⁰¹ Bu fetva ile de ferağ akdinde görme muhayyerliği bulunduğunu öğrenmekteyiz.

⁸⁹⁹ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 289.

⁹⁰⁰ “1438. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf akarı “Beher yevm otuz akçe müeccelesi vardır” deyu şu kadar akçe bedel mukabelesinde ol şartla izn-i mütevellîyle Amr'a ferâğ ve teslim Amr dahi ol şartla kabul ve kabzettikten sonra akarın vakfa beher yevm müeccelesi otuz akçe olmayıp doksan akçe olduğu zahir olsa Amr ol akarı Zeyd'e redde kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1439. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf odaları Amr'a ferâğ eder oldukda “Beher yevm yetmişer akçeye icâr olunur, gallesi yevmî yetmiş akçedir” deyip şu kadar bin gurus bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle Amr'a ferâğ ve teslim, Amr dahi ol şartla kabul ve kabz ve bedel-i mezbûru def' ettikten sonra odaların gallesi yevmî kırkar akçe olduğu zahir olsa Amr odaları Zeyd'e reddedip meblağ-i mezbûru Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 279.

⁹⁰¹ “1502. Mesele: Zeyd Amr'ın icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menziline görmeden Amr menzili-i mezbûru şu kadar akçe bedel mukabelesinde Zeyd'e izn-i mütevellîyle ferâğ ve kabz-ı bedel eylese Zeyd menzili gördükde beğenmeyince hıyâr-i ru'yet ile menzili Amr'a reddedip bedeli Amr'dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 292.

3.3.1.10. Ferağ ile İlgili Davalar

Ferağ akdini ilgilendiren meselelerin bazen davalara yansıyan boyutları bulunmaktadır. Konuyla ilgili Zekeriyazâde, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvalarını tespit edebildik. Fetvaları incelediğimizde Zekeriyazâdenin 10 yıl, diğer şeyhülislamın 15, 16 ve 20 yıl gibi sürelerin zamanaşımı olarak değerlendirileceğinin hükme bağlandığı görülmektedir. Sadece Zekeriyazâde'nin birkaç yıl gibi kısa bir zamanda yapılan itirazların mahkemede dinleneceğine dair fetvası bulunmaktadır. Zekeriyazâde'nin yönlendirici rolü burada da göze çarpmaktadır.

İlgili fetvaları bir arada değerlendirdiğimizde yapılan ferağlarda zaman aşımı ile ilgili davalar dikkat çekmektedir. Ferağdan kaç yıl sonra ferağın yapılmadığına veya başkasına yapıldığına dair dava açılabilmesi fetvalarda cevap aramaktadır. Zekeriyazâde'nin bu konuyla ilgili iki fetvası yer almaktadır. İlk fetvada fâriğin ferağından 10 yıl sonra vefat ettiği ve zevcesinin 10 yıldır ferağa sessiz kalmışken kocasının ölümünden sonra bu yeri dava etmek istediği bilgisi yer almaktadır. Fâriğin eşi dükkânın aslında kendi babasına ait olduğunu ve babasının kendine ferağ ettiğini iddia etmiş; ancak Zekeriyazâde davasının dinlenmeyeceğine hükmetmiştir.⁹⁰² 10 yıl zamanaşımı için yeterli görülmüş olmaktadır. Bir diğer fetvada ise birkaç sene sessiz kalınması sonrası ise dava açılabilmesi ve davanın makbûl olacağı ifade edilmiştir.⁹⁰³

Feyzullah Efendi'nin bir fetvasında fâriğin kati ferağ yaptıktan 20 yıl sonra fâriğin oğlunun ferağın vefaen yapıldığına dair davasına iltifat edilmeyeceği bilgisi yer almaktadır.⁹⁰⁴ Diğer fetvada ise ferağa şahit olup 16 yıl boyunca mefrûğun tasarrufuna ses çıkarmamışken 16 yıl sonra burada hak iddia edilemeyeceği de ifade edilmiştir.⁹⁰⁵

⁹⁰² “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânın tasarrufunu izn-i mütevellîyle Amr’a fâriğ olup Amr dahi dükkân-ı mezbûru on sene tasarruf ettikten sonra Zeyd fevt oldukda zevcesi Hind ol kadar zaman sükût etmiş iken hâlen “Dükkân-ı mezbûr mukaddemen babam Bekir-i müteveffânın taht-ı icâresinde olup Zeyd’in Amr’a ferâğı tarihinden mukaddem izn-i mütevellîyle babam bana fâriğ olmuşdu.” deyu ol dükkânı dava eylese mesmû‘a olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125a.

⁹⁰³ “Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile iki bâb vakıf dükkâna mutasarrıf olan Zeyd fevt olup ol dükkânların hakk-ı tasarrufu oğlu Amr’a intikâl edip Amr dahi ol dükkânların hakk-ı tasarrufu oğlu Amr’a intikâl ettikten sonra Amr dahi ol dükkânların hak ve tasarrufunu vâlidesi Hind’in huzûrunda izn-i mütevellîyle Bekir’e fâriğ oldukda Hind sükût etmişken birkaç sene mürûrundan sonra “Zeyd hâl-i sıhhatinde ol dükkânların hak ve tasarrufunu izn-i mütevellîyle bana tefvîz etmişdi.” deyu dava eylese davası mesmû‘a ve makbûle olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127b.

⁹⁰⁴ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 314.

⁹⁰⁵ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 316.

Feyzullah Efendi'nin fetvalarında 16 ve 20 yıl gibi süreler zaman aşımı için yeterli görülmüştür. Yenişehirli'nin fetvasında fâriğ ilgili mülkü ferağ edip 15 yıl mefrûğ lehine kullandığı yere fâriğin çocuklarının ses çıkarmadığı bilgisi yer almaktadır. Çocukların, babalarının vefatı üzerine burayı vefaen ferağ olunmuştu diye dava etmeleri üzerine, Yenişehirli davanın dinlenmeyeceğine hükmetmiştir.⁹⁰⁶

Yapılan ferağın kati olarak gerçekleşmesi sonrası bunun vefaen yapıldığına dair davalar bulunmaktadır. Feyzullah Efendi kati ferağ yapıp her türlü davadan fâriği ibrâ ettikten sonra fâriğin “Vefaen ferağ etmişim.” diyerek dava etmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir.⁹⁰⁷ Yenişehirli de aynı konuya vurgu yapmıştır.⁹⁰⁸ Yenişehirli'nin iki fetvası da yapılan kati ferağın daha sonra vefaen yapıldığının iddia edilmesi üzerine görülen davaları içermektedir.⁹⁰⁹ Her iki davada da önce kati olarak yapılan ferağ sonradan vefaen yapılmıştır diyerek dava açılmıştır. Tek fark, bedel-i ferağın ilk davada bedel-i mislinden düşük olmasıdır. Diğer fetvada ise bedel-i ferağ da bedel-i misil de eşittir. Bu nedenle ilk meselede aldanma olmuş olduğunda rücu hakkı verilmiş; ancak diğer davada aldanma söz konusu olmadığından davaya iltifat edilmemiş ve mülk mefrûğun elinde bırakılmıştır. Yani bedel-i ferağın bedel-i mislin altında olmaması durumunda kati olarak yapılan ferağlarla ilgili daha sonra vefaen yapıldığına dair açılan davalar uygun görülmemiş ve mefrûğların lehine hüküm verilmiştir. Son fetvada mefrûğun fâriği her türlü davadan ibrâ etmesi sonrası bedel-i ferağdan istîfâ edilemeyen kısım için vârislerin bile dava hakkının olmadığı tasrih edilmiştir.⁹¹⁰

3.3.2. Tefviz

Tefviz lügatte “Bir kimsenin işini birine havale ve tevdi etmesi” manasına gelmektedir. Terim olarak ise “Tasarruf ve intifa hakkının devri; mirî gayrimenkulün tasarruf hakkının

⁹⁰⁶ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 279.

⁹⁰⁷ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 309.

⁹⁰⁸ “1429. Mesele: Hind icâreteyn ile mutasarrıfe olduğu vakıf menzili izn-i mütevelliyile Zeyd'e ferâğ ve teslim ve menzil-i mezbûra müteallika davadan Zeyd'i ibra ettikten sonra Hind “Menzil-i mezbûru ferâğ etmemişdim” deyu Zeyd'den dava eylese mesmûa olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 277.

⁹⁰⁹ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 278.

⁹¹⁰ “1938. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevelliyile Amr'a ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Zeyd Amr'a “Korkarım meblağ-i mezbûru sonra taleb edersin” dedikde Amr “Taleb etmem ve sende hakkım ve davam yokdur” deyip ba'dehû kable istîfai'l-bedel Amr bilâ-veled fevt olup mütevellî dükkânı zabt ve âhara icâr eylese Amr'ın veresesi meblağ-i mezbûru Zeyd'den dava eyleseler mesmûa olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 375.

tapu veya bedel-i müzâyede adıyla alınan peşin bedel karşılığı devredilmesi” olarak tanımlanmıştır.⁹¹¹

Tefviz bir hakkın karşı tarafa verilmesi olarak değerlendirildiğinde, vakıf açısından bu işlemi şöyle anlamlandırabiliriz: Mutasarrıf açısından tefviz kelimesi kullanıldığında bu kelime ferağ ile eş anlamlı olarak kullanılmakta ve bedel-i tefviz, bedel-i ferağın mukabili olmaktadır. Mütevellî açısından değerlendirdiğimizde ise kelime icar yani kiralama manasında kullanılmakta, bedel-i tefviz de yapılan kiralamanın çeşidine göre değişebilmektedir. Kiralama icâreteyn ile yapılırsa bedel-i tefviz muacceleyle, mukâtaa ile yapılırsa mukâtaa bedeline, icâre-i vâhide ile yapılırsa da aylık alınan kira bedeline tekâbül etmektedir. Yaptığımız taksimat gereği biz mütevellinin icâreteyn ile yaptığı kiralamaları tefviz başlığı altında inceleyeceğiz.

İcâreteynli vakıflarda tefviz, mütevellinin vakfa ait mülkleri muaccele ve müeccele bedeli ile mutasarrıfa kiralamasını ifade etmektedir. Tefviz manasını içeren fetvalara, incelediğimiz tüm şeyhülislamlarda rastlamaktayız. Konu ile alakalı Zekeriyazâde’nin de 18 fetvası bulunmaktadır. Mütevellinin tefviz nedenleri fetvalarda çoğunlukla üç başlıkta toplanmış görülmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Mutasarrıfın çocuksuz olarak vefat edip, mülkün mahlulen vakfa dönmesi
- Mutasarrıfın mülkü tamir veya bina etmekten kaçınması
- Mutasarrıfın müecceleylei ödememesi veya ecr-i mislin altında kira ödenmesi

Mütevellî bu durumlarla karşılaştığında vakıf mülke el koyar ve başkasına tefviz eder (kiralalar). Mülkü yeniden kiraladığı için vakıf muaccele geliri elde eder ve önceki mutasarrıf ödediği muacceleylei oturmadan vakıftan ayrılmışsa bu bedel kendisine veya vârislerine ödenir.

Vakıf mülkün yanması veya tamire ihtiyaç duyması halinde mütevellî mutasarrıftan gerekli tamir ve inşayı yapmasını ister. Mütevellinin gerekli inşa ve tamirden kaçınması ve vakfa açıkça zarar gelmesi söz konusu olduğunda mütevellîlerin tamiri yapacak başka kişilere ilgili mülkleri kiraladıklarını görmekteyiz. İcâreteyn akdinde mutasarrıfın ölene kadar, öldükten sonra da evlatlarının tasarruf hakkı olmasına rağmen, vakıf mülke gerekli bakım ve onarımı yapmaktan kaçınmaları durumunda bu haklarını kaybedecekleri

⁹¹¹ VGM, *Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “Ferağ” (24/05/2023).

fetvalarda görülmektedir. Üstelik mutasarrıfın muaccele bedelini istîfa edip etmemesi de önemli değildir, birçok fetvada muacceleyle istîfa etmemiş mutasarrıflara mütevellinin ilgili bedeli ödeyip vakıf mülke el koyduğu gözlenmektedir.

Vakfın mahlul kalması sonrası mütevellinin ilgili mülkü tefvizi ile ilgili Zekeriyazâde'nin 6, Esad Efendi'nin 4, Minkârîzâde'nin 6, Çatalcalı'nın 14, Feyzullah Efendi'nin 10, Yenişehirli'nin 17 fetvasını tespit ettik. Şeyülislamın tamamı mahlul kalan mülkün vakfa döneceği ve müteveli tarafından yeniden kiralanacağı konusunda hemfikirdir.

Tefvizi Gerektiren Durumlar	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Mahlulen vakfa dönme	Esad Efendi (4): 280, 644, 939, 1098 Zekeriyazâde (7): 125b (1), 127b (1), 128a (1), 129b (1), 131a (2), 134a (1) Minkârîzâde (6): 188b (3)4, 189b (2), 192b (1) Çatalcalı (14): 1623, 1624, 1625, 1633, 1634, 1635, 1642, 1644, 1645, 1648, 1649, 1650, 1651, 1652 Feyzullah Efendi (10): 1110, 1111, 1112, 1172, 1173, 1175, 1177, 1180, 1186, 1188 Yenişehirli (17): 1444, 1449, 1450, 1453, 1454, 1455, 1460, 1462, 1471, 1474, 1476, 1477, 1480, 1482, 1484, 1485, 1507	58
Tamirden veya inşadan kaçınma	Esad Efendi (1): 961 Zekeriyazâde (3): 131a (2), 132a (1) Çatalcalı (2): 1630, 1631 Yenişehirli (4): 1464, 1465, 1466, 1472	10
Kıranın ödenmemesi	Zekeriyazâde (9): 128a (2), 129a (1), 130a (2), 130b (1), 132a (2), 132b (1) Minkârîzâde (3): 188a (1), 189a (1), 190a (1) Çatalcalı (8): 1601, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631, 1632, 1643 Yenişehirli (3): 1461, 1463, 1473	23

Tablo 29: Tefvizi Gerektiren Durumların Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Konuyla ilgili Esad Efendi, Zekeriyazâde, Çatalcalı ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde'nin burada da hüküm inşa edici rolünü görmekteyiz. Verdiği fetvalar ile bu durumlarda mütevellinin mülklere el koyup yeni bir kiralama yapabileceğinin yolunu açan yine Zekeriyazâde olmuştur.

Zekeriyazâde öncesinde Esad Efendi'nin bir fetvasında harap olan vakıf mülkün yeniden inşayı kabul eden bir kişiye tefviz edildiği ifade edilmektedir. Müteveli mutasarrıfın özel mülkü olacak şekilde bina yapımına izin vermiştir. Fetvada yerin icâreteynle kiralandığı

ifade edilmiş; ancak açıkça ifade edilmese de binanın özel mülk olması nedeniyle, kiralama sonuç olarak mukâtaaya dönmüştür.⁹¹²

Zekeriyaşâde'nin bir fetvasında vakıf mülkün yandığı ve vakfın yeniden inşaya gücü olmadığı, mütevellinin binayı muacceleyle mahsuben mutasarrıftan inşa etmesini istediği belirtilmektedir. Ancak mutasarrıfın bina etmekten kaçınması ve müecceleyi de vermemesi üzerine müteveli ilgili mülkü mutasarrıfın elinden alıp başkasına kiralamıştır.⁹¹³ Bir diğer fetvada da yine yangın sonrası binanın tamamen yanıp arsının boş kaldığı ve mutasarrıfın bina etmekten kaçınması ve müecceleyi vermemesi üzerine müteveli binayı mâl-i vakıfla yeniden inşa edip mülkü başkasına kiralamıştır. Eski mutasarrıfın burada hak iddia etmesinin söz konusu olmayacağı fetvada ayrıca tasrih edilmiştir.⁹¹⁴

Çatalcalı'nın iki fetvası da aynı durumu yansıtmaktadır. Her iki fetvada da mutasarrıflar muacceleyle istifa ettikten sonra vakıf mülkler yanmış ve arsa boş kalmıştır. Mutasarrıflar bina etmekten kaçınmış ve vakfa da müeccele ödememişlerdir. Her iki durumda da müteveli arsayı başkasına kiralamış ve mutasarrıfların buna müdahale edemeyeceği ifade edilmiştir.⁹¹⁵

⁹¹² “961. Mesele: Haraba müşrif olan bir vakıf menzili mütevellisinden Zeyd icâreteyn ile istîcâr edip kendi malı ve izn-i mütevelliyile nefsi için bina ve tamir edip Zeyd medyûnen fevt olup sağîre kızı Hind'i terk eylese sair menkûlâtı olmayınca dâinleri bina-i mezbûru şer'an bey' edip semeniyle istîfa-yı deyn etmeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Vakfa ilhâkına sübût-i şer'î bulunmaz ise hâkim vasisine bey' ettirir (Esad Efendi).” *Meşrebzâde, Câmiu'l-icâreteyn*, 196.

⁹¹³ “Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf yahûdihâneye harîk vâki oldukda muhterik olup galle-i vakıfda binaya müsâade olmamağın müteveli-i vakf Zeyd'e “İcâre-i muaccelesine mahsûb olmak üzere kendi malıyla bina eyle ve illâ âhara icâr ederin.” dedikde Zeyd binadan imtinâ' edip cânib-i vakfa ücret-i müeccelesini dahi vermese hâlen müteveli-i vakf ol arsayı Zeyd'in yedinden ahz ve âhara icâr ve teslime kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131a.

⁹¹⁴ “Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil muhterik ve arsa sırfe kalıp yirmi sene mikdârı müeccelesin cânib-i vakfa vermese hâlen müteveli-i vakf olan Amr ol arsa üzerine galle-i vakıfdan sarf ile geri menzil bina edip Bekir'e icâre-i muaccele ve müeccele ile verdikde Zeyd mücerred “Ol menzilin mukaddemen muhterik olmadan icâre-i muaccele ve müeccele ile benim tasarrufumda idi.” deyu Bekir'e zabt etdirmeyip kendi zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132a.

⁹¹⁵ “1630. Mesele: Zeyd bir vakıf değirmene icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken değirmen muhterik oldukda vakıfda binaya müsâade olmamakla bina olunmayıp Zeyd dahi masrûfu ücrete mahsûb olmak üzere bina etmeyip arsası birkaç sene muattale kalıp Zeyd sinîn-i mezbûrede arsanın ücret-i müeccelesini edadan imtinâ' eylese, Zeyd muaccelesini istîfâ etmiş olmakla müteveli arsayı âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1631. Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile vakıf menzile mutasarrıf olan Zeyd bir müddet tasarruf edip muaccelesini istîfâ ettikten sonra menzil muhterik olup arsa-i sırfa kalıp ba'dehû Zeyd fevt olup kızı Hind'i terk ettikde, Hind binadan imtinâ' etmekle arsası beş-altı sene muattale kalıp vakfa nesne hâsıla olmamakla müteveli arsa-i mezbûreyi Amr'a icâr eylese, Hind ol arsaya müdahaleye kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. (*Hâniyye*)” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/306-307.

Yenişehirli'nin 4⁹¹⁶ fetvasında da benzer durumlara rastlanmaktadır. Bazı meselelerde icâreteynli mülklere hisseli olarak mutasarrıf olan ortaklardan bir kısmının tamiri kabul edip bir kısmının etmediği anlaşılmaktadır. Mutasarrıfların kimi muacceleyle oturmamış kimi ise istîfa etmiştir. Bu durumda mütevellî muacceleyle istîfa edemeyenlere vakıftan gereken bedelleri ödemiş, diğerlerin hisselerine de muacceleyle istîfa ettikleri için el koyarak tamiri kabul eden başka kimselere bu hisseleri kiralamıştır.⁹¹⁷ Bir meselede ise hissedârlardan tamiri kabul etmeyenlerin hisseleri tamiri kabul eden mutasarrıfa kiralanmıştır. Hissedârlardan muacceleyle istîfa edemedikleri kısım da mütevellî tarafından vakıf malından ödenmiştir.⁹¹⁸

Mütevellîlerin tefviz için en çok başvurduğu neden vakfa kira bedelinin ödenmemesi olarak gözlenmektedir. Konuyla ilgili Zekeriyazâde'nin 8, Minkârîzâde'nin 3, Çatalcalı'nın 8, Yenişehirli'nin 3 fetvasını tespit edebildik. Zekeriyazâde'nin fetvalarında kiranın 3, 5, 10, 15, 20 yıl verilmemesi üzerine mütevellîlerin mülkü başka kişilere kiraladıkları anlaşılmaktadır. Bir fetvada ise mutasarrıfın her ay kirayı vermekte direttiği ve zorluk çıkardığı için mütevellînin mülkü başkasına kiralamak istediği ifade edilmektedir. Ancak cevaben Zekeriyazâde hâkimin kiracıya zorluk çıkarmaması konusunda uyarı yapmasıyla yetinmekte ve kira bir şekilde ödendiği için mütevellîye yeni bir kiralama için izin vermemektedir.⁹¹⁹

Zekeriyazâde'nin ise mütevellînin babasından çocuklarına intikal eden vakıf mülk ile ilgili, çocukların vakfı üç ay boyunca üzerlerine almamaları nedeniyle başkasına kirayabileceğine dair fetvası bulunmaktadır.⁹²⁰ Çocukların itirazı geçerli görülmemiştir. Yani Zekeriyazâde selatin vakıflarıyla ilgili asgari üç ay vakfa kira gelmemesi durumunda vakfın başkasına kiralanabileceğine hükmetmektedir ve konu ile ilgili tespit

⁹¹⁶ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1464, 1465, 1466) 285, (1472) 287.

⁹¹⁷ “1466. Mesele: Bir vakıf hamama Zeyd ve Amr ve Bekir icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıflar iken hamam harîkde muhterik oldukda mütevellîsi Beşir mezbûrlara “Hamamı muaccelesine mahsûb olmak üzere bina ve ke'l-evvel zabtedin” dedikde Zeyd ve Amr binaya razılar olup Bekir binadan imtina eylese Bekir muaccelesini istîfa etmiş olmakla mütevellî hamamdan hissesini masrûfu muaccelesine mahsûb olmak üzere bina eden âhar kimesnelere icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 285.

⁹¹⁸ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 287.

⁹¹⁹ “Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile bir vakıf menzile mutasarrıf olan Zeyd her re's-i şehride ücret-i müeccele vermekde teallül ve mumâtale üzere olsa Bekir-i mütevellî menzil-i mezbûru âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Hâkim ücreti aliverip adem-i mumâtale ile tembîh etmek gerekdir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

⁹²⁰ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132a.

edebildiğimiz tek fetva kendisine aittir. Bu konu intikal başlığında daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Mutasarrıf kirasını ödediği müddetçe mütevellî ilgili mülkü başkasına kiralayamaz. Zekeriyazâde'nin fetvasında ilgili mülkün yanması sonrası arsanın boş kaldığı ifade edilmekte, mutasarrıfın kirasını ödemeye devam ettiği ve binayı yeniden inşa etmek istemesine rağmen mütevellînin arsayı alıp başkasına kiralayamak istediği ifade edilmektedir. Zekeriyazâde mütevellînin vakıf arsayı başkasına kiralayamayacağını tasrih etmektedir.⁹²¹ Çünkü mütevellînin mutasarrıf kirasını ödemeyip, bina etmeyi reddetmesi durumunda yeniden tefviz hakkı doğmaktadır. Kirasını ödemeyi sürdürdüğü müddetçe mutasarrıfın tasarruf hakkı devam etmektedir ve mütevellî buna engel olamaz. Minkârîzâde'nin fetvalarında da birkaç sene, 7 sene ve 10 sene kira verilmemesi durumunda mütevellînin tefviz hakkının olduğu yer almaktadır. Çatalcalı da birkaç sene, 3 sene ve 6 sene kira verilmediğinde mütevellînin mülkü başkasına kiralayacağına hükmetmiştir.⁹²² Bir başka fetvada ise mütevellînin vakıf mülkü ecr-i misilden çok aşağıda kiraladığı ifade edilmektedir. Daha sonra mütevellînin mutasarrıfa, kirayı ecr-i misile tamamlamasını aksi halde mülkü başkasına kiralayacağını söylemesine rağmen, mutasarrıf inat etmiştir. Meselenin sonunda mütevellînin ilgili mülkü başkasına kiralayabileceğine dair hüküm yer almaktadır.⁹²³

Yenişehirli'nin de fetvalarında mutasarrıfların kirayı ecr-i misle tamamlamaması üzerine mütevellîlerin vakıf mülkü başkalarına kiraladıkları gözlenmektedir.⁹²⁴ Bir başka fetvada ise Yenişehirli birkaç sene vakfa kira ödenmemesinin mütevellî için tefviz hakkı doğurdu ifade etmektedir.⁹²⁵

⁹²¹ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf arsa üzerine izn-i mütevellîyle ve malıyla nefsiyçün ihdâs ettiği ebniyeyi cihet-i uhrâya vakf edip ba‘dehû ebniye muhterik oldukda arsanın üzerinde fi‘l-cümle eser-i bina kalmamağla vakf-ı sâninin mütevellîsi Amr arsa-i mezbûrenin ücretini arsa mütevellîsine verip üzerine ke‘l-evvel vakıf için mâl-i vakıf ile menzil bina etmek murâd ettikde arsa mütevellîsi ücreti almayıp “Âhara icâr ederin.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

⁹²² “1627. Mesele: Zeyd bir vakıf arsayı şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele-i ma‘lûme ile mütevellîden isticâr ettikten sonra birkaç sene zabt edip mütevellî müeccelesini talep ettikde inâden vermese, Zeyd verdiği muacceleği istifâ etmiş olmakla mütevellî arsayı Zeyd'den alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/306.

⁹²³ “1632. Mesele: Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf dükkânı ücret-i muaccele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkisa ücret-i muaccele ve müeccele ile Amr'a icâr ve teslim ettikten sonra Zeyd Amr'a “Ecr-i misliyle kabul eyle, ve illâ âhara icâr ederim!” deyip Amr imtinâ' eylese, Zeyd dükkânı Amr'dan alıp ecr-i misliyle âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/307.

⁹²⁴ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1461, 1463) 284.

⁹²⁵ “1473. Mesele: Zeyd bir vakıf odayı şu kadar akçe muaccele ve müeccele-i malume ile mütevellîsinden isticâr ettikten sonra birkaç sene zabtedip mütevellî muaccelesini talep ettikde inâden vermeyip ba‘dehû

Mütevelli her ne sebeple mülkü başkasına tefviz ederse etsin mutasarrıfın istîfa edemediği muaccesini geri alma hakkı bakidir. Mutasarrıf ölmüşse bu hak vârislere intikal etmektedir. Yenişehirli'nin bir fetvasında mutasarrıfın hayatta herhangi bir vârisi bulunmadığında bu bedeli beytûlmal emininin tahsil ettiği görülmektedir.⁹²⁶ Bu konuda da incelediğimiz şeyhülislamın tamamının hemfikir olduğu tespit edilmiştir.

3.3.3. Ecr-i Misil

Vakıf mülklerin en önemli gelirleri aldıkları muaccele ve müeccele ödemeleridir. Bu bedellerin ecr-i misil altında olması ise tazmini gerektirmektedir. Mütevellinin vakıf mülkleri ecr-i misil altında kiraya vermesi yasaktır. Eğer böyle bir kiralama yapılmışsa kiranın ecr-i misle tamamlanması gerekmektedir. Mutasarrıfın bunu kabul etmemesi durumunda mülk başka birine kiralanır. Zekeriyazâde'nin ecr-i misil ile ilgili 28 fetvasını tespit edebildik. Belirlediğimiz başlıklardan herbiriyle ilgili Zekeriyazâde'nin fetvaları bulunmaktadır. Fetvalarda ecr-i misil ile ilgili tespit ettiğimiz meseleler şu başlıklar altında toplanabilir:

- Mütevellinin ecr-i misille kiralanmış yeri alıp başkasına vermesi
- Mütevellinin ecr-i misil kira alırken müecceleyi daha yüksek verene kiralaması
- Mütevellinin vakıf mülkü yakın akrabalarına kiralaması
- Mutasarrıfın kira ücretini ödememesi
- Müeccelenin ecr-i mislin altında olması
- Vakıf mülkün ecr-i mislinin yükselmesi
- Vakıf mülkün gasbedilmesi ve sonuçları
- Mülkte oturulamayan günlerin kirası

fevt olmakla odayı evladı zabteyleseler Zeyd verdiği muacceleyi istîfa etmiş olmakla mütevelli odayı evladdan alıp âhara îcâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişerli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 287.

⁹²⁶ “1448. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili şu kadar akçe ücret-i muaccele ve müeccele-i malume ile Amr'a îcâr ve teslim ve muacceleyi ahzedip ba'dehû Amr kable'l-istîfa bilâ-vâris fevt olmakla Zeyd menzili vakıf için zabteylese emin-i beytû'l-mâl Amr'ın muaccele-i merkûmeden istîfa etmediği mikdarı Zeyd'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişerli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 281.

Ecr-i Misille İlgili Durumlar	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Başkasına kiralama	Zekeriyaşâde (3): 117a (1), 126a (1), 130b (1) Minkârîzâde (1): 188a (1)	4
Müecceleyi daha yüksek verene kiralama	Bostanzâde (1): 195 (1) Hocazâde Mehmed Efendi (1): 244a (1) Hocazâde Esad Efendi (1): 241a (1) Zekeriyaşâde (4): 123b (1), 124b (1), 129a (2) Minkârîzâde (3): 188a (1), 192b (1), 195a (1)	10
Mütevellinin yakın akrabasına kiralaması	Zekeriyaşâde (4): 124a (1), 127a (1), 128b (1), 132b (1),	4
Müeccelenin ödenmemesi	Zekeriyaşâde (10): 124b (1), 126a (1), 126b (1), 128a (2), 130a (2), 132a (2), 132b (1) Minkârîzâde (3): 188a (1), 189a (1), 190a (1) Çatalcalı (8): 1601, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631, 1632, 1643 Yenişehirli (1): 1459	22
Müeccelenin ecr-i misilden noksan olması	Hocazâde Esad Efendi (1): 125a (1) Zekeriyaşâde (5): 124a (2), 128a (1), 130a (2) Minkârîzâde (3): 187b (1), 188a (1), 192a (1), 194a (1) Çatalcalı (1): 1632 Yenişehirli (2): 1463, 1506	12
Ecr-i mislin yükselmesi	Zekeriyaşâde (2): 126a (1), 127a (1) Minkârîzâde (2): 190a (1), 191a (1) Yenişehirli (1): 1461	5
Vakıf mülkün gasbedilmesi	Zekeriyaşâde (3): 125b (1), 130a (1), 276b (1) Minkârîzâde (2): 194b (1), 195b (1) Feyzullah Efendi (1): 1169 Yenişehirli (2): 2524, 2525	8
Mülkte oturulamayan günlerin kirası	Zekeriyaşâde (1): 268b (1) Minkârîzâde (1): 194a (1)	2

Tablo 30: Ecr-i Misil ile İlgili Durumların Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyaşâde öncesinde Bostanzâde Mehmed Efendi,⁹²⁷ Hocazâde Mehmed Efendi⁹²⁸ ve Hocazâde Esad Efendi'nin⁹²⁹ mütevellinin, ecr-i misil kira ile oturan mutasarrıfı “Daha yüksek kira veren var.” diyerek çıkaramayacağına dair fetvaları mevcuttur. Bostanzâde ve Hocazâde Mehmed Efendi'nin fetvaları birbirine çok benzemektedir.

⁹²⁷ “715. Mesele: Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili icâreteyn ile Amr'a icâr ettikten sonra Bekir “Ziyade ile kabul ederin” dedikte fi'l-vaki vakfa enfa' olunca mütevelli-i mezbûr Amr'dan alıp Bekir'e vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Amr'a ecr-i misliyle vermiş ise olmaz (Bostanzâde Mehmed Efendi).”Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 148.

⁹²⁸ “Mesele: Bu surette Zeyd binasını vakfa hibe edip evvelki icâreyi muaccele ve müeccele ile Amr'a icâr ettikten sonra Bekir ziyade ücret-i muaccele ve müeccele ile kabul ederin” dedikte filvâki vakfa enfa' olacak mütevelli mezbûr ol menzili Bekir'e vermeye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Amr'a ecr-i misil ile vermiş ise olmaz. Ve lehû. [Mehmed bin Sâdeddin]” Boyabâdi, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 244a.

⁹²⁹ Boyabâdi vr. 241a; *Fetâvâ-yı Esad Efendi* vr. 63a

Zekeriyaazâde de mütevellinin bunu yapma hakkının olmadığını, ecr-i misil kira veren mutasarrıfın kirasının yükseltilemeyeceğini ve mülkün başkasına kiralanamayacağını, bunun yasak olduğunu tasrih etmiştir.⁹³⁰

Zekeriyaazâde'nin ilk fetvasında ecr-i misil ile kiralanmış bir dükkâna, yeni atanan mütevellinin el koyup icâreteyn akdini bozamayacağı ifade edilmiştir.⁹³¹ Mülkün vakıf için ecr-i misil ile kiralınması nedeniyle müteveli kira ödendiği müddetçe mutasarrıfın tasarruf hakkına engel olamaz. Kira akdi her iki taraf için de lazım bir akit olduğundan sebepsiz ve karşılıklı rızâsız bozulamaz. Bir diğer fetvada da icâreteynle tasarruf olunan evin yanıp kül olması sonrası arsanın 12 yıldır boş olduğu ve mütevellinin boş arsayı mutasarrıfın elinden alıp başkasına kiralamasının imkânı sorulmuştur. Zekeriyaazâde cevabında mutasarrıfın müeccelesini ödemesi halinde mütevellinin arsayı alma hakkının olmadığını ifade etmiştir.⁹³² Yani mutasarrıf müeccele ödediği müddetçe mütevellinin icâreteyn akdini bozma yetkisi bulunmamaktadır. Minkârîzâde'nin de konuyla ilgili benzer bir fetvasında mutasarrıfın ecr-i misil kira verirken mütevellinin mülkü alıp binaya el koymasının caiz olmadığı ifade edilmektedir.⁹³³ Bir başka fetvada da Zekeriyaazâde mutasarrıfın müeccele ödemeye devam ettiği müddetçe mütevellinin ilgili mülkü alıp başkasına kiralayamayacağı tasrih etmektedir.⁹³⁴

Mütevellinin mutasarrıf ecr-i misil kira ile otururken kirayı yükseltme gibi bir hakkı da bulunmamaktadır. Fetvalarda mütevellilerin “Daha yüksek kira veren var.” diyerek kirayı

⁹³⁰ “Mesele: Zeyd-i müteveli bir vakıf dükkânı ecr-i misli olan icâre-i muaccele ve müeccele ile Amr’a icâre edip Amr nice zamandan beri tasarruf ederken hâlen Bekir müteveli oldukda “Dükkân-ı mezbûru ziyâde icâre ile tâlib vardır.” deyu Amr’dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, memnû’dur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 129a.

⁹³¹ “Mesele: Tevliyyeti evlâda meşrûta olan bir vakıf ecânibden Zeyd bir tarîk ile müteveli olup berât ettirdikten sonra vakf-ı mezbûrun dükkânlarından mahlûl olan bir dükkânı Amr’a icâre-i muaccele ve müeccele-i misli ile icâre edip Amr dahi mutasarrıf iken tevliyyet-i mezbûreyi evlâddan Hind şart-ı vâkıf üzere berât ettirip tasarruf ettikten sonra Zeyd’in icârını tutmayıp dükkân-ı mezkûru Amr’dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Vakf için icâre-i muaccele ve müeccele-i misli ile icâre olunca taarruz olunmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 117a.

⁹³² “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil muhterik olup binadan eser kalmamağla arsası on iki sene hâlî ve muattal kalsa hâlen vakf-ı mezbûrun mütevellisi ol hâlî kalan arsayı Zeyd’in yedinden alıp icâre-i muaccele ve müeccele ile âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Ücret-i müeccelesini verir ise olmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126a.

⁹³³ “Mesele: Zeyd ücret-i müeccele ve muaccele ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine izn-i müteveli ile malıyla muaccelesine mahsûb olmak üzere ba’zı ebniye ihdâs ettikten sonra müteveliye müeccel-i mislini verirken müteveli Zeyd’i ihrâc ve binayı zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 188a.

⁹³⁴ Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

artırmak istedikleri ve kirayı artırmayı kabul etmemesi durumunda daha yüksek kira verecek kişiye kiralama yapmak istedikleri bilgisine rastlamaktayız.⁹³⁵

Zekeriyaşâde sonrasında ise Minkârîzâde daha fazla kira vereceğini söyleyenin bu sözüne itibar edilmeyeceğini ifade etmiştir.⁹³⁶ Ayrıca Minkârîzâde'nin fetvalarında mutasarrıfların alt kiracılara kendi icâreteyn akitlerinde anlaştıkları ecr-i müsemmadan yüksek olarak yaptıkları icâre-i vâhideli kiralamaları delil göstererek mütevellilerin daha yüksek kira isteyemeyecekleri de ifade edilmektedir.⁹³⁷

Fetvalarda cevap aranan bir başka mesele de mütevellinin birinci dereceden yakınlarına, vakıf mülkleri icâreteyn ile kiralamasıdır. Konu ile ilgili yalnızca Zekeriyaşâde'nin fetvalarını tespit edebildik. 1949. fetvada mütevellinin vakıf mülkü oğluna noksan-ı fahiş ile kiraladığı bilgisi yer almaktadır. Mütevellinin azledilmesi ile yeni müteveli bu kiralamayı kabul etmeyip başka bir şahsa mülkü ecr-i misil ile kiralamıştır. Ancak burada icârın geçersiz olması mütevellinin mülkü noksan-ı fahiş ile kiralamasından kaynaklanmaktadır.⁹³⁸ Bir diğer fetvada konu daha açıktır. Mahlul kalan mülkü mütevellinin ecr-i misil kira ile oğluna kiralamasının sahih olduğu ifade edilmiştir.⁹³⁹ Mütevellinin eşine yapmış olduğu kiralamanın ancak ecr-i misilden yüksek olması durumunda bağlayıcı olduğu ve yeni müteveli tarafından bozulamayacağı belirtilmektedir. Ecr-i misil ile yapılan kiralamanın diğer müteveli tarafından bozulabileceği de ayrıca tasrih edilmektedir.⁹⁴⁰ Zekeriyaşâde mütevellinin vakıf mülkü

⁹³⁵ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 123b, 124b, 129a.

⁹³⁶ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı icâre-i muaccele ve müeccele ile misilleriyle Amr’a icâr ve teslim edip ba’dehû Bekir gelip “Dükkânı şu kadar ziyâdesiyle isticâr ederim.” deyu teannüten ziyâde eylese ol ziyâdeye a’şâr olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 192b.

⁹³⁷ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccelesiyle tasarrufunda olduğu dükkânın müeccelesini yalnız Amr’a artırsa müteveli Zeyd’e “Sen dahi ol mikdâr artır kabûl eyle ve illâ âhara veririm.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 188a.

“Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan dükkânı bir sene tamâmına değin günde dörder akçeye icâr ve teslim ettikten sonra Amr ol dükkânı Bekir’e bir sene tamâmına değin günde sekizer akçeye icâr ve teslim edip sene tamamında alsa hâlen Amr günde dörder akçeyi verirken “Sen sekizer akçeye vermişsin, sekiz akçemi ver.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 195a.

⁹³⁸ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakfın akarâtından birkaç bâb vakıf dükkânları oğlu Amr’a icâre-i muaccele ve müeccele ile mislinden noksân-ı fâhiş ile icâr edip ba’dehû Zeyd ma’zûl ve yerine Bekir müteveli oldukda Amr’a icârını tutmayıp âhara ecr-i misli ile icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124a.

⁹³⁹ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakfın dükkânlarından olup mahlûl olan bir dükkânı icâre-i muaccele ve müeccele ile oğlu Amr’a verse sahih olur mu? *el-Cevâb*: Ecr-i misli ile olunca olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128b.

⁹⁴⁰ “Mesele: Bir vakfın mütevellisi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun mahlûl olan akarâtından bir vakıf menzili zevcesi Hind’e icâre-i muaccele ve müeccele ve ecr-i misil ücret-i müeccele ile tefvîz etmiş olsa hâlen Zeyd

kendi üzerine almasının sahih olmadığını da ifade etmiştir. Fetvanın devamında atanan yeni mütevellî tarafından akit bozulup mülk başkasına kiralanmıştır.⁹⁴¹

Fetvalarda en çok rastladığımız durum ise mutasarrıfların müecceleyi ödememeleri durumunda mütevellînin mülkü alıp başkasına kiralamasının imkânı meselesidir. Konuyla ilgili Zekeriyazâde'de 10, Minkârîzâde'de 3, Çatalcalı'da 8, Yenişehirli'de 1 fetva tespit edebildik.

Zekeriyazâde'nin fetvalarında kiranın 3, 5, 10, 12, 15, 20 yıl verilmemesi üzerine mütevellîlerin mülkü başka kişilere kiraladıkları anlaşılmaktadır.⁹⁴² Bir fetvada ise vakfın çocuklara intikali söz konusudur; ancak çocuklar kaydı ihmal edip üç ay sonra üzerlerine yazdırmak istediklerinde mütevellî çoktan mülkü başkasına kiralamıştır. Buradan üç ay vakfa kira da verilmediği sonucunu çıkarırsak mütevellînin üç ay kira alamadığında ilgili mülkü başkasına kiralayabileceği yorumunu yapabiliriz. Ancak bu hüküm selatin vakıflara özel bir hüküm olarak da değerlendirilebilir. Fetvalarda üç ay dışında zikredilen en kısa sürenin bir yıl olduğu göz önünde bulundurulursa üç ayın selatin vakıflara özel bir hüküm olduğunu düşünebiliriz.

Bir diğer fetvada ise mutasarrıfın başka yere gitmesi sonrası müeccele ödemesini kimseye ısmarlamayıp mutasarrıftan üç yıl boyunca haber alınamaması üzerine mütevellînin mutasarrıfın hayat ve memâtından haber alana kadar vakıf mülkü başka bir şahsa hâkim izniyle kiralamasının mümkün olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴³ Burada mütevellînin yeni yaptığı kiralama icâreteyn değil icâre-i vâhidedir. Asıl mutasarrıftan haber gelene dek vakfın alacağı müeccele geliri böylelikle garanti altına alınmış olmaktadır.

ma'zûl olup yerine Amr mütevellî oldukda Hind'e "Zeyd'in vech-i mübeyyen üzere icârî sahih değildir." deyu ol menzili Hind'in yedinden ahz ve âhara tefvîz etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. *Cevâb-ı âhar*: Ecr-i mislinden eksere icâr etdiyse olmaz." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a.

⁹⁴¹ "Mesele: Bir vakfın mütevellîsi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun akarâtından Amr'ın icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu dükkânın hakk-ı tasarrufun Amr'dan tefavvuz ve tesellüm eylese ba'dehû Zeyd ma'zûl ve yerine Bekir mütevellî oldukda "Mütevellîsi olduğu vakfın akarını mütevellî tefavvuz ve tasarruf etmek mu'teber değildir." deyu ol dükkânı Zeyd'den alıp vakıf için âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132b.

⁹⁴² "Mesele: Bir vakıf menzili ayda iki yüz kırk akçe ücret-i müeccele ve bir mikdâr akçe muaccele ile mutasarrıf olan Zeyd mütevellî-i vakfa ücret-i müeccelesin vermeyip birkaç senelik ücret-i müeccelesi Zeyd inad etmekle kalsa Zeyd'in vech-i mübeyyen üzere ücret vermekden ibâ ve ihmâli için mütevellî-i vakf ol menzili Zeyd'in yedinden alıp âhara ücret ile vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124b.

⁹⁴³ "Mesele: İcâre-i muaccele ve müecceleli bir vakıf menzile mutasarrıf olan Hind âhar diyâra gidip üç sene hayat ve memâtı ma'lûm olmayıp gider oldukda ol menzili kimesneye ısmarlamamak ile üç senede menzil-i mezbûrun ücreti cânib-i vakfa verilmeyip muattal kalmağla vakf-ı mezbûrun mütevellîsi olan Zeyd menzili Hind'in hâli mütebeyyin olunca âhara icâr edip ücretini vakıf için zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Ma'rifet-i hâkim ile olur." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126b.

Zekeriyaazâde'nin bu fetvaya çok benzeyen bir fetvasında mutasarrıfın uzak diyara gitmesi sonrası vakfa üç yıl kira ödenmemesi üzerine mütevellî icâre-i vâhîde ile mülkünü bir başkasına kiralamıştır. Ancak bir önceki fetvada Zekeriyaazâde hâkim iznini şart görürken, burada mutlak olarak hüküm vermektedir.⁹⁴⁴ İncelediğimiz fetvalar arasında iki meselede açıkça vakfın başka bir şahsa icâreteynle kiralanmasının mümkün olup olmadığı sorulmuştur. İlk fetvada mutasarrıf vakıf mülkün kapılarını kilitleyip başka diyâra gitmiş ve beş yıl vakfa kira ödenmemiştir. Yahyâ Efendi mütevellînin bu durumda vakfa el koyup mülkünü başkasına icâreteynle kiralayabileceğini “Edâ ile emir vârid ise” diyerek koşullu olarak ifade etmiştir.⁹⁴⁵ Bu vakfın da selatin vakıflardan olmasının hükme etki etmiş olması muhtemeldir. Diğer iki fetvada üçer yıl vakfa müeccele ödenmemesi durumunda sadece icâre-i vâhîde ile kiralanıp burada icâreteynle kiralamanın yapılması bu şekilde izah edilebilir. Cevaptaki şart da selatin vakıflarla ilgili sultan tarafından böyle bir emrin olması durumunda mütevellînin bu işlemi yapabileceğini ayrıca tasrih etmektedir. Diğer fetvada ise vakıf mülkün yanıp arsanın 12 yıldır boş kaldığı belirtilmiş, mütevellînin arsayı alıp icâre-i muaccele ve müeccele ile vermesinin imkânı sorulmuştur. Zekeriyaazâde mutasarrıfın müecceleyle ödemesi durumunda mütevellînin vakıf arsayı başkasına kiralayamayacağını söylemiştir; ancak fetva zımında müeccelenin ödenmemesi durumunda mütevellînin arsayı icâreteyn ile kiralayabileceği manâsını barındırmaktadır.⁹⁴⁶

Vakfa kira ödenmemesi ile ilgili Zekeriyaazâde sonrasında diğer şeyhülislamlara baktığımızda Minkârîzâde birkaç, yedi ve on; Çatalcalı birkaç, üç ve altı; Yenişehirli birkaç sene kira verilmediğinde mütevellînin vakıf mülkünü başkasına kiralayacağına hükmetmiştir. Çatalcalı'nın mutasarrıfın esir düşmesi üzerine mütevellînin mülkünü başkasına kiraladığı fetvada mutasarrıfın esir düşmesinden ne kadar süre sonra kiralamanın yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra eski mutasarrıfın

⁹⁴⁴ “Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile bir vakıf dükkâna mutasarrıf olan Zeyd üç sene âhar diyâra gidip icâre-i muaccele ile vakıf cânibine vâsıl olmayınca mütevellî ol dükkânı icâre ile âhara vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

⁹⁴⁵ “Mesele: Salâtın evkâfından bir vakıf mahzen ve oda ve dükkân icâre-i muaccele ve müeccele ile Zeyd'in tasarrufunda iken Zeyd kapıları kilitleyip âhar diyâra gidip cânib-i vakfa beş sene tamâmına değin ücretlerini isâl etmese hâlen hâlen mütevellî-i vakf ol dükkân ve oda ve mahzeni Zeyd'den alıp âhara icâre-i muaccele ve müeccele ile vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Edâ ile emr vârid ise olur.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132b.

⁹⁴⁶ “Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil muhterik olup binadan eser kalmamağla arsası on iki sene hâlî ve muattal kalsa hâlen vakf-ı mezbûrun mütevellîsi ol hâlî kalan arsayı Zeyd'in yedinden alıp icâre-i muaccele ve müeccele ile âhara icâre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Ücret-i müeccelesini verir ise olmaz.” Zekeriyaazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126a.

esaretten kurtulup geldiği ve ilgili mülkü geri almak istediği anlaşılmakta; ancak müteveli buna izin vermemektedir. Müteveli mutasarrıfın oturup tahsil edemediği muacceleyle iade etmekle yetinmiştir.⁹⁴⁷ Çatalcalı mutasarrıfın inatla birkaç sene müeccele vermediği, sonrasında vakfın mutasarrıfın çocuklarına geçtiği belirtilen fetvasının devamında mutasarrıfın muacceleyle istifa etmesi nedeniyle mütevellinin ilgili mülkü çocukların elinden alıp başkasına kiralayabilmesinin caiz olduğuna hükmetmiştir.⁹⁴⁸ Yenişehirli de kirayı mutasarrıfın vermemekte ısrar etmesi durumunda muacceleyle istifa etmemiş olması halinde bile mütevellinin mülkü başkasına kiralayabileceğini ifade etmiştir. Bu durumda mutasarrıfa oturmadığı kısım müteveli tarafında iade edilmektedir.⁹⁴⁹

Vakıf mülkün ecr-i mislin altında kiralanmasının yasak olduğunu belirtmiştik; ancak bu durumla karşılaşıldığında ilgili zararın tazmini yoluna gidilmiştir. Konuyla ilgili Hocazâde Esad Efendi'nin 1, Zekeriyazâde'nin 5, Minkârîzâde'nin 4, Çatalcalı'nın 1 ve Yenişehirli'nin de 2 fetvasını tespit ettik.

Zekeriyazâde öncesinde Hocazâde Esad Efendi'nin de konuyla ilgili bir fetvası bulunmaktadır.⁹⁵⁰ Fetvada harap dükkânın ecr-i misilden düşük kira ile kiralandığı ve yeni mütevellinin dükkânı alıp başkasına ecr-i misil kira ile vermesinin imkânı sorulmuştur. Esad Efendi noksanın fazla olması ve mutasarrıfın eksikliği tamamlamayı kabul etmemesi halinde, mütevellinin vakıf mülkü başkasına kiralayabileceğine dair hüküm vermiştir. Yani asıl olan mutasarrıfın eksikliği tamamlamasıdır, tekmil gerçekleşmezse müteveli için başka bir şahsa kiralama hakkı doğmaktadır.

Zekeriyazâde'nin fetvalarında ecr-i mislin altındaki kiralamalarda kiracıya eksikliği tamamlamasının teklif edildiğini ve bunun kabul edilmemesi üzerine mülkün farklı

⁹⁴⁷ “1643. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf arsayı şu kadar kuruş ücret-i muaccele ve müeccele-i ma'lûme ile Amr'a icâr ve muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıktan sonra bir sene mürûrunda Amr muaccele-i merkûmeyi istîfâ etmeden esir oldukda, Zeyd arsa-i merkûmeyi âhara icâr edip ba'dehû Amr halâs olup geldikde Zeyd arsayı Amr'a zabt ettirmese, Amr muaccele-i merkûmeden istîfâ etmediği miktarı Zeyd'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/309.

⁹⁴⁸ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/306.

⁹⁴⁹ “1459. Mesele: Zeyd'in icâreteyn ile tasarrufunda olan menzilin icâre-i muaccesini müteveli vaktinde talep edip Zeyd birkaç sene inâden vermeyip lakin Zeyd verdiği muacceleyle tamamen istîfâ etmiş olmasa müteveli Zeyd'in istîfâ etmediği mikdarı Zeyd'e verip menzili âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 283-284.

⁹⁵⁰ “Zeyd-i müteveli bir vakıf harabe dükkân yerini Amr'a ecr-i mislinden noksan icâre-i muaccele ve müeccele ile icâr eylese hâlen mütevellisi olan Bekir icâre-i mezbûru feshedip ol yeri Amr'dan alıp âhara icâr etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Amr'a gabn-i fâhiş ile icâr olundu ise, tekml-i ecr-i misil etmezse olur.” *Fetâvâ-yı Esad Efendi* (Kasidecizâde, 277), 124b-125a.

kişilere kiralandığını görmekteyiz.⁹⁵¹ İlk fetvada kiranın ecr-i mislin kabul edilebilir ölçüde az bir farkla kiralınması dışındaki durumlarda başkasına kiralınacağı ifade edilmektedir.⁹⁵² Ardından gelen fetvada ise eksiğin noksan-ı fahiş olduğu belirtilmekte ve mutasarrıfın tek milden kaçınması nedeniyle mütevellinin ilgili mülke el koyduğu belirtilmektedir. Fetvada mutasarrıfın muacceleyle istifa etmediği anlaşılmaktadır. Zekeriyazâde cevapta mütevellinin muacceleyle iade ederken aylık kirayı, ecr-i müsemma üzerinden değil ecr-i misil üzerinden hesaplayarak kalan kısmı iade edeceğine hükmetmiştir. Bu sayede geriye dönük tazmin de yapılmış olmakta ve vakfın hakkı korunmaktadır.

Vâkıfın mevkufun lehine icâreteyn ile kiralınmamasını şart koştuğu bir vakıf evi mütevellinin icâreteyn ile kiraladığı belirtildiği fetvanın devamında ilgili mülkün ecr-i misilden düşük ücretle kiralandığı ve mutasarrıfın vefatıyla mülkün çocuklarına intikal ettiği bilgisi yer almaktadır. Fetvada mütevellinin ilgili mülkü mutasarrıflardan alıp şart-ı vâkıf üzere başkasına icâre-i vâhide ile kiralamasının imkânı sorulmaktadır. Zekeriyazâde ise mütevellinin mülke el koyamayacağına, sadece çocuklarına ecr-i misli tek mil ettireceğine hükmetmiştir.⁹⁵³ Böylece Zekeriyazâde şart-ı vâkıfı burada geçersiz saymış, vâkıfın iradesine rağmen mülkün icâreteynle kiralınmasını tecviz etmiştir. Minkârîzâde de ecr-i misilden düşük kiralanan yerin kirasını mutasarrıfın tamamlamayı kabul etmemesi durumunda mütevellinin ilgili mülkü başkasına kiralayabileceğini ifade etmiştir.⁹⁵⁴ Minkârîzâde mütevellinin ecr-i misilden düşük kiralama karşılığı rüşvet

⁹⁵¹ “Mesele: Bir vakfın mütevellisi olan Zeyd vakfın bazı akarını Amr’a icâre-i muaccele ve müeccele ve ecr-i mislinden noksân-ı fahiş ücret-i müeccele ile icâr ve teslim eylese hâlen Zeyd Amr’a “Ecr-i mislini tek mil eyle ve illâ âhara icâr ederim.” deyip Amr tek milden imtinâ’ ettikde Zeyd Amr’a ol akarı Amr’dan alıp ecr-i misli ile âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124a.

⁹⁵² “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil hîn-i istîcârda ecr-i mislinden nâkıs olup sâir verdiği ecr-i misil ile kabul etmeyince müteveli-i vakf menzil-i mezbûru Zeyd’dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Noksân yesîr değil ise olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

⁹⁵³ “Mesele: Bir vakıf menzilin vâkıfı Zeyd “Menzil-i mezbûr icâre-i muaccele ve müeccele ile icâr olunmaya.” deyu şart etmişken müteveli-i vakf menzil-i mezbûru Amr’a bir mikdâr akçe icâre-i muaccele ve ecr-i mislinden nâkıs ücret-i müeccele ile icâr edip Amr dahi ba’d’l-istîcâr birkaç sene tasarruf eylese hâlen Amr fevt olup menzil-i mezbûru veledi zabt ettikde müteveli-i vakf icâre-i muaccelede ecr-i mislinin noksânına mukâbil olandan fazlasını Amr’ın veresinesine verip ve menzil-i mezbûru veledinden alıp şart-ı vâkıf üzere ecr-i misli ücret-i müeccele ile icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, vereseye ecr-i misli tek mil etdirip veledi ecr-i misli ile tasarruf eder.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128a.

⁹⁵⁴ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili Amr’a icâre-i muaccele ve müecceleyle verdikten sonra Zeyd ma’zûl olup yerine Bekir müteveli olup menzilin icâresini sinîn-i mezbûre ecr-i mislinden nâkıs olmağla Amr “Ol senelerde müeccel-i mislini tek mil eyle ve ba’d’l-yevm dahi müeccel-i misli ile kabûl

alması durumunda hâkim tarafından azledileceğine hükmetmiştir.⁹⁵⁵ Bir başka fetvada ise mütevellinin ecr-i mislin bir kısmından indirim yapmasının geçersiz olduğu da tasrih edilmiştir.⁹⁵⁶ Aynı şekilde mutasarrıfın da bir süre sonra müeccelden indirim isteme hakkı olmadığı ve bu ücreti vermemezlik edemeyeceği de belirtilmektedir.⁹⁵⁷ Çatalcalı ecr-i misli tamamlamayı kabul etmeyen mutasarrıfın elinden mütevellinin ilgili mülkü alıp başkasına kiralayacağına hükmetmiştir.⁹⁵⁸ Yenişehirli de aynı minval üzere fetva vermiştir.⁹⁵⁹ İncelediğimiz tüm şeyülislamın bu konuda hemfikir oldukları görülmektedir. Kiranın ecr-i misilden yüksek olması durumunda ise mutasarrıfın akit yapıldıktan sonra indirim talep edemeyeceği Yenişehirli tarafından tasrih olunmuştur.⁹⁶⁰ Bu fetvada Minkârîzâde'nin yukarıda işaret ettiğimiz fetvasıyla benzerlik göstermektedir. Ecr-i misil ile kiralama yapılan yerde daha sonra herhangi bir sebeple ecr-i mislin yükselmesi durumunda ise kiranın artırılacağı fetvalarda gözlenmektedir. Konuyla ilgili Zekeriyazade, Minkârîzâde ve Yenişehirli'nin fetvalarını tespit edebildik. Zekeriyazâde'nin fetvalarında ilgili mülklerin ecr-i misillerinin yükselme nedeni mutasarrıfların vakıf adına yeni binalar inşa etmeleridir. Her iki fetvada da mutasarrıfların artan ecr-i misilleri ödemek zorunda oldukları ifade edilmektedir.⁹⁶¹

eyle ve illâ âhara icâr ederim.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 188a.

⁹⁵⁵ “Mesele: Bir vakfın mütevellisi Zeyd elli bin akçe muaccele ecr-i misil ile tahammülü olan vakıf menzili Amr’dan rüşvet alıp yirmi bin akçe müeccele ile Amr’a icâr eylese hâkim Zeyd’i azl edip yerine müstakim kimesneyi mütevellî nasb etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, 192a.

⁹⁵⁶ “Mesele: Bir vakıfın icâre-i muaccele ve müeccele ile vakıf menzillerde mutasarrıf olan kimesnelerden mütevellî nefsiyçün bir mikdâr akçelerin menzillerin ecr-i mislinden günde ikişer akçesini tenzîl edip temessük verse ol temessükle amel olunur mu? *el-Cevâb*: Olunmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 194a.

⁹⁵⁷ “Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı Amr’a şu kadar akçe icâre-i muaccele ve günde şu kadar akçe icâre-i müeccele ile icâr ve teslim edip muacceleyle alıp Amr dahi bir müddet dükkânı tasarruf ettikten sonra müecceleyle Amr’dan talep ettikde Amr “Müeccelenin bir mikdârını tenzîl eyle.” deyu vermemeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 187b.

⁹⁵⁸ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/307.

⁹⁵⁹ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 284.

⁹⁶⁰ “1506. Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili şu kadar akçe icâre-i muaccele ve yevmî şu kadar akçe müeccele ile Amr’a icâr ve teslim ve muaccele-i merkûmeyi kabzettikten sonra Amr “Muaccele-i mislinden ziyadeye isticâr etmişim, öyle olunca meblağ-i mezbûrun şu mikdarını bana ver” deyu Zeyd’e cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 293.

⁹⁶¹ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve ecr-i misli olan yevmi iki akçe icâre-i müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzilde harc ettiği akçe icâre-i muaccesine mahsûb olmak üzere kendi malından bir mikdâr akçe harc edip ebniye ihdâs eyledikde mütevellî-i vakf olan Amr Zeyd’e “Ol ebniye-i muhaddes ile menzil-i mezbûrun ecr-i misli ziyâdeye muhtemil oldu, ecr-i mislini tekmiîl eyle ya ol menzili alıp âhara icâr ederin.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a.

Minkârîzâde'nin Zekeriyazâde'nin fetvalarıyla aynı minval üzere gelen fetvasında mutasarrıfın vakıf için muacceleyle mahsuben yaptığı binanın ücretinin de müecceleyle ekleneceği ifade edilmektedir.⁹⁶² Yenişehirli de aynı konuda Zekeriyazâde ve Minkârîzâde gibi hüküm vermektedir. Fetvada ilgili mülkün harap olduğu; ancak mutasarrıfın tamir ve bina etmekten kaçınması üzerine müteveli tarafından vakıf malı ile yeniden inşa edildiği ifade edilmektedir. Bu yenileme ile vakıf mülk rağbet görmüş ve değeri artmıştır. Mülkün mutasarrıfı ile yapılan akitte belirtilen ecr-i müsemmadan daha yüksek ecr-i misle ulaşması ve mutasarrıfın müecceleyle tekmi kabul etmemesi üzerine müteveli mülke el koymuş ve onu başkasına kiralamıştır. Mutasarrıfın muacceleyle istifa etmemiş olması nedeni ile oturmadığı kısmı da müteveli mutasarrıfa iade etmiştir.⁹⁶³

İcâreteynli mülkün gasben kullanılması durumunda nasıl bir yol izleneceği ve müeccelenin kim tarafından ödeneceği ile ilgili Zekeriyazâde, Minkârîzâde, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvaları bulunmaktadır. Zekeriyazâde'nin fetvasında mutasarrıfın günde beş akçe müeccele ile oturduğu bahçeli bir eve gâsıbın günde bir akçe müeccele tezkire yazdırarak oturup vakfa zarar verdiği ifade edilmektedir. Zekeriyazâde bu durumda mütevellinin gâsıbdan ecr-i misil kira alıp ayrıca bahçeden yediği meyvelerin kıymetini de tazmin edeceğine hükmetmiştir.⁹⁶⁴ Bir diğer fetvada mutasarrıfın kullanacağı sürede mülkün fuzûlen bir başkası tarafından bir yıl kullanılması durumunda, fuzuliden vakıf için ecr-i misil kira alınacağı hükme bağlanmıştır.⁹⁶⁵

Son fetva ise mutasarrıfın icâreteynli mülkü başka birine bırakıp birkaç sene başka yere gitmesi ile ilgilidir. Mutasarrıfın birkaç yıl gelmemesi ve vakfa müeccelenin ödenmemesi

⁹⁶² “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf tahtânî odanın fevkine izn-i müteveli ve malıyla ücret-i muacceleline mahsûb olmak üzere vakıf için oda binâ eylese müteveli ol binâ ettiği odanın Zeyd'den ücretini almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 190a.

⁹⁶³ “1461. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu odaları tamir etmeyip münhedim oldukda Zeyd masrûfu muacceleline mahsûb olmak üzere odaları kendi malıyla yapmamakla müteveli kendi mal-i vakıf ile ba'de'l-bina menzil rağbet bulup ecr-i misli müeccel-i müsemmasından ziyade olsa Zeyd müsemmadan ziyade ile kabul etmeyip ve vakfa verdiği muacceleyle istifa etmemiş olsa müteveli istifa olunmayan mikdarı Zeyd'e verip menzili âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 284.

⁹⁶⁴ “Mesele: Eşcâr-ı müsmireyi müstemil olan bir vakıf menzile Zeyd on iki bin akçe icâre-i muaccele ve yevmi beş akçe ücret-i müeccele ile mutasarrıfken kuvvet-i kâhire sahibi Amr ol menzili Zeyd'den cebr ile alıp ve mütevellisinden dahi yevmi ücret-i müeccele bir akçe olmak üzere tezkire alıp cânib-i vakfa zarar eylese Amr'ın bu vecihle ol menzili tasarrufu ve bahçesinin ekl eylediği meyveleri Amr'a helal olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, müteveli ecr-i misli ve istihlâk ettiği meyvelerin kıymetini bi't-tamam alır.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125b.

⁹⁶⁵ Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzile Amr-ı zimmî fuzûlî girip bir sene mikdârî sâkin olduğu eyyâm için ecr-i misil lazım olur mu? *el-Cevâb*: Vakıf için ecr-i misil lazım olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

sonrası, mutasarrıfın çocuksuz olarak öldüğü haberi mütevellîye ulaşmıştır. Bu durumda mütevellînin ecr-i müsemma değil vakıf için oturan kişiden ecr-i misil kira alabileceği Zekeriyazâde tarafından tasrih edilmiştir.⁹⁶⁶

Minkârîzâde'nin fetvaları da Zekeriyazâde'nin fetvalarıyla uyumludur.⁹⁶⁷ İlâveten gâsıbdan ecr-i misil alınması durumunda mutasarrıftan alınacak olan ecr-i müsemmanın sakıt olacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle mutasarrıfın gâsıbdan ecr-i misil kira talebi söz konusu değildir.⁹⁶⁸

Feyzullah Efendi de fuzûlen vakfı tasarruf eden kişiden asıl mutasarrıfın mütevellî izni ile yerini geri alabileceğini ifade etmiştir. Fetvanın devamında mutasarrıfın fuzuliden, tasarruf ettiği süre için mütevellînin tevkiliyle vakıf adına ecr-i misil ücreti de aldığını öğrenmekteyiz.⁹⁶⁹

Yenişehirli'nin fetvası da Feyzullah Efendi'nin fetvasıyla benzerlik göstermektedir. Fetvada icâreteynli mülkü ortak olarak tasarruf eden iki mutasarrıftan birinin mülkü tek başına zorla kullandığını görmekteyiz. Bu durumda diğer ortağın mütevellînin tevkili ile ecr-i mislin yarısını şerikinden alabileceği ifade edilmektedir.⁹⁷⁰ Bir sonraki fetvada ise icâreteynli mülkün gasbedilmesi durumunda asıl mutasarrıf üzerine ecr-i misil lazım olup

⁹⁶⁶ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf dükkânda Amr'ı iskân edip kendi âhar vilâyete gidip birkaç sene ânda meks etmekle cânib-i vakfa icâre-i müeccelesi vâsıl olmasa hâlen Zeyd ânda bilâ veled vefât etmekle mütevellî-i vakf mezbûr dükkân-ı merkûmu vakıf için zabt ettikde ol senelerde Zeyd zimmetinde falan ücreti mücerred “Ol dükkânda sen sâkine oldun.” deyip Amr'dan taleb ve ahza kâdir olur mu?

el-Cevâb: Ecr-i misil alır.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 276b.

⁹⁶⁷ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile vakıf dükkânı bir müddet gâsıben tasarruf eylese mütevellî dükkânı Zeyd'den alıp müddet-i mezbûrede tasarrıfıyçün ecr-i misil almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 194b.

⁹⁶⁸ “Mesele: Zeyd'in icâreteyn-i ma'hûdeteyn ile tasarrufunda olduğu ekmekçi fırını Amr gasben ahz ve bir müddet tasarruf eylese Zeyd Amr'dan fırını aldıkda ecr-i mislini dahi almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, vakıf için o müddetde ecr-i misil alınıp Zeyd'den alınca ecr-i misil sâkıt olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 195b.

⁹⁶⁹ “1169. Mesele: Hind oğlu Amr-i sağırin icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf hamamı fuzûlen Bekir'e ferâğ edip Bekir dahi ol hamamı birkaç sene zabt ve tasarruf eylese hâlen Amr baliğ olup vakfın mütevellîsinin re'yiyle hamamı Bekir'den aldıkda müddet-i mezbûrede hamamın ecr-i mislini dahi mütevellînin tevkiliyle Bekir'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 183-184.

⁹⁷⁰ “2524. Mesele: Zeyd Amr ile ale'l-ıştiraki's-sevî icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzilde bir müddet tegallûben sâkin olsa hâlen Amr menzil-i mezbûrun müddet-i mezbûrede ecr-i mislinin nisfını vakf-i mezbûr mütevellîsinin tevkil ve ihâlesiyle Zeyd'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 485.

olmadığı sorulmuştur. Yenişehirli cevabında mutasarrıftan ecr-i müsemmanın sakıt olduğuna; ancak gâsıbdan vakıf için ecr-i misil ücret alınacağına hükmetmiştir.⁹⁷¹

İcâreteynli mülkün mutasarrıf tarafından kullanılmadığı günleri için mutasarrıfın ödeme yükümlülüğünün olup olmadığı da fetvalarda yer almaktadır. Konu ile alakalı tespit edebildiğimiz iki fetvanın ilki Zekeriyaşâde'ye âittir. Her iki fetvada da vakıf malın kullanılmaması durumunda da müecellenin alınacağı ifade edilmiştir. Zekeriyaşâde'nin verdiği fetva üzere Minkarizâde'nin de hüküm vermiş olduğu görülmektedir. Zekeriyaşâde'nin fetvasında icâreteynle kiralanan dükkânın gelen yasak nedeniyle kullanılamaması sonrası mutasarrıfın dükkânı kullanabildiği günler için ücreti verip kalan kısmı için akdi fesh etmek istemesi üzerine, mütevellinin tüm süre için kira alma hakkının olduğuna hükmedilmiştir. Fetvanın cevabında mülkün mutasarrıfın eline teslim edilmiş olması nedeniyle tüm ücreti vermesinin gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁷²

Minkârîzâde'nin fetvasında ise icâreteynli menzilin yıkılması nedeniyle tamir olunması için mütevelliyeye iade edildiği ve bu sürede mutasarrıfın başka yere geçtiği belirtilmektedir. Ancak akit fesholunmadığından mütevellinin mutasarrıfın tamir nedeniyle evde oturamadığı süre için müeccele alma hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir.⁹⁷³

3.3.4. Hisseli Tasarruf

İcâreteynli vakıfların kimi zaman birkaç mutasarrıf tarafından hisseli olarak kullanıldığını görmekteyiz. Fetvalarda yarı yarıya, sülûse sülûsân, on bir hissedenden sekizi bir kişiye, kalan üç hisse de üç ortağa bölünmüş şekilde paylaşımlara rastlamaktayız. Ortakların her biri hisselerine icâreteynle mutasarrıftır ve her mutasarrıfın sahip olduğu hakka

⁹⁷¹ “2525. Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr gasben ahzedip bir müddet zabt ve tasarruf eylese ol müddetin icâresi Zeyd üzerine lazıme olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, vakıf için ol müddette Amr’dan ecr-i misil alır.” Yenişehirli, *Behcetü l-fetâvâ*, 486.

⁹⁷² “Mesele: Zeyd-i zimmî bir vakıf meyhâneyi mütevellisinden icâre-i muaccele ve müeccele ile alıp mutasarrıfken taraf-ı saltanatdan hamrın teâtisi ve isti‘mâli memnû‘ olmağla ol meyhâne işlemeyip kapanıp gayrı tarikle dahi intifâ‘ mümkün olmamağla birkaç zaman hâlî ve muattal kalmış olsa hâlen Zeyd mütevellî-i vakfa şu kadar akçeye ol işlemediği müddetin ücretini verip fesh-i akd-i icâre etmek istedikde mütevellî râzî olmayıp “İşler işlemez günde şu kadar akçeye icâr etdim.” deyu ol hâlî ve muattal yattığı müddet için dahi Zeyd’dan ücret-i mezbûreyi almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Zeyd’in tasarrufunda olunca olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 268b.

⁹⁷³ “Mesele: Hind icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan menzilin duvarları münhedim olup kâbil-i süknâ olmamağla Hind âhar menzile nakl ve mütevelliyeye “Bina eyle.” deyu teklif edip bina eylese mütevellî fesh-i icâre olunmadan sâkin olmadığı eyyâmın ücretini Hind’dan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 194a.

sahiptirler. Hissedârların hisselerini ferağ etmeleri,⁹⁷⁴ topluca veya ayrı olarak başka bir şahsa kiralamaları da sahihtir.⁹⁷⁵

Hisseli tasarrufta ortaklardan birinin çocuksuz vefat etmesi durumunda diğer ortakların ne gibi önceliği olduğu ile ilgili fetvalara rastlamaktayız. Zekeriyazâde iki kardeşten birinin çocuksuz vefat etmesi sonrası mütevellinin mahlul hisseyi kiralamak istemesi üzerine diğer ortağın “Ben tefvize başkasından evlâyım.” diyerek kendisinin üzerine alma hakkının olmadığını ifade etmiştir.⁹⁷⁶ Yani Zekeriyazâde diğer ortağın herhangi bir öncelik veya kiralama hakkının olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Kiralama hakkı mütevelliyeye aittir ve mütevellî dilediğine kiralar. Bir diğer fetvada babalarından iki küçük çocuğa intikâl eden odada mutasarrıflardan birinin vefat etmesi sonrası ortak olan diğer kardeşin vasisinin mahlul kalan bu hisseyi mütevelliden kiraladığı ifade edilmektedir.⁹⁷⁷ Ancak bu kiralamanın zorunluluk değil bir tercih olduğu söylenebilir.

Minkârîzâde’nin kendi mecmuasında yer almayıp Zekeriyazâde’nin mecmuasında yer alan bir fetvasında ise hissedarın ön alım hakkı ile ilgili bir mesele yer almaktadır.⁹⁷⁸ Fetvada babadan iki küçük çocuğuna intikal eden vakıf dükkânın, kısa süre sonra çocuklardan birinin ölmesi sonrası mütevellî tarafından başka bir şahsa kiralandığı belirtilmektedir. Hayattaki küçüğün vasisinin yeni kiracının verdiği ücreti verip dükkânı alma hakkının olmadığı ifade edilmektedir. Yani şeriklerden birinin ön alım hakkı bulunmamaktadır. Ancak Minkârîzâde’nin kendi mecmuasında yer alan fetva ise bu fetva ile zıt görünmektedir.⁹⁷⁹ Bu fetvada kardeşlerden birinin çocuksuz ölmesi sonrası

⁹⁷⁴ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 193b; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye* (1179) 185; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ* (1482) 289, (2884) 558.

⁹⁷⁵ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1649) 1/310; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ* (2449) 473.

⁹⁷⁶ “Mesele: Karındaşlar olan Hind ve Zeyneb bir vakıf odayı icâre-i muaccele ve müeccele ile iştirâk üzere mutasarrıflarken Hind bilâ veled fevt olup mütevellî dahi hissesini âhara tefvîz murâd ettikde Zeyneb “Ben tefvîze âhardan evlâyım.” deyip kendi tefavvuza kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124a.

⁹⁷⁷ “Mesele: Zeyd ve Amr-ı sağîrlere babalarından icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf oda intikâl ettikten sonra Zeyd fevt oldukda hissesini Amr’ın vasîsi Amr için mütevellî-i vakfa bir mikdâr akçe verip alıverse on gün mürûrundan sonra Amr dahi fevt oldukda vasî-i mezbûr mütevellî-i vakfa verdiği akçeyi mütevelliden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Mutasarrıf oldukları eyyâmın ecr-i mislinden ziyâdesini alır.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128a.

⁹⁷⁸ “Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile bir vakıf dükkâna mutasarrıf olan Zeyd fevt olup oğulları Amr ve Bekir-i sağîrleri terk ettikten sonra Amr-ı sağîr fevt oldukda hissesini mütevellî âhardan Beşir’e icâre-i muaccele ve müeccele ile icâr eylese hâlen Bekir’in vasîsi Beşir’in verdiğini verip Bekir için alıvermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz, ketebihû Minkârîzâde.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124b.

⁹⁷⁹ “Mesele: Karındaşlar olan Zeyd ve Amr iştirâk üzere icâre-i muaccele ve müeccele ile bir menzile mutasarrıflar iken Zeyd bilâ veled fevt oldukda mütevellî Zeyd’in hissesini Bekir’e icâr eylese Amr

mütevellinin mahlul kalan hisseyi başkasına kiraladığı görülmektedir. Ancak diğer ortağın “Şerîkim.” diyerek verilen ücretin aynısını verip ilgili hisseyi geri alabileceğine hükmedilmiştir.

Çatalcalı’nın da konuyla ilgili iki fetvasında Zekeriyazâde gibi hüküm verdiğini görmekteyiz. İlk fetvada üç kardeşin ortak olarak tasarruf ettikleri vakıf arsayı kardeşlerden ikisinin çocuksuz ölmesi sonrası diğerinin ücretsiz bir şekilde tasarruf edemeyeceği ifade edilmiştir.⁹⁸⁰ Bu durumda mütevellinin mahlul kalan hisseleri alıp kiralayacağı belirtilmektedir. Bir sonraki fetvada ise iki kardeşten birinin çocuksuz ölmesi sonrası mütevellinin mahlul kalan hisseyi diğer ortak olan kardeşe kiraladığını görmekteyiz. Fetvanın devamında ölen mutasarrıfın eşinin itiraz ederek hissenin geri alınıp kendisine kiralanması konusunda mütevelliyi zorlayamayacağı tasrih edilmektedir.⁹⁸¹ Yine bu fetva ile de mütevellinin tefviz konusunda zorlanamayacağını ve mutasarrıfın yakınlarının öncelikli alım haklarının olmadığını teyit etmekteyiz. Burada mütevellinin hisseyi ölen mutasarrıfın ortağına kiralaması bir zorunluluk değil tercih olarak değerlendirilmelidir. Feyzullah Efendi de iki mutasarrıftan birinin hissesini üçüncü bir şahsa ferağ etmesi sonrası, “Ben şerîki olmakla ferağa evlâyım.” diyerek diğer mutasarrıfın mefrûğ bihe müdâhil olamayacağını ifade etmiştir.⁹⁸² Ferağ konusunda da ortakların bir öncelik hakkı olmadığı bu fetvadan anlaşılmaktadır.

Fetvalarda hisseli tasarrufla ilgili tespit ettiğimiz bir diğer tartışma ise ortakların vakıf mülkü ne şekilde kullanacakları meselesidir. İştiraken, nöbetleşe veya mülkün bölünüp müstakillen tasarrufu meseleleri fetvalarda değerlendirilmiştir. İncelediğimiz fetvalarda genel olarak hissedarların birbirini herhangi bir kullanıma zorlayamayacakları gözlenmektedir.

“Şerîkim.” deyu Bekir’in verdiği, verip almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 190b.

⁹⁸⁰ “1634. Karındaşlar olan Zeyd ve Amr ve Bekir bir vakıf arsaya icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıflar iken Zeyd ve Amr bilâ-veled fevt olsalar, mütevellî Zeyd ve Amr’ın hisselerini icâr murad ettikde Bekir “Ben meccânen zabt ederim!” deyu mütevelliyi men’e kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/307.

⁹⁸¹ “1635. Mesele: Karındaşlar olan Zeyd ve Amr bir vakıf menzile icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıflar iken Zeyd bilâ-veled fevt olup mütevellî Zeyd’in hissesini Amr’a icâr eylese, Zeyd’in zevcesi Hind mütevelliyeye “Hisse-i mezbûreyi Amr’dan alıp bana icâr eyle!” deyu cebre kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/307.

⁹⁸² “1179. Mesele: Zeyd ve Amr bir vakıf arsaya icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıflar iken Zeyd hissesini izn-i mütevelliyeye Bekir’e ferâğ Bekir dahi zabteylese Amr mücerred “Ben Zeyd’in şerîki olmakla ferâğa evlâyım” deyu ol hisseye müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 185-186.

Konu ile ilgili Zekeriyazâde'nin üç fetvasını tespit ettik. İlk fetvada hisselerden üçte biri bir kişiye, üçte ikisi diğer kişiye ait olan dükkânın kullanımı ile ilgili ortaklardan birinin iştiraken kullanımı talep ettiği, diğerinin ise “Bir yıl sen kullan iki yıl ben kullanayım, nöbetleşe kullanalım.” şeklinde başka bir teklifte bulunduğu görülmektedir. Ancak nöbetleşe kullanımı teklif eden mutasarrıfın bu karardan caydığı ve diğer ortağın nöbetleşe kullanıma razı olup ortağının nöbetleşe kullanmaya zorlayamayacağı fetvanın devamında ifade edilmektedir.⁹⁸³ Fetvanın birebir aynısı Minkârîzâde'nin mecmuasında yer almaktadır.⁹⁸⁴

Yenişehirli'nin fetvasında iki ortağın her birinin, icâreteynli değirmeni dörder yıl nöbetleşe kullanma konusunda rızalarıyla anlaştıkları belirtilmektedir. Ortaklardan birinin bir yıl tasarrufu sonrasında diğer ortağın kendi hissesini ferağ ettiği görülmektedir. Yeni gelen ortağın muhâyee akdini feshedip iştiraken kullanım talep edebileceği veya birer yıl nöbetleşe kullanacak şekilde yeni bir muhâyee akdi kurabileceği fetvanın devamında hükme bağlanmıştır.⁹⁸⁵ Kullanım hakkı tamamen rızaya dayalı olduğundan, şeyhülislamın verdikleri fetvalarda ortakların rızasının esas olduğu ve hiçbirinin diğerini herhangi bir tür tasarrufa zorlayamayacağı şeklinde hüküm birliğine sahip oldukları gözlenmektedir.

Ayrılması mümkün olan malların kullanımı da tartışılan bir diğer meseledir. Zekeriyazâde'nin konuyla ilgili iki fetvası bulunmaktadır. İlk meselede üç ortak arasında kullanılan birkaç göz değirmenin ortaklardan biri tarafından ifraz edilip müstakil kullanımının imkânı sorulmuştur. Zekeriyazâde müteveli izni ile bunun mümkün

⁹⁸³ “Mesele: Bir vakıf dükkânın sülüsü Zeyd'in ve sülüsânı Amr'ın olmak üzere icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarruflarında olup Zeyd Amr'a “İştirâk üzere tasarruf edelim.” dedikde Amr râzı olmayıp Zeyd'e “Bir sene sen otur, iki sene ben oturayım, alâ vechi'l-muhâyât tasarruf edelim.” deyu Amr'ı muhâyât tarîki üzere tasarrufa râzı olmayınca Zeyd “Elbette muhâyât üzere tasarruf edelim.” deyu Amr'ı cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125a.

⁹⁸⁴ “Mesele: Bir vakıf dükkânın sülüsü Zeyd'in ve sülüsânı Amr'ın olmak üzere icâre-i muaccele ve müeccele tasarruflarında olup Zeyd Amr'a “İştirâk üzere tasarruf edelim.” dedikde Amr râzı olmayıp Zeyd'e “Bir sene sen otur ve iki sene ben oturayım, alâ vechi'l-muhâyât tasarruf edelim.” Amr muhâyât tarîkiyle tasarrufa râzı olmayınca Zeyd Amr'a cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, 190a.

⁹⁸⁵ “2884. Mesele: Zeyd ve Amr ale'l-iştirak icâreteyn ile tasarruflarında olan vakıf değirmeni her biri dörder sene müstakillen zabtetmek üzere bi't-terâdi akd-i muhâyee edip ba'dehû Zeyd tevliyetini tasarruf üzere iken Amr bir sene mürûrunda değirmenden hissesini Bekir'e ferâğ edip hâlâ Bekir Zeyd ve Amr'ın vech-i muharrer üzere akdettikleri muhâyeeyi feshedip Zeyd'e “Değirmeni seninle ale'l-iştirak tasarruf yahud müceddeden altışar aya ya birer sene üzerine akd-i muhâyee edelim” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 558-559.

olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸⁶ Zekeriyazâde diğer fetvasında şayi hissenin ayrılmasının mutasarrıfların rızası olmadan gerçekleştirilemeyeceğine hükmetmiştir. Fetvada karı koca tasarruf olunan odanın, kocanın çocuksuz ölümü sonrası müteveli tarafından bölünerek üçüncü bir şahsa kiralanmak istendiği ifade edilmektedir. Ancak mutasarrıf odanın bölünmesi durumunda ayrılan yerden istifadenin mümkün olmayacağını gerekçe göstererek, iştiraken kullanımı talep etmiştir. Zekeriyazâde de bu isteği haklı görmüş ve tecviz etmiştir.⁹⁸⁷ Zekeriyazâde'nin fetvalarından çıkan sonuca göre kismet-i kabil mallar müteveli izniyle bölünerek müstakillen kullanılabilir; ancak şâyî hisseli mallar ise mutasarrıfın izni olmadan müteveli tarafından ayrılıp kiralanamaz.

Minkârîzâde ve Yenişehirli'nin fetvaları da Zekeriyazâde'nin fetvaları ile paraleldir. Minkârîzâde de kismet-i kabil olan bir evin mutasarrıfların rızası ve müteveli izni ile bölünerek tasarrufunun mümkün olduğunu tasrih etmiştir.⁹⁸⁸ Yenişehirli'nin de konuyla ilgili dört fetvası bulunmaktadır. İlk fetvada iki ortak tarafından tasarruf olunan arsanın ortaklardan birinin zoruyla ifraz edilemeyeceği belirtilmiştir. İkinci cevapta müteveli izniyle iktisâmın mümkün olduğu; ancak arsayı bölmenin vakfa yararlı olması durumunda bu iktisâmı mütevelinin bizzat kendisinin yapması gerektiği de ifade olunmuştur.⁹⁸⁹ Ardından gelen fetvada ise vakıf arsayı birlikte tasarruf eden iki ortaktan birinin hissesini ayırıp vakıf için malıyla ev inşa etmek istediği beyan edilmiştir. Müteveli bu durumun vakfın yararına olacağından izin vermesi sonrası mutasarrıfın kendine ayrılan kısımda ev inşa etmesine diğer ortağın engel olamayacağı ifade edilmiştir. Bir sonraki fetvadaise üç ortağın birlikte tasarruf ettiği arsada mutasarrıflardan birinin, hissesini müteveli izni ile ayırıp malı ile kendi için bina ettiği eve diğer ortakların

⁹⁸⁶ “Mesele: Bir yerde vâki' birkaç göz vakıf değirmen icâre-i muaccele ve müeccele ile Zeyd ve Amr ve Bekir'in iştirâk üzere tasarruflarında olup kâbil-i kismet olunca icârından Zeyd “Ben hissemi ifrâz edip müstakillen mutasarrıf olurun.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: İzn-i müteveliyle olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130a.

⁹⁸⁷ “Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile bir vakıf oda iştirâk üzere icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıflarken Zeyd bilâ veled fevt oldukda vakf-ı mezbûrun meşrûtiyyet üzere mütevellisi olan Zeyneb Zeyd'in hisse-i şâyî'âsını Hind'e icâr etmeyip mi'mâr getirip şatreyn edip ba'de'l-ifrâz “Nısf-ı mefrûzu senin yedine koyup nısf-ı mefrûz-ı âharını âhara veririm.” deyip Hind dahi Zeyneb'e “İfrâz edince müfreze intifâdan kalır.” deyu kismet etdirmeyip “Müşâân tasarruf ederim.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

⁹⁸⁸ “Mesele: Zeyd ve Amr muaccele ve müeccele ile vakıf menzile iştirâk üzere mutasarrıf iken ol menzil kâbil-i kismet olmağla Zeyd ve Amr rızaları ve izn-i müteveli beynlerinde iktisâma kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olurlar.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 192a.

⁹⁸⁹ “1487. Mesele: Zeyd ve Amr bir vakıf arsaya iştiraken icâreteyn ile mutasarrıflar iken Zeyd “Ben hissemi ifrâz ederim” deyip ol yeri kismet etmek için Amr'a cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz. *Cevâbun âhar*: Re'y-i müteveliyle iktisâm ederler, lakin kismette vakfa nef' var ise müteveli kismet eder.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 289-290.

müdahale edemeycekleri tasrih edilmiştir.⁹⁹⁰ Son fetvada da ortaklardan biri istemese bile mütevellî izni ile vakfa yararlı olarak yapılan iktisâma diğer ortağın itiraz edip müşterek kullanımı talep edemeyeceği karara bağlanmıştır.⁹⁹¹ Fetvada ortakların muacceleyle istifa ettikleri ve ifrazın hâkim kararıyla yapıldığı da ifade edilmiştir.

Hisseli tasarrufta vakfın tamir ve yeniden inşası ile ilgili bazı fetvalar yer almaktadır; ancak konu ile ilgili Zekeriyazâde'nin fetvasını tespit edemedik. Feyzullah Efendi'nin bir, Yenişehirli'nin üç fetvası bulunmaktadır. Feyzullah Efendi'nin fetvasında karı koca ortak tasarruf olunan menzilin yanıp kül olduğu ve arsanın boş kaldığı, daha sonra zevcin mütevellî izni olmadan malıyla kendi için ev inşa edip vefat ettiği ve zevcenin eşiyile iştiraken tasarruf ettiği mülk olması hasebiyle evin yarısında hak iddia ettiği belirtilmektedir. Ancak fetvada eşin böyle bir hakkı olmadığı ifade edilmiştir. Yeniden inşa mütevellî izinsiz ve mutasarrıfın kendi malıyla nefsi için yapıldığından özel mülk sayılmakta ve vakıf mülke dâhil olmamaktadır.⁹⁹² *Behcetü'l-fetâvâ*'da vakıf mülkün tamire ya da yeniden inşaya ihtiyaç duyması halinde ortakların gerekli bakımı yapmaması durumunda mütevellînin ilgili hisseyi, tamiri kabul eden kimselere kiralama hakkı olduğu ifade edilmiştir. İlk fetvada inşadan kaçınan üç ortaktan ikisinin hisseleri başka bir şahsa;⁹⁹³ ikinci fetvada ise 4 ortaktan üçünün hissesi tamire razı olan ortağa kiralanmıştır.⁹⁹⁴ Son fetvada ise dört ortaktan üçünün tamire razı olmaması nedeniyle tamiri dördüncü ortak tek başına yapmıştır. Meselenin devamında tamiri yapan ortağın masrafını istifa edene dek vakıf mülkü tek başına kullanacağı, diğer ortakların mülke müdahale edemeyeceleri ifade olunmuştur.⁹⁹⁵

⁹⁹⁰ “1489. Mesele: Zeyd, Amr ve Bekir ile iştiraken icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf arsadan hissesini mütevellîsine ifrâz ettirdip temessük dahi aldıktan sonra üzerine kendi malı ve izn-i mütevellîyle nefsi için menzil bina eylese Amr ve Bekir ol binaya müdahaleye kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 290.

⁹⁹¹ “2870. Mesele: Bir vakıf menzil-i kebîre, Zeyd ve Amr icâreteyn ile iştiraken mutasarrıflar iken Zeyd Amr'a “Menzili re'y-i mütevellî ile beynimizde iktisâm edelim” derken Amr bi-gayr-i vech ibâ edip mezbûrân vakfa verdikleri muacceleyle istifa etmiş olsalar mütevellî Zeyd'in hissesini re'y-i hâkimle ifrâz ve vakıf için bir miktar akçe alıp müceddeden Zeyd'e temessük verse vech-i meşrûh üzere olmak vakfa nâfi' olunca Amr razı olmayıp yine iştiraken zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 256.

⁹⁹² “1185. Mesele: Zeyd'in zevcesi Hind ile ale'l-iştiraki's-sevî icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzil muhterik olup arsa-i sırfa kaldıkda Zeyd arsa-i mezbûreyi mütevellî izninsiz kendi malıyla nefsi için müstakillen menzil bina ettikten sonra Zeyd fevt olup Hind'i ve sair veresesini terk eylese sair verese ol binayı mirasa idhâl etmek istediklerinde Hind bi-tarîki'l-irs hissesine razıye olmayıp mücerred “Arsası vakıf olup mukaddemâ Zeyd ile iştirakim olmakla binanın nısfını ben zabtederim” demeğe kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 187.

⁹⁹³ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1466) 285.

⁹⁹⁴ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1472) 287.

⁹⁹⁵ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1495) 291.

Hissedarların birbirlerinin haklarını gasbetmesi durumunda nasıl bir tazmin sürecinin işleyeceği ile ilgili Çatalcalı ve Yenişehirli'nin birer fetvasını tespit edebildik. Çatalcalı'nın fetvasında üç kardeşe intikal eden dükkânı kardeşlerden birinin diğerlerinin izni olmadan başka bir şahsa kiralayıp kirasını da istihlâk ettiği ifade edilmektedir. Fetvada mütevellîye müecceleyi, vakfı kiralayan kardeşin ödediği belirtilmekte; diğer kardeşlerin ise kendi hisselerine düşen ücretteki hisseyi tazmin edemeyecekleri tasrih edilmektedir.⁹⁹⁶ *Behcetü'l-fetâvâ*'da ise iki ortağa ait vakıf evde ortaklardan birinin zorla oturduğu belirtilmektedir. Yenişehirli mütevellînin tevkil ve ihalesi ile diğer ortağın, ecri mislin yarısını, evde oturan ortaktan alabileceğine hükmetmiştir.⁹⁹⁷ Çatalcalı'nın fetvasında tazmin durumu söz konusu değildir; çünkü kiranın vakıf adına tevkil ile alınması mümkün olabilirdi ki burada zaten kira vakfa ödenmiştir. Bu nedenle hak kaybı yaşayan mutasarrıfların herhangi bir tazmin durumu söz konusu olmamaktadır. Yenişehirli'nin fetvasında ise mutasarrıflardan biri vakıf mülkte zorla oturmaktadır, bu durumda mütevellînin vekâletiyle hak kaybı yaşayan ortağın vakıf adına hissesi miktarınca kirayı geri alması söz konusudur. Fetvalar arasındaki farkın ilk fetvada müeccelenin ödenip ikinci fetvada ödenmemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

3.3.5. Binanın Tekrar Yapımı veya Tamiri

Vakıf mülkün tasarrufunun devam edebilmesi için ilgili bakım ve onarımların yapılması hayati önem taşımaktadır. Zekeriyazâde⁹⁹⁸ ve Minkârîzâde'nin⁹⁹⁹ vakfın bakım ve tamirinin mütevellîye ait olduğuna dair açık fetvaları bulunmaktadır. Minkârîzâde bir diğer fetvasında mütevellînin vakıf için yaptığı tamirat süresi boyunca müecceleyi almaya devam edeceğini de tasrih etmiştir.¹⁰⁰⁰ Fetvalarda bu bakım ve onarımın mütevellîye ait olduğu ifade edilmekle beraber, büyük oranda muacceleyle sayılıp mutasarrıfa yaptırıldığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında vakfın tamire ayıracak malının olmaması, vakfı

⁹⁹⁶ Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1655)1/312.

⁹⁹⁷ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (2524) 485.

⁹⁹⁸ “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile aldığı vakıf dükkân harâb olup meremmete muhtâc oldukda mütevellî-i vakfa tamir etdirmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur. *Cevâb-ı âhar*: Mütevellî etmek gerekdir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125a.

⁹⁹⁹ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzilin ba’zı yerleri harâb olup imâret ve meremmete muhtâc oldukda Zeyd ile mütevellîden kangısı imâret eder? *el-Cevâb*: Mütevellî.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 193b.

¹⁰⁰⁰ “Mesele: Hind icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan menzilin duvarları münhedim olup kâbil-i süknâ olmamağla Hind âhar menzile nakl ve mütevellîye “Bina eyle.” deyu teklif edip bina eylese mütevellî fesh-i icâre olunmadan sâkin olmadığı eyyâmın ücretini Hind’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 194a.

mutasarrıfın tamir etmesinin vakfın yararına olması gibi nedenler yatmaktadır. Kimi zaman mütevellilerin vakıf arsa üzerine mutasarrıfın özel mülkü olacak şekilde binaya izin verdikleri de müşahade edilmektedir. Kimi zaman da mutasarrıfın kendi malıyla vakıf için bina yaptığı görülmektedir. Böyle bir durum söz konusu iken mütevellinin vakıf malı harcayarak bina yapmasındansa mutasarrıfa ücretsiz şekilde binaya izin vermesi vakfın yararına olduğundan, bu yolun tercih edildiği görülmektedir.

Zekeriyaşâde'nin tamir ve yeniden inşa ile ilgili 24¹⁰⁰¹ fetvasını tespit edebildik. İncelediğimiz fetvaların büyük çoğunluğunda ilgili mülklerin yangın sonucu tamamen yok olduğu veya tamire muhtaç hale geldiği görülmektedir. Fetvaların büyük kısmında mütevellilerin muacceleyle mahsuben ilgili tamir ve inşaları yaptırdıkları bilgisi yer almakta ve mutasarrıfların çocuksuz vefat etmeleri sonrası istîfa edemedikleri kısmı veresinin alıp alamayacağı sorulmaktadır. Şeyhülislamların tamamının muacceleyle mahsuben yapılan binaların istîfâ edilememesi durumunda veresinin mütevelliden ilgili kısmı alacaklarına veya ilgili mülkü tasarruf edeceklerine dair aynı fikirde oldukları tespit edilmiştir.¹⁰⁰² Bu konu ile ilgili Zekeriyaşâde öncesinde bir fetvaya rastlamadık. Zekeriyaşâde'nin muacceleyle mahsuben yapılan tamirleri ve istîfâ edilemeden vefat edilmesi durumunda mutasarrıfların vârislerinin muaccelenin ilgili kısımlarını alabilecekleri fikrini ilk ortaya koyan kişi olduğu görülmektedir. Kendisinin verdiği bu fetva icâreteynle ilgili fetvaların şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır ve izini sürdüğümüz tüm şeyhülislamların Zekeriyaşâde minvalinde verdikleri fetvaları bu durumun bir kanıtıdır.

Yenişehirli'nin ilgili fetvasını meselenin ayrıntısını ihata ettiğinden burada zikrelelim. Meselede mutasarrıfın verdiği muacceleyle istîfa ettikten sonra birkaç yıl daha mülkü tasarruf ettiği ve sonrasında mülkün yandığı ifade edilmiştir. Mutasarrıf müteveli izni ve malıyla muacceleyle mahsuben binayı inşa etmiş birkaç yıl kullandıktan sonra ise çocuksuz vefat etmiştir. Bu durumda vereseye iade edilecek muaccelenin hesaplamasının nasıl yapılacağı önem kazanmaktadır. Fetvada Yenişehirli mutasarrıfın muacceleyle istîfâ

¹⁰⁰¹ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 110a, 116a (2), 120a, 123b (2), 124b (2), 125a, 126a, 126b (2), 127a (2), 128b, 129b (2), 130b, 131a (2), 131b, 132a, 132b, 205b.

¹⁰⁰² Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124b, 126b, 129b, 131b, 132b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 189a, 194a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1651) 1/311; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1181) 186; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1449) 281, (1450) 282, (1455) 283.

edip yeniden bina etmeden önce ve binayı yaptıktan sonra oturduğu sürenin ecr-i misil kirası çıkarılarak iadenin yapılacağına hükmetmiştir.¹⁰⁰³

Konuyla ilgili bir diğer mesele de binanın harap olması veya tamire ihtiyaç duyması halinde mutasarrıfın tamirden kaçınmasıdır ki, daha önce ecr-i misil başlığında da değindiğimiz üzere mütevellinin bu durumda vakıf mülkü tamiri kabul eden kişilere kiralama hakkı bulunmaktadır.¹⁰⁰⁴ Müteveli muaccelenin istifa edilmemiş olması durumunda gerekli iadeyi yapıp mülkü inşa edecek kişilere kiralama yapmıştır. Bazen de mütevellilerin inşayı vakıf mülk ile kendilerinin yaptığı ve mülkü başka kişilere kiraladıkları görülmektedir.¹⁰⁰⁵ Bazı fetvalarda ise bina yok olup mutasarrıf ve vakıf tarafından yeniden inşa edilemeyince mütevellinin sadece boş arsayı icâreteyn ile kiraladıkları görülmektedir.¹⁰⁰⁶

Fetvalara konu olan diğer meseleler ise mütevellinin bina etmeyi kabul eden mutasarrıfın elinden arsayı geri alıp alamayacağıdır.¹⁰⁰⁷ Diğer şeyhülislamların bu konu ile ilgili fetvası tespit edemedik; ancak Zekeriyazâde verdiği üç fetvada da mutasarrıfın tamire ve inşaya razı olması durumunda mütevellinin arsayı alıp başkasına kiralayamayacağına hükmetmiştir. İki ayrı fetvada¹⁰⁰⁸ mütevellinin arsayı alıp başkasına kiralayamayacağı, son fetvada ise mütevelinin “Ben vakıf mal ile inşa eder, dilediğime kiralarım.” diyerek arsaya el koyamayacağı ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁹ Çünkü mutasarrıfın müecceleyi verdiği

¹⁰⁰³ “1449. Mesele: Zeyd bir vakıf menzili şu kadar akçe icâre-i muaccele ve yevmî şu kadar akçe icâre-i müeccele ile mütevellisinden isticâr ettikten sonra Zeyd ol menzili muaccesini istîfa edince[ye dek] tasarruf edip ba‘de’l-istîfa birkaç sene zabtedip ba‘dehû menzil muhterik olmakla Zeyd menzili emr-i müteveli ile masrûfu ücret-i muaccesine mahsûb olmak üzere kendi malından kadr-i ma‘rûf şu kadar akçe sarf edip vakıf için bina ettikten sonra menzili birkaç sene dahi tasarruf edip ba‘dehû bilâ-veled fevt olup müteveli menzili vakıf için zabt ve âhara icâr ettikde Zeyd’in veresei “Zeyd masrûfunu ba‘de’l-bina istîfa etmeden fevt oldu” deyu istîfa dava eyleseler Zeyd’in müteveliye verdiği muacceleyle istîfa ettikten sonra kable’l-bina tasarruf ettiği müddetin ecr-i misli dahi masrûf-i istîfasına mahsûb olur mu? *el-Cevâb: Olur.*” Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, 281.

¹⁰⁰⁴ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 110a, 120a, 127a; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ* (1464) 284, (1465, 1466) 285, (1472) 287, (1495) 291.

¹⁰⁰⁵ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132a; Yenişehirli, *Behcetü’l-fetâvâ*, (1461) 284.

¹⁰⁰⁶ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a, 128b, 131a (2); Çatalcalı 1502, 1503,

¹⁰⁰⁷ Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126b, 130b, 266b.

¹⁰⁰⁸ “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkân muhterik oldukda Zeyd harc eylediği akçe-i muaccesine mahsûb olmak üzere arsası üzerine bir dükkân bina ederken müteveli râzı olmayıp ol arsayı ahz ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb: Olmaz.*” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126b. Benzer bir fetvası için bk. 130b

¹⁰⁰⁹ “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu dükkân muhterik oldukda Zeyd icâre-i muaccesine mahsûb olmak üzere ke’l-evvel dükkân bina etmek üzere iken fevt oldukda kızı Hind icâre-i muaccesine mahsûb olmak üzere binaya râziye iken müteveli râzı olmayıp mâl-i vakf ile bina edip “İsteddiğime icâr ederin.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb: Olmaz.*” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124b.

müddetçe mülkü tasarruf hakkı vardır. Bina etmeyi de kabul ettikten sonra mütevellinin müdahale hakkı yoktur.

Zekeriyaşâde'nin fetvalarında mütevellinin mutasarrıfı binadan men edip kendinin vakıf adına bina yapmasının imkânı da tartışılmıştır.¹⁰¹⁰ Tespit ettiğimiz üç fetvada bu konuda asıl olanın vakfa yararlı olanın tercihi olduğu ifade edilmektedir. Burada mütevelliliye büyük bir görev düşmektedir. Zekeriyaşâde vakıf için en yararlı olanı tespit edip binanın yapım sorumluluğunu mütevellinin görüşüne tevdi etmiştir. İlk fetvada vakfın bina yapımına imkânı olmadığı için boş kalan araziye muacceleyle mahsuben icâreteyn ile kiraladığı anlaşılmaktadır. Ancak yeni kiracının da inşadan kaçınması ve hakkını ferağ etmek istemesi üzerine müteveli ferağa engel olmuş ve vakıfta imkânın da hasıl olması ile inşayı vakıf malıyla yapmak üzere arsaya el koymuştur.¹⁰¹¹ Bir başka fetvada ise icâreteyn ile kiralanan arsa üzerine mutasarrıfın muacceleyle mahsûben bina yapmak istemesi üzerine mütevellinin onu binadan men edip kendisinin vakıf malı ile bina yapmasının hükmü sorulmaktadır. İlk cevapta Yahyâ Efendi vakfa yararlı olan ile amel olunur deyip tercihi mütevelliliye bırakmıştır. İkinci cevapta ise vakfa yararlı olanın mutasarrıfın bina etmesi olması hâlinde mütevellinin buna engel olamayacağını tasrih etmiştir.¹⁰¹² Yine Zekeriyaşâde mutasarrıf bina etmeye râzıyken, mütevellinin arsaya el koyup vakıf mal ile binayı inşa edip başkasına kiralamasının caiz olmadığını belirtmiştir.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 1956, 1986, 1996

¹⁰¹¹ “Mesele: Hind’in vakf-ı müsecceli olan bir menzil muhterik oldukda arsayı galle-i vakıfda binaya müsâade olmamağın müteveli-i vakf arsasını Zeyd’e yevmi bir mikdâr akçe icâre-i muaccele ve müeccele ve beş bin akçe ücret-i muaccele ve müeccelesine mahsûb olmak üzere binaya izin verip icâr ettikten sonra Zeyd bina etmeyip âhara bir mikdâr akçe mukâbelesinde ferâğ etmek murâd eyledikde müteveli-i vakf râzı olmayıp “Hâlen galle-i vakıfda binaya müsâade vardır.” deyu ol Zeyd’dan aldığı beş bin akçe icâre-i muacceleyle Zeyd’e reddedip ol menzili Zeyd’in yedinden alıp binaya şer’ân kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a.

¹⁰¹² “Mesele: Zeyd vakıf arsayı mütevellisinden icâre-i muaccele ve müeccele ile isticâr ve ba‘dehû izn-i müteveliyle binaya harc edeceği akçe muacceleyle mahsûb olmak üzere bina murâd ettikde müteveli-i vakf “Ben mâl-i vakıf ile vakıf için bina ederin.” deyip Zeyd’i vech-i mübeyyen üzere binadan men’a kâdir olur mu?

el-Cevâb: Vakfa nâfi‘ olan ile amel olunur.

Cevâb-ı âhar: Nef’ Zeyd bina etmekde olunca olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 128b.

¹⁰¹³ “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu dükkân muhterik oldukda Zeyd icâre-i muaccelesine mahsûb olmak üzere ke‘l-evvel dükkân bina etmek üzere iken fevt oldukda kızı Hind icâre-i muaccelesine mahsûb olmak üzere binaya râziye iken müteveli râzı olmayıp mâl-i vakf ile bina edip “İstediğime icâr ederin.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 124b.

Altı üstlü oturan vakıf mülklerde kiracılardan birinin diğerini binadan men etmesinin de mümkün olmadığı Zekeriyazâde ve Minkârîzâde'nin fetvalarında yer almaktadır.¹⁰¹⁴ Zekeriyazâdenin fetvalarında alt katta oturanların üst kattaki mutasarrıfları bina etmekten alıkoyamayacağı ifade edilmiştir. Fetvalarda altı üstlü kullanılan vakıf mülklerin yıkıldığı, alt kattaki mutasarrıfların müteveli izni ile bina yaptıkları, üst kattaki mutasarrıfların da müteveli izni ile bina yapmak istediklerinde alt kattaki mutasarrıfın buna engel olamayacağı belirtilmiştir.¹⁰¹⁵ Minkârîzâde ise aynı minval üzere alt kattakinin üst kattakinin binasına engel olamayacağını beyan etmiştir.¹⁰¹⁶

Müteveli izinsiz yıkılan binanın, yeniden inşa edilmesi ile ilgili Zekeriyazâde, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli'nin fetvalarını tespit edebildik.¹⁰¹⁷ Fetvalarda ortak olan nokta müteveli izinsiz mutasarrıfın yaptığı binaların müstehakku'l-kal' olacağı ve akıbetine mütevellinin karar vereceğidir. Zekeriyazâde'nin fetvasında icâreteynli mülkün yanıp kül olması sonrası mutasarrıfın müteveli izinsiz binayı tekrar inşa edip çocuksuz vefat ettiği ifade edilmektedir. Mutasarrıfın ölümü sonrası verese bu binanın özel mülk olduğunu, müteveli ise vakıf adına yapıldığını iddia edip deliller sunmuştur. Zekeriyazâde mütevellinin delilinin tercih edilip mülkün vakfa kalacağına hükmetmiştir.¹⁰¹⁸ Feyzullah Efendi'nin mecmuasında da bu fetva ile birerbir aynı manaya gelen mesele yer almaktadır. Feyzullah Efendi de Zekeriyazâde gibi mütevellinin beyyinesinin evlâ olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁴ Zekeriyazâde 1945, 1948; Minkârîzâde 201

¹⁰¹⁵ “Mesele: Bir vakıf mahzenin üzerinde vakf-ı mezbûrun bir menzili olup ol mahzeni Zeyd ve menzili Amr icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken menzil-i mezbûr muhterik olup mahzen kaldıkda Amr izn-i mütevelliliyle üzerine vakıf için ke'l-evvel menzil bina murâd ettikde Zeyd men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 123b.

¹⁰¹⁶ “Mesele: Bir vakfın menziline tahtânisinde olan dükkânı Zeyd fevkâsinisinde Amr ile icâreteyn-i ma'hûdeteyn ile mutasarrıflar iken menzil-i mezbûr harîkde muhterik olup Zeyd binadan imtinâ' etmekle Amr vaz'-ı kadîmi üzere derek döküp altında yine vaz'-ı kadîmi üzere dükkân binasına yer alıkoyup üzerine vaz'-ı kadîmi üzere dükkân bina etmek murâd ettikde Zeyd bigayrı vech-i şer'î men'a kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 190a.

¹⁰¹⁷ Zekeriyazâde, Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 205b; Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 192b; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, (1185) 187, (1567) 252; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1320) 257, (1322) 258.

¹⁰¹⁸ “Mesele: Arsa ve binası vakıf olup icâre-i muaccele ve müeccele ile Zeyd'in tasarrufunda olan kahvehânenin cümle binası muhterik oldukda mütevellisi izinsiz Zeyd kendi malıyla tekrar bina ettikten sonra bilâ veled fevt oldukda müteveli-i vakf “Zeyd ol binayı vakfa teberru' tarikiyle bina ve vakfındır.” deyu dava ve ikâmet-i beyyine edip verese “Nefsiyçün bina etdi, bina Zeyd'in milkidir, kismete idhâl ederiz.” deyu dava ve ikâmet-i beyyine eyleseler kangısının beyyinesi evlâdır? *el-Cevâb*: Mütevellinin beyyinesi evlâdır.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 205b.

¹⁰¹⁹ “1567. Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil muhterik oldukda mütevellisi Amr'in izinsiz kendi malıyla müceddeden menzil bina ettikten sonra Zeyd bilâ-veled fevt oldukda verese “Ol menzili Zeyd nefsi için bina etmişti” deyu dava ve ikâmet-i beyyine edip Amr dahi

Zekeriya'zâde sonrasında Feyzullah Efendi'nin konu ile ilgili fetvası ise olayın mutasarrıflar açısından başka bir yönüne işaret etmektedir. Feyzullah Efendi icâreteynli vakıf menzilin yanması sonrası mutasarrıflardan birinin mütevellî izinsiz malıyla bina inşa etmesi üzerine diğer mutasarrıfın buradan hak iddia edemeyeceğini ifade etmiştir. Feyzullah Efendi malıyla kendi için yaptığı binanın özel mülk olup vereseyle intikal edeceğine hükmetmiştir. Yenişehirli ise vakıf evin yanması sonrası boş kalan arsa üzerine mütevellî izinsiz yapılan binanın mütevellî tarafından yıkılmış hâlinin kıymetinin verilerek vakıf adına alıkonabileceğine hükmetmiştir. 1322. fetvada ise vakıf dükkânın yanması sonrası boş arsada mutasarrıfın kendine malıyla bina inşa etmek için kadıdan hüccet aldığı; ancak mütevelliden izin almadığı ifade edilmektedir. Mütevellinin, binanın kaldırılmasının vakfa zararı olmaması halinde bu binayı kaldırabileceği fetvada hükme bağlanmıştır.¹⁰²⁰ Kadı izni de olsa mütevellî izinsiz yapılan binanın yıkılmaya mahkûm olacağı fetvadan anlaşılmaktadır. Vakıf açısından bakıldığında mütevellî izinsiz yapılan binalarda binanın vakfa kalacağı ya da kaldırılacağı anlaşılmaktadır. Mutasarrıf açısından bakıldığında ise yapılan binanın vakıf değil özel mülk olduğu ve harcama yapan kişi ve onun vârislerine kalacağı söylenebilir.

3.3.6. İntikal

İcâreteynli vakıf mülkü mutasarrıfın kayd-ı hayat şartıyla tasarruf hakkının olduğunu ifade etmiştik. Bu tasarruf hakkı mutasarrıfın vefatından sonra onun evlatlarına intikal etmektedir. Mutasarrıfın çocuksuz vefat etmesi durumunda ise mülk vakfa mahlulen dönmekte ve mütevellî tarafından yeniden kiralanmaktadır. Rakabe mülkiyetinin vakfa ait olması nedeniyle, mutasarrıfın vefatı sonrası özel mülklerde cari olan şerî miras hukuku ahkamı burada geçerliliğini yitirmekte ve icâreteynli mülklerin tasarruf haklarının intikali devlet tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu durum fetvalarda “intikâl-i âdiye binaen, intikâl-i âdi ile evladına, cümlemize intikâl-i âdi ile intikal etmiş idi, kanunen bana değer.” gibi tabirlerle karşımıza çıkmaktadır.

Kişinin özel mülkü olan mallarda şerî intikal ile mirasçılara, miras hükümleri çerçevesinde intikal etmektedir. Bu intikal irs, tevarüs gibi terimlerle de ifade edilmektedir. Âdi intikal ise mirî arazi, irsâdi vakıf arazileri, icâreteynli ve icâre-i vâhide-

“Vakıf için bina etmişdi” deyu dava ve ikâmet-i beyyine eylese hangisinin beyyinesi evladır? *el-Cevâb: Amr'ın beyyinesi.*” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 252.

¹⁰²⁰ Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, (1320, 1322) 357-358.

i kadimeli vakıf akarlarıyla mukâtaa-i kadimeli vakıf araziler üzerindeki tasarruf hakkının, mutasarrıfının vefatıyla kanunlarla belirlenen yakınlarla bedelsiz olarak verilmesidir. Bu hak, örf ve âdete binaen devletçe verilen izin olarak değerlendirildiğinden âdi intikal olarak nitelendirilmiştir.¹⁰²¹ Tevarüste şerî hukuk, âdî intikalde ise örfî hukuk esastır. İntikâl-i âdînin kimlere ve ne şekilde geçeceğini ise devlet ya da vâkıf belirler.¹⁰²² Vâkıfın özel şartlarının bulunması durumunda intikal şart-ı vâkıfa göre gerçekleştirilir, intikâl-i âdî devre dışı kalır. Koca Yusuf Paşa ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın vakıfları burada örnek olarak zikredilebilir.¹⁰²³ Bunun tek istisnası ise kurâ ve mezâri' vakıflarıdır ki bu vakıflarda şart-ı vâkıf geçersizdir, yalnızca kanun ile amel olunur.¹⁰²⁴

İcâreteynli mülklerde mutasarrıfın vefatından sonra mülk yalnızca onun çocuklarına intikal eder. Kız ve erkek çocuklara intikalin eşit şekilde yapılacağı fetvalarda tasrih edilmiştir. Zekeriyazâde¹⁰²⁵ ve Yenişehirli¹⁰²⁶ mutasarrıfın kız ve erkek çocuklarına vakfın eşit olarak intikal edeceğini ifade etmişlerdir. Yalnızca bir kız veya erkek çocuğun bulunması durumunda mülk hayattaki tek çocuğa intikal eder. Mutasarrıfın eşi, anne babası veya kardeşlerinin tasarruf hakkından faydalanmaları söz konusu değildir. Mutasarrıfın çocuklarının vefat etmesi ve hayatta yalnız torunlarının kalması durumunda da mülk mahlulen vakfa döner, yani torunlara direk olarak tasarruf hakkının intikali mümkün değildir.

Muhasebe kayıtlarının incelenmesi ile daha belirgin sonuçların elde edileceği muhakkak olmakla birlikte incelediğimiz fetvalar da çıkarım yapmaya imkân verecek çeşitliliktedir. İncelediğimiz 92 meselede intikal hakkının toplamda 65 kez vakfa, 52 kez ise mutasarrıfın çocuklarına geçtiğini görmekteyiz. Yani vakıf mülklerin vakfa dönme ihtimali %55,5 gibi yüksek bir oranda çıkmıştır. Bu da icâreteynin neden mütevelliler tarafından tercih edildiğinin bir kanıtıdır. Fetvalarda mülklerin çok yüksek oranda

¹⁰²¹ Ahmet Akgündüz, "İntikal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/354.

¹⁰²² Kaya, *İcâreteyn*, 188.

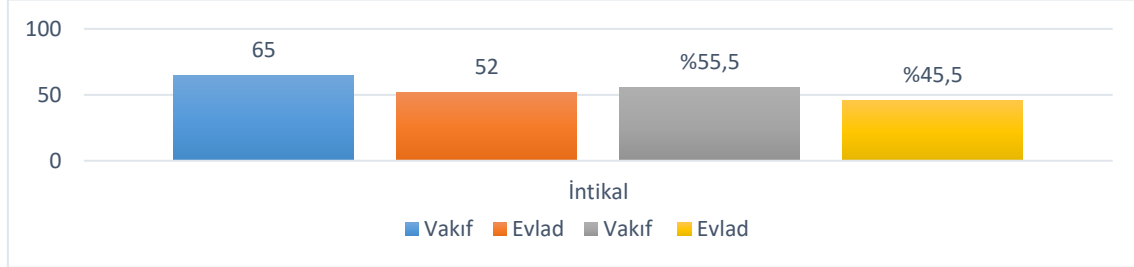
¹⁰²³ Kaya, *İcâreteyn*, 196.

¹⁰²⁴ "... müstegallâtı kurâ ve mezâri' olan vakıfda şart-ı vâkıf şer'an muteber olmayıp ancak itibâr padişah-ı âlem penâh hazretlerinin tevcihine olup." der. es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsi, *Neticetü'l-fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya, Betül Algın, Ayşe Nagehan Çelikçi, Emine Kaval, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 101; Kaya, *İcâreteyn*, 196.

¹⁰²⁵ "Mesele: Zeyd fevt olup oğlu Amr'ı ve kızı Hind'i terk eyledikde Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf dükkânı Amr ile Hind'e ne vecihle tasarruf ederler? *el-Cevâb*: Beraber tasarruf ederler." Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125b.

¹⁰²⁶ "1492. Mesele: İcâre-i muaccele ve müeccele ile vakıf akara mutasarrıf olan Zeyd muaccelesini istîfa ettikten sonra fevt olup oğlu Amr ile kızı Hind'i terk ettikde mezbûrlar intikal-i âdiye binaen ol akarı ne vecihle tasarruf ederler? *el-Cevâb*: Beraber." Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 291.

mutasarrıfın çocuksuz olarak ölmesi nedeniyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Vakıf mülkün vakfa dönmesi ve mütevellinin yeni bir kiralama yapması ile vakıf yüksek bir muaccele geliri elde etmektedir.

Grafik 6: Vakıf Mülklerin İntikalin Sayı ve Yüzdelik Olarak Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İntikal	Fetva Mecmuası ve yeri	Toplam
Evlad	Sunullah Efendi (1): 471 Zekeriyaşâde (22): 123b, 124b, 125a, 125b, 126a, 127a, 127b (2), 128a, 128b (2), 129b (2), 131b (2), 132a (2), 226b, 227a, 290b, 320b, 322b Minkârîzâde (1): 187b Çatalcalı (4): 1631, 1636, 1654, 4516 Feyzullah Efendi (15): 1170, 1172, 1178, 1187, 1895 Yenişehirli (9): 1427, 1444, 1450, 1452, 1453, 1454, 1492, 1493, 1494	52 kez
Vakıf	Zekeriyaşâde (18): 123b, 125a, 125b (2), 126b, 128b, 129b (2), 130b, 131a, 131b (2), 132a (2), 226b, 227a, 268a, 270a, Minkârîzâde (6): 187b, 188b, 189b (2), 192a, 192b Çatalcalı (16): 1624, 1631, 1633, 1634, 1635, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 4040 Feyzullah Efendi (10): 1165, 1172, 1173, 1181, 1183, 1184, 1186, 1567, 1715, 1717 Yenişehirli (15): 1320, 1321, 1322, 1441, 1448, 1449, 1450, 1453, 1454, 1455, 1460, 1471, 1476, 1477, 1480	65 kez
		92 fetva

Tablo 31: Vakıf Mülklerin İntikalinin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekeriyaşâde öncesinde Sunullah Efendi'nin fetvasında kanun gereği vakıf mülkün mutasarrıfın çocuklarına geçeceği ifade edilmiştir. Mutasarrıfın alacaklılarının vakıf mülkü başkasına ferâğ ettirip borçlarını bu bedel üzerinden tahsil edemeyeceklerine hükmedilmiştir. Ancak alınan muaccelenin ecr-i misilden yüksek olması halinde fazlalık olan kısımdan borçların ödenmesinin uygun olduğu da tasrih edilmiştir.¹⁰²⁷ Esad

¹⁰²⁷ “471. Mesele: Zeyd-i müteveffanın tasarrufunda olan icâre-i muacceleyle vakıf dükkanları kanun üzre eytâmı yedinde ibkâ ettikde Zeyd'in dâinleri dükkanları âhara tevfiz edip deynleri istifâyâ kâdir olurlar mı?

Efendi'nin de konuyla ilgili tespit edebildiğimiz bir fetvasında mutasarrıfın muacceleyi istifa etmeden vefat etmesi üzerine, mülkün çocuklarına intikal edeceğine hükmedilmiştir. Muaccelenin şer'î miras hukukuna göre paylaşılmasından dolayı bu miktar istîfâ edilene kadar erkeğe iki, kıza bir hisse şeklinde tasarruf edileceği daha sonra eşit olarak kullanıma devam edileceği fetvanın devamında tasrih edilmiştir.¹⁰²⁸

Zekeriyaşâde'nin konuyla ilgili 32 fetvasını tespit ettik. Bu fetvalarda 22 kez mülklerin mutasarrıfın evlatlarına, 18 kez ise vakfa intikal ettikleri görülmektedir. Fetvalarda birden fazla intikal durumu söz konusu olabildiğinden intikal sayısı fetva sayılarından yüksek çıkmıştır. Mülklerin vakfa intikâli mutasarrıfların çocuksuz ölmeleri üzerine mülklerin mahlul kalmasından kaynaklanmaktadır. Dört meselede ise durum daha farklı sebeplere dayanmaktadır. İlk meselede mutasarrıfın ölümü sonrası mülk mutasarrıfın kızına intikal etmiştir; ancak daha sonra mutasarrıfın isminin vakıf defterinde yer almaması ve mutasarrıfın kızının da bunu ispatlayamaması üzerine mülk vakfa intikal etmiştir.¹⁰²⁹ Bir diğer meselede de babadan oğluna intikal edecek olan mülk muaccelenin istîfâ edilmesi sebebiyle vakfa dönmüştür. Mutasarrıfın zimmi olması ve inşa ettiği meyhanenin ücretini istîfâ edecek kadar oturması gerekçesiyle Zekeriyaşâde mülkün evlada değil, vakfa intikal edeceğine hükmetmiştir.¹⁰³⁰ Bir başka fetvada ise mülkün yanması ve mutasarrıfın yeniden inşa etmeyip tasarruf hakkını ferağ etmek istemesi üzerine müteveli arsaya el koymuş ve mülk vakfa intikal etmiştir.¹⁰³¹

Zekeriyaşâde'nin intikale dair en dikkat çeken fetvası ise babalarından evlatlarına intikal eden selatin vakfı çocukların üç ay içerisinde üzerlerine yazdırmamalarından dolayı mülkün vakfa döndüğü ve müteveli tarafından başkasına kiralandığı meseledir. Fetvanın devamında çocukların itiraz edip yeni mutasarrıftan mülkü geri alamayacakları da ayrıca

el-Cevab: Olmazlar, dükkânı vakfa verip ecr-i misilden ziyâde icâre-i muaccele olursa ziyâdesi istirdâd olunup duyûnu kaza olunmak meşrudur." Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 140.

¹⁰²⁸ Hocazâde Mehmed Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi* (Kasidecizâde 277), 63a.

¹⁰²⁹ "Mesele: Zeyd müteveffâ oldukda Amr'ın vakfı mütevellisi olan Bekir Amr'ın vakfından bir muayyen dükkân için "Zeyd tasarrufunda idi, hâlen kızı Hind'e intikâl eyledi." deyu Hind'in yedine bir tezkire verip ba'dehû Hind'e tasarruf etdirse defter-i vakıfda ol dükkânı Zeyd'in üzerine icâre-i muaccele ve müeccele ile aldığı mukayyed olmayıp ve yedinde bir müteveli temessükü olmayıp ve Hind isbâta kâdire olmamağla Bekir'in yerine müteveli olan Beşir ol dükkânı Hind'in yedinden alıp icâre ile âhara vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125a.

¹⁰³⁰ "Mesele: Zeyd-i zimmi bir vakıf arz üzerine sarf eylediği meblağ icâre-i muaccesine mahsûb olmak üzere izn-i müteveliyle ve re'y-i hâkim ile mücerreden bir meyhaneye bina eylese hâlen Zeyd mürd oldukda malıyla ettiği ebniye oğlu Amr-ı zimmiye intikâl eder mi yoksa vakfa mı intikâl eder? *el-Cevâb*: Ecr-i misli sarf ettiği meblağa müsâvi olacak zaman tasarruf etdi ise vakfın olur." Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125b.

¹⁰³¹ Zekeriyaşâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131a.

belirtilmiştir.¹⁰³² Zekeriyazâde'nin *Câmiu'l-İcâreteyn*'de geçen fetvasında¹⁰³³ ise “altı ay içinde” şeklinde bir kayıt vardır; ancak *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'de yer alan fetvanın orijinal halinde “altı ayın nısfı” yani üç ay olarak ifade edilen bu süre padişah fermanında da kendine yer bulmuştur.¹⁰³⁴ Sunullah Efendi'nin *Fetâvâsı*'nın sonlarında yer alan bir kanunda bu konuyla ilgili vârid olan irâde-i seniyye fetvayı daha iyi anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Kanun metninde özürsüz olarak çocukların üç ay içinde selatin vakıfları üzerlerine kaydettirmemeleri durumunda mütevellinin vakfı dilediğine kiralayabileceği yer almaktadır.¹⁰³⁵ Receb h. 1034 / m. 1625 olarak kayda geçen kanun Zekeriyazâde'nin ikinci kez şeyhülislamlık makamına atandığı ve IV. Murad'ın velayet altında olan saltanatı döneminde sâdır olmuştur. Bu kararın çıkmasında Zekeriyazâde'nin rolünün önemli olduğu muhakkaktır. Zekeriyazâde'nin fetvasının tarihini bilmediğimiz için kesin bir yorum yapamamakla birlikte böyle bir konuda şeyhülislamlık makamından görüş alınmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zekeriyazâde'nin selatin vakıfların intikaline ilişkin fetvası icâreteynin ayrıntılarına dair kurucu rolünün bir başka göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu hükmün de selatin vakıflara has bir hüküm olduğu söylenebilir; çünkü başka diyarda olan evlatların seneler sonra gelip vakfı kiralanan kişinin elinden aldıklarına dair Zekeriyazâde'nin de diğer şeyhülislamların da fetvaları mevcuttur.

Zekeriyazâde bir başka fetvasında tasarruf hakkının mutasarrıfın evlatlarına intikal edeceğini; mütevellinin, çocuklardan birinin başka diyarda olması nedeniyle onun

¹⁰³² “Mesele: Salâtın evkâfından bir vakıf dükkâna icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olan Zeyd müteveffâ olup oğlu Amr'ı ve kızı Hind'i terk edip Amr ve Hind dahi mütevellî-i vakfa gelip defter-i vakıfda kendilere kayd ettirmeyip altı ay nısfına değin ihmâl etmekle mütevellisi icâre-i muaccele ve müeccele ile Bekir'e verse hâlen Amr ve Hind “Ol dükkân babamız Zeyd'in vech-i mübeyyen üzere tasarrufunda olup vefâtı ile tasarrufu bize intikâl etmiştir.” deyu Bekir'in yedinden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 132a.

¹⁰³³ “1274. Mesele: Selâtin-i maziye evkâfından bir vakıf dükkâna icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olan Zeyd fevt olup oğlu Amr'ı ve kızı Hind'i terk edip Amr ve Hind dahi mütevellîye gelip defter-i vakıfta kendilere kaydettirmeyip altı ay mazyine değin ihmâl etmekle mütevellisi icâreteyn ile Bekir'e verse hâlen Amr ve Hind “Ol dükkân babamız Zeyd'in vech-i mübeyyen üzere tasarrufunda olup vefâtıyla tasarrufu bize intikâl etmiştir” deyu Bekir'in yedinden almağa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar (Zekeriyazâde Yahya Efendi).”

Meşrebzâde, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 249.

¹⁰³⁴ Kaya çalışmasında Zekeriyazâde'nin ilgili fetvayı *Câmiu'l-İcâreteyn*'de geçen şekliyle yorumlamış ve altı ay zarfında çocukların vakfı üzerlerine almamaları şeklinde değerlendirmiştir. bk. Kaya, *İcâreteyn* 193, 201.

¹⁰³⁵ “20. Evkâf-i selâtin icâre-i muaccele ve müeccele ile arazi ve menâzil ve dekâkin tasarruf edenler biri birilerine ferâğ etklerinde yâhud babaları ve anaları vefat ettikde bilâ ömr üç ay ihmâl edip izin almayıp vakıf defterine kayd ettirmeyince mütevellî dilediğine tefvîz ve icâr eder deyu bin otuz dört Recebi ile müverrah emr-i âlî vârid olmuştur.” Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 237.

hisselerini başkasına kiralamayacağını ifade etmiştir.¹⁰³⁶ Yine benzer bir fetvada mutasarrıfın oğluna intikal etmesi gereken durumda mütevellinin, mutasarrıfın oğlunun başka yerde olup üzerine yazdırmamasını gerekçe gösterip mülkü başkasına kiraladığı görülmektedir. Ancak Zekeriyazâde 15 yıl sonra mutasarrıfın oğlunun gelip burayı dava edip intikalen üzerine alabileceğine hükmetmiştir.¹⁰³⁷ Bir diğer fetvada mutasarrıfın iki oğluna intikal eden dükkânı, çocukların mütevelliden üzerlerine alıp dört yıl kullandıkları bilgisi yer almaktadır. Zekeriyazâde mütevellinin dört yıl sonra çocuklara “İhmal edip burayı üzerinize almadınız.” diyerek dükkânı başkasına kiralamayacağına hükmetmiştir.¹⁰³⁸ Zekeriyazâde mütevellinin intikali vakıf defterine kaydetmek için çocukların verdiği ücretten daha fazlasını almadan kaydetmeme gibi bir yetkisi olmadığına hükmetmiştir.¹⁰³⁹ Zekeriyazâde verdiği cevapta çocukların, örfen verilegelen ücreti verdiği takdirde mütevellinin daha fazlasını istememesi gerektiğini ifade etmiştir. Bir başka meselede nesebi ikrar üzerine sabit olan kıza annesinden intikal eden icâreteynli mülkü mütevellinin, asl-ı nesebini ispat etmeden vermeme yetkisinin olmadığı ifade edilmektedir.¹⁰⁴⁰ Zekeriyazâde müdebber köleye ait yerin efendisine intikal etmeyeceğini

¹⁰³⁶ “Mesele: Zeyd fevt olup kızları Hind ve Zeyneb’i ve âhar diyârda oğlu Amr’ı terk ettikde Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu dükkândan Amr’ın hissesin mütevellî-i vakf “Amr gâibdir.” deyu vakıf için zabta ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 125a.

¹⁰³⁷ “Mesele: Zeyd-i müteveffânın icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil ve dükkânın tasarrufları oğlu Amr’a intikâl edip Amr dahi saray-ı âmire-i sultânîde hizmetde olmağla mütevellî-i vakf “Amr’ın üzerine kayd olunmamışdır.” deyu âhara icâr edip birkaç kimesne yedlerinde on beş sene mikdârı zaman olduktan sonra Amr çıkıp menzil-i mezbûru ve dükkânı Bekir-i mutasarrıf yedinde bulup mütevellî-i vakf ve Bekir muvâcehelerinde dava ve babası Zeyd’in vech-i mübeyyen üzere mutasarrıf olduğunu isbât eylese hâlen ol menzil ve dükkânı Bekir’in yedinden almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 126a.

¹⁰³⁸ “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkân vefâtından sonra oğulları Amr ve Bekir’e intikâl edip Amr ve Bekir dahi varıp mütevellisi Beşir’e mürâaat ile üzerlerine kayd etdirip dört sene mürûrundan sonra Beşir mezbûrlara “Siz bu kadar zamandan beri üzerinize kayd etdirmediniz, ihmâl etdiniz.” deyu zıkr olunan dükkânı âhara vermeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Beşir ücreti Amr ve Bekir’den alıyordu ise olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 129b.

¹⁰³⁹ “Mesele: Zeyd’in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf dükkânı evlâdına intikâl ettikde evlâd mütevellî-i vakf için bir mikdâr akçe verip “Defter-i vakfa kayd eyle.” dedikde mütevellî râzı olmayıp “Şu kadar akçe verisen hoş ve illâ deftere kayd etmem.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Bu makûlelerde verilegeleni evlâd verince mütevellî tecâvüz etmemek gerekdir.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131b.

¹⁰⁴⁰ “Mesele: Hind dârü’l-harbden sebî olundukda bile ihrâc eylediği Zeyneb-i sağîre için “Kızımdır.” deyu ba’de’l-ıtk ikrâr edip Zeyneb dahi azâd olup bâliğa olduktan sonra Hind’i tasdik edip Hind dahi ol ikrâr üzerine musirreten alâ zâlîke vefât ettikde Zeyneb Hind’in ol ikrârını isbât edip icâre-i muaccele ve müeccele ile Hind’in mutasarrıf olduğu vakıf menzili “Kanun üzere bana değer.” deyu zabt murâd eyledikde mütevellî “Asl-ı nesebini isbât etmeyince zabt etdirmeyiz.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 127a.

de tasrih etmektedir.¹⁰⁴¹ Bir diğer meselede miras paylaşımı ile ilgili bir soru yer almaktadır. Mûrisin icâreteynli bir dükkânı ve bir de mülk menzili bulunmaktadır. Zekeriyazâde murîsin kızı ve oğlunun kendi aralarında birinin evi diğerinin dükkânı alacak şekilde yaptıkları iktisâmın geçersiz olduğu ifade etmiştir.¹⁰⁴² Çünkü intikal eden haklardan biri tasarruf, diğeri mülkiyet hakkıdır. Birinde örfî, diğerinde şer‘î paylaşım söz konusudur. İcâreteynli mülk dükkânın eşit hisselerle iki çocuğa intikali söz konusu iken; mülk ev erkeğe iki, kıza bir hisse olacak şekilde paylaşılır.

Zekeriyazâde sonrasında incelediğimiz fetvalarda da vakıf mülklerin mutasarrıfın çocuklarına veya mahlulen vakfa intikal ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili yalnızca dikkate değer bazı fetvaları burada inceleyeceğiz. Minkârîzâde¹⁰⁴³ ve Çatalcalı’nın¹⁰⁴⁴ fetvalarında mutasarrıfın çocuksuz vefatı sonrası mülk mahlulen vakfa intikal etmiştir. Ancak her iki fetvada da mutasarrıfın azadlılarının muaccelede istîfâ edilemeyen bedeli mütevelliden geri aldıkları görülmektedir. Çatalcalı’nın bir başka fetvasında mutasarrıfın çocuksuz ölmesi sonrası mülk vakfa intikal etmiş, müteveli mutasarrıfın eşinin kiralama konusunda ısrarcı olmasına rağmen vakıf mülkü dilediğine kiralamıştır. Eşin ayrıca bir hak talep edemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁰⁴⁵

Çatalcalı’nın bir fetvası Zekeriyazâde’nin fetvalarına benzemekle birlikte Çatalcalı Zekeriyazâde’den farklı hüküm vermiştir. Fetvada mutasarrıfın mülkü bir yıl tasarruf

¹⁰⁴¹ “Mesele: Zeyd müdebberî olan Amr’ın icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf odayı Amr’ın vefâtından sonra müteveli vakıf için zabt ve icâr murâd ettikde Zeyd “Bana intikâl eder.” deyu mütevelliyi men edip kendi zabt etmeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 130b.

¹⁰⁴² “Mesele: İstanbul’da icâre-i muaccele ve müeccele ile bir vakıf dükkâna mutasarrıf ve bir kasabada bir menzile mâlik olan Zeyd ol kasabada fevt olup oğlu Amr’ı ve kızı Hind’i terk ettikde dükkân Amr’ın, menzil Hind’in olmak üzere Amr ve Hind beynlerinde iktisâm eyleseler kısmet-i mezbûre sahiha olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 290b.

¹⁰⁴³ “Mesele: Zeyd-i müteveli vakıf menzili Amr’a şu kadar akçe ücret-i muaccele ve yevmi şu kadar akçe ücret-i müeccele ile icâr ve teslim edip ücret-i muacceleyle Amr’dan aldıktan sonra birkaç sene menzilde sâkine olup ba’dêhü muacceleyle istîfâ etmeden fevt olup mu’takı Bekir’i terk ettikde müteveli menzil-i merkûmu ahz ve âhara icâr eylese Bekir Zeyd’in muaccelede istîfâ etmediği mikdârı Zeyd’den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.”

Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 188b.

¹⁰⁴⁴ “1644. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili şu kadar akçe icâre-i muaccele ve yevmî şu kadar akçe icâre-i müeccele ile Hind’e icâr ve teslim edip ol kadar akçe-i muacceleyle Hind’den aldıktan sonra, Hind zamân-ı kalilde bilâ-veled fevt olup ancak mu’tiki Amr’ı terk ettikde Zeyd menzil-i mezbûru vakıf için zabt ve âhara icâr eylese, Amr Hind’in muaccele-i merkûmeden sükna ile istîfâ etmediği miktarı Zeyd’den almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/309.

¹⁰⁴⁵ “1635. Mesele: Karındaşlar olan Zeyd ve Amr bir vakıf menzile icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıflar iken Zeyd bilâ-veled fevt olup müteveli Zeyd’in hissesini Amr’a icâr eylese, Zeyd’in zevcesi Hind mütevelliyeye “Hisse-i mezbûreyi Amr’dan alıp bana icâr eyle!” deyu cebre kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/307.

ettikten sonra esir düştüğü, mütevellinin de ilgili arsayı başkasına kiraladığı ifade edilmektedir. Mutasarrıfın daha sonra kurtulup gelmesi üzerine müteveli yalnızca ona istîfâ edemediği muacceleği vermiş, arsayı geri almasına izin vermemiştir.¹⁰⁴⁶ Oysa yukarıda belirtildiği üzere Zekeriyazâde'nin fetvalarında mutasarrıfın değil intikal edecek evladının dahi hakkının korunup, geri geldiğinde mülkü geri almasına izin verilmiştir. Ancak burada asıl mutasarrıfı mütevellinin tasarruf hakkından men edilmesi söz konusu olmakla birlikte mutasarrıfın esir düşmesi mülkün vakfa intikal etmesi gibi değerlendirilmiş olmalıdır. Feyzullah Efendi'nin de Zekeriyazâde'nin fetvalarına paralel olarak mutasarrıfın vefatından sekiz yıl sonra ortaya çıkan evladın, mülkü sonradan kiralanan kişinin elinden dava edip alabileceğine dair fetvası bulunmaktadır.¹⁰⁴⁷ Feyzullah Efendi çocuksuz vefat eden mutasarrıfın vârislerinin vakıf mülkü zaptedemeyeceklerini açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁴⁸ Bir başka fetvada ise mutasarrıfın vefatı sonrası kızı ve kız kardeşinin hayatta olduğu ifade edilmekte; ancak kız kardeşin mülkü tasarrufta kıza müşâreket edemeyeceği tasrih olunmaktadır.¹⁰⁴⁹ Son fetvada icâreteynli vakfin mutasarrıfın eşi tarafından mirasa dâhil edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ancak Feyzullah Efendi mülkün mirasa dâhil olmayıp mutasarrıfın oğluna intikal edeceğine hükmetmiştir.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁶ “1643. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf arsayı şu kadar kuruş ücret-i muaccele ve müeccele-i ma'lûme ile Amr'a icâr ve muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıktan sonra bir sene murûrunda Amr muaccele-i merkûmeyi istîfâ etmeden esir oldukda, Zeyd arsa-i merkûmeyi âhara icâr edip ba'dehu Amr halâs olup geldikde Zeyd arsayı Amr'a zabt ettirmese, Amr muaccele-i merkûmeden istîfâ etmediği miktarı Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/309.

¹⁰⁴⁷ “1172. Mesele: Zeyd bir vakıf menzile icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken fevt olup zahirde evladı olmamakla mütevellisi Amr menzil-i mezbûru şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele ile Bekir'e icâr ve ol kadar akçeyi Bekir'den peşin aldıktan sonra Bekir sekiz sene zabtettikde Zeyd'in oğlu Beşir zuhur etmekle Beşir menzil-i mezbûru re'y-i mütevellisiyle Bekir'den alsa hâlen Amr meblağ-i mezbûrdan Bekir'in istîfâ etmediği mikdarı Bekir'e verirken Bekir razı olmayıp “*Meblağ-i mezbûru tamamen ver*” deyu Amr'a cebre kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 184.

¹⁰⁴⁸ “1165. Mesele: Zeyd bir vakıf dükkâna icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken bilâ-veled fevt olup mütevellisi dükkânı âhara icâr murad ettikde vereseşi mücerred “Vereseşi olmakla biz zabtederiz” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 183.

¹⁰⁴⁹ “1178. Mesele: Zeyd bir vakıf dükkâna icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken fevt olup kıızı Hind'i ve li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb'i terk ettikde Hind dükkânı müstakilleten zabteylese Zeyneb mücerred Zeyd'in kız karındaşı olmakla ol dükkânın tasarrufunda Hind'e müşâreket kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 185.

¹⁰⁵⁰ “1187. Mesele: Zeyd arsası ve binası vakıf olan dükkânlara icâre-i muaccele ve müeccele ile alâ-vechî'l-icâreti'l-fâside mutasarrıf iken muaccele-i merkûmeyi istîfâ ettikten sonra Zeyd müflisen fevt olup zevcesi Hind'i ve oğlu Amr'ı terk ettikde Amr ol dükkânları izn-i mütevellisiyle zabteylese Hind “Ol dükkânları mirasa idhâl ederiz” demeğe kâdire olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 187.

Yenişehirli'nin bir fetvası dikkat çekicidir. Fetvada icâreteynli menzilin yanıp kül olduğu ve arsanın boş kalması sonrası mutasarrıfın mütevellî izinsiz yeni bir bina inşa edip vefat ettiği belirtilmektedir. Mutasarrıf borçları terkesini aşkın halde vefat etmiştir, mütevellî de kendisinden izinsiz yapılan binanın kaldırılması vakfa zararlı olduğundan binanın mahlûan kıymetini borçlulara verip binayı vakıf için zaptetmiştir.¹⁰⁵¹ Fetvanın devamında mutasarrıfın çocuklarının arsayı babalarından intikâl-i âdiye binaen alıp binanın da ekal kıymeti ile borçlulara borcunu ödeyerek mülkiyet üzere zabtettmelerinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu fetva da Zekeriyazâde'nin fetvası ile paralel olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁵² Vakıf mülk yanıp tamamen kül olduğunda mutasarrıfın muacceleyle mahsuben inşa etmemesi durumunda, arsayla bir ilgisi kalmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle mülk hem mutasarrıfın elinde bırakılmamakta hem de vârislerine intikal etmemektedir. Zekeriyazâde'nin fetvasında da mutasarrıfın bu durumda arsayı ferağ etmek istemesi üzerine mütevellînin “Menzil-i mezbûr muhterik olup arsa hâliye olmağla senin alâkan kalmadı.” ifadesi de bu durumu özetlemektedir. Yenişehirli'nin bir diğer fetvası da bu görüşü desteklemektedir. Fetvada yine dükkânın yanması üzerine arsanın boş kaldığı ve mütevellî izinsiz bina yapıldığı ifade edilmektedir. Mutasarrıf özel mülk olarak yaptığı bu binayı başkasına satmış ve alan kişi ölünce mütevellî binayı vereseye yıktırmıştır. Burada da arsanın boş kalması üzerine vakfa intikal ettiği görülmektedir.¹⁰⁵³

Yenişehirli'nin bir başka fetvasında mutasarrıfın ölümü sonrası geride kızını ve torununu bıraktığını görmekteyiz. Burada da tasarruf hakkı yalnızca kıza intikal etmiştir; ancak

¹⁰⁵¹ “1320. Mesele: Zeyd'in icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf menzil muhterik olup arsa-i sırfa kaldıktan sonra Zeyd ol arsada mütevellî izinsiz malıyla nefsi için bina ihdâs ettikten sonra düyûnu terekkesinden ezyed olduğu halde fevt olup kal'ı vakfa muzır olmakla mütevellî ol binanın mahlûan kıymetini Zeyd'in dâinlerine rızalarıyla verip ol bina ve arsayı vakıf için şer'an zabta kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1321. Mesele: Bu surette Zeyd'in evladı “Ol menzilin arsası babamızın icâreteyn ile tasarrufunda olmakla intikal-i âdiye binaen arsa bize intikal edip bina dahi mülkü olmakla ekal kıymetini dâinlere biz verip binayı mülkiyet üzere zabtederiz” demeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevab*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 257-258.

¹⁰⁵² “Mesele: Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzile harîk vâki' olmağın muhterik olup arsa hâliye kaldıkda galle-i vakıfda binaya müsâade olmamağın mütevellîsi izniyle arsa-i mezkûreyi Amr'a bir mikdâr akçe bedeli mukâbelesinde ferâğ ve tefvîz murâd ettikde mütevellî-i vakf “Menzil-i mezbûr muhterik olup arsa hâliye olmağla senin alâkan kalmadı.” deyip Zeyd'i vech-i mübeyyen üzere Amr'a arsayı ferâğdan men' edip “Ben tefvîz edip bedel-i tefvizi vakıf için alırım.” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Zekeriyazâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Esad Efendi, 1087), 131a.

¹⁰⁵³ “1322. Mesele: Zeyd bir vakıf dükkâna icâreteyn ile mutasarrıf iken muhterik olmakla Zeyd arsasında nefsi için bina ihdâs etmek istedikde kadıdan mülkiyet üzere binaya izin hücceti alıp mütevellî izinsiz bina ihdâs ve ol binayı Amr'a bey' ve teslim edip ba'dehû Amr fevt olsa mütevellî kal'ı vakfa muzır olmamakla veresesine binayı kal' ettirmek istedikde verese müccered izn-i kadı ile bina olmakla kal'dan imtinâa kâdir olurlar mı? *el-Cevâb*: Olmazlar.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 258.

istîfâ olunamayan muacceleyle torun mutasarrıfın kızından almıştır.¹⁰⁵⁴ Bir sonraki fetvada da mutasarrıfın borçlarının terekesini aşması ve çocuklarının borçları ödememesi üzerine vasi muaccelede istîfâ edemediği miktarla borçları ödemiştir. Vakıftan muaccele bedeli geri alındığından mülk mutasarrıfın çocuklarına değil vakfa intikal etmiştir. Fetvanın devamında mütevellî yeni muaccele vermeyi kabul etmemeleri üzerine mülkü mutasarrıfın çocuklarından alıp başkasına kiralamıştır.¹⁰⁵⁵ Son fetvada ise din farkının intikal engellerinden olduğu anlaşılmaktadır. Yenişehirli hristiyan mutasarrıfın müslüman oğluna tasarruf hakkının intikal etmeyeceğini tasrih etmiştir.¹⁰⁵⁶

3.3.7. Kasr-ı Yed

Sözlükte el çekmek, ferâgat etmek manasına gelen kasr-ı yed, mutasarrıfın icâreteynli vakıf mülkteki tasarruf hakkından vazgeçmesi ve ilgili mülkü vakfa iade etmesi olarak tanımlanabilir. Konuyla ilgili fetvalara baktığımızda kasr-ı yedin vakıf mülkün yanması, depremde yıkılması gibi gerekçelerle yapıldığını görmekteyiz.

Zekeriyazâde öncesinde Esad Efendi'nin de benzer nitelikte bir fetvası bulunmaktadır. Fetvada yine yangın sonucu mutasarrıfın arsayı mütevellîye iade edip verdiği muacceleyle geri alması söz konusudur. Esad Efendi verdiği cevapta muaccelenin istîfâ edilmiş olması durumunda mutasarrıfın bir bedel alamayacağını ifade etmiştir; ancak cevap muaccelenin istifa edilmemiş olması durumunda mutasarrıfın ilgili kısmı iade alabileceği anlamını barındırmaktadır.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁴ “1452. Mesele: Zeyd icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânları şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle Hind'e ferâğ ve kabz-ı bedel ettikten sonra Hind bedel-i merkûmu istîfâ etmeden fevt olup kızı Zeyneb'i ve oğlunun oğlu Amr'ı terkettikde ol dükkânları intikal-i âdiye binaen Zeyneb re'y-i mütevellîyle zabteylese Amr Zeyneb'e “Hind'in bedel-i merkûmdan istîfâ etmediği mikdardan hissemi bana ver ve illâ dükkânları bedel-i merkûmdan istîfâ olunmayan mikdardan hissemi istîfâ edince[ye dek] seninle mean zabtederim” demeye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 282.

¹⁰⁵⁵ “1453. Mesele: Zeyd icâreteyn ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili şu kadar akçe bedel mukabelesinde izn-i mütevellîyle Amr'a ferâğ ve teslim ve kabz-ı bedel ettikten sonra Amr kable'l-istîfâ düyûnu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olup intikal-i âdiye binaen evladı ol menzili zabtedip düyûnu eda eyleseler hakim eda-i deyne Bekir'i vasi nasbedip Bekir bedel-i mezbûrdan Amr'ın istîfâ etmediği mikdarı Zeyd'den alıp eda-i deyne kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.

1454. Mesele: Bu surette Amr'ın evladı ol menzili meccânen zabtetmeleriyle mütevellî “Muaccele ve müeccele-i mislini verin ve illâ menzili âhara icâr ederim” dedikde evladı imtina eyleseler mütevellî menzili evladdan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 282-283.

¹⁰⁵⁶ “1493. Mesele: Bir vakıf menzile icâreteyn ile mutasarrıf olan Hind-i nasraniye fevt olup oğlu Zeyd-i müslim ile âhar oğlu Amr-i zimmîyi terk eylese ol menzilden Zeyd'e hisse intikal eder mi? *el-Cevâb*: Etmez.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 291.

¹⁰⁵⁷ “921. Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil muhterik olup tamir ve termîme vakfın müsâadesi olmamakla Zeyd vakfa verdiği muacceleyle vakıfdan almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: İstîfâ etmiş ise olmaz (Esad Efendi).” *Câmiu'l-icâreteyn*, 187.

Zekeriya'zâde'nin kasr-ı yed ile ilgili tespit edebildiğimiz 3¹⁰⁵⁸ fetvası bulunmaktadır. Fetvaların üçünde de ilgili mülklerin yanması nedeniyle mutasarrıfların arsayı teslim edip istîfâ edemedikleri muacceleli mütevellî veya fâriğden rûcu ederek aldıkları görülmektedir.¹⁰⁵⁹

Zekeriya'zâde sonrasında incelediğimiz fetvalarda da mülkün yanması nedeniyle mutasarrıfların vakıf mülkten kasr-ı yed etmeleri en sık rastlanan durumdur.¹⁰⁶⁰ Mutasarrıfların mülkün tamamen yanması ve inşadan kaçınmaları nedeniyle kasr-ı yed etmesi sonrası muacceleli istîfâ edemedikleri kısmı mütevelliden veya fâriğden aldıkları görülmektedir.¹⁰⁶¹ Yenişehirli'nin ise deprem nedeniyle mutasarrıfın arsa ve binanın nakzını mütevellîye iade edip muacceleli istîfâ edemediği miktarı geri aldığını görmekteyiz.¹⁰⁶² Zekeriya'zâde, öncesi ve sonrasında bu konuyla ilgili bir mutabakat olduğu görülmektedir.

Feyzullah Efendi'nin maraz-ı mevte yapılan kasr-ı yedin geçersiz olduğunu belirtmiştir. Fetvada mutasarrıfın kasr-ı yed etmesi üzerine mütevellinin mülkü başkasına kiraladığı; ancak ilk mutasarrıfın çocuksuz ölmesi üzerine mütevellinin mülkü geri alıp başkasına kiralamasının mümkün olduğu fetvada ifade edilmektedir. Kasr-ı yed kişi açısından mahza zarar kabul edilen bir hukuki işlem olduğundan maraz-ı mevte askıya alınan diğer hukuki işlemler gibi değerlendirilmiş ve geçersiz kabul edilmiştir. Fetvada mutasarrıfın çocuksuz vefat etmesi nedeniyle de mülk mahlulen vakfa dönmüş ve mütevellî tarafından başka bir şahsa kiralanmıştır.¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁸ Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 188-199.

¹⁰⁵⁹ “928. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf fırını şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele-i malume ile Amr'a icâr ve teslim ve muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıktan sonra altı ay mürûrunda fırın muhterik olsa hâlen Amr arsasını Zeyd'e reddedip muaccele-i merkûmeden istîfâ eylemediği miktarı Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur (Zekeriya'zâde Yahyâ Efendi).” Meşrebzâde, *Câmiu'l-icâreteyn*, 188.

¹⁰⁶⁰ Minkârîzâde, *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Nadir Eser, İSL 314), 189a; Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (1639, 1640) 1/308, (1646) 1/310; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ* (1443, 1445) 280, (1457) 283.

¹⁰⁶¹ “1639. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf fırını şu kadar akçe ücret-i muaccele ve müeccele-i ma'lûme ile Amr'a icâr ve teslim edip muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıktan sonra altı ay mürûrunda fırın bi-emrillâh bi'l-küllîyye muhterik olsa, Amr arsasını Zeyd'e reddedip muaccele-i merkûmeden istîfâ etmediği miktarı Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/308.

¹⁰⁶² “1458. Mesele: Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı icâreteyn ile Amr'a icâr ve muaccesini kabzettikten sonra kable'l-istîfâ ol dükkân zelzeleden münhedim olup intifa' mümkün olmasa Amr arsa ve nakzını Zeyd'e reddedip muacceleli istîfâ etmediği miktarı Zeyd'den almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 283.

¹⁰⁶³ “1186. Mesele: Zeyd maraz-ı mevte fi-diyârına müteârefe olan icâre-i muaccele ve müeccele-i fâside ile tasarrufunda olan vakıf dükkândan kasr-ı yed edip Amr dahi dükkân-i mezbûru icâre-i fâside-i merkûme ile mütevellisinden istîcâr ettikten sonra Zeyd bilâ-veled fevt olsa mütevellî dükkânı Amr'dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 187.

Bazı fetvalarda kasr-ı yedin ferağ manasında kullanıldığını görmekteyiz. Feyzullah Efendi'nin fetvasında geçen “bedel-i ferağ namına şu kadar akçe almakla kasr-ı yed edip” ifadesinden mutasarrıfın ferağ edeceği kişiden belli bir bedel aldığı; ancak işlemin müteveli huzurunda ferağ olarak yapılmadığı izlenimi edinilmektedir. Mutasarrıf hakkını karşı tarafa ferağ etmek için bedel almış; ama müteveliye kasr-ı yed ettiğini ifade etmiştir. Müteveli de bu kişiye vakıf adına yeni bir kiralama yapmıştır.¹⁰⁶⁴ Aslında bu işlem ferağdır ve kasr-ı yed lafzı da ferağ manasında kullanılmıştır. Müteveli huzurunda ferağ yapılmış ve mütevelinin mülkü karşı tarafa vermesi icar olarak adlandırılmıştır. Yenişehirli'nin fetvasında da benzer bir durum söz konusudur. Burada da sağire ait vakfın küçüğün malını eksilterek zarar vermesi nedeniyle vasi tarafından kasr-ı yed ve ferağ edilmek istendiği birlikte ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁵ Fetvada anlatılan durum ferağ işlemidir.

¹⁰⁶⁴ “1188. Mesele: Zeyd fî-diyârına müteârefe olan icâre-i muaccele ve müeccele-i fâside ile tasarrufunda olan vakıf menzilden Amr'dan bedel-i ferâğ namına şu kadar akçe almakla kasr-ı yed edip Amr mütevellisinden isticâr ettikde Amr Zeyd'e “Her ne zaman bedel-i ferâğı bana verirsın menzili sana ferâgat edeyim” deyu vaad eylese hâlen Zeyd vaad-i merkûma binaen ol kadar akçeyi Amr'a verip menzili cebren Amr'ın yedinden nez' ve âhara icâra kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 187.

¹⁰⁶⁵ “1421. Mesele: Zeyd-i sağîrin icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf arsanın senede hasılı müeccelesine vefa etmeyip sağîrin malından tekâmül ile zarar muayyen olmakla sağîrin vasisi Hind ol arsadan kasr-ı yed ve Amr'a ferâğ etmek istedikde Amr arsanın bedel-i misli mikdarı sağîr için teberruan Hind'e şu kadar akçe vermekle Hind meblağ-i mezbûru sağîr için Amr'dan alıp izn-i müteveliyle arsayı Amr'a ferâğ eylese sağîr bâliğ oldukda arsaya müdahaleye kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz.” Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, 276.

SONUÇ

Şeyhülislam Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi ilmî ve edebî kişiliği yanından dönemin önemli olaylarında kilit rol oynayan güçlü bir isimdir. Edebî yönü çokça çalışmaya konu olmakla birlikte fıkıh ve hukuk bağlamında hakkında müstakil birkaç çalışma yapılmıştır. Çalışmamız ile bu alana katkı sağlamayı hedefledik ve Zekeriyaşâde'nin vakıf hukukunun temel meseleleri özelinde görüşlerini ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamızda Zekeriyaşâde'nin fetvalarını kendisinden önce ve sonra belirlediğimiz şeyhülislamlar özelinde mukayeseli olarak inceledik. Çalışmanın sınırları gereği bu mukayeseyi vakfın sıhhati ve lüzumu, zürri vakıflar ve vakıf mülklerin kiralama usulleri başlıklı üç bölüm üzerinden yaptık. Üç bölümde de fetvalarından hareketle şeyhülislamların birçok konuda fikir birliği içinde olduklarını tespit ettik. Öte yandan özellikle üçüncü bölümde icâreteyn ile ilgili fetvaların büyük kısmının Zekeriyaşâde'nin fetvalarıyla başladığının, kurucu fetvaların kendisi tarafından verildiğinin ve bu fetvaların birçoğunun kendisinden sonra aynen sürdürüldüğünün izini takip ettik. Çalışmamız ile Zekeriyaşâde'nin verdiği fetvaların Osmanlı döneminde ne kadar değer gördüğü ve vakıf hukuku literatürünün oluşumuna katkı sağladığı ortaya konmuştur.

Şeyhülislamlık makamına gelmeden on yıl gibi kısa bir süre önce resmileşen icâreteyn kurumunun adeta kurucu babası konumunda olan Zekeriyaşâde'nin fetvaları ile icâreteynin birçok ayrıntı ve işleyiş esasının inşa edildiğini söyleyebiliriz. Araştırmamızda Zekeriyaşâde'nin vakıf hukukuna verdiği en büyük katkının icâreteyn başlığında toplandığı görülmüştür. Zekeriyaşâde'nin kurucu fetvalarıyla başlayıp diğer dönemlerde aynen devam eden toplamda tespit ettiğimiz 46 meseleden 28'inin icâreteyn ile ilgili olması bunun göstergesidir. Döneminde “ikinci bir Ebussuûd” gibi tavsif edilmesi kanatımızca icâreteyn gibi bir kurumu şekillendirmesi ile ilişkilendirilmiş olabilir. Nasıl ki Ebussuûd para vakıflarının önünü açmış ve işlerliğini sağlamışsa Zekeriyaşâde'nin de icâreteyn için benzer bir konumda olduğu söylenebilir. Onunla birlikte icâreteynin yaygınlaştığı ve verdiği fetvalar ışığında hükümlerin geliştirildiği görülmüştür. Diğer iki bölümde de yine Zekeriyaşâde'nin öne çıktığı on beş mesele göze çarpmaktadır.

Osmanlı şeyhülislamlarının nasıl bir serencâm ile hükme vardıklarının izini sürmeye çalıştığımız araştırmamız boyunca Hanefilik kodlarına bağlı, mezhep içi tahrîcin üst düzeyde kullanıldığı, özellikle hâkimlerin hüküm verme konusunda insiyatif aldıkları bir

hüküm serbestisinin olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızın vakfın sıhhati ve lüzumunun incelendiği birinci bölümünde daha belirgin görülmekle birlikte meselelerin bir kısmının şeyhülislamlar tarafından cevaplanmadığı ve hâkim görüşüne havale edildiği tespit edilmiştir. Hâkimleri de bağlayan müftâ bih görüşlerin olmadığı pek çok meselede hâkimlerin kendilerince daha doğru olduğunu düşündükleri kaviller ile hüküm verdikleri ve buna bağlı olarak farklı sonuçların ortaya çıktığı takip edilmiştir. Osmanlı dönemini kuru bir taklid dönemi olarak niteleyen bazı tavsiflerin doğru olmadığı bir kez daha görülmüştür. Fıkıhın dinamik ve hayatın getirdiği yeni gelişmeler karşısındaki reaktif yapısının canlı birçok temsili fetvalara yansımıştır.

Yaptığımız çalışmada mukayesemizi, seçtiğimiz şeyhülislamlar özelinde yaptık. Tespit ettiğimiz meselelerin bir şeyhülislamda olup diğerinde olmaması bu konuda soru gelmemiş olmasıyla alakalı olabilmektedir. Bir konu özelinde bir şeyhülislamın fetva vermesi bu konuda ilk defa onun görüş beyan ettiği anlamına gelmemektedir. Konunun fıkıh literatüründe uzantıları mutlaka olmakla birlikte burada yaptığımız tespitler, incelediğimiz meseleler arasında ilk defa Zekeriyaşâde'nin fetvalarında rastladığımız konuları ifade etmektedir. Ayrıca Zekeriyaşâde sonrasında onun verdiği fetvanın devamı niteliğindeki fetvaların “kaynağını Zekeriyaşâde Yahyâ Efendi oluşturmaktadır” şeklinde kesin bir ifade kullanmamakla birlikte Zekeriyaşâde'nin buradaki etkisinin gözardı edilmemesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Zekeriyaşâde öncesinde (incelediğimiz şeyhülislamlar özelinde) bir fetvanın bulunmadığı ve Zekeriyaşâde'nin görüşüyle uyumlu olarak diğer yüzyıllarda devam eden meseleleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Vasiyet konusunda vakfın öncelenmeyeceği ve vâkıfın yaptığı sıralamanın esas olacağı
2. Esirin kurduğu vakfın, malın tamamından geçerli olduğu
3. Maraz-ı mevtin bir yıldan fazla sürmesi durumunda bunun maraz-ı mevt olarak değerlendirilmeyip tasarrufların bağlayıcı ve sahih kabul edilmesi
4. Meşfu'un vakfının mevkuf olduğu ve şefi' tarafından iptal ettirilebileceği
5. Müşâ'ın vakfının hâkim kararı ile sahih oluşu
6. Vasinin vakfın cihetini değiştiremeyeceği
7. Süknâ hakkının tahsis edildiği lehtarların tamirden sorumlu olmaları, aksi halde mütevellinin burayı kiraya verip tamir masraflarını çıkarma hakkının olduğu
8. Mütevellî olan kız ve erkek kardeşlerin eşit tasarruf haklarına sahip olduğu

9. Sükna ve tevliyetin şart kılındığı durumlarda tamir sorumluluğunun lehtarlar tarafından yerine getirilmemesi durumunda mütevellî olan lehtarın ilgili mülkü kiraya verip tamiri yaptıracığı
10. Ebnâ-i ebnâ lafzının kapsamına oğulların kızlarının dâhil olduğu
11. Tertibe delalet eden bir lafız olmayan mutlak kullanımda tüm mutasarrıfların eşit olarak vakıftan yararlanacakları
12. Vakfın kurulmasından önce veya sonra azâd edilen kölelerin vakıftan hissedâr olacakları
13. Aslah olmanın yaşça büyük olmakla kazanılmayacağı
14. Sâlih ve mütedeyyin olandansa vakıf işlerini daha iyi bilen aslah kabul edileceği
15. Vâkıfın şart koştuğu isimlerin ve onların evladlarının lehtar olacağı vakıflardan hissedarlardan birinin ölmesi durumunda onun hissesinin diğer paydaş ve kendi evladları tarafından kullanılamayacağı ve bu hissenin fukaraya verileceği, her iki hissedarın ölmesi ile birlikte evladların tasarruf haklarının olacağı
16. Küçüğün hakkının veli veya vasisi tarafından ferağ edilmesi durumunda bunun geçerli sayılıp daha sonra mütevellî tarafından bozulamayacağı
17. Sağîrin bizatihi yaptığı ferağın geçersiz olduğu
18. Ferağda bedelin ödenmemesi hâlinde fâriğin rücu hakkının olmadığı
19. Tahliye ve teslim olunmayan yer için yapılan ferağın bağlayıcı olmadığı
20. Mefrûğ-lehin istifâ edemediği ferağ bedelini geri alacağı
21. Ferağ davalarında 10 yılın zamanaşımı için yeterli bir süre olduğu ve davaların dinlenmeyeceği
22. Vakfın ihtiyacı olan tamir ve inşanın mutasarrıf tarafından yapılmasının reddedilmesi ve müeccelenin de ödenmemesi durumunda muaccele istifa edilmemiş olsa bile, mütevellînin ilgili mülke el koyup başka birine yeniden kiralama yapabileceği
23. Mutasarrıfın 3 yıl ve daha fazla kira ödememesi durumunda mütevellînin mülkü başkasına kiralayabileceği
24. Kira ödendiği müddetçe mütevellînin yanan mülkün arsasını mutasarrıfın elinden alamayacağı
25. Mütevellînin vakıf mülkün tasarrufunu icâreteynle kendi üzerine alamayacağı
26. Vakıf mülkün yeniden inşa gibi bir nedenle değerinin artması durumunda ecr-i mislin de yükselmesi nedeniyle müeccelesinin artırılacağı

27. İcâreteynli mülkün gasbedilmesi durumunda zararın müteveli tarafından gâsıba tazmin ettireceği ve ecr-i misil kira alınacağı
28. İcâreteynli mülkü mutasarrıfın bir engel nedeniyle kullanamaması halinde de müeccelesinin ödenmek zorunda olduğu
29. Müteveli tarafından tefviz edilecek hissede kimsenin öncelik hakkının olmadığı
30. İcâreteynli mülklerde kismet-i kabil malların mutasarrıfların rızası ve müteveli izniyle ayrılmasının mümkün olduğu
31. Hisseli tasarrufta ortakların nöbetleşe, müşterek kullanım gibi konularda birbirini zorlayamayacakları, rızanın esas olduğu
32. Tamir ve yeniden inşa masraflarının asıl olarak müteveliye ait olduğunu ifade etmekle birlikte çoğunlukla mutasarrıf tarafından yeni bir muaccele ile karşılanması yoluna gidileceği
33. Altı üstü oturulan vakıflarda kiracılardan birinin diğerini binayı yeniden inşadan men edemeyeceği
34. Binanın yanması sonrası yeniden inşanın müteveli izni ile yapılmasının zorunluluğu
35. Müteveli izinsiz yapılan binaların müstehakku'l-kal olarak değerlendirileceği
36. İntikalin kız ve erkek çocuklara eşit olarak geçeceği
37. Mütevellinin intikali vakıf defterine kaydetme karşılığında örfeye uygun bir ücret alacağı
38. Mütevellinin intikali vakıf defterine kaydetmemesinin, kendisine bu mülkü başkasına kiralama hakkı vermeyeceği
39. İntikal hakkının mutasarrıfın evlatlarına ait olması, evlatların yıllar sonra çıkıp gelmesi durumunda başkasına kiralanmış olan vakfı geri alma haklarının olduğu
40. Muaccelenin vakfın gelirlerinden sayılayacağı
41. İcâreteynli vakıf mülkün borç tahsili için kullanılamayacağı
42. Vakfın icâreteynle kiralanamaması durumunda mukâtaa yolu ile kiralamaya gidileceği
43. Mukâtaalı yer üzerindeki mülk binaların akar değil menkul mal olduğu
44. Mukâtaalı arsa üzerine izn-i müteveli ile inşa edilen yapıların yıkılması sonrası tekrar inşa için yeniden müteveli izninin gerekli olduğu
45. Uzun zamandır mukâtaa ile tasarruf olunan yerde mutasarrıfın bu mülklerin mukâtaalı olduğunu inkar ederek mukâtaa ücretini ödemekten imtinâ edemeyecekleri

46. Muacceleyle mahsuben inşa edilen icâreteynli vakıflarda mutasarrıfların istîfâ edemeden vefat etmeleri durumunda veresinin istîfâ edilemeyen miktarı mütevelliden tahsil etme veya o kadar süre vakıf mülkte oturma hakkı elde edecekleri

15 meselede ise sadece Zekeriyazâde'nin fetvalarının bulunduğu yerler olduğunu tespit ettik. Yedi meselenin icâreteyn özelinde olduğunu göz önünde bulundurunca fetvaların yarısına tekâbül ettiği görülecektir. Burada da Zekeriyazâde'nin verdiği katkının büyük kısmının icâreteyn fetvalarında toplandığı göze çarpmaktadır. Bu meseleleri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Vakfın sağlıklıyken kurulup tescilin maraz-ı mevtte yapılması durumu
2. Vâkıfın başkasının zimmetinde borç olan deyni vasiyet yoluyla vakfetmesi durumu
3. Akriba lafzı mutlak kullanıldığında yakın akrabanın tercih edilmesi
4. Lehtar grubunun gerekli ehliyetle sahip olmaması durumunda o batındaki lehtarlar hayatta olsalar bile bunu manevi bir inkırâz olarak değerlendirip bir sonraki batındaki hak sahibine vakfın geçeceğine hükmetmesi ve bunun hâkim kararı ile yapılabileceği
5. Kısmi akıl hastalığının da edâ ehliyetini bozacağı ve ferağı geçersiz kılacağı,
6. Maraz-ı mevtte yapılacak ferağa mütevellinin; “İyileşince izin veririm.” diyerek onay vermemezlik edemeyeceği
7. Mütevellinin; ancak haklı bir gerekçeyle ferağa izin vermeme hakkının olduğu
8. Mütevellinin ferağın kaydı sırasında vakıf için uygun bir harç bedeli alabileceği
9. Birkaç yıl gibi kısa bir sürenin zamanaşımı olarak değerlendirilemeyeceği ve ferağ davasının açılabilmesi
10. Selâtin vakıflarda intikalin üç ay içinde yapılmaması durumunda mütevellinin vakfı başkasına kiralayabileceği
11. Şâyi hisseli malların mutasarrıfın rızası olmadan müteveli tarafından bölünerek kiralanamayacağı
12. Mutasarrıfın tamir ve inşayı kabul etmesine rağmen mütevellinin vakıf arsayı mutasarrıfın elinden alıp başkasına kiralayamayacağı
13. Mütevellinin vakfın yararına uygun olarak mutasarrıfı yeniden inşadan men edip vakıf adına binayı vakıf malıyla yapması
14. Mukâtaalı arsa üzerindeki bağ, bahçe ve binaların hibesinin sahih olması için müteveli izninin gerekli olmadığı

15. Kira akdinde ücreti yıl sonunda ödenmesinin kararlaştırılması halinde, mütevellinin yıl içinde oturulan dönemin hissesini talep edemeyeceği

Bununla birlikte Zekeriyaîade'nin bazı fetvalarının kabul görmediğini ve kendinden sonraki dönemlerde bu hükümlerin değiştiğini de müşâhede ettik. Yine de bu konulardaki açıklamalar kendisinin fikhî derinliğine ve müftâ bih olmasa da kendi görüşüne uygun olan yöne göre içtihad ederek hüküm verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak dönemin örfüne ve uygulamaya ters düşmesi nedeniyle bu fetvalar rağbet görmemiş ve akabinde terk edilmiştir. Zekeriyaîade'nin kabul görmeyen fetvaları ise diğer fetvalarına kıyasla azınlık olarak kalmaktadır. Toplamda 46 meselede görüşlerinin kabul görüp 2 meselede yankı bulmadığını düşünürsek Yahyâ Efendi'nin fetvalarının tesiri daha iyi anlaşılabacaktır. Fetvaların dördünün ferağ, birinin ise yakınlar vakfın kiralınması konusunda olduğu görölmüştür. Bu fetvalar ise şunlardır:

1. Ferağı bir hakkın ıskâtı olarak değerlendirmesi
2. Vefaen ferağ ve şartlı ferağ ile ilgili şartların batıl, ferağların bağlayıcı olduğuna dair görüşleri
3. Küçüğün hakkının vasi tarafından nafaka temini gibi bir gerekçe ile ferağ edilememesi
4. Maraz-ı mevte eşlerin birbirine yaptıkları ferağın geçerli olması
5. Mütevellinin vakıf mülkü kendi üzerine alması ve yakınlarına kiralınması

Vakıf hukuku özelinde seçtiğimiz örneklem çerçevesinde görölmüştür ki Zekeriyaîade Osmanlı hukuna vakıf hukuku meseleleri üzerinden çok önemli katkılar vermiştir. Fetva mecmuasında en çok fetvanın vakıf bölümünde yer alması bir tesadüf değildir. Ayrıca diğer bölümlerde dağınık olarak yer alan vakıfla alakalı fetvalar da vakıf bölümündeki fetvaların neredeyse yarısı kadardır. Verdiği toplam fetvalara bakınca her yedi meseleden birinin vakıfla ilgili olduğu görölmüştür. Vakıf hukuku meseleleri arasında ise icâreteynin özel bir yeri vardır. İcâreteyn için Zekeriyaîade'nin adeta bir kilometre taşı olarak tavsif edilmesi mümkündür. Yüzyıllara uzanan bir işlerlik kazanıp yaygınlaşan bu kurumun ayrıntılarını ve hükümlerini ortaya koyan Zekeriyaîade'nin görüşleri çalışmamızla ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Zekeriyaîade Yahyâ Efendi 18 yıl meşihat makamında kalan ve verdiği fetvalar ile dönemini ve sonrasını büyük ölçüde etkilemiş önemli bir şeyhülislamdır. Mecmuası

Ebussuud ile birlikte en çok derlemesi yapılan eserlerdendir ve bizim ulaşabildiğimiz 82 yazma nüshası bulunmaktadır. Bu rakam fetvalarına rağbetin ne kadar yoğun olduğunu bir göstergesidir. Şahsiyetini anlatırken ifade edilen ve abartılı gibi görülen “*Yahyâ Efendi, ulema-yı meşrık ve mağribin sultanı, ulûm-i cüziye ve külliyyede şeyh-i küll idi, vâhidu’z-zaman sâni’n-Numan ... idi*”, “*Ebussuûd’dan sonra gelen meşâyih-i İslâm’ın ekmeli olduğu müttefekun ‘aleyhdir.*”, “*Rezânet-i fetvası müselleme*” devrin ikinci Ebussuûdu, ikinci bir Ebu Hanifesi, verdiği fetvaların etkisi ve kalıcılığı ile ilgili güzellemelerin aslında gerçeğin bir yansıması olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma ile Yahyâ Efendi’nin Osmanlı vakıf hukukuna ve fıkının diğer meselelerine olan katkılarının daha fazla inceleme ve araştırmaya konu olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yine kendisinin fetvaları ile fıkının dinamik ve kendini güncelleyen yapısının çok güzel bir temsilcisi olduğu söylenebilir. Osmanlı ilmiyesinin ne kadar çok yönlü ve kıymetli isimleri barındırdığı ve bu isimler üzerine daha fazla çalışma yapılması gerektiği kanaati de kuvvetlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Osmanlı Aratırmaları Vakfı Yayınları, 2013.
- Akgündüz, Ahmet. “İcâreteyn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/389-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Akgündüz, Ahmet. “İntikal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/353-356. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Akın, Ertuğrul. *Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi'nin (Ö. 1053/1644) fetvaları ve fikhî analizi (İbadetler, aile ve ceza hukuku özelinde bir inceleme)*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Aslan, Zümrüt. *Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi ve Bostanzâde Mehmed Efendi'nin Ruznâmçeleri Işığında I. Ahmed Döneminde Mülâzemet Sistemi*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bardakoğlu, Ali. “Ferâğ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/351-354. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bedir, Murteza. *Buhara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında X.-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. 3. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSAM Yayınları, 2019.
- Beyaztaş, Murat. *İslam Hukukunda Vakıf Gayrimenkûllerin Kiraya Verilmesi Usulleri ve İcâreteyn*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Boyabâdi, Sağîr Mehmed Efendi. *Mecmûatü'l-fetâvâ*, İstanbul: Süleymaniye, Şehit Ali Paşa, 1070.
- Bursalı, Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaâ-i Âmire, 1333 I-III
- Çatalcalı, Şeyhülislam Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, der. Salih b. Ahmed el-Kefevî, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311.
- Çatalcalı, Şeyhülislam Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz., Esra Kılavuz Eser. 2 Cilt, İstanbul: İSAR Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Çelik, Ahmet Faruk. *Osmanlı Fetva Literatüründe Temel Bir Kaynak Olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetâvâsı ve Vakıf Fetvalarının Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Çilingir, Hamdi. *Vakıfta Amaç: Hanefî Vakıf Hukuku Çerçevesinde Bir Araştırma*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.

- Doğan, Okan. *Dissertation-A Seventeenth-Century Ottoman Şeyhülislam: Zekeriyazade Yahyâ Efendi's Contributions to İjâratayn and Ottoman Land Tenure*. Amerika: Hartford Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Durmuş, Muhammed Emin. *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2021.
- Ebussuûd Efendi. *Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1063.
- Ebussuûd Efendi, Şeyhülislam. Ma'rûzât. haz. Pehlül Düzenli. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- der. es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed, el-Gedûsi, *Netîcetü'l-fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya, Betül Algın, Ayşe Nagehan Çelikçi, Emine Kaval, İstanbul: Klasik Yayınları, Birinci Basım, 2014.
- Feyzullah Efendi, Şeyhülislam. *Fetâvâ-yı Feyziyye*. İstanbul: Daru't-Tıbaati'l-Âmire, 1266.
- Feyzullah Efendi, Şeyhülislam. *Fetâvâ-yı Feyziyye*. haz., Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Furat, Ahmet Hamdi. "İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2012), 61-84.
- Genç, Mehmet. "Mukâtaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/129-132. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Hoca Sadedddin Efendi, Şeyhülislam. *Fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, 2728.
- Hocazâde, Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi. *Fetâvâ-yı Esad Efendi*. müst. Şa'rânîzâde Hâfız es-Seyyid İsmail, İstanbul: Süleymaniye, Kasidecizâde 277.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (haz.). *Divan-i Yahyâ*. Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334.
- İlmiye Salnamesi*. İstanbul: Meşihat-i Celile-i İslâmiyye, 1334.
- İpşirli, Mehmet. "Hikr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/ 525 Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- İpşirli, Mehmet. "Zekeriyâ Efendi, Bayramzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/ 211 İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- İpşirli, Mehmet. "Esîrî Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/ 390-391 İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İskilibî, Veli b. Yusuf. *Mecmau'l-fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., İsmihân Sultan, 223.

- Kahya, Hatice Kübra. “Osmanlı’da Vakıf Tartışmaları”. *Osmanlı’da İlm-i Fıkıh Alimler Eserler Müesseseler*. ed. Murteza Bedir vd. ...-... İstanbul: İsar Yayınları, 2017.
- Kavruk, Hasan (haz.) (2001). *Şeyhülislam Yahyâ Divanı (Tenkitli Metin)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kaya, Bayram Ali. “Yahyâ Efendi, Zekeriyâzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/ 245-246 İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kaya, Münir Yaşar. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikâtında Aile Vakıfları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kaya, Münir Yaşar. “İslâm Aile Vakıflarının Mahiyeti ve Fıkhi Zemini: Meşruyet Sorgulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (2021), 311-330.
- Kaya, Süleyman. *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Kaya, Süleyman. *Osmanlı Hukukunda İcareteyn*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Kaya, Süleyman. “17. Yüzyılın Büyük Şeyhülislâmı Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi’nin İlmî Kişiliği ve Osmanlı Hukukuna Bazı Katkıları”. *Sahn-ı Semân’dan Dârulfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)-XVII.Yüzyıl*. ed. Hidayet Aydar vd. 395-410. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Meşrebzâde, Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi. *Câmiu’l-İcâreteyn*. İstanbul: Dâru’t-Tibâati’l-Âmire, 1252.
- Meşrebzâde, Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi. *Câmiu’l-İcâreteyn*. haz., Süleyman Kaya, Emine Toprak, Nilüfer Kaval Koss, Zehra Mercan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Minkârîzâde, Şeyhülislam Yahyâ Efendi. *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ktp., 314, 1a-370b.
- Özcan, Tahsin. “Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005), [Türk Hukuk Tarihi Sayısı], 513-552.
- Özdemir, Sümeyye. *Zürri Vakıflarda Kullanılan “çocukların çocukları” Lafzının Vâkıfın Kızının Çocuklarını Kapsaması (Hatîbzade, Kemalpaşazade ve İbn Nuceym’in Risaleleri Bağlamında)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Özen, Şükrü. “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”. *TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. İstanbul: 2005, 3/5.

- Salur, Rabia. *Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Serahsi, Şemsüleimme Ebubekir Muhammed, *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-mârif, 1993.
- Steingass, Francis Joseph. A *Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beyrut: Librairie du Liban, 1998.
- Sunullah Efendi, *Fetâvâ-yı Sunullah Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, 502.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. c. V, Haz. Nuri Akbayar (çev. Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, İstanbul, s. 1674.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 139, İstanbul, 2015.
- Uyan, Ömer. *Şeyhülislam Yahyâ Divanı'ndaki İnşa (Emir, İstifham, Temenni, Nida) İfadelerinin Belagat İlmine Göre İncelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ünaldı, Büşra. *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yenişehirli, Şeyhülislam Ebu'l-Fazl Abdullah Efendi. *Behcetü'l-Fetâvâ*. der. Mehmed Fıkhî el-Aynî, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1266.
- Yenişehirli, Şeyhülislam Ebu'l-Fazl Abdullah Efendi. *Behcetü'l-Fetâvâ*. haz., Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Yasin. "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri", *Dinî Araştırmalar*, 17/44 (2014), 43-66.
- Zekeriyaşâde, Şeyhülislam Yahyâ Efendi. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1087, 1a-339b.
- Zekeriyaşâde, Şeyhülislam Yahyâ Efendi. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi-Kanûn-ı Cedîd*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ktp., 296, 1a-309a.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Erişim Tarihi 11/08/2018.
<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihçe/vakıf-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu>.
- Osmanlı Hukukunu Kurmak: 16. Yüzyıl Fetvaları ve Risaleleri Işığında Klasik Osmanlı Hukuku. Erişim Tarihi 24/05/2023.
<https://16yyosmanlihukuku.istanbul.edu.tr/search>.

EK

Ek 1: *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'nin Kitap Bölümleri Sayfası

[illegible]

Ek 2: Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi'nin Vakıf Bölümünün İlk Sayfası

[illegible]

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Nuray SARMAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat
Bölümü	İlahiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	İslam Hukuku
Makale, Bildiriler ve Projeler	
1. Keskin, Nuray. “Muînü’l-Müftî Çerçevesinde Üskübî’nin Fetva Verme Usûlüne Dair”, <i>Usul İslam Araştırmaları Dergisi</i>, 19/19 (Haziran 2013), 20-45. https://doi.org/10.56361/usul.173739. 2. Sarman, Nuray. “Osmanlı Aile Vakıflarını Yeniden Okumak: Vâkıfın Şartları, Lehdârlar ve Hukuki Bağlam”. <i>Tübitak ARDEB 1001 Projesi Bursiyerliği</i>.	